IN HONOREM

CĂTĂLINA VELCULESCU

*

LA ANIVERSARĂ

UŞjl paidei

a 

Editori
Erich Renhardt
C rişti na Bogdan Arhim. Policarp Chiţulescu Ileana Stane
u lest u

Coperta

Henry Mavrodin

Tehnoredactare

ing. lonuţ Ardeteanu-Paici

 Str. TudorArghezi, nr. 15, sector 2 Bucureşti, România tel.: 021.316.B2.0S; 021.316.82.10 fax: 021.316.82.21 e mail: difuzare@paideia.ro **www.paideia.ro** **www, cadouria lese, ro**

ISBN 978-973-596-727-

7Notă asupra ediţiei

Există dascăli sau cercetători care. prin felul de a fi şi de a ¿xândi întâlnirea cu Celălalt, reuşesc să adune în jurul lor ucenici şi colegi de breaslă, reuniţi într-un soi de familie spirituală. Câtălina Velculescu face parte dintre ei, de aceea ideea alcătuirii unui volum de studii şi evocări *ia aniversară*, în care să îşi facă auzite vocile prietenii, colaboratorii şi învăţăceii Doamnei Velculescu, ni s-a părut firească şi binevenită.

Dată fiind diversitatea tematică a studiilor, precum şi varietatea paletei lingvistice în care au fost redactate (articole în română, franceză, engleză, spaniolă, italiană, bulgară şi rusă)T am ales criteriul alfabetic drept modalitate de ordonare a testelor primite. Această unitate în diversitate ni s-a părut că reflectă, într-o oarecare măsură, dorinţa constantă a Cătălinei Velculescu de a descoperi punţile între disciplinele socio-umane, de a desluşi în cheie mterd isc ipli nară iţele unei teme de cercetare, de a iniţia proiecte în echipă, punând în lumină competenţele specifice fiecărui membru în parte. Chipul autorilor consacraţi stă alături, în structura acestei cărţi omagiale, de cel al tinerilor doctoranzi sau cercetători, ilustrând o dată în plus lejeritatea cu care Cătălina Velculescu se mişcă pe toate palierele lumii academice.

Dimensiunea ştiinţifică a volumului este dublată de cea afectivă, desprinsă din paginile celor două sec fi uni de început, consacrate scrisorilor colaboratorilor străini şi români ai sărbătoritei, precum şi gândurilor celor cărora modelul uman şi profesional al Doamnei Velculescu le-a servit, de-a lungul timpului, drept reper.

Mulţumirile celor care au iniţiat acest proiect se îndreaptă către Asociaţia VESTIG1A Manuscript Research Center a

Universităţii din Graz (Austria), pentru sprijinul acordat în elaborarea volumului de faţă. Editurii Paideia şi directorului ei, profesor universitar doctor loan Bănşoiu, le revine meritul de a fi dat contur material gândului şi preţuirii faţă de Cătălina Velculescu a atâtor cercetători din diverse generaţii. Le mulţumim tuturor celor care au răspuns invitaţiei noastre pentru că ne-au ajutat să vedem dincolo de vizibil şi să aş temem pe hârtie frânturi din povestea unor întâlniri, a unor descoperiri sau regăsiri.

întâlnirea înseamnă ieşire din sine pentru a merge în *întâmpinarea* Celuilalt; ea aboleşte pentru o vreme senzaţia de ruptură, de separare dintre fiinţe, introdusă de Turnul Babei. Orice întâlnire autentică, puternică, memorabilă presupune o modificare a interiorităţii, o nuanţare, o răsucire. Dacă rămânem perfect egalî cu noi înşine înseamnă că nu ne-am întâlnit cu Celălalt, căci întâlnirea are funcţia taumaturgi că de a metamorfoza, de-a face să înflorească toiagul lui Aaron sau al Sfântului Hristofor. Cu

siguranţă, întâlnirea noastră, a celor care ne-am înscris numele în cuprinsul acestui volum, cu Doamna căreia i-l dedicăm, a lăsat urme şi roade. îi mulţumim pentru că ne-a ieşit in întâmpinare pe cărările vieţii sau ale bibliotecii şi o rugăm să privească această carte ca un fel de a răspunde mâinii ei mereu întinse, cu nesfârşită generozitate, către altul.

Editori

ISCRISORI

Ce ne uneşte, ce ne diferenţiază

*O scrisoare către sărbătorită**

Profesor mtv, dr Philipp HARNONCOURP Gras. Atistrfo

Liebe Catalina,

*Tu împlineşti acum 70 de ani, eu um împlinit în acest an 80, distanţa dintre noi rămâne neschimbatăr dar noi am colaborat în ultimii ani tot mai apropiat şi efrumos**

Te rog să primeşti împreună cu această scrisoare şi urările mele de bine împreună cu binecuvântarea mea.

Ne-am înţeles spontan încă de ¡aprimul dialog, acum aproximativ 15 ani. Am observat câ eram oarecum înrudiţi la

nivel uman. Je familie. Je caracter, prin preocupări profesionale, pedagogice. Fiecare colaborare a confirmat minunat aceasta şi s~a constituit într-un Jar.

Eram înc linat mai mult să vorbesc decât să ascult. De la tine am învăţat să-l ascult pe celălalt, pentru că tu ştii să o faci totdeauna cu atenţie, chiar cu sete de cunoaştere. în orice DIALOG care-şi merită numele, trebuie ca participanţii să se respecte, deci mai întâi şi in tăi să se asculte reciproc. Şi apoi sâ se concentreze asupra lucrului discutat, fară divagaţii superficiale.

Ştiu ce datorez părinţilor, fraţilor şi surorilor mele în domeniul unei bune tradiţii culturale, iar Je la tine am auzit şi am dedus aceleaşi convingeri Acesta-i spiritul european!

Cunoaşterea şi iubirea pe care le aveam pentru poporul şi pentru ţara ta. România, s-au înnoit prin intermediul tău Este de admirat cum ai trecut fără.să te înăcreşti sau înrăieşti prin decenii de Jic ta tură inumană. Ai aşadar Je transmis mai departe bune tradiţii tinerilor care nu au rădăcina acelor experienţe.

înţelegi şi tâicuieşti nestânjenit intuitiv arta adevărată mare, Jar şi mică pentru că îţi sunt atinse nu numai raţiunea, ci şi inima. Venind din direcţii diferite, avem in comun convingerea că atăt ştiinţele despre arfe cât şi teologia sunt menite săße cunoscute Interdisciplinar şi să coopereze. Credinţa, care este reflectată in teologie prin cuvânt, se manifestă pretutindeni şi totdeauna, in diferitele arte, şi prin mijloace non-verbale. Arta cu adevărat mare are temelii spirituale îndeobşte religioase, care, privite numai la nivel estetic, nu pot fi înţelese în profunzime. Teologii trebuie să se întrebe, dincolo de preocupările de specialitate, unde şi cum se manifestă cu adevărat credinţa - şi sunt îndemnaţi sâ se preocupe şi Je arte, fie ele arte plastice, muzică, literatură, arhitectură. Iar istoricii de artă tfacă vor să desluşească mărturiile operelor de artă în sensul lor profund - trebuie să nu neglijeze problemele de teologie, recurgând fie fa studiul individual, fie la dialogul cu specialiştii în teologie.

[1] Traducere din limba germană de Ana-Voica Eojar, Graz, Austria.

[1] Profesor univ. dr Philipp Hanioncoui* (n 1931, Berlin), teolog, profesor de liturgica ţi cântece liturgice (Academia de Muzică din Gra1972), de artă creştina ţi imnologice (Universitatea din Gra*, 1986),

este membru al Societăţii Ecumt-nice „Pro Oriepte" cu sediul la Viena şi Grai ţl a susţinui prelegeri în diferite centre universitare din Întreaga lume {Belgia, Bulgaria, Croaţia, £gipl. Finlanda, Germania, Ungaria, India, Israel, Polonia, Kumănia. Rusia, Slovenia, Slovacia, Ucraina, SUA).

M-a impresionat mereu iubirea adevărată cu care te dedici 'îndatoririlor tale. Recunoşti corelaţii pe planuri largi, fără să neglijezi lucrul temeinic asupra detaliilor. Din cealaltă direcţie, in cercetările făcute cu acribie asupra unor probleme de amănunt, nu pierzi din vedere locul lor în ansamblul căruia ii aparţin. Aceiaşi ţel rămâne important şi pentru mine.

Ai fost şi eşti un dascăl dăruit, pentru că îţi iubeşti nu doar îţi cunoşti misiunea; pentru că iţi iubeşti învăţăceii, pentru că te bucură să îi faci părtaşi la modul tău de a gândi, la ştiinţa şi lumea ta. Aş îndrăzni să spun că acestea au fost de asemenea darul şi misiunea mea. Nu puţini sunt profesorii (începând de ia şcoala elementară până ia Academii) care se preocupa mai ales de faimă, de prestigiul şi de renumeie lor, războindu-se cu concurenţii. învăţăceii huni simt intuitiv ce se întâmplă şi trag concluzii asupra acelora pe care pot să se bizuie sau nu.

Nu ai atras deloc atenţia asupra ta prin mate larmă, ci în linişte recuieasă îţi împărtăşeşti altora cunoştinţele şt priceperea. Prin modalitatea ta de a preda, ai scos la lumină un minunat cerc de discipoli, dintre care pe mulţi îi cunosc şi eu şi îi preţuiesc. Ei var dând mai departe ceea ce au primit de ia tine.

*Toţi colaboratorii institutului de Liturgică. Artă Creştină şi Himnologie (,Institut fur Liturgiewissemchaft, christlicbe Kunst nud Hymnohgie) a! Universităţii din Graz s-au bucurat când ai venit la Graz pentru a face cercetare sau a-ţi vizita familia. C Comunicările şi conferinţele tale au stârnit un mare şi prietenos ecou. Pe de altă parte, îţi datorez organizarea unor serii de conferinţe în Bucureşti: la Institutul ..Sfânta Tereza ", fa Universitatea de Arte, la Universitatea de Arhitectură, la Pacuitatea de Teologie Ortodoxă, la Academia Română etc. M-ai pus în legătură cu specialişti, m-ai condus spre artişti, mi-ai arătat multe mănăstiri. Toate aceste relaţii stabilite sunt vii în memoria mea„ Primeşte mulţumirile mele adevărate pentru ele*1

îţi mulţumesc, mai ales. pentru primirea în familia ta (ai totul demnă de iubire), fie în Bucureşti, fie aici, în Graz.

Cu tine, liebe Catalina, rămân cu mulţumiri în legătură, Philipp Harnoncourt

O întâlnire'

Prttfttorunh'- Jr. Erich RENHART VESTIGIA
Centrii! pentru studierea manuscriselor ***şi a colecţiilor speciale Biblioteca Universităţii di» fim-. Austria***

La început a fost anunţul venit de ia secretară:

..liste aici n doamnă mai in vârstă, venită din România şi vrea să te vadă!" Pe vremea aceea, aflasem câte ceva despre doamna Cătălina Veicuiescu. Philipp Harnoncourt, profesorul meu de la Universitate. îmi povestise despre „această interesantă şi originală colegă" din Bucureşti.

La această primă intre vedere de odinioară, s-au adăugat apoi multe altele. Drumurile ni s-au încrucişat deseori în Graz. dar de câteva ori şi in ţara Cătălinei. însă, cel mai des de-a lungul anilor ne-am întâlnit în spaţiul virtual: am schimbat o mulţime de scrisori electronice.

La început, schimbul nostru de scrisori se referea la cărţi de a căror urmă se putea da în Graz. dar care nu erau de găsit în Bucureşti, Mi-aduc aminte că a urmat apoi. ceva mai multă vreme, o corespondenţă despre domeniul tematic al Fizîologului (Physiologus). Am ajuns ulterior să discutăm despre tema Sahs, respectiv despre nehunii întru Hristos, pornind de la un manuscris pe pergament anterior anului 1000, manuscris aflat la Graz.

în sfârşit, Cătălina a început la un moment dat să aducă in discuţie un manuscris liturgic trilingv, păstrat la Biblioteca Academiei din Bucureşti. Interesul pentru acest manuscris a generat un proiect de cercetare, care a condus ia o colaborare ce durează peste ani. Cătălina a iniţiat acest proiect şi l-a realizat. A făcut-o cu o incredibilă străduinţă de a atinge ţelul

propus, chiar şi mergând împotriva câte unui puternic vânt potrivnic, stârnit de diverse dtcas terii din Academie.

Am ajuns să o cunosc pe Cătălina ca pe o persoană bine organizată. Când ne întâlnim, apare cu o listă scrisă de mână, unde se găsesc trecute punctele obligatoriu de discutat, ordonate după priorităţi. Vine întotdeauna pregătită căt se poate de bine şi extrem de punctuală aşa cum de altfel se şi cuvine unei cercetătoare care lucrează cu acribie. Si totdeauna aduce cu sine ceva din „recolta " ştiinţifică: un volum elegant cu reproduceri de manuscrise din România: o monografie tocmai tipărită din lumea iconografiei şi codicologiei medievale; un extras din cel mai nou studiu ce i-a apărut în vreun renumit periodic ştiinţific

Cătălina are în aceeaşi măsură capacitatea să atragă cercetători şi cercetătoare din generaţia tânără, să ii facă părtaşi ia proiecte, să te trezească interesul pentru teme din tradiţia culturală. O asemenea acţiune se dovedeşte dificilă chiar şi în ţara mea, dar desigur încă şi mai dificilă într-o ţară unde abia poţi să supravieţuieşti din recolta unei asemenea munci.

Dar anumite lucruri se pot realiza chiar şi astăzi. O mărturie impresionantă o dă pregătirea ediţiei manuscrisului trilingv despre care am vorbit mai sus, ediţie anticipată de o cercetare competentă, făcută de mai mulţi specialişti, din mai multe puncte de vedere. Explorările nu s-au închis, ci continuă pe direcţia cea bună.

[1] **Traduciîrca: Ana-Voica Bojar,Graz. Austria.**

Aşa că îmi rămâne acum numai să spun „mulţumesc "pentru această întâlnire cu tine, Cătălina. Pentru domeniul în care am colaborat, recunosc: tu ai făcut posibile multe realizări; ai realizat tu însăţi mult. Ai deschis pentru mulţi o perspectivă, mai ales pentru cei tineri. Ştii să depăşeşti graniţele înguste dintre limbi, dintre disipline, dintre confesiuni şi simţii pentru ca să găieşti ceea ce ne uneşte.

Sunt plin de speranţe, Cătălina■„ că pot să rămân în continuare partener cu line ta acelaşi proiect.

Erich Renhart



Gânduri despre Căi ăi in a Veleu lese ii

Dacă ar exista un Ordin, un fel de breaslă a căutătorilor de frumos, cn siguranţă Cătălina Velculescu ar fi printre cei mai autorizaţi membri.

Mi-o aduc aminte, fetiţă serioasă hicrefindti-şi năsucul şi eălăuzindu-şi cu blândeţe fratele, pe Alexandru. Cine i-a văzut atunci pe cei doi copii Brezuleanu nu i-a putut uita niciodată. Cătălina rămânea atât de luminoasă in înfiinţarea cu încercările prin care trecea, atât de hotărâtă. încât astăzi, dacă stau să analizez trecutul, naşte hi mine convingerea că ea, într-adevăr, şi-a însuşit îndemnul: „în lume necazuri veţi avea: dar îndrăzniţi Eu am bimit lumea." (loan 16:33),

Neabătută pe drumul său, şi-a urmat chemarea, luptând continuu cu fiecare filă din ceea ce era denumit atunci „dosarul", cu ideile celor ce considerau necesară şi chiar obligatorie alterarea conţinutului mesajului scris şi, nu în ultimă instanţă, cu cei care nu sunt capahili să-l descifreze.

Şi. ca ea, mulţi alţii m-au ajutat să-mi fac un ideal din verticalitate, să deschid ochii mari pentru a percepe cel puţin frumosul la aflarea căruia ei, cavalerii Ordinului, trudiseră. Când, în sfârşii, ne-ant eliberat cuvântul, având-o în gând pe Cătălina Velculescu şi pe cei asemenea ei, am scris o poveste reală, intitulată „Nota de discuţie". Personajul acesteia este, coincidenţă, cercetător într-un imaginar „institut de comparaiv şi datare a textelor vechi", care, deşi ten irizat de şefid „dosarelor", phntr-o simplă strângere de mână ii încălzeşte acestuia mâna dreaptă. Oare va fi capabil aceia să-şi încălzească singur cealaltă mână? Oricum, experimentul temerar al căutătorilor de frumos merită să fie făcut.

îţi mulţumesc din suflet. Cătălina, pentru că exişti şi, fără să mă îndemni, stăruinţa ta mi-a dai curaj să perseverez şi să îndrăznesc.

Ileana Tom

ALAUDATIO

Un Sa los al vremurilor noastre

Cine a avui şansa de a o întâlni şi cunoaşte mai în profunzime pe Doamna Cătălina Veicuiescu nu se poate mira că una dintre preocupările Domniei Sale se referă la cercetarea unui tip aparte de sfinţenie ,.nebunia întru Hristos" . care se constituie într-o alternativă spectaculoasă, şocantă, la modelele propuse îndeobşte de hagiografi în paginile lor: martinii, cuviosul sau sfântul cărturar. Sursa acestui comportament şi, implicit, a acestui fel de umanitate, se află chiar în Sfânta Scriptură: „Dacă i se pare cuiva dintre voi, că este înţelept în veacul acesta, să se fiică nebun, ca să fie înţelept. Căci înţelepciunea acestei lumi este nebunie înaintea lui Dumnezeu. " (I Cor interii 3. 18)

Privind către viaţa Cătălinei Veicuiescu, regăsim câteva dintre mărcile umanităţii: asumarea unei aparente marginalităţi tprin felul discret de a se prezenta, prea puţin întâlnit în orgolioasa lume academică românească); curajul fără limite de a-şi susţine punctele de vedere, chiar şi atunci când ele veneau în ***răspăr*** *cu a întreagă orientate agreată de structurile decizionale ale unor instituţii culturale; generozitatea de a dărui fără a aştepta nimic în schimb, doar pentru bucuria de a vedea că darul rodeşte în ceilalţi; „Nebunia" fără seamăn a Doamnei Veicuiescu, pentru care merită nu numai respectul ucenicilor, ci şi dragostea lor sinceră, a fost aceea de a „paria " pe două lozuri, doar aparent necăştîgătoare: pe studiul culturii medievale (care presupune eforturi îndelungate, acribie filologică şi travaliu de benedictin, fără a oferi în schimb momente facile de glorie şi recunoaştere) şi pe munca alături de cercetător ii tineri, pe cate i-a tratat întotdeauna ca pe nişte parteneri cu drepturi egale, capabili să o surprindă cu o idee, o informaţie bibliografică sau un mod diferit de a privi realitatea unui text sau a unei imagini. Cătălina Veicuiescu face parte din acea categorie foarte restrânsă de oameni însemnaţi cu o nobleţe aparte a inimii şi a spiritului, care pot desluşi in interlocutorii lor spaţiile luminoase ce merită să fie scoase fa iveală, extinse, lucrate pentru a germina înţeles şi frumuseţe. Am văzut-o mereu înconjurată de tineri, în mijlocul cărora se purta ca un prieten mai mare, gata oricând să ofere un sfat, o sugestie, un zâmbet răsfrânt şi către lumea interioară. Am simţit că-şi asumă adesea*

responsabilitatea pentru tinerii alături de care întreprindea proiecte de cercetare sau pentru cei cărora ie era dascăl, ca şi cum ar fi împărtăşit întru totul ideea lui Constantin Noica, potrivit căreia, atunci „când un tunar creşte frumos, iese parcă ilin strâmbii tute o întreagă iu ine. "

Cred că oamenii care s-au bucurat să se afle, la un moment dat, în preajma Doamnei Veicuiescu au receptat uit mesaj subtil, care ie amintea că înaintea verbului a face trebuie să stea verbul a fi. că trebuie să înţelegi cine eşti, ca să poţi desluşi ce vrei să faci cu ceea ce eşti. Prezenţa caldă, simplă şi firească a acestui Profesor, descins parcă dintr-o lume de dascăli de mult apusă, te determină să te priveşti îndelung, să te analizezi, să te aşezi în situaţii care să te provoace, să îţi testeze abilităţile şi disponibilităţile, să te oblige să ieşi din tiparele mentale gata fabricate de alţii. Doamna Veicuiescu nu îşi propune să îţi ofere soluţii, răspunsuri, rezolvări, ci sa-ţi stârnească mirarea, nevoia de a căuta să înţelegi, să descifrezi o anumită întâmplare, să înveţi să îţi pui întrebări. In felul acesta, devine un personaj incomod pentru cei care nu vor să gândească pe cont propriu, ci să preia fără prea multă cernere, dar şi un model mult îndrăgit de cei care doresc să-şi asume şi peripeţiile drumului, nu doar bucuria ajungerii la destinaţie.

Am cunoscut-o pe Doamna Velculescu in diverse ipostaze, ce se înşiră pe un întreg spectru de culori umane şi profesionale: cercetător, profesor, mamă şi bunică, iniţiator de proiecte culturale; am ascultat-o fa conferinţe în care şi-a încântat auditoriul cu observaţiile inteligente, cu rafinamentul şi c laritatea argumentaţiei; i-am citit cărţile şi studiile, prin care am pătruns, ca printr-o fermecată oglindă, într-o lume plină de lumini şi umbre ce îşi aşteaptă încă cititorii, căutătorii de comori ascunse în paginile manuscriselor sau in detaliile frescelor: am avut bucuria de a o auzi vorbind atunci când mi-am lansat o carte sau când mi-am susţinut teza de doctorat; am urmărit-o fascinată, fa o ceaşcă de ceai. povestind despre oameni şi fapte din trecut, animăndu-le cu suflul ei de cunoaştere şt dragoste. Toate aceste momente şi multe altele s-au înscris definitiv în memoria mea afectivă şi mi-au modelat pe nesimţite modul de a gândi, de a zăbovi meditativ asupra unei idei şi de a mă raporta

la celălalt, fie el autorul, copistul sau posesorul unui manuscris din lumea românească veche, fie el colegul de cercetare.

Vă mulţumesc, Doamnă, pentru tot ceea ce mi-aţi dăruit pur şi simplu fiind aşa cum sunteţi: un om viu, „rotund", în care vechiul şi noul se întâlnesc şi se completează firesc, precum mintea care coboară în inimă.

Vă mulţumesc că m-aţi ajutat să-mi doresc ceea ce pentru alţii poate părea nebunie: să călătoresc in timp şi în spaţiu pe urmele unui ghem de teme literare şi iconografice şi să încerc să reconstitui firele caie leagă nevăzut lumea scrisului, de cea a imaginii şi a tradiţiei populare. Şi în toate acestea să caut. de fiecare dată. să întrezăresc chipurile oamenilor vii, care nu mai sunt, dar pe care amintirea noastră îi poate reînsufleţi.

Vă mulţumesc, mai ales. pentru că mi-aţi oferit, într-o lumea.. înţelepţilor" închistaţi în propria viziune, un model de libertate a gândului şi a făptuirii, precum şi o dorinţă autentică a întâlnirii şi a comunicării cu celălalt, pe care numai curajul şi nebunia adevăratei înţelepciuni le pot face să se nască în noi.

Cristina Bogdan

Bogdan

Lumea universitară bucuieşteană sărbătoreşte anul acesta pe unul dintre membrii ei de elită, pe doamna profesor universitar doctor Cătălina Velculescu. Cine nu a auzit de profesoara de literatură română care a făcut echipă bună cu ucenicii marelui Cartojan? Dacă aş zugrăvi un portret in cuvinte, aş începe aşa: Doamna Cătălina Velculescu esie un om rafinat, discret, care mustră, ceartă dar oblojeşte durerea, ca să se vindece răul din celălalt. Cultura profundă şi cunoaşterea limbilor străine ii dau stăpânire de sine şi siguranţă când vorbeşte, întotdeauna liber, în faţa unui auditor, mereu select: studenţi, masteranzi, doctoranzi, profesori, specialişti participanţi la simpozioane sau conferinţe. Mânuieşte cu uşurinţă tehnica modernă de comunicare şi redactare, adică tot ceea ce ajută la promovarea studiilor şi a cercetărilor efectuate pe manuscrise i texte vechi, din care a văzut şi prelucrat zeci şi sute. 0 mulţime de prieteni (specialişti) din ţară şi din străinătate, îndeosebi din aria germană, o caută. îi cer sfat. ajutor în cercetare, o invită să vorbească, să scrie. Este un

tovarăş de drum agreabil, nu te plictiseşti ascultând cum trece pe rând un subiect, în amănunt, prin toate laturile sale; literare, istorice, lingvistice, teologice„ Ştiu că iubeşte mult munţii şi mai ales Mehedinţiul, de unde îşi are obârşia: îi iubeşte pe oamenii simpli, de la farâ, ale căror obiceiuri, datini le-a studiat, înţeles şi pus în valoare. Sufletul ti este senin, limpede, împăcat. în fiecare duminică merge la Sfânta Liturghie unde se aşazâ discret şi îi şopteşte fui Dumnezeu Cel întrupat şi dat nouă prin Euharistie, toate frământările de gând. Este mamă şi bunică, îşi supraveghează cu energie şi atenţie de vultur nepoatele, care astfel vor deveni oameni adevăraţi în lume. Lucrează îndelung, fără să se plângă niciodată de nimic, deşi viaţa a trecut-o şi curăţit-o, prin multe suferinţe, aşa cum se lămureşte aurul în topitoare, nu o dată dând ochii cu moartea. Am încondeiat neiscusite şi sărace voroave, pentm un om aşa de bun. îi urăm şi noi. învăţăceii: viaţă frumoasă, cu putere, şi să răspândească mereu raze calde, luminoase, dătătoare de gând bun şi învăţăminte. Ani buni!
Arhimandrit Policarp Chiţulescu

Prilejul de a scrie într-un volum dedicat Doamnei Cătălina Veculescu mi-o aduce în minte vorbindu-ne despre simboluri ale Evului Mediu şi zâmbindu-ne complice, ca şi cum ne-arfi făcut părtaşi la t) mare taină, Simt că nu trebuie să pierd imaginea aceasta, imaginea unui om care are puterea de a gândi liber şi viu. Aş vrea, prin rândurile aşternute în această carte, să-i întorc zâmbetui.
Crişti nu Di mu

Calea Regala

Am cunoscut-o pe doamna Cătălina Velculescu in primăvara anului 2000. Aflasem că la Institutid de Teorie şi Istorie Literară Câlinescu" vor fi scoase la concurs posturi de asistent şi, cum mă pregăteam să-mi închei studiile de masterat în timpul cărora ce/vet arca mi se dezvăluise a fi cea mai potrivită opţiune pentru aspiraţiile mele. am pornit spre Casa Academiei să aflu ce departamente mai aveau tocuri libere. îmi

amintesc şi acum, până în cele mai mici detalii. întâlnirea cu profesorul Dan Grîgo/vscu, directorul de atunci al institutului, căldura cu care şi-a întâmpinat mai vechea studentă şi speranţa Domniei Sale Că aş putea să mă alătur cercetătorilor de ia Dicţionarul General al Literaturii Române. în egală măsură, memoria afectivă decupează secvenţa nedumeririi resimţite, oscilaţiile între a concura pentru un astfel de post şi tentaţia de a-l refuza pentru că nădăjduiam să fiu în cercul celor de (a studii medievale şi premoderne, dorinţa de a nu-mi dezamăgi profesând de altădată, In dreapta mea, se afla uşa pe care intrasem in birou, o uşă care. brusc, mi-a apărut ca izbăvitoare de balansuri emoţionale şi dileme. Şi chiar aşa s-a întâmplat, căci am surprins-o deschizându-se şi, în încăpere, a intrat o doamnă cu ochii albaştri blajini şi strălucitori. O doamnă care mi-a zâmbit încurajator atunci când profesând Grigorescu m-a prezentat şi care, după ce m-a privit preţ de câteva secunde, m-a invitat cu entuziasm să discutăm despre literatură şi cultură veche în biroul departamentului pe care îl conducea. A fost probabil cel mai simplu şi cel mai dificil examen pe care l-am susţinut vreodată, pentru că el s-a prelungit în anii următori, nu pentru că Doamna m-arfi supus unor teste nesfârşite, mei vorbă de aşa ceva, ci pentru că am încercat încă o mai fac să nu risipesc încrederea acordată la acel început de drum. Şi, în ciuda faptului că astăzi nu mai fac parte dintre cercetătorii Institutului de Literatură, ori de cate ori mă gândesc la Cătălina Velculescu, se deschide în mine larg uşa în cadrul căreia zăresc un personaj de o inteligenţă cuceritoare, de o nobleţe şi de o afecţiune ţară sfârşit, care mă ia de mână şi mă poartă pe cărările cercetării ca pe o cale regală.

Sil via Marin-Baru tcieff

întâlnirea cu doamna profesor dr. Cătălina Velculescu a fost, poate, dintre cele mai marcante din perioada studiilor mele de istoria artei, din cadrul Universităţii de Artă din Bucureşti, marcantă prin naturaleţea şi sinceritatea acesteia, firescul prin care doamna profesor ne-a îndrumat, mie şi colegilor mei. paşii

către o altă modalitate de a privi şi înţelege arta medievală, din perspectiva istoriei mentalităţilor.

Pentru mine, cursul de „Simbolistică medievală" îmi aduce în memorie unele dintre cele mai frumoase şi profesioniste momente din etapa de formare a mea ca istoric de artă, interesat de studiul civilizaţiei Evului Mediu. Performanţa expunerilor doamnei profesor şi<t pus decisiv amprenta asupra deciziei mele de a alege un anumit tip de abordare în analiza imaginarului medieval.

Deşi interesul studiilor mele se concentrează cu precădere asupra civilizaţiei islamice între sec olele VII-XHI, pot afirma, fară echivoc. că îndrumările, sfaturile, un întreg arsenal de tehnici şi disciplină a lucmluî specifice muncii de cercetare în istoria artei, pe care doamna Velculescu mi le-a dăruit cu generozitatea caracteristică, cu profesionalismul şi răbdarea specifice unui dascăl cu vocaţie, mi-au conturat definitoriu atitudinea din anii de studiu următori.

Doamnei profesor Cătălina Velculescu ii mulţumesc pentru dragostea, onestitatea şi profesionalismul pe care mi le-a insuflat pentru studiul civilizaţiei Evului Mediu.

Ann Maria Nego iţă

Cap de proră, cărţile Cătălinei

Capul de proră care despică valurile sunt lucrările Cătălinei Velculescu, tăind drum pentru idei noi in cercetarea culturii româneşti Cu decenii in urmă, ea a fost inovatoare în ahordarea explicării modului de transmitere a textului copiat, recunoscând in fiecare copist o personalitate creatoare a mesajului pe care, chiar dacă ii prelua într-o formă prestabilită, avea latitudinea alegerii propriului instrumentar care sâ-i caracterizeze activitatea. Şi în cele mai riguroase canoane literare, restricţionând orice abatere de fa forma şi conţinutul modelului de multiplicat, originalitatea (în sensul unicităţii) răzbate prin implica/va umană directă. De aceea, orice manuscris nu poate fi „un exemplar" al aceleiaşi scrieri; asemenea tirajului ce multiplică mecanic şi identic pagina

imprimată (deşi, chiar şi in această situaţie, accidentele tehnice pot diversifica uniformitatea tîpartdui).

Cătălina Veladescu ne-a învăţat pe toţi că în faţa foii copistul se comportă ca un stăpân pe pământul său: investeşte tot harul său atât pentru textul destinat unui comanditar; cât şi în cel pentru propria folosinţă. Chiar dacă mâna nu are totdeauna abilitate artistică, scrisul este el însuşi o aventură artistică pentru că seamănă semne care vor rodi sensuri, în pofida lipsurilor, a unui instrument de scris nedibaci, a cernelii neadecvate, a unei tuşe de acuarelă tremurată pentru iniţiale sau miniaturi.

Manuscrisul este o îndrăzneală de tenacitate de la prima literă până la deplinătatea realizării Scrisul de pe vremuri. în poziţia de stând în picioare sau în cea a foilor ţinute pe genunchi, la lumina zilei sau a lumânărilor, chibzuind folosirea avantajoasă a suportului material oricare ar fifost ei, căci toate reprezentau o valoare în sine, a fost totdeauna o iniţiativă şi o cucerire a unui teritoriu necunoscut, ca text care se aşternea sincronic şi ca recuperare diacronică a ceea ce fusese anterior, ca expresie scrisă sau ca gândire care se formula pe măsura aş temerii ei pe hârtie. Obţinerea posibilităţii de a folosi hârtia la un preţ care să nu fie prohibitiv a însemnat o extindere a culturii scrise. Şi a dat posibilitatea, cu hecerea vremii, meşteşugarului care multiplica textul, fie el monah sau laic. să-şi ia îndrăzneala dea modifica. pe ici pe colo, formulări anterioare. Doamna Velculescu a adus argumente peremptorii in sprijinul afirmaţiei că copiştii nu reproduceau în mod mecanic textul. Capul de proră a reuşit să spargă stereotipia alcătuirii stemelor manuscriselor, afirmând, pe drept cuvânt, că este la fel de necesar să fie editate diferitele variante ale unui text pe cât este de bine. fără să fie o preocupare expresă, stabilirea filiaţiei manuscriselor şi publicarea doar a capetelor de serie. Fiecare copie mamtscrisă reprezintă, într-un fel propriu, o contribuţie „originală" a unui creator de text. Cătălina Velculescu a restituit copiştilor demnitatea, care presupune luarea lor in consideraţie ca creatori de text şi reconsiderarea judecăţii de vahiare asupra oricărui text transmis manuscris. Ediţiile de texte beneficiază, astfel, de mai bine ¿le 35 de ani, de posibilitatea de a aborda ştiinţific o singură variantă considerată drept text de bază,

caracterizând receptarea la un moment dat şi într-o anume zonă a lucrării care este tipărită sub aceste auspicii.

O nouă modalitate de a înfăţişa şi a evalua cultura orală în interdependenţă cu cea scrisă, formulată drept puntea de legătură „intre scriere şi oralitate" a amplificat, prin vastitatea informaţiei şi punctele de vedere teoretice clar exprimate, o abordare în perspectivă interdisciplinară şi cu vaste deschideri comparate a culturii române. Cătălina Velculescu a valorificat informaţia bogată şi experienţa sa îndelungată pentru a publica o adevărată „istorie " a cărţii populare sub unghiuri diferite, in tangenţă cu receptarea sau cu multiplicarea lor. A scris-o în mai multe lucrări reprezentative, adevărate monografii ale problemelor respective.

în cercetările sale, Cătălina Velculescu a atras şi „imaginile" create de copişti ca ilustrări ale celor exprimate în scris, fiind iniţiatftarea direcţiei de cercetare în domeniul „imagologiei" şi este sâmburele de coeziune al grupului de studiu interdisciplinar al acestui domeniu. Text şi imagine, perspectiva imaginii este mai penetrantă decât textul în conştiinţa vieţuitorului de acum câteva secole. Cercetătoarea le-a privit şi le-a văzut pe amândouă ca un tot, sub acelaşi unghi al reflecţiei, neintimidată de mitologiile care depăşesc sau reduc la doar un numitor realitatea şi. într-un fel, o deformează.

Etapele lucrărilor sale reprezintă trepte acumulative, de ascensiune spre zone nu rarefiate, ca acelea ale elitelor, ci spre ridicarea, alături de sine spre cuprinderi mai ample, cu un orizont mai larg, a unor generaţii succesive de tineri şi tinere care îi sunt alături. Şi cultura nu e depozitată inactiv, ca talanţii din parabola Mântuitorului, ci cunoscătoarea ei o foloseşte întru rodire de către sine şi întru împărtăşire celor ce-i sunt învăţăcei.

Fără să păşească pe terenul altor discipline, ci doar amplificând aria investigaţiilor şi în domeniul literaturii religioase (atunci când s-a putut, adică după 1990). Cătălina Velculescu abordează ca specialist lucrări ¿le teologie şi de morală religioasă aplicată, pentru că este abilitată prin cunoştinţele dobândite în cadrul Facultăţii de Teologie Romano-Catolice, a cărei licenţiată este. Semantica textelor vechi este mult solicitată în recuperarea .,paradisului pierdut" al omului sau în aspiraţiile acestuia de a sluji lui Dumnezeu şi a obţine

*iertarea păcatelor sale. Textele ortodoxe de cult sunt analizate cu precădere în perspectivă istorică, cea care asigură perenitate contribuţiilor unui specialist în vremea noastră. Şi, din nou, atenţia sa îndreptată spre variantele textelor de cult impune interpretări noi ale opţiunilor unor înalţi ierarhi, cu deosebire din secolul al XVI l-lea, atât pentru limba folosită, pentru ilustraţia de carte, cât şi pentru întrebuinţarea (folosirea curentă) sau achiziţionarea de carte bibliofilă sau rară. Curiozitatea sa se îndreaptă în toate părţile şi beneficiarii sunt cititorii care constată că subiectele de care se ocupă Cătălina Velculescu se trans formă în aur: se clarifică, se ordonează, .*ıl*? stabilesc conexiunile şi locul lor in cultura epocii. Fără cercetările ei ambitusul cunoaşterii perioadelor trecute ale culturii româneşti ar fi fost mai puţin amplu şi vibrant. Este o iniţiatoare şi un spirit director al lucrărilor în colectiv.*

Studiile ei mi-au devenit mode! fără să o fi cunoscut personal. Cel dornic să înveţe, in momentul învăţării ignoră, de cele mai multe ori, cine sau ce reprezintă pentru el modelul sau maestrul. Dinspre lucrări se exercită forţa modelatoare, insinuantă sau făţişă, oricum aureolată de un nimb luminos. Şi eu tn-am scăldat în revărsările scrierilor tipărite de (atălina Velculescu, şi eu mi-arn luminat înţelegerea a ceea ce reprezintă cartea populară sau miscelanee/e de literatură apocrifă, cu toate relaţiile lor arborescente. Dacă afirmaţiile mele pot fi receptate ca o laudatio, îmi asum această atribuire cu convingerea că nu există nici t) umbră de exagerare în ceea ce am scris aici. Nici măcar în a spune că la această frumoasă vârstă, acth'itatea Cătălinei Velculescu are ritmul şi finalitatea cercetătorului în plină putere creatoare. Şi noi ne alăturăm tuturor celor care ii doresc: Ad niufîos anni !

Zamfira Mihai

lLucrul care m-a uimit cei mai tare fa doamna Veicuiescu. încă de la prima noastră întâlnire, a fost generozitatea. Foarte bine pregătiţi profesional sunt nud ţi oameni. Inteligenţa creatoare, curiozitatea mereu vie ii caracterizează. de asemenea, pe mulţi, chiar dacă nu pe destui. Doamna Veicuiescu îşi dublează însă calităţile intelectuale şi profesionale cu o deschidere spre dialog şi cu o disponibilitate de a-i ajuta pe ceilalţi cu atât mai remarcabilă cu cât este rară.

Poate părea paradoxal ce spun. însă deşi am întâlnit ceva profesori până acum, puţini dintre ei s-au arătat cu adevărat dispuşi să-i înveţe pe novicii din faţa lor. Surprinzător de puţini au înţeles că a fi profesor nu presupune doar transmiterea unor cunoştinţe, ci ţii te de har şi implică o enormă dăruire. Dacă stau bine să mă gândesc, îmi ajung lejer degetele de la mâini spre a-i cuprinde pe toţi.

Doamna Veicuiescu se numără printre ei. Se numără, de asemenea, printre rarii cercetători de talent caiv sunt în egală măsură excelenţi dascăli. Cunosc oameni care se deilică cercetării fundamentale cu rezultate remarcabile. Nu aş putea totuşi da prea multe exemple de persoane care să se simtă la fel de bine ia catedră ca printre acte de arhivă sau manuscrise.

In ceea ce mă priveşte, îi datorez enorm. Toate cursurile pe care le-am ţinut până acum au fast la invitaţia Domniei Sale, iar experienţa acumulată a cântărit greu. Nu e uşor să vorbeşti, coerent şi la obiect, in faţa unui auditoriu în carne şi oase. Primele lecţii de paleografie românească pe manuscrise i le datorez, (Lucrasem pe documente, fireşte, dar codicele sunt totuşi altceva.) Prima participare la un proiect de cercetare de mare anvergură a fost făcută posibilă tot de către ea...

Sunt acestea (şi câte altele) gesturi pe care nu aş putea să le uit nici să vreau. Fiindcă în spatele lor eu văd limpede ceva extrem de preţios pentru mine încrederea. Personal, îi voi fi mereu recunoscător doamnei Veicuiescu pentru încrederea acordată, rară şi ea.

Intr-o lume prea isterizată şi prea înclinată spre compromisuri pentru afi pe gustul meu. doamna Veicuiescu a dat în repetate rânduri dovadă că nu este dispusă să renunţe la principiile în care crede şi nici să abandoneze cauzele care îi sunt aproape de suflet. Om de cuvânt, ea s-a dovedii un om de caracter. Or, de la un om de caracter nu ai decât de învăţat, îndeosebi dacă el este dispus să te înveţe iar tu te laşi învăţat', Nu ştiu cât m-am lăsat eu învăţat. Cert este că doamna Veicuiescu nu a pregetai să mă înveţe.

îi mulţumesc.

Ovîdîu Olar

Stimată Doamnă.

îmi este greu să scriu cea însemnat pentru mine întâlnirea cu dumneavoastră, tu toamna anului 1997; de fapt, pe atunci nici eu nu ştiam cu adevărat ce consecinţe pentru viaţa şi pentru formarea mea profesională va avea să aibă acea întâlnire...

în urma absolvirii Facultăţii de Arte Plastice din cadrul Universităţii de Arte Nicolae Grigorescu din Bucureşti (1906), am dorit foarte mult să aprofundez studiile teoretice legate de imagine, prin cursurile de masterat la istoria artei.

Nu pot uita semestrut întâi ai anului 1997, când în sâlile reci de la etajul patru. ne-aţi vorbit pentru prima dală despre simbolică animalieră, despre fundamentele teologice şi co/iciliare ale reprezentărilor medievale, despre care până atunci învăţasem şi nu eram prea convinsă, că arfi fost pur decorative.

De atunci vor trece în curând 15 ani... Din toamna acelui an mi-a fi fost mereu alături şi vă mulţumesc!

Vă mulţumesc nu atât pentru toate articolele şi studiile şi simpozioanele la care am participat împreună de-a lungul acestor ani şi la care aţi avut îngăduinţa să mă invitaţi, ci mai ales pentru că m-aţi învăţat să lupt penini păstrarea demnităţii profesionale, chiar şi atunci când ea ar trebui obţinută cu forţa.

Vă mulţumesc pentru că m-a(i învăţat prin exemplul personal să nu spun nu se poate şi sunt obosită... Am aflat alături de dumneavoastră cât de greu este să faci cercetare autentică şi câte invidii poţi atrage prin rigoare, profesionalism şi consecvenţă.

Vă mulţumesc pentru că datorită dumneavoastră am întâlnit atâţia oameni frumoşi şi demni, cu mulţi dintre ei am rămas prietenă, dovadă fiind şi volumul de faţă.

Vă mulţumesc că mi-aţi arătat că a fi pictor nu înseamnă a fi analfabet şi că datorită dumneavoastră am pătruns dincolo de primul strat iconografic al unei reprezentări bidimensionale.

Am învăţat de la dumneavoastră să preţuiesc şi să citez în studiile mele repere din cercetarea medievală provenite dintr-o perioadă în care Academia Română era un for de cercetare ştiinţifică autentică, marcat nu doar lie persoane cu un nivel ştiinţific remarcabil, ci de oameni în personalitatea cărora dimensiunea intelectuală era dublată de o calitate umană superioară.

Am rămas în preajma Dumneavostră fascinată de limbajul figurativ medieval şi de infinitele sale modalităţi de decodificare. Întâlnirea noastră a marcat pentru mine o schimbare de direcţie profesională... Poate am pictat mai puţin de-a lungul acestor ani, dar cu siguranţă m-am îmbogăţit spiritual cu prezenţe noi şi cu perpetue semne de întrebare.

Atât eu. cât şi colegii şi prietenii mei care vă sărbătoresc astăzi, am fost profund impresionaţi de pasiunea cu care lucraţi\ Pasiunea şi dăruirea dumneavoastră ne-au dat putere tuturor să avem speranţă că se mai poate face cercetare şi astăzi, in condiţiile date.

Privind înapoi cu bucurie, sunt fericită că am optat, cu toate ret incert fele de rigoare. pentru cursul opţional al doamnei Prof. Cătălina Velcrtlescu. la maşterul de istoria artei. în toamna anului 1997,

Vă mulţumesc pentru prezenţa în viaţa mea, pentru răbdarea pe care mi-aţi acordat-o in aceşti ani şi nu în ultimul rând pentru subtilitatea prin care m-aţi ajutat să am încredere în mine şi în studiile mele.

Studenţii mă întreabă astăzi ce să facă, pentru că nu au repere.

Eu vă mulţumesc că pentru mine aţi fost şi sunteţi unul dintre repere, unul dintre profesorii care au contribuit major ta ceea ce sunt astăzi.

La mulţi şi fericiţi ani!

ILEANA STĂNCUIESCU

STUDII

Literat** basarabean **de frunte (Cit prilejul împlinirii a 200 de ani de kt naşterea lui AL Hâjdiiu ¡1811-1872/)

Pavet BALMUŞ Centru! Naţional de Hajdeutogie (Chişinău)

Résumé

Le litieraieur bessarabicu Alexandre HÂJDĂU ilKl I-IR723 csi ne Ic *25* {?> c< bapiise Ic 30 novembre 181l, dans la locali Lé Missiurinel/. district Krzemenetz, dans la région polo no-ukrainienne Volynie; son pere se nomma il Taddeus/ ian HyM:u (1769-1835), écrivain polonais et Iraductcur-cdilcur (on 1303. ă Luci:) de *2* voL du Théâtre du draniatutge allemand A. von Kocebue (version polonaise).T1 iaii les éludes élémentaires, avec son frère aine Bolestav f 1S12-1KKC»)^ an pension pour les fils des nobles, à K ¡elimin (1822-1828); puis. Al. H. suivit la faculté de droit de l'Université de Kharkiv (1329-1832). Entre leinps, il fa il son dcbui multiple (en 1830). comme auteur de prose (tradition historique moldave « Duka »). des essais philosophiques et théologiques, des publications folkloriques. Après-là. Al. H. travaille comme fonctionnaire, a vocal (avec intermittences); puis devient éphore des écoles du di stria Khoiin, instituteur de mathématique, statistique, de la littérature russe ;i Vûuiitzea, Kamieueiz-Podolsk etc. Concomilemmenl. Al. H. publie (dans la presse russe d'époque) ses travaux sur la vie et création-doctrine de philosophe ukrainien Gr. Sav. Skovoroda (1722-1794), des Tragmenls de traduction (en russe) de «L'Histoire des législalioncs slaves» du prof, polonais W. A. Macicjowski: un arttcle-cpilre sur «Les littérateurs de Bessarabie» etc.

D'après l'opinion de son fils, B, P. Hasdcu (1838- iyt)7), « Il commença à se faire connaître par ses écrits dès l'âge de lit ans; mais c'est à l'âge de *1* fi ans qu'il prononça à Kliotin sou discours .W *! 'ancienne gloire de la Moldavie*, qui rendit son nom cher à tous les roumains... En 1836, fiïj avail épousé Elisabeth Dauks/a, fille d'un noble lithuanien et nièce dit général russe Bislram, mais née d'une mère moldave. Elle mourut très jeune, en 1343. en laissani deux enfants : Bogdan-Thaddce, né en 1838. père de Julie Hasdeu, et Nicolas, ne en 1840, peintre, mort â l'âge de 20 ans ¡eti avril lUfitij.

L'histoire était l'élude de |sa| prédilection... Dans ses recherches il allait toujours directement aux sources et aux lexies originaux. Mais la noie patriotique, poussée jusqu'au chauvinisme, chez Ini comme chez lous les roumains de son époque.... viciail quelquefois 1a direction...»

Deja de mai bine de un secol, istoria noastră literară, crestomaţiile de literatură ţi manualele conţin, drept model de nuvelă istorică, alături de negruzzianul „Alexandru Lăpuşneanul", „Domnia Arnăutului[1]" ca aparţinând lui Alexandru Hâjdău. Pe la 1871-1872, când îşi făcea aparipa, în ultima sa formă (tradusă, „adaptată'* ţi „asamblată" - completată, de către B Petri ceicu Hasdeu). iar AL Hâjdâu mai era încă în viaţă, trăindu-şi ultimele zile (la Hotin), această exemplară scriere putea fi interpretată ca un ecou „întârziat" (cu vreo trei decenii) al capodoperei epice a lui C, Negruzzi (1840), Deşi, la o examinare mai atenta a împrejurărilor, a condiţiilor social-politice şi literare ale veacului XIX, în general, numai în principatul Moldovei (inclusiv în Basarabia „rusească"), realitatea, problemele, în sensul acesta, sunt ceva mai complexe ...

în virtutea unei tradiţionale ţi acaparame inerţii, atunci când vorbim de precursorii anului 1840, în cultura şi civilizaţia românească modernă, cităm nume arhicunoscute ţi cu adevărat reprezentative, dar îi excludem mecanic pe cei ce ati scris, au creat în alte limbi, cu toate că ne străduim (ţi parcă reuşim) a înţelege

condiţiile „vitrege" pe care au avut aceţtia a le înfrunta, a le depăşi. De altfel, nici în prezent, de la nivelul unei civilizaţii atât de înaintate ţi cu interferenţe, confluenţe multinaţionale, nu ne grăbim să-l considerăm „al nostru", adică român, pe oricare compatriot, daca acesta este sau a fost nevoit să îmbrăţişeze o alta limba decât cea maternă, spre a se exprima sau „a ieşi in lume", a-şi vedea opera publicată-editată. Or, Alexandru (şî Boleslav) Hăjdău, care a(u) scris, în fond, numai în ruseşte, trebuie să aparţină istoriei şi culturii clasice rom ane ṛ în măsura în care ne aparţin şi un Nicolai Spătarul Milescu - Spafarij (care a alcătuit lucrări îndeosebi în limba rusă veche, pe lângă cele întocmite în latineşte şi în româneşte, iniţial}; un Di mi trie Camemir (care a semnat doar 2-3 opere în româneşte, restul îmbrăcând vestminte străine); un Alecu Russu, a cărui operă a fost plăsmuită în temei în franţuzeşte; în sfârşii, un C. Stamati-Ciurea (rusă, franceză, germ an ă şi, desigur, românească), un Alexei Matei ev ici, care (îndeosebi pe tărâmul publicisticii) s-a produs şi în limba m să. Şi faptul ca atare îşi are cauzele şi explicaţiile respective de rigoare. însă ceea ce trebuie să relevăm drept caracteristic pentru toţi aceştia, de altfel, ca şi pentru toţi Hâjdăii-Hasdeii (Tadeu - bunicul scriind preponderent în limba polonă, fraţii Alexandru şi Boleslav, în ruseşte, însuşi Bogdan Petnceicu Hasdeu fâcându-şi începuturile literare şi ştiinţifice în limba lui Puşkin şi a lui Lennontov, iar fiica lulia-Camille Armând, 111 cea a lui Voltaire şi Hugo), este, probabil, faptul că ei toţi aparţin sufleteşte, organic, culturii şi civilizaţiei româneşti, în primul rând.

Cu bună seamă, dat fiind că activitatea Iui Alexandru Tadeu Hâjdău (1811-1872) s-a desfaşurat din plin până sau imediat după 1840. nu este greu să admitem că şi el a contribuit, desigur în felul său, la pregătirea şi apropierea acestui an în evoluţia scrisului nostru literar, cu toate că se afla în Basarabia (ori Rusia, Ucraina etc.), in afara hotarelor principatului Moldova. Ţinând, însă, cont de faptul că in Moldova străbună, ca şi în Ţara Românească dintre 1830 şi 1840, limba rusă era tot atât de bine cunoscută şi de general utilizară ca şi franceza, germana, bunăoară, pentru cei ce aveau să editeze „Dacia literară'[1], tustrele aceste limbi constituiau nişte convenabile instrumente de lucru, lecturile şi traducerile, „influenţele" venite din pan ea acestora aflându-se la îndemâna oricui. Prin urmare, nici Al. Hâjdău nu era, pentru Al. Don ici. să zicem, ori pentru C. Negruzzi, M. KogăLniceanu, un „străin" sau un ... element alogen. Primii dintre aceştia, după cât se pare, avuseseră ocazia să-l cunoască personal (Al. Donici, cât timp se mai aflase în Basarabia, iar C. Negruzzi, precum sperăm să demonstrăm în continuare, începând de pe la 1835), cel de-al treilea, cu ajutorul lui C. Stamati şi lord. Mălinescu, ii va întocmi o scurtă schiţă biobliografică. publicată in chiar revista sa, unde se va consemna: ,,D[omnul] A. Hâjdău este până acum cunoscut în «Dacia» numai prin prea lăudatul său «Cuvânt asupra veche i slave a Moldavi ei», însă lucrările sale nu se mărginesc in atâta. D-lui, deşi în limba rusească, au lucrat multe şi mare. şi mai toate în folosul patriei sale,.

Debutul multilateral (în domeniul filosofi ei, eseisticii, beletristicii şi folcloristicii) Alexandru Hăjdău avea să şi-I facă încă la 1830, la vârsta de 18-19 ani, pe când era student la Universitatea din Harkov. la facultatea de Drept. Publicând (în revista moscovită *VestnikEvropv.* „Despre calitatea poeziei divine",

„Despre menirea fllosofiei", „Duca. Tradiţie moldovenească" şi „Două cântece moldoveneşti"), lucrări în domeniile enumerate, tânăraI literat basarabean- student harkivean îşi trasa astfel viitoarele căi pe care avea să Ie urmeze, de-a lungul vieţii şi activităţii, ulterior sau concomitent la cele dintâi adăugandu-se: botanica (sau ştiinţele naturii), jurisprudenţa, istoria, filologia, pedagogia ş.a.

Din aceeaşi perioadă, dacă nu chiar încă de pe timpul studiilor la Chişinău, la Pensionul pentru copiii de nobili (de pe lângă Seminarul Teologic chişinău ian), începuse a se manifesta pasiunea lui pentru opera şi învăţătura filosofului ukrainean G, Sav. Skovoroda (1722-1794), alături de pneocupările-i absorbante pentm poezia lirică, satirică (fabulistică), pentru poezia poporana a conaţionalilor, ca şi a ukrainenilor deopotrivă, în calitate de culegător al creaţiei poetice orale ukraineşti, aderând, bunăoară, la cercul de folcloristică al lui f. !. Sreznevskii (1812-1880) ş.a.m.d.

Drept rezultat urmează câteva articole şî studii, un ambiţios proiect de ediţie (în 6-7 volume) din scrierile şi doctrina lui Skovoroda, deosebit de populare în toată Ukraina, nu numai în oraşul şi gubernia Harkiv, sub formă de manuscris, în diverse copii, în tradiţii orale răspândite şi în regiunile limitrofe. „După ce m-am convins că Skovoroda este un filosof popular. - va mărturisi mai târziu AL Hâjdău, - am simţit necesitatea de a descoperi în spusele lui glasul poporului, glas divin, şi am început să adun şi să analizez legendele despre dânsul, care s-au păstrat în sânul maselor, prin locuri unde a trăit şi a activat el, în guberniile Kiev, Cemigov, Poîtava şi Harkiv, Expediind (în anul 1831) trei Cântece de ale acestuia la *Teleskop*, eu mi-am spus cu această ocazie şi părerea despre punctul din care trebuie analizat Skovoroda."

Fapt e că, chiar la începutul pomenitei publicaţii despre filosoful ukrainean („Trei cântece de ale lui Skovoroda", 1831), el preciza: „Dacă ar fi să-l privim pe Skovoroda din cel mai potrivit punct, ca pe un gânditor şi povăţuitor norodnic, atunci toate ciudăţeniile, prin care, chipurile, se dezvăluie geniul lui, ar dispărea." Această nnanţă, simplul moment că G. Skovoroda este un tipic reprezentant al maselor, şi nu „un nobil scrântit", ciudat, publicistul basarabean avea să o releve şi în continuare (în articolul „Socrate şi Skovoroda" din 1833, în schiţa „Grigorii Varsava Skovoroda" din 1835, eseu apărut şi în revista „Convorbiri literare" din luna mai 1930. cu titlul „Un filosof mistic", în traducerea lui M.Majewski, student basarabean ce-şi facea studiile la Bucureşti).

Pe de altă parte, trebuie recunoscut şi acest lucru, pasionat de învăţătura şi filosofi a acestuia (lăsându-se „influenţat" de-a binelea, în propria creaţie, conform opiniei dnei E.M.Dvoicenko-Markova), cam aşa cum se întâmplase şi cu Platon, discipol şi propagator al filosofici lui Socrate, Alexandru Hâjdău s-a identificat cu protagonistul şi „obiectul de studiu" al său, atribuindu-i propriile păreri, concepţii, îndoieli, „contemporaneizând'\ plasându-l pe Skovoroda în plin secol al XlX-lea (ne referim la unele momente din pomenita schiţă-eseu. dar şi din lucrarea „Problema timpului nostru", întocmită la 1842. la Vinniţa, rămasă insă a se păstra, sub formă de manuscris, şi tradusă, editată abia la 1938, de către un ah basarabean(?), N. Kovali, cu sprijinul aceluiaşi Em, C. Crigoraş).

Oricum, însă, în pofida unor atari exagerări, cei ce studiază opera şi doctrina lui Gr. S. Skovoroda nu încetează a aprecia contribuţia de adevărat propagator şi entuziast cercetător, în acest sens, a lui Al. Hâjdău al nostru.

Nu mai puţin important pare a fi rolul lui în constituirea, la acea vreme, a bazelor slavisticii „române" (avem în vedere eforturile sale întru tălmăcirea şi eventuala editare, la 1833-î 836, a operei savantul ui-profesor polonez W. A. Maciejowskj, *Istoria legislaţiilor slave,* numeroasele-i proiecte-tâlmâciri, în ruseşte, din operele altor slav işti ai vremii). în sfârşit, de nepreţuit rămân eforturile lui Al. Hâjdău întru popularizarea, în presa nisă a timpului, a folclorului românesc, prin intermediul unor „pastîşăivpnelucrări", ce-i drept, cam libere şi aproximative, „la modă" în literaturile din Europa acelor ani, publicaţii însoţite, de regulă, de note şi comentarii, adesea copleşitoare ca informaţie („Două cântece moldoveneşti", în 1830; cele şase „Cântece poporane româneşti", în 1833 ş.a.).

Poezia „originală" - hâjdăueană, ca atare, a rămas a se păstra în manuscrise ceva mai mult de un secol, transcrisă fiind pe curat, încă la 1850, dar editată, în bună parte, abia la 1956 şi 1986), la Chişinău. întrunind în total 3^4 cicluri reprezentative („Fabule moldoveneşti", „Sonete moldoveneşti", „Poezii diverse: 1829-1843" şi „Cântece poporane"), creaţia poetică, deşi inedită aproape, în timpul vieţii autorului, constituie prin sine o adevărată enciclopedie în versuri {de tradiţii şi întâmplări, evenimente din istoria de veacuri a Moldovei, a Basarabiei), unde nu se exclud fiorul liric, tonalitatea imn ic ă, regretul romantic după vremurile apuse...

Indiscutabil, în biografia şi activitatea oricărui scriitor se impune câte un an (dacă nu mai mulţi), in cursul căruia se înregistrează poate cel mai mare număr de realizări (sau „încercări", eşecuri), succese de ordin creator (ori unele pierderi, obstacole). Un astfel de an „de hotar", pentru AL Hâjdău, de exemplu, este anul 1836, când în revista „Teleskop" şi în suplimentul acesteia, „Moldova", îi apar; traducerea, în ruseşte, din „Istoria,, lui W. A, Maciejowski; articolu l-scrisoare „Literaţi basarabeni"; schi ţa-eseu despre Skovoroda, urmată de „O remarcă..," a lui Orest Oveţkii (scris! de acesta încă în mai 1832, drept ecou la publicaţia hâjdăueană „Trei cântece de ale lui Skovoroda"); alte două bucăţi de folclor literar poetic, la 12 octombrie al aceluiaşi an, îi moare tatăl, care lasă în grija fiului-avocat atâtea probleme de rezolvat, iar la 19 decembrie viitorul părinte al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu este ales membru corespondent al Societăţii de Agricultură din sudul Rusiei (cu sediul la Gdessa), ca o apreciere a preocupărilor sale de botanica, de fauna şi flora Basarabiei natale.

Astfel încât, cu acelaşi succes, el ar fi putut să-şi autoindudă numele, în calitate de *literat de frunte aI vremii*, în articolul-„tabel" despre „Literaţii basarabeni". în sensul că tot ce realizase, între 1830 şi 1835, ti dădea deplin temei pentru o atare,.. operaţie.

in legătură cu noţiunea de „literat", s-ar cere, poate, suplimentare amănunte. Provenind, aşadar, de la

latinescul *litieratm*?, cane însemna: „erudit, om de litere", termenul acesta, prin filiera limbii franceze, poloneze şi ruse, în secolul XIX, pătrunsese şi în limba noastră (D. Ca ni emir, în „Descrierea Moldovei", având un capitol intitulat: „De *iitteris* moldavorum"), referindu-se aproape Ia orice autor, nu neapărat scriitor-artist. De altfel, ne putem edifica mai lesne, în acest sens, citind mai atent articolul amintit al Iui Al. Hâjdău însuşi. Având în vedere parcă această noţiune, înaintaşul şt contemporanul acestuia, Gh. Asachi glosa, înti-un articol al său din 1839: „*Qmui literal* este acela, a căruia meserie îl îndatorează a cultiva a sa minte, spre a putea spori cunoştinţa altora... Cu un cuvânt, oricare va fi a sa îndeletnicire, el cu un pas măsurat păşeşte in lumea cea cugetătoare a speculaţiilor matematice sau că se

rătăceşte în lumea cea înfarmăcată a poeziei, au că înduieşeşte pre sţenă. sau că învaţă prin istoric..." Nu se ştie dacă bătrânul Asachi ar fi putut să aibă în vedere şi creaţia literatului basarabean. De un lucru nu ne putem îndoi, însă: Al. Hâjdău a urmărit îndeaproape evoluţia scriitoricească a marelui om de cultură român, iar Gh.Asachi. după cât se pare, avea să contribuie la transpunerea în franţuzeşte a unor fragmente din discursul hăjdăuian de la Hotin (din vara lui 1837), pornind, evident, de la tălmăcirea lui C. Stamati, pentru viitoarea monografie a lui F. Col son (Paris, 1839)

.Ca un adevărat *literat*, care „învaţă prin istorie" şi prin intermediul pomenitului „Cuvânt, ", Al. Hâjdău nu numai că a devenit cunoscut in Principate, în Transilvania şi în Franţa, ci a reuşit, credem, să se impună pe drept cuvânt şi in procesul literar românesc din secolul său. Tradusă, de către C. Stamati, despre care se spunea, în articolul „Literaţi basarabeni", că ,,posedă la perfecţie limba... şi alege totdeauna texte grele pentru traducere", cuvântarea aceasta fusese publicată, iniţial, in braşoveana „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" a lui G. Bariţ (1838), apoi reprodusă şi în „Curierul românesc" (1839) al lui loan Heliade Rădulescu, iar la laşi va fi editată aparte abia în 1855, Cu toate acestea, între timp, clasicii români: C. Negruzzi, M. JCogălniceanu (la 1838-1839, 1843 şi 1845), însuşi C. Stamati, ca traducător, „se Iasă" influenţaţi de informaţia şi conţinutul discursului hâjdău ian. Graţie acestei variante (originalul rusesc tipărindu-se abia

în 1986), va fi cunoscut şi în Basarabia secolului XiX-XX, făcând astfel „cale întoarsă", şi fiind citat, utilizat, de către un Gh. Gore, P. Sâncu, A. I. îaţimirskii, A. Stadniţkii ş.a.

Cea mai complicată, sinuoasă a fost calea de „revenire acasă" a nuvelei „Domnia Arnăutului", muncă in care s-au văzut antrenaţi mai mulţi membri ai familiei hâjdăuene, ca. până la urmă, lucrarea să poarte un singur nume de autor: *Alessandru Petrieeicu Hasdeu* ...

Opera în cauză, totuşi, precum se ştie de 7-8 decenii încoace, este constituită din trei „tablouri[1]'-nuvelete: „Dabija". „Hâncul", scrise la 1834 şi publicate în 1838, cu semnătura lui Bo le slav Hâjdău - fratele mai mic, şi „Duca", tipărită încă la 1830 şi fiind semnată de către Alexandru Hâjdău. Ultima dintre acestea era prima, în ordinea publicării, şi, presupunem, nucleul de bază al viitoarei nuvele „Domnia Arnăutului" (de altminteri, varîanta-manuscris ce se păstrează actualmente la Biblioteca Academiei Române, Arhiva B. R. Hasdeu, are genericul semnificativ „DUCA").

Publicată cu zece ani înaintea lui „Alexandru Lăpuşneanul", am fi tentaţi să credem că „Duca" lui A. Hâjdău n-a putut să nu intereseze pe cititorii şi pe scriitorii din Principatul Moldovei, In primul rând pe Constantin Negmzzi, viitorul autor al poemului istoric „Aprodul Purice" (1837) şi al nu velei-model.

Faptul, bunăoară, că revista moscovită „Vestnik Evropy" din 1830 (nr. 23-24), unde fusese inserata „Duca", ajunsese la laşi (puţină vreme după apariţie), nu este exclus de loc. *Aici* anume pare s-o fi consultat şi viitorul memorialist al lui A. S. Puşkin, 1. P. Liprandy (1790- 1880), care, în drumul său dintre Bucureşti şi Tulcin (oraş în Podolia, unde va poposi şi AL Hâjdău al nostru, in numeroase rânduri), după ce-şi nota două titluri de „tradiţii moldoveneşti" *(atribuite,* apoi. marelui poet rus!), le data ca fiind „aranjate de polkovnicul Liprandy, în Iaşi, în anul IS3P sau „în luna mai anul 1831" (e vorba de prea „celebrele" mistificări; „Duca"; „Dafha şi Dabija", formulări preluate doar din hâjdăueana nuveletă...).

Cum o întâlnire dintre A. Hâjdău, creatorul lui „Duca", şi C. Negruzzi, viitor autor al lui „Alexandru Lăpuşneanul", e posibil să fi avut loc, la 1835, cu ocazia sosirii celui de al doilea in Basarabia, s-ar putea încerca identificarea, detectarea de asemănări intre aceste două nuvele (cu respectarea criteriului cronologic}. Asupra unor eventuale apropieri, de ordin ipotetic, deocamdată, ar putea să ne edifice următoarele indicii: există, de exemplu, părerea că, în procesul creării lui „Alexandru Lăpuşneanul"(şi a poemului „Aprodul Purice", adăugăm noi), C, Negruzzi avea să utilizeze codicele de cronici moldoveneşti din posesia lui A. Hâjdău, Ms. nr. 254 (Biblioteca Academiei Române, secţia Manuscrise), dăruit tânărului elev la Pensionul pentru copiii de nobili din Chişinău, în aprilie 1828, de către Gh. M. Cantacuzino. Acesta, la rându-i, „făcuse rost" de manuscrisul în cauză însă pe la 1821, ca eterist ce fusese. Anume pentru acest manuscris (în schiţa sa „Cum am învăţat româneşte" numindu-l „Letopisţul lui Nicolai Cost in", iar în notele la „Alexandru Lăpuşneanul" însuşi făcând trimitere... la Miron Costin) ar fi putut să-l viziteze C. Negruzzi şi pe Al. Hâjdău, in 1835.

Cu acelaşi prilej, vrem să credem, viitorul autor al lui „Alexandru Lăpuşneanul" e posibil să-şi fi propus a purcede la tălmăcirea „tradiţiei" hâjdăuene,

ca, la 1843, când îşi întocmea o scurtă autobiografie (descoperită şi comentată, cu ani in urmă, de către Paul Come a, inclusiv în voi. „Oamenii începuhilui de drum". Bucureşti, 1974, pp. 60-71), C. Negruzzi să semnaleze: *„Manuscriptu are: ... Duca-vodâ* ...". Hotărât lucru, marele prozator putea să se refere şi la o scriere proprie-originală, dar şi la o tălmăcire a cărei publicare o va amâna, până la a renunţa s-o mai scoată la lumină.

Pe de altă parte. între numeroasele note şi excerpte la manuscris râmase de la Al. Hâjdău şi păstrate astăzi în arhiva lui B, P. Hasdeu (la aceeaşi Bibliotecă a Academiei Române), există câteva file (cu titlul franţuzesc „Lexicologie"), conţinând nişte glose hâjdăuene la nuvela pomenita a lui C. Negruzzi, publicată iniţial in „Dacia literară" (1840). Nu este, de asemenea, exclus, ca acestea să-i fi servit drept material suplimentar, la traducerea, pe care o va efectua Bo le slav Hâjdău, în ruseşte, traducere ce-şi va face apariţia într-o revistă de la Sankt-Petersburg, în 1858 („Semejnyi Krug").

De notat că, la acea vreme, Al Hâjdău, în vârstă de 46-47 de ani, locuia la Chişinău, ajungând a avea şi casă proprie (pe strada Gabiinskaia, ulterior Sinadino, iar azi Vlaicu-Pârcălab. nr, 12), absorbit de grijile avocaturii, dar şi de preocupări istorice, filologice. Fiul mai mare, Tadeu,cane se stabilise, din 1857, la laşi, devenise intre timp Bogdan Petriceicu Hasdeu şi avea ziarul său („România"); încolo va trimite, de altfel, şi Al. Hâjdău o „Epistolă către români" (de fapt: „către *România'"*, in chiar preajma Unirii Principatelor Române, din ianuarie 18Î9). Legăturile dintTe tată şi fiu se consolidau tot mai mult, primul susţinându-l şi îndemnându-l, asigurându-l mereu cu materiale istorice şi arheografice, filologice, bibliografice, extrem de utile celui de-al doilea. în vederea completării coloanelor de ziar şi reviste.

La rândul său. Bogdan Petriceicu Hasdeu, aducând cu el, din renumita bibliotecă a tatălui său, numeroase volume (peste 4000?), dimpreună cu unele manuscrise paterne, pe care le transmitea (întru păstrare provizorie) Bibliotecii Universitare din Iaşi, nu fără speranţa, utopică, în fond, de a edita, aici, în ruseşe, un volum de Al. Hâjdău, „cu portretul" acestuia. Ceea ce a reuşit el să realizeze din acest proiect sunt doar câteva poezii traduse (în româneşte şî în franţuzeşte), nişte fragmente disparate din publicistica hâjdăueană, şi cam atât. E prea puţin, când ne gândim Ia noima unei note a sa din această perioadă (în ruseşte, desigur): *„Opere manuscrise de A. Th. Hâjdău:* 1. Problema timpului nostru. Concepţia lui Grigorii Skovoroda, prezentată sistematic, 1842; 2. Amintire despre gloria din trecut a Moldovei, 1837; Instruirea ruşilor, sub înrâurirea legislaţiei ţarului Aleksandru I, 1832:4. Poezii din IS... ■ ! S..; 5. Cugetări şi note ocazionale. Să fie editate la laşi, cu portret".

Este lesne de observat că printre titlurile numite nu figurează nici „Duca", nici, măcar aluziv, „Domnia Arnăutului". Se poate bănui, deci, câ nuvela -„triptic" tn cauză va fi întocmită (din bucăţile amintite) şi tălmăcită, adaptată (şi completată), de către Bogdan Petriceicu Hasdeu, undeva între anii 1860 şi 1870. mai precis în partea a doua a acestui deceniu, după stabilirea în Austria a lui Boleslav Hâjdău. abia după ce în schiţele biobibliografice, consacrate lui Al.Hâjdău, încep să-i fie atribuite şi celeJaltc două nuvelete-,,tablouri".

Indiferent, insa, cum a fost efectuată această „asamblare" (dacă opera respectivă n-o fi fost, mai intâi, „distribuită" între fraţii Hâjdău înşişi, încă prin anii 30 ai secolului XIX), „Domnia Arnăutului" rămâne în continuare să-l reprezinte pe literatul basarabean A. Th. Hâjdău, constituind o culme hi creaţia acestuia, alături de poezia sa adânc pa mori că, de publicistica şi seri sorii e-model ale aceluiaşi.

Paharul Morţii în literatura apocrifă şi urmele lui iconografice în spaţiul romanesc[1]

Lector urm'. tir. Cristina BOGDAN Facultatea de Litere Universitatea {tin Bucureşti
cristinabogflan20t0@gmail.com

Abstract
in thc prcscnl paper, wc urc inlcrestcd în Ihc rdiUîons that could inlcrwcave, fom a symbolic objcct (the ctip of Deaih). betwccn ilirec Icvels of cxprcssioti oiihc imaginaty: sjxtcrvphH. popular citii urc aud rclijimus icoao&raplty. Ttic idea original« in Elie aticmpi to bring io lîghl ii seri« of apottyplial tcxls lllfll Emil Turctomi dCiill Wltll at Icnelii; WC rtfFcr. firsl of pil. (O (llC *Legeilit of Patriarch Ahraham.*
Key wortls: apocryplia. rcligious iconograptiy. DcaLb. popular cui lunc. llic cup ofDcait].

La începutul veacului al XVIll-lea, cărţile intraseră - după cum ne spune Nicolae lorga - „in mâinile *oamenilor miei,* cari le cetiau cu patimă, le păstrau cu îngrijire, le iubiau fără păreche'v Aceştia - negustori, boiernaşi, copii de casă, preoţi de sat, dascăli şa. m. d. - se îndreptau preponderent către istoriile moralizatoare sau către poveştile ce narau viaţa unor personaje celebre, cuprinse în cărţile populare, care au străbătut spaţiul românesc, mai întâi în miscelanee „multiplicate" de copişti anume tocmiţi şi, ulterior, în tipărituri. însemnările pe cârc cititorii sau scribii le-au lăsat pe unele dintre filele parcurse ne ajută să urmărim traseu\ codi celor de la un proprietar la aîlul şi să reconstituim câteva dintre evenimentele esenţiale ale vieţii lor[2]. Ei nu sunt însă singurii beneficiari ai înţelepciunii încifrate în cărţile populare, căci frecvent acestea deveneau obiectul unor lecturi publice, „comunitare", după cum mărturiseşte Ion Hei iade Rădulescu în *Dispoziţiile şi încercările mele de poezie,* evocând o mulţime strânsă într-o zi de duminică, în curtea bisericii Kretzulescu din Bucureşti, pentru a savura peripeţiile lui Alexandru cel Mare, în interpretarea „â haute voix" a unui binevoitor alfabetizai.

Cărţile populare acţionau aşadar ca un soi de catalizator, destinat să reunească universul ştiutorilor şi neştiutorilor de carte. Lectura cu voce tare. **111** mijlocul unui public auditor, contura
0 formă aparte de sociabilitate, amintită în repetate rânduri în notaţiile de pe manuscrise. în acelaşi timp, cărţile populare conţineau roate straturile suprapuse create de copişti pe lungul drum de la intrarea scrierii în cultura noastră până la varianta reprodusă Î11 respectivul manuscris, îndepărtarea sau adăugarea fragmentelor preschimba Într-atât faţa textului, Încât fiecare copie apărea ca o nouă „ediţie".

---

1 **Cf.N. CARTOJAN, Crtrfifc *populare in literatura romanească,* voi, l *(Epoca influentei sud-slave),* ed, de Alexandru**

2 **documente transilvănene emise intre I5SÎ ţi 1583, dar fabricata foarte probabil începând cu anul 1580 (cea mai**

În interiorul acestei importante colecţii de cărţi populare, la care românul din trecut avea un acces direct sau mediat, poate fi izolat un *corpus* de texte apocrife aparţinând tipologiei *ars moriendi* şi literaturii escatologice. Ele veneau să contureze o filosofie cu tentă creştină asupra morţii dreptului şi a păcătosului, a călătoriei sufletului de la pământ la cer, precum şi a delimitărilor definitive din organizarea lumii de dincolo (separarea spaţiilor destinate virtuoşilor şî, respectiv, damnaţilor din toponimia universului *post-mortem),* Mesajul lor se întâlnea în chip fericit cu cel al om i I etic i i funerare, al iconografiei religioase sau al creaţiilor folclorice, toate încercând să-l familiarizeze pe muritor cu taina sfârşitului şi cu dificultăţile trecerii.

Apoca lipsa fui Avraam

De la primul om care a plătii „obşteasca datorie" până la Avraam s-au scurs atâtea generaţii, omenirea a trecut printr-un potop exterminator, şi cu toate acestea acceptarea morţii nu a devenit „o achiziţie" a urmaşilor Evei. Episodul sfârşitului patriarhului Avraam dezvăluie inapetenţa funciară a fiinţei umane pentru primirea cu seninătate a trecerii. *Apocatipsa iui Avraam* a fost, probabil, redactata în ebraică în secolul 11 d. Hr., tradusă de timpuriu în greacă, de unde a pătruns in literaturile slave, care au conservat bine textul şi l-au pus în circulaţie. Variantele complete ale apocrifului conţin două părţi distincte: **o pa ríe narativă** *{midrash),* care povesteşte copilăria îuî Avraam în casa xaiălui său idolatru şi convertirea la monoteism şi **o parte escatologică,** care descrie misterele cerului şî soarta rezervată lumii căzute, întâlnirea dintre Avraam şi arhanghelul Mihail şi dintre Avraam şi Moarte,

Problemele de filiaţie şi circulaţie ale acestui text - unul dintre cele mai vechi şi mai răspândite apocrife existente în spaţiul românesc au fost pe larg dezbătute de Emil Turdeanu. în lucrarea *Apocryphes slaves ei roumams de I Ancien Testament,* Leiden, 1981.

Cea mai veche variantă românească a textului se păstrează în *Codicele Sturdzan* miscelaneul denumit astfel de B. P, Haşdeu, păstrat in colecţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, sub cota ms, rom, 447 şi editat integral, în conformitate cu criteriile filologiei modeme, de Gheorghe Chivu, în 1993, Analiza

întreprinsă de Emil Turdeanu asupra apocrifului a condus la emiterea ipotezei potrivit căreia modelul acestei prime variante româneşti ar proveni din spaţiul sârbesc. Celelalte traduceri (printre care cele 3 manuscrise din biblioteca lui M. Gaster din 1750, 1777 şi 1813), mai dezvoltate decât versiunea cuprinsă în *Codicele Sturdzafi* şi datând preponderent din veacul al XVIII-lea, au fost considerate copii după versiuni greceşti

VVarianta scurtă a apocrifului, situată filigranologic' în intervalul temporal dintre 1580 şî 1591, nu conţine decât Intălnirea lui Avraam cu arhanghelul Mihail, găzduirea şi ospătarea acestuia în casa xenofilului, visul premonitoriu al lui Isaac şi ridicarea patriarhului cu trupul la cer. unde-l va vedea pe strămoşul său, Adam, sfâşiat între bucuria şi tristeţea de a urmări traseul sufletelor către Rai sau iad:*, ¿cesta-i făcutul întâi, A dam. Amu, cându veade sufletele dereapte trecându în raiu. a tunee se vese<iea>şte. Cându veade sufletele greşiţiloru (re cându in mancă, atunci vârtosu plânge şi dzice: «O, Jeţ ii miei. cumu v-aţi săhlăzniftu/!»"'*

Episodul care-l plasează pe Adam la intersecţia căilor ce duc spre Rai şi spre iad se regăseşte şi într-o scriere escatologică de provenienţă bizantină, *Viziunea călugărului Macarie*\ Demarcaţia drumurilor este reluată, la nivel vizual, în scenele *Judecăţii de Apoi* (care surprind. În paralel, chinurile damnaţilor din *Râul de foc* şi lumina de pe chipurile credincioşilor, grupaţi adesea în funcţie de tipul de ne voinţă sau de slujire creştinească practicat în timpul vieţii: ceata mucenicilor, a pustnicilor, a proroci lor, a ierarhilor ş.a.) sau în reprezentările cu caracter simbolic, inspirate de un pasaj scripturi st ic *[Matei* 25, 32-33), în care sunt separate *oile* (drepţii) de *capre* (păcătoşii)'". Calea bună şi cea rea sunt descrisc adesea in cântecele ritualice menite să pună la dispoziţia defunctului o „hartă" simbolică a universului pe care-l va străbate până în *„ceea lume"u.*

Versiunile dezvoltate ale apocrifului - precum cea editată de Mihai Moraru, după ms. rom. 76 (Corn şa, 80), databil cca 1750, conservat în fondurile B. A. R., filiala Cluj-N apoca, includ şi alte secvenţe cu tentă escatologică sauthauatică; călătoria lui Avraam la cer (prilej de a vedea cele două intrări pe care pătrund, separat, drepţii şi păcătoşii[1]), surprinderea psihostaziei şi a Judecăţii de Apoi, reîntoarcerea pe pământ şi întâlnirea cu Moartea (mai întâi în ipostaza *, frumoasă şi luminoasă şi cuvioasă""* şi apoi *„cu podoahă de tâlharii groaznic[2]}. Topos*-ul celor două chipuri antagonice ale Morţii poale fi descoperit şi într-un manuscris conţinând textul confruntării dintre Viteaz şi Moarte, copiat la începutul secolului al XIX-1ea (1811), în Moldova. Fragmentul din ms. rom. 3644 B A. R. reia un citat hrisostomic, care dezvoltă antagonismul dintre moartea drepţilor şi cea a păcătoşilor, după modelul frecvent utilizat în omiliile funebre sau in cuvântările de îngropăciune: *„Omule, să ştii că moartea drepţilor esti odihnă, cuconilor mângâieri, tâlharilor şi păcătoşilor cari postesc pentru păcatele sale esti bucurie; moartea esti datornicilor răscumpărare, celor ci plâng esti mângâiere şi mântuire. Iar bogaţilor, nemilostîviloi: mândrilor şi păcătoşilor esti cumplită şi nemilostivă*

în *Apocalipsa patriarhului Avraam* editată de Mihai Moraru, cele două modalităţi de prezentarea Morţii definesc extremele frumuseţii şi ale urâţeniei înfricoşătoare. Primul chip cu care i se face cunoscută patriarhului este atât de plăcut şi de luminos, încât are aspect îngeresc: *„Şi-i veni olm de miros cătră el, cu multe rugăciuni şi ghizdave. că-i păr i ia că iaste arhistratigid Mihail.""'* Impresiile pe care aceasta apariţie le creează sunt toate la superlativ: *J\| rumuseafea soarelui luminoasă>/\| „cuviinţa oamenilor şi toată frumuseaţa ghizdaviior"*. Adevărata faţă a Morţii este însă imposibil de suportat. Ca o antică Gorgonă, ea îşi leapădă *podoaba frumuseţii şi ghizdăvia""*, descoperindu-şi statutul de monstru hibrid, rezultat în urma unor încrucişări ţinând de domeniul fantasticului: *„... şisâfăcufaţă asorbitoriu şi de toatănecurâfia şi de toate jigăniilor săibătecie, a cap de zmeu în şapte chipuri şi faţa in patrusprăzeace feaţe de foc şi ca de om bicieanu şi cu groază, şi într-alte feaţe de aspide mai iuţi, şi ca de leu lacom, şi ca o armă de foc şi tunet, şi ca un vai de mare. şi ca o vale cu apă ce vine repede şi cu vârtoape, şi ca un zmeu cu trei capete ce iaste foarte sălbatec"™*

într-un manuscris anterior celui din care am citat (databil ante 1700), însăşi Moartea dezleagă „taina" celor două chipuri cu care li se dezvăluie oamenilor, In funcţie de starea sufletelor acestora: *„Cine este direapt, eu mărg ia dânsul cu biândeţă şi frumosfâj, iar cinei păcătos, măig la dânsul cu mânie, cu iotepăcatile lui"'*

în manuscrisul românesc 76 (Comşa, 80) B.A.R. Cluj, databil cca 1750, moartea îşi face simţită prezenţa prin intermediul unui simbol inclus de G. Durând în *schema căderii:* potirul cu care îşi ademeneşte victimele. Importanţa raportului dintre personajul macabru şi obiectul adiacent este marcată în text chiar prin

---

1 **Constantin BRAILOIU, „A/c *mort ului"' din Gorj,* extras din rev, „Muzici si Poezie", Bucureşti, noiembrie IW6. versurile 21]-226,**

2 ***Ibidem,* p. *97.***

cuvintele alese de personaj pentru a-şi dezvălui identitatea: „Şi zisă Moartea către Avraam: Adecă spuiu-ţcu adevărat: eusutu lopsecuE[1]- morţii, pol ir iul." if 650
Paharul Morţii

O parte a imaginilor sugerate în *Apocalipsa patriarhului Avraam* îşi află corespondent şi în alte creaţii literare, în folclor sau în iconografia religioasă, conturând predilecţia culturii române premoderne pentru anumite motive cu rol edificator. Dintre acestea, paharul Morţii *{potiriul,* cum apare numit în manuscrise; *păhariu! dires* din *Vieţile svinţilor* a lui Dosoftei) se înscrie în vastul inventar de obiecte şi de reprezentări ale imaginarului popular. Andrei Paleolog citează explicaţia cuprinsă într-o pildă „filozoficească", ce ar fi putut influenţa răspândirea respectivului model literar şi iconografic: *„Moartea este un pahar care tot omul este sâd bea"*[ey] O însemnare din 1814, de pe un manuscris păstrat în fondurile B. A. R., prezintă *marea trece/v* in termeni similari: *Jar cine va ceti să-şi aducă aminte că tuturor ne este mormântul o uşe şi moartea un pahar, cate tot omul va să-l bea şi uşa mormântului toţi vom să trecem pintr-însa"*[11] Un alt miscelaneu din aceeaşi colecţie a Academiei Române include, între două fragmente de literatură apocaliptică - *Apocalipsul lui Avraam* şi *Apocalipsul Maicii Domnului* -, un *„cuvânt defolosinţă" despre moarte ţi despre cele două destinaţii opuse spre care poate accede sufletul după ce Jrupul să dă pământului": de-i fi făcui vrea» bine / FUva ferice de tine, / Că Domnul le miluieşte ! Şi bine te dăruieşte, / Că*fi va dărui un pom şi-un pat / Şi Raiul ce! desfătat (...)/ Iar de mi-ifi făcut bine. / Iadul va avea parte de tine / Şi îrt veci te vei munci, / Cu Iuda vei lăcui, / In vermii neadormiţi / De dinainte gătiţi."* Şi în aceste versuri, momentul separării sufletului de trup este simbolizat priu intermediul „otrăvittdui ¡tahaf\ O consemnare timpurie a simbolului într-un text românesc transpare dintr-un fragment al <Cttgetărilor în ora morţii>, din acea „bibliotecă" escatologică închisă între copertele unui singur manuscris - Codex Srurdzanus: „Atunci-i aduc de bepăhăruţ cela de moarte amar; atunci-i iase sufletul afară*

Şi în cazul *Legendei despre Adam şi Fva,* prezentă în mai multe manuscrise româneşti de la sfârşitul secolului al XVlll-lea şi începutul veacului următor-[7], în versiuni independente sau ca fragment inserat in cuprinsul *Paliei istorice,* trecerea este figurată prin metafora consumării băuturii propuse de Moarte. In acest text, uciderea lui Abel şi conştientizarea dispariţiei lui devin un preludiu revelator şi un soi de avertisment pentru moartea sinelui: *„JŞi dintr-acela ceas in toate zilile mergea, de vedea trupul lui Avei, fiiu-său, Dinioară văzu trupul veştejit şi putred: atuncea mai mare plâns vărsă şi paharul acel amar al morţii pricepu că-i caută şi lui a-ibear** (s, n.-C, B.)

Ritualul împărtăşirii din licoarea deznodământului este descris şi de slujnica Sfântului Vasile cel Nou, Teodora, în creionarea ultimului prag existenţial, din *Jitiiaşi vederile ciudeselor preacuviosului părintelui nostru, Vas ii ie* - una dintre cele mai cunoscute legende hagiografice ale medievalităţii europene: *„J)upă aceaea umplură un pahar. Şi ce era aci nu înţeleş. Şi-m deaderă de beuiu. Şi aş ea să-m ajute Domnul, că atâta era de amar. cât într-acel ceas mi să zmuîsă sufletul şi sări din trup. ^*

Credinţa populară este amintită şi de Tudor Pamfile, în *Mitologia românească:* „Altora, Moartea ie dâ să soarbă din pahar -*păharul morţii* - o băuntră amară şi otrăvitoare.(,.,) «De gustă omul, zilele i s-au sfârşit. De nu gustă cu voie, îl face de nevoie să guste din pahar»."[3"]

Nicolae Cartojan citează un bocet cane pare să fi preluat imaginea din *legenda lui Avraam: Aseară o săptămână / Umbla moartea prin grădină / C-un pahar de vin în mână. / La (cutare) ea că~l închină; /Iar (cutare), când a gustat, /Limba-n gură s-o legat.*[1'"] Uneori, printr-un şiretlic, Moartea îl provoacă pe om să ceară de bună voie să guste din fatala băutură: *„- Ce ai, moarte. în pahar? / - Vinişor de şapte ani. / - Dă-mi şi mie ca să gust! / Din pahar cân' o gustat / De trei ori a sughiţat / Şi pe loc a răposată*

-[s] Ms. mm, 44 B. A- R„ *f.* 108'.

***<Cugetări in ora mor[ii>,* in Cwiifjf Siirnfenuiis, *ed. cit.,* p. 262, [ÎT] Din sec. aj XVJlI-Jea: ms. rom, B. A- R- 469, *2*|83, 3275, 3S13, 4104, 5047, 5054, iar din sec. al XlX-JeîL ms. rom. B. A. R, 1255.2158,5299, cf. Mi hai MORARU, *Studii şi texte, vo*|. II £ Vtr/ij *legende* (î^ocri/e). Bucureşti, Ed Adam, 2005, pp, 30-31.**

[JB] *Palia istorică.* In *Cele mai vechi cârţtpopulare în literatura română,* voi. JV, studiu filologie, studiu lingvistic şi ediţie de Alexandra Moraru ţi Mihai Moraru, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2001. p. 110. [19] Ms. rom. I (Ml B. A. R„ filiala Cluj-Nap oca, f. SI', *apud Cele mai vechi cărţi populare in literatura română,* (coord.) Ion GHEŢ1H ii Alexandru MAREŞ, voi, IX, *Viaţa Sfântului Vasile cel Nou ţi* ViÎHij/e *văzduhului,* Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie ţi glosar de Maria Stanciu-lstrate, Bucureţti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă ţi Artă, 2004, p. 155-

[1(] T. PAMFILE, *Mitologie romanească,* Bucureţti, Ed. Allfa, 1997, p. 322. [JJ] N. CARTOfAN, *op. cit.*, voL I, p. 114.

[Ji] iun H. CtLÎBOTARU, Mnr«i trecen?. *Repere etnologice* rii *ceremonialul funebru din Moldovă,* Bucureşti, Ed. Grai şi Suflet - Cultura Naţionali, 1999, p. 259,

Zugravii ce au împodobit bisericile noastre de lemn sau de zid trebuie să fi avut în minte această asociere dintre Moarte şi paharul cu care îşi îmbie victimele, căci nu au ezitat să aşeze în mâna macabrului personaj un pocal de diverse forme şi dimensiuni. Interesant este că „reţetarele" vremii - caietele de modele sau erminiile - nu ofereau sugestii în acest sens. In erminiile tradiţionale, Moartea nu apărea ca un element independent, ci în ipostaza de fragment dîntr-o scenă mai amplă, precum reprezentarea vieţii **monahului adevărut'[1]** sau imaginea **existenţei deşarte a lumii acesteia".** însoţită de nelipsita ei coasă (rareori şi de nisiparniţă, însă niciodată de potir), Moartea îşi găseşte locul şi în figurarea unor pilde, precum cea a **smochinului neroditor'** sau cea a **slujitorilor răi".**

Caietele de modele care ne-au parvenit nu ne oferă imagini ale Morţii având potirul drept ustensilă menită să producă separarea sufletului de trup. *Caietul de modele al lui Radu Zugravu* propune **coasa** drept instrument identificator al Morţii (în cele **4** imagini în care apare - 3 în poziţie ecvestră şi una pedestră - personajul este însoţit de coasă).

Un manuscris din 1780 (ms. B. A. R. 3110, ff. 45-46') pune în evidenţă aceeaşi juxtapunere a personajuhii macabru şt a obiectului cu rol „idenritar": *că acesta jaste obiceiul morţii, că vedeţi pre moarte cum o zugrăvesc zugravii şi nu o fac cu arme, ca pe alţi sfinţi, ci cu coasă trăgându-să după dânsa ca să cosască pe cei de pic pământ precum vedem că coasa taie rând ""* Nici manuscrisele enluminate, de altfel puţine faţa de bogăţia şi diversitatea fondului occidental, nu

abundă în reprezentări ale potirului Morţii. N-am reuşit să identificăm până în prezent decât un singur caz: manuscrisul cu desene în peniţă neagră, aşternute pe hârtie pe la mijlocul veacului al XV[lt-lea\ de popa Fior, dascăl la şcoala de lângă biserica „Sf Ghcorghe Vechi" din Bucureşti, Pe una dintre file (f, 38ᵛ) apare o figurare a atotputerniciei Morţii, Poziţia centrală în spaţiul compoziţiei şi verticalitatea, întruchipării macabre. în contrast cu situarea periferică şi înclinarea trupurilor surprinse în momentul prăbuşirii, indică raportul ierarhic dintre cele trei personaje. Bărbatul încoronat cade în tăişul coasei, in timp ce tânărul - probabil fiul celui încununat, după cum am putea înţelege din textul adiacent - este legat printr-un fel de lanţ de braţul stâng al Morţii. Coasa şi pocalul cu care aceasta este înzestrată contureazã ideea unei multitudini de variante ale felului în care viaţa se poate sfârşi. Cele patru rânduri amplasate sub miniatură accentuează distanţa dintre statutul *antum* şi cel *postum* al făpturilor schiţate: *J' reaslăvit era tatăl, maica luminată f Ci-ntru tot norodul său nici urma să arată / Pre amândoi dimpreună moartea i-au surpat I Şi slava cu feciorii în pămâfnjt s-au surpat*

Cercetări le de teren, întreprinse în Ţara Românescă şi Ardeal din anul 2000 până in prezent, au scos la iveală o suită de chipuri ale Morţii, înzestrată cu coasa şi potirul (într-un singur caz, la Bărbăteşti, în judeţul Vâlcea, spectrul thanatic este figurat doar cu pocalul, fără coasă).

Intr-un trio aJ calamităţilor, alături de *Ciumă* şi de *Lene, Moartea* îşi expune instrumentele aferente pe peretele vestic al pronaosului ctitoriilor de lemn din Orţâţa (corn, Oarţa de Jos, jud. Maramureş), Corund (corn. Bogdand, jud, Satu Mare) şi Ulciug (Cehu Sil van iei, jud. Sălaj). Asemănările compoziţionale dintre scene se datorează, probabil, implicării aceluiaşi artist în împodobirea mai multor monumente cui ti ce. Ioana Cristache Panait emite ipoteza potrivit căreia ansamblurile picturale ce ornează locaşurile de cult „Sfinţii Arhangheli" din Orfâţa şi „Naşterea Maicii Domnului" din Ulciug ar fi datorate aceluiaşi talentat zugrav anonim'".

într-o ipostază mai puţin obişnuită pentru iconografia românească, Moartea din pictura ctitoriei loviştene din Titeşti (jud. Vâlcea), îmbrăcată într-un costum ce evocă vestimentaţia cavalerilor medievali, este înconjurată de o întreagă panoplie de arme, poartă buzduganul la brâu şi potirul în mâna stângă. Această varietate a obiectelor „tăioase" ale celei care retează vieţile se regăseşte adesea şi în cărţile populare de factură escatologică, lată, de pildă, descrierea sfârşitului Teodorei, slujnica Sfanţului Vasile cel Nou, din hagiografia care a impus în cultura noastră populară motivul *vămi tor văzduhului. „Şi vine moartea de năprasnă, (...) Şi de toate armele avea: sabie, cu fit, seaeeri, pile, săcuri,jierăstrao, săgeaie, tesle, barde, sfreadel cu care in multe chipuri lucrează*

Variante similare ale scheletului cu coasa şi pocalul întâlnim şi la două ctitorii zugrăvite (cel puţin pentru scenele care ne interesează) de Stan din Răşinari. Intrând în edificiul cultic din Mesentea (com. Gal da de Jos, jtid. AlbaJ, privirea zăboveşte asupra peretelui sudic al încăperii situate sub turnul-clopotnţţă, captată de o prezenţă scheletică *(„Straşnica Moarte* după cum anunţă legenda însoţitoare), cu coasa în mâna stângă şi o frumoasă cupă în dreapta, pregătindu-se parcă să ofere, in orice moment, amara împărtăşanie a sfârşitului. Cu câţiva ani

înainte, zugravul aşternuse în pictura exterioară a bisericii „Sfânta Treime" din Sibiel (jud. Sibiu) o imagine de dimensiuni mai reduse a Morţii, amplasată, ca semn al supunerii ei, la picioarele lui Hristos.

O variantă „dănţuitoare"[1] a scheletului, dotată cu amintitele ustensile, a fost hărăzită de zugravii Oprea din Poplaca şi Pante le imon să-i însoţească pe credincioşi în timpul participării la Sfintele Liturghii săvârşite în biserica „Cuvioasa Paraschiva" din Tălmăcel (com. Tăi mac iu, jud. Sibiu).

Pe faţadele nordice ale bisericilor de lemn ten cui te la exterior „Sfinţii Voievozi" din Buşeşti (com. Nada nova, jud. Mehedinţi) şi „înălţarea Domnului" din Cloşani (com. Călugăreni. jud. Gorj) - aflate astăzi într-o avansată stare de degradare - mai pot fi întrezărite contururile personajului ce poartă într-o mână coasa şi-n cealaltă paharul.

Repictată în secolul XX, biserica din Tăuţi (jud. Cluj) conservă în pronaos, imediat lângă uşa de intrare, o imagine destul de stilizată a spectrului cu sabia (în ioc de coasă) şi cupa cu otravă. Cel mai probabil, imaginea reia vechiul model conturat de Dimitrie ispas din Gilău şi fiul sau. loan. zugravii care au împodobit la I829 edificiul cultic.

Chipul provocator de spaime al morţii, rezervat, după cum am arătat anterior, înfricoşării ultime a păcătoşilor, apare Ia două dintre ctitoriile religioase vâlcene, zugrăvite târziu, în a doua jumătatea veacului al XlX-lea. La Opăteşti, spectrul demonic cu gheare şi coame poartă pe umăr desaga cu instnimenteie tăierii, într-o mână coasa, iar cu cealaltă îi întinde muribundului o cupă din care par a ţâşni flăcări. La Bărbăteşti (cătunul Iernatic), silueta Morţii pare a se confunda, sub aspect coloristic şi nu numai, cu cea a diavolilor veniţi să răpească sufletul damnatului. Ambele inscripţii însoţitoare atestă statutul păcătos al celui condamnat la dispariţie: *„Mortea bogaţilor nemilostivi"* (Opăteşti) şi *„Marţea păcătosului*[1] (Bărbăteşti-lematic),

O inscripţie ce pare a articula ideea egalităţii în faţa sfârşitului - *„Moartea tuturor-* străjuieşte imaginea scheletului supradimensionat, ce poartă coasa şi potirul în naosul ctitoriei mureşene de la Maioreşti, transportată in 1934 la Sinaia, iar din 1951, în incinta mănăstirii din Techirghiol".

*„Pâharui morţii** nu lipseşte nici din *Divanul.* .. cantemirian, prezentat în opoziţie cu *ţpăharul vieţii',* ca pentru a întări ideea raporturilor invers proporţionale dintre aparenţă şi esenţă, perceptibile diferit cu ochiul trupesc şi cu cel duhovnicesc[1]-.

---

1 **Ioana CRISTACHE-PANA1T, *apud* Mar ins PORUMB» *DiC(i0HH* r ife *pictură veche romAtieOSCfl flirt Transilvania (sec. XU1-XV1II),* Bucureşti, F.A Academiei Române, 19&S, p. 439.**

w *Viaţa Sfânt ului Vasile cel Nou şi Vâitiilc văzduhului,* Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie ţi glosar de Maria Stanciu-lstrate, în *Cele mai vechi cărfi populare în literatura română,* coond. ton tiheţie ţi Alexandru Măreţ, voi. IX. Bucureşti, l'unda|ia Naţională pentru Ştiinţîi ţi Artă, 2004, p. 155.

[1]J, OROZ RETA *y* M, A- MARCOS CASQUERO (eds), Síí» *Itiffow de Sevilla. Etimologías,* Madrid, Ed- Católica, BAC, 1989,1.1, pp. 147-156; J. FONTAINE, *tildare de Seville. Traité de la Nature,* Bordeaux, 1960, pp. 69-72.

Toată 1 iteratura escatologică - care străbate spai iul românesc în miscelanee, preponderent spre finele veacului al XVlll-lea, - relevă preocuparea pentru contextul sfârşitului existenţei pământeşti, dar şi pentru pelerinajul sufletului către o patrie eternă, luminoasă sau întunecată, în funcţie de greutatea mai mare sau mai mică a bagajului de păcate cu care părăseşte scena acestei lumi. Repunerea în circulaţie, in primul rând prin editare, a apocrifelor care au constituit lectura predilectă a claselor de mijloc ale societăţii române, la începutul perioadei modeme, ar contribui şi la înţelegerea frescelor a căror apariţie au determinata tn mare parte, încă din IS84, Moses Gaster atrăgea atenţia asupra acestui aspect, într-un a din conferinţele publice susţinute la Ateneul român: „Precum însă nu s-au putut ceti ieroglifele egiptene până nu s-a recunoscut limba, în care au fost scrise şi concepţiunea care le-a dat naştere, tot aşa vor rămânea tablourile artei române ieroglife necirite până când nu vom şti limba în care au fost scrise, până când nu vom cunoaşte fantazia, care a condus mâna pietoni lui. *Apocrifeie* şi legendele, iată de unde se inspirau artiştii în concepţiunile lor,"[JJ]

Textul şi imaginea rămân indisolubil legate, se completează şi se pun în lumină reciproc, într-o societate majoritar analfabetă, în care mesajul trebuia să ajungă la destinatar pe orice canal accesibil comprehensiunii acestuia, Libertatea de acţiune a copistului este asemănătoare celei a zugravului: amândoi se mişcă între graniţele unor prescripţii ale genului adoptat şi ale modelelor pe care le urmează, reuşind însă adesea să „evadeze", să transgreseze limita şi să ofere variante ale sensibilităţii personale pe marginea subiectului

.Surse

CANTE M IR, Di mi trie, ***Divanul sau Gâlceava înţeleptului ctt lumea sau ghide ful sufletului cu trupul,*** text stabilit, traducerea versiunii greceşti, comentam şi glosar de Vugil Cândea, Bucureşti, Ed. Mtncrva, 1990;
Codex Stttrdzanus. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text şi indice de Gheorghe **Chivu,** Bucureşti, Ed. Academici Române, 1993;
Dionisic din FURNA, ***Carte de pictură,*** trad. de Smaranda Bratu Stati şi Şerban Stati, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1979;
Palia istorică, in *Cele mai vechi cărţi populare in literatura romeinù,* vol. IV, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Alexandra Moram şi Mi hai Moraru, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţa şi Arta, 2001;
ŞTREMPEL, Gabriel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, voi. 11, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, I9K3:
Viaţa Sfântului Vas Ile cel Nou şi Vămile văzduhului, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie şi glosar de Maria S taneiu-l strate, în *Cele mai vechi cărţi populare în literatura mmână,* (coord.) Ion Ghcţic şi Alexandru Mareş. vol. IX. Bucureşti, Fundaţia Naţionala pentru Ştiinţă şi Artă, 2004.

Bibliografie critică

BRĂÎLOILÎ, Constantin, ***„Ale mortului" din Garj***, extras din rcv. „Muzică şi Poezie", Bucureşti, 1936; CARTOJAN, Ni colac. ***Cărţile ¡jopttiare în literatura româneasca,*** vol. I ***(Epoca influenţei sud-slave),*** cd. dc Alexandru Chiriaccscu, Bucureşti. Ed. Enciclopedica Români 1974;
CIUBOTARU, ton H., ***Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul fimehru din Moldova,*** Bucureşti, Ed. Grai şi Suflet - Cultura Naţională, 1999;
CRISTACHE-PANAIT, Ioana, „Un monument transilvan în Dobrogca", în „Studii şi ccrcctări dc Istoria Artei. Seria Arte Plastice", tomul 32, 19R5;
G ASTER, M oses, „Apocrifele în literatura română", conferinţă susţinută la Ateneu pedata de 5 februarie lKN4şi publicată în *Atheneul Român, Conferinţe Publice,* Bucureşti. Ed. Soccc, IKK4; GHEORGHIU, Mihacla, „Universul lectorilor şi al lecturilor in secolul XVIII. Cine, cum şi dc ce citea?", în „Xcnopoliana. Buletinul Fundaţiei Academice «A. D. Xcnopol» din Iaşi", nr. l-4/ 2004; IORGA, Nicolae, „Faze sufleteşli şi cărţi reprezentative la români. Cu specială refenre la legăturile *«Alexandriei»* cu Mihai Viteazul" ţşedinţa din 12/25 mai 1915). în „Analele Academici Române", tom XXXVII, ***Memoriile Secţ. Istorice,***
LEMNY, Ştefan, *Sensibilitate* fi *istorie în secolul XVI 11 românesc*. Bucureşti, Ed. Meridiane, 1990; MORARU, Mihai, *Sttfdii şt texte,* voi. *1(0 carte populară necunoscută: Vtteazul şt Moartea),* Bucureşti, Ed. Cartea Universitară. 2005;
MORARU, Mihai, *Studii şi texte,* vol. *II* (*Vechi legende apocrife).* Bucureşti, Ed. Adam, 2005; PA LEO LOG. Andrei, *Pictura exterioară din Ţara Românească (sec. XVIII-X1X),* Bucureşti. Ed. Meridiane, 1984:
PA MF ILE, Tudor. ***Mitologie românească.*** Bucureşti, Ed. Allfb. 1997:
PORUMB, Ma ri u s, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania (sec. XIII-XV1II,*I, Bucureşti, Ed. Academiei Române, I99K;
TiMOTÎN. Andrei, „La littérature cschatologiquc byzantine et post-byzantine dans les manuscrits roumains", în „Revue des Études Sud-Est Européennes", nr. l-4/2002,



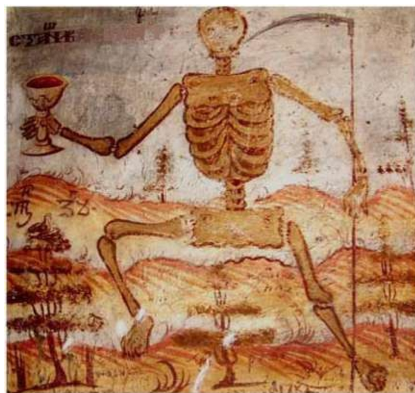
Fig, *2 Moartea, Ciuma şi Lenea* - perete ic vestic al pronaosului bisericii „Naşterea Maicii Domnului" din Ulciug
(Cehu Silvanici, jud. Sălaj).
Fig. 1 ***Moartea,*** detaSiu din sccvcnţa cuprinzând un trio al calamităţilor ***- Moartea, Ciuma şf Lenea -*** peretele vestic al pronaosului b ¡serie ii „Sfinţii Arhangheli" din Corund (comuna Bogdand. jud. Satu Marc).



Fig. 3 Moartea,



pronaosul bisericii „Sfinţii Voievozi" din Tfrcjti



¡pf. MTOWT
(comuna Perişaiti, jud, Vâlcca),
Fig, 4 ***Straşnica Maane"*** (conform inscripţiei), peretele sudic al încăperii de sub lumul-clopotniţa ai biscricii „Cuvioasa Paraschiva" din Mescntca (comuna Galda dc Jos, jud. Alba),
Fig. 5 Moartea, pronaosul bisericii „Sfinţii Arhangheli" din Tăuţi
(M Cluj).
Fig. 6 ***„Marţea bagafi/or ttemifoslfvF*** ţconfonri inscripţiei), faţada sudică a bi serie ii „Cuvioasa Paraschiva" din Opatcşti
(comuna Goleşti, jud. Vâlcca).
fOtALţVUW' J|





HtMHJIDCTIt

aConsideraţii pe marginea unui *Pomelnic* necunoscut al Mitropoliei Ungrovlahici, copiat de Dionisic Eclisiarhul

Arhimandrit Poiicarp CflIŢULESCU Biblioteca Sfântului Sinod perepotycarpefâţyahoo. corn

Abstract

A renowned copyist of documents and also an author of original works on history, Dionisic is one of the highly cultivated monks that were active by the end of the ISLh century and the beginning of the I9lh ccmiiry in Oltenia and in Bucharest, He copied on request some dipiyehs of prestigious ccelcsiasiieal instil ut ions (metropolitan scats, dioceses, monasteries, churches} In these diptychs. donors and (heir gifts were mentioned with gratitude. because they supported those institutions' activity. These names were spoken at the lioly mass, for lhe health and lhe redemption of the benefactors. In the Holy Synod Library, one can find up to this day a Diptych of the Bucharest Metropolitan Scat, a writing begun in 1773 and continued by Dionisie in IK09, one can find here I he names of numerous families that donated sacred objects, houses, properties, money at the altar or paid for repairs at the Metropolitan Scat church. The importance of this diptych comes from the fact thai every group of voivodes. hierarchy boyars or humble christians has a short biography while their place of burial at the Metropolitan Seat is mentioned. This diptych is ilw only one up to this day to contain these written fuels.

Key words: diplycli. the Bucharest Metropolitan Scat, Dionisie, The Holy Synod Library.

Biserica Ortodoxă se întemeiază pe jertfa iubitoare a Mântuitorului lisus Hristos, care a redeschis omului drumul către sfinţenie şi veşnicie. Această jertfa se permanentizează prin dumnezeiasca liturghie, în cadrul căreia pâinea şi vinul se sfinţesc în Trupul şi Sângele lui lisus Hristos, Cei care se împărtăşesc primesc puterea şi viaţa lui lisus. cel răstignit şi înviat, pentru a birui răul şi pentru a semăna iubirea între semeni. Din acest motiv, liturghia este cea mai veche şi cea mai importantă slujbă, iniţiată de însuşi lisus Hristos, la Cina cea de Taină, în Joia Mare. în cadrul liturghiei, viii şi adormiţii (repauzaţii) sunt uniţi şi curăţiţi prin sângele lui lisus Hristos. Aşadar, prin sfânta liturghie omul este scos din individualism, din egoism şi unit cu fraţii săi care s-au împărtăşit de lisus Hristos şi eî, Ia rândul lor. Comunitatea este unită în comuniune prin liturghie. însuşi numele de *împărtăşanie* (Kinonia) înseamnă comuniune (a lui Hristos cu oamenii şi a oamenilor între ei, prin EI). Chiar cuvântul *liturghie* semnifică «bun sau lucrare care se face pentru mulţi ». în acest fel, în Biserică şi-au găsit locul, în mod firesc, *dipticele,* adică *pomelnicele.* în perioada primară ele erau două table din lemn, fildeş, aur etc.. pe care se treceau pe o parte numele viilor, iar pe cealaltă, numele adormiţilor. Dacă aceste nume erau multe, atunci se adăugau file de pergament sau papirus, atât cât era necesar[1]. Cei vii erau pomeniţi pentru iertare şi mântuire, ajutor şi binecuvântare divină, iar pentru cei adormiţi se cerea, de asemenea, iertare şi mântuire, deoarece după moarte, omul nu se nimiceşte, ci trăieşte veşnic cu sufletul, alături de cel cu care s-a asemănai prin faptă: cu Dumnezeu sau cu îngerul întunericului.

---

1 **Pr. Pruf. Petre V1NTILESCU, „Rugăciunea dipticelor sau a pomenirilor dc la Sf. Jertta Euharistica", în „Biserica Ortodoxa Română" 1962, nr. 7-3. *p.* 662.**

Având în vedere i nipona n ţa liturgică a pom eJ ni ce lor, fiecare biserică şi mănăstire şi-a alcătuit, cu recunoştinţă, liste de nume ale binefăcătorilor comunităţii respective, care sunt pomenite mai ales la sfânta liturghie. în special, pomelnicele ctitoriceşti prezintă o importanţă aparte pentm istorie, lingvistică, etnologie etc. „Ele păstrează şi transmit date asupra lăcaşurilor de cult, asupra ctitorilor, conducătorilor obştii locale sau ai ţării. Ele dezvăluie aspecte sociale, modul de organizare al obştii ori vremii respective, mişcări ale populaţiei, nivelul şi posibilităţile de activitate ale acesteia. Pomelnicele constituie şi o sursă preţioasă pentru onomastică. Unele sunt modele de grafi ere, de desen şi de miniaturisticâ‚‚".

Mitropolia Ţării Româneşti, ca instituţie de prestigiu, a avut pomelnice în care erau consemnaţi ctitorii şi binefăcătorii ei. în funcţie de Jocul unde se afia catedrala mitropolitană, Târgovişte sau Bucureşti, s-au scris şi se păstrează până azi, mai multe astfel de volume (caiete). De la Mitropolia din Târgovişte au rămas două pomelnice[1], (re)copiate din porunca mitropolitului Teodosie, unul în 1695, iar celălalt, în 1697.

De la Mitropolia din Bucureşti a existat un pomelnic (te)scris din porunca mitropolitului Varlaanu în 1675, publicat de C. Erbiceanu\ astăzi pierdut, şi cel copiat de Dionisie Eclisiarhul, în 1809 care, de fapt, il continuă pe unu! mai vechi, din 1773, scris de *Dimitrake Ierei ot s (fiîn) t(ul) Ghearghie cel Vechiu.*

Manuscrisul publicat de Erbiceanu se afla în biblioteca Mitropoliei din Bucureşti şi era început de Ghervasie de la Putna' in secolul al XVI l-lea. Introducerea acestuia (adăugată ulterior) era semnată de Samuil, eclisiarhul mitropoliei Ungrovlahier, in 1776; pomelnicul era completat până în 1823, cu mitropolitul Grigorie Dascălul. Preotul Niculae Şerbănescu" menţionează că în 1923 acest pomelnic a fost ***scos din inventarul catedralei mitropolitane*** fără să se ştie ce s-a mai întâmplat cu el după aceea. în această situaţie. **Pomelnicul** sau **Sobornicul** Mitropoliei din Bucureşti' se mai păstrează în parte, doar în varianta lui Dionisie Eclisiarhul, intrat în Biblioteca Sinodului din Bucureşti, în anul 1963, provenind din biblioteca preotului academician, Niculae M. Pope seu. în cercetarea de faţă, ne vom opri mai mult asupra acestui ultim manuscris (al lui Dionisie) pentru a reliefa datele noi pe care le conţine, având în vedere faptul că este complelal de un monah cu firucluoase preocupări de istorie.

Înainte de toate. încercăm o succintă prezentare comparativă a tuturor pomelnicelor mitropolitane din Valahia, care au mai ajuns până la noi.

Toate cele patru pomelnice (două de la Târgovişte, două de la Bucureşti) reproduc aproape la fel, două predoslovii. în prima predoslovie se face un scurt istoric al catedralei respective, arătând cine şi de ce este trecut în pomelnic, cine are voie să facă adăugiri şi cu aprobarea cui.

[:] Pr. D. BUZATU. „Cărei biserici aparţine pomelnicul de la Şimmc?" in «Mitropolia Olteniei", J969, nr. 3-4, p. 244. [5] Mss. rum. 5748 ţi 2101 IÎAR.

[1] In revista »Biserica Ortodoxă Români J890, an 13. p. 689 ţi in 1*90-1891, an 14, p. 65.

[s] Acest monah caligraf a mai copiat in L672, pentru mitropolitul Vnrlaam un *Liturghier,* păstrat azi la Arhivele Statului din VelikoTărnovo.upHff V CÂNDEA, *Prezenţe cu ¡turale* româneşti, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Asociaţia *România.* 19S7, p. 28, fig, 21.

*** Presupun câ tot el este cel care a semnat *Samuil ecliiiarlu* pe unele volume care se păstrează azi în Biblioteca Sfanţului Sinod din Bucureşti,**
[7] In „Varlaam, mitropobtul Ţării Romineţti, părintele tipografiei bncureţlerte", in „Biserica Ortodoxă Română", 1958, nr. 12, p. 1)39.
*** Menţionat de pr. D. Bălaşa in „Cronicarul Dionisie Eclisiarhul (II)" in „Mitropolia Olteniei", 1982, nr, 4-6, p. 562 care nu spune unde Se păstra, ci îl citează din lucrări de la începutul secolului 20, ceea ce ne tace să credem că nu l-a văzut.**

Pomelnicele Mitropoliei din Târgovişte ms, 574S (din 1695) şi ins. 2101 (din 1697) încep cu mitropolitul Teodosie şi Domnitorul Constantin Brâncoveanu, descendent al lui Neagoe Basarab care a ctitorit catedrala, Brâucoveanu fiind nou-ctitor. în schimb, pomelnicele Mitropoliei din Bucureşti (cel văzut de Erbiceanu şi cel completat de către Dionisie""), amintesc în prima Predoslovie, faptul că măreaţa catedrală, din Dealul Podgorenilor, a fost zidită din temelii de către voievodul Constantin (Şerban Cârnul), fiind isprăvită încă din 1658.[(l]. Afiăm, apoi, că domnul Grigorie (Ghica), în 1661. a statornicit Mitropolia la Bucureşti, pe vremea arh ¡păstoririi vlădicii Ştefan care *au fost tocmit ca pre un uşor şi pre prost pomenec sfintei biserici.* Deci, mitropolitul Ştefan, cel care a iniţial şi *Condica Sfântă* a tuturor hirotoniilor de ierarhi, a început *Sobornicul* sau *Pomeţi ticul* Mitropoliei din Bucureşti (poate şi la Târgovişte începuse unul, dar nu au mai amintit aceasta, urmaşii săi). După aceştia, sunt menţionaţi domnul (Gheorghe) Duca şi mitropolitul Varlaam care în 1675 a pus de *s-an făcut şi s-au inoit acest pomenec" cu mai bună scrisoare şi izvozeală.* Nu înţelegem motivul pentru care este trecut cu vederea domnul Radu Leon care este socotit al doilea ctitor al catedralei'[3].

Afiăm apoi, că cea de-a doua Predoslovie *o au adus părintele Varlaam mitropolitul de la (...) cetate a Moscvei izvodit după pomenicile de acolo, Când au fost sfinţia sa însuşi în (ara MoscveL în zilele împăratului Alexie Mihailuvici. Domnind într-acea vreme în Ţara Rumânească Hunul creştin Radul V(oie)vfod) leon. Când au fost cursul anilor dbiceputui lumii 7175 (1667),* Acest text, care poate fi o traducere adaptată, se alătură celorlalte eforturi cărturăreşti ale vlădicii Varlaam, în această a doua predoslovie se subliniază datoria de a pomeni pe cei răposaţi, mai ales dacă ei au dorit aceasta, lăsând diferite ajutoare la altar. După acestea, urmează 15 cereri de pomenire (în Pomelnicul Dionisie sunt 14) care încep cu *Pomeneşte Doamne...*

întrucât, luăm în discuţie Mitropolia din Bucureşti, menţionăm că până aici, Pomelnicul Erbiceanu şi cel al lui Dionisie nterg la fel. Apoi, primul avea încă un cuvânt semnat de Samoil eclisiarhul, in 1776, care nu a mai fost reluat în Pomelnicul Dionisie. Dacă Pomelnicul Erbiceanu enumera domnii, ierarhii şi boierii, cu precizarea exactă unde se aflau mormintele lor (în biserică sau în jurul ei), în cel al lui Dionisie acest lucru nu s-a mai făcut. Ultimul mitropolit trecut la Erbiceanu este Grigorie Dascălul, cu anul 1823, iar ca domn a fost notat Constantin Mihai Racoviţă (+1764), Erbiceanu subliniază că nu a mai publicat şi lista boierilor celor mari ai ţării şi nici pe a celorlalte familii care au făcut donaţii catedralei din Bucureşti (această lipsă conferă o şt mai mare valoare pomelnicului păstrat în biblioteca Sinodului, întrucât acesta este singurul care mai transmite numele şi daniile familiilor binefăcătoare). Pomelnicul Dionisie are, imediat după a doua Predoslovie, *Izvodirea a punerii sfântului Agneţ pe sfântul discos şi ceţurile sfinţilor* (f. 8-10). Tot la Dionisie, urmează listele de *mi tropotiţi,*

preoţii şi preotesei e lor şi toţi pravoslavnicii creştini, Domnii ţării, doamnele şi fiii lor, arhimandriţii, egumenii, ieromonasii, diaconii şi alţi călugări şi călugăriţe, boierii cei mari şi jupânesele lor. Acestea sunt urmate de *Pomenecuimitropolitului Dositei loannitis* datat */809, septembrie 10, Pomettecul Ghinărarhdui lsa iei* ş,a., menţionându-se la fiecare familie, ce daruri a făcut spre pomenire; în acest sens, oferim câteva exemple mai interesante,

Astfel, din categoría *preoţilor şi a pravoslavnicilor creştini* aflăm că un anume Stoian *a dat moşia de la Băjeşti dupa Mostişte cu heleşteul şi cu moară şi 5 pogoane de vie in Dealul Dobrotenilor,* Marin ierei *au dat $ boi şi hiarele de plug,* iar María şi loan ierei *au dat taleri 15;* **un** alt Marin icrei *au dat* **ij** *tingiri de aramă cu capacele lor şi 12 taiere de aramă.* Un Chiriac *au dat t(a)iferi) 4Si) de s-au cumpărat 4 prăvălii de la Grigorie (iroiea şi alte scule an lăsat pentru treaba besericii. Oct (om brie) 12, l(ea)t 7245 (1737).*

în lista de nume *a dumnealui Constantin log(ofă)t Bucşanul sin Vintilă v(e)l ban* aflăm în dreptul unui Vas i le că *au făcut nevoinţă de au adus odăjdiile sf(inter) mini opal ii) din Braşov,* iar un Varvar e pomenit pentru *o casă cu pivniţă şi cu locul cat coprinde înprejur în mah(alatta) s(făn)t(ul) Gheorghie ce an dat danie la sfiânta) mitr(opolie) pentru pomenirea lui Dumitraşca căldărar.* Bar bul vel sluger *au dat sf(iniei) mitr(opolii) o pereche de paftale de argint poleit.*

Urmând şi nil donatorilor ajungem la domnitori. Referitor la catedrala mitropoliei din Bucureşti, evident, primul menţionat este *Constând iu (Şerban) voevod* care *au făcut beserica ce iaste mitropolie în Bucureşti,* iar la Ghica Voevod se specifică: *acesta au făcut să fie mitropolie ut Bucureşti.* ín dreptul lui *Radu (Leon) voevod* se arată că *au zugrăvit sffânta) mitrfopolie) şi au închinat vinăriciul de aici din dealul Bucureştilor.* O altă contribuţie importantă în viaţa mitropoliei bucureştene a adus-o darnicul Şerban Cautacuzino. Aşa cum a înzestrat şi alte mănăstiri şi biserici din vremea sa. el a lac ut catedralei mitropolitane din Bucureşti, bogate daruri de veşminte scumpe: *un sacos de latră grea. 4 poale de icoane, iar aşa 3 dverttiţe de latră, 1 potir şi discos de argint, hora (polîcandrttl mare) 2 sfeşnice mari*, Despre voievodul Constantin Mihail Racoviţă aflăm eă a răposat în domnie, la 28 ianuarie 1764 şi a fost îngropat în biserică, în *groapa Măriei sale Constandin Şerban V(oie)v(od) ctitorul, Şi Măria Sa Domnul nostru io Ştefan Mihail Racoviţă V(oie)v(od)* a făcut mai multe danii de case şi prăvălii *ca din venitul lor să aibă şi sfânta mitr(opolie) datorie să pue candelă la mormânt să arză totdeauna la sfintele slujbe şi făclie şi să pomenească numele Măriilor Sale ...*

Din ceata clerului monahal *Arhimandriţii, egumenii, iemmonasii, diaconii şi alţi călugări şi călugăriţe* numele lui losif ieromonah ti I poartă notiţa că (este pomenit) *pentru o cruce ferecată cu robhturi şi o stupină şi un epetrahir de frânghie roş(ie).* Ieromonahul Teofil *au făcut toate clocitele 5 ale mitropoliei,* iar Isachie ieromonahul a donat *12 minee lunovnicedeMosc tiparniţe.* Un Ni fon ieromonahul a dat *argint de sârmă dramţuri) 100 şi au făcut şi icoana Văscrdisenia (învierea) cu cununile ei, şi au ferecat şi o sfântă evanghelie cu argint poleit.*

în grupa Cantacuzinilor vedem că aceştia au dat *un potir mare de argint, un potir de argint cu smalţ, sfeşnice, stihar etc.,* iar Creţuleştii *au făcut tâmpla*

sffintei) mitr(opolii) din beserica cea mare cu toată chieltuiala drtpre ctim să vede.

Aşa cum era de aşteptat, cea mai generoasă grupă de donatori este ce a *Boierilor cei mari,* primul şir pomenind neamul lui Matei vodă. Adesea, numele sunt grupate, probabil, pe familii, dar fără numele principal al spiţei respective. Nu putem aminti decât că un Ghinea a dat o mitră de aur un E(u)timie a dăruit o *cârstelniţă de argint,* Radul şi Vladae (sunt pomeniţi) *pentru că art ţinut mitropolia cu pâine multă vreme.* Stanca, Matei şi toţi ai lor sunt pomeniţi pentru că *au dat schitul Văleni cu toată moşia care o an cumpărat de la Zosim schimon(a)h a lui din Văleni, din Voiceşti.fş) i hotarul Cărstăneşti care rre-au fost rroao de cumpărătoare.* Boierii Bălăceni ati dat: *moşia de fa*

Curăteşti, umbrarul de pe sf(âtitul) prestai şi o sfită de lastră şi masă pe presto!, iar o mână ulterioară, probabil Dionisie, adaugă *şi schitul Gălmeele din sud Olt* (închinat definitiv la Mitropolie de Neofit Creíanul)

.Un Drăghicî a dat 30 de taleri *ca să învelească schitul Babele.* Familia lui lordache Creţul eseu, vel d vornic, ocupă un loc aparte în pomelnic, astfel, pe o pagină separată, numele suni scrise îngrijit, se pare. de mâna primului copist. După un şir de moşii, case şi prăvălii dăruite mitropoliei, aflăm că boierul a mai dat şi obiecte preţioase: *o cruce de aur cu 22 de diamanturi şi cu 4 zmaragduri pre colturi şi cu 16 grăunfe de mărgăritar hurmuz şi cu un picior iar de zmaragd...*

In pomelnicul familiei *ghinărarului Isa ie i* la morţi, este trecui A read ie care *au dat mitropoliei I evanghelie grecească ferecată peste tot şi poleită. I felon de stoß cu fir, l stihar diacotiesc de stofă aibă cu fir r i epetrahir de stoß roşie cu mătase, i rând procoveţe asemenea.*

Acestor detalii privind înzestrările mitropoliei din Bucureşti îi se adaugă şi unele însemnări biografice aşezate în drephil persoanelor. îndeosebi ierarhi, care au jucat un oarecare rol în viaţa ultimului copist al manuscrisului în discuţie, Dionisie Eclisiarhul. înainte de a descrie structura manuscrisului păstrat în Biblioteca Sinodului, trebuie să aflăm cine este Dionisie, copistul lui.

Dionisie a fost eclisiarh al Eparhiei Râmnicului până în 1792, când ocrotitorul său, episcopul Filaret, a fost ales mitropolit al Ungrovlahiei, plecând, astfel, la Bucureşti. Noul titular al scaunului de Râmnic, episcopul Nectărie îl îndepărtează pe Dionisie care va fi eclisiarh, vreme de mai mulţi ani, la mănăstirea Bistriţa din Vâlcea (1795-1799), De aici, va deveni egumen la schitul MănăiIeşti (care ti şî păstrează pe peretele de vest, singurul portret cunoscut) unde a rămas până în jurul anilor 1803-1804. Mitropolitul Dositei al Ungrovlahiei (1793-1810) îl numeşte pe Dionisie *eclisiarh* al Mitropoliei din Bucureşti şi în această nouă calitate va semna el, în 1804, pe pomelnicul mănăstirii *Dintr-un lemn'*\ Aglomerat de o mulţime de alte documente pe care trebuie să le copieze: două volume de acte ale Mitropoliei din Bucureşti (1805), Condica Mitropoliei din Târgovişte (2 voi.) şi alte comenzi: Condica de documente a schiturilor Văleni şi Micşani- Pârlita (1807), Condica de documente a Mănăstirii Cotroceni (1806-1808), Dionisie s-a apucat sl completeze *Sohornicul (Pomelnicul} Mitropoliei Ungrovlahiei* abia în ÎS09 (26 august) cum notează pe foaia de titlu a acestuia. Acest Sobornic sau Pomelnic început in 1773 de *Dimitrake Ierei ot s(fân)t(ul) Gheorghiecel Vechiu,* se rătăcise în biblioteca Mitropoliei şi rămăsese necompletat de la mitropolitul Grigorie al 11-lea (+ 1787), Cu scrisul său specific, cursiv, Dionisie îşi începe adăugirile cu numele arhipăstorilor scaunului Bucureştilor, cu mitropolitul Cosma. Aşa cum am precizat, în dreptul numelor ierarhilor, Dionisie face menţiuni, cu date biografice; de pildă, la mitropoliţii Varlaam şi Teodosie notează că erau călugări din Cozîa, iar ocrotitorului său, mitropolitul Dositei, îi alcătuieşte marginal, o schiţă biografică, fiind cea mai întinsă de acest fel, din pomelnic (în timp ce alte pomelnice îi dedică acestui ierarh, doar două rânduri). Despre ajutătorul său, Dionisie scrie: „Acesta au fost de neam de la Ioannina şi dintâiu au fost arhimand(rit) la mănţăstirca) sflfântul) loan, de aicea din Bucureşti şi grăm(ătic) al sfţintei) mitr(opolii). Apoi la leat 1787 oct(ombrie) 17 s-au suit la scaunul episcopiei Buzăului şi la leat 1793 sept(embrie) s-au suit Ja scaunul mitropoliei Ungrovlahiei şi au fost pănă la leat 1810 ianuarie 17, apoi s-au scos de ruşi fiind stăpânirea lor şi s-au orânduit Ignatie, pro in Arti[J]." Despre Ignatie al 11-lea, Dionisie notează că „au fost mitropolit la Arta, apoi fugind la Roşia, s-au orânduit aicea la leat 1809, noemb(rie) 30 şi au venit în scaun la leat 1810, matu 7 şi au fost până la leat 1812 maiu, apoi s-au scos ocaz împărătesc şi au mai şăzut până la au(gust) 12, 1812 şi s-au dus la Vîena"'\

Datele istorice fii mizate de către Dionisie sunt foarte exacte. Motivul pentru care lista mitropoliţilor Ungrovlahiei se opreşte la anul 1812 este lesne de înţeles: Dionisie a fost nevoit să-şi părăsească slujirea de eclisiarh mitropolitan întrucât, după plecarea vlădicii Ignatie la
Viena, în locul său a venit episcopul Nectarie de la Râmnic, potrivnic lui, în iunie 1813 îl aflăm pe Dionisie *dascăl slovenesc* pe lângă Divanul din Craiova[1']. Se pare că abia la sfârşitul carierei sale de copist, traducător, miniaturist şi istoric el a aşternut pe hârtie *Cronograful Ţării Rumâneşti,* rescris spre 1820. Pentru a supravieţui. Dionisie, deşi aflat la o vâretă înaintată, a mai copiat diferite acte şi pomelnice ctîtoriceşti.

întrucât Pomelnicul Erbiceanu se opreşte la 1823, iar cel al lui Dionisie la 1812, înţelegem ca ele au funcţionat în paralel, cel al lui Erbiceanu supravieţuind mai mult timp la altar. **Structurii manuscrisului III 31 copial de Dionisie Kclismrhul:** *Volumul este deformat 30 X 21 cm$_{H}$ are 43 de file scrise şi 120 albe. Coperţile sunt îmbrăcate în piele maro. In centru! copertei este aşezată o mzetă, rar în cele patru colturi câte o floare mică; toate desenele fiind incizate la rece. Coperta **4** are in centru o floare mică reluată şi în cele patru colţuri. Hârtia are ca filigrane: trei pălării aşezate în triunghi şi literele ZV.*

Foaia de titlu urmează după 6 file albe nenumerotate şi prezintă unnătorul text: *Acest pomenic fiind scris în zilele râpos(atului) mitrfopolit) Grigorie s-au fost amestecat prin cărţi în bibliotecă şi nu să ştia. tar acum, în zilele preaoşfinţitului mieu stăpân kirio kir Dositei mitr(opolitul) Ungrovlahiei s-au găsit de mine cel mai jos arătat, în care din porunca preaosfinţii sale s-au trecut cele in nainte arătate. /809. avgust 26. în zilele preablagoces tivul ui împărat a toată Roşia Alexandra Pavlovici.*

Dionisie eclis(iarhul) mitr(opoliei) lln(grovlahiei)

Textul scris cu roşu este încadrat între două coloane, într-un chenar executat în peniţă, cu tuş negru, în partea superioară găsindu-se chipul lui Dumnezeu-Tatăl şi un porumbel care aminteşte de Sf. Duh. Sub acest portal se află semnătura lui Dionisie **Eclisiarhul.**

Pe verso-ul foii de titlu se află icoana Sfinţilor împăraţi Constantin şi Elena (hramul catedralei mitropolitane, azi patriarhale), realizată cu tuş negru de către *Dimitrake Ierei ot sţfân) t(ul) Gheorghie cel Vechiu. 1773*

f. î-3[1]: *Predoslovie a Săbornecului adecă a pomenecului acestuia[1]" în vremea când era anii din cepului lumii* (loc liber) *domnind bunul creştin Io Constantin V(oie)v(od)care au zidit şi au înălţat din temelie sfânta şi dumnezeiasca mitropolie din Bucureşti hramul Sfinţilor împăraţi Constantin şi Hiena şi într-acea vreme isprăvindu-o de zidit, i s-a întâmplat de s-an lipsit şi din domnie şi an rămas de dânsul numai biserica negrifită, goală fir de nici o podoabă şi înfrumuseţare şi cu nimic miluită. Şi era de(la) dânsul rămasă mănăstire proastă. Iar după aceia când au fost anii din începutul lumii 7108 iar de la naşterea Domnului nostru I(isu)s H(risto)s 1661. domnind bunul creştin lo*

---

1 **Biblioteca Sf. Sinod, *Pomelnicul Mitropoliei Ungrovlahiei,* rns. Ill 31, f. 12\ [15] *Ibidem, (.* 13.**

Grigorie V(oie) v(od) fiind întru acea vreme arhiepiscop şi mitropolit a toată Ungrovlahia kir Ştefan, s-au făcut a fi mitropolie. Şi in vremea acestui preasfinţii părinte s-au fost tocmit ca un prea uşor şi prea prost pomenic sfintei biserici întru care să scria pravoslavnicii creştini după tocmeala şi obicehtl sfintei Biserici, precum au dat şi au lăsat singuri de D(umne)zeu văzătorii sfinţii apostoli şi purtătorii de D(unme)zeu sfinţii părinţi, iar când au fost mai pe urmă **în** *zilele bunului creştin şi prealuminatului domn a toată ţara Ungrovlahiei, Io Duka V(oie)v(od) când era anii din începutul lumii 7183 iar de ia H(risto)s 1670 cu sfatul şi pont nea şi blagoslovenia preasfinţitului nostru kir Varlaam arhiepiscopul şi mitropolitul a toată Ţara Ungrovlahiei s-au*

'* In Biblioteca Reşedinţei Patriarhale se păstrează câteva hrisoave de U Rţidii cel Mare, traduse din slavoni Ln română, de către Dionisie.

[17] O reproducem în întregime, alături de cea a miiropolitului Varlaam, dat fiind ineditul lor. Celelalte pomelnice dc ia Mitropolia din Târgovişte, precum ţi cel de la Bucureşti, publicat de Erbiceanu, conţin aceleaşi *2* predoslovii cu numele schimbate ale mitropoliţilor si domnitorilor, ţinând seama de cei care se aflau atunci in funcţie.

prefăcut şi s-au înnoit acest po/nenec cu mai bună scrisoare şi izvozeatâ pre carte noao spre mai frumoasă alcătuite şi aşezare. Şi s-au scris în tr-acest sinodic adecă pmscomisariu în tăi toţi cei mai denainte ce s-au aflat în ce! vechii/ pomenec domni şi doamne şi arhierei şi boieri şi jttpănease. Drept aceia cade-să şi aitor pravoslavnici carii vor pohti şi vor vrea să-şi scrie numele lor la pomeneaţi acesta, să aibă a milui şi a da sfintei beserici precum iaste obiceiul de un nume câte bani (...) sau alt dar im protiva acestui preţtt sau de multe nume cu sate cu moşii sau cu ţigani sau cu mari sau cu vii şi cu dobitoc säße de hrana şi ajutoriul celor ce slujăsc besericii şi să roagă lui D(umm)zeu zîoa şi noaptea pentru iertarea păcatelor şi îndreptarea vieţii lor. încă şi cit alte înnoiri şi în frumuseţări ori în ce chip sau cu alte scule de argint şi cu ttdăjdii şi altele în chipul acestora ce să cuvine a fi de treabă să vor nevoi pentru folosul sufletelor lor întru slava şi mărirea puternicului şi izbăvitoriului Domnului nostru I(isu) s ff(risto)s\ iar acelora întru pomenire de veci. Şi când ar fi niştîne să să scrie să fie prin ştiinţa mitropolitului carele ar fi şi cu blagoslovenia lui iar alt nimeni din eclisiarhi sau din alţii cari vor fi slujitori besericii pentru prieteşugul sau rudenia sau într-alt chip cu vreun meşteşug să n~aibă voe nici să îndrăznească a scrie pe niştine sau să să scrie pe însuşi, pre sine. într-acest chip precum am zis fără blagoslovenie şiförä ştire pre taină. Iar de să va afla vreunul a îndrăzni de câte s-au zis şi să porunceşte mai sus unul ca aceluia să i să ia darttl şi să fie căzut şi lipsit din sfânta rânduială şi scos de la beserică cu rea urgie de va fi preot sau diacon iar de va fi mirean să-i afurisească şi să-l gonească de la beserică şi aşa să aibâ a să ţinea acest ustav şi această tocmeală care iaste dată şi mare de la sfinţii Părinţi ai sfintei Beserici. Intru slava Tatălui şi a Fitului şi a Duhului Sfânt. Amin

fA-T : Altă predoslovie a pomenecului acestuia ca rea o au adus părintele Varlaam mitropolitul de la (..) cetate

a Moscvei iz\'odil după pomenicile de acolo. Când au foat sfinţia sa însuşi în ţara Moscvei. In zilele împăratului Alexie Mihailovici. Domnind într-acea vreme în Ţara Rttmănească Hunul creştin Radul V(oie)v(od) ¡.eon. Când au fost cursul anilor dinceputul lumii 7175 (1667)

.Adevărată înştiinţare adecă învăţătură fu pusă înainte noao de sfinţii apostoli şi de sfinţii părinţi ai Legii vechi şî ai darului celui nou arătat ca să facă pomeniri dupe cei morţi zile 40. Şi încă mai buna voe pentru sărăcie sau lipsa să să facă 3 zile pre 7 ani în toate săptămânile iar de iaste poruncit oamenilor mireni pentru suflet a da milostenie mănăstirilor pentru cei vii sau pentru cei morţi. Şi ei din negrijă sau din necredinţă de aceasta nu socotesc şi ca cum ar fi întru ponos nu cred Sfmta Scriptură şi de al său suflet cu scara cea de mântuite nu vrură către D(o)mnul D(ttmne)zeu a să apropia de aceia vor da răspuns în cellalt veac înaintea feţii nefăţarnecului jude carele va să dea fiecăruia după lucrul lui. încă şi aceluia judecată adică osândă va sosi care părinţilor săi pomenire n-au făcut nici vecinilor iui. Şi după moartea aceluia însuşi pomenirea lui va peri. Aşijderea sau în lăcuinţa sfântului loc adică în mănăstiri sau la beserici. Arhimandriţii şi egumenii satt protopopii şi popii sau protodiaconîi şi diaconii sau ispravnicii şi toi clirosul bisericesc carii slujesc la sfânta casă, hrănindu-se şi luând milostenii pentru suflet şî pentru dânşii, pre D(umne)zeu nu roagă sau negrija mănăstirii pentru sufletele celepristăvite, parastas şi liturghii nu slujesc marţi, joi, sâmbătă sau pomenecul acesta pre toate dumenecile nu să va citi, de aceştia marele loan Zlataust zice: să fie spre dânşii greotate bisericească şi la înfricoşata zi a judecăţii singuri ei nemiluiţi vor fi. Drept aceasta bunilor creştini spre treaba besericii avuţia voastră să daţi spre pomeni/va sufletelor voastre şi sufletelor părinţilor voştri spre pomenire şi spre ertare păcatelor. Că pre omul blând şi darnec iubeşte D(umne)zeu. Şi de lucrurile lui cete deşarte nu-şi aduce aminte. Că aşa zice Eclisiast: cât sânt de frumoase milosteniile în vremea Scârbei, ca norii de ploae în vremea săcetîi. Aceste cărţi sfinţitoane folositoare *de suflet întru care* să scriseră *cei ce* vor *să ajute sufletelor sale întru înfricoşata şi marea zi a groaznicii şi cutremuratei judecăţi a lui H(risto)s şt cu aceste cărţi a să izbăvi de munca de veci şi a să face părtaşi în ceata celor aleşi carii au plăcut lui H(ri$to)$, cei ce-au pătimit pentru D(umne)zeu şi au pătimit pentru împărăţia cerească şi pentru a sa mântuire. Pentru care luară cununa neputrejunii şi fură moşteni împărăţiei cereşti, pentru*

aceasta D(oa)mne D(umue)zeuie cu rugăciunile Preacuratei Maicii tale şi ale tuturor sfinţilor mă învredniceşte a fi moştean împărăţiei cereşti şi a mă îndulci nespusei tale luminişi bucuriei carii să scriseră cei ce iubesc sufletul său vrând a vedea cetatea cea de sus Ierusalimul, aşteptând mila fui Dfumnejzeu pohtind viaţa cu H(rîsto)s întru împărăţia cerească care au gătit D(umne)zeu celor ce-l iubesc pre dânsul. Care n-au văzut nici urechea n-au auzit, nici fa inima omului n-au intrat. Că cine va avea neam şi rudenii şi copii mici să le lase lor să facă pomeniri în urmă. Că de aceasta Marele loan Zlataust zice: de vor fi n iscare copii furi sau tâlhari ca să piarză ei pomenirea părinţilor săi şi vor fi pustii şi fără pomenire iarăşi şi acelora pomeniri va peri în veci. Deci cine va plini acestea adică această poruncă a sfinţilor apostoli şi a sfinţilor părinţi ca să facă pomeniri după cei morţi iată, dar acestora pomenire petrece in veci ale cărora nume sânt scrise in cartea aceasta până când va fi lumea şi sfintele beserici. Pentru cari să aduce cea ßr-de sânge jertvă toţi pravoslavnicii creştini şi până la sfârşitul lumii aceştia până când va veni pidecătoriul cel drept H(risto)s D(umne)zeitl nostru şi va da fiecăruia după lucrul lui. Iar aceasta scriem voao turmei lui H(risto)s adică egumenilor şi diaconilor că oricine dintru acei oameni cari sânt din turma voastră cu sărăcie sufletească petrecându să va pristăvi dintru această viaţă şi veţi zice căci n-au dat mai mult iată dar, pentru aceasta nu-l vom scrie la pomenec. Drept aceia dar. iată că nu săntefi păstori ci năimiţi. Dar cum veţi cuteza să ziceţi înaintea lui D(umne)zeu la înfricoşata judecată: iată eu şi pruncii miei, şi rugăciunile ce săntefi datori n-aţi ficut pentm sufletele lor. Sau oricine de ra avea avuţie şi să va pristăvi iar besericii lui Dfumne)zeu nu va da sau duhovnicului său. ci va lăsa neamului său celui trupesc şi vai să răspundeţi de păcatul acela ce au iubit de la aceia parte după cum zice Dfojmnul nostru I(isu)s Hţristo)s:că cel ce seamănă în intp, din trup va secera putrejune, cel ce seamănă în suflet, de la suflet va secera viaţa de veci. Iar tu păstoriule ai cuvântătoarelor oi cu de-adinsul să aibi grijă de sufletele lor.Ca să zic cu îndrăzni re înaintea lui D(umne)zeu: iară eu şi pruncii miei. Şi de va avea cineva la d(umne)zeiasca slujbă lene sau nepurtare de gr ijă, de nu va pomeni dumineca pre cei ce sânt scrişi în cartea aceasta, însuşi el nepomenit va fi înaintea lui D(umne)zeu. După cum zice Dfojmnul nostru I(isu)s H(rîsto)s: cu ce măsură veţi măsura ce aceia să va măsura voao. Adecă cu dreaptă judecata lui Dfumnejzeu. Deci de vt? începe cinevaşî a să va pristăvi dintru această lume având ßmee sau copii sau fraţi sau prieteni sau nepoţi sau iar care iaste credincios bărbat pohtind cete sufleteşti şi acelora să cade avirite cele de rămăşiţă a spune şi a da cinstitelor mănăstiri spre tocmire- Şi sfintelor d(umne)zeieşti beserici spre aşăzare şi înfrumuseţare, far sufletele lor să ie scrie în pomeneaţi acei beserici, iar după aceia şi diaconilor şi altor posluşnici ai besericii să cade a da că aşa scrie sfântul apostol Pavel dascălul a toată lumea, zicând: cei ce slujesc oftariului din ol tar iu să mănânce iar cei ce slujesc heserica să mănânce, Iar altele ce sânt avuţii de prisosinţă să cade săracilor fraţilor lui Dfumnejzeu piure. Şi însutit va lua şi viaţa de veci va moşteni O amar celor ce vieţuiesc aici iar de sine şi de sufletele sale nu-şi aduc aminte. Pradă fac, sile, obidesc pre alţii şi strâng cu nedreptate şi intru viaţa lor, besericii tui D(umne)zeu nu dau, nici slugilor besericii nici săracilor nici pre gotul îmbracă nici pre bolnav cercetează şi eşind din lumea aceasta porunceşte

a-l îndrepta iar oamenii tor într-acest chip ca şi el prădători şi nemilostivi şi el să bucură de acea slrdnsoare nedreaptă ţi rea. Aşa socotind în minte că prietenul sau vecinul mieii el singur n-au împărţi! în viaţa lui dar ştie de unde ie luată, din dreptate sau din nedreptate. Eu nu ştiu cui şi căruia să impari deci in gând ca acesta fiind intru acea vreme cade spre el îngerul satanii care iaste rădăcina iubirii de argint şi învăţând pre ei zice: o bune omule; aceasta fie D(umne)zeu ţi-a dat pentru ale tale bune fapte stăpâneşte, bea şi mănâncă şi hrăneşte copiii ca să moştenească în urina ta şi ei în urma vieţii tale var împărţi Iar el de minte becisnecul primind în inima sa înşălăciunea drăcească bucuros fii şi începu a stăpâni şi după aceia trăind mulţi ani întru băutură şi mâncare fără măsură, şi aşa eşind dintru această lume. Porunceşte muerii şi feciorilor fără îndoire să împarţă ale sale şi cele streine iar muerea rămânând în urma bărbatului său începu a socoti cu copiii zicând aşa: feţii miei, iată ce au socotit fără omenie părintele vostru şi al mieu bărbat au poruncit avuţiei lui şi ale mele săracilor şi besericii lui D(umne)zeu a împărţi iar pre mine şi pre voi lasă săraci. Adevărat nu e bun graiul acesta al bărbatului mieu. Iar cu acel gând sufletul tor în iad sânt muncite. Iar copiii în sărăcie şi în lipsă cum zice Eclisiast: pomenirea acelora cu sunet peri şi buca evanghelistul zice de aceştia carii să îmbogăţesc far de minie. Pentru aceasta îi va arunca pe ei D(umne)zeu în minte ne pot tehnică a face cele ce nu să cad. Ttt apostol scrie întru ale sale pos lânii zicând: fi-a ţi lor să nu uitaţi în urma voastră cele ce aţi făgăduit lui Dfumneizeu şi sfinţilor. Pentru că acela aşa ca focul va arde ale tale cele lumeşti şi în ispite duce. Şi după moarte te dă muncii care nu are sfârşit.

fiT 8-10; *Izvodire a punerii sfântului agneţ: Sfântul discos şi ceţurile sfinţilor* fi 10^v^: *liberă*

fT~r~ l M3^r^: *Aicea să pomenesc mitropoliţii Ţării Româneşti* f. 13^v^: *liberă*

fi 14: *A icea să pomenesc preoţii i preot esele lor şi toţi pravoslavnicii creştini* **fi 14';** *Pomeneaţi dumnealui Constantin log(ofă)! Rucşamtl sin lintilă v(e)t ban* f. 15; *Pomenecul lui Jstrate Urdoreanul"* **ffi 15\ I7\ 18** *"albe*

fiF. 19-21': Aicea să pomenesc Domnii Ţării şi Doamnele şi fiii lor fT~r~ 2)^l^, 22, 23 *albe*

f. 24: *Aicea să pomenesc arhimandriţii şi egumenii, iemmonasii, diaconii şi alţi călugări şi călugăriţe*

fi 24^v^: *Pom(eni)cfitl) dumnealui stolnic(ului) loan Cândca au dat danie moşia Petrenii* fi 25: *Cantacuzineştii*

Crepdeştii ff. 25\26 albe

fi 27: *Aicea să pomenesc boierii cei mari şi jttpânesele lor şi fiii ¡or* **fi 27':** *Pomenecul dumnealui jupân Pană Negoescul biv v(e)l log(ofăt)* f, 31; *Cei vii*

• Pomenecul boierilor de la Ba/aci adecă al Bălăcenilor care 5(unt) îngropaţi aicea în mitropolie": Cei vii,., Morţii.. f, 33; *Pomenecul lui hndache Creţul eseu v(e)l dvor(ni)c* f, 33^v^: *Pomenecul răposatului Matei Pădure*

[ls] Numele se continui ţi între filele albe până ia f. 19, dar, probabil, nu sunt ale membrilor familiei lui fslratc Urdoreanul d ale creştinilor donatori, aşa cum indică titlul generic de la (. 14. " După numele Bal aci, Dionisie a adăugat restul explicaţiei.

- *Pomeneai} Doiceştilor*
- *Pomenecul dascălului Gheorghie Trapezundie*

f. 35: *Pomenea d lui jupan loan 7269.<I76J> sept(embrie) 10. Morţi*

- *Pomenecul dumnealui Sandul bh' v(e)l Căpfi)t(an) Zaiefeci* f 35': *Pomenecul popii Mibalcea*
- *Pomenecul lui Petre abagiul* f. 36: *Pomeneaţi răposatului Toma pitar*
- *Pomenecul Irinei ce au dat danie moşia Mereşan sud Tel(eorman)*
- *Pomenecul vistiernicului) Matei Rnset*
- *Pomenecul Pudorii*
- *Pomenecul lui Neculae vei ceauş za spat(ar)*
- *Pomenecul dumnealui Gheorghîfă boltaş*
- *Pomenecul răposatului Vasile căp(i)t(an) ot mah(alaua) Răzvamdui*
- *Pomenecul pahfarnicului) Gheorgbie feciorul lui loan căp(i) t(an) de la Cer ne fi*
- *Pomenecul răposatului Marin abagiu*
- *Pomenecul răposatei Anii monfa)h(ia)* f. 37: *Pomenecul stegarului Dimii* de la Tărgovişte*
- *Pomenecul lui PanteleP[l] mos.*

f 37[v]: *Pomenecul popii loan ot Băduleşti sud Vlaş(ca)*

f 38: *Pomenecul dum(nealui) Badea pah(arnicui) .e frate tui dum(nealui) Barbut*

ff. 39[l]-40: *Pomenecul preaosfinţii sale părintelui mitropolitului Dositei ioannitis 1809, sept(emhrie) 10.*

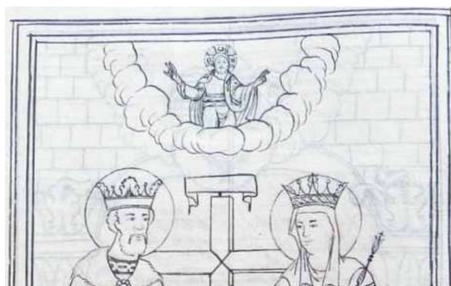
f. 40': *Pomenecul răpţo)s(atului) ieromonah Metod ie ce s-au săvârşii la leat ¡HOH dechemb(rie) 17 şi s-au îngropat drept fereastra ol tari fu) lui de la proscomidie* ff. 41,42 *albe*

f, 43; *Pomenecul dumne(alui) Vor(nicului) Constantin Bălăceanfu) ce s-au scris aicea la leal 1810 ghen(ajr*

Pomelnicul mitropoliei Ungro vlah iei, păstrat iu Biblioteca Sfanţului Sinod nu a mai fost publicat niciodată. Ei se constituie ca o adevărată cronică a celor mai importante acte de generozitate şi pietate, ale celor mai reprezentativi intelectuali ai Ţării Româneşti, din ultimele secole. El are meritul de a consemna date istorice, evenimente, prin ochiul ieromonahului istoric, Dionisie Ec li si ar hui, informaţii care azi nu se mai regăsesc cu uşurinţă, multe fiind pierdute.

M **Dilti a.** ■'' Pandel«.

Icoana hramului catedralei mitropolitane (patriarhale) din Bucureşti, aflata pe verso-ul foii de titlu a manuscrisului.





J7TD

:Fuentes eruditas y modelos descriptivos en el Lapidario de Jacques de Vitry

Profesor univ. dr. Mianda (';ORA Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine Universitüíea {lin Bucureşti ni. cioba(anpcni(iil. ro

Résumé

L'étude su i vu il te déent le contenu du lapidaire inclus du lis la *Historia Orientalis* de Jacques de Vitry, dans sa version castillane (B. N. de Madrid - M s. c»4), *Estoria Je Gerusafai abreviada,* cl 1« relations que le texte établit avec les sources érudttes les plus prestigieuses pour cc qui est la connaissance, au XIII™ siècle, des gemmes et des minéraux : te Livre XVI des *Èttmologtes* de Saint Isidore de Se ville. *fre Imagine Mundi* de Honorins Augustodunensis et le traité eu vers *liber de (femmis* de Marbode de Rennes. On constate ainsi, dans le contexte du savoir naturel cultive par les rois castillans Alphonse X et Sanche IV. à coté des lapidaires astro logiques d'origine arabe cl des recensions directes de la maiière de Saint Isidore, l'existence d'une troisième typologie textuelle qui synthélisc et unifie les sources mentionnées, produisant une variante chrétienne et morulisêc de la t nid il i on érudttc du lapidaire.
Mots-clés : encyclopédie médiévale, lapidaire, savoir naturel, source ërudhe, Jacques de Vitry. Saint Isidore de Séville. Honorius Augustodunensis^ Marbode de Rennes.

La materia lapidaría ocupa un lugar destacado en las enciclopedias del siglo XIII. época de plenitud del didactismo religioso y profano medieval. Pero los tratados sobre las piedras no se apoyan, como se da el caso con los bestiarios, en un antecedente textual que se pudiese comparar, respecto a la autoridad y extensión, con el Libro del Génesis, al que añadiríamos la gran tradición de los comentarios biblicos y de ***losphysiologi*** cristianos. Los tratados medievales ***de hestiis*** vistos en su aspecto histórico-textual ofrecen el panorama de una evolución casi lineal y acumulativa, en que los modelos antiguos no vienen nunca abandonados o desvirtuados por completo. Asimismo, se señalan pocos casos de cambio repentino de los modelos descriptivos básicos, y a pesar de la abundancia de los materiales conservados, los bestiarios ofrecen la imagen de un conjunto más bien homogéneo y conservador.

Por el contrario, en cuanto a la materia lapidaria, asistimos desde épocas bastante remotas a sorprendentes reajustes y síncopas en la estrategia del recurrir a las fuentes y en la transmisión del material. Se trata de "textos de una curiosa tradición, (...) casi siempre compilaciones de otros anteriores, /dentro de la que/ cada uno de los textos enriquece a su predecesor /produciendo/ constantes entrecruzan! i en tos. Por ello, la tradición lapidaria es un tanto laberíntica y enmarañada"[1]. Una posible explicación consiste en la posición que

---

1: RosmaricT. MO RE WEDGE, "Lapidaries', in Aîbrecht Classen (éd.), *Handbook of Medieval Studies.* 31.. Berlin - New York (De Gruytcr), 2010, pp. 1845 1862 (p. 1845}.
J Utilizamos el término 'post isidoriano' pana indicarla sobrevivencia, sin mod i litación es significativas, del inventario mineralógico y de los recursos descriptivos isidorianos en *Semejonţii det mundo, Poridal de poridodes* y en *Libro de Alexandre.* En cuanto a los lapidarios cristianos, v. Léon DAIS 1ER, *The Lapidaire Chrétien ttí composition, its influences, its sources,* The Catholic University of America, Washington DC., 1939; y I^éopold PAN N J KR y Gaston PARIS, *Les Lapidaires français du Moyen* Paris, Vicweg, 1889.
1 M i anda CIOB A, *Historia Orientalii de faccjues de Vitry. Lti traducción castellana existente en el nis. 684 de la* R *N.* de *Madrid. Edición critica*, 2 t.. Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2001.
*** En este sentido, *v.* J. FONTAINE, *Isidore de* Séirii/e eí *¡a culture classique dans l'Espagne* Wifigof/iique, Paris, 1959, t. Il, pp. 503-540.**
I8 HONORII AUG U STODUN ENSIS, *De Imagine Mundi Libri tres.* PL, 172. cols 115 18S.
11 Fr. 1. TALAYERA ESTESA, „Metodología cicntifica en el siglo XI11'; en *Amlecta Malacitana.* II, Málaga, 1479. pp. 71-92,

ocupa dicha materia en relación con los saberes autorizados o con el horizonte de doctrina que reglamenta los conocimientos específicos sobre determinados dominios del mundo natural: "Lapidarles ha ve an important function in a world thaï i s infused with the purpose of teaching one how to live as a microcosm in tune with the macrocosm, where from the smallest stone to the grand motions of the celestial bodies it is the grand design of the cosmos to explain through correspondeuces the divine purposefulness. While the essential content of lapidan es remaíns I argel y pagan, its reception ín Christian medieval world ís assured through the addition of Christian rituals and symbols (...). Tn their mixture of science and magic, lapidarles demónstrate the alterity of the approaches [to the world] in the Middle Ages[1']-,

Nos anticiparíamos, pues, en señalar, como punto de partida, que la dinámica de los lapidarios y su propensión a asimilar y a sumar modelos aparentemente contradictorios se deben precisamente a los continuos esfuerzos de acomodamiento de su contenido, sobre todo en algunos de los aspectos irreductibles a la preceptiva epistemológica de raíz cristiana. Seria quizás esta misma la luz más apropiada que se debería proyectar sobre el hecho evidente de que en el mismo siglo Xlll castellano, un momento de auge del ínteres por las materias enciclopédicas, coexisten lapidarios tan irreconciliables desde el punto de vista de su significado y propósitos, como e! lapidario mágico-astrológico de Alfonso X el Sabio, lapidarios postisídorianos y lapidarios del tipo que se atribuye a Juan de Mandevíila a principios del siglo XV, muy coincidentes, éstos últimos, con los lapidarios cristianos franceses que los preceden con algunos centenares de aflos\ En lo que sigue, proponemos una perspectiva sintética sobre los principales modelos descriptivos de la materia lapidaria y sobre su sucesión cronológica, para llegar a la descripción de un lapidario que forma parte de la *Historia Orientalis* de Jacques de Vitry, arzobispo de Acre, predicador de la quinta cruzada e historiador de las cruzadas anteriores; se trata de una obra traducida al castellano, con toda probabilidad, en el marco de las cancillería regía de Sancho IV o de Femando IV, y en el contexto de la intensificación de los debates técnicos sobre la recuperación de Tierra Santa después de la caida de Acre[1],

I. inventario y etimología: el modelo ¡sidoriano

Sería difícil encontrar un solo tratado enciclopédico medieval que no invocase la fuente isidoriana. Las *Etymoiogiae* de San Isidoro de Sevilla son en la práctica unos enormes inventarios *ad restaurando antiquorum monumento* cuya mera fundamental es la de preservar la tradición cientifica y la autoridad de las fuentes eruditas. Se viene estableciendo de este modo una paula discursiva, una retórica específica, al tiempo que se prepara la difusión de la mayoría de los conocimientos sobre el mundo natural utilizados en el Occidente cristiano hasta el Renacimiento.

En la obra isidoriana las materias del saber humano, detalladamente rotulados en conformidad con la experiencia que el mundo antiguo habia adquirido con respecto a la variedad del objeto epistemológico, comparten una imperturbable identidad de método descriptivo y de oportunidades expresivas. Desde las técnicas de levantar un edificio, o de labrar la tierra, hasta la

caracterización de las edades del mundo y el panorama de las creencias religiosas, el único procedimiento constitutivo es la paciente recopilación de frentes e informaciones que, desprovistas de su identidad retórica inicial (véase el caso de las extensas citas de poetas bucólicos latinos), vienen neutralizadas, descontextualizadas, con el propósito constante de reducir la diversidad del mundo a un sistema de significados lingüísticos situado en el origen canónico de todas las cosas. El conjunto está regido por la necesidad fundamental de atribuir un nombre a los elementos del universo visible, con el fin de aprehender su contenido cognoscible y de transferirlo a la edad del Nuevo Imperio-'.

El programa de las *Etimologías* no constituye una novedad absoluta. Redactada a partir de modelos preexistentes (un posible punto de partida sería la enciclopedia de Varro o la perdida *Prata* de Suetonio), o bien estructurada por la conjunción de varios cuadernos de excerpta, la obra del arzobispo de Sevilla conecta con el propósito y con la técnica básica de varios autores latinos, entre los cuales el más importante, Plinio el Viejo, cuya *Historia Natural* es posible que San Isidoro no haya conocido directamente en toda su extensión. En la carta-prólogo dedicada a Vespasiano, Plinio insiste en la importancia de la tarea de nombrar ios elementos del universo material en su totalidad, y, si fuera posible, en todos los idiomas conocidos, marcando de este modo la amplitud de su labor personal, por encima de la acostumbrada protesta de modestia: *"„.rerum natura hoc es t vita narra tur, et hec soitíídissima su i parte ut plurimarum renun, aut rusticis vocabuiis, ata externis immo barbaris etiam ettm honoris praefatione ponetidis*[l16]. Conocer el mundo significa, por tanto, moverse en la horizontal sintagmática de una realidad en que la atribución de nombres es la operación suficiente para conectar con la verdad, y en que la verdad no es comprobación sistemática, sino extensión erudita

Este mismo mecanismo reflexivo que reúne descripción y etimología viene puesto en práctica por San Isidoro en su tratado mineralógico:

De entre todas las piedras verdes la que detenta la primacía es la esmeralda que los antiguos colocaban en el tercer lugar, despucs de las perlas y de la perla-unión *{post margaritas et imiones).* Recibe el nombre de *'srtiaragdus'* por su extraordinario color verde, pues todo loque es demasiado verde se denomina *ama rus.* Ninguna gema ni hierba alguna posee un verde tan intenso como ella; (...), Ninguna piedra preciosa produce a quienes tallan gemas un descanso más gTato a los ojos. Cuando tienen su forma lisa, reflejan las imágenes como un espejo. Precisamente el cesar Nerón contemplaba en una esmeralda los combates de gladiadores. Doce son las clases de esmeraldas. Pero las más famosas son las escíticas (...). Todas las demás se encuentran en las minas de cobre, y no son puras, pues siempre tienen manchas de cobre, plomo, filamento o sal. La pureza y el verdor de la esmeralda, aunque de ello les dota la naturaleza, se resalta sobremanera con el aceite". (XVI, 7, l-2)

1" El lapidario isidoriano no refere detalles significad vos sobre el sincretismo mágico entre las piedras y el movimiento de los planetas. Lo hacen, sin embargo, otros textos suyos, como el tratado *De Natura* ftenurt, en el que el patrocinio del rey Sisebuto parece invitarle al autor a un discurso de carácter personalizado, por encima del condicionamiento de las fuentes y del dogma.

El zafiro es de color cerúleo mezclado con púrpura y tiene esparcido polvo de oro. Los medos lo consideran la gema más valiosa, a pesar de que nunca tiene brillo". (XVI, 9, 2) *"Iaspis* (jaspe) es denominación griega que en latín se traduce como 'gema verde. En efecto, 'ias' significa verde, y pina sin', gema. Es bastante parecida a la esmeralda, pero de un color más grosero. Hay dicisiete especies de jaspe". (XVE, 7, 8)

"El *lyneuritis* (lincurio) se llama así porque se forma con la orina del lince endurecida con el paso del tiempo. Al igual que el ámbar es amarillento y atrae las hojas que se encuentran cerca de él" (XVI, 8,8)\

La anterior es una selección integrada por la primera parte de la glosa que se le dedica en el tratado isidoriano a cada Lina de las piedras, conteniendo, por lo general, la exposición de las propiedades físicas, clasificación y lugares de procedencia. La segunda parte de la glosa atiende lo que la Edad Media llamaría, con un término genérico, las virtudes de las piedras. Aquí se reúnen varios detalles sobre las propiedades terapéuticas de las mismas, sobre influencias benignas o malignas, producidas en conformidad con el estado atmosférico, con la sucesión de los dias y de las noches, y no en último lugar, relatos concerniendo los poderes ocultos de los minerales que los magos utilizan para conocer el futuro y para intervenir en el desarrollo de los acontecimientos-. Frente a la profusión de detalles sobrenaturales que ofrece la segunda mitad de varias glosas, el autor adopta una actitud flexible: hay ciertos detalles que, por su parte, no se atrevería a certificar, pero que, sin embargo, va refiriendo, por la simple razón de que la autoridad de la fuente utilizada lo convierte en depositario comprometido con la difusión de su contenido:

A las mujeres que están amamantando les fecunda los pechos cuando la llevan colgada. Dicen que produce saliva a los niños. (...) En la boca se deshace y, según cuentan, hace perder la memoria" (XVÍ, 10, 4 - la galactita).

Dicen que sirve para presagiar Jas señales de tranquilidad o de tempestad del mar {XVIJO, S - la cinaedia).

Asimismo, se toleran, e incluso vienen presentadas con cierto entusiasmo persuasorio. varios detalles sobre la capacidad de curar de las piedras y sobre su asombrosa versatilidad física:

En estado incandescente hace huir a las serpientes, delata a los endemoniados, señala la existencia de la virginidad. (...) Se enciende con el agua y con el aceite se apaga" (XVI, 4, 3 - el gagates).

En cambio se rechazan rotundamente, tachándose de supersticiosas, las informaciones sobre el uso que la magia hace de las piedras para dominar el futuro e intervenir en el mecanismo de la gracia divina:

En la heliotropia tenemos un ejemplo evidentísimo de la desvergüenza de los magos, pues aseguran que los que porten esta piedra unida a cierta

hierba, y pronuncien ciertos conjuros se vulven invisibles" (XVI, 7, 12)

.Pretenden algunas personas que el jaspe sirve de talismán y tutela a quien lo porta, pero creer esto no es fe, sino superstición" (XVI, 7, 8). Las incisiones que podrían operarse en el corpus mineralógico de las *Etimologías* avalan la existencia de algunas características tendenciales que funcionan en el trasfondo de la acumulación de informaciones. como procedimiento básico: a), a través de una sutil retórica de la disyunción, la refinado cristiana de San Isidoro se dirige prevalentemente en contra de las practicas supersticiosas de origen pagano, y menos en contra del error en el pensamiento, de los que van descaminados en la comprensión de los fenómenos, o bien de los que carecen de instrucción dogmática; b), la manera perentoria de intervenir en el sosegado ritmo del discurso descriptivo, para imponerle los marcos de la primera persona, es una señal de que el autor se hace eco de unas necesidades de índole pragmática que particularizan el momento histórico de la redacción, otorgándole al texto un rasgo de actualidad inmediata: c). el jerarca visigodo adopta una modalidad circunstancial de subsanar el problema candente de la observancia del dogma. Sus comentarios marginales pueden parecer tímidos y superficiales en comparación con el beneficio que sacaría si decidiera imponer criterios doctrinales en la selección de las fuentes, o bien, operar ajustamientos en el interior de la materia, lo que, obviamente, nunca hace\

El examen de estas tendencias, además de añadir detalles interesantes a loque podríamos llamar la estrategia del inventario isidoriano, establece, a nuestro modo de ver, un sistema dinámico de vías de comunicación con su posteridad.

II. El modelo honor i ano

El conocido tratado de Honoríus Augustodunensis, redactado en las primeras décadas del siglo XII, contemporáneo de varias tendencias que iban a sellar la fórmula del discurso enciclopédico medieval, se mantiene prácticamente al margen de las evoluciones sensibles producidas por la reconversión radical del conjunto de informaciones sobre el universo y su estructuración, a raíz de la asimilación del material médico astrológico de procedencia oriental. Al mismo tiempo, *De Imagine Mundi*[*0] es efectivamente la primera enciclopedia, que procediendo, no obstante, del modelo isidoriano, opera un distanc¿amiento de tipo estructural con respecto al mismo; el cambio se refleja en la relación de naturaleza peculiar que establecen las panes del tratado entre sí, apuntando hacia una nueva cohesión, la de una *formula un h^ersatis, (Epístola Honor i i ad Christia ni de eodem,* PL CLXXIl, 1 1 1 2 0) , y al mismo tiempo la de un modelo especifico de estructuración de tos conocimientos. Pero el contenido de informaciones y datos puntuales, como también la estrategia descriptiva, no sufren modificaciones significativas; la enciclopedia honoriana se mantiene, a grandes rasgos, dentro del mismo sistema de metas pragmáticasyfinalidadesedificantesasumidoporeldiscursooficialdelainstituciónecl esiástíca, y desde este punto de vista la autoridad del material isidoriano sigue siendo indiscutible". El examen de las variantes que pone de manifiesto una

sorprendente serie de interpolaciones de procedencia, la mayoría de las veces, desconocida induce, sin embargo, a considerar que el modelo de las *Etimologías* tiende a convertirse en un perímetro de acumulaciones y asociaciones de materiales diversos, reflejando ta ampliación progresiva del dominio.

La característica más importante del texto honoriano consiste en la ubicación de las materias tópicas de filosofía natural {geografía, hidrografía, geografía humana, botánica, zoología, etc.) bajo el signo unífícador de la historia universal[l], a través de un tratado computístico y de un epítome bíblico *ah initio peccati hominis* hasta el Imperio Germánico, sucesor de Roma[1]. Las piedras pasan a formar parte de una estrategia especulativa que resume la representación del mundo creado, con la exposición sistemática de las secuencias temporales que describen el paso desde ta expresión de la voluntad divina a través de las formas creadas hacia los aspectos de la responsabilidad humana que se ha hecho caigo del mundo a través del tiempo. Por tanto, las encontraremos en circunstancias distintas a las prefijadas por el modelo taxonómico isidoriano, en capítulos dedicados a las recensiones *de m ¡rabilia.* junto a las descripciones de monstruos, de seres prodigiosos, o incluso en síntesis de historia bíblica. El Libro III de la IM, con su insistencia en la idea de la vulnerabilidad humana frente al pecado y en la relación entre conocimiento histórico y ética cristiana, según modelos ilustres como el orosiano o el de Ensebio de Cesárea, a lo que se añade un interesante conjunto de materiales legendarios y apócrifos (el entierro de Adán, los milagros asociados con la

---

1" *Ibidem,* pp. 231-232: "The Bibk, especially The historical books (...) were valuable assistants in the cause. The writing of history, especially the history of the fall, gave a further strength- If astrology and magic were ways of foretelling the future in such a way as to uphold its submission to the stars and dreams and particular natural objects, the writing of Christian history was a way of recounting the past in such a way as to hope to submit that future to the control of Christian man".

[15] Valerie J. J. FLINT, "The place and purpose of the works of Honorius Augustodunensis™, en Revue *bénédiaine,* 87, 1977, pp. 123-124 (anexo). La autora habla de la existencia, a lo largo del siglo XII, de manuscritos y copias completas e incompletas, asimismo, de3 recensiones sucesivas redactadas entre 1110 y 1133. Una situación interesante es la del lapidario contenido en los apartados 2UÉ-23& de la Senre/íih^tn *del mundo* (f¡í. *cil.)* una traducción castellana de la *Imago Mundi* realizada hacia 1222. El editor del texto español considera que, para este fragmento el traductor vuelve varías veces a la lítente i sidoriana, descartando la recensión personal de Honorius, Podría, sin embargo, tratarse de una selección inicial desconocida, que el mismo Honorius realiza exclusivamente en base a las *Etim<,* XVI, 4. [14] La descripción del diamante en la inmediata proximiíUíí de la piedra imán le pertenece a SAN AGUSTÍN Cívíí. *Dei*, XXI, 4: *AdamantcHj lapidan tmdíi apud nos.,,* etc.) y se basa igualmente en su experiencia directa, evocada por San Isidoro, como en probables lecturas enciclopédicas. El procedimiento revela asimismo el mecanismo de Ja memoria implicado en la actualización de las informaciones a raí/, de [as similitudes o de las oposiciones que se establecen al interior de las mismas.

[I7] Th. MOMMSEN (ed.), C. *htlii Solini Collectanea Rervm MemarabiUum*, Berlín, 1835, hltp^www.archivc.orf!/ stream/to I LcctancarcmmOt teoliuoft£pagc/ii 17/niodc/2up.

[18] Fr, TALAVEHA ESTBSA. *Salino en et Liberde Natura Re ni ni de Tomás de Cantimpre,* Málaga, Secre tarjado de Publicaciones, 1986. La influencia de Sol i no en las enciclopedias anteriores al siglo X! U es. todavía, pura conjetura.

M.deGANDILLAC, « Encyclopédies pré-médiévales et médiévales »,en » Cahiers d'Histoire Mondiale », JX. 3, Neuchâtel, 19*56, pp. 483-518.

Natividad, las apariciones y curaciones milagrosas), demuestra, en la opinión de V. I, Flim, que su autor viene subordinando al concepto de la historia la variedad de los detalles descriptivos, y justificando su comparecencia en el conjunto edificante de la obra. Para este fin, emplea procedimientos comparables a los de los enciclopedistas carolingios que utilizaban la idea de sana doctrina o los estudios de cómputo, para legitimar posibles deslices de la argumentación hacia las zonas de la superstición o de la herejía.[11]

El corolario histórico cristiano en que Honorio apoya la búsqueda de una fórmula del universo tiene al mismo tiempo la vocación de hacer más flexible la relación del compilador con el material que le suministran las dientes. El Libro I, que explaya las materias obligadas del enciclopedismo medieval, pasa por varias etapas de reelaboración que van añadiendo a una selección inicial muy rigurosamente certificados por la doctrina detalles cada vez más atreví dos. La serie de variantes internas se perfila a partir de una sustancial pesquisa dentro del corpus isidoriano y pliniano, con algunos acentos y soluciones interpretativas procedentes de los textos agustinianos. Preocupado, igual que San Agustín, por el exceso de atributos supersticiosos, Honorio decide suprimir la frase con que Plinio (XXXVIt, 61) y San Isidoro (XVI, 13, 2-3) atribuyen a la piedra adamante' *{adamaits}* el poder de alejar al hombre de sus temores oscuros y de protegerlo en contra de los maleficios. Asimismo, después de seleccionar, en una primera variante[1'], la glosa ¡sidoriana dedicada al 'magnete' *{magues)* (XVI, 4, l-2), le añade, a raíz de un intento de armonización de las informaciones de significado simbólico análogo (la fuerza), que deberían apoyar conjuntamente la veracidad global de los alegatos, una frase que resume la descripción del apartado XVI, 13, 2-3 de las *Etimologías* sobre ei 'adamante* (diamante):

India quoque magnetem lapiden] gignit. qui ferum rapit, adamantem etiam, qui non nisi hircino sanguine ffangi poterit. (IM, Libr. 1, 13, rec. de 1I23)[i]\

Descartada, asimismo, en ía primera selección, viene añadida ulteriormente la propiedad de la pirita de quemar la mano que la aprieta, virtud curiosa, siempre presentada en conexión con la no menos interesante de la selenita cuyo claror crece y descrece en conformidad con las fases de la luna: Per si da lapidem pyrrhitem mittit, qui manum prementis urit, et sin el Ítem cuyus

candor cum lunacrescit et déficit. (1M, Libr. 1, 14}

Evidentemente, el elemento unificador de la descripción es el origen común de las dos piedras {el Golfo Pérsico), y en este sentido, el modelo dominante podría ser el tan frecuentemente invocado texto de Sol i no, *Collectariea Rerttm Mmorabilium'*| que describe las piedras por áreas geográficas". Pero el elemento que relaciona en profundidad las dos descripciones es la vida intrínseca de dichas gemas, su capacidad de manifestar características próximas a las entidades orgánicas, una idea muy conforme a la proyección mental fabulosa de la época, que, continuando la tradición de la piedra macho y hembra de los *physioiogi,* transpone en lienzos y tapices la transformación de las piedras en seres antropomorfos. De procedencia también isidoriana, es Ja interpolación que concierne el 'abestro de Arcadia[1 IL] *qui semelaccésits extinguí non potesf** (Libr. J, 27) y que originariamente pertenece a dos glosas distintas, en una relación que llamaríamos de progresión *{Etim.* XVI,

4,4 - asbestos y XVI, 4,19 - amiantos). Con la misma estrategia que persigue la argumentación basada en las virtudes profundas y corresonantes de los elementos, en la misma escolia 1. 27 interviene un detalle sobre la fuente de Epiro: A; *Epiro estfons in quo faces accesos extingunntur, et interum extinctae acceduntur*. De forma evidente el clérigo de Autun actúa compaginando contenidos distintos y acumulando detalles que van cambiando la configuración inicial del material; la operación sacrifica el rigor discríminativo del inventario, pero tiene la ventaja de reforzar el significado místico del conjunto. En proporciones reducidas, esta misma tendencia se percibe incluso en la obra de San Isidoro, siempre partiendo desde un criterio etimológico e isomórfico {véase la descripción del sardonix - XVI. 8.4 que "participa del brillo del ónice y también del sardio"). Sin embargo, en la IM la maniobra transgrede los límites del marco erndito, que, por su naturaleza, impone una percepción más bien positiva y material, tratándose en este caso de una acumulación de detalles destinada a cambiar el nivel de la leemra del significado y a prepararlo para una apertura simbólica.

Al estudiar el inventario de piedras mencionadas por el manuscrito atribuido a Honorio *De Septem iapidibus*, V, I. J. Flint señala que en cierta medida, la técnica es bastante parecida a la utilizada por la literamra de los milagros y por la proliferación de los auecdotarios de tipo *fotk motives* en las vidas de santos. Varias recensiones del primer libro parecen haber asimilado, anteponiéndolas al material astrológico de los planetas y signos zodiacales (1,68-140) numerosas glosas de piedras menos conocidas por los lapidarios cristianos, gagates. dionisia, etites, tratio, síríco, arabico, samio, menfitis, sarcófago, batracita, galatila, obíso, metrida, fingites, etc. Las primeras ir es vienen recogidas en el lapidario de Marbodio (18, 25 y 58), las demás sólo aparecen en la variante castellana de la enciclopedia de Honor i us, la *Semejanza de! mundo,* que reúne dichas piedras en los apartados 207-243, y que, por tanto, debe de haberse remontado a 1a recensión existente en *De Septem Lapidibus.* Son piedras originariamente isidorianas y I o plinianas, pero a diferencia de las fuentes mencionadas su descripción se detiene en el lugar de procedencia y en las virtudes maravillosas y descartando cualquier otra característica o elemento que podría prestarse a un aprovechamiento didáctico-moral.

llí. Los lapidRrios cristianos

Nos hemos servido de este escueto trazado de la tradición lapidaria para puntualizar la circunstancia de la breve enciclopedia interpolada en la traducción castellana de la *Historia Orientalis* (Ms. BNM 684), redactada por Jacques de Vítry. El capítulo LXXXIX, *De las piedras preciosas* contiene el único lapidario castellano correspondiente a una tipología no erudita cristiana, conforme a la estructura de varios lapidarios franceses de la primera mitad del siglo XIII, relacionados en múltiples formas con la recensión lapidaria de Marbodio de Rennes. La traducción realizada, probablemente hacia finales del siglo XIII, inicios del XIV, señala el hecho de que su difusión pudo ser coetánea de la del lapidario mágico astrológico de Alfonso X, el tratado mineralógico autónomo de mayor prestigio en la Baja Edad Medía peninsular El capitulo sobre las piedras preciosas (/-} del arzobispo de Acre ilustra plenamente el interregno tipológico de las enciclopedias del siglo XIU, caracterizado por una actitud selectiva y

sintética aplicada a las fuentes, y asimismo, por la asombrosa combinación de las fuentes antiguas en que varios fragmentos de la mineralogía isidoriana. refundidos por enciclopedias tardías como la de Honorio, encuentran su eco en la ramificada tradición latina de Marbodio y en los lapidarios cristianos en romance. Básicamente el A, igual que los demás lapidarios de esta categoría, es materia de edificación didáctico-moral, pero sus metas se identifican con una distinta jerarquía de prioridades eclesiásticas, que visiblemente ha venido asimilando las nuevas estrategias de la predicación, más pendientes de los datos empáticos del discurso, cuya marcada adaptación a las normas del gusto público supone la valoración más atrevida de los atributos maravillosos de la realidad visible[1]",

El texto de Jacques de Vitry señala entre sus fuentes privilegiadas a la gran enciclopedia isidoriana (fol. 189 v.a). El corpus enciclopédico en su úitegridad (los nueve capítulos) pone de evidencia la similitud con el contenido de las *Etimologías,* Sin embargo, son poco numerosos los casos en que los libros isídorianos son fuente directa, y aun menos numerosos Jos casos en que son fuente directa; la mayoría de las veces tratándose de la refundición de su material por la enciclopedia de Honorio o por el tratado *De fiestüs et aliis Rebus.*

El I. propone como título una fórmula útil izada también por San Isidoro, pero únicamente a partir de XVI, ó, donde empieza en efecto el inventario de las piedras preciosas, y extiende dicho título a varios minerales, como el 'adamante' (diamante), el "magnete, la "gagates[1], la 'ethites' y el 'abestro', presentados en XVI, 4, *(De Lapidibits insignioribus)* que versa sobre las piedras relevantes. En el concepto de San Isidoro éstas serían las piedras que establecen una serie de compatibilidades sorprendentes con su propio contomo. La recensión del arzobispo de Acre reúne bajo el mismo rótulo tanto el atributo de la luz que particulariza a las piedras más raras y valiosas, como también un conjunto de virtudes ocultas reverberantes, sintetizadas en la capacidad maravillosa de curar las enfermedades del cuerpo y del alma.

El *L* **realiza un inventario de** 22 **piedras y minerales cuyas características físicas remiten directamente al cOTpus isídoriano:**

"Es allí la esmeragda de color muy verde, cuyo cuerpo, como fuere muy llano e estendido, mustra la ymagen así como espejo /.../" (fol. 187 ra) Al examinar paralelamente las relaciones estructurales y las relaciones sustanciales con la fuente

isidoriana notamos que las entradas acusan, sin embargo, sea una lectura excesiva mente compendiada, sea la asimilación de contenidos descriptivos pertenecientes a apartados distinto

sdel texto isidoriano, sea sencillamente la intervención de fiientes distintas. Asi pues, respecto al topacio, el L afirma la capacidad similar de "¡representar en sí la imagen de los que lo miran" (fol, IS7. r.b), y esto probablemente porque en el apartado XVI, 7, 11 San Isidoro lo compara con la esmeralda, de cuya Familia Formaría pane. El color de oro del que nos habla a continuación el /., que tampoco se menciona en la fuente, podría explicarse por la extrapolación de la frase isidoriana "nada hay que combine más alegremente con el oro" (*tiihii jucttndus mirum deceas)* referente a la piedra cal laica, que en las *Etim** XVI es asimismo gema verde y variedad del topacio,

Pero lo que señala con mayor propiedad la distancia conceptual que mide entre el tratado erudito de! arzobispo de Sevilla y el /, es la parte final de la mayoría de las glosas. En general. San Isidoro añade a cada una de las piedras del apartado XVI, 4 una anécdota erudita, mientras que Jacques de Vítry prefiere invocar un material médico y espiritual que está por encima del propósito de la fuente isidoriana. En el comentario ulterior a la descripción de la esmeralda, el *L* empieza con una cita :

f.J e conforta e esfuerza los ojos de los veyentes, o al contrario, /.../(fol 186 v.b). para continuar con alegatos de procedencia ajena a la fuente:

L.J e contra el morbo caduco aprouecha, aun aprouecha para rrefrenar los mouimintos de la luxuria, (fbl. 187 r.a) El final de la glosa vuelve a restaurar el recurso a las *Etim,:*

LJ e enciendese su fortaleza si fuere lauada con vino e untada con olio de oliuas,

(ibid.)

Si hasta este momento hemos podido encontrar explicaciones sobre el cambio producido a raíz del material isidoriano, existen varias glosas que no mantienen vínculo alguno con la fuente principal. Mientras que el arzobispo de Sevilla introduce el zafiro en la categoría de las gemas purpúreas, el recuadro del L tiene una configuración distinta;

Es alIi eafir semejante al color del cielo claro, enpero, quanto quier que sea puro, nunca en sí demuestra la ymagen como el espejo, e dizese que conforta e cria los mienbros de los que lo traen e amansa los atorme^imientos, el sudor quita e rresfria el ardor de dentro, sana las llagas, alinpia los ojos, quita los dolores de la fruente, melezina las enfermedades de la lengua. Aquesta piedra preciosa usan en sus maleficios los nigrománticos, (fol. 187 r.b)

La descripción incongruente y la amplitud del material médico utilizado por el arzobispo de Acre conllevan a la conclusión de que el Libro XVI de San Isidoro actúa más bien como elemento de autoridad, mientras que la fuente principal del *L* debe de ser otra. Incluso las pocas glosas que parecen no tener otra fuente que la isidoriana (magnete, abestro, pirulíes, gagates, ethites, y alee torio) son de hecho transcripciones al pie de la letra de las correspondientes descripciones recogidas en *De Imagine Mmidi,* I. La enorme difusión del material isidoriano en los medios eclesiásticos extiende de forma abusiva la autoridad del arzobispo de Sevilla a refundidones tardías de su obra que pudieron sumarse de una u otra forma a la herencia manuscrita isidoriana, aunque, en realidad, el material recogido perteneciera a autores y a épocas distintas.

A principios del siglo XI n el lapidario de mayor difusión era el largo poema en latín titulado *Líber de Gemmis* del arzobispo Marbodio de Reúnes (1035 - 1 !23)[J]" que se inspiraba en San Isidoro y en el Damigéron- Evax[:i], Las investigaciones de L. Baisier y de L. Pannier

» MARBODUS REDONENSIS, *Liber Lapidum..., PL* CLXXI, cols. 1735-1770.
[Jl] Robert HALLEUX, J. SCHAMP et autres. *Les Lapidaires grecs - Lapidaire orphique. Kérygmes lapidaires d'Orphée, Sacrale et Denis, Lapidaire nautique, Dainigéron Evax,* Paris, Les Belles Lettres, 2003.

demuestran que el *Líber de Gemíais* es el punto en que se originan los asi llamados lapidarios cristianos de lengua vernácula, cuyo mejor representante sería un texto en versos compuesto en el segundo cu ano del siglo XIII por un clérigo, probablemente un dominico, que bien podría ser Guillermo de Norman día, autor, igualmente, de uno de los más famosos bestiarios medievales-. Los 1554 octosílabos describen y analizan, con detalles de tonalidad a veces lírica, las piedras preciosas escritúrales en el orden existente en la Vulgata, distribuyendo la materia en cinco secciones: l la enumeración de las doce piedras del Éxodo, 21:18-20, que adornan el pectoral del Gran Sacerdote: *2.* la descripción de la *natura* y 3, de la *sénéfiance* (significado místico-simbólico y moral) de cada una de las piedras en sendos recuadros; 4, las piedras "dont Sains Jehans parole en rapochalypse", a partir del verso 1329, donde empieza el relato de la fundación del Paraíso celeste; 5. al diamante se le dedican los 30 versos finales con una estrategia descriptiva análoga.

La selección de las 16 piedras escritúrales operada entre las 173 de Marbodio, o entre las 220 de San Isidoro, es una maniobra cuyo significado supera la que se dejaría percibir a una primera vista. Además de facilitar el examen del mecanismo de difusión, el procedimiento remite a los orígenes del tratamiento cristiano no erudito de las piedras, que se ubica en los comentarios y epístolas de San Jerónimo y en el frecuente ejercicio de la similitud cristiana en los sermones de San Ambrosio y de San Basilio. A pesar de la aparente preeminencia de las fuentes eruditas latinas y griegas, los conocimientos de los Padres son empíricos y selectivos, limitándose a establecer los parámetros de la convergencia simbólica con los textos bíblicos. Es posible que San Jerónimo haya leído a Aristóteles, a Teofrasto o a Dioscórides, pero su lectura está lejos de establecer una relación criiica con sus fuentes[3ł]. La fuente principal que le suministra al autor de la Vulgata sus datos mineralógicos es el tratado *Sobre fax doce piedras* de San Epifanio de Chipre, varias veces mencionado en los escritos de San Jerónimo de forma elogiosa. El padre de la Vulgata utiliza la recensión de este lapidario junto a otros detalles proporcionados por Fia vi o Josefo y por Filón, para redactar su interpretación del atuendo del sacerdote judio (*ípist. ad Pabio(am)*| asimismo procede a la traducción del mismo tratado en el comentario *In Isaiam-'*.

La primera selección de las piedras escritúrales se remonta, por lo tanto, a una tradición antigua que, a través de los comentarios bíblicos, debe de haber pasado a formar parte de la cultura inmediata de los grandes predicadores del siglo XIII, entre los que Jacques de Vitry ocupaba un lugar destacado. El /„ realiza el inventario de todas las doce piedras del Éxodo, que en el *¡xrp. cbr.* aparecen en el orden siguiente: sardius, topazius, smaragdus, carbunculus,

sapphirus, jaspis, ligurius, achates, amethystus, chrysolitus, onychinus, beryllus como también las piedras del Apocalipsis: hyacinthus, chrysoprasus, chalcedoníus, y sardonyx, con la excepción de la última. Para cada una de las glosas, la relación que se establece entre el y el *Lap. cbr.* lo suficientemente importante como para ubicar el texto de Jacques de Vitry en la tradición más antigua de Jas refundiciones cristianas de Marbodio.

Pero si, conforme a la datación propuesta por L. Baisier, el *Lap. cbr.* no podría ser anteriora 1225, cabe pensar en la existencia de una fuente común para los dos textos. En este sentido las referencias contenidas en las glosas del *Lap, chr.* aportan una perspectiva de cierto interés que, al nivel de las conjeturas, podría inducir un cambio en la datación. En este sentido, la glosa sobre las esmeralda reza:

Ci dist li livre de jadis En Syce ou flune de Paradis La son emeraudes trovées Les millors, les plus esprovées Vers sont, de tres vert coulor vive Qui Ies yeux confort et avive *i.J* (w. 731-737) Según L. Baisier la referencia al Rio del Paraiso, inexistente en la tradición ísidoriana. en Marbodio y en los lapidarios franceses contemporáneos, y las frecuentes alusiones a vina autoridad fli livre, lauctorité, Tescrit, 1'escriture"), aunque pudiesen tener, éstas últimas, significados sensiblemente distintos, remiten a la misma fuente, conocida con el nombre de *Libro de Sydrac (L%* una enciclopedia popular de gran difusión en la época que se conserva en una copia de principios del siglo X1U de la Biblioteca Nacional de París (Ms. 1160)'\ En su estudio comparativo W. Holler afirma que dicho texto debe de haber sido la fuente primordial de los lapidarios franceses, su aportación siendo más importante que la de Marbodio o de la tradición isidoriana·n Se detiene, sin embargo, sobre el hecho de que el tratamiento de la *sétiéfiance* establece una serie de coincidencias con las glosas simbólicas de Rabano y el mismo material parece haber sido utilizado por Alberto Magno".

La estructura del *LS y* la descripción de sus propósitos lo aproximan al *Eiucidorium* de Honorius Augustodunensis, y esto lo convierte en elemento integrante de la gran tradición de la literatura apologética y conciliaria vernáculas Sus copias, unos 70 manuscritos, llevan varios títulos *(Fomaine de ton te seience, Trésor des sciettces, liomatt du phitosophe Sydrac)* que remiten a la frase del prólogo según la que el *LS* es "seience revélée" sin más autorización que la palabra divina. La pregunta con el número 509 dirigida por el rey pagano Boctus al sabio Sydrac atiende precisamente la cuestión de las piedras: "De quantes manieres et de queI vertu son les piernes precie uses et ou se trouvent el les et combien son?" A continuación, el maestro le ofrece al discípulo un elenco de 24 piedras privilegiando ampliamente a las escritúrales, a! ensanchar el campo de la valoración simbólica, desde los detalles taumatúrgicos, hasta la mera descripción de los datos físicos[11].

1[13] **L MOURIN, *op. cit.,* p. 161.**
" El lapidario contenido en «l Ms. Amiens 94, describí las piedras desconocidas del *Libra de Sydmc*: v, L. MOURIN, *op, eit.,* pp. 186-189. [H] ***¡bidem,* pp. 167-169.**
[K] ***Ibidem,* p. 185.**
[v] **J. M. RiDDLH (ed.), *Marbode of Rennes De lapidibas tonsidered as a medical treatise, with lexí, cammentary and* C.tV! ííij!£s *tmusliUion, together* wilh *texl and* Intnsialion új**

Distinguir entre uno y otro de los prototipos implicados en el magma de informaciones lapidarias de principios del siglo Xlll compona dificultades insuperables, visto el número de refundiciones y copias, y la supervivencia ininterrumpida del material hasta finales del siglo XVT cuando se sumará al **coTpus** de la Vulgata mandevillana[10]. Existe, sin embargo, la posibilidad de ponderar la relación mutua que las dos ramas establecen en el interior del /.. Si el texto del *L* no ofrece pruebas fehacientes en cuanto a la procedencia directa del *LS,* en cambio abunda en detalles que lo relacionan con ciertas variantes del *Lap. chr.* Asimismo, las consideraciones expuestas en la parte media del comentario sobre la esmeralda proceden indudablemente de
las conjeturas respecto a la capacidad de ésta de proteger en contra de la [L]emitrite' ffiévre demitierce", según el glosario de L. Pannier, eso es, fiebres malignas) y la 'goute chai ve' ('le mal caduc* i morbo caduco). Véase el convincente comentario dedicado al zafiro: "Sapbyrs destorne male envié les membres conforte et le cors el par dedens et par dehors *l.J* moult vaut saphyrs a faire accorde des gens ou malla le ns sejome sorceries osle et destome /.../"(vv, 924 -929) Aunque en este sentido, no hemos encontrado ninguna instancia textual que proceda de forma absoluta del LS, el /. es el único texto de la tradición cristiana que al selectar únicamente 22 piedras parece haber formulado un proyecto idéntico al de Sydrac, que equiparaba el conjunto de las piedras con las horas del día ("comme le jor et la nuit sont xxiiii hores" - fol. 102 r}. Pero la aproximación no va más allá del mero esquema selectivo. A las 17 piedras bíblicas (16 más el diamante) el *LS* añade otras 7 de procedencia totalmente desconocida": diane. sor i ge, cramís, vermidor, reflambine, socrice, turquemaf. A su vez, el *L* llega a un número total de 22 piedras sumando a las escripturales otras ó que proceden de la enciclopedia honoriaua *De Imagine Mundi* (recensiones del libro XVI, 4 de San Isidoro): magnete, abesiro, piridies, gagates, ethites y alectorio; en cambio omite el sardonix o sardónice de entre las bíblicas, probablemente por puro descuido, o por no haberse percatado de que sardio y sardón i x son dos piedras distintas. Es posible que el autor del /. haya querido introducir en su inventario e! mismo número de piedras, pero desconfiando de la insólita enumeración final del *LS,* prefiere recurrir a algunos de los minerales místicos o "reveladores" de San Isidoro, o mejor dicho, a los minerales recogidos en la *Imago Mundi,* de la que igualmente se sirve en la realización del bestiario o del cuadro de maravillas y prodigios. Asimismo, nuestro lapidario concluye de una forma que no deja lugar a dudas sobre el horizonte conceptual bíblico que rige la parte central de la compilación descriptiva, aunque el texto distingue de forma radical entre esta idea rectora y la naturaleza de los materiales compilados que roza a veces el ocultismo:

El sardio e omthpio son piedras preciosas que auien los pechos del Sacerdote [junto] con otras dies piedras preciosas, (fol. 187 v.b)

***Marbode*S *minar* wurfa *on staneS,* Wiesbaden, Stejner, 1977, p. S.**
[J7] Voir CARY, *op. dt.,* pp. 46-48; ROSS. A Cífirfe. pp. 53-57. [M] Cf. CARY. *op. cit.,* pp. 48-49; ROSS, A Gitide, pp 59.7], 73.
Cf. AUSFFLD, Die *Oruáus-Rezejtsbit,* pp UM 19; SMITS, *op, CiL,* 1978, p. 93; CARY, op. *cit.,* pp. 49-51; ROSS, *A Guide,* pp, 54-60,

La conclusión obvia es la de que la mayor parte del material descriptivo procede de un fondo de conocimientos recogidos en textos coetáneos, probablemente romances, aunque ulteriormente dignificados por la cuidada retórica de la escuela clerical del siglo XIII. En nuestra opinión, el arzobispo de Acre recurre sólo a las materias lapidarias de la ***¡mago Mundi,*** y de algún lapidario cristiano procedente de Marbodio. Es así como el lapidario de Jacques de Vitry, junto con las demás materias enciclopédicas de su tratado, pone de manifiesto una tendencia que apunta hacía dos objetivos mayores: el primero de rescatar la tradición erudita postisidoríana, y el segundo, de establecer el recurso al fondo sapiencial de la Biblia visto como materia de la *descripíio mundi,* más accesible a las amplias categorías seglares en quienes se concentra el discurso de la Iglesia misionera y universalista del siglo XIII, a diferencia de aquellos ten tos sagrados que ta exégesis había tomado en posesión. Notemos, además, que esta misma percepción, completada con la contemplación mística del Paraíso terrestre es el presupuesto de la implicación de lo sagrado cristiano en el cuadro de maravillas que se añade durante este periodo a la exposición enciclopédica, y que, de otro modo, no sabría distinguirse de la sustancial tradición antigua de ***mirahiHa.***

Dada la profusión de las variantes manuscritas y la intrincada filiación de los prototipos, cabe pensar no sólo en que el *Lap. chr.* pudo haberse constituido en una fecha lo suficientemente anterior como para influir en nuestro L. Esta influencia se concretiza en la casi identidad del ¡. con la rama en prosa del *Lap. chr.* (el *Lapidario latino en prosa,* el *Lapidario angio-nortnando,* o *Segundo Lapidario en prosa*, y el *Lapidario dei Rey Felipe),* documentada en copias mucho más tardías respecto al momento de la redacción del lapidario de Jacques de Vitry[1]-. Los textos lapidarios estudiados por L. Mourin {el Ms, Chantilly 699 del siglo XV y el Ms. Amíens 94 del siglo XIV) demuestran por encima de los cambios retóricos evidentes, producidos por un estatuto autorial distinto, la conservación rigurosa de la pauta descriptiva utilizada en el L. Asimismo, es probable que, a pesar de su disposición inicial en cadena, los arquetipos del *Lap. chr.* y respectivamente del *LS* hayan evolucionado paralelamente a lo largo de los siglos XIII- XIV, siendo los dos manuscritos mencionados representantes, respectivamente, de cada una de las dos filiaciones".

El lapidario de Jacques de Vitry se atiene en más del setenta por ciento de las glosas a los contenidos recogidos en el ms. 699 de Chantilly. Antes de llegar a relacionarse con la Vulgata mande vil lana, copias del mismo contenido debieron circular como variantes pros i fi cadas del *Lapidario cristiano*. El texto en francés medieval transcrito por L. Mourin es el resultado de varias modificaciones que amplían con comentarios didáctico-mora les la materia recogida en nuestro *L.* Al considerar la hipótesis de L. Mourin respecto a la tendencia de los lapidarios de la tradición descrita por L. Panier a amplificar, en el trascurso de los últimos tres siglos medievales, la extensión de las glosas con elementos descriptivos sobre las virtudes maravillosas de las piedras[5]\ podríamos decir que el *L* recurre a una variante temprana de las prosificaciones mencionadas, asentándose asimismo la fecha probable de la realización de éstas últimas con anterioridad a la primera década del siglo XIII.. Para avanzar la hipótesis, basta comparar algunos recuadros descriptivos de ambos lapidarios:

1. Es alli carbunco!, el qual en griego es dicho ántrax, e vulganuente rrubi, por Trazon que es de vermeja color, es luziente en la lus e tiniebras mas que el fuego de la llama del carbón, e faze centellar los ojos e esparze su claridad así como fuego *(L* **- fbl** 187 ra).

Sy est rouge de coulor ardant sy com un charbons ardans. Et de ves savoyr que ly escarboche luist et rent clarté en tenebres sy com feu, *LJ* et il reluyroit aussy cler com feroyt un grande chandeille/.../. {Chantilly - 102 v).

2. Es alli amestíco que es de color de purpura e de violetas, vale contra los que mucho vino beuen, ca es contraria a la beudez. (fol. 187 r.b).

Amatiste de propre coulor est com la goutte de vin vermeil. *Í.J.* Se vous le mettés avoec une autre p i erre c'on nomme sardine sur le boturel d'un homme ebryat par buvrage, sy garyra de celle yvretoigne. {fol. 103 v.).

3. Ceridonio es una pequeña piedra que se falla en la golondrina, es negra algunas vezes rrubia, e aprouecha contra la locura e contra ta lunatica pasión e contra la fiebre e contra los enpe^ibles humores, e lauado en la aqua aprouecha a los ojos. (fol. 1S7 v.b).

Celidoine est trouvee el vemre des arondeals. Sy en sont deus: ly une noire et ly autre rousse. La rousse vault as luna tiques. Sy garist languizans, /.../La noyre /.../ donne grasce de van t toutz signeurs. *LJ* Et ly ayghe en quoy el te st lavee conforte la vue.Elle destruit fievres et purge males liumeurs du corps. {fol 104 r).

4. Es allí topacio de color de oro que rrepresenta en si la ymagen de los que la miran, es de fri a natura e vale contra la luxuria e aba xa las aguas fermentes, otrosí aprouecha a las almorranas, (fol.187 r.b).

Ly topas est de coulor jaune córame or tres clers *LJt* On en troeve des sy grans que on en fail ymagenes (!)_ Celle pierre esl de tres froyde nature, el resfroyde toutes cha udes maladies. Et se vous le metí es en ayghe boyllant sur le feu, elle chessera. Et garist le fon malade, et refrene yre et díminuist luxure qui trop est chaulz. (foU03 v.}. El Ms. 699 Chantílly no contiene la descripción de algunas piedras que en la versión de ***L*** se atienen al contenido de la enciclopedia de Honorio que toma y prosifica la materia marbodiana: se trata del magnete, la pirita, la gagate, el asbesto y el a lee torio. Pero las mismas piedras aparecen en un inventario del final del manuscrito, con el que el autor quiere dejar una imagen de la variedad de las piedras en que su trabajo no se puede detener: Car il sont moult de lapidayres par le monde qui ont estet fais par tuoult de vaillans maistres et souffisans precieus asquels je m'acorde assés". Asimismo, la vuelta del texto de /. hacia recursos enciclopédicos como el de Honorio, pudo ser sugerida por el mismo contenido del lapidario cristiano consultado para las demás glosas, aunque no se trataba más que de una lista de nombres, o quizá de un material corrompido e incompleto

Un aspecto que arroja una luz especial sobre el mismo lapidario de Jacques de Vitry es la asombrosa capacidad de síntesis que manifiesta el material recogido en el *I.ap. (han til ¡y.* Si volvemos a examinar su contenido desde el pmito de vista de su remoto parentesco con San Isidoro, con Marbodio e incluso con enciclopedias antiguas, como la de So lino, llegamos a la conclusión de que sus caracteres podrían considerarse como muy convenientes tanto para finalidades de índole espiritual y parenética, como también para metas que

apuntaban hacia territorios de lo fabuloso y de la fantasia. corno ocurría en el caso del desconocido autor de *¡jhtv de ¡as maravillas* de Juan de Mandevilla. Así pues, partiendo desde la confusión diamante - imán ('magnete') que empieza a configurarse ya en las primeras refundiciones del material isidoriano, podemos examinar, a estas alturas, la forma en que esta misma confusión ha venido favoreciendo en los lapidarios del siglo XI11 la ampliación del tratamiento simbólico de dichas piedras: San Isidoro describe dos tipos de 'magnete', el de India, que atrae el hierro (XVI, 4, 1), y otro de Etiopia que lo rechaza (XVI, 4,2). Por razones relacionadas a la difícil interpretación del texto latino, las refundiciones vernáculas asimilan a las características del segundo tipo de imán aquellas del *adamans* ('adamante' - diamante) (XVI, 13,2-3) que neutraliza la acción del imán, arrebatándole el hierro. La transferencia lexical se produce en una época incluso anterior, dado que el Damigéron - Evax utiliza para el *adamas* una descripción en la que reconocemos los caracteres del diamante, confusión presente igualmente en la *Imago Mundi.* I, 13. La traducción castellana interpolada de la *Imago Mnndi,* contenida en la *Semejanza del mundo* les atribuye nombres distintos, respectivamente, 'mangues' y 'maguet\ En la recensión del L y del Ms, Chantilly 699 esta confusión, favorecida quizás por la atención especial de la que gozaba en la época el imán, toca a sus últimas consecuencias:

Ademante se falla en la postrimera Yndia /.../ e semeja al fierro en el color,/. J. E por una secreta natura atrae a si el fierro (!) Et despues que el adamante contener de tocar la aguja, sienpre se boluera contra la estrella de Setentrion que es asi como exe de finnamiento /.../, onde es muy necesaria en el mar a los nauegantes. E puesto cerca del
magnete, que es otra piedra preciosa, non la dexa arrebatar el fierro, quitando Ja presa al magnete. (£ fol, 186 v,b - J 87 r.a).

La mezcla de detalles comunes no le impide al arzobispo seguir con la descripción del verdadero magnete de India, y ta misma estrategia que compagina las dos piedras, sin reparar en la indistinción, está utilizada en el Ms. Chantilly 699 (fol, 107 v).

La única piedra completamente ignoradapor el compilador del *t¿tp. Chatiti/lye*s el ligurio, Al consultar el contenido del tratado marbodiano, notamos que el ligurio falta igualmente de esta última recensión, igual que de la enciclopedia honoriana. "El legurio se cria de las horinas de un animal llamado 1 i neis", reza la traducción castellana, reproduciendo literalmente a San Isidoro y a Sol i no. Como se da a menudo el caso en la difusión de las fuentes medievales, ello no demuestra necesariamente que uno de estos dos autores viniesen realmente consultados en la redacción del /.. Los estudios de John Ríddle[1'1] sobre la traducciones romances de Marbodío han puesto de evidencia el hecho de que numerosas variantes latinas tempranas de su lapidario no han sido recogidas en el **coTpus** existente en la *Patrología latina,* CLXXI, probablemente porque el mismo autor había intervenido para descartarlas. Sin embargo, este material pudo haber pasado a formar parte del contenido de ciertas ramas de los

lapidarios cristianos que entroncan, de la forma sinuosa que hemos intentado trazar, con el trabajo de Jacques de Vitry.

La *Es tona de Gentsalem abreuiada* se propone global mente restituir los detalles de la realidad geográfica, étnica, histórica y política de Tierra Santa a principios del siglo XI11, según el modelo establecido por los antiguos itinerarios devotos, pero las piedras, bestias y plantas alli presentadas son, en su mayoría, atópicas. El arzobispo de Acre traslada a Ti era Santa gran número de elementos naturales ubicados en su forma originaria en la "postrimera Yndia", según el acostumbrado tópico de ta marginalidad, sumándolos a la fascinación del Oriente, donde flamea la presencia del Paraíso terrestre:

E son de mas de aquesto otTas especias de piedras preciosas en las partes de Oriente, a la encomienda del diuino poderio, para que confisen al Señor (por) sus obras" {fol. 187 v.b). Asimismo, la carga mística de sus esbozos enciclopédicos deja de ser una mera opción retórica y selectiva, convirtiéndose en instrumento eficaz para la apología de los Santos Lugares, espacio "entre todos escogido e esclarecido por carrnal presencia de Nuestro Señor Jhesu Xristo. (fol. 143 r.a)

En su lapidario, como en los demás inventarios enciclopédicos, lo que debería ser descripción puntual, volcada en la preparación pastoral de una nueva cruzada asume, bajo la presión de la postulación mística del universo visible, la tarea de refundir los elementos básicos de la enseñanza cristiana y adaptarlos a los requisitos del momento histórico.

Desde una perspectiva gradual, los lapidarios son los portadores tempranos de una símbolística de la curación. Las virtudes curativas de los elementos naturales forman parte de ta intuición global sobre la solidaridad de las partes del universo, reunidas en una causa eficiente común y en el fuerte presupuesto de la equivalencia entre salud corporal y salud del alma. Resumiríamos así la finalidad de las pequeñas enciclopedias populares del siglo XIII que, frente a los comentarios ordenados del mundo y a la creciente boga de las ciencias del cíelo, mantienen su vocación de nexo histórico textual entre formas y etapas distintas de la tradición filosófica natural occidental.

Bibliografi«

BAÎSIER, Leon, *The Lapidaire Chrétien, its composition, its influences, its sources.* Washington D. C„ The Catholic University of América, 1939;
CALVO DELCÁN, C, (éd.), *Optam. De ia caza. De la pesca. Lapidaria órfico*, Madrid, Grcdos, 1990; CIOB A, Mianda, *Historia Orieit talis de Jacques de Vifiy. La traducción castellana existente en ei ms. 684 de la B. bl. de Madrid. Edición critica,* 2 t.. Buc uneşti, Ed, Universităţii din Bucureşti, 2001 ; COURCELLE, Pierre, *Les Lettres grecques en Occident, De Macrvbe à Cassiodore,* Paris, E. de Boeeard. 1943;
FLTNT, Valerie 1. J„ *ideas in the Medieval West. Texts and their Contexts.* London, New York Univ, Press, 1991;
FLINT, Valerie 1. J„ "The place and purpose of the works of Honorius Augustodunensis", en *Revue bénédictine,* no. 87 (1977), pp, 97-127;
FONTAINE, Jean, *Isidore de Seville. Traité de la Nature,* Bordeaux, 1960;
FONTAINE, Jean, *Isidore de Seville et la culture classique dans l'Espagne wisigothique,* Paris. 1959: GAND1LLAC. M. de. « Encyclopédies pré-médiévales

et medievales », en « Cahiers d'Histoire Mondiale », IX, 3, Ncuehàtcl, 1966, pp. 483-518;
GUENËE, Bernard, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval,* Paris, Ed, Aubier (Coll. Historique), 1980;
HALLEUX, Robert ; SCHAMP, J, et autres. *Les Lapidaires grecs lapidaire orphique. Kérygmes lapidaires d'Orphée, Sacrale et Denis. Lapidaire nautique, Damigéron livax*, Paris. Les Belles Lettres. 2003;
HOLLER, W., "Unusual Stone Lore in the Lapidan' of Svdrac", en *Romance Notes,* 20, No. 1, 1979, pp. 135-142;
HOLLER, W„'Thc Lapidary of Sydrac. New evidence", en *Mamscrtpta,* 30: 3, 1986, pp. I «1-192;
HONORII AUGUSTODUNENS1S. *De imagine MundiLibritres,* PL, 172. cols 115-IKS:
K1NKADE, R. P. (ed.J, *Los Lucidarios españoles,* Madrid, Gredos, 190S:
MARBODUS REDONENS1S, *Liber Lapidttm..., PL,* CLXX1, cols, 1735 - 1770;
MOMMSEN, Th. (éd.), *C. htlii Sol ini Collectanea Rerum Memorabilium.* Berlin. 1885, http://www, arch i vc, org/st rcíim/collcetancarcrumCN lsoliuoft#pagc/n 17/mode./2 up ;
MORE WEDGE, Rosmaric T., -Lapidaries", in Albrecht CLASSEN (éd.), *Handbook of Medieval Studies,* 3 t., Berlin - New York (Dc Gniytcr). 201 (I;
M OUR IN, L„ « Lapidaires attribues à Jean dc Mandcvilîc et à Jean dc la Barbe », en *Romanica Gartdensia*, **IV, U, 1983, pp. 159-191;**
O ROZ RETA, J.. MARCOS CASQUERO, M. A. (cds.), *San Isidoro de Sevilla. Etimologías,* Madrid, Ed, Católica, BAC, 1989, 2 t.;
PANNIER. Léopold. PARIS, Gaston B. P., *Les lapidaires Français du Moyen Âge,* Paris, Ed. Viewcg, ÏRK9;
PLlNlO, *Historia Natural* (Prólogo de Gayo Segundo PI i ni o a Vespasiane, su emperador,,.), Madrid, Grcdos, 1995;
RIDDLE, J, M. cd„ *Marbade of Remtes' f)c lapidibus considered as a medical treatise, with text, commentary and C. W. King's translation, together with text and translation of Mar bode "s minor works on stones,* Wiesbaden, Stcincr. 1977;
SAN AGUSTIN, *De Civila te Dei,* hitp :// www, the latin I ibrary.com/august.hmi I;
SELIGMANN. Kun, ***History of Magic and the Occult***, Gramercy, 1997;
TA LAVE RA ESTESA, Fr. j„ "Metodología científica en el siglo XIII", en *Analecta Malacitana*, II, Málaga, 1979;

TA LAVE RA ESTESA, Fr, J,, Salino en el I.iher de A'atura Rem m de Tomás de Cantimpre, Málaga, Secretariado de Publicaciones, 1986**Brève esquisse de la tradition médiolatine du Roman d'Alexandre**

Âtexaridru Cf/EK Prtvaidozent, Univ. Munster, Deuisehland ***Seminar*** *fitr Lûteinische Philologie des Mittclalters* alcizek@yahoo.com

Abstract

The early medieval Latin Alexander romance is represented mainly by a late antique translation of the Greet Ps.-Callislhenes, made by a certain Julius Valerius, in three books, which was rather soon epitomised enjoying success. It came into existence, more or less at the same time, the so- called Indian I mantes, that is the *Commonilotium PaRadtt degentibus Indicie el dv Bragmants,* **the** *Epístola ad Arístotefem de mirabilibus Indiáe* **and later on llie** *Colla lio Alexatidri cam Dindimo. rege Bragmanortm* **which circulated in Latin parra Id with the pseudo-callislhenian version of the romance. They enjoyed a laifie reception up lo tlie Late Middle A^es having been also translated in vernacular languages. In ihc X-th ccntury a certain Leon, arch i priest in Naples, made a new translation which drew upon a different recension oT Ps-Callisthenes, the so called** *NatIvïtas et victoria Alexandri regis.* **This one becamc very successful as soon as it was revised and amplified firstly in the XI l-th century by integrating both the** *Collatto* **and the** *Epis fui a* **and also the pseudo- historic narrative about Alexander's visit in Jerusalem. This is the anonymous, so cal led** *Historia de pre! i i t* **J¹, (that is I he interpolated version), which in its turn was amplified firstly about the middle of the Xlt-lh century by means of inserting many a historical element, borrrowed from the late antique historian Oros ins. together with fabulous ones, so the saga inspired from the** *RewlaUanes* **of Ps.-Methodius about the enclosing of evil peoples behind an iron gate: This is the** *Historia de preliis* **J'called also the** *Orosius Recension.* **This recension was widely used up to the XV-ih century as well in epitomised versions also occasioning many vernacular derivatives as main or secondary source. A further. equally anonymous amplification was produced in the la le Xlî-ih or early Xlll-th century, the so called** *Historia de preliis J'* **or** *Historia ancla.* **This one does not offer any longer historical interpolations but bonows narratives Tro m the French Alexander Romance in verses and also from oriental sources. It innovates allcgoricii I descriptions such as that of I he throne of Cyrus and of Alexander in 8a by lone. In the ?0-ics years of the XlJl-th century a certain Qiiiliehinus of Spoleto put this recension in hcxametric verses. All these recensions were printed already be Tore the end oTlhe XV-ih century.**

Key words : Alexander romance. Middle Latin Liicraiurc. Comparative Liicraitirc.

Dans rOccident médiéval, le processus de constitution, d'épanouissement et de transmission de ce qu'on appelle, faute de mieux, le Roman d'Alexandre avec ses satellites a été très complexe et de longue durée. Dans les lettres médiolatines, il faut distinguer deux phases dans l'évolution de ce roman, impliquant aussi un certain changement de l'image du héros antique.

Dans une première période, s'étendant du IV au X[e] siècle, il y a eu, parallèlement à la situation existante dans la littérature byzantine, une continuité sans faille de la tradition de ce roman, à partir d'une traduction latine de la version A du Ps.-Callisthène effectuée, déjà au IV siècle, par un certain Julius Valerius. Cette traduction, écrite dans une langue ampoulée et prétentieuse, comportant aussi de nombreuses tournures pèriphr astiques, telle que l'on rencontre souvent à cette époque-là, n'a été que très faiblement

réceptée[1]. Il y a eu aussi d'autres petits œuvres gravitant dans l'orbite de cette version, à savoir des écrits sur l'Inde et les indiens dont les présomptives sources grecques sont difficilement reconstituables.

LJne seconde période fin initiée, au milieu du X[r] siècle, par une nouvelle traduction d'expression médiolatine remontant à un autre témoin du Ps.-Callisthène, qui n'est plus conservé, en l'espèce à ce que l'on appelle, faute de mieux, la recension 6. Cette traduction fut plusieurs fois remaniée et continuellement enrichie, jusque tard à la Renaissance, par des apports exogènes, concurrençant ou bien interférant avec certaines composantes de la première tradition. Ce second Roman d'Alexandre a joui, dans l'Europe occidentale et au-delà de ce territoire, d'une réception beaucoup plus riche que la première tradition.

Â part ceci, il y a eu un nombre considérable de références en partie authentiques et de nature très diverse qui ont pu être intégrées à de moments différents dans le corpus romanesque. Ce furent, en premier lieu, des anecdotes largement diffusés, des dits mémorables ainsi qu'un bon nombre de réflexions moralisantes ou édifiantes attestées chez Séuèque, Cicéron, et surtout dans la collection de Va 1ère Maxime et dans l'épitomé de celle-ci rédigée au ÏV* siècle par un certain Januarius Nepolianus. On les retrouve aussi chez tes pères de l'Église, surtout chez Augustin, Jérôme, Lactance, ainsi que dans des florilèges anonymes du Moyen Age\ L'exemplaire anecdote sur Alexandre et le pirate Dyonide, tirant son origine de Cicéron, fut beaucoup véhiculée, grâce à Augustin, par divers textes médiévaux. Elle fut également insérée dans certains manuscrits des versions médiolatines et même dans les recensions balcaniques du Roman d'Alexandre'. Des informations géographiques et ethnographiques surtout fabuleuses provenant, entre autres, de Pline l'Ancien, de Sol in, d'Ethicus Ister, du *Liber morts tromm* se greffèrent sur la matière paradoxographique du roman[j]. Tout ce matériau fut assimilé, pour la plupart, dans la phase médiolatine du roman.

La première phase d'existence du Roman d'Alexandre fut caractérisée, à partir de l'aube du Moyen Âge, par une large diffusion des épitomés de Valerius ainsi que des « écrits indiens » dont te plus ancien, probablement d'origine hel lénistique, est le récit sur les dix questions-énigmes fatidiques *{Hatsrûtseî)* posées par Alexandre aux gymnosophistes Oxydraques faits prisonniers et devant être punis, La source probable de cette pièce figure dans les textes historiques, comme Plutarque, le texte étant attesté chez Ps -Callisthène et Julius Vaterius. On va retrouver ce récit, avec des modifications, dans toutes tes versions médiolatines. Le texte communément appel lé *Commonîtorium Pafladii'* et attribué à Palladius, évêque d'Hélénopolis, a joui d'une large réception dans l'espace grec et balcanique, circulant autonome ou bien intégré dans le Ps.-Callisthéne A et inspirant d'autres récits sur les sages bienheureux vivant au bout du monde, comme la *Diegesis Zosimou** L'ouvrage est constitué de trois

1 **Son éditeur, Bemardus ICUHBUHR f/ÌÎÎĵ *Valeri Alexandri Polemi res gestae Alexandri Macedanis,* Lipsiae,Teuhner,**

panies dont la première est sans rapport avec les deux qui y suivent[1]. C'est dans la troisième partie du *Commonitorium* que Ton met en scène Alexandre et Dandamis, le maître *(didaskaios)* des brahmanes. Lors du colloque qui s'engage entre eux, Dandamis fait, à profusion, le réquisitoire des méfaits de la société, en général de la civilisation, en s'en prenant davantage au versement de sang et aux guerres. Dans sa laconique réaction au discours de Dandamis, Alexandre soulève à peine des objections, se montrant fataliste et résigné à son rôle de conquérant du monde, que son sort lui aurait assigné, La traduction latine du *Commonitorium,* faite d'abord dans l'antiquité tardive et attribuée a St, Ambroise, suit de près le texte grec de Palladius. Cet écrit n'a été que faiblement récepté en Occident'.

Beaucoup plus important pour la postérité médiévale a été un autre « écrit indien », seulement en Latin, intitulé *Col ¡ado Atexandri Magni cum Dindinto, rege Bragmanorum, per ht feras fada''.* Dans un cadre purement epistolaire, se déroule un débat - le tenue de *coliatio* équivalant ici à *dispittatio*ⁿ~ entre deux *Weitanschatmugen* diamétralement opposées et représentées symboliquement par Alexandre, roi de *Voikoumène,* respectivement par Dindimus, qui, à la différence de Dandamis, est ici le roi des sages « en dehors du monde ». La substance d'un tel débat est largement inspirée du *Commonitorium",* mais sa structure ainsi que son message sont bien différents. Léchange epistolaire comporte trois lettres d'Alexandre et deux de Dindimus, la pièce exordiale d'Alexandre exprimant le désir de celui-ci d'être initié, si possible, à la voie de sagesse des brahmanes. Dans la première partie de sa réponse « macro logique ». Dindimus met en doute un tel projet, tout en opposant la «vie simple et pure» des brahmanes aux institutions et moeurs courantes du monde dont il fait, semblablement à Dandamis du *Commonitorium,* un réquisitoire implacable : condamnation de toute forme de travail, en agriculture, en constructions etc., refus de toute forme de culture des lettres, malédiction « wahhabite » des jeux et des spectacles etc. Dans la seconde partie de sa lettre.
Dindimus s'en prend à la mentalité et aux pratiques polythéistes en leur opposant le concept monothéiste du Verbe créateur du monde[i:]. Dans sa succincte réponse, Alexandre prend en dérision la prétendue nature divine des brahmanes, en la disqualifiant comme une forme de folie. Dindimus y réplique, et, tout en désamorçant l'attaque d'Alexandre, il se désigne non comme dieu, mais comme « étranger au monde » et « ami de Dieu ». Il s'y appuyé sur le *libentm arbitriuru,* ce qui ne manquera pas aussi de faire, du point de vue opposé de l'être raisonabie, Alexandre". La tournure chrétienne de cet écrit est, une fois de plus, évidente[2]. Dans sa réplique, Dindimus contre-attaque en fustigeant les rituels de divinisation des rois du monde, voués par leur folie

1 **PFISTER, *Kletne Texte zum Alexanderroman,* Hetdelbcrg, Wintcr, 1910, pp. VIII-IX, y voyait un *Composittcxt***

2 **{Dindimus) *Nam verbum Deus* esi. *Hoc mundum* eraiv/l, *hoc regit atque alit omnia {ibid.,* p. 267).**

mégalomamaque aux tourments de Venfer. Dans la longue lettre finale, qui fait pendant à la première lettre de Dindimus, Alexandre entreprend le démontage, l'un après l'autre, des poncifs de la béatitude des brahmanes avancés par Dindimus montrant que les privations de la vie ascétique équivalent à autant de formes de punition et torture infernale[1'], que leur ascèse, déterminée, en fait, par la sauvagerie de leur environnement naturel, les réduit à la condition de l'animalité. Par contre, la vie civilisée basée sur l'équilibre des *iabores* et des *voluptates* assure le bonheur des humains. De cette façon, le dernier mot de ce débat, poursuivi jusqu'à la fin *in utramque partem,* est prononcé par le roi du monde. La *Coiiatio* a joui d'une énorme réception : on en a dénombré jusqu'ici 83 témoins de nature diverse qui s'échelonnent entre le lX[r] et le XII h siècle[1]*. Grâce à son contenu moralisant, cet écrit a été intégré dans plusieurs oeuvres médiévales de grande envergure ayant une teneur philosophique ou théologique. C'est ainsi qu'Abélard considéra Dindimus comme un des quatre sages rois», à côté de David, Salomon, Nabucodonossor, qui seraient, eux, les quatre roues du noble char du Roi suprême », présageant la venue de Christ. Dans le même contexte, il cite, de la première lettre de Dindimus. le passage concernant la foi monothéiste de celui-ci : *Nam Verbum Deus est et Verbum istum mundum créa vif* etc.[3].

Un troisième « écrit indien » d'importance pour le Moyen Âge latin, ayant existé comme satellite du Ps.-Callisthène, est la *Lettre à Ans ta te,* dont le titre le plus fréquemment attesté dans les manuscrits est *Epis tu la Alexandri ad magistrttm Aristoteiem de itinere sua et de situ htdiae.* Elle tire sa substance des récits, à l'origine historiques ou bien mytbico-historiques, sur les *mirabilia* vécus par Alexandre et son armée, durant la campagne de l'Inde, et cristallisés littérairement, déjà avant la constitution du Roman d'Alexandre'*, dans lequel ils ont été intégré de manière diverse, À un certain moment, probablement dans l'antiquité tardive, en tout cas avant le VII[e] siècle", un conglomérat des *mirabîlia,* circulant indépendamment a donné lieu, à ce qu'il semble, à une traduction latine assez novatrice, qui a joui d'une énorme réception ayant un succès semblable à celui de la *Collaiio.* On en a pu dénombrer jusqu'ici presque 150 manuscrits, les plus anciens datant du IX[e] siècle[:û]. Dans l'exorde de cette lettre, Alexandre, en témoin, assure son maître de la vérité du conienu de son récit *(siibiecta mets octtiîs cuncta)* sur la nature de l'Inde, sur les bêtes et les Itumains qui la peupleraient, À la poursuite du roi Porus, Alexandre prend des guides qui vont l'égarer par des lieux inhabitées du pays. Les Macédoniens endureront des dures épreuves climatiques et des combats sans nombre contre des bêtes monstrueuses, surtout lors de 1 arrivée à un lac « à l'eau douce comme le miel ». Lors d'une seconde victoire sur Porus, celui-ci aura la vie épargnée et accompagnera Alexandre lors de nouvelles épreuves dans sa marche vers l'Océan, en dépassant les limites atteintes par les conquérants mythiques Hercule et Liber. Alexandre consultera l'Oracle des Arbres du Soleil et de la Lune qui lui prédira sa mort par trahison ainsi que celle de ses proches. ¡1 y a question ensuite de son arrivée dans le pays des S ères « censés être le peuple le

3 **Cf, *Theotogia Christiana,* dans M IG NE, *Patr. LaL.* t.178, col 1161,**

plus juste et vertueux du monde ». De retour par les Portes Caspiennes, Alexandre fera ériger des colonnes triomphales en Perse, en Babylonie et aux confins de l'Inde,

U Epistula a joui, de bonne heure, d'une ample popularisation en Europe : la première traduction en ancien anglais a été effectuée déjà au X' siècle, étant incorporée dans le même manuscrit que le poème Beowulf, thématiquentent apparenté à *V Epis tt t la* -'.À part ceci, il y a eu au moins deux versions en ancien français et des traductions en islandais, italien, allemand et même en arabe, datant souvent du Bas Moyen Âge, Elle a été interpolée aussi dans des grands *compendia* historiques comme le *Panthéon* de Godefroi de Viterbe, le *Liber Flaridus* de Lambert de St, Orner ou le *Spéculum Historiaie* de Vincent de Beau vais, *V Epistula* a inspiré, parmi les chroniques universelles vernaculaires. *V Histoire ancienne jusqu'à César*, au XIII' siècle". En outre, elle a alimenté d'autres relations fabuleuses provenant de l'antiquité tardive ou du Haut Moyen Age, ou bien elle a interféré avec celles-ci au cours de leur transmission, comme ce fut le cas de la *Lettre du Prêtre Jean*, de la *Lettre de Pharasmanès à Hadrien,* ou du *Liber monstrorum*À part ceci, elle a été utilisée par les livres d'histoire naturelle, comme le *De proprie taiibus rerum* de Barthélémy l'Anglais. Cette prodigieuse réception de l'opuscule s'explique, en grande partie, par le fait que les *mirabîlia* acrédités par le témoignage oculaire d'Alexandre étaient considérés véridiques. Leur lecture stimulait, d'une paît l'émerveillement et la curiosité scientifique qui contaminèrent, à partir du milieu du XlII" siècle, les relations de voyage dans une Asie exotique telles que celles de Marco Polo, de Guillaume de Roubrouk ou de Jean de Mande ville : d'autre part, cette même lecture a pu susciter, à partir du Bas Moyen Ages, un immense intérêt pratique pour les divers explorateurs, comme Henri le Navigateur. Vasco da Gama ou Cristophe Colomb. Les explorateurs se mirent à l'inlassable quête, alimentée par une convoitise sans bornes, des routes de mer menant aux merveilles et richesses, réputées sans pareil, de l'Inde.

Le poim de départ de la seconde phase d'épanouissement de la tradition médiolatine d'Alexandre l'a constitué une nouvelle traduction du Ps.-Caltisthène faite d'après la recensión Ô. metionnée plus haut, à qui a du remonter aussi la version syriaque du Roman d'Alexandre, par un intermédiaire péhlévi[2]'. Ces deux recensions, si distantes l'une de l'autre, ont en commun des épisodes et aussi des omissions qui les singularisent parmi les autres témoins ps.-callisthéniens. La nouvelle traduction latine a été effectuée par un certain Léon, archiprétre à Naples. Selon l'information fournie par celui-ci dans le prologue de sa traduction, il aurait effectué sa traduction à la commande du duc Johannes de Campanie, donc entre 951 et 959[3]\

Le litre de la traduction de Léon tel qu'il a été accrédité par Pfîster, l'éditeur du texte de ce manuscrit, est *Nat ivi tas et Victoria Alexandri Maguí régis.* Le titre *Historia de prêt Us,* qui est consacré par la recherche moderne, est paru beaucoup plus tard, dans l'incunable d'une version interpolée de Léon[1]". Ce texte a été inséré de bonne heure, vers 1100, dans la chronique universelle de FrutoIphe de Michelsberg sous le titre d'*Excerptum de vita Alexandri.* Celui-ci fut repris par des chroniques universelles davantage connues, telles que celles

d'Ekkehard d'Aura, d'Otto de Freising et de Godefroi de Viterbe qui combinèrent les récits des historiens à ceux légendaires provenant des epitomés de Valerius, de *V Epis tula* et de la *Historia de pre!iis*-|

Au début du XII[f] siècle, a eu lieu une réécriture amplifiante du texte de Léon, appelée par la recherche la J[l] (c'est-à-dire la *versio interpolata*), dans laquelle furent insérés intégralement les « écrits indiens », ainsi que le récit pseudo-historique sur la visite d'Alexandre à Jérusalème, provenant des *Antiquités judaïques* de Flavius Josèphe[1]', La J[1] a pu être rédigée à une date quelconque au cours du *XV* siècle, son *terminus ante quem* étant la parution, vere 1100, du *Roman d'Alexandre* d* A Iberic de Pisan çon, qui l'a utilisé comme source secondaire-''. Plus tard, au XII I[e] siècle, la J[1] a servi de modèle à *VAlexander* de Rudo Iphe d'Ems et à *r Historia Orienta lis* de Jacques de Vitry*[1].

Le texte de la J[1], qui nous est accessible dans l'édition critique de Hilka-Steffens-', a été transmis dans au moins 18 manuscrits, contenant soit le texte intégral soit des extraits, et aussi dans trois incunables provenant de Utrecht et de Cologne. Ses plus anciens manuscrits datent du XII[e] siècle, la plupart étant assez tardifs, même du siècle". Leur origine esi assez différente, ceux qui proviennent de l'espace germanique et anglo-français semblent prédominer Dans plusieurs manuscrits, le texte est suivi par de petites pièces de contenu exemplaire ou édifiant, souvent de provenance orientale qui sont surgis au Moyen Âge. C'est le cas du *De sepultura aurea Alexandri,* qui y paraît en guise d'épilogue, contenant des dits tout à fait percutants proférés par huit philosophes auprès du tombeau du conquérant du monde. Le texte provient de la *Disciplina cléricalis* de Petrus Alphonsi, étant donc de source orientale*'. N y en a d'autres, plus amples, présents surtout dans des manuscrits-recueil s. ils gravitèrent autour de *l'Historia depreiiis,* quelques-uns étant intégrés dans les recensions plus récentes. Ce sont *11 ter ad Paradisum, L'enfermement des peuples impurs Gog et Magog* et le *Secretum Secret orum (i'Kpistula Âris Lot élis ad Alexandrump*La J[1] a voisine, dans plusieurs de ces manuscrits-recueils, d'autres textes sur Alexandre, comme *VEpistula,* les épitomés de Valerius, la *Collatio* sinon le *Commonitarium,* et surtout les témoins des attires recensions de *l'Historia de preiiis.* Par ce biais surgirent couramment des contaminations et des interpolations entre tous ces différents témoins de la tradition du roman déterminant un continu procès de réécriture dans le sens surtout de l'amplification du contenu.

La J[1] a servi de modèle pour deux autres recensions consécutives. C'est ainsi que, vers la seconde moitié du XH* siècle, il y a eu un considérable remaniement, toujours anonyme, de la J[1], dont les plus anciens témoins datent déjà du Xil[r] siècle". C'est la J[?]. surnomée par Ausfeld, son premier exégète d'importance, l*'Orosius-Rezension* du fait des corrections et ajustements historisants inspirés au remanieur par la lecture de l*'Historia adversus paganos* d'Orose, un contemporain de St. Augustin.[10]. La réception de la J- a été plus riche encore que celle de la J[1], ses éditeurs ayant pu dépouiller 42 manuscrits dont la moitié provient de l'Italie, un bon nombre d'autres étant écrits dans l'espace germanique. La J[z] a joui d'un nombre impressionnant

" Voir icur mention, *ibidem,* pp. Vlï, XV, XVIT1.

[M] C'est le cas du Afs. *9783* de la Bibliotera Nacional de Madrid, respectivement du Ms. firttWiiison B ¡4P de la Bodleian Library d'Oxford et du *BN Lu. 8501*; cf. *Ibid., p.* XVi-XVII et XIX. *L iter ad Paradisum* provient du *Talmud :* cf. PFISTER, *Die « Odoiporia apo Edem tou paradeisou » und die Legende* mm *Alexanders Zug nach dem Paradies,* dans *idem. Kleine Schriften,* pp. 151-9; voir le texte de 1'« *¡ter ad Paradisum » ibid. Anhang,* PP- 359-69; le récit apocalyptique sur Gog et Magog tire son origine du livre d'Ezechiel 38, 1 et 39, là et de *[Apocalypse* 20, 7-10, mais il fut restructuré et mis en circulation par le *Livre des Révélations* du PS.-Méthode et popularisé au Haut Moyen Age par son insertion dans *rHistoria schotestica* de Petrus Comestor (Pierre le Mangeurl ; t£ PFISTER, *Alexander der Grosse in den Offenbarungen der Griechen, Juden, Mohammedaner and Christen*, dans *idem, Kleine Schriften,* pp. 328-336; Rüdiger SCHNELL, *Liber Alexandri Magni, nach der Hs. Paris BN Acfj. tat. 310.* München, Beck, fyftï. pp. 76-77.

■[IS] Voir l'édition en deux tomes : *Historia Alexandri Magrtf (Historia de preiiis) Rezension* /-'. iirrfer *Teil,* hGlan v. Alfons HÏLKA u, Hermann-Josef BERGME1STER, Meisenheim a. Clan, Anton Hain, 1976, et *Historia Alexandri Magni (Historia de preiiis) Rezension P. Zweiter* FeiJ, hGlan v. Alfons. HÏLKA ü. Rüdiger. GROSSMANN, Meisen hei m a. Glan, Anton Hain, 1977. l.e remaniement a du avoir lieu avant lt]9, la date du plus ancien témoin qui nous est conserve, dans le cadre du ms. *BN Lat 3915,* fol. 76-111, un compcdium intitule *Varie Historie* de Guido de Fisc, diacre de la cathédrale de Pi se, qui pourrait être l'auteur même du remaniement : cf. Ulrich MÜLK, *Gelehrtes Wissen für Gesellschaft und Vaterland. Die Historia Alexandri im Kontext der „Variae Iiis tortue" des Guido Pisanus,* dans *Herrschaft, Ideologie und Geschichtskonzeption in Alexandeniichtungen des Mittelalters.* hGlan v. Ulrich MÖLK, Güttingen 2002, pp. 113-140 ; Michele CAMPOPIANO, *Genta, monstra. fere: l'Histoire d'Alexandre dans une encyclopédie du XIF siècle*, dans *Conter de Troie et d Alexandre ; Hommage* ii *Emmanuele Baumgartner*, éd. Laurence HARF et autres, Paris, CNRS, 2006, pp. 233-235. Voir aussi AUSFELD, *Die Orosius Rezension,* p 98, Edme R. SM1TS, *Die Historia depreiiis Alexandri Mdgni Rezension F Im Mittelalter Rezept ionsgeschichtliche Probleme,* dans *Alexander the Great in the Middle Ages. Ten S ta die s in the Last Days of Alexander in Literary and Historical IVrifiiig,* ed. by W. J. AEftTS et autres, Nicmegen, Alpha, 1978, pp. 83-89.

[M] Cf. AUSFEJ.P, *Die Orosius-Rezension der Historia Alexandri Magni de preiiis und Babiloths Alexanderchronik,* dans *Festschrift der badischen Gymnasien,* Karlsruhe de traductions, la plus fameuse étant celle française du *Roman d'Alexandre en prose* effectuée vers le milieu du XIll[r] siècle, qui a connu trois rédactions successives'[1]. On consigne aussi des fragments en vers de traductions anglaises[1]". Parmi les versions en prose qui l'ont utilisée comme source primaire, on peut citer *VAiexanderchronik en prose* du maître Babiloth et / *Nobili Fat fi d'Aiessandro Magno* A part ceci, on en connaît des traductions hébraïques comme celle de Jehuda ben Tibbon et d'autres encore, effectuées en Italie du sud, au cours du XIII[e]siècle[1]'.

En outre, elle a servi comme source secondaire, dans le cas des épopées allemandes *Aiexander* de Rudolphe d'Ems, er de I [y]*Aiexandreis* d'Ulrich d'Eschenbach, alors que I *"Alexander* de l'autrichien Seifried et le *Konung Aiexander* suédois s'en servirent comme source primaire. Elle a été tout aussi

1Cf- lepilogUC intitule *De dictfilQre hume hiştorip:* V, 39g9sqq,: *H'Storiam dictavit canniiie quidaţn/* Qui QjjilitiiiHHS *namine... Index officio ...de gente Spoieli... Post natum Christi sunt armi miile ducenli/ Terque du a de ni etc.* " Voir PFISTER, *Dte.Historia de preliis*\ pp. 285-237; CARY, *op cit.*, p. 53; K1RSCH, *op. cit.,* p. LI 11; ROSS, *A Guide,* pp. 61-65,
<°Cf. CARY, *op. cit.,* p. 53-54, KIRSCH, op. cit., p. LVI-LVIII; ROSS, A *Guide*, pp. 61-62.
-' Ruy GONZALEZ DE CLAVIJO, *Embajada a Tamorlán, ed. cit.,* pp. 96-97. [a] Albert rSËRSTEVENS, op. dl, p-192.
ibidem, p. 206.

bien utilisée par les oîuvres d'édification morale et religieuse comme le *Seelentmst,* et par les bibles historïsées de l'espace néerlandais et bas-allemand"'.

La *F,* la plus récente et aussi la plus réceptée recension médiolatine (on en compte 45 manuscrits), surnommée aussi *Historia aucta,* semble être surgie d une façon tout aussi anonyme que la recension J[1] dont elle dépend". Le *terminus post quem* de sa parution a pu être établi en fonction de celle du *Roman français d'Alexandre*, l'oeuvre d'Alexandre de Paris chez lequel le rédacteur a puisé quelques ajouts[13]. Le *terminus an te quem* communément accepté pour la rédaction de ce texte est mise en relation avec la date de parution du poème *Historia Aiexandri Magni* de Quilichinus de Spolète, qui en est une versification, â savoir 1234". Semblablemem aux recensions précédentes, la J[5] paraît souvent dans le cadre des manuscrits-recueils de profile historique ou bien théologique, dans le voisinage d'autres textes sur Alexandre. La J[1] s'est imposée à l'âge de l'imprimerie, en refoulant les versions précédantes, ce qui Ta fait passer longtemps pour la seule rédaction attestable de I ** Historia de preliis".* Jouissant, comme telle, de beaucoup d'intérêt partout en Europe, la F a été traduite en prose, à partir du Bas Moyen Âge jusque tard au XVIIe siècle, en plusieurs langues: en anglais, en tchèque, hongrois, polonais, russe et aussi en hébreux ; surtout en Italie a-t-elle stimulé des diverses transpositions vernaculaires : en vers, telle que *l'Âiessandretda in rima,* et surtout en prose sous forme d'épitomés contenant aussi des interpolations provenant d'autres témoins du *Roman d'Alexandre**.

L'Italie, c'est aussi le pays de Quilichinus de Spolète, l'auteur pour une fois identifiable d'une version en distiques élégiaquesde la J\ Il s'agit d'un lettré, juge de métier, probablement au service de l'empereur Frédéric II*. Dans l'épilogue de son *Historia Aiexandri Magni.* il se présente en donnant des précisions sur son nom, origine, métier et aussi sur ia date de son o:uvre, qui aurait été achevée en 1236 et corrigée durant Tannée suivante[47]. Cette œuvre, transmise dans une vingtaine de manuscrits, a connu une bonne réception dans le milieu scolaire, pour lequel elle se prêtait bien grâce à son caractère didactique et à sa langue poétique[18]. En tout cas, elle n'a pas pu rivaliser avec *Y Aiexandreis* de Gautier de Châtillon, dans laquelle Qulichinus a puisé par endroits. On en a fait, au XIV siècle, une traduction italienne due à Domenico Scolari. et une autre bavaroise, le *Wentigeroder Alexander.* Beaucoup de ses vers ont été interpolés dans le manuscrit de *Darmsiadt 23/* de la en lui conférant une nature « prosimétrique »[X7].

Nous jugeons utile d'olïrir, en tant que point final, un résumé détaillé des épisodes communs aux trois recensions consécutives de *VHÎsloria de preliis,* telle que celle-ci fut divisée en trois livres en suivant la tradition antique du Ps.47allîsthène. Nous marquerons ensuite les plus importants ajouts faits par les rédacteurs de la J- et P. Le nom d'Alexandre sera rendu par T initiale A,

Livre I ; Invasion persane de l'Egypte, fui te du roi magicien Nectanébo devenu astrologue en Macédoine, sa métamorphose magique et l'adultère d'Olympias. Philippe voit, en rêve, la théogamie d'Olympias ; présage de l'œuf de serpent. Accouchement d'Olympias, assistée par Nectanébo, signes surnaturels.

« Enfances d'A » : fréquentation et mort de Nectanébo, domptage de Bucëphale, éducation d'A en arts libéraux, l'arrivée en Péloponnèse et conflit avec Nicolas, roi des Aridéens. bataille, défaite et mort de celui-ci, conquête de son règne, répudiation d'Olympias par Philippe, violemment réprimandé par A, leur réconciliation. Brusquerie des émissaires de Darius, campagne en Arménie, agression de Philippe par Pausamas, enlèvement d'Olympias, son élibération par A, punition du coupable. Mort de Philippe et avènement d'A, rassemblement des Macédoniens pour la catnpagne contre les barbares. Départ pour l'Ouest, soumission de Rome et de Chalcédoine, en Afrique, tiavigation vers l'île de Faranitida afin de consulter l'oracle du dieu Ammon. Â Tafosiris, l'oracle de Sarapis lui prédisant, en songe, une carrière météorique. Fondation d'Alexandrie, réception triomphale par les Egyptiens, A reconnu comme fils de Nectanébo. Arrivée en Syrie, siège de Tyr, lettre à Jaddus, grand prêtre des Juifs, demandant sans succès leur soumission; rêve prémonitoire de la conquête de Tyr, assaut de Gaza, marche vers Jérusalème, apparition encourageante, en songe, de Dieu à Jaddus; réception triomphale d'A, sa prosternation devant le tetragramme porté par **Jaddus.** entrée solennelle à Jérusalème, privilèges octroyés aux Juifs. Premier échange de lettres entre Darius, très hautain, et A , les trois dons dérisoires de Darius interprétés fatidique ment par A. échange epistolaire entre Darius et ses satrapes, deuxième échange de lettres accompagné, cette fois, d'un échange de dons entre Darius et A. Préoccupé par la maladie d'Olympi as, A annonce à Darius son temporaire retour en Macédoine. Victoire d'A sur le général A monta, son arrivée en Achaïe, au mont Tau rus et à Persépolis, « cité des neuf muses » ; à Scamandre vénération d'Homère et réprimande du bas flatteur Clitomidis. Arrivé en Macédoine. A trouve Olympias déjà rétablie de sa maladie. Siège et soumission d'Abdira, d'Olinthe, de Chaldéopolis. Famine au bord du fleuve Xenis, arrivée a Locrus, puis à Trachagantes, fausseté de l'oracle local d'Apollon. Siège et destruction de Thèbes, invention du personnage Stistchorus, A et le chanteur Ismenia. Â Corinthe, A concède à Clitomachus, vainqueur thébain au concours de chars, la reconstruction de Thèbes.

Livre 11 : A à Platées, la prêtresse de Diane lui prédit la conquête du monde ; éviction du *princeps* Strasagoras, allié des Athéniens, leur courroux, lettre d'A. demandant leur soumission. Deux discours du « philosophe » Démosthëne conseillant la soumission, opposition d'Eschilis. Lettre d'A reprochant aux AUténiens leur crimes dans le passé et annonçant son intention de ne pas les assiéger Lettre aux Lacédémoniens, peuple maritime, siège et conquête de leur cité. Retour en Asie, à travers la Cilicie. Ample conseil de guerre chez les Perses. Malheureuse baignade d'A dans le fleuve Océan, guéri son par le médecin Philippe, injustement incriminé par Parmenius, qu'A fait décapiter. Soumission de l'Arménie, traversée de l'Euphrate, suppression du pont, encouragement des soldats, bataille près du fleuve Tigris, attentat d'un Perse déguisé en Macédonien, généreusement gracié par A, Poursuite des Perses, jusqu'en Bactra, siège et conquête de la cité, capture de la famille de Darius, Alexandre rebute l'offre de défection d'un satrape de Darius, Lettre de détresse de deux satrapes à Darius, fi ère lettre de celui-ci à A, Réponse d'A. puis

sa lettre aux satrapes des pays soumis. Échange de lettres entre Darius et l'un de ses *principes.* Lettre de Darius à Porus, roi des Indiens, réponse encourageante de celui-ci. Lettre de la mère de Darius conseillant au fils de ne plus continuer la guerre. Apparition eu rêve du dieu Ammon qui enjoint à A. de se rendre chez Darius, en guise d'émissaire, en prenant « sa figure ». Traversée, accompagné par le fidèle Eumilo, du fleuve Stragana, (en perse, en grec Granicus) couvert de glace ; A a d'abord l'apparence « du dieu Apollo descendu des cieux », est très honoré par Darius : au cours du repas, il apparaît de taille tout petite, s'approprie les coupes d'or dont il avait bu; étant reconnu, il se sauve en fuyant dans la nuit, ses poursuivants tombent dans les ravins. Bataille près du fleuve Stranga dont le dégel provoque la mort des fugitifs persans. Refuge de Darius dans le palais de S usa, lettre à A lui offrant le partage de l'empire, algarade d'A avec Parmenius à propos de cette offre. Séjour près du fleuve Granicus. dans le palais de Xerxès. Découverte d'une site funéraire gardée par des prisonniers grecs mutilés contenant des cratères en or et le sarcophage, sculpté en améthyste, du roi asssyrien Nimis. Lettre suppliante de Darius à Porus, poursuite de Darius qui, mortellement blessé, dans son palais, par Bysus et Ariobarzanes est rejoint par A,*pietà* de celui-ci envers Darius mourant, ses *uhima verba* moralisants. Proclamation d'A aux Perses, punition des meurtriers, mariage avec Roxane, fille de Darius.Livrg lll : Traversée du désert indien, protestation des Macédoniens vivement réprimandés, réduits au silence par A. Échange de lettres entre Porus. très méprisant, et A. modéré. Bataille, pendant 20 jours, contre les Indiens, ruse des statues d'airain contre les éléphants, défaite et fuite de Porus. conquête de sa cité, description des immenses trésors du palais. Echange de lettres et de dons avec Talistrada, reine des Amazones, poursuite de Porus à travers le désert, de l'eau offerte en vain par Zephirus, le fleuve à l'eau amère ; cauchemaresque combat de nuit contre des bêtes monstrueuses au bord du lac « à l'eau douce comme le miel », rencontre des Seres, seconde bataille contre Porus, duel et mort de celui-ci, apaisement des Indiens, lettre des pacifiques Oxydraques à A suivi d'un colloque d'esprit philosophique ; arrivée aux statues d'Hercule, traversée d'un désert froid et obscur puis des marais avec d'autres bêtes épouvantables, arrivée au dernières forêis de l'Inde et au fleuve Buemar, rencontre des éléphants, des femmes sauvages et barbues, des hommes sauvages, affrontement d'un ouragan, arrivée au bord du Gange, échange de cinq lettres avec Dindimus, roi des Brahmans ; rencontre d'autres hommes sauvages, des arbres habités par démons, arrivée à une montagne aux degrés de saphir avec la *Domus Solis*, demeure ornée d'une vigne d'or avec des grappes en pierres précieuses, habitée par un personnage de grande prestance qui est vénéré par A et qui le guide vers l'Oracle des Arbres du Soleil et de la Lune, rencontre de l'oiseau Phénix, consultation de l'oracle lui annonçant la mon par trahison; traversée du pays Prasiaca, arrivée au pays de la reine Candace ; échange de lettres avec celle-ci, sauvetage de sa belle-fille par A. déguisé en Antigone; A chez Candace, description du pays et des trésors de son palais ; tête a tête avec la reine, dévoilement et périclitât ion d'A. Visite de la grotte des dieux : rencontre du conquérant Sesonchosis, et du dieu Sara pis qui

lui prédit son imminente mort et l'immortalité d'Alexandrie ; rencontre d[1] autres monstres, des ichtyophages, des sirènes, arrivée à la fin de la terre et à l'Océan, ascension au ciel dans un attelage porté par des vautours, descente au fond de la mer dans un tonneau de verre, arrivée à la Mer Rouge, rencontre d'autres monstres, arrivée au fleuve Titan, combat contre des guerriers munis d'une multitude d'éléphants et de chars ; description du palais de Xerxès ; arrivée à Babylone, mention d'une lettre adressée à Aristote, lettre de celui-ci élogiant les exploits d'A ; à Babylone, le prodige omineux d'un monstrueux nouveau-né ; fomentation de la conjuration d'Antipater, empoisonnement d'A par lolas durant un festin ; tentative d'A de se jeter, de nuit, dans l'Euphrate empêchée par Roxane ; rédaction du testament par le notaire Simeon. tumulte des Macédoniens voulant voir leur roi mourant, adieux et dernières dispositions d'A, sa mort, transport du corps â Alexandrie, brève notice biographique suivie par la liste des cités fondées.

La recension plus récente *Historia de preliis J2* insère des *mirabiîia* inédits provenant de sources ter ato logiques et géographiques et aussi un bref récif, provenant de l'écrit apocaplytique *lleveiationes* du Ps.-Mëthode, sur renfermement des peuples impurs au-delà du Caucase. L'*Historia de preliis J*[3] insère, â pan d'autres éléments fabuleux - comme l'anéantissement du dragon des montagnes et renfermement des peuples impurs dont on offre une liste de 20 noms fantaisistes - un récit pseudo-historique inspiré du *Rama»français d'Alexandre* traitant de l'inégal combat soutenu

par une poignée de preux contre une multitude d'ennemis dans les environs de Tyr. Le noyau de ce récit remonte à la *Chanson de Roland.* M y a, en outre, deux épisodes inédits, de nature allégorique : la description, d'abord, du trône de Cyms en or et pierres précieuses, ensuite celle d'un semblable trône érigé par Alexandre à Babylone. Tout ceci sera repris par le poème de Quilichinus. [[faut mentionner encore l'ajout édifiant, tout à fait inédit, qui est l'apocryphe lettre du sage juif Mardocheus à A qu'il essaye de convertir au judaïsme

.Bibliographie

DerAlexandertvmandesArchipresbyters Leo, hg. v. Friedrich PF]STER. Heidelberg, 1913; *Alexandria*, cd, de Dan Simoncseu. dans *Cär(ile populare în literal ura românească,* cd, de Jon Chiţirma şi Dan Simoncscu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, ¡963;

AUS FELD, Adolf, *Die Orosius-Rezension der Historia Alexandri Magni de preliis und Bahiloths Alexanderchronik,* dans *Festschrift der badischen Gymnasien,* Karlsruhe, 1K86, pp. 97-120; IDEM. *Der griechische Alexanderroman,* Leipzig, Teubner. 19i>7;

BERG, Beverly, *An Earty Christian Portrait of Indian Asceticism, C'lassica et Mediaevalia* 31 (1970), pp. 269-305;

CAMPOPIANO. Michèle, *Gentes,* ***Monstra,*** *fere: l'Histoire d'Alexandre dans une encyclopédie du XI 1* siècle*, dans *Conter de Troie et d'Alexandre . Hommage à Emmanuele Baumgartner*, éd. Laurence HARF et autres, Paris. CNRS, 2006, pp, 233^252;

CARY, George, *The Medieval Alexander,* Cambridge, Cambridge Uni verşi ty Press, 195Ö; CIZEK, Alexandru, *Zur literarischen und rhetorischen Bestimmung der Schrift Collatia Alexandri Magni cum Dindimo. rege Bragmanorttm, per*

itmrasfacta", Rhetorica IV, 2 (1986), pp. 111-137; IDEM, *Alexandre le Grand et v Ii douze pers de Gresce » du Roman français d'Alexandre dans une perspective comparatiste*, dans *La représentation de l antiquité au Moyen Age. Actes du Colloque des 26-28 Mars 198!,* (cd,) Dani die Buse hinger, Wien, Verlag H alosar. 1982, pp, 169-201; *Collatio Alexandri cum Dindimo, rege Bragtnanomm, per li itéras facta*, (ed.) Bernard KO BL ER. Lipsiae, I KHK;
The Collatio Alexandri et Dinditni. A revised Text by Tclfryn Pritchard, *Clasica et Mediaevalia*, 46 (1995), pp, 255-283;
[Cöttimoni toriutn Pal/adii |, The Hlstory of Palladtus on the Rac as of India and the Brahtttarts/ Palladii de vita Bragtnanonnn narra tio, (cd.) J. Duncan M. Derett, dans *ClassiCa et Mediaevalia* XXI (i960) pp. 64-135;
[Commonitorium Palladii if : The "Ambrase Text of Alexander and the Brahmans, cd. hy Tclfryn Pritchard, dans *Clasica et Mediaevalia,* 44 (1993), pp. I (19-139;
Epistula Alexandri ad Aristotelem : Epistula 1. EJidit et commentario critico instntxit. W. Waithcr BOER, Meisen heim a. Glan, Anton Hain, 1973;
Epistula Alexandri ad magistrum Aristotelem: Epistula I (Der Brief Alexanders an Aristoteles über die Wunder indiensf. Synoptische Edition, hg, v, Michael Fcldbusch, Meisenheim a, Glan, Anton Hain, 1976;
Epistula Pharasmanis ad Hadrianum imperatarem. hg. v, Friedrich Pfistcr. dans *Kleine Schriften zum Alexandemman,* MciSenheim a. Glan, Anton Hain, 1976, pp. 366-372;
GUNDERSON, Lloyd D., *Alexander & Letter to A ris tolle about India,* M ci **Senheim** a. Glan, Anton Hain, 1980;
HANSEN, Georg Chr.. *Alexander und die Brakmanen, Clio* 43/45 (1965), pp. 351-380;
luit Vaîeri Alexandri Polemi res gestae Alexandri Macedonis, (cd, } Bern ardu s Kucblcr, Ltpsiac, Tcubncr,
HÏS8;
Historia Alexandri Magni (Historia de preliis) Rezension J'. hg, v, Alfons HlLKA u. Kart STEFFENS, Meisenheim a. Glan, Anton Hain, 1979;
Historia Alexandri Magni (Historia de preliis) Rezension J-. Erster Teil, hg. v. Alfons. HILKA u. Hermann-Josef BERGMEISTER, Meiscnhcim a. Glan, Anton Hain, 1976;
Historia Alexandri Magni (Historia de preliis) Rezension J'. Zweiter Teil, hg, v, Alfons HlLKA u. Rüdiger GROSSMANN. Meisenheim a. Glan. Anton Hain. 1977;
Die Historia de preliis Alexandri Magni. Rezension ,P hg. v. Karl STEFFENS, Mciscnhctm a. Glan, Anton Hain. 1975:
Jter ad Paradisum hg. v. Friedrich PF ISTER, dans *Kleine Schriften, Anhang,* pp. 359-369;
JOUANNO. Corinne, *Naissance et métamorphoses du Roman d'Alexandre,* Paris, Ed. Du CNRS, 2002; MAGOUN, Frank P., *Gests of King Alexander of Mac edon.* Cambridge University Press, 1929; M E R K EL BAC H, Reinhild, *Oie Quellen des Griechischen Alexanderromans*, Mjinchçn, Ed. Beek. 1977;
MEYER, Lucicnnc, *Les légendes des matières der Rome, de France et de Bretagne dans le « Pantheon » de Godefroi de VI ter he,* Paris, Ed. Haehctte, 1933;
MÖLK, Ulrich, *Gelehrtes Wissen fiir Gesellschaft und Vaterland, Die Historia Alexandra im Kontext*

der „ Varias historiae" des Guido Pisamis, dans *Herrschaft, Ideologie und Geschichtskonzeption in*
Alexanderdichtungen des Mittelalters, hg. v. Ulrich MÖLK, Güttingen. 21X12, pp. ¡13-140;
PF ISTER, Friedrich, *Die ,.Historia de preliis" und das Alexanderepos des Quilichinus^, Miinchener*
Museum fiir Philologie des Mittelalters und der Renaissance, I (1911), pp. 249-301 ;
Idem, Studien zur Sagengeographie, dans *idem, Kleine Schriften zum Alexanderroman,* Mcisenhcim a.
Glan., Anton Hain. 1976, pp. 112-119:
Idem, Das Nachleben der Überlieferung van Alexander und den Brahmanen, dans *idem, Kleine Schriften zum Alexandermman,* M ci sen heim a, Glan, Anton Hain, 1976, pp. 53-79; *Idem, Kleine Texte zum Alexandermman,* Heidelberg. Ed. Winter, 1910;
idem, Studien zum Alexandermman, dans *idem. Kleine Schriften zum Alexanderroman,* Vi eisen hei m a. Glan. Anton Hain. 1976, pp. J 7-52;
Idem, Die « Odaiporia apo Edem tou paradeisou » und die Legende vom Alexanders Zug nach dem Paradies, dans *idem. Kleine Schriften,* pp. 151-159,
Idem, Alexander der Grasse in den Offenbarungen der Griechen, Juden, Mohammedaner und Christen, dans *idem. Kleine Schriften,* pp. 301-350;
Qttilichimts de Spületo. «Historia Alexandri Magtii » nebst dem Text der Zwickauer Handschrift der « Historia de preliis Alexandri Magni », hg, v. Wolfgang KIRSCH, Skopje, 1971; ROSS, David JA,, *Alexander Historia tus, A Guide to Medieval Illustrated Alexander Literature,* London, Ed. Athenaeum. i9Si6;
Idem, A Check-List of MSS of Three Alexander Texts, Scriptorium 10(1956) pp, 127-132;
idem, The « Ftterre de Gadres » of Eustachi' and the « Historia de preliis », Classica el Mediaevalia 22
(1961), pp, 205-221;
SCHNELL, Rüdiger, *Liber Alexandri Magni, nach der Hs. Paris BN Acq, lat. 310,* Münchcn, Ed. Beck, 1989;
STEHMMANN, Mark, *Die « Col ht to Alexandri ei Dindimi ». Übersetzung und Kommentar,* Gültigen, Ed. Ruprecht. 2007;
STONEMAN, Richard, *The I Ait in Alexander,* dans *Latin Fiction. Ihe Novel in context,* (cd.) B. H, Hofman. London and New York. Ed. Methucn, 2004. pp. 167-186;
Idem, The Medieval Alexander dans *Latin Fiction. Ihe Novel in context,* (cd.) B, H, Hofman, London and New York, Ed. Mcthucn, 2004, pp. 238-2Î2;
SMITS. £dme R,, *Die Historia de preliis Alexandri Magni Rezension .P im Mittelalter: Rezeptionsgeschichtliche Probleme,* dans *Alexander ihe Great in the Middle Ages. Ten Studies in the Last Days of Alexander in Literary and Historical Writing,* cd, by W. J. Acrts et autres, Nicmcgcn, Ed, Alpha, ¡978, pp. 86-107;
VOORBU, Jan B„ Additions to Ross's Check-List of Alexander Texts, Scriptorium 38 (I9K4). pp. 116- 120

.Rugăciuni Je Sfântului Andrei ccl nebun pentru 11 listos[1]

Alexandra CRĂC1UNESCV Bibliograf
JDepartatoentul Bibliografie Naţională Biblioteca Academiei Române a!
craciunescit@yahoo.com

Résumé
Les fous pour Christ oui suivi lu voie b plus ardue cl ta plus signalisée de la sainicié. En imitant les maladies psychiques pour en cacher le trésor de leurs vertus, ces élus de Dieu ont vécu dans une pauvreté absolue ; sans maison, sans vftements ; ils ont toujours désiré montrer que l'expérience de la foi impliquEiil dévouement, sacrifice et amour ardent pour Dieu et ils ont punt t'inllcxibililc et la suffisance spirituelle des chrétiens par leur conduite et leurs paroles « étranges ». Cette vocation insolite de poursuivre Dieu a fleuri dans l'espace byzantin de Vl«™ et VIIta™ siècles. Dans la pléiade des ces hommes spéciaux, on distingue les Saints Andrei et Siinéon, plusieurs collections hagiographiques en retenant leurs parcours vers la perfection spirituelle

Mots-clés : Saint André, le fou pour te Christ : les Tous de Dieti : prière ; écriture hagiographique : manuscrit ; littérature religieuse : littérature médiévale roumaine.

..Cit indrăciiii umbla, ca şi cum ar fi fost unul dintru dânşii.
Şi făcându-i-se milă de oameni, cu rugăciunile sale izgonea dracii de prin mul fi

Viaţa sfinţilor nebuni străluceşte de v muţea dragostei pentru Hristos şi semeni. Râvni tor i de excepţie, alergători neobosiţi pe cărarea îngustă a ascultări i de Dumnezeu, aceşti sfinţi au dus sinceritatea asumării credinţei la măsurile superioare ale devoţiunii (de neînţeles, nebuneşti pentru mintea lumii).

Cercetarea ştiinţifică a Cătălinei Velcu1escu[7], dedicată acestei forme particulare de manifestare a iubirii mistice, a sfinţeniei în spaţiul bizantin al secolelor Vl-VU. răspunde aşteptărilor riguroase ale cititorilor: exigentele documentării sunt satisfăcute temeinic, studiul introductiv prezintă într-un mod academic istoricul acestei modalităţi „nefireşti" de a trăi poruncile dumnezeieşti, urmând ca in partea a doua a cărţii, autoarea sâ reproducă texte hagiografice din manuscrise şi tipărituri legate de Sfinţii Andrei şi Simion.

Trebuie spus că rădăcinile comportamentului sfinţilor nebuni, care negau formalismul bisericesc, se pot regăsi în atitudinea non-con ferm istă a lui

1 **Iniţial am dorit să intitulez acest articol „Jîugiiiiiiiii *alt sfinţilor înţelepţi"* dat fiind faptul ci aceşti jd/oi au avut „gândul lui Hristos": au ales st spună mai bine „cinci cuvinte in Biserică („) decât zece mii" (/ *Corinteni* 14, 19), au preferat să Reconsideraţi de oameni „gunoiul lumii" {/ Coririfem'4,13}. pentru a dobândi înţelepciunea superioară, după cuvântul Sfântului Apostol l'avel: „Dacă între Voi i se pare cuiva că este înţelept în veacul acesta, să se facă nebun ca să devină înţelept. Câ înţelepciunea lumii acesteia nebunie este in faţa lui Dumnezeu" (/ *Corinteni* 3, ÎS-19). Dar, pentru că s-ar fi creat o neînţelegere, ceilalţi sfinţi nu sunt înţelepţi?, am ales o denumire comună, in afara oricim capcane... senzaţionale. Insă, e bine sa reţinem afirmaţia unui ucenic despre Sfântul Andrei, mărturie emblematică pentru ţoală pleiada acestor mistici nebuni intru Hristos: „Ca ţi de ar ztce cineva: cfilosofu prea înţeleptul, adevîlratu aţa era sfântul ca grăia dă Duhul Stan tu într-alic feluri dă limbi ţi spunea cui ce vrea. Nici de in Scripturile cele negrăite i sâ ascundea [ui ceva, câ era pană in sfarţât curat ţi învăţat ţi limbi ascuţită ţi avea înţelepciune fără de măsura" (Cătălina Vdeufescu, *Nebuni intru Hristos,* Bucureşti, Ed- Paideia, 2002, pp. 109-l iq). [J] *Viaţa Cuvioţilor Părinţilor noştri Simeon celui nebun pentru Hristos ţi a lui loan,* ediţie ţi monografie de Cătălina Velcutescu, în *Texte uitate, texte regăsite. Izvoare ale culturii româneşti,* voi. IV Iîucureţti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă ţi Artă. 2005, p. 217.**

[1] **Cătălina VELCULESCU, *Nebuni intru Hristos, ed. cit.***

Diogene sau a înţeleptului Esop. Acest prototip este depăşit. însă, în Ortodoxie odată cu apariţia nebunilor „intru Hristos"'.

Sa ¡oii se distingeau in comunităţile creştine prin practicarea unei asceze atipice: ei refuzau convenienţele, alegând o viaţă care sfida regulile sociale. Conduita lor era un permanent protest. Ei căutau să revigoreze in creştini o credinţă lipsită de superstiţii şi ipocrizii. Gesturile şi cuvintele lor stânjeneau, indignau, ii incomodau pe cei care se raportau la religie într-un mod comod sau duplicitar, fapt pentru care fericiţii erau blamaţi, defăimaţi, dispreţuiţi, batjocoriţi sau chiar bătuţi, după cuvântul Mântuitorului: „Fericiţi veţi fi când vâ vor ocări şi vă vor prigoni şi vor zice tot cuvântul râu împotriva voastră, minţind din pricina Mea" (*Maici* 5, 11).

La îndemnul Celui atomiilostiv, ei s-au despovărat de grija hranei, a îmbrăcămintei, a locuinţei şi a confortului personal şi au mimat nebunia, ascunzându-şî omul lăuntric sub mantia unor presupuse afecţiuni psihice, pentru a nu fi elogiaţi pentru bogăţia virtuţilor.

Unul dintre aceşti sfinţi este Andrei. O traducere mai complexă a vieţii sale o găsim în manuscrisul românesc 2786, păstrat în colecţiile Bibliotecii Academiei Române. Acest râvnitor „zioa să facea că iaste nebun, iar noaptea să ruga lui Dumnezeu"' şi cu timpul „mai mult sâ nevoia la rugăciune noaptea, (...) ţi dintru adâncul inimii, pre taină aducea rugăciuni lui Dumnezeu"*, „rădicând mâinile spre ceriu, cu lacrămi[lw], în vreme ce în timpul zilei imita conduita unui „deşuchiat"', a unui „zănatic şi de râs a toată lumea'

Dacă „citim" doar la suprafaţă aceste contradicţii uluitoare, nu vom ajunge la adevărata identitate a acestui iubitor de desăvârşire. Sfântul Andrei era unul din mulţii, nenumăraţii „luminători"[1]", ce „robiia Iui Dumnezeu[1]'" şi care pentru slujirea în numele dragostei dumnezeieşti ajunsese (feră să ştie) să „umble prin mijlocul a mulţi ca un stâlp de văpae, de străluciia şi

slobozi ia schi mei de foc spre văzduh"[1]

.Deşi .,„ *vedea ceriuldeşchis ca o poartă* "" şî primea de îa Dumnezeu dovezi de încredere („vă/u un porumb mare, alb ca zăpada, („.) carele (...) aducea în gura lui o frunză de aur de măslin"[11] şi care cu glas omenesc, l-a înştiinţat: „Priimeşte această frunză că Părintele Atotţiitoriul Domnul Savaot ţ-au trimis sămn din raiu, pentru că eşti milostiv şi iubitoriu de oameni, precum însuş Sfinţi ia Sa iaste milostiv Şi te proslăveşte pre tine şi încă să va proslăvi întru tine numele cel sfanţ al Lui, pentru că ai judecat să miluiască pre cei ce te bătea şi să n-aibă păcat""), el se considera fratele mai mic al oamenilor. Intim prieten al lui Hristos, casnic al împărăţiei cerurilor, Sfântul Andrei descria cu familiaritate desăvârşirea lumii de dincolo, unde se întinde o „înălţime far' de sfarşene"'\ pentru ca „aşa iaste de minunat Dumnezeu întru lucrurile Sale"'\

Rugăciunea pentru „cei ce-i făcea pa cost i"[111]

Dai fiind faptul că întotdeauna comportamentul sfinţilor nebuni scandaliza, era oarecum previzibil ca îndemnurile să nu Ie fie „primite" şi prezenţa lor să fie tratară cu dispreţ şi răutate. Scrierile vechi ne pun la dispoziţie asemenea mărturii, în care „nepricepuţii îl bătea cu pumnii [pe Sfanţul Andrei - n.n.] şi alţii îl bătea preste obraz cu palmele şi alte multe rele şi nevoi îi facea"[lJ].

Rugăciunea pentru iertarea vrăjmaşilor funcţionează în mod permanent la aceşti asceţi, ca un limbaj dublu, un limbaj interiorizat, complementar, menit să-i trezească pe creştinii ne simţitori (în sens etimologic: lipsiţi de simţire, de vibraţie sufletească, de înţelegere duhovnicească}, iar pe ei să-i menţină permanent in legătură cu Dumnezeu. Puterea sfinţilor de a se ruga pentru iertarea vrăjmaşilor arată limpede că ei gustă prin rugăciune bunătăţile împărăţiei cerurilor,

Ca un vrednic următor al Sfântului Arhidiacon Ştefan, cel dintâi dintre mucenici, Sfanţul Andrei se ruga pentru iertarea celor ce-l năpăstuiau: „Eu m-am rugat Stăpânului mieu ca să nu fie lor păcat de aceasta, adecă pentru că mă bate pre mine, căci câ întru neştiinţă o fac ei aceasta, ca de lucrurile cele din neştiinţă şi ertăciune să priimească"[:]". Remarcabilă este dragostea acestui marginal al cetăţii, care nu-i osândea pe cei care îl respingeau şi năpăstuiau, ci prefera să-şi „b ic iu iască eul"[:i] păcătos, iar lor să le ofere nobleţea iertării şi a rugăciunii.

După ce primea ajutorul Domnului, „fericitul Andrei să minuna şi foarte lăuda mila lui Dumnezeu, că aşa întru toate i-au fost lui de ajutoriu"^, mulţumirea devenind pentru el un reflex al rugăciunii neîncetate.

Acest ,joc" al sfinţilor nebuni, dacă il putem numi aşa, între identitate şi alteritate, este „spart" de dorinţa ca „toţi oamenii să se mântuiască" (/ *Tirnoiei, 2A).* „Măştile" acestor atleţi ai credinţei, profund smeriţi şi răbdători, „cădeau" în rugăciunea peniru semeni, moment in care îşi dezvăluiau unica identitate adevărată, aceea de rugători milostivi.

1 ***Ibidem,* p. 125.**

Sfanţul Andrei, scufundându-se in adâncul iubirii de Dumnezeu, trâia intensitatea iubirii aga pice: „plânsă cu amar până câud au slăbit; cât de mult plâns, au slăbit şi i s-au afundai ochii în cap; şi zicea şî rugăciunea aceasta: „Doamne, Cela ce toate le ştii!"[2']. Oferindu-i lui Dumnezeu mgăciunea pentru oameni, el nu făcea altceva decât să-şi reverse preaplinul inimii încărcate cu bunătate şi compătimire.

Socotindu-se lucrător in via Domnului, el ieşea în întâmpinarea nevoilor fraţilor mai mici ai lui Hristos. Pentru a-i ajuta, el însuşi apela la ajutonil sfinţilor: „Iar sfântul, rădicând mâinile spre ceriu, să ruga cu lacrămi cătră Dumnezeu, zicând: <Sfinte Apostole Ioane Bogosloave. ajutâ-m'!>. Şi îndată sa fiîcu tunet şi gâlceavă de oameni mulţi; şi iată un bătrân oarecarele. (..) având faţa lui strălucită ca soarele"[51].

însâ,acestmaremţeleptnu-şiarogâ„succesul"rugăciunii,ciremarcândforţasxipraiiTeascâ a tovarăşului său de luptă, îl întreabă cine este. Graţie structurii euristice a dialogului, cititorul avansează spre implicaţiile unei convorbiri uimitoare cu unul dintre prietenii Domnului. „Iar acela au zis: Eu sunt cel ce m-am lăsat pre prea cinstitul pieptul Domnului. Şi acestea zicând sâ facu ca ful gemi şi fu nevăzut dinaintea ochilor lui. Iar fericitul Andrei să minuna şi foarte lăudă mila lui Dumnezeu, că aşa întru toate i-au fost lui de ajutoriu"\ Comuniunea cu Sfanţul loan genera în sufletul lui Andrei smerenie şi o trăire spirituală cu totul aparte, transfigurată de extaz şi rugăciunile laudative.

Sfântul Acoperământ al .Maicii Domnului - expresia iubirii nemărginite

Sfântul Andrei nu poate fi disociat de diafanitatea sărbătorii Pocrovului Maicii Domnului. Dacă acceptăm faptul că diafanul este „imaginea strălucitoare a unui principiu invizibil manifestat ca exces de vizibilitate"-\ înţelegem că vedenia de care a fost învrednicit Sfanţul Andrei, împreună cu ucenicul său Epîfanie, reprezintă structura unei realităţi pe deplin spiritualizate şi adevărul iubirii nemărginite. De aceea în „patrimoniul de înţelesuri"[37] ale extazului, această viziune constituie icoana celei mai mari petreceri mistice, tainice din împărăţia cerurilor: Maica Domnului se oferă pe sine ca Acoperitoare a tuturor, ca Apărătoare care cu „cele cu umilinţă graiuri ale rugăciune! ei câtrâ iubitul său Fiiu şi Dumnezeul nostru lisus Hristos"^ îi cere ajutorul pentru credincioşii aflaţi in primejdii.

Toposul Pocrovului este decriptat în literatura de specialitate astfel: acoperământul lumii, „Porfira înţelegătoare*^ a Bisericii este însăşi Preacurata Maică a Domnului, care facilitează oamenilor drumul spre mântuire. El este şi rugăciunea cu care fiecare credincios îşi îmbracă sufletul şi se adăposteşte cu îndrăzneală în bogăţia milostivirii celei care L-a născut pe Hristos. Totodată, acoperământul reprezintă tocmai intimitatea împărăţiei centrilor („loc de acoperemânt minunat al casii lui Dumnezeu"*').

Una dintre cele ntai preţioase ipostaze ale Maicii Domnului este cea de Apărătoare a neamului omenesc. Sfântul Andrei o apelează in această postură şi îi cere: „Nădăjduindu-ne, Stăpână, spre milostivele tale cuvinte care le-ai zis câtră Fi iul tău, am voit ca nu fără de praznic să râmâe Sfanţul Acopereniântul tău, o, prea bună, ci precum tu voeşti a-ţi împodobi cinstitul praznic al

Acoperemântului tău, o, întru tot milostivă, împodobeşte-l ca şi cei ce te proslăvesc pre tine să se veselească, văzând numitele tale praznice mult strălucind. Şi precum acolo pre norodul ce! ce era in biserică cu milostivire l-ai acoperit, aşa şi pre noi, păcătoşii, robii tăi, ue acopere cu acoperemântul aripilor tale, surpând sfaturile şi gândurile celor ce cugetă asupra noastră rele. Acoperitoarea noastră, Preasfântă Fecioară! Şi tn zioa răutăţilor noastre să ne acoperi pre noi, iară mai ales în zioa cea rea, când sufletul de trup să va despărţi, de faţă să stai noaă întru ajutoriu şi să ne acoperi pre noi de duhurile cele rele din văzduh, cele de supt ceriu. Şi în zioa înfricoşatei judecăţi să ne acoperi pre noi întru ascunsul Acoperământului tău!"".

[3l] *Ibidctn,* p. 122,
Anca VASILIU, *Despre diafan. Imagine, mediu, lumină ¡ti fitoscfia antică şi medievală,* laţi, Ed. Polîrom, 2010, p. 178. [17] Sorin DUM1TRESCU, Noi *şi icoana. 31+1 de iconofogiipentru învăţarea icoanei.* Bucureşti, Fundaţia Anastasia, 2010, p- 43?.
-" Cătălina VELCULESCU, *Nebuni,.,* p. 211.
[1,1] Sfanţul Andrei CRITEANUL, Cîiiioîhj/ cei Mira, laţi, Ed, Trinitas, 1999. p. 75. [K] Cătălina VELCULESCU, *Nebuni....* p. 126. [11] *Ibidctn,* p. 212.

Localizarea din finalul rugăciunii *„să ne acoperi pre noi întru ascunsul Acoperământului tău*" ne pune în lumină în chip semnificativ modalitatea tăinuită a trăirii specifice acestui ales al Domnului, care „tăcea şi să ruga în taină către Dumnezeu"[1']. „Necunoscuta sa viaţă tainică"" l-a determinat să afle o corespondenţă simbolică în sânul milostivirii marianice: *„ascunsul Acoperământului tău*". Omul lăuntric, de rugăciune, caută limanul de mântuire într-un centru simetric: în interiorul diafan, în intimitatea Acoperământului Maicii Domn ului .

Funcţiile rugăciunii în scrierile hagiografice

Este un truism faptul că rugăciunile stimulează meditaţia asupra existenţei actuale şi viitoare. în acest context, putem vorbi despre o funcţie contemplativă, credinciosul ajungând ca prin introspecţie şi „venirea în sine" să-şi înţeleagă sensul, interesul metafizic, aspiraţia spre puritate.

Rugăciunile din scrierile hagiografice, create independent de structura celor canonice, coagulează gradaţii intensive pe care le trăiesc credincioşii în asceza personală, de aceea ele au înfăţişarea unei ec tenii familiare, spontane, deten si ouate, adresate lui Dumnezeu sau sfinţilor.

Inserţia lor în naraţii constituie un mijloc de captat i o animi, un demers cu funcţie harismatic-pedagogică, lectorul fiind îndemnat în mod subtil să se roage, să „vorbească" deschis cu Dumnezeu, pentru ca astfel să poată participa în chip real la realizarea tuturor aspectelor pe care le presupune sfinţenia.

Textele hagiografice au circulat intens în epoca medievală, menţinând in chip aparte evlavia credincioşilor pentru atleţii neobosiţi ai „iubirii care niciodată nu cade" *(1 Corin ten i J3, 8).*

[>l] *tbideni,* p. L3L
" Monahul Muisc AGHIORJTUL *Tristeţea,..,* p. S8.

Bibliografie

AGHIORITUL, MOI SE (Monahul), *Tristeţea anxietăţii şi bucuria nădejdii,* trad. dc Cristtna Băcanii, Bucureşti, Ed. Sophia, 2(KI5;
****, Biblia sau Sfânta Scriptură.* Ediţie Jubiliară a Sfântului Sinod, Bucur eşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001;

CR1TEANUL (Sflnuil), ANDREI, ***Canonul cel Mare,*** laşi, Ed. Triniias, 1999;
DUM1TRESCU, Sorin ***Noi şi icoana. 31 * 1 de iconologlipentru învăţarea icoanei.*** Bucureşti. Fundaţia
Anastasia, 2010;
KOVALEVSKY, loan. ***Fericiţii nebuni pentru Hristos,*** trad. dc Boris Buzilă, Bucureşti. Ed. Anastasia. 1997;
Texte uitate, texte regăsite, izvoare ale culturii româneşti, voi, IV. Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă. 2005 (vezi studiul: ***Moţa Cuvioşilor Părinţilor noştri Simeon celui nebun pentru Hristos*** f/ ***a lui han,*** ediţie şt monografic de Cătălina VELCULESCU);
VAS1LIU, Anca, ***Despre diafan. Imagine, mediu, lumină in filosqfia antică şi medievală,*** laşi, Ed. Poli rom. 2010;
VELCULESCU, Cătălina, ***Nebuni întru Hristos,*** Bucureşti, Ed. Paideia, 2002

,*El OTRO* Y SU RELIGIÓN EN LOS LIBROS DE VIAJES MEDIEVALES'

Conf. univ. dr. Anca CRJVÂJ Facidtatea de Utnbf jî ***Litefaturi Strûine Universitalea din Bucureçti crtvatanca@gmaii.com***

Résumé
Notre élude se propose d'exanti ner le statut de l'aller ¡lé religieuse dans quelques-uns des plus si^ui ficaii Ts rdciis de voyages du Moyeu Âge occidental (ccitt de Jean de P lança rp in. Guillaume de Rubmck, Marco Polo. Ruy Gon/àlc/ de Clavijo, PeroTarur). Nons avons identifié quelques formes de manifestation de ce type d'allériie pour souligner que les données oHenes par les récits de voyages sur tes religions des étrangers s'inscrivent dans la double finalité informative et édifiante du discours didactique médiéval.
^lots-dés : a 11 cri lé religieuse, récits de voyages, didactisme.

Señores emperadores, reyes, duques y marqueses, condes, hijosdalgo® y burgueses y gentes que deseáis saber las diferentes generaciones h ti manas y las diversidades de las regiones del mundo, tomad este libro y mandad que os lo lean, y encontraréis en él todas las grandes maravillas y curiosidades de la gran Armenia y de la Persia. de los tártaros y de la India y varias otras provincias; asi os lo expondrá nuestro libro y os lo explicará clara y ordenadamente como lo cuenta Marco Polo, sabio y noble ciudadano de Venecía, tal como lo vieron sus mortales ojos.

Es así como reza, en una serie de manuscritos que nos conservan el relato de Marco Polo, el prólogo de este fascinante *best-seller* de la literatura medieval de viajes. Desde las testas coronadas hasta los que simplemente desean saber más sobre el mundo, cada uno se ve invitado a contemplar el espectáculo prometido por *messer* Marco y no es preciso alardear de muchas habilidades hermenéuticas para identificar inmediatamente el principal móvil del texto: incitar ía curiosidad por la diversidad racial y geográfica, hacer pasar, ante los ojos alucinados del público, el desfile deslumbrador de las maravillas exóticas. Es, además, una cita emblemática para lo que se viene considerando como una de las principales apuestas de los libros de viajes: traer ante los ojos de su publico la imagen de una realidad cuya norma es la diferencia; la inmersión en *la realidad deI otro,* del extranjero por excelencia, con sus

parámetros que evocan tanto la barbarie, la salvajez o la monstruosidad, como los universos compensatorios y utópicos de la maravilla o del mundo al revés[1] es lo que determina que los relatos de viajes constituyan documentos privilegiados para el estudio de la alteridad.

Entre los varios aspectos que pueden llamar la atención del viajero al plasmar la imagen del otro, el examen de las creencias y actitudes religiosas es recurrente: la religión del otro se convierte en uno de los principales "instrumentos" de análisis de la alteridad. Efectivamente, una rápida pesquisa en algunos libros de viajes demuestra que para definir el perfil de las poblaciones con las que se entra en contacto es normal por lo menos mencionar, si no analizar con más detalles, su religiosidad. Es un examen que se lleva a cabo a partir de toda identidad religiosa: tanto cristianos como musulmanes y judíos se interesan por las creencias de los pueblos encontrados en sus rutas: bien es verdad que muchos de los viajeros se desplazan por motivos directamente relacionados con la religión: son misioneros (Juan del Plano Carpino[T] Guillermo de Rubruck) o tienen intereses religiosos personales (el alfaqui Ibn Battuta y, probablemente, el rabí Benjamín de Tudela). Pero las creencias de los otros asoman permanentemente incluso en libros cuyos autores no tienen especial relación con la religión como es el caso del ya citado Marco Polo.

En este contexto, es posible identificar una serie de centros de interés comunes a varios autores. Los aspectos que preponderantemente llaman la atención de todo viajero son, en primer lugar, los edificios de culto; buen ejemplo de ello son las extensas descripciones de Santa Sofía de Constantinopla en autores cristianos como Ruy González de Cía vi jo', y Pero Tafur\ así como las menciones admirativas en el texto del rabí Benjamín de Tudela'[1] y del alfaqui Ibn Battuta". El interés del extranjero se ve captado, igualmente, por ciertas ceremonias de culto como la fiesta después del Ramadán en Benjamín de Tudela*, el rito *salí* en Marco Polo' o la costumbre de entregar los muertos a los perros, como alimento, en Odor ico da Pordcnone[111], Se trata, según se puede observar, de los aspectos que más implican la materialidad visible de distintas creencias religiosas.

En cambio, la inmaterialidad de la fe, los aspectos específicos de las doctrinas religiosas se captan con más dificultad. En cienos casos, esto se debe a la incomprensión lingüística que se instala inmediatamente después de superarse los limites geográficos al interior de los cuales la comunicación no se ve afectada por grandes diferencias idiomáticas. Los misioneros cristianos se quejan constantemente de esta dificultad de comunicación; Guillermo de Rubruck, por ejemplo, lamenta el hecho de no comprender él mismo la lengua de los mongoles denunciando repetidas veces la incompetencia y la mala voluntad de su intérprete que le impide predicar: "Entonces, como fuera que quería discutir un poco más con ellos, mi intérprete, cansado, no queriendo traducir más mis palabras, me mandó callar"". O, aún peor: "más tarde, cuando empecé a

1 **Jacques LE GOFF, „Mirabilul In Occidental medieval" ni *Imaginarul medieval,* Bucure&ti, Ed. Meridiano, 1991, pp 68^69.**

comprender un poco su lengua, me di cuenta de que, cuando [yo] decía algo, [él] decía completamente otra cosa, según lo que le pasaba por la cabeza"". La misma incomprensión que le dificulta la prédica del cristianismo, le impide también comprender con exactitud el culto y las creencias de las poblaciones encontradas; efectivamente, el fraile se ve obligado a confesar que sus conocimientos dependen de las opiniones e intenciones de sus informadores. Así, al querer hablar sobre las creencias de los i ug ti res: "Aquella noche no pude saber nada más, porque los sarracenos lo evitan tanto que no consienten ni siquiera hablar de ello; hasta tal punto que, cuando me informaba con los sarracenos de los ritos de esta gente, se escandalizaban"[1]'.

A pesar de todo lo mencionado, los viajeros dibujan de una manera vivida el mosaico de cultos religiosos con los que entran en contacto y su testimonio sobre la diversidad de las creencias religiosas es uno de los elementos que afianzan el valor de fuentes hís(ortográficas de sus libros. En el escrito de Marco Polo, por ejemplo, el desfile de las creencias y prácticas religiosas de todo tipo es casi igual de espectacular que la enumeración de las riquezas orientales: "los zorzanos son cristianos que guardan el rito de los griegos" [M]; hay comarcas en las que "no hay ídolos, sino que cada familia adora a su progenitor ancestral"[1]'; no se olvida de los brahmanes y los "gimnosofistas" con sus respectivas creencias y prácticas[16]; la situación que con más frecuencia refiere es la de la convivencia de varias religiones: nestorianos, musulmanes e idólatras[17]; cristianos, judíos e idólatras"; nestorianos, jacobitas y musulmanes[1]".

Lo que en primer lugar se nota es que en el marco del discurso de los viajeros se distinguen dos categorías importantes de creencias religiosas, A la primera pertenecen los tres monoteísmos que compartían el ámbito geográfico del Mediterráneo y que constituyen religiones de identidad "fuerte", inmediatamente identificables incluso en sus variedades juzgadas como más o menos heterodoxas (como es, para los cristianos católicos, el caso de la ortodoxia griega, del nestorianismo y jacobitismo o de la iglesia armenia). Las ya tradicionales tensiones religiosas que entre sí mantenían el cristianismo, el judaismo y el islam asoman en los relatos de viajes y no suelen menguar proporcional mente con las distancias recorridas: incluso si no se conociera la identidad religiosa de los viajeros cristianos, su manera de referirse a los creyentes del Islam los identificaría de inmediato como cristianos católicos procedentes de un mundo marcado por la ideología de la cruzada anti-islámica; así, por ejemplo, Marco Polo menciona a los seguidores de la ley de Mahorna refiriéndose no pocas veces a ésta como a la "miserable ley de Mahorna", "la ley del abominable Mahorna'[1], "la ley indecente de Mahoma"-\ etc.

[11] **Albcrt T'SERSTEVENS, *Los precursores tic Marco Polo.* Barcelona, Ed. Orbis, 1986, p. *227.* [11] *¡bidem,* p. 208. [11] *¡bidem,* p. 225.**
[11] ***El libro de Marco Polo..., ed. cit,* 1987, p. *25. ¡bidem,* p. 105.**
14 ¡bidé»i, p. 151.
" Ibidem, pp. 48,49,60.
***15 ¡bidem.* p. 152. *¡bidem.* p. 26.**
[1,1] ***Ibidem,* pp. 2S. 42.**

De la segunda categoría forman parte las creencias - sobre todo las encontradas en el Oriente Extremo - que se mencionan en bloque como idolatrías sin que los textos delaten la capacidad de diferenciar los cultos primitivos de las religiones de tradición venerable y doctrina articulada.

El otro es cris I j ano

Al centrar nuestra atención en los viajeros cristianos, observaremos que basta con que pisen las fierras bizantinas para percatarse de las diferencias que a partir del gran cisma de 1054 subsistían en el seno del cristianismo mismo y que ellos perciben como factores de alte r i dad. Se ha hablado extensamente sobre la actitud bivalente dei Occidente católico frente al mundo bizantino, actitud en la que se reunían la fascinación y el recelo. Entre los relatos castellanos, la *Embajada a Tamorlán* y las *Andanzas...* de Pero Tafur constituyen piezas importantes para el examen de tal posición; ambos textos describen en amplias páginas admirativas los fastuosos edificios de culto de Constantinopla y la vida ascética de los monjes ortodoxos demorándose en el recuento de las numerosas reliquias y de los milagros obrados por la fe de "los Griegos", Sin embargo, nada de todo esto permite olvidar la linea divisoria que separa al catolicismo de la ortodoxia y que el redactor déla *Embajada a Tamorlán* subraya explícitamente; las diferencias se interpretan como emúes a la enumeración de los c ira les dedica un amplio párrafo y, a pesar de cualquier testimonio de piedad, *el otm* es el que yerra: "los Griegos otrosí son gente muy devota, salvo que ha en ellos muchos errores en hecho de la fe"[31].

Si los bizantinos gozan del prestigio histórico de una refinada civilización que, a pesar de hallarse en el estado último de su decadencia, deslumhra los ojos maravillados de los viajeros castellanos, completamente distinto es el caso de los cristianos que viven más allá de los límites de Europa, en las tierras dominadas por los mongoles y sobre las que el fraile franciscano Guillermo de Rubruck escribe: "Tras haber salido de

Soldaya [...] encontramos a los tártaros y al entrar en su casa tuve la clara impresión de que entraba en otro mundo""; "dirigiéndonos directamente hacia el norte me parecía que franqueábamos una puerta del infierno"[11]. En este territorio encuentra, además de unos cuantos católicos denominados "cristianos puros[1]', "algunos alanos [..] cristianos según el rito griego [que] sin embargo no son cismáticos como los griegos"-l - armenios y, sobre todo, como es de esperar, nestorianos, cuya fe es el la forma dominante de cristianismo conocida en Asia y cuyos sacerdotes ejercen notable influencia en los jefes tártaros; con los religiosos nestorianos se ha hallado en contacto estrecho durante su estancia en la corte tártara, sin embargo, los datos sobre su creencia

se limitan a los aspectos exteriores de la fe; no practican la confesión y la extremaunción[51] y, al igual que los armenios, "no veneran la imagen de Cristo crucificado porque los armenios y los nestorianos se avergüenzan de que el Cristo se muestre clavado sobre rrna cruz'^[1]. Por lo demás, al fraile flamenco los nestorianos le exasperan por su ignorancia, por haber adoptado ciertas costumbres musulmanas o tártaras y, sobre todo, por su comportamiento inmoral. Les traza, por consiguiente, un retrato poco halagador lo que en su tiempo habría contribuido a formar, en Europa, una idea decepcionante sobre el cristianismo de aquellas regiones

:Los nestorianos, aquí, no saben nada; dicen su oficio y tienen libros sagrados en sirio pero ignoran esta lengua [...]. Son, sobre todo usureros y borrachos; y algunos de ellos , que viven con los tártaros, tienen varias mujeres al igtial que éstos. Cuando penetran en una iglesia se lavan los pies como los sarracenos. Raramente viene alguno de sus obispos a este pais [...]. Entonces hacen ordenar sacerdotes a rodos los niños, incluso a los que están aún en la cuna, de forma que casi todos los hombres son sacerdotes. Y después de esto se casan, lo que es absolutamente contrario a los estatutos de los Padres. [.. .] Todos son simoníacos y no administran ningún sacramento gratis-[7]. Después de tal retrato, la conclusión se impone sin mucha dificultad y el monje franciscano se apresura a subrayarla: "la vida de los moa les mismos y de los tuinans, es decir de los idólatras, es más inocente que la de los sacerdotes nestorianos"[J]\
Eí otro es idólatra
"Frère Jehan Hay ton de Tordre de Prémonstré, cousin germain du roy d'Arménie" se refiere a los cultos del Catay en tales palabras:

La créance de ceste gent est moult diverse, car aucuns croient au soleil, autres à la lune, autres aux étoiles, autres aux natures, autres au feu, autres aux boeufs, autres à l'eaue. Et aucuns n'ont point de loy ne de créance[1]". De forma semejante escribe Marco Polo sobre Jas creencias de la gran isla de Cípango:
En esta isla de Ciampagu y en aquellas regiones hay muchos ido los que tienen cabeza de buey, otros de cerdo, y otros de camero, perro u otros diversos animales. También hay algunos ido los que tienen cuatro caras en una sola cabeza; asimismo hay otros que tienen tres cabezas, una sobre el cuello y otras dos a cada lado de los hombros; algunos, en fin, lien en cuatro manos, otros diez, otros cien: el ídolo que más manos posee se considera que posee más poder»

Es fácil observar que animalidad y monstruosidad son los rasgos característicos de los ídolos descritos, tanto más extraños para los viajeros europeos que los contemplan cuanto que éstos creen en un Dios único que ha asumido la condición de hombre. Esta extraiieza se resuelve en que, para los cristianos europeos que los contemplan, los idólatras están hechos a imagen y semejanza de sus ídolos: la salvajez y la monstruosidad son las notas recurrentes de su caracterización por parte de los textos que estudiamos. El idólatra no se distingue mucho de las bestias y, si se le reconoce condición humana, no suele ser más que un bárbaro al que le faltan las mínimas costumbres de la civilización, como la de vestirse y también le falta la organización social, según apunta Marco Polo: "El pueblo de la isla de Necuran no tiene rey. Viven muy bestialmente. Sus habitantes, hombres y mujeres, andan desnudos y no se cubren ninguna parte del cuerpo y son idólatras"[11]. La más chocante de sus costumbres alimenticias es, según se sabe, el canibalismo; el mismo Marco Polo ofreció excelentes descripciones de lo que los historiadores de las religiones iban a llamar canibalismo ritual - comer la carne y la médula de los parientes muertos'[1]. Se observa fácilmente como, partiendo de la idolatría,

[i?] ***Ibidem***, PP. 230-231, ***Ibidem,*** p. 231.
[w] **Louis de BACKER, *L'Extrême Orient au Moyen Age*, Paris, Em est Leroux, 1877, p. 125,** [w] ***El libra de Marco Polo..., ed. cit..* 19S7, p. 135.** [Jl] ***ibidem,* p. 142 *Ibidem,* p. 14t.**

se llega poco a poco, pasando por la salvajez y crueldad, hasta asumir las noticias fabulosas, ya tradicionales en Europa, sobre las poblaciones monstruosas del continente asiático; asi en Marco Polo:

Su pueblo adora ídolos y vive muy bestialmente. Los hombres son sal vajes y cruelísimos, [.,.] No hacen ascos a carne alguna, pues comen carne humana. Sus hombres son muy monstruosos , pues hay unos que tienen cabeza de perro y ojos parecidos a los caninos". La idolatría causa, asimismo, conductas "abominables de escribir y oír" tales como, en la descripción de Odoríco da Pordenone, los sacrificios humanos consagrados a un ídolo mitad hombre y mitad buey o el culto de ''un buey con cuya orina el rey y la reina de la región se lavan cada mañana la cara y se ungen el pecho con su estiércol"". Además de la inmundicia física se mencionan hábitos escandalosos como el de la prostitución de las mujeres casadas, tolerada e incluso promovida por los propios maridos según relata Marco Polo: "Esta ciega y destestable perversión la guardan todos en la provincia de Caindu y nadie la considera un vituperio ya que obran así en honor de sus dioses"[1]'.

Por si fuera poco, en aquellos parajes viven no pocos encantadores, nigromantes, hechiceros y magos poseedores de sorprendentes facultades entre las cuales destaca la de oscurecer el aire a voluntad; es un fenómeno referido varias veces por Marco Polo y atribuido a la colaboración de dichos idólatras con el mismo demonio; según su relato, tales colaboradores del demonio viven incluso en la corte del Gran Can:

Tiene el Gran Can magos que con maña diabólica hacen que el aire se cubra de tinieblas, mientras que sobre el palacio del rey brilla la luz; hacen también a menudo, cuando el rey se sienta a yantar, que los vasos de oro se eleven por arte del demonio de la mesa situada en medio de la sala y se posen sin la menor ayuda humana ante el monarca en su mesa.*.

Se atribuyen también a la colaboración con el demonio los comportamientos religiosos estudiados hoy en día como pertenecientes al chamanismo; la danza ritual y el trance mediúmnico los describe Marco Polo con numerosos detalles confiriéndoles, lógicamentemeute, la interpretación propia de su tiempo "De esta suene los demonios se mofan de su ceguera"". La idolatría se sitúa, por lo tanto, o bien en los parámetros de la monstruosidad o bien en los de lo diabólico.

Pero lo que de los misioneros y embajadores se esperaba en Occidente con no poca angustia era - tanto en una primera etapa, cuando la amenaza de la conquista tártara era acuciante, como más tarde, cuando los dirigentes de la política cristiana vieron en los mongoles posibles aliados en contra del islam - proporcionar información no sólo sobre los comportamientos bélicos del tan temido pueblo, sino también sobre sus creencias religiosas; los viajeros se han aplicado a saciar esta curiosidad tan ansiosa como justificada. En su relato, Rubruck refiere toda una serie de sucesos ilustrativos para el comportamiento religioso de los mongoles, Marco Polo y los embajadores del rey Enrique se han también dedicado a satisfacer tal tipo de curiosidad. El que se desvela por ofrecer una monografía completa y detallada sobre los tártaros es el franciscano Juan del Plano Carpino. En cuanto a las creencias tártaras empieza por afirmar

que "creen en un solo dios, como creador de todas las cosas visibles e invisibles [...] sin embargo no le dirigen oraciones ni alabanzas ni tampoco le ofrendan ninguna clase de culto. No dejan de tener por ello ídolos hechos de fieltro"[1'] a los que vuelven a mencionar tanto Rubruck" como Marco Polo'". La descripción detallada que Juan del Plano CaTpino presenta a continuación es la del culto dedicado a los ídolos; se enumeran, además, toda una serie de comportamientos calificados como supersticiosos: la concepción acerca del pecado y las prácticas de di vi nación consideradas, asimismo, una forma de colaboración con el demonio. No se precisa mucha imaginación para figurarse cuán atemorizados habrán quedado al oír palabras como las siguientes los que. a la vuelta del buen fraile, se desvivían por conocer sus experiencias: "Pero asesinar a los hombres, invadir las tierras ajenas, apoderarse de sus bienes valiéndose de un procedimiento injusto; fornicar, injuriar a otros hombres, actuar contra los preceptos de Dios, para ellos no es pecado en absoluto"".

Sin embargo, existe también una imagen positiva de las religiones asiáticas, aunque no tan evidente como la negativa. Los primeros datos acerca de una de las más influyentes religiones orientales, el budismo, llegaron al conocimiento de los europeos tanto bajo la pluma de los misioneros Juan del Plano Carpino y Guillermo de Rubruck como mediante el libro de Marco Polo. En este contexto llama la atención la descripción de los chinos, probablemente budistas, hecha por Juan del Plano Carpino; nada de la barbarie de los anteeitados idólatras sino que. a pesar de ser paganos, llevan una vida religiosa de tanta piedad que, al parecer, sólo la falta del bautismo los diferencia de los cristianos:

Los latáis son paganos y tienen una escritura muy particular. Se dice que conocen el Antiguo y Nuevo Testamento y la vida de los Padres. Tienen ermitas y edificios construidos al estilo de las iglesias, en las cuales rezan a ciertas horas. Afirman tener santos; adoran a un solo Dios y honran a Nuestro Señor Jesucristo. Creen en la vida eterna, pero no se hacen bautizar. Honran y veneran nuestras Santas Escrituras, aman a los cristianos y practican la caridad. Parecen ser bastante dulces y humanos. Una de las más vividas imágenes del budismo la ofrece, de nuevo, Marco Polo a quien impresionan el aspecto y la multitud de las estatuas de Buda:

Hay en esta ciudad muchos monasterios en los cuales se adora multitud de ídolos de los cuales unos son de piedra, otros de madera y otros de barro, pero todos sobredorados; algunos de ellos miden diez pasos y parecen yacer en tierra, y en torno suyo están puestos otros ídolos pequeños que semeja que le hacen reverencia''. A su vez, Odor i coda Pordenone refiere las d intensión es imponentes de ta) estatua comparándola, para mejor entendimiento de su público europeo, con la representación gigantesca de San Cristóbal en las iglesias de Occidente:

1* **AlbertT'SERSTEVENS,** ***op. cit„*** **p. 143.** ***m ¡bidem,*** **p. 227.**
El libro de Marco Pob.„, ed- c¡t„ **1987, p,** 55.

En dicho reino hay un Ídolo extraordinario, que todas las regiones de India honran en gran manera. Es tan grande como San Cristóbal según lo representan los pintores, es totalmente de oro y tiene alrededor del cuello una cadena de piedras preciosas.[1].

En términos elogiosos habla Marco Polo sobre los monjes del budismo tibetano realzando su castidad y la sobriedad de sus costumbres alimenticias[1'], además de presentar una biografía de Shakyamuni Buda que concluye con una entusiasta equiparación: "Y lo cierto es que si hubiera sido cristiano hubiese sido un gran santo como nuestro Señor Jesucristo"^. En este mismo contexto señalaremos que la reverencia y el culto que los budistas dedican al fundador de su religión se comparan a la peregrinación a los lugares santos del cristianismo, tanto en Marco Polo ("Los idólatras de todos los países vienen aqui desde muy lejos en peregrinación, como los cristianos van a ver a micer Santiago de Conipostela"[1T]), como en Odorico ("Para adorar a este idolo vienen gente desde lejos, de la misma manera que los cristianos acuden a San Pedro"'"). De estas escasas referencias al budismo se puede observar que el rechazo y áspera censura de la idolatría desaparecen en determinados contextos viniendo suplantados por cierta consideración hacia la religión ajena, respeto cuya más pregnante expresión es la de la equiparación con los ideales y comportamientos de los cristianos.

En otros casos el discurso sobre el *otro* y sus creencias, sin dejar de implicar las tensiones verdadero/falso, superior/inferior tipicas en el análisis de las religiones ajenas, viene a alimentar el tan cuantioso caudal de los *mirabilia* orientales; es lo que sucede con la docrina de las reencarnaciones en Odorico da Pordenone: la escena viene precedida por la invitación a que dicho fraile contemple "algo que él pueda creer que es milagroso y de lo cual pueda decir al volverá su país: «Yo vi tal cosa nueva en Camsai»"{1987, 75)

El otro tiene la palabra

Los del Catay así lo dicen, que ellos son las gentes más sutiles que en el mundo hay, y dicen que ellos han dos ojos, y que los Moros son ciegos, y que los Francos han un ojo. y ellos llevan la ventaja en las cosas que hacen a todas las naciones del mundo[1]". Este antiguo proverbio chino constituye una de las esporádicas situaciones en las que podemos "oír" la opinión de los extranjeros sobre los europeos o, mejor dicho, conocer la manera de la cual los viajeros europeos creian que los extranjeros los percibían. Unos cuantos apuntes sobre las varias actitudes que los viajeros cristianos reseñan al respecto:

* curiosidad,observadaporGuill ermo de Rubruc k:

[Los tártaros] se informaban también respecto al Señor Papa y respecto a si era tan viejo como habían oído decir, ya que habían o i do decir que tenia quinientos años"

- deseo de conocer la religión cristiana, si no se trata, acaso, de la perspectiva que los Polo imprimen a los sucesos:

Un día el Gran Khan [„.] rogó a los hombres susodichos que[…]regresasen al Papa [...] para pedir de su parte al Sumo Pontífice de los cristianos que le

1 **AlbertT'SERSTEVENS, *op. cit.* p. 145. [K] *¡bidem*, p. 152.**
" *El libro de María Pola.... ed. cit..* 19S7, pp. 49-SO. " Odorieo da Pordenone, /Murtón *de viaje, ed.* cíí., p. 61.

enviase a cien letrados cristianos, que le supiesen enseñar con su doctrina de manera razonada y discreta si era verdad que la fe de los cristianos era la mejor de todas, que los dioses de los tártaras eran demonios, y que ellos y los demás orientales estaban engañados en el culto gentílico; pues deseaba escuchar de manera fundada qué fe se había de guardar con mayor motivo".

* superioridad irónica:

Mangu le declara a Rubruck su propio credo en una audiencia descrita con mucho arte literario: "Al igual que Dios hadado varios dedos a la mano, al igual le ha dado varios caminos al hombre. Dios os ha dado las Escrituras y vosotros, ios cristianos, no las observáis. [...] A nosotros nos ha dado los adivinos y hacemos lo que éstos nos dicen y vivimos en paz"".

* reverencia con respecto a los símbolos del cristianismo:

...nadie osa acercarse a su carro [del Gran Khan] más de un tiro de piedra si no es llamado. [...] y como nos dirigiésemos hacía él levantando la cruz, inmediatamente depuso su yelmo o sombrero de valor inestimable e hizo reverencia a la misma cruz...[11].

¿Qué actitud se puede adopiar unto *ef otro?*

Intentar su conversión al cristianismo. Es la actitud más frecuente de los cristianos ante los que observan otra religión y Juan del Plano Carpí no ofrece un buen ejemplo de discurso misionero: Les respondimos que éramos los embajadores del Señor Papa [...]; que nos había enviado lo mismo al rey, a los príncipes y a todos los tártaros, porque deseaba que los cristianos y todos los tártaros fueran amigos y establecieran entre sí la paz; porque deseaba que fueran grandes cerca de Dios, en el cielo; que, además, el Señor Papa les exhortaba, lo mismo a través de nosotros como mediante sus cartas a aceptar la fe de Nuestro Señor Jesucristo, porque no podían ser salvados de otra manera^[1]
Pero, al parecer, tales tentativas tenían un éxito muy limitado, materializado en la arrogante respuesta de Guyuc Khan referida por el intérprete y compañero de Juan del Plano Carpino. Benito de Polonia:

El conjunto de tus cartas decía también que deberíamos hacernos bautizar y convertimos en cristianos; a lo cual respondemos brevemente que no comprendemos de qué forma debemos hacerlo. [...] Pero vosotros, habitantes de Occidente, creéis que siendo vosotros cristianos, sois los únicos en adorar a Dios y rechazáis a los demás. Pero ¿cómo sabéis quién es digno de esta gracia? Nosotros adoramos a Dios y gracias a este poder destruiremos toda la tierra, desde Oriente a Occidente". En los mismos términos le contesta Mangu-iChan al rey Luis de Francia, demostrando que los jefes mongoles no pensaban ni muchísimo menos convertirse al cristianismo por considerar que, a! contrario, los que querían estar en paz con ellos tenían que hacer concesiones religiosas: Os mandamos a través de dichos monjes el mandamiento de Dios eterno que os damos a conocer. Y cuando lo hayáis oído y creído en él, si queréis obedecemos, mandadnos vuestros embajadores^.

A pesar de haber bautizado algunas almas, Rubruck desconfía de la eficacidad de las misiones de predicación: encontrando en su camino de regreso a cinco dominicanos que se dirigían a tierra tártara para predicar

les dije que fueran allí con sus cartas, si quisieran, pero que se proveyeran de paciencia en su trabajo y de razones para justificar su venida, porque si no tenían otra misión que la de predicar, poco caso les harían los tártaros- '.

[51] Albert T'SERSTEVENS, *op. cit,* p. 270. " Gdoiito da Pordenone, ***op, di,*** **p.** 90. **" Albert T'SERSTEVENS, *op.* rif., p. 126. [58] *Ibidcm,* p.]37,n. L6S, * *Ibidúnu* p. 276.** [57] *Ibtdem,* **p. 287.**

Al dirigirse al rey Luis de Francia, tampoco oculta su escepticismo ante una misión de evangelízación;

No me parece úíil que los otros fraile vaya al pais de los tártaros como he ido yo y como van los Hermanos Predicadores; pero, si el Señor Papa [...] quisiera mandar con honores a un obispo y responder a las necedades que los tártaros han escrito ya por tres veces a los francos [...] podría decirles cuanto quisiera [...]. Pero es importante que tenga un buen intérprete, o incluso varios intérpretes, y mucho dinero para gastar[1]-. El fraile flamenco era persona idónea para dar tales consejos. Su experiencia de embajador- misionero le había hecho ver el orgullo de conquistadores ***y*** la resistencia religiosa de los tártaros que escuchaban las prédicas sin abandonar su conducta religiosa tradicional; además, su propia participación como protagonista en un torneo teológico organizado a instancias del Khan y en que competía con representantes del nestorianismo, del islam y, posiblemente, del budismo, no le había ofrecido, por su final burlesco, ningún motivo de entusiasmo:

Todos escucharon sin contradecir; sin embargo, nadie dijo: «¡Creo, quiero ser cristiano!» Habiéndose terminado la polémica, los nestorianos y los sarracenos cantaron juntos en alta voz; los tuinans callaban, y después todos bebieron copiosamente[1]". En contados casos, el extranjero deja de ser un objeto de la evangelizaron para convertirse en dechado para imitar. Un texto no perteneciente a un relato de viajes propiamente dicho, pero que lo con textual iza con vistas a orientar su lectura en sentido edificante - hablamos del prólogo del dominicano Francisco Pipino, que encabeza la traducción al latín del libro de Marco Polo - alega varios argumentos a favor de la respectiva traducción; entre ellos, uno llama la atención:

se confundirá la desidia de los cristianos no devotos, ya que los pueblos infieles están más dispuestos a venerar a sus ídolos que muchos de los que han sido sellados con el hierro de Cristo a honrar el verdadero culto de Dios". En la estrategia argumentativa del fraile dominicano, los comportamientos religiosos que en el libro prologado se califican como barbarie, idolatría y demonismo se invisten con valor ejemplar al presentarse por antítesis con el tedio religioso del público meta.

Breves c uncí u si unes

Si a base de los testimonios que acabamos de examinar intentamos construir una imagen del extranjero, observaremos qtie ésta es predominantemente negativa: la heterodoxia, la inmoralidad, la barbarie, el demonismo son los rasgos que definen la alteridad religiosa. Los relatos de viajes consideran al *otro* con superioridad o, en el mejor de los casos, con compasión.

1 ***Ibidem,*** **p. 269.**
" *El libro de Marco Polo..., ed. al.* 1987, p. ¡2.

Sin embargo, dentro de esta nota general, los relatos medievales de viajes ofrecen una perspectiva de notable variedad sobre la religión del ouo: registran diferentes grados de alteridad, desde la que se manifiesta en el marco de la religión propia del viajero hasta la que abarca las creencias propiamente dicho extranjeras. Al igual de las noticias geográficas, históricas o de otro tipo ofrecidos por los relatos de viajes, los datos sobre las creencias de los extranjeros se enmarcan en la doble finalidad del discurso didáctico practicado por los libros de viajes: informar y edificar; informar de forma directa y escueta, describiendo las realidades religiosas con las que se entra en contacto o informar deleitando, al integrar los testimonios en el molde literario de la relación de maravillas; edificar confiriendo a ciertas de las manifestaciones religiosas un estatuto de ejemplar!dad moral.

Referencias bibliográficas

BACKER, Louis de, /- ***'Extreme Oríent au Moyen Age,*** París, Emcst Leroux, 1877;

BATTUTA Ibn, *A través del Islam,* Edición y traducción de Serafín Fanjul y Federico Arbos. Madrid.
Ed. Nacional, 1981;

BENJAMÍN DE TU DELA, ***Libro de viajes.*** Versión castellana, introducción y notas por José Ramón Magdalena Nom de Déu, Barcelona, Riopicdra Ediciones. 1989; ***Embajada a Tamorlán,*** edición de Francisco López Estrada. CSIC, 1943:

GONZÁLEZ DE CLAV1JO, Ruy. ***Embajada a Tamorlán***. cdición de Ramón Alba, Madrid. Ed. Miraguano, 1984;

LE GOFF. Jacqucs, „Mirabilul in Occidcntul medieval", en ***Imagirtarul medieval,*** Bucurcsii, Ed. Mcridianc. J99I. pp. 4ÍÍ-75;

El libro de Marco Polo añorado por Cristóbal Colón. El libro de Marco Polo, versión de Rodrigo de *Samadla,* cdición, introducción y notas de Juan Gil, Madrid, Alianza Editorial, 1987; ODOR ICO DA PORDENONE, ***Relación de viaje***. introducción, traducción y noias de Nílda Gugliclmi. Buenos Aires, Ed. Biblos, 19S7;

POLO. Marco, ***Viajes,*** traducción por Maria de Cardona y Suzanne Dobclmann. Alicante, (edición digital basada en la 7" ed . Madrid. Espasa-Cal pe. 1981) Biblioteca Virtual Migue J de Cervantes, 1999; T'SERSTEVENS, A., ***Los precursores de Marco Polo***, Barcelona, Orbis, 19K6;

TAFUR, Pero, ***Andanzas*** e ***viajes de un hidalgo español (¡436-1439),*** presentación, cdición. ilustraciones y notas por Marcos JIMÉNEZ DE LA ESPADA, con una presentación bibliográfica de Francisco López Estrada e Índices onomástico, topónimico y de materias por Carmen Sáez, Rafael Morales y Juan Luis Rodríguez. Barcelona, El Albir, 1982;

YULE, Sir Henry, *Calhavand ihe way thilher*. Newcdition rcvjsed by Henrj CORDtER, Landon. 1913- 1916.

O scrisoare către Veni am in Cos tac h c, înir-un manuscris al lui Eminescu

Cercetător ştiinţific Cristma-Ioana Dl MA Institutul de Lingvisticii „iorgu Iordan-A l. Rosetti" al Academiei Române cristinaioana22@yahoo.com

Résumé

Notre élude a pour point de départ, la découverte d une leltre adressée au métropolite de la Moldavie Veniamin Cosmchc p *m* quelques-uns de ses disciples, au moment où celut-ci devrait pan ir pour le Monastère de Slatina après avoir présenté sa démission, en 1807. Cette lettre se trouve dans le m s. nom, 3097 de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine,

codex qui a appartenu à M ¡liai Eminescu, La démarche a eu pour but d'éclaircir les circonstances dans lesquelles la lenre a été écrite et de reconsidérer la figure du métropolite Vcniamiu Costaehe. l'une des plus impartantes personnalités cullureIles cl èdesiustiques de la première moitié du XIX™ siècle, Nous y avons ajouté une édition de cette lettre, jusqu'à ce momenl, inédite.
Mots-clés : Veni min Costaclic. biographie, XIX™* siècle, codex, lettre, métropolite. Monastère de Slatina, Monastère de Ncain{.

Manuscrisul românesc 3097, din colecţiile Bibliotecii Academiei Române, nu este unul care să reţină atenţia specialiştilor. Astfel, Alexandru El ian îl consemnează doar drept un „miscelaneu religios", numerotat între filele 70-7S de mâna lui Eminescu[1]. Cea mai mare parte a sa cuprinde o selecţie de psalmi (f. 5-26), alături de care apare rânduiala celor 12 psalmi aleşi[;]. Această rânduiala era una frecventă în miscelaneele copiate sau destinate clerului bisericesc. Ea presupune citirea, trei câte trei, a psalmilor: 27, 31, 57, 33, 38, 40. 69, 70, 77, 101, urmaţi de Rugăciunea lui M an ase şi Rugăciunea Sf. Eustratie. Fiecare secvenţa de trei psalmi este urmată de alte rugăciuni. Astăzi, cei doisprezece psalmi aleşi sunt consemnaţi în *Micuţ ceaslov* sau *Mica prăvilioarâ* şi se mai citesc în cadru liturgic, atunci când, dintr-un motiv sau altul, nu se poate face rânduiala completă a Utreniei.

Filele l-4' sunt ocupate de cuvântul lui Neofit Peloponisanul reprezentând un îndemn la citirea *Psaltirii.* Psalmilor aleşi le urmează alte câteva rugăciuni: ale lui loan Evghenicos, diaconul, Nichifor Vlemmides, Anastasie Si nai tul, Grigorie Palamas, precum ţi o ragăciune de obşte, către toţi sfinţii. Aici opusculul pare a se încheia, deoarece filele următoare (69[T]-76[V]) sunt albe. Abia pe ultimele pagini. 77-78. este aşternută scrisoarea adresată mitropolitului Veniamin Costache, şi semnată, echivoc, „Fii<i> sufleteşti", pe care o vom reproduce, integral, în finalul acestei analize.

Comparând filigranele hârtiei pe care miscelaneul a fost scris cu cele din catalogul lui Georg Eineder, putem uşor constata că hârtia la care, în filigran, apar literele H^F (fig. 1), precum şi un leu cu laba ridicată pe un postament zimţat (fig. 2), este veneţiană. aparţinând începutului de secol al XlX-lea (I805, figura 1093)\ De aici se poate deduce, aşadar, că lucrarea şi, implicit, scrisoarea care ne interesează in studiul de faţă a fost alcătuită intre 1795 şi 1815, la graniţa dintre veacurile al XVIII-lea şi al XTX-lea. Este un moment cheie al culturii noastre, pe care Radu Rosetti il surprindea atât de bine în prefaţa *Amintirilor* sale: „Nu cred sâ fie altă ţară în care toată viaţa publică şi privată să se fi schimbat mai râpede şi mai desăvârşit decât la noi şi mai ales în care orice urmă a unui trecut, relaiiv foarte apropiet, să se fi stâns atât de complect şi de răpede ca la noi"'.

Scrisoarea în chestiune nu ne-ar fi atras atenţia, dacă nu ar fi o urmă a acestui moment atât de delicat al culturii române, pe care mitropolitul Veni am in Costache îl trece, la rândul său, cu multă suferinţă, Mai puţin dispus concesiilor decât Radu Rosetti şi analizând contextul în care cărturarul îşi

1 ***Mortumenta Chartae Papyrkcae Históriám iUustrata or Collection of Works and Documents Illustrating the History***

începea activitatea pe cea mai înaltă treapta a ierarhiei bisericeşti. Constantin Erbiceanu scria: „Pământul românilor a fost teatrul atâtor răsbele distrugătoare, ceea ce a făcut o stagnare in desvoltare, o destrăbălare în moravuri şi o stare de jale la noi in Sociatate şi în Biserică"',

Veni amin Costache este o figură emblematică a acestei perioade, în care cultura română devenea, cu toate spasmele inerente unui asemenea proces, dintr-o cultură tradiţională una modernă. Discursul academic de astăzi tinde să îl plaseze la începutul modernităţii, fără a analiza prea mult cealaltă faţă a personalităţii sale, în *DicţionartiJ Generalai Literaturii Române,* apărut sub egida Academiei Române, în anul 2004, în articolul consacrat lui Veniamin Costache se precizează: „C. nu are o operă originală, singurele texte proprii fiind numeroasele prefeţe la cărţile traduse sau numai tipărite prin grija sa. Pot fi urmărite aici generoase idei iluministe, între care intensa preocupare pentru culturalizare[11]. Pasaj preluat întocmai din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, apărut în anul 1979!

Urmare a puternicei sale dorinţe, manifestate încă din copilărie, tânărul Vasile Costache va deveni monahul Veniamin, iar episcopul lacov Stamati ÎI va hirotoni diacon în anul 1785, la doar 17 ani. Ascensiunea sa pe treptele ierarhice ale Bisericii Ortodoxe va fi una rapidă şi, dacă e să dăm crezare biografului, datorată doar „blândeţilor, smereniei, bunătăţii, dărniciei şi evlaviei" de care a dat „nenumărate dovezi"'. Patru ani mai târziu, devine egumen la mănăstirea „Sf. Spiridon" din Iaşi, în 1796 ocupă scaunul de episcop al Romanului, iar pe 15 martie 1803 este ales mitropolit al Moldovei şi Sucevei, arhiepiscop şi exarh al Plaiurilor. Intre 1803 şi 1807 se întinde prima parte a păstoriei sale. în 1807 se retrage din scaun, itnde va reveni, de această dată pentru 30 de ani, intre 18)2 şi 1842, când îşi dă, pentru a doua oară, demisia. Moare ca simplu ieromonah, în anul 1846. la Mănăstirea Slatina.

Realizările pe care le-a avut în tot acest timp sunt dintre cele mai mari, îndeobşte cunoscute, şi se pot structura pe trei planuri: organizator al bisericilor şi mănăstirilor, sprijinitor al şcolilor şi traducător din limba greacă a nenumărate cărţi canonice sau apropiate cultului. Interesant şi esenţial pentru înţelegerea resorturilor care au stat la baza acţiunilor sale, dincolo de simpla trecere în revistă a înfăptuirilor, ni se pare modul cum le percepea el însuşi.

In acest sens, se impune amintită aici o altă operă originală a autorului (In afară de prefeţele diferitelor căiţi traduse de el), adusă la lumină de N. Tănăsescu, într-o teză de doctorat alcătuită sub coordonarea lui Constantin Erbiceanu, şi anume *Testamentul* său. Cum bine spunea editorul, acesta: „e un cap de operă, în care se oglindesce idealul ce a urmărit şi sentimentele de cari a fosl însufleţit până la mormânt, Fiindcă într-însuî cetind, cineva poate cunoasce pe Veni am in mai bine de cum l-ar descri o pană oricât de expertă"[7], în acest text, trecându-şi în revistă faptele prin care a înţeles să îşi îndeplinească misiunea de ierarh al Bisericii Ortodoxe. Veni am in Costache aşază în capul listei „îndreptarea sfanţului botez"". Se pare că în zona de nord a Moldovei („în eparhia Huşului şi a Romanului şi în mitropolie"), preoţii, sub influenţă catolică, nu (mai) făceau botezul prin trei scufundări, ci turnând apa asupra celui care urma să primească taina, Mitropolitul aduce vase adecvate, colimvithre, şi, cu

multă stăruinţă, repune în ordine practica, după „dreapta deplini re canonîcească, pre temelia credinţei ortodoxe".

Urmează, pentru mitropolit, „traducerea dumnezeeştilor cărţi", Nu este aici locul să enumerăm toate traducerile sale: amintim însă câteva, întrucât îl plasează pe autorul lor într-o nobilă descendenţă: *Tâlcuirea celor şapte taine* (IS07) este aceeaşi lucrare pe care, tot într-un momem dificil al culturii noastre, găsea cu cale şi mitropolitul Varlaam să o traducă, *Tâlcuirea Psaltirei,* de a cărei publicare se îngrijeşte în *Testamentul* mai sus pomenit, va apărea post- mortem, în 1850; carte de căpătâi a cultului ortodox, *Psaltirea* a fost una dintre preocupările constante ale minţilor luminate ale culturii noastre. Ca un bun organizator al Bisericii, conştient de permanenta nevoie a unei norme unitare, traduce *Pitdalionul,* o lucrare amplă, ce cuprinde toate deciziile Sinoadelor ecumenice. S-a asigurat ca există o nouă traducere a *Scării* lui loan Scăraru (din nou urmând parcă gândul mitropolitului Varlaam), însoţită de scolii lămuritoare. Şi tot el încurajează traducerea, la Mănăstirea Neamţ, a *Vieţilor Sfinţilor* (într-un demers similar celui întreprins de mitropolitul Dosoftei). în fine, este unul dintre foarte puţinii cărturari români care, înainte de jumătatea secolului al XlX-lea, s-ati încumetat să dea o traducere a *Dumnezeieştilor I. iturghii.*

Seminarul de la Socola vine în rândul al treilea , El era menit să aducă „tagma preoţească la buna cunoştinţă", acolo învăţându-se „pe deplin rânduiala bisericească, istoria sfântă şi eclesiastică, erminina dumnezeeşti Scripturi şi învăţătura theologică". Programa cuprindea, după cum însuşi o spune, cursuri de „gramatică românească şi latină, de caligrafie, de geografie, arithmetică, istorie universală, logică, filosofic şi ritorică"[1]. în afară de toate acestea, copiii aveau un „învăţător iu duhovnicesc, spre a deprinde rânduiala bi seric cască, înţelegerea Sfintelor Scripturi şi alcătuirea cuvintelor morale, spre a rosti norodului în biserică". De subliniat că, pentru prima dată. se preda într-o şcoală, în Moldova, gramatică românească"[1].

în fine, ultima înfăptuire pe care mitropolitul o aminteşte este aceea că a ajutat, pe cât i-a fost cu putinţă, la înfiinţarea unor „aşezăminte învăţăturii publice", unde a avut în vedere mai ales introducerea limbii române ca limbă de predare. De asemenea, trimite, pe cheltuiala lui, tineri în diferite centre universitare, spre a se instrui. Figuri emblematice ale culturii româneşti, precum Asachi, Său I eseu, Ser ¡ban îşi datorează formaţia acestei practici. Printre cele din urmă griji ale sate este aceea de a se asigura că un ultim fiu duhovnicesc, Veniamin Cananau, va ajunge să-şi desăvârşească studiile la Alena: „De va vroi milostivul Dumnezeu a mă ţinea în viaţă până îl voiu trimite sau şi mai înainte, din ceia ce iau pentru mine îi voi purta cheltuiala sa, iar de va poronci a ieşi eu din viaţa aceasta, las engolpiul (= „iconiţă purtata la gât". n,n. Cristina Dima) trimis mie de către Prea măritul împărat al Roşiei Nicolai Pavlovici, apărătorii! I bi seri cei pravoslavnice, ca să se vânză şi din preţul lui să i se poarte cheltuiala

1 **Nicolae TAnASFÜCU.** ***Viaţa şi activitatea fa i Veniamin Costadie,*** **Bucureşti, Tipografia Gutemberg, 1896. pp.41-42. " „Testamentul Mitropolitului Veniamin" in Nicolae TANASESCU,** ***op. cit,,*** **p. 45-**

" Pentru o prezentare amănunţita a programei ţi a dascălilor seminarului, vejti articolul lui N. A. URSU,5e/mjifirii/ dc ***la Socola, prima şcoală de grad gimnazial*** **fit** ***limba română,*** **in „Cronica", nr. 21/1993 ţi reluat în** ***Contribuţii la istoria culturii româneşti,*** **taţi, EcL Cronica, 2002, pp. 353 364, CL ASACHI,** ***Chestia Învăţăturii publice, apud*** **N. TĂNÂSESCU, op. cit.,** ***p.*** **9.**

numitului fiu până la întumarea sa in patrie, iar prisosul ce va mai rămânea din preţul engolpiukri să se împartă pe la săraci"".

Anecdotica ţesută în jurul personajului trădează aceleaşi preocupări. încă din copilărie a fost atras de mişcarea Părintelui Pai sie Velicicovschi. N, Istrati, biograful care. în prefaţa *Tâlctiirii Psaltirii* tradusă de Veni am in şi apărută post-mortem, consemnează istoria vieţii mitropolitului ¹;, povesteşte o întâmplare inedită despre copilul Vasi le Costache, care, după vreo trei ani petrecuţi la şcoala vasiliană- reorganizată sub Grigore Gliica in Mănăstirea Sfinţilor Trei Ierarhi din laşi -, „dezgustat de metoda brutală a loghiotanţilor (= „învăţaţilor, dascălilor" n.n. Cristina Dima), intr-o noapte, împreună cu alt coleg de şcoală, a fugit din Iaşi - voind a merge la Mănăstirea Sfanţului Gherman (Neamţul), unde Stareţul Pai sie atrăsese mare număr de evlavioşi".

într-un ah context, îl vedem în Adunarea Obştească, apărând limba română, socotită de boierii înaltului for ca improprie pentru formarea unor oameni de cultură şi, prin urmare, improprie ca limbă de predare în Academia Domnească, „M itropolitul, ca preşedinte al Adu nare i. fară a se lansa în discuţi uni infructuase asupra acestei cestiuni. propune membrilor Adunării ca să mai amâne chestiunea şi după şedinţă să poftească pe la Academie. [...] acolo se fac întrebări elevilor; din Religie, Retorică, Istorie, Geografie, Literatură, Filosofic, Matematică etc. Elevii răspund admirabil de bine, aşa că mulţumesc şi pe boieri şi pe Mitropolit [...] <caie> adresează colegilor săi din Adunare următoarele cuvinte: Şi mai ziceţi, boierilor, că în limba patriei nu se învaţă carte!... . La cari boierii, drept răspuns, smeriţi lăsară ochii în jos şi propunerea s-a amânat pentru calendae[1],"

Ni-l imaginăm, descris de Edgar Quinet, asistând, impozant şi solemn, la prima reprezentare teatrală în limba română, o piesă scrisă de Asachi, *Păstoriţa Carpatilor*. Spectacolul, cate are loc „într-un salon particular, iluminat de câteva lumânări, s-a părut lui Veni am in *admirabil* încât, continuă autorul relatării, teatrul român s-a inaugurat sub patronajul său ca în timpul misterelor"'[1].

Radu Rosetti îl surprinde într-un tablou memorabil, în timpul epidemiei de ciumă din laşi. Măsurile - probabil drastice - ale autorităţilor fac poporul să se revolte, îar nemulţumirea îl aduce la porţile curţii domneşti. Mitropolitul iese în mijlocul oamenilor şi încearcă să-i liniştească. Dar, cu toată autoritatea sa, nu izbuteşte să alunge spaima şi să potolească protestele. Faţă de discursul domnitorului Calimah, mulţimea are o atitudine mult mai ameninţătoare, Drept urmare, pentru a-l apăra pe domn, arnăuţii trag de pe ziduri focuri de armă. In invălmăşala ce a urmai, chiriarhul ţării şedea „pe taraba unui jidov, bocindtt-se că n-a fost în stare să liniştească poporul şi denunţându-se in gura mare pe sine însuşi că, din cauza nepriceperii sale, s-a vărsat sânge nevinovat, cu mare nevoie au izbutit să-l ieie de pe acea tarabă şt să-l ducă peste drum în casa logofătului Grigore Ghyka"'\

1 **Edgar QUI MET, *Œuvres complètes,* tome VI, *Les Roumains, Allemagne et Italie,* Pïiris, Ed. Pagnerre, 1857, p. 90. [15] Radu ROSETTI, *op. dt..* p, S9.**

Vedem acelaşi personaj, speriat, temându-se pentru propria persoană şi fugind din calea ocupaţiei ruseşti intr-o caretă, ascuns sub o pălărie femei ase ă, dar nu putem să nu evocăm şi momentul demisiei sale din 1842, pe care *Gazeta de Transilvania* din 16 februarie îl consemnează astfel: „în capitală şi în toată Moldova domnesee numai o jale... Până seara s-au msciinţat unii şi dintre poporul de rând cari în număr mare au alergat la Mitropolie. Bocetul obştesc era foarte sfâşietor. Tânguirea se urcase in gradul cel mai înalt, încât trebuia să vină împrejur paza militărească, ca să oprească şi să împrăştie mulţimea. La patru ceasuri după miezul nopţii Prea Sfinţia sa porni înconjurat de trupe către monastirea Slatina ce-i este hărăzită pentru viaţă, încă de la 1807"".

în 1807 mitropolitul îşi depune pentru prima oară demisia. în felul său lacunar şi nefericit pentru istoric, N. lstratî consemnează evenimentul[17]: „Două persoane ale cărora nume sântem nevoiţi a le rătăci, nemaidumerindu-se cum să linguşască şi să să recomande pe lângă plenipotentul Prozorovschii, cu prilejul slobozirii unui ucaz cătrâ divanul ţării, pârî pe mitropolitul Veniamin, că ar sta cu totul împotrivirii poroncilor ministeriei. Ruşii însă şi pe atunce ne cunoştea cât sântem de statornici în Prinţipaturile noastre, cât cumpănim fieşte carele şi până unde trebuie să se întemeieze şi să creazâ în vorbi le noastre. Cu toate aceste, mitropo linii Veniamin să mâhni adânc de clevetirea ce i s-a făcut şi mai apoi să trasă de bunăvoie din scaun, la anul 1S0T'[1]".

Şi Nicolae lorga îl socoteşte pe mitropolit victima unui complot, însă aminteşte şi atitudinea ostilă a lui Veniamin Costache faţă de ruşi'\ De altfel, se pare că sâmburele intrigii îl constituie faptul că mitropolitul s-ar fi plâns, în cadru oficial, că „Moldova întâmpină prea mari greutăţi cu întreţinerea armatei ruseşti"[30].

Sursele spun ca i se decide ca loc de retragere Mănăstirea Slatina. Din scrisoarea pe care o avem in vedere, reiese că singur a cerut acest loc, iar cei îndreptăţiţi din obşteasca adunare nu au lacul decât să i-l aprobe. După cum se ştie, ex-mitropolitul preferă să ajungă acum. în primul său exil, nu la Mănăstirea Slatina, de unde totuşi îşi V3 primi venitul cuvenit, ci la Mănăstirea Neamţ, poate urmând un vechi gând din copilărie, desfăşurând acolo un adevărat program susţinut de tipărire a cărţilor folositoare. A socotit probabil mitropolitul câ aceeaşi mănăstire, din care Sf. Paisie revărsa încă o dată asupra creştinismului moldovenesc lumina gândirii i si haste, ar fi potrivită să devină focarul din care să se răspândească o atât de necesară cultură bisericească.

Tocmai acestui moment delicat, poate acestei ezitări, iî aparţine scrisoarea inedită, din manuscrisul deţinut de Em in eseu, de la care a pornit demersul nostru: atunci când mitropolitul îşi va fi scris demisia, dar nu îşi decisese incâ locul exilului - atât de fast, altfel, pentru istoria Bisericii Ortodoxe Române-'. După cum se poate observa, cel care i-a scris vorbeşte doar

Apuif N. TANASESCU, ***op.*** cif„ p. 40.

17 **N, ISTRATL in *Tâlcuirea Psaltirii..., ed. cil.,* p. 16,**

18 G. BOBULESCU, *Noi contribuţii la biografia Mitropolitului* IV *uium in Costachi,* Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, I939,p.5.

" N. IORGA, Vrrijiî *ţi faptele Mitropolitului Moldowi Veniamin Costachi (1768-1846),* Bucureşti, Biblioteca populara Miner va, 1907,

* Teodor CERBULEŢ, *Veniamin Costache (1768-1846), Viaţa ţi înfăptuirile,* Bucureşti, Ed- Casa Romanească, 1939, p. 18.

N. lOUGA scria: „Fostul mitropolit cheltuia acum aici pentru tipărirea de cărţi folositoare" *(op. cit.,* p. 53). Astfel, iu 1807 începe tipărirea *Vieţilor*S^î ji f r/or cu tomul pe seplembrie, urmează dnuă cărţi depsaltichie, CbîrrafddtiimoHuJ, tradus chiar de Veniamin, la fel *Pildalionul* ş.a

.despre mănăstirea Slatina, unde urma să îi trimită cărţile. Aceasta este una dintre puţinele cereri ale cărturarului, care ne arată limpede faptul că retragerea din scaunul de mitropolit nu a însemnat pentru el şi abdicarea de la ceea ce considera a fi o datorie faţă de cultura poporului său".

Sigur că, urmărind aşa-zisele idei iluministe răspândite la noi la graniţa dintre secolele al XVIN-lea şi al XlX-Iea, le putem regăsi şi în faptele lui Veniamin Costache. Dar daca totuşi considerăm atent actele pe care el însuşi le socoteşte importante, precum şi această decizie a sa de a-şi aşeza misiunea culturală, a cărei conştiinţă fără îndoială o avea, în descendenţa unei personalităţi carismatice (în sensul etimologic al cuvântului) a Ortodoxiei, in forma sa cea mai înaltă, aceea a curentului isihast, credem că îl putem pune cu îndreptăţire in rândul unor personalităţi precum mitropolitul Varlaam, mitropolitul Dosoftei şi mitropolitul Antim Ivireanu. Oameni de cultură care au înţeles Ortodoxia în forma ei athonită ca pe elementul definitoriu al spiritualităţii noastre şi care, asemeni domnitorilor români ce făceau danii la Sfanţul Munte, au apărat şi au consolidat această tradiţie prin operele şi faptele lor

-j-j. **Cu fii asca evlavie în ch i ri â 11 d u-ne '.**

sărutăm de obşte dreapla blagoslovitoare Preaosfinţiei[:i] tale

Nici aducerea aminte pildei cei<i> evanglieliceşti de a nu să dezlipi păstoriul cel bun de turma sa, nici asămanarea firii omeneşti de a nu laşa părinţii pe fi<i>i săi, au putut să dea noao sufleteasca mângâi are la întristarea-' ce am priimit pentni hotărârea cea neschimbată acei<i> fară vreame depărtări şi pareatesis[:'] din scaunu/ Mitropoli<ei> Moldoviei a PreaosfinţiP tale.

Şi întru care vreame? întru aceea care patri ia cu neasămănare să chinuiaşte de valurile 77* lumeşti a marei, întâmplări şi a viforului războiului. Atuncea dar, asămănată iaste şi râvna aceasta a Preaosfinţier[4] tale de a protimisi[JT] numai calea mântuirii în partea cei<i> sufleteşti şi a ne puşti turma cea / din pronia ceriască încredinţată şi pre fiii cei sufleteşti a Preaosfinţir"[1] tale şi a lăsa intru o văduvie patriia. Dar întru aceasta numai găsim oareşcare liniştire cugetelor noastre a zice că poate vreo năstăvire-'[1] <ce> iaste mai presus de omenire au pus în inima Preosfinţîei[;4] tale o împetrire intre cele[3]* lumeşti şi alegerea de cea le sufleteşti. Drept aceaea iaste hotărâtă depărtarea a obştescului nostru părinte de fi<i>i cei iubiţi ai săi. Aşa au voit Domnul, fie şi aceasta după voinţa Sa,

Iartă dar. din sufletul cel părintesc, preafi<i>i PreaosfinţiP tale, carii acum cu glăsuire cucernice sufleteşte să înfaţăşază prin această scrisoare, căci mult vor fi greşit întru deşărtăciunile

" Constantin Erbiceanu pune în evidenţii ţi legătura pe cart o arc, in această perioadă a primului slu exil cu Mitropolitul Ţării Romaneşti, Grigprie, aflat, de altfel, din cau/a războiului la Braşov: „Lucrau la dezgroparea literaturei cărţei străbune şi imprimau deosebite lucrări de ale lor." ***(op. dt.*** **p. 19). " In transcrierea textului am respectat, fireşte, principiile foneticii interpretative, "Scris: nptoi^-**

Scris: .(.impuţi tmvtpi- * Arhaism, cu sensul,.demisie" Arhaism, cu sensul „a acorda întâietate". Arhaism, cu sensul „îndrumare" Scris: Mut.

politiceştii vieţuiri, scârbind pre părintele nostru. Drept aceea şi neîncetat roagă pre Cel milostiv // pentru iertarea păcatelor noastre, pentru liniştirea pâri miri Iov norodului şi pentru bunăstarea 78[r] pământului.

Şi cât pentru mănăstirea Slatinei, de a fi lâcaşe petreacerii cei vreamealnice a Preaosfinţir[1] tale şi ceiealalte cuviincioasă mici ceareri, să tril mi/ căTţile, pentru ca să fie întru a Preaosfinţir"[1] tale voinţă găsindu-sâ de toată obştea acelea dreapte şi cu cuviinţă cătrâ persoana Preaosfinţii'J tale, ce au păstorii eparhiile ţârii cu necontinire *I" 5* ani. Aşadar şi fierbinţâle rugi vor fi noaî şi pământului in veaci agiutătoare.

Fi<i>i sufleteşti

Bibliografie

BOBULESCU, Constantin, *Noi contribuţii la biografia Mitropolitului Veniamin Cos taciţi.* **Bucureşti. Tipografia Cărţilor Bisericeşti. 1939:**

CERBULEŢ, Teodor. *Veniamin Costache (1768-1846). Viaţa şi înfăptuirile.* **Bucureşti. Ed, Casa Românească. 1939;**

ELI AN, AL. „Emincscu şi vechiul scris românesc'*, în voi. *Bizanţul, Biserica fi cultura româneasca,* **laşi, Ed, Trinitas, 2003;**

ERB1CEAMU, Constantin, *Despre viaţa şi activitatea Mitropolitului Veniamin Costache ca Mitropolit al Moldavei,* **Bucureşti, I KfiN. Imprimeria Statului, Ia Serbarea Seminarului din Bucureşti, 30 ianuarie** 18B8;

10RGA, Nicolac, *Viaţa şi faptele Mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi (¡768-1846},* **Bucureşti. Biblioteca populară Minerva, 1907;**

Monumenta Chartae Papyriccae Historiam ¡Ilustrata or Coliection of Works and Documents Mustra ting thc History of Paper, **icoord.) E. J. LABARRE, VIII,** *The Ancient Paper-MUh of the Forner Austru- Hungarian Emptre and the ir Watermar&s*, **Gcorg Eineder, Hilvcrsum Hol land, Thc Paper Publica ti an Socicty, 1960;**

QUINET, Edgar, *(Euvres completes,* **tome VI,** *Ies Roumains. Aliemagrte et italie*, **Paris, Ed. Pagnerrc, 1857;**

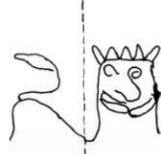
ROSETTl, Radu, f *'e am auzit de la alţii. Amintiri,* **ed, de Mircea Angliei eseu, Bucureşti, Ed, Fundaţiei Culturale Române. 1996;**

ŞTREMPEL. G., *Catalogul manuscriselor româneşti din Biblioteca Academiei Române,* **voi. II, Bucureşti, Ed. Ştiinţifici şi Enciclopedică. 1983;**

TANĂSESCU. Nicolae. ***liaţa şi activitatea lui Veniamin Costache,*** **Bucureşti, Tipografia Gutcmbcrg, 1896;**

URSU, N, A., *Seminarul de ia Socola, prima şc oală de grad gimnazial in limba română,* **în „Cronica", nr. 21/1993 şi reluat în** *Contribuţii ia istoria culturii româneşti,* **laşi, Ed. Cronica, 2002, pp. 353-364: VJZANTl, A.,** *Veniamin Costachi, Mitropolitul Moldovei.* **laşi. Tipografia Buciumului Român, 1881.**

Prescurtare de Ia sl. iciir, în trad.: „ani"



I\g. **I** *Filigranele figuri (W* **cm lungime ţi 5 cm înâltimc).**

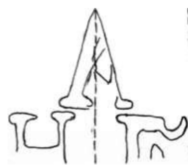


Fig. 2 *Filigranele figuri* (7 cm lungime şi *5* cm înălţime}

.The Short Version of Catena B2 with Commentaries 011 the Song of Songs in Manuscript 52 in Baltazar Bogisic's Collection in Cavtat (Croatia)

Assoc. Prnf- Margaret DMtTROl'A. St. Klimetii Ohridski Unwersity of Sofia
mtirgareljimiirovafd^mailcam

Abstract

Ttac paper discuss« the Slavonic translation of the Greek text of *Catena B2* wilh commentaries an l lie Song of Son ¡is and its abridged version. In all likelihood the abridgement was made by Cons tontine of Ko&lcnec. u Bulgarian refugee in the court of tile Serbia n ruler Sic Tan La/arc vie. The examination oT manuscript 52 in the Museum of Cavtat corrects the opinion that the copies of I he abridged version end with the commentaries oti Csini *2*| ft. This manuscript shows that ihcre is a com pic l c copy of the abridged version and I hat Can stun Line quoted this version in his original compositions.

Key words: Song of Songs. Constantino of Kostencc, biblical commentaries, biblical quotations, medieval Slavonic manuscripts.

Catena in containing commentaries on the Song of Songs was compiled in a Byzantine milieu not earlier than the end of the 11 th century. It contains commentaries by Theodoret of Cyrrhus (393 - c. 460), Michael Psellus (1018 - after 1078), and the so-called "Three Fathers", a compilation of texts and ideas of Gregory of Nyssa (c. 335 - after 394), Nilus of Ancyra/ Sinai (c. 345 - c. 430), and Maxim the Confessor (580 - 662).[f] The earliest extant Greek copy of this catena is a manuscript from the first half of the fourteenth century, which is kept in the National Library of Austria in Vienna, Cod, theol. gr. 314.[:] The folios of this manuscript were bound in the wrong order in more than two places. The Slavonic translation of this catena witnesses a version which is earlier than that preserved in the extant Greek copies. Luciano Bossina, without being aware of the Slavonic translation, reconstructed the initial version of the Greek catena judging mostly from the content and ideas of the texi and noticing the wrong order of some folios in Cod. theol, gr, 3I4.[1] The Slavonic translation fits its reconstruction as is shown on Table 1. The Slavonic translation survives only in

1 **BOSSINA (2(W0).**
17 See CTAH4EB (J982:72-75),flPArOBA (2005:410-413), AHFYUIEBA [2009).
18 On Stefan Lazarevic's literary interests, see TPHftVUOBHTi (1979; 77-9S, 114-129, 209-219), TPHd>OHOBA (2006). On a possible project of his for translation and/or redaction of earlier translations of Old Testament books, seefATOBA (2010:215-241).
[U] TPHOYHOBHTi (1979; 146,198-202), TFWDOHOB A (2006).

one copy, a manuscript of the end of the Fifteenth century kept iu the Rila Monastery, Bulgaria, sign. 2/24 (henceforth RM 2/24).

Table 1.

Cod theol s^r . 314	Rí la Monastery 2/24
Theodoret (according to Bossina). f. 9(H23 end: ok piKpou őre nappABov dtt" oüimií. sűk oú íűpöv *őv* ly^dirnaEf *r*| P^u (Cant 3:4) = **PGSI.** 113	Theodoret (according to RM 2/24). f ! 73v3-4 Ι.Vk'f- ĺJ,í,AÍUh IÁK« llflJtí^B^ W nát • lív'kí nccnipmini üí AKUhVn, *ılwttiL* Ufiii :—
Theodore!, f. 92r 1. kai vnkpov tovtouo 5ia5pauou(ja AËyíi aŬTÓv EuprptEvai **... - PG** ül. 116	Thoodorcl. f. I73v5 n mw 'Hí üHuoiék TÍri **ÖKfüt** m ...
Three Fathers, f. 92v22-24 end: É^rÍTrpa airróv Kai oüx íúpov aŬTÓv (Cant 3:2) » ÉKofXecot aúrov Kai OUK úirrpcouaË uou. ArjhovÓTi, KQTH Trpa^EV **Kai SEUpiav £^T)TTpa aúróv** muouuÉvn **- PG** 122, 597	Three Fathers, f. l74r26-27 Kiütni ero ü he ÓEf^TW éri ■ Kh/KhS ér? ü hí ^'cmÚuia ut f. 174vl-2. liíUti ¿Ke, iií M KIVYSHT» - kViVhlíkA Cl'í HÖAfíj«i>WLJJII
Three Fathers, F. 91rl-3: outou tó kot" íVípyEiav pjepytTUidv, Kai tó kot' oúcíav aTpitrrov. ti & aúroc. cjv thv ouoiav lÓtpyiTLKik EOT!, KGtí HTpETTT^, OIJK ii5uirrf9nv eúpriv; = Theodoret PG 8L 113-116	Three Fathers f. I7<K2~«J™ > f. I74V2-5 TW^TIT+F* **itvilihtiniv* HÍ i ifimen« e, ÍSTÍ alt tíyijikeisujk liAriiírt'Ni fcW«Utm ii Heilr&ftPítim, r« ti^Mgf^** OEpíTH ...
Thro; Fathers, f. 9ly end: eiri KűÏTrív uou *kv* vu£ív, e^TÍTnüa ov nycíiTr| 0£u ^ *J/uytí pou. ¿^TÍTTioa nuröv Ktxi guj< fupou ccvxóv {Cant 3:2) = Theodoret PG $ 1. 116	there is no trans lation
f 93rl ekgAéüu toj rÓV noti o0; (únqKÓuaE pou. Micliael Psellus ővrciy., aKaTcDuiTmor. H on, XP'o^ ı *io|i,* <|>úoi', ... = PG 122, 597	Ihure is no translation

[31] Initially the poem was dedicated to Constantine IX Monomachos and his name was included in the title; later, it was replaced with the name of Michael VII Doukas (ruled 1071 - 1078). There are copies of the poem in which there is no specific name of an emperor, including in *Catena B2* (WESTERINK 1992: 13-14).

On the literary interests of the aristocratic women in the 14"[1] century in Serbian court, see GRIBBLE (1993), TAI OBA (2010; 182-204). On the Greet sources of the fragments on cosmography and geography, see PAflOllIEBHTi (2005).

Specialists at the fifteenth-sixteenth South Slavonic manuscripts think that this copy was produced in the Rila Monastery at the end of the fifteenth century by monk Spiridon and another scribe.' Several portions of the commentaries by the Three Fathers and Michael Psellus known in Greek are not present in this source.

The Slavonic translator of *Catena B2* has not been identified yet. One could suggest three hypotheses: first, the catena could have been translated in the capital of the Second Bulgarian Empire. Tarnovo, or in an adjacent monastery at the end of the fourteenth century; second, it could have been translated on Mount Athos (for instance in the Hilandar Monastery), and finally, the translator could have been Constantine of Kostenec, who in the first quarter of the fifteenth century lived in the court of the Serbian ruler Stefan Lazarevic (prince 1389-1402, despot 1402-1427) as a refugee from the Bulgarian lands devastated by the Ottomans.[1]

What is known is that after this translation of *Catena it2* had been produced, Constantine of Kostenec made an abridged version of it. Until recently, it has been believed in scholarship that this abridged text is a concise version only of the commentaries by Theodoret of Cyrrhus on the Song of Songs.[11] After 1 compared the translation of *Catena 112* in RM 2/24 with the abridged version, I concluded that the author of the abridged version had retained also some sentences by the other commentators included in the catena. This is confirmed further by the examination of manuscript (sbomik) no. 52 in the collection of BaltazarBogisic.

As a matter of fact, only two copies of this abridged version of the Slavonic translation of *Catena B2* are known. The earlier one is placed in codex no. 49 of 1556 which originally belonged to the collection of St. Nicholas' Monastery (near Bijelo pole), Montenegro (henceforth referred to as Nik).[1] According to the editor of this copy, Dorde Tri fit no vie/ who first made this composition known to the scholarship, the copy is not complete: it ends with commentaries on *Camicum* 2:6. The title of this copy says that the commentaries by Tlieodoret of Cyrrhus were translated by Constantine the Philosopher, the teacher of the Serbs (Constantine of Kostenec). This codex contains other compositions (mostly translations and compilations) attributed to Constantine of Kostenec[9]: Fragments of Medieval Cosmography and Geography,[1"] a chronicle with the genealogy of the Serbian rulers (Nemanic family},[2] and Description of Jerusalem,[13]

The other copy of the abridged catena is in codex no. 52 of 1567 (old sign, 19c) in the collection of Baltazar Bogisicin the Museum of Cavtat, Croatian Academy of Sciences (henceforth referred to as Bog). In contrast to Nik, in the title of this copy the name of Constantine is not mentioned but the manuscript consists of two pans in both of which there are compositions attributed to Constantine of Kostenec: in the first part, the abridged version of *Catena B2* and Fragments of Cosmography and Geography are included, while in the second **part** (possibly of **the seventeenth century)** are copied **the** *Vita of Stefan Lazarevic* and **the** Chronicle with genealogy of the Serbian rulers

---

1 **On this manuscript see MOUIMH {1961:*697),* on its dating dating see more recently СТАККОВМ'Н (1994: 179-181). Bon jo Angelov (AHI'FJIOB 1967; 162-188; 1978; 232*213) suggested that the manuscript Was Written by the famous**

2 **TPHOYHOBHTi (1990:307),**

mentioned above," All these texts are attributed to Constantine of Kostenec. Judging from the contents of Nik and Bog and from the now lost Lovec Sbornik, scholars believe that there existed a Book by Constantine which contained the enumerated texts including the commentaries on the Song of Songs,[M]

The copy of the abridged version of *Catena ii2* in the Bogisic codex 52 was edited by Kuju Kuev and Georgi Petkov." Their edition gives the impression that this copy also ends with *Cant* 2:6 as is the case with Nik and that a certain portion of the text in Nik is missing in Bog which replaces it with another text."[1] I have not seen Nik but recently I have had the chance to have a short look at Bog in Cavtat for which 1 am obliged to the Museum of Cavtat and die Croatian Academy of Sciences. What 1 discovered is that Kuev and Petkov working with Bog have not noticed that the folios are not in the right order. H is true that after the commentaries on *Cant* 2;6 and the beginning ofTheodoret's commentaries on *Cant* 3:1, another text follows on the next page (f, 133): this is part of the composition on cosmography and geography. And yet, turning this page, I saw that again the text of the catena on the Song follows on the next folios.

Actually, Kuev and Petkov correctly reproduced **the** part of the commentaries on *Cant* 2:6 on £ 131 vl -13. probably because this text is present in Nik, They, however, have not **noticed** that the text of the catena follows on 131 vI4 **with** a big initial "3" of the verb "zaklext" starting *Can l* 3; I and that there is a title on f. 13] v!3 informing the reader **that** these are the commeniaries by Theodoret, Further, they have not noticed that the commentaries on f, 126 r/v refer to *Cant* 3: 3-J1 **and also** that the text **in** Nik starting with **Jicn**.ibueua we hoktch and ending with **apeMemi** nyaencKoe was written **in** Bog on f. I32r/v.

Thus, the folios in Bog. arranged in a wrong order, contain the following texts: ff. 124v-125v (Theodoret's introduction); f. I26r-126v (Commentaries on *Cant* 3: 3-11): f 126 was wrongly located after f. 125; ff. I27v-131 v (Theodoret's introduction and commentaries on *Cant* l-2:6 and beginning of the commentaries on *Cant* 3:1); f. 13 2r/v (Theodoret's introduction); f. 133r/v another text (cosmography and geography}; fT. I34r-142r (commentaries on *Cant* 4-8).

Table 2 compares the texts in RM 2/24, Nik and Bog and shows the order in which the folios in Bog should follow, in my view, if the content of the text is taken into consideration.

Table 2.

Catena B2	RM 2/24 (full catena)	Nik (incomplete copy of the abridged version of the catena)	Bog (complete copy of the abridged version)
A. Theodoret*s introduction	115v8-l17vlQ-lI en'k£ utKbi tiictih its che \VMKTh»l|li ... fiAl'l UIMfOTll u,mT(i	324r-325v	I25v-125v33
H.	1t7vl1-119v22	326r-327r	U2rl-I32v33

Theodoret's introduction	1 kll Ah} Iii HA ffie HOKTiM ... ftf bfJfllH Vü¡Mti(K«		
C. Theodoret[1] $ introduction and commentaries on Cant l-2:6,	119v22-23 - 158r17-18 J,1llirt;h(TKi ■ HHJKii HkJfit A SK^O ¿\"lJTi WH 1 ... <;Är«,\mTiMtnt,tH tti'o fS AAfh, O AKHH» - umfviireAHhUi im d tutWKi»	327r-331v UII«KhCTJ<» . IJH.Hi IAS« AififoA/tTi A« i Ithi-HliA liOMMMTb um Kf, Kftfi. AMNIIUA caPoa■s h c t nit riMibi T4ro	I27rl-I3 Ivl3 MHOJtihCTli . HHJtSf iiL |[| i>HIU\ riCM,THTt, MfcYl K'A KAI'i. AKHIII(,i l!ATi.\ TLUfTliic tliih-hl ■rcri
D. Cant J: t and commentaries	J 5 8 v4-161 r26- 27/161 v I tk AM)JifC li^ivWGbi ,„ putm H eMHhi UMLtivUJII üKli^lJ (wkTi kt'KMU RUTH • ¡1 ^uVhUb ü ii nlibi fAtikA. TAKO«\, T|fMtf rt^ttiAii tWTH	missing	IjlvB; -(hiSfiT* eiiKotli. I31vl4-131v33: £,\ KAC\I, «A A'tiufpe Lif AUWKkL ... ¿fciwh tfgE H
F, Cant 3 1/2-3 and torn men 1 an es	16IVI-I73VI5-I7 H HH fAHU ^fi ® «'i IIOHKNÍ k^-r * Cero fü UíHt/Mt KAIik XC ■ ítlh/.Ah IÍ lie vjCvUKWW * M^hUtKAt>lH fie kÓfCI It "iKfWKA » l'|	missing	missing

	llptNWhfTb !IA riKMh A.£b liJÍÍTtl * ,„ A||lí KTi LtÍTCfi ÍKlXht H k* kAkTb (¡AVhtlIlKlí If 14, KjSKÍAí Él'4 * kl-ftf JRC KAWVMTHKbl H l'¡ M hi,		
F. Cam 3:3-11 and commentaries	I73vl_7-18 ISIrl5 « líf.Wt » • ó jimi'mm tˡAÍ«Th HAKAA ...	missing	I26rl-126v33 lepAMb, 1ICKÁ eri ... íLi I34rl MAfHVtT ít.
	+ ISlr 15-17 - I 8 1 v7-S; C *T,* MflTfi'T* AÍTE4 *!K* W MKTÍ UÍÍKf KT4 no í\ J'Lt£ ^"tTH HV.CStn+lt Íl|ie .\XÁriií it fó«fn'ís ... Ci'iMb ílíilt W QHOK "fttlHKIUKj II \ k **KI TTTHHRCTI** h«**R"B(T*** ui¿t-i¡,\!Vᵗ ft-		
F. Cant 4.1 - commentaries	l8lv9-]0 24N15-27 G Íií'l A4K|fA EAHJHJIIftA U4fÜ ■ C& «H * ^VH TfcaH l iA^hMUt - SiUl-Ü WiijívAHlVi TB4CI'« ... Its KAÑÚmitMftf njClAC^j¹, EATOWyAHÍí (ííUkl) • RÍ^A« *Í íl HMJh ¿JIlitTl t ¡TMÍCEh AI4T4CTII • fcijjí Mi rfií I'i n«KÚhEM ct KTV tl^NWUiflWfly « HA fAA.ll KTiíTílJIH ■ fl **ÍKH.T>mÁÑK** lipilKAllIJMI J— **Aa** BOyAíT" jtii fi ÁfvitJ\T\		I34rl-142r33 Cf éfli AflKfA U4A * ce «H " ^H '•"H®" WMWtiHtt«, frftt+Ü MAbVAHi^ Tiscri ... i;AlÍ7ᵣh E1AEAX VB KM'MVXMIIK; dcubi. Cc+,ty fí FiHf'ATII AIÍS II CAÍ i ib a'brimihi AIÍTAÍTII

	I'éphi 6ÜTH, ¡Y.ifhm VA rifütUEUK *ttíiíKÍmií* * M iL.ÑTr.tM'ci'KKh **wMujft néwuiíuk** - uñih ísuíViKí if /AtTOVIlAKIlft- CiMÍV *W* Títif ■ Klí^aWHIA TK4A E7t Ífíjll tl'W> ■ TÍEt EW nwÉAGTIj ÍA\ BA El KLKbi, AM mi •		

I could not find the commentaries on *Cant* 3: 2-3 in Bog. This can be due to the fact that I had a limited time to expect the codex. Possibly these commentaries are located on a folio placed among the folios containing the composition on cosmography and geography Still, from Table 2 it is clear that Constantine the Philosopher made an abridged version of the whole catena.

Why was Constantine interested in commentaries on the Song of Solomon? On the one hand, his teachers of the Tărnovo School quoted this Old Testament book and modeled the images of the women saints after the image of the Bride in the Song associated with Virgin Mary at that time,"

On the other hand, 1 assume. Constantine of Kostenec made the abridgement of the catena on the Song of Solomon for his despot Stefan Lazarevie, who was interested in the rulers of Antiquity and in books (according to his *Vita)* and therefore he would have been interested in the Books of Kings and also in the Song of Songs, whose author was believed to have been Solomon.[15] Further, the Serbian despot had a particular interest in Christian love as he is thought to have been the author of a *Sermon on Love*In addition, the poem by Michael Psellus which is part of *Catena B2* was addressed to the Byzantine emperor[2]" and was an appropriate text to be translated and dedicated to another mien Further, this Greek **catena** is a depository of ancient aud medieval knowledge: it contains comments on the different Greek translations of the Hebrew text of the Song of Songs, on the Christian perception of the New Testament as a mirror of the Old Testament. Church views on love, different methods of exegesis, even legal codes, biological and geographical observations. Therefore, it would have satisfied the preferences both of Constantine and die Serbian aristocracy, including may be women in the court who are known to have had literary interests,[11]

I would further suspect a special interest of Constantine in Michael Psellus. The compilation of the texts on cosmography and geography attributed to Constantine contains fragments by Michael Psel I us (from *De omnifaria doctrina)* and mostly texts by Ins conte mporary Simeon Seth's *(pmtovestiarius* under Emperor **Michael VII Doukas)** *Conspectus renan na tura! turn,* the latter also being ascribed to Psellus.- For Constantine of Kostenec, Psellus might have represented an inspiring model of a court philosopher, ruler's adviser, and intellectual with influential position amongst the aristocratic women. Moreover, prior to the adoption of the monastic name Michael, Psellus's name was Constantine,

Yet these arguments cannot be regarded as evidence that Constantine initially translated the whole *Catena B2* on the Song of Songs. Rather, 1 am inclined to think that he made only the abridgement for his despot. In his *Treatise on Letters* and. later, in the *Vita ofStepkan Lazarevic,* Constantine quoted sentences from the catena and most likely he quoted from the abridged version which he produced. My impression is that he took from the catena predominantly biblical verses and paraphrases. Making the abridgement he preserved many biblical quotations probably because they lead readers' understanding of the Song as a manifestation of the love of Christ and his Church.

Indeed, Theodorct of Cy trims' text abounds in biblical quotations. When making the abridgement of the Slavonic version of *Catena B2,* Constautine did not revise the translation of the biblical quotations chosen by his predecessor, the translator of the catena. Moreover, the New Testament and Psalter quotations in the translation of *Catena B2* in RM 2/24 are close to the most authoritative versions of these biblical books at that time, the Athonite versions (redactions) produced on Mount Athos in the fourteenth century.

I shall give only one example showing how Constantine quoted a biblical verse from the abridged version of *Catena B2.* In the *Vita ofStephan Lazarevic,* Constantine quoted *Cant* 4:4 and also used the commentary of this verse; see Table 3.

Table 3.

Catena B2 (Rila Monastery 2/24)	Abridged version of the Catena (Bogisic Collection 19)	Constantine of Kostenec's original works: Treatise ot Letters and Vita Stephani Lazarevic
Utk« i f SI lb ,\Kth KMl\ mù * CfiAinHWH ** -fri^iïwi-l: ' rbkíviiifc. UintiüK KHtíTti o HiíHb • Klti CTfílAII Cí'lA Ht.il t]\~ft GSHÍ flySB «frAA'^IW* • Ák'VAi íyGíi, flHlAJK ÍÍMEHÍüA • «ÄC *k* HÍM Bili AH »"JHÍ KfhXh - C™'Uík>; Jfif, H\)'l 1 ' ptKIJJC ÜA/KhillltHÍf * CH'Í fiAii ff A*e w AÄÄ Cftï,AiHHHH tTAh J1p;MMÍVÍ> tllhÜHf!) ftüliW rfíSHAbl HA HHVJIÍÍ tlíAl & • H EbK«Kb It H i:t,^Hb(!) ■ CHU» TktiÀ ïbiih BbKtK& K A MftlKA/HÏHHiV - Ifcrtlf l'Offi OlMATfÁhMJJH ■ Ilí4v	IAI» ITAtni. AA*> EbIA TtOi * eiíAÍHHWhi * fi" UJrt iwg'6 thjetTb o HJWĖ ■ l-ut CTfÍAH ÍH,\HWH - AkifAh Fii Aft jí j) (■ ÊJM if 1 iíACCÍt NHJftt KfiiJÍ* " tVH'Mi ÍKÍ, - fikini ï-b^tbUiiWï ■ «Te ^AAH Iii« *fi* • HW4 *V)* AÄÄ Cft^M IHhl M tTA'tfll 1 tf l;llt.l lifTh CIIAASHbl. ffKUIÍ IK/ÚAtl H\ MttU>,f Chi A A « ■ H Rb'ltW H WI"/.#fHk ■ ÍHI1Í TWi. fcklA KKimkU ft H 1 IfHS'hifHf-ÍÍHHAA - ¡Mît r^n chHATfiwiuH ■ I34r	***Vita Siephani*** *Jjxzarevic,* chapter 51 (172r/v) ÍAI'IIÍA *nut zij\ti* H kiimX MHWrhlll ¡fii MitílBlllHI RTJiiyTfi. if t&WllHAjU ABA'H. K^(ÍIIIIÍH"J\ iftf- 6att lilkw ceA«uwHi·r·tK«i. íjm *i* lífWft'iu b fcipn ,„ 11 leCTMH, iijkC' tcuN o, IlirTWi tTAWlTi ffc^AtM&EH WKÍ kWMS. fwíbfl Ül *teriW* flí CÍAÍMÍHtt ftl|JH, mint AÍAlb. HA HHW" *i RhHÍTTl TWCKlilA tUHTVIl H Bit* CTfffcfAÍ M. IAK5 H'Ú<M Y»A« llípíAW íflVr tf (Tf> Rhfii AÍANNM llfliA'h HA lillAA'J'i; fyTkpfcrtffll'A ***Treatise** on **Utters,*** chapler 10 (on i', v): bi HivvtA tj aie hí jjhw

		HMiTb) Hb {l'ltl{£\A, EMIErA pCI|til ' Vf'kAHA * ^'H * UAH ¥70

Constantine needed this biblical verse in order to compare Belgrade to the Holy Land and in this way to praise the capital of his patron. Moreover, he used the commentary. The translator of *Catena B2* and later Constantine when abridging the catena retained in Slavonic two Greek words *epalksis* and *ipsi* since these were A qui I a s and Symmachos' translations and explanations of Thai phi ot. Describing Belgrade, Constantine uses this loanword *epalksis* probably making again allusion with the Holy Land and Old Testament. In some copies of the Vita, the word *epalksis* is written with initial i^hica and not with epsilon {*ypaiksis*probably izhica served as a marker of a learned word. Further, in his *Treatise on Letters*, Constantine uses the other foreign word in the commentary *ypsi* as an example how to write izhica with dasia in word-initial position 1 do not know these loanwords, or rather foreign words, from other sources. Apparently, Constantine took them from the translation of the catena and most probably from its abridged form which he himself produced.

Thus, although the abridged catena did not become a widespread text in medieval Slavonic manuscripts, it was used by Constantine in his original compositions. It was used by a knowledgeable writer as a trustful and reliable depository of knowledge, images, and ideas. He quoted it in his original works and thus some sentences of it survive not only in copies of the catena (only two survive) but also as quotations iu Con stan tine's original works.Literature quoted

BOSSINA, Luciano 2008. *Teodoreto restituito. R¡cerche suita dei Tre Padri e ta sua tradizione.* Alessandria.
CPG = Clavispartum graeamtm. Ed. Maurice Gccrard. Vol. l-5. Turnhout. 1974-1987.
FAULHABER, Michael Í9tl2, *Hohelied'-, Proverbien- und Prediger-Catenen.* (= Theologische Studien der Leo Gesellschaft, vol 4). Wien.
GOLDBLATT, Harvey 19K7. *Orthography and Orthodoxy. Konstantin Kosteneéki's Treatise on the Letters (Skazanie izbjavljenno o pismenex),* Florence.
GRIBBLE, Lybomira Parpuiova 1998. "Women Authors of the Orthodox Slavs (Ninth-Seventeenth Centuries)." In *American Contributions to the Twelfth International Congress of Slavists, Cracow, August-September* Ed. by Robert A. Magi lire and Alan Timberlake. Bloomington, IN, pp. 65-67, HUNGER, Herbert und LACKNER. Wolfgang unter Mitarbeit von Christian Hannick 1992. *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek.* T. 3/3: Í *odices fheotogici 201-337.* Wien.
KARO, Georg und LI ETZMANN, lohanncs 1902. *Catenanim graecantm catalogas*, (= Nachrichten von der Königlichen Gesell Schaft der Wissenschaften zu Güttingen. Phi I o I.-hist. Klasse. Hefte 3). G ölt i rigen. MOăIN, Vladimir 1954. "Izvestaj o radu na uredenju Bogisiccva arhiva u Cavtatu." *Ljetopis JAZU* 59, pp. 16-40,
PETRO VA, Maya 1998. "An Unknown Copy of the Description of Jerusalem by Constantine of Kostcnec," *Byzantinosiavica* 59, pp, 255-270,
WESTE RINK L. G. 1992. *Michaelis Pselli Poemata.* Stuttgart, Leipzig
AHTEJIOB. BOhío 1867,1978. *Hi cmapama fatMpcnxi, pyaca u cpböcKtt tumepamypa.* T. 2 ii T. 3. Cotrim. AHryiilEBA, AacjiuHa 2009, "Hoaara cflerocT", B: *Hcmopttx na vhisapcKama cpednoeettotma .mmepamypa.* Ctct. AftHcasa MimcuoBa. COIJWJÎ, pp. 522-527.
FA TOBA, Hn Ha 2009. „KoHCTaHTiiH Koctchcikh." B: *Hcmoptui na âhnzapcxama cpednoeeKoena .lumepamypa.* ct>ct. Anncaaa MiurreHoaa. Coarna, pp. 647-656.
TArOBA, Htma 2010. *Bstademestu u ttmeu.* Covins.

ßPAFOBA, Haacsifla 2005.„Abc ityjiTOBii MJiCTcpnu & ctojinuara TbpHOaö iipcu BTOpaxa naiOBima na XIV e." B: H, /fparoaa. *Ctnapa&wapcmma ttyjimypa.* Coaita, pp. 364^414,
KPAEBA, fiopjtHa 1978. „Pîlickhht khîi^obhiik mohux CnnpttaoH." (*'mapodbJieapctca jiumepamypa* 3, pp. 113-121.
KYEB, Kyiío h Fcoprii FIctiíob 1986. *(\0pamt c^mtncmn na Koitcmanmun Kbcmeu&ticu, Jtwjiedaaue it metccm.* cckjhih.
JIYKHH, n. E. 200*X.IhtcbAteHaunpaaocnaeue. Hcmopum-ipmaiopimecitoe ucctedoeamte „Cmjanua o nucMtenax" Kuucmanmuita &u.iocor}ia Kocmeueifiatpo.* Mocnaa
MOllIHH. BjiaonMHp 1961, „fmpHJiCKH pyKOniicn y luanacTiipy HitKO^uy kos Biijcnor nojta."
HcmopttjcKU 3amtcu IK, pp. fifí l-70S.
HHKOJIOBA, Cect.tví Ha 1996, „PtnonticHTC Ha BiicapnoH Äc&LpcKH u TcucTosaTa TpajumiH Ha CTIIPIIH IABCT." B: *E^tsapcraatm luecmnadecemu neu: eßopnute c domada ja 6b.txtpcnama oßufä tt tty.imypiia ucmopUR np&XVI neu,* CbCT, Bop*Ha xpiicroaa, Cornii, pp, 363-402, PA/lOLUEBHTi, HitHOCJiaea 2001. «XpoHonouiKii tt t«miorpa(|>CKii HUiaHtiii y 36opmncy 6poj 49 MahacTiipa Hmío/bua "Y: *Ctoeencuo cpedtbotteaosHo uac.iehe* (festschrift Donde Tridunovic), Ecoi-paa. pp. 521-539.
PA/10 LUEBHTi, HttHoc.iaaa 2005, "BHjarrrHjcKH kosmüjioeiikh HJiaHuu y cjiobchckom npcaony nouHor cpc4tbcr *6CKi."* V: *Ewsapm u Cbpöux tț mumenana na eu3atmuücmma tțuetau3at(uii.* Ctcr. BacHít FIOJE^EE, Amicasa Miijitchom it Paaocjiaaa CRAHKOBA. coijihh, pp. 393-412.
PA1íKOB, &O>KII;tap it EOPHHA Xpiicroea 1986, "Hobh ^shhii ii ptriy.rrraTH ot npoynaaHcro na c;tabuhCtora ptKonncHa c6iipka Ha Pmjickiih MatracTiip." B: *Kttptvto-Memoduescttu cmyduv.* Kn. 3. Coarna, pp. 129-140.
CTAHKOBHTI, PajOMaH 1994., JIaTiipan>c 11 boh^hh Miami pyisoniiChiix Ktbiira MaiiacTiipa HiiKOJtua." *Apxeozpatpatu nptLioiu* 16, pp. 141-306,
CTAHHHB, KpaciiMiip L 082. ***ftoemuKa na cmapoShi^apcuama .lumepamypa,*** Co^JiH, TPHtJiQHOBA. PaaocjiaBii 2006. „KuHTKOBHiiTa jciıhoct b asopa na accnoT CTC^aH Jla'japcBim." ***LilerNel*** 11 (84)t (http://litcmct.bg/pubIish4/rtrifcnova/lazarcvich,htm# 16a, acccsscdon 30,03.2009)
TPWOyHOBHTi, "hopfic 1971, „TyMaicitc üccmc Haa nccwawa oa TcaaopiiTa Kupcwor y npcooay *KoiicraHTtma* ii^noco^a," B: *'36opmn w c.wettcmutty Mamutfe cpnax.* T. 2. Hob« caa. pp. TPMDVH OBHTi, Trapfje 1979, ***Jlecnoirt Cmctpan Jtaiüpeeuh. KibUJtceemt paöoau.*** Ecorpaa.

TPHOYHOBlTfi, Twpfje 1990. *AjöyvHU* ***cpncKux cpedihoeeKotimix KthtutfetiHux*** *nojMusa.* Scorpaj. XPHCTOBA, Eoputia, üapimKa Kapaattoea tt Anactacwi HsOHOMOsa 1982. *Swapaat pbwnuctt om* ***XI da XVHl tiefjana3emi e Et>.ieaptat.***
cO$hjj

.Arta rochi moi în sprijinul Contrareformei: reproduceri gravate ale icoanei făcătoare de minuni de la Nicula'

Muzeograf dr. Ana DUMTRAN Muzeu! Naţional al Unirii, Alba ¡ulia madunñtrantayaUooxom

Abstract

Engravings disc us sed within I his study illustrate an icon which, alter proved to be i it ¡ráculo lis, by sheding tears, in the Romanian ehtirch from Nicula. in was moved in the same year in the residence of the Jesuit mission from Cluj aud was promoted as symbol of Catholicism, as a local expression - ***Claitdiopolirana*** **- of the patronage provided by Virgin Mary over the wliole kingdom of Hungary, reunited at I he end oí I he XVN[11'] century by expansion of the HabsbuigS' domination over some importam territories conquered from the Ottoman Empire,**

After a brief presentation of the double history of the icon. Nicula Mona si cry trnd the Jesuit church from Cluj assuming equally ownership over the "real" icon thai wept in 1699. and the promotion means of the icon from Cluj, are depicted 41 engravings printed between I7ll|-|i<36, out of which 2<l illustrated books. *2* **were imprinted on silk, and the resi as leaflets. Out of the toial of 41, 39 engravings promoted explicitly image Trom Cluj and two the image from Nicula. these last ones, inspired by the first ones, were published as illuslrations of some Romanian cull books. In 3 composilions. image from Cluj is accompanied by that** ***of*** **ihc icon that wepi in Máriapócs, being depicted in moving compassion towards the disastrous state I hal Catholicism reached in the kingdom of Hungaty To [lowing effects of Protestant Reformation and the Ottoman domination.**

The impressive number of the engraved replicas, which subsequenlly were used as model Tor realization of a number even greater of icons oti wood, clolh and glass and some sculpted representations, proves the indubitable success oTlhc Jesuits* effort. The icon from Cluj became so much known and loved, due 10 continuous miracles it made, but also to these continuous illuslratious. so that often even Romanians pul in their chuichcs its replicas, yel which were worshipped as replicas of their icon from Nicula.

Key words: Jesuits, Cluj, engraver, Vienna, miraculous. Virgin Mary, Kolionits, Kornis.

În ciuda titlului, acest articol nu va teoretiza asupra modalităţilor de a face reclama, nici asupra mijloacelor alese pentru un asemenea scop de către cei care şi-au asumat dificila sarcină de a-i recupera pentru catolicism pe protestanţi şi schismatici şi nici măcar nu va tace referire la lucrări care au abordat un astfel de subiect, pentru simplul motiv că astfel de discuţii depăşesc atât limitele documentării, cât ţi capacitatea de analiză a autoarei. Textul îşi propune doar să atragă atenţia celor familiarizaţi cu istoria Contrareformei şi a mecanismelor sale de funcţionare asupra unor surse încă insuficient explorate pentru spaţiul românesc.

Fiind, în principiu, un mod paşnic de manipulare a conştiinţelor, arta acţionează pe căi familiare mai degrabă psihologiei şi psihanalizei decât istoriei practicate după metodele clasice, prin apelul la documente ţi la urme concrete, identificabile în patrimoniul păstrat. Nu vom putea stabili, deci, în ce măsură mesajul transmis prin

intermediul operelor de arta a contribuit ţi el la sporirea numărului adepţilor catolicismului, alături de oportunism şi de persecuţiile politice şi economice prin care, de regulă, se obţine mai uşor convertirea. Putem însă observa că au fost urmate şi altfel de căi decât acestea, poate nu atât pentru schimbarea convingerilor, cât mai ales pentru întărirea în noul crez, odată ce el a fost adoptat. Iar în funcţie de importanţa acordată componentelor discursului artistic, de valoarea celor aleşi să le producă şi de perseverenţa în repetarea mesajului trebuie să se poată stabili şi dacă ele au fost sau nu privite ca alternative şi care le-a fost gradul de eficienţă.

în cazul gravurilor pe care le vom discuta aici, ele au ilustrat o icoană care. după ce s-a dovedit făcătoare de minuni, plângând în biserica românească de la Nicula, a fost mutată în reşedinţa misiunii iezuite din Cluj şi promovată ca un simbol al adevăratei credinţe, ca o expresie locală - „ciaudiopolitană.T - a patronajului exercitat de Fecioara Mari a asupra întregului regat al Ungariei, reunificar la sfârşitul secolului al XV 11-lea sub aripile protectoare ale paj unei bicefale habsburgice.

Pentru a înţelege mesajul pe care gravurile au fost însărcinate să-l transmită, ne vom familiariza mai întâi cu imaginea pe care ele au multiplicat-o, în efortul de a-i câştiga un număr cât mai mare de adepţi.

Conform puţinelor surse din epocă - ancheta organizată în martie 1699', analele iezuiţilor din Cluj[1], istoriile redactate în primele decenii ale secolului XVNI[J] este vorba de o icoană a

Maicii Domnului cu Pruncul pe care soldaţii încartiruiţi in iarna anului 1699 în casele românilor din Ni cu la ar fi surprins-o lăcrimând, miracol care a putut fi observat aproape fară întrerupere între 15 februarie şi 12 martie. în această din urmă zi ea a fost transportată cu mare fast la Benediug, reşedinţa principalului nobil din zonă, contele Sigismund Komis, unde lumea a continuat să vină să vadă minunea. Alertaţi de eveniment, călugării iezuiţi au venit şi ei pentru a verifica autenticitatea miracolului, scop în care au chestionat 28 de martori, înaintând apoi dosarul anchetei la Viena şî solicitând cardinalului Leopold Kollonits să se pronunţe asupra celor întâmplate şi să stabilească locaţia unde să fie păstrată icoana, revendicată deopotrivă de sătenii din Nicula, de contele Komis şi de misionarii de la Cluj. Până la sosirea răspunsului, icoana a fost dusă înapoi la Nicula, acoperită, sigilată şi pusă sub pază militară. Câştig de cauză au avut iezuiţii, care, cu câteva zile înainte de sărbătoarea Pogorârii Sfanţului Duh din anul 1699, au pumt să aducă icoana de la Nicula, aşezând-o mai întâi într-o capelă dedicată Maicii Domnului îndurerate, apoi în biserica din Cluj-Mănăştur, apoi în capela colegiului din oraş, pentru ca in 1724 să fie amplasată pe altarul principal al bisericii academice, unde se află şi astăzi, dar foarte puţin vizibilă, din cauza bogatelor podoabe care o ascund privirilor[2],

---

1 **PăslnilS in două copii: una inserata dc călugărul iezuit Gabriel Hevcncssi în voi. LXXIII al colccţiei sale de**

2 **Arhivele Naţionale. Serviciul Judeţean Cluj, *Colecfia documente Blaj,* inv. nr. 487.**

" Este emblematică. în acest sens, menţiunea cronicanilui care a notat în analele misiunii ic/uite clujene pe anul 1701: „Cu doi ani inaiute, o icoană a Născătoarei de Dumnezeu a fos! v<1zut3 de foarte mulţi vărsând, de mai multe ori, lacrimi miraculoase in biserica unui sal româncsc care tiu era aşezat departe de Cluj <şi>, cum lucrul nu stârnise doar admiraţie, ci şi un mare respect în ochii tuturor, mulţi s-au Inlrccul Intre ci pentru a-şi însuşi icoana. Părinţii <ic*uiţi> clujeni

Pentru a ne limita doar la documente, trebuie să mai aducem în discuţie un act emis de Congregaţia de Propaganda Fide in 1767, prin care se acorda indulgenţă plenară pelerinilor care vizitau „biserica dedicată Sf. Mucenic Gheor^ghe din teritoriul niculean, in Transilvania", unde o icoană a Sfintei Fecioare era frecventată cu adânca veneraţie de popor şi provoca trecerea la credinţa catolică a „schismaticilor"[h]. Acest act ne pune în faţa unei a doua icoane, rămasă la Nicula, obiect al evlaviei românilor, a cărei existenţă, cel puţin teoretic, ar fi trebuit să ridice semne de întrebare în ochii contemporanilor preocupaţi dacă nu de autenticitatea miracolului de la 1699, cel puţin de autenticitatea icoanei despre care se spunea că ar fi fost obiectul acelui miracol.

Interesul iezuiţilor pentru icoană trebuie privit în perspectiva convertirilor pe care aceasta le putea provoca, în special printre figurile importante ale nobilimii locale, prin intermediul cărora se spera apoi şi la revenirea altora, la recuperarea proprietăţilor şi a lăcaşurilor de cult şi la modificarea raportului de forţe în Dietă, unde catolicii aveaţi foarte puţini reprezentanţi[7].

Pentru a întreţine cât mai viu ţi constant interesul pentru icoană, au fost concepute slujbe şi rugăciuni speciale", au fost publicate cărţi de rugăciuni[1] şi istorii ale icoanei[111], în 1701 s-a creat o confrerie mariana, s-au organizat procesiuni şi s-au distribuit foi volante cu imaginea icoanei[J1], pe care s-a menţionat că au fost atitise de original, iar cei cane se împărtăşeau de binefacerile divine erau invitaţi să îşi relateze in scris experienţele, pentru a

---

au inv ins şi. ducând sfăuta icoana, mai întâi la Mătiăştur, satul ccl mai apropiat de oraş şi supus stăpânirii iioasire seculare, apoi chiar în oraş, au aşezat-o în capela casei lor, spre a fi adorată public. De la această comoară nespus de mare descoperită tu propria casă. ai noştri au simţii mângâiere ţi o speranţă unică pentru viitor trezită in surele, ca să tic fixăm mai trainic lăcaşurile în acest loc. unde veghea pentru noi o proiectoare atât de puternică". Pentru textul în limba latină, vezi V. RUS, *op. cit.*, p. 188.

1" Citez în continuare din umilele misiunii clujene pe anul 1701 ^ „Ca urmare, pentni adorarea icoanei acestei doamne

fi apoi anunţate public[j:]. Primii pe care icoana i-a învrednicit cu revărsarea harului său miraculos au fost chiar iezuiţii şi militarii din regimentul de la Gherla[1], dar numărul celor care li s-au adăugat în decursul timpului este impresionant[2]. In semn de recunoştinţă, cei cu dare de mână au angajat pictori pentru a executa copii, care au împânzit curând Întreaga Transilvanie, fiind expuse spre venerare atât in capelele castelelor, cât şi pe altarele bisericilor parohiale[1']. Acest lip de reproducere, prin pictură, a proliferat îndeosebi in ultimele trei decenii ale secolului al XVTII-lea, atât în mediul maghiar cât şi în cel românesc (ortodox şi grecocatolic deopotrivă), în directă legătură cu tuia

---

1 **Autorul anonim al analelor misiunii iezuite clujene** declară: **„Toţi cei care contemplă <icoana> mărturisesc că** SC **aprind de dragoste şi de o evlavie unică Ţaţă de ca; foarte mulţi aşteaptă cu nesaţ copii făcute după chipul acesteia şi Ic adoră cu mare cucernicie.^ (V. RUS, *op. cit.*, p. 190, textul în limba latină).**

2 [11] **Pentru o evidenţa a minunilor săvârşite de icoana până în anul 1818. veai *A' Kohsvért fányvezö Szűznek históriája* 1 rai taton azon lévi J estis Társaságbeli szerzetesek ál iái Most pedig Azon Szemscges Sziiz Tiszteletinek gyarapodására, és Ájtatosinak Lelki vigasztalásokra meţiszaporilatvân ujm Nyomtattatott. Kolozsvárt 11819].**

dintre imaginile gravate, asupra cărora
ne vom opri în continuare

.Pentru început, trebuie să precizăm eă e foarte puţin probabil ca acest studiu să includă toate gravurile care au ilustrat-o pe Fecioara miraculoasă de la Cluj, numărul lor rămânând o problemă de lămurit de către cercetările viitoare. Convingerea că mai sunt inca multe de descoperit este dată de faptul că toate gravurile identificate se păstrează într-un număr extrem de mic de exemplare, semn că au putut fi unele care să fi dispărut cu totul. De asemenea, au fost investigate doar câteva fonduri şi colecţii, probabil nici bibliografia subiectului nu a fost epuizată, de aceea suprizele pot pândi la tot pasul. în orice caz, ceea ce ar mai putea fi adăugat va completa un număr oricum impresionant de comenzi, sporul cantitativ fiind de natură să pună şi mai mult în lumină importanţa acordată icoanei şi celebritatea de care ea s-a bucurat.

începutul fenomenului de multiplicare şi promovare a Fecioarei clujene prin intermediul gravurii pare să dateze din 1701, putând fi pus în legătură cu sărbătoarea organizată in 15 februarie, când a fost aniversat miracolul lac rím ár i i şi s-a constituit confreria mariană însărcinată cu gestionarea cultului icoanei. în acel an, cu sprijinul contelui Ştefan Apor, tezaurarul Transilvaniei, a fost reeditată Ia Tymavia cartea de rugăciuni dedicate Maicii Domnului alcătuită de cardinalul Petru Pázmányt. Ilustrarea ediţiei a fost încredinţată gravorului Hans Frank von Langgraffen, care a ales imaginile a ceea ce pare să fi Format atunci grupul celor mai venerate icoane miraculoase din regatul Ungariei: cea de la Mariapócs, niomatä deja pe aliarul principal al domului „Sf. Ştefan" din Viena, cea de la Györ şi cea de Ia Cluj. Prima şi ultima s-au bucurat chiar de două reproduceri, deoarece ele au fost incluse şi într-o compoziţie menită sâ ilustreze starea dezolantă în care se afia catolicismul în acel moment în Ungaria[17]. în această gravură, amplasată in deschiderea volumului, Fecioarele de la Mariapócs şi Cluj, reprezentate pe două pandantive ce ornează Coroana Sfântului Ştefan, privesc înlăcrimate spre bisericile în ruină şi órnatele profanate. Instrumentarea celor două relicve este, astfel, cât se poate de evidentă şi este de-a dreptul impresionant că *Patrona Hungáriáé* este identificată cu cele două imagini, a căror faimă era de dată atât de recentă. Ele vor continua să joace acest rol deopotrivă onorant şi mobilizator in toată prima jumătate a secolului al XVI 11-lea, compoziţia lui Langgrafien fiind reluată şi de alţi artişti angajaţi de tipografia din Tyrnavia^ şi inspirând chiar un tablou, păstrat astăzi în Galeria Naţională Maghiară[JS].

Ilustraţia dedicată efectiv icoanei c!ujene-[n], inserată intre paginile 3S2-383, a fost pusă în circulaţie şi sub formă de foaie volantă[:i], cu diferenţa că aceasta din urmă, nefiind tipărită pe

Stuil cunoscutc până acum exemplarul pñsirat la Biblioteca Centrala Universitara diu Cluj-Napoca, esem planii Bibliotecii Universităţii „Eötvös Loránd" din Budapesta şi un al treilea, identificat acum câţiva ani dc d-ra Muckcnhaupt Erzsébet, la solicitarea unui colecţionar particular.

[i:] Zoliin SZILÁRDFY. Gábor TÜSKÉS, Éva KNAPP, *Barokk kari kisgraftkoi ábrázolatok Magyarországi bűcsújáráhetyekről.* Budapest Egyetemi Könyvtár. 1987. nr 183. p. 114 (descriere) şi 232 (ilustraţie): Zoltán SZILÁRDFY, *Ikonográfh-kuhusztőrtéaet, Képes tanulmányok.* Balassi Kiadó. Budapest, 2003, p. I25,cu ilustrai ki la pl. CXLI, nr 257; vezi şi SZIKSZAI Mária, *A művészet antropológiája*, Cluj, 2009, p 105. '"Elias Schaflhauscn şi Josef Jäger, pciilru caic vc/i Zoltán SZILÁRDFY. Gábor TÜSKÉS. Éva KNAPP, *op. ciu* nr, IS4-1S5. p, 115 Idescrierc) şi 233 tilustraţie),

[w] *Történelem - kép. Szemelvények uniti és művészet kapcsolatából Magyarországon.* **Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2<HH>. március 17 - szeptember 24. Budapest, p. 326. nr. V-i9.**

Re rennte: Margit B, NAGY. *op. cit.,* p, 27 şi fig, 10; N. SABĂU, *op cit.,* p, 157. fig 3; Mária SZIKSZAI. *op. Cit-,* p. 104,

Judit V. ECSEDY. *A régi Magyarországi nyomdák bet fii es diszei XVII. század,* vo!. I. Balassi Kiadó. 2010, p. 173, ur. 448, cu i tus ¡raţia la p. 69 1 „ publica un exemplar caro a tos! ataşai ca forzaţ la un volum din lucrarca *Keresztyéni jóságos ...* a episcopului Illyés András, tipărită la Tymavia in 1ÍÍK8. Mária SZIKSZAI. *ap. cil.,* p. 104, noia 264, semnalează un al doilea exemplar, adiin^ai la un volum al aceleiaşi lucrări, ediţia din 1701, partea a II-a, păstrata tot ta Biblioteca Naţională Széchényi (înv. I. 1639/3). Pa nea I a lucrării, ediţia din 1701. volum cu aceeaşi locaţie (inv. I. 1639/2), deţine de asemenea gravura. Unul din aceste ultime două exemplare a fost semnalat mult anterior de Dénes PATAKY. *A magyar rézmetszés története. A XVI századtól i850-ig,* Budapest. 1951, p. 257.

cheltuiala contelui Ştefan Apor, trebuind deci confecţionată o altă matriţă, comportă anumite diferenţe, care merită întreaga atenţie, deoarece şi-au câştigat în timp un statut emblematic, devenind adevărate „mărci" ale reprezentărilor viitoare.

Să ne oprim mai in tai asupra posibilului comanditar însemnele sale - mitra, cârja şi cheile -, amplasate în partea inferioară, în locul unde, în versiunea inclusă în cartea de mgăciuni, se afla blazonul familiei Apor, ne indică un episcop, probabil pe cel al Transilvaniei, Illyés András, ale cărui legături cu Tyrnavia erau şi ele de durată, în tipografia de aici fiindu-i imprimată opera, începând din 1682, şi unde. în 1704, în contextul războiului c uruţilor, s-a şi refugiat, stabil induse pentru tot restul vieţii. Implicarea lui in efortul iezuiţilor clujeni de a spori numărul adepţilor catolicismului, prin promovarea cultului icoanei miraculoase, îşi găseşte, deci, suficiente puncte de reazem.

Pentru a avea o imagine asupra gradului în care originalul - icoana de la Cluj - se reflectă în imaginile lui LanggrafTen, e suficient să le privim comparativ cu reprezentarea icoanei Maicii Domnului de la Mariapócs, inclusă în cartea de rugăciuni a cardinalului Petru Pázmány între paginile 142-143, Vom observa o grijă deosebită pentru frumuseţea desenului şi precizia detaliului, semn că artistul a văzut icoanele şi s-a străduit să le respecte individualitatea. Şi totuşi, ceea ce a rezultat sunt doar gravuri de interpretare, fiind vizibilă intenţia de a oferi o imagine idealizată, preocupată de corectarea imperfecţiunile şi a stângăciilor pictorilor în cazul icoanei clujene, Maria are un profil de o mare delicateţe, iar chipul Pruncul este înconjurat de zulufi, pe care în zadar îi vom căuta in icoana; la fel vestimentaţia Sa, care este modificată, mânecile cămăşuţei - vizibile în icoană, unde mantia acoperă doar umărul stâng - fiind ascunse cu totul sub faldurile largi ale mantiei, care înconjoară amândoi umerii. Dar cea mai importantă diferenţa faţă de original este grafia IS şi SIS, cu caractere latine, care a înlocuit grupul de iniţiale chirilice XC ale numelui lisus. Versiunea SIS va apărea în aproape toate gravurile ulterioare, semn al marii influenţe exercitate de opera lui LanggrafTen din 1701, Grupul de litere se regăseşte şi in reproducerile pictate, pe care gravura de asemenea le-a inspirat, se pare mai mult decât a facut-o icoana originală. El poare fl apreciat ca ttn atribut specific, prezenţa sa indicând cu certitudine o copie a relicvei de la Cluj.

Un alt detaliu semnificativ se găseşte m legenda aplicată pe foaia volantă, de la a cărei circulaţie, mult mai largă şi mai rapidă, se aştepta, probabil, şi difuzarea mai eficientă a mesajului. Textul său. *Vera Effigies B. M. V flentis in Transylvania ad Claudiopolim 1699 die 15 Febr. Vîsitur in Capei!a Abhatiae B. M. K de Colos Mănostra suh cura Reverendorum Pat rum Clavdiopolitanorum,* deconspiră o concurenţă şi un efort de legi ti miza re. Inserarea în discurs a atributului *vera* este cheia care ne permite înţelegerea atmosferei din jurul icoanei ajunse la Cluj, ameninţată de zvonuri subversive, care trebuiau făcute să amuţească. Ea nu se justifică decât în contextul existenţei unei rivale, cum o dovedeşte un caz asemănător, în care se dorea risipirea confuziei între *adevărata* icoană de la Mariapócs, păstrată la Viena, şî *copia* sa din biserica satului, care de asemenea a lăcrimat; *Vera Effigies Thaumathurgae li, V. Mariae, A" 1696 in Ecclesia G, R. Uni farum, Possessionis Pócs, in Regtto Hungáriáé, saepius tachrimantis. nune in Basilica S, Step/ian i Vienn. vener. exposita, ei successive, in* ***pari*** *Ejfigie Viennae existent}t A" J715, Mens. Iul. 3P, el Aug. P, et 3° diebus, i te rum in eadem Ecclesia Pocsensi, novas lachrimas elicientis*[22]. Legenda gravurii lui LanggrafTen

" Vezi imaginea acestei gravuri **la Waldemar DELUGA, "EíghtCdUh** Century graptiic **an from Greek-Catholic Clitirch spliere". în „Arte Cristiana", an XCM. ttil -attg. 1004. p, 27). fig. 7. Vc/i imaginea y la SZ1LÁRDFY Z,,** ***Ikonográfia-kulrusztőrténer,*** **pl. CXLJ. nr.** ***254.***

urmărea, deci, să impună Clujul ca loc de pelerinaj, oferind indicaţiile necesare celor dornici să vadă icoana şi pe aceasta ca *adevărata* imagine a Fecioarei care a plâns în 15 februarie 1699, Istoria anterioară a icoanei este anulată de indicarea Clujului ca loc unde s-a produs miracolul, de parcă însăşi amintirea Niculei trebuia ştearsă, pentru a nu se mai face nici o asociere cu icoana de acolo, care atrăgea şi ea pelerini şi despre care trebuie să deducem că unii credeau că aceea era cu adevărat icoana care a lăcrimat, iezuiţii ajungând doar in posesia unei contrafaceri.

în 1735, „la cererea populaţiei germane din Transilvania", tipograful Simon Thaddaeus Weichenberg a pus în circulaţie o istorie a icoanei miraculoase de la Cluj şi a minunilor sale[73]. Pentru ilustrarea ei s-a apelat la serviciile gravorului vienez J. H, Martin, a cărui semnătura -J. *H. Martin scfulpsit] Vifennafe* - însoţeşte imaginea cu legenda *Osculando lesum, et B. V. dic: Cum lesu, Prole tuapia. benedi+ mi fii, o dufcis Firgo, et MaterDei Maria*[u]. O a doua imagine, nesemnată, despre care se menţionează că a fost „atinsă de imaginea miraculoasă originală*™, are de asemenea o calitate a execuţiei care conducc spre un atelier străin. Are, insă, în special în ceea ce priveşte înfăţişarea Pruncului, şi o strânsă legătură cu o gravură ce însoţeşte un volum de versuri dedicate Fecioarei clujene, imprimat, probabil de acelaşi tipograf, cu un an mai înainte, in 17Ţ4[#]\ Cu titlul *Vera ejffigies B. V.flentis in Transytvauia ad Ctaudiopolim ¡699 die 15 Februarij, Visitur in Academica Soc. lesu Tempfo Claudiopofitano,* aceasta din urmă are o

variantă, de dimensiuni puţin mai mari-[1], despre care nu ştim dacă a circulat individual sau a fost şi ea folosită ca ornament tipografic.

Revenind la cea de-a doua ilustraţie a istoriei germane a icoanei, cea tipărită în 1735, observăm că şi alte lucrări editate la Cluj. în anii următori, conţin imagini similare, de dimensiuni diferite insă. O astfel de *Miracul. Imago B. V. M. in Ciaudiop. CoL S. /.*, însoţită de legenda *Cum lesu. Pro te tua pia, benedi* i *mihi, o dulcis Virgo, et Mater Dei Măria*, completează [2]un gând pios" adresat Fecioarei clujene, publicat în 1737 într-un volum de exerciţii spirituale dedicat lui Ştefan Komis^. Aceleaşi trăsături revin în *Ejfigies Miraadosae Imaginis B. M. V. in Claudiopol. Tempfo Soc.* care, în 1738, a ilustrat şi ea o publicaţie a Colegiului iezuit[25].

Grupul format din *Vera effigies* de la 1734 şi varianta sa, împreună cu gravurile nesemnate inserate în cele trei lucrări tipărite intre 1735-173 & se caracterizează printrun desen extrem de minuţios şi sigur, iar chipurile sunt bine individualizare. Asemănarea lor frapantă ne face să credem că toate aparţin aceluiaşi autor sau măcar aceluiaşi atelier, opinie întărită şi de prezenţa unui detaliu comun, anume folosirea iniţialelor CI şi ICI pentru indicarea numelui lui lisus. Inserarea în lucrarea din 1735 a unei gravuri semnate şi similitudinile oferite de aceasta cu trăsăturile fizionomice ale chipului Maicii Domnului din celelalte imagini discutate aici pot fi indicii că atelierul căutat este chiar cel al lui J. H. Martin din Viena.

Apropiată acestui grup, tot prin modul în care a fost redată înfăţişarea Maicii Domnului, este o gravură imprimată pe mătase reprezentând *Miractdosa Imago B. M. V. in Ciaudiopoi. femplo S flf,* însoţită de legenda *Osctdando hanc Iconem, dic: O Lacrymosa Virgp, o (hora Mater DefiJ, Nnnc. et in hora morlis sis*

1 [11] **Pcuiru iiitul sau, vezi mai sus. nota 4 (exemplar identificat in Biblioteca Universităţii .JEötvös Loráud" din**

2 hisl riss i ui onn n. Specia b ii i nu î. Perii 1u sl ri uni. R cverendonu n. Pracnob i î i uni. No b i I i 11 m, ac £ntdi torutn Dom inorum, Domiuonim neo-baccalaureorum. Cum In Alma. ac Re^io-Princip. Acad. Ciaudiop, Soc. Jesu Prima A A, LL. & Philosophiae Laurca bwignircntur. Promotore R. P, Andrea Gall e Soc, Jesu. AA, LL. & Phiiosophiae Dociorc. cjusdcmquc Profcss. Ord. Ab Jllustrissimo Pamasso Claudiopoliiauo Dicati. Anno M. DCC. XXXIV. Meusc Majo. Dic 27. Claudiopoli. typis Academicis Soc, Jesu, (exemplar păstrat la Biblioteca Naţionala Sréchenyi, Budapesta, înv, 276.605). Un alt exemplar al cărţii, cu aceeaşi loca\ie (inv. 303,099), nu conţine gravura, poate şi pentru că volumul se atlă in ligalmă cu o altă tipăritură.

[v] O copie a imaginii se paslrcază in arhiva documentară a Bibliotecii Naţionale Széchényi, inv. KP-l-03. [v] *Officium Rakoczianum...* **1737. (exemplare păstrate la Proiopopiatul Romaiio-Catolic din Tâigu-Murcş, Mitücul Carpaţilor Ră sări ten i din Siaulu Gheorghe şi Biblioteca Naţionala Széchenyi, Budapesta).** [N] *Imago seu speculum Mariani sodalis Editum primim in luceai Anno saeculari A Congregatione Tridemina, nune veni tixcelientissimis. lilustrissiitiis, Reverendissintis. Spectabitibus, Admotlum Reverendis, Perillustribus, Nvbilibus, Domtnts. Domints Sodalibus. B. Mariae V. Ettzabelh visilattlis In strenam ablatum Agrtae Anno M. tXV XXXVlit* **Ctaudiopoli "IVP'S A cădem. Soc, icsu. (exemplar in posesia Bibtiolccti Na|ionale Szöeliényi. Budapesta, inv, 308.955).**

Pupă loan BÏANU şt Nerva HOPOŞ, *Bibliografia românească veche*, vol. I, pp, 137-138.

apud lesum memor mei[30]. Din cauza desenului, lipsit pe alocuri de precizie, reprezentarea este destul de rigidă, dar poziţia Pruncului, mai degrabă frontală, îi dă o notă aparte.

Editarea în 1736 a preţioasei *Historia Thaumaturgae Virginis CJaudiopolitanae* a prilejuit şi publicarea uneia dintre cele mai frumoase ilustraţii, comandată de asemenea la Viena, gravorilor Andreas şi Josef Schmutzer". Desenul de o mare sensibilitate şi trăsăturile delicate ale chipului Fecioarei, uşor alungit în comparaţie cu icoana originala, explică îndeajuns succesul de care s-a bucurat această imagine, care a tost difuzată probabil imediat şi sub formă de foaie de rugăciune'- şi a constituit, un timp destul de îndelungat, sursa de inspiraţie pentni mai multe lucrări similare ca şi conţinut şi utilitate. în două din cele irei ipostaze în care o cunoaştem şi, deoarece diferenţele sunt abia perceptibile, foarte probabil şi în cea de-a treia, păstrară din păcate doar fragmentar, gravura a fost însoţită de semnătura *And, ei Jos, Schmuzer scfulpsitj Vien[aej Austr/iaej* şi de legenda *Effigies Thaumaturgae B. M. V. iconis iacrymantis in Transytvania ad Clattdipopofim 1699, 15 Februarij, quae visitur in Academica S, I. Tempio Ciaudiopotitano.* Structura compoziţională şi prezenţa grupului de litere SIS dezvăluie că modelul a fost căutat (şi) în gravurile lui Langgraffen.

Deşi relaţia dintre creaţia celor doi artişti vienezi şi gravura pe care urmează să o discutăm este una foarte strânsă, totuşi succesiunea lor cronologică ridică probleme, din cauza ataşării unui exemplar al celei din urmă la corpul unei cărţi tipărite cu trei ani înainte de execuţia celei dintâi, din care in mod normal ar trebui să deseîndă, deoarece nu este decât o reducere la minimumul necesar a desenului său. Procesul invers, al construirii pe această schiţă, nu trebuie nici el exclus, dar pare, totuşi, mai puţin probabil. în plus, din cauza dimensiunilor mai reduse, este evident că fila ataşată volumului din 1733, deşi conţine o menţiune care aparent are legătură cu textul cărţii, aceasta nu este decât o invitaţie la o lectură folositoare", un astfel de

[3,1] Biblioteca Naţională Szcclicnyi, Budapesta. *Kisnyomtatvány/ár,* colecţia de iconiţe. tîră nr. inv.

Z, SZILÁRDFY G. TÜSKÉS. Éva KNAPP, *op. cit.*. nr. 138, p. 106 (descriere) şi 212 (ilustraţie}. Dintn; exemplarele consultate ale cărţii, mai conţin gravura doar ce Ic păstrate la Biblioteca Universităţii „Eölvos Loránd" din Budapesta (inv ELTE EK KRNYO Ac 4932) ţi la Bbliotcca Ballhyancutli din Alba Iu ha (inv G3 VIII. 16).

lntr-o astfel de ipostază. însoţii de nu *Amuietum Puritatis* ţi de două rugăciuni, un exemplar al gravurii se păstrează la Biblioteca Naţională Széchényi, Budapesta, *Kisnyomtatváitytár,* colecţia dc iconiţe, fără nr. inv. Imprimată de pe un negativ diferii, gravura există şi în colecţiile de la Szerb Egyházi Múzeum, Szcnlendre. " *Nota bene Lector amice,*

***Haec Ejffigies denotat, Ubrum hune prodire Claudiopolitani*ı *Academica Typographia* S. /. *cujus led io ut tibi/ructuosa, ac sohttiosa sit, hanc íroneui pio oscuio, & simili aliqua suspirio B. V. venerare. O Lacrymosd Virgo, o chara Mater Dei!* ijhjií *& in hora morlis sis apud Jesum memor mei. Cum Jesu, Prvle tua pia, benedic. tnihi, o dulcis Virgo, & Mater Dei,* Aid no.**

îndemn putând însoţi orice manual şcolar, inclusiv pe cele care se aflau în stoc la data imprimării respectivei foi de rugăciune, cum pare să fi fosi ţi cazul celui aici în discuţie[34].

De fapt, şi în celelalte cazuri în care a fost folosită această gravură, rostul său principal a fost tot acela de a-i îndemna pe cititori la o prealabilă rugăciune, doar că filele pe care a fost ea imprimată au tăcut efectiv parte din corpul cărţilor, fiind în general amplasate între paginile de titlu şi prefaţă. Astfel de situaţii avem însă doar începând din 1736, ceea ce îndreptăţeşte opinia că gravura respectivă a avut-o ca model pe cea vieneză şi nu invers. Datorită formulei oarecum simplificate a desenului, accentul cade pe expresivitatea chipurilor, nu pe abundenţa detaliilor sau pe opulenţa veşmintelor, al căror drapaj este redus la strictul necesar pentru obţinerea volumelor. Mai greu vizibil din cauza dimensiunilor reduse ale imaginii şi a formei mai speciale în care este redat, SIS este şi el prezent. Sărăcia detaliilor ne face să credem că gravura a fost realizată de un meşter care nu stăpânea îndeajuns arta gravării în metal, fiind, deci, destul de probabil, opera unui gravor clujean

Sub titlul *Effigies ClaudţopoUtanae Thaumaturgae leonis B. M. K,* imaginea ilustrează trei lucrări, tipărite la Cluj în 1736[3]\ 1738^ şi 1739[ST]. De asemenea, ea însoţeşte o tipăritură fară dată şi flră loc de apariţie, de o singură pagină, conţinând o rugăciune distribuită pelerinilor[11]*. Aceasta debutează cu atenţionarea că a fost sfinţită prin atingere de icoana miraculoasă, iar la sfârşit se adresează celor cărora le vor fi îndeplinite rugăciunile cu invitaţia de a scrie despre acestea părinţilor iezuiţi, pentru ca apoi minunile să fie anunţate public. Devine astfel de înţeles cum a fost posibilă repertori crea unui număr atât de impresionant de minuni, cu prilejul publicării istoriei din 1819.

Tot unui artist local i se datorează şi următoarea imagine, publicată în 1744, o gravură în lemn de data aceasta, destinată să împodobească pagina de titlu a unei lucrări neobişnuite pentru *oficina* Colegiului academic din Cluj, deoarece a fost tipărită în limba română cu

" Manuale rhetoram, Sen Qnaestiones in rhetaricain Reverendi Patrix Cypriani Soarij e Societate Jesu **Qua rum resolutione, obscurii di lucida tur. ;id pleuiorem Eioquentiae Candidatonim inie Ui genii um. A Gcoruio Worpitz cjusdcm Soc. Saeerdotc. Cum facultate superitmim, Claudiopoli, Typis Academ. Soc. Jesu, per Simon cm Tliadaeum Welchenberg. Anno 1733 {exemplar in posesia Bibliotecii Ordinului Piarisl, Kccskernöt. inv. F/U2).** [JS] ***Prefiossissimtts <£ vere aureus tibelbts, Spiritualii LecHortls pabufo rrfkiendae attlmae accommodattsshnus. In quo veriiates christianae ha ctarv. solide, & bwtter, id est, apta ad catiSiderandum methctdo proponuntur.*** **Ut. si petisiculalius expendantur, cujusque Christ ia tii Lectoris aninmm ad secta uda acleruac saluţi proficua efficaciter permovere possinl. Auctore R. P. Henrico Balde Soc ic ta Iis Jesu. KB. Specia! ad Claudiopol ilanam Congregattonem Annime iatac B, M. V. pro usu Sodalitun, masime eo tempore, quo Spirituaiia S. Ignat ii obeiini Exerciţi a. C1 audiopol i Typis Academici s S. J. per Simon. Thaddacum Welchenberg. Anno 1736. (exemplare in posesia Protopopiatului Romano-Caiolic din Târgu-Murcş şi a Bibliotecii Naţionale S*£chenyi, Budapesta).** [y'] ***Veritate^ christianae, tptae Moi han exfiihenl bene vfVendi,*** **ti** ***mariendi*** **Dum In Alma, ac RcgiO-Prineipali Soc. J. Academia Claudiopol itana posiliones univcrsac pliilosophiae publice propugnarcl Nobiiis, Ac Emdilus D. Ladislatis Barcsa A A LL. & Pliilosophiae Baccal aureus, ncc non pro suprema ejusdem laurea Candidatus. Pracside R. P. Nicoiao Janosi e S. Jesu A A. LL. &. Pliilosophiae Doctorc, cjusdcmquc Profcssore ord iu ario, &. p. L Seniore, Auditoribus ob Iatac. Anno Salutis MDCC-XXVI1I. Mcnşc die Claudiopoli Typis Acadcmieis Soc. Jesu (exemplar in posesia Bibliotecii Naţionale Szechenyi, Budapesta, inv. 327,314).**

[r] ***Veritatea christianae, quae Modum exhibent bene vivendi,* dt *ntoriendi.***
Dum In Convcntu S. P. N. Fmuci sei Stric tioris observanliae Civitatis Cibiuiensis iheses ex uni versa philosophia publice propugnarel Perilluslris. ac Eruditus D. Adamus Simon de Kis Solymos AA, LL. & Pliilosophiae Auditor. Pracside R. P. F. Scbastiauo Bodo Ord. Minor. S. P. N. Franci sei Strici io ris Obser. Provin. Transylv. AA. LL. & Philosoph iac Lcclore, auditori bus ob Iatac. Anno a Pariu Virţţinis MDCCXXXDi Mense Die Claudiopoli Typis Academ icis Soc. Jesu (exemplar în posesia Bibliotecii Naţionale S^cltfnyi, Budapesta). [B] Exemplar în posesia Bibliotecii Naţionale S/echeuyi din Budapesta.

alfabet chirilic, fiind destinată, deci, în mod evident ţi am spune chiar exclusiv românilor[19]. Editorul, Mihai Becicherechi, pe care-l vom întâlni mai târziu ca angajat şi la Blaj, a folosit o reprezentare miniaturală a icoanei de la Cluj, apropiată prin linia desenului de cea discutată anterior dar fără nici un text însoţitor. Execuţia nu excelează prin calitate artistică, dar este foarte importantă pentru că aceasta pare să fie prima reprezentare destinată explicit mediului românesc. O asemenea eventualitate deschide problema iniţiativei înserării sale într-o tipăritură destinată românilor. încă lipsiţi de tipografie, pentru că ar ti util de ştiut dacă promovarea icoanei s-a făcut la solicitarea lor sau a fost consecinţa apelării la tipografia iezuiţilor, care şi-au impus astfel simbolul, fie şi pe considerentul că se adresau unora cu care împărtăşeau „unitatea credinţei".

Răspunsul nu e deloc simplu. Un gravor român se va încumeta abia în 1751 să reprezinte imaginea, dar contextul in care o va publica nu face decât să complice lucrurile. Prima ediţie a acestei realizări, care îi aparţine tipografului blăjean Vlaicu, a fost inserată pe pagina 574 a *Ceaslovului* tipărit in 175][l0]. Textul care însoţeşte imaginea o identifică drept *Icoana Prea Sfinţitei Născătoarei de Dumnezeu, carea au lăcrămat in Ardeai, in sfânta Mănăstire de ! a Nicuia. 1699, fevruarie 4.*

Nu vom insista aici asupra lecturii deficitare a acestei inscripţii, datorate imprimării sugativante, care a făcut ca slova-cifră 4 să fie confundată cu 9, iar plângerea icoanei, în accepţiunea românilor, să fie considerată ca datând din 1694. nu din 1699. Observăm, totuşi, că data de 4 februarie este „corectă", căci antonii gravurii, care se adresa românilor, a vrut să folosească stilul vechi, dar a uitat că miracolul s-a petTecut în secolul anterior, in care pentru obţinerea corespondenţei cu stilul nou trebuiau scăzute numai 10 zile, nu 1J, cum se proceda în secolul al XYili-lea. Astfel, în loc să scadă 10 zile, cum ar fi fost normal pentru veacul al XVIl-lea şi să rezulte *5* februarie, Vlaicu a scăzut 11, cum era obişnuit să facă în calitate de vieţuitor al secolului XVIII, şi astfel a greşit datarea minunii cu o zi.

Pentru o asemenea precizie, artistul a trebuit să se documenteze, dar mult mai probabil a folosit o gravură anterioară, căci textul românesc este o simplă traducere a uneia dintre legendele însoţitoare, dar cu o modificare esenfială, locul lâcrimării fiind indicat la Nicuia, nu la Cluj. Cum nici informaţia despre locaţia icoanei nu este reprodusă, se poate ca indicarea tacită a Niculei să fi fost un gest deliberat al celor care au hotărât introducerea imaginii în cuprinsul cărţii. In orice caz, de un mare of s-au scuturat, corectând informaţia răspândită de gravurile iezuiţilor. Mai greu de înţeles este de ce gravorul a preferat să-şi ia ca model

Bucóvnő **CC are íntni sine deprinderea învăţăturii copiibr la carte. Şi simbolul credinţii creştineşti, zcacc porunci ale legii vechi, şi ale ccii nouo. şapte taine ale Bcsearecii RS sări iu lui i proci. Acum a doa oră tipărita îti Cluj cu tipăriţii c¡ostilii Academii, de Mihai Becichcrecht. Anul Domnului 1744. (volum in posesia Bibliotecii Naţionale Széchenyi din Budapesta). Nu am intá In it nici un exemplar din ediţia întâi, pentru a putea veri Oca folosirea anterioară a gravurii. E posibil. însă, ca prin „acum a doa ora tipărită" să se facă referire nu la o ediţie clujeană precedentă, ci ia** *Bucoavna* **tipârilă la Alba Iul ia în 1699.**

[111] Referinţe: Alexandru LUPEANU-MELIN, *Xitograjii de la Blaj (¡750-1800),* Blaj. 1929, p, 13. fig. 2; Ştefan METEŞ, „Zugravii şi icoanele pe han ie (xilogravuri-stampe) ţi sliclă din Transilvania", în „Biserica Ortodoxă Romană", an LXXXl), tir. 7-ii, I9&4. p. 734; Atanasie POPA, „Monumente istorice dispărute. Bi serici le de lemn din Nicuia şi Libotin". in „Acta Musei Napocensis". XII. 1975, p. 252 şi fig. 15; Comei TATAI-BALTĂ. „Xilogravurile tui Vlaicu de la Blaj (1751-1752)". Iu „Acta Musei Napoecusis", XX, 1983. p. 832-333, 839, Úg. II; *idem, Gravorii in lemn de la Blaj.* Blaj, 1993, pp. öl-62, 2)5. fig. 11; Dan RĂPĂ-BUlCLtU, *Bibliografia românească veche. Additamenta, I. ¡508-¡830,* Galaţi. 2000, p. 259; Flori au DUDAŞ. *Gravurile româneşti vechi din biserica satului Muncclu Mare (Hunedoara).* Oradcil. 2005, pp, 16-17, fig, 4; N- SABĂU. *fcott ¡OCtymOHS,* p. 158, fig. 4; Florin BOGDAN, *Carte şi societate hi judefut Mureş,* Sibiu. 2010. pp. 62-63.

nu icoana de La Ni cui a, pe care se pare că nu a vazut-o, ci aceeaşi gravură a lui Langgraffen, pe care a copiat-o după putinţele sale, reproducându-i inclusiv rama cu decorul stilizat şi brâneluL, dar fără textul slavon din partea superioară. înlocuit cu unul românesc, ce înconjoară imaginea pe toate laturile.

Cartea a avut succes, fiind de mare lipsâ preoţilor, aşa că cel mai târziu la 1753 a fost scoasă o a doua ediţie[41], in care gravura a fost din nou inserată, la pagina 532, cu acelaşi comentariu. Să presupunem că astfel românii au aflat despre icoana de la N icul a, dacă nu ştiau deja din alte surse. Dar cu cât mai mare va fi fost deruta când, în 1757, exact aceeaşi gravură a fost publicată însoţită de legenda *kon Bea las Mariae ViTgtnis ad Ciaudiopoliin facryntantia*¹]* Acum nu mai era ascunsă printre numeroasele file ale volumului, ci tipărită c Iii ar pe verso-ul paginii de titlu[41]. Explicaţia modificărilor o găsim în numele semnatarului activităţii tipografice: Mihai Becicher❡clii, care, din proprie iniţiativă sau la sugestia altora, va fi atras atenţia că acel chip reprodus de Vlaicu este al icoanei de la Cluj, chiar dacă icoana a plâns la Ni cula, aşa că dezinformarea trebuia să înceteze. Se poate ca lucrurile să fi stat şi altfel: volumul din 1757 este în limba latină, este o carte de doctrină, pe care era de aşteptat să o citească şi catolicii, aşa că spiritele nu trebuiau tulburate. Nu am găsit răspunsul la întrebările dacă această combinare a elementelor tipografice a fost doar o idee a lui Becicherechi, care credea că ştie mai bine povestea icoanei, că doar fusese în slujba iezuiţilor, dacă ea a avut acordul oficialilor Bisericii Unite sau a fost chiar impusă de ei. Dar tipărirea vechii imagini a lui Vlaicu cu noua legendă - pentru a nu lăsa loc de dubii - e sinonimă cu o nouă pierdere a icoanei, cu acceptarea, silnică sau de bună voie, a transferării miracolului de la Ni cula la Cluj, aşa cum făceau şi gravurile editate de iezuiţi.

După 1757 Blajul nu s-a mai arătai interesat de promovarea icoanei prin intermediul tipăriturilor, sarcina difuzării de acest fel rămânând exclusiv pe seama deţinătorilor icoanei din Cluj. Aceştia au fost în continuare foarte activi, cea de-a doua jumătate a secolului al XVlll-lea însumând şi ea un număr apreciabil de reproduceri, puse în circulaţie în special sub formă de iconiţe.

Prima pe o amintim, tipărită în 1750[44], se remarcă în primul rând prin dimensiunile foarte mici, de doar 42 x 36 mm, mai mici decât ale imaginii de pe foaia de titlu a *Bucoavnei* din 1744, care măsoară 48 x 40 mm, Spre deosebire de aceasta din urmă, pentru care nu ştim de ce s-a preferat caracterul miniatural, micuţa gravură din 1750 a trebuit să se adapteze formatului liliput al cărţii în care a fost inserată, Deşi lucrarea in întregime nu se caracterizează printr-un aspect tipografic îngrijit, ilustraţia suferă şi din cauza lipsei de experienţă a gravorului: desenul este neglijent, deşi proporţiile sunt corecte, iar chipul Maicii emană o gingăşie nedisimulatăf ce aminteşte de lucrările dini 736,

în aceeaşi direcţie, mai concret spre creaţia vienezilor Andreas şi Josef Schmutzer, conduce şi imaginea cu legenda *Ejfigies Thaumatutgae li. M. V. Iconis Lacrijmantis in Transylvania ad ClaudiopoUm 1699. 15 Februarij quae Visiîur in Académico Templo Clandiopolitano* şi semnătura gravorului *S/ebastian/ Zel Ier scftdpsiij Posonii*** şi. Deoarece singurul exemplar cunoscut s-a păstrai prin grija unui colecţionar care l-a lipit de un passe-partout, nu mai putem şti dacă pe verso a existat sau nu un text, eventual al unei rugăciuni.

Tot modelul din 1736 se regăseşte şi în următoarea gravură, o *Effigies Thaumaturgae B. M. V. iconis Lacrijmantis in Transylvania ad ClaudiopoUm 1699. 15. Februarij, quae visitar in Académico S. I. Templo Claudiopolitano,* semnată *Ifohann/ Cfbristopb} Winkter, scfulpsilf Vienftiaef*[16]. Verso-ul a fost destinat unei rugăciuni în limba germană, al cărei text nu mai poate fi reconstituit deoarece singurul exemplar păstrat a fost decupai în jurul imaginii, pierzându-se astfel informaţia care depăşea zona de interes a colecţionarului. Se pare că a existat şi o variantă imprimată pe mătase^7.

Vienez este şi autorul „imaginii miraculoase de la Cluj", după cum putem constata din semnătura sa, *S. g. Baumgartnerscjulpsit} VienfnnaeJ*[4S], iar sursa de inspiraţie este şî ea aceeaşi gravură a lui Andreas şi Josef Schmutzerdin 1736. Textele însoţitoare, acum in limba maghiară, repetă aceleaşi invocaţii redate anterior în limba latină. Ilustraţia însoţeşte un cântec de pelerinaj.

Cea mai târzie reluare a gravurii de la 1736 este o imagine colorată, semnată *H. Benedifctj,* daiabilă, se pare, in jurul anului 1800[4']. Este impresionantă supravieţuirea acestui model, justificată, de altfel, de chipul plăcut al Maicii, uşor alungit, emanând tinereţe şi duioşie. Se regăseşte însă în ea şi imaginea Pruncului aşa cum a fost consacrată de LanggratTen, cu mantia îmbrăcând ambii umeri, cu părul cârlionţat şi iniţialele SIS, semn al rolului important jucat de primele reprezentări în stabilirea stereotipiilor definitorii pentnt imaginea Fecioarei de Ia Cluj.

Un caz cu totul aparte îl reprezintă un anunţ dat în 1753 de un absolvent al Colegiului academic din Cluj, în vederea susţinerii examenului de bacalaureat-". Candidatul, Step han us Ujfalusi, care poate a dorit doar să-şi exprime evlavia deosebită faţă de icoană, pentru că a apelat la serviciile unui gravor din Augsburg, a reuşit mai ales să ofere o imagine de o calitate

1 ***Ibidem.* nr. 14?. pp. 107-l OK (dcscrierc) ţi 215 (ilustraiic).**

excepţională, atât a execuţiei plăcii şi tiparului, cât şi a liniei desenului. Chipul Maicii este atât de viu şi de expresiv şi redat cu atât de mult rafinament artistic încât, dacă nu ar purta veşmintele consacrate, am crede că suntem în faţa unui portret. Figura lui lisus întruneşte şi ea aceleaşi calităţi, iar deasupra umărului său drept se văd iniţialele SIS. Compoziţia, semnată *Georg Christoph Kilian sculpsit el excudit AugfustaeJ Vindeiiconari,* este extrem de sobră pentnt un asemenea tip de lucrare, constând practic doar din anunţul propriu-zis, textul cu cele 50 de teze care urmau să fie susţinute, o dedicaţie adresată protectorului şi imaginea icoanei, a cărei identitate este dezvăluită prin vechea formulă *Vera effigies Reatissimae Virgin îs Mariae flentis in Transylv: ad (laudiopoiim 1699 die 15. Februar ii Vîsitur in Academica Soc. Jesu Templo Claudiopolitano, amplasată central, într-un cartuş decorativ.*

Ca model, conturul chipului Fecioarei, pieptănătura Pruncului şi textul legendei conduc spre gravura folosită ca ilustraţie de carte în 1734 sau, mai degrabă, !a o variantă a acesteia în care grupul de litere SiS este redai evident. Desigur, au putut fi folosite şi alte imagini, cea a lui Langgraffen revenind din nou in atenţie prin scoaterea din nou la lumină a basmalei, in spatele urechii drepte a Fecioarei, mai mult sau mai puţin ascunsă de umbra maforionului in celelalte reprezentări. în ciuda caracterului efemer al motivaţiei pentru care a fost creată, impactul acestei remarcabile reprezentări nu a fost unul minor, căci caracteristicile sale reapar târziu în prima jumătate a secolului XIX, probând astfel o longevitate nedivulgată de alte surse.

Cândva in a doua jumătate a secolului al XVHI-lea a intrat în circul a ţie o compozit ie nouă, care conţine şi rama icoanei de după amplasarea sa pe altarul principal al bisericii academice din Cluj, în 1724. Redată parţial sau integral, aceasta ar putea fi un indiciu că artiştii au stat în faţa originalului când au realizai desenul. Mai probabil însă, ne aflăm doar în faţa unor stereotipii decorative, un fel de *aggiornamento* prin adăugarea cadrului rococo din noua locaţie, asupra căruia gravorii au fost avertizaţi într-un fel sau altul.

Prima gravură din această categorie pe care o supunem atenţiei, cea mai puţin preocupată de detaliu şi de asemănarea cu originalul, dar foarte atentă cu mesajul său consolator, este semnată *Binder scfutpsiij Bttda&K* Apreciată ca datând din jurul anului 1770, compoziţia ni se prezintă ordonată pe două registre: în cel superior se află icoana, iar dedesubt un grup de credincioşi, unii afişând o mare evlavie, alţii, în atitudini disperate, solicitând un grabnic ajutor. Legenda: *liffigies Thaumaturgae Ylrginis lachrymantis in Transylvania ad Claudiopoiim A. 1699, 15 Februaiy. Coli tur in Academica S. lesu templo ClaudiopoH,* amplasată intr-un cartuş în partea inferioară, nu va fi fost singurul text însoţitor. Din motivul menţionat deja când am prezentat gravura lui Sebastian Zeller, singurul exemplar păstrat nu mai este în măsură să lămurească dacă verso-ul a fost sau nu imprimat.

O execuţie superioară poate fi remarcată în cazul următoarei gravuri, semnată şi ea *Binder sc[ulpsitj Budacr*[2]. în noua versiune, compoziţia se concentrează doar pe icoană, prezentată în acelaşi decor ca şi în precedenta lucrare, textul însoţitor, de asemenea identic, fiind actim redat liber, împărţit pe

două coloane. Menţiunea suplimentară *Al fac tu ad originale* atrage atenţia asupra rostului devoţional al imaginii, care a fost probabil un suvenir destinat pelerinilor. Reprezentarea a avut cel puţin două variante- \ una dintre ele, lipsită de legendă, fiind, se pare, destinată să ilustreze lucrarea *Kolozsvări kfinyvezo Szuznek,* tipărita la Cluj in 1770^.

Ultima reprezentare de acest tip, e posibil să fie tot opera lui Joliann Philipp Binder^. în acest caz s-a acordat mai multă atenţie detaliului, fizionomiile sunt mult mai expresive şi amintesc de gravurile din 1736, dar decorul ramei, prin repetarea obsesivă a elementelor, devine obositor.

Gravura ce pare să fi solicitat cel mai mult interesul celorlalte categorii de artişti dornici să reproducă icoana de la Cluj, mai ales după ascunderea ei sub podoabele care o fac şi astăzi aproape invizibilă, a fost pentru prima dată obiectul unei cercetări ştiinţifice în 1975, când Atanasie Popa a semnalat un exemplar într-o colecţie clujeană nenumită, pentru care a propus ca datare anul 1700 şi ca loc de execuţie Viena[1']. Fotografia publicată de el, deşi a avut de înfruntat atât reflexul sticlei sub care era ascunsă imaginea, cât şi neputinţele tehnice ale procesului tipografic, este totuşi de mare folos pentru comparaţia cu exemplarele descoperite ulterior, care pun in lumină existenţa a cel puţin două versiuni, foarte apropiate. Diferenţele nu sunt doar de detaliu, ci şi de expresivitate, chipurile câştigând sau pierzând din nobleţea şi seninătatea iniţială, în funcţie de ordinea în care au fost realizate variantele gravurii. Distingem un grup fonnat din exemplarul de la Călimăneşti (jud. Mureş), semnalat de Nicolae Sa bău, care propune ca datare secolul XV III", restrâns ulterior la anul 1705, Bră să se ofere şi argumente^*, şi de cel ajuns în colecţia Gavril Pop din Gherla, publicat de Flórian Dudaş, care îl datează şi el în secolul XVIII™ în această versiune chipul Maicii este oarecum îmbătrânit de lipsa de delicateţe a nasului şi a bărbiei duble, iar Pruncul are un aer posac, dat de zulufii dezordonaţi şî de nasul aplatizat.

Un al doilea grup este constituit din exemplarul publicat de Atanasie Popa amintit mai sus, din cel provenit din biserica ortodoxă de la Murgeşti (jud. Mureş)™ şi din cel de la Odorheiu Secuiesc (jud Harghita}, „imbrăcaf în 17S6 în mărgele şi mătase şi pictat[01]. Spre deosebire de cele două exemplare care formează primul grup, acestea au în partea inferioară, în dreapta, imediat sub rama icoanei, semnătura artistului: *Xfansfeld scuip/si tj Vrennat^.* Calităţile sale artistice remarcabile ne fac să credem că aceasta a fost prima versiune a gravurii, cealaltă fiind doar o tentativă reuşită de imitare, executată in acelaşi atelier la o comandă ulterioară sau pur şi simplu o iniţiativă de contrafacere.

1 *"AUgemeine Detttsche Biographie,* vot 20, Lcipzig. 1884. pp. 210-211.
Vezi şi *ftryans's dictionary ofpainters and engravers,* ltttpr//www,arcît ivc org'stteam/bryansdi ctiormry, Vezi, dc asemenea. *A catalogue of the Ubrary of Hitn'im! University,* voi. 3. partea a II-o. p. 43, 73. 78, 156, 157. Inip:/,' books.gooEle.com. Manca GRIGORESCU. *op cil.,* p. 70. *AltgemeineDeutscheBlographle,* voi. 20, p. 211.
'" Marika KISS-GR1GORESCU, *Xilogravura popularii Jiu Transilvania in sec. XVUl-XiX.* Bucuroşii, 1970. cal. 24; *eadem. Tematica istorică ….* p. 70; FI. DUD AŞ. *op. cit.,* p. 19. fig. 5.
Marika KJSS-GR1GORESCU, *Xihgrm-um populară,* cal. nr. 48. [7i] *Ibidetti,* cat. nr. 79.

Am văzut că se confirmă părerea luî Atanasie Popa despre locaţia atelierului, care era probabil vizibilă şi pe exemplanii văzut de el, Nu şi datarea, deoarece legenda vorbeşte despre o realitate ulterioară anului 1724: *Vera effigies B. l-fr-g. Mariaeflentis in Transilv. ad Claudiopolim A o 1699. Die 15 b ehr. visilur in Templo Academica ClaudiopolL*

Această gravură se caracterizează printr-un cadni decorativ mult mai temperat, un desen ireproşabil şi o expresivitate a fizionomiilor încărcată de candoare şi gingăşie, de un realism copleşitor. Ea face din nou de actualitate disputa pentru autenticitatea icoanei, prin reapariţia vocabulei *vera,* de asemenea inscripţia slavonă din partea superioară a ramei şi iniţialele SIS, care dispăruseră din gravurile lui Binder Toate acestea ne fac să credem că Mansfeld s-a folosit şi el de gravurile din 1734 sau/şi de cele ale lui Hans Frank von LanggrafFen, deşi, prin amprenta realistă imprimată desenului şi execuţia tehnică superioară, s-a detaşat net de vechiul model, care rămâne totuşi recognoscibil ochiului familiarizat.

Identificarea autorului gravurii a constituit deja obiectul unei cercetări, autoarea. Marica Grigorescu. oprindu-se asupra lui Josef Ernst Mansfeld (Praga, 1738/1739 - Viena, 1796, descendent al unei familii de gravori în cupru din Praga, membru al Academiei vieneze, pictorul Curţii, celebru pentru cărţile poştale cu portretele membrilor familiei imperiale şi ale altor personalităţi ale timpului^, şi a lui Johann Mansfeld {1770-1825), pe care îl cunoaşte ca autor al unei gravuri din colecţia Academiei Române semnată *Mansfeld scf*.*

In Viena celei de-a doua jumătăţi a veacului al XVIll-Iea au activat şi alţi gravori cu acest nume: Johann Georg Mansfeld (1763-1817), fiul lui Josef Ernst Mansfeld, pictor, gravor şi profesor la Academia vieneză[6]\ şi Sebastian Mansfeld (1751 -1815), angajat al casei de editură Arţari a, autor, între altele, de hărţi şi coperte pentru tipărituri muzicale[Ni].

Comparând datele biografice ale acestor artişti, cel mai potrivii pentru comanda gravurii care ne interesează aici nî se pare Josef Ernst Mansfeld, îi vom atribui deci luî execuţia, la o dată situabilă undeva spre mijlocul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVllt-lea, căci la 1774 gravura era deja folosită ca model pentru icoana destinată bisericii romano-catolice din Ghelinţa (jud. Covasna), operă a pictorului Mathias Veress din Cluj, în creaţia acestuia, gravura lui Mansfeld a devenii ea însăşi prototip pentru replicile icoanei miraculoase, cum dovedeşte icoana executată pentru biserica romano-catolică din Călimăneşti (jud. Mureş), care este chiar versiunea pictată pe pânză a gravurii, cu toate elementele ei componente[67].

Cea mai târzie reprezentare sub formă de gravură pe care o cunoaştem a fost inclusă de Jordânszky Elek în lucrarea sa monografică dedicată imaginilor miraculoase ale Fecioarei existente în regalul Ungariei, editată în 1836[flS]_ Chipul care însoţeşte cele pairu pagini ale istoriei icoanei pare să se fi inspirat din gravura tipărită de Georg Christopher Kilian în 1753 la Augsburg.

O ultimă referire are în vedere atelierele de xîlografie de la Hăşdate, localitatea situată în proximitatea N ic ulei, pe seama căreia a şi fost pus succesul acestei activităţi. Deşi începuturile meşteşugului pol fi coborâte până în prima jumătate a secolului XVIII, iar de la 1777 a existat şi o breaslă a artiştilor

„care zugrăvesc şi tipăresc pă hârtie", grupând meşteri din Ocna Dejului, Săplac, Hăşdate şi Silivaş**, din bogata activitate catalogată până acum nu face parte ni ci o imagine dedicată explicit icoanei miraculoase. Reprezentările Maicii Domnului cunoscute sunt toate târzii, din secolul XIX, sunt influenţate de cele catolice şi diferite tipologic, xilografii preferând o *Maică a Domnului impărălifă* - înfăţişare până la urmă similară cu forma la care fusese adusă icoana de Ia Cluj. Lipsesc însă referirile scrise care să trimită la prototipul din vecinătate, de la Nicula. Altfel spus, gravurile de la Hăşdate o reprezintă doar pe Maica Domnului, nu pe Maica Domnului de la Nicula! Dar un astfel de indiciu nu se regăseşte la n ic iu nul dintre artiştii romani despre care se poate afirma cu certitudine că au pictat - pe lemn sau pe sticlă - replici ale icoanei de la Nicula. Intr-o asemenea perspectivă, lista gravurilor care au ilustrat icoana poate fi îmbogăţită cu contribuţia lui Gheorghe Pop din Hăşdate, databilă la începutul secolului XDi™, şi imitaţiile acesteia, realizate de Simion Pop în 1842[Tt] şi de un anonim din a doua jumătate a secolului XIX[7]\

încheiem discuţia cu convingerea că acestea nu au fost toate gravurile menite să promoveze cultul icoanei miraculoase ajunsă în grija iezuiţilor din Cluj. Raritatea extremă a fiecăreia dintre ele este cel mai bun argument că trebuie să fi fost şi altele, care s-au pierdut cu totul sau nu au fost încă descoperite. Cele care au supravieţuit mărturisesc însă despre o grijă intensă a proprietarilor de a reaminti ce comoară preţioasă adăposteau, pe care au promovat-o apelând la câţiva dintre cei mai solicitaţi artişti ai timpului.

Privite în ansamblu, aceste lucrări, care au avut ca scop primordial răspândirea cultului mari an ic şi sporirea veneraţiei faţă de Fecioara clujeană, obiectiv pe care se poate spune că l-au îndeplinit cu asupra dc măsură, sunt foarte importante din încă două motive: o dată pentru că ele au ajuns curând sursă de inspiraţie pentro pictorii din Transilvania, maghiari şi români deopotrivă, şi apoi pentru stăruinţa în afirmarea autenticităţii, semn că şi icoana rămasă la Nicula avea un mare număr de adepţi, însăşi promovarea acesteia am văzut că s-a făcut cu aceleaşi mijloace şi chiar şi atunci când mesajul a trebuit „conectat", prin indicarea Clujului ca loc al lăcri mării, păstrarea imaginii lui VI ai cu, mai degrabă, a întărit ataşamentul faţă de icoana proprie. Căci este greu de crezut că stereotipii le mentale ale epocii au putut fi depăşite şi evlavia greco-catolici lor s-a îndreptat, după 1757, către o relicvă pe care ar fi trebuit să o adore într-o biserică străină.

Mai insistăm puţin asupra gradului de asemănare între imaginile tipărite şi icoanele propriu-zise, mai precis asupra dezinteresului pentru o redare cât mai fidelă a originalului. Fidelitatea faţă de original se dovedeşte o problemă chiar şi acolo unde nu există dubii că gravorul a văzut icoana şi a avut suficient răgaz să o studieze în detaliu. Perpetuarea inadvertenţelor faţă de înfăţişarea originală poate fi privită, până la un punct, ca o chestiune de credibilitate, deoarece corectarea ar fi modificat imaginea deja familiară. De aceea poate că nu a existat interes pentru includerea în compoziţie a coroanelor, deşi ele au fost destul de timpuriu adăugate imaginii de la Cluj. Pe de altă parte, după

ascunderea icoanci sub podoabe, corectarea desenului nu a mai fost posibilă, dimpotrivă, era inutilă, deoarece diferenţele oricum nu mai erau observabile-

Inserarea in compoziţie a inadvertenţelor este dificil de interpretat, ea putând fi tot atât de bine o problemă de gust - ceea ce ar însemna că gravorii au avut în mod deliberat în intenţie să ofere imagini idealizate ale icoanei, ale celei din Cluj, căci am văzut că doar aceasta a beneficiat de astfel de reproduceri sau pur şi simplu a fost vorba de dezinteres pentru urmarea îndeaproape a originalului, calitatea de copie fiind receptată, în epocă, mai întâi in funcţie de legenda însoţitoare şi abia apoi de asemănarea cu prototipul.

Diferenţele sunt tomşi importante, pentru că regăsirea lor în celelalte forme de reproducere a icoanei {sculptură, pictură pe lemn, sticlă şi pânza) arată care a fost de fapt izvodul urmat. Iar acest lucru este important nu atât pentru mediul maghiar, care avea ca reper doar icoana de la Cluj, ci mai ales pentru mediul românesc, pentru care este de presupus că şi copiile şi producerea lor aveau în vedere icoana de la Nicula, nu pe cea de la Cluj,

O analiză, chiar sumară, a gravurilor scoate in evidenţă următoarele nepotriviri:

- fundalul cu înscrustaţii în grundul aurit este reprodus liber; la fel drapajul veşmintelor şi decoraţia gulerului şi mânecilor de la tunica Maicii, iar vestimentaţia Pruncului a fost pur şi simplu modificată, prin învelirea ambilor umeri în mantia care ascunde astfel mânecile chitonului, înlocuindu-le cu falduri ample.
- desigur, redarea cu exactitate a expresiilor fizionomice era imposibilă, dar nu şi cea a detaliilor coafurii, în zadar vom căuta, insă, in icoană, pieptănătura buclată a Pruncului. Zulufii de la urechi şi moţul de pe frunte sunt invenţii ale gravorilor.
- redarea slovelor este aproximativă şi semnificaţia lor necunoscută. Nu are rost să discutăm ce s-a întâmplat cu inscripţia din partea superioară a ramei, pe care nu o cunoaştem în versiunea de pe icoana de la Cluj, din cauza plăcii de argint cu care este acoperită, iar cea de la Nicula nu pare să o fi avut, dar lucrurile nu sunt deloc încurajatoare nici când privim iniţialele **AL***9 6G%* şi **IC XC.** în cazul primului grup. este de presupus că dacă slovele **A1P** au fost redate în ligatură în modelul dat spre copiere în 1699, pictorul nu a înţeles semnificaţia buclei la care a fost redus **P** şi nu a mai reprodus-o, slova **9** a fost confundată cu O. iar celelalte, nefiind înţelese, au fost desenate cu aproximaţie. Această situaţie se regăseşte şi în gravuri, tară excepţie. în cazul primelor două slove din numele lui lisus, este de asemenea greu de spus de Ia ce s-a pornit, deoarece astăzi pictura este suprapusă de perle, care încearcă să imite conturul slovelor şi s-ar putea spune că o fac corect. Gravorii au avut însă foarte serioase ezitări: am văzui că Hans Frank von Langgraffen a optat pentru formele latineşti **IS** şi **SIS,** artiştii vienezi pentru **Cl** şi **ICI,** cei clujeni au desenat nişte semne de neînţeles, la Johann Philipp Binder lipsesc cu totul, iar Georg Christoph Kilian şi Josef Ernst Mansfeld au preluat **SIS** din vechile gravuri, în ciuda acestei varientăţi, **SIS** a devenit un fel de marcă a icoanei clujene, care o face rec ogn osci bilă chiar şi în copiile celor mai nepricepuţi artişti. De asemenea, regăsirea în replicile pictate a

acestui grup de iniţiale este un semn evident că pictorii s-au folosit şi ei de gravuri la realizarea propriilor compoziţii.

Vorbeam la începutul acestui articol de intenţia de a stabili în ce măsură componentele unui discurs artistic - în cazul nostru gravurile cu imaginea Fecioarei de la Cluj - au avut eficienţă în efortul de recatolicitare a Transilvaniei, dacă ele au fost sau nu alternative paşnice la modalităţile coercitive de convertire, de a căror utilizare nu se îndoieşte nimeni,

Documentele vremii dau în câteva rânduri nume de convertiţi sub imperiul miracolului lacrimilor Fecioarei, dar, deşi nobile, ele nu sunt sonore, nu aparţin, n ic iu nul, acelor figuri în mâinile cărora s-a afiat atunci destinul Transilvaniei şi chiar dacă se vor fi întâmplat şi astfel de reorientări, dar urmele lor s-au pierdut, istoria catolicismului transilvănean nu a înregistrat transformări spectaculoase, care să poată fi puse pe seama unor astfel de opţiuni personale. Bilanţul final al Contrareformei în Transilvania, după epuizarea tuturor mijloacelor de convingere, nu este nici el unul impresionant, protestantismul continuând să domine lumea „naţiunilor privilegiate", iar ortodoxismul rămânând confesiunea majoritară a românilor.

Totuşi, Fecioara de la Cluj a câştigat inimile celor mai mulţi dintre locuitorii catolici ai Principatului, dovada cea mai elocventă fiind numărul impresionant de replici, realizate în cele mai diverse tehnici, într-un interval de timp care acoperă aproape un secol şi jumătate. Putem adăuga succesul pe care imaginea l-a avut în mediul românesc, ortodox şi greco-catolic, cu corectivul că, deşi se foloseau de reprezentări ale icoanei de la Cluj, aceştia aveau în vedere icoana rămasă la Nicula, Efortul promovării cultului icoanei făcătoare de minuni rămâne să se înscrie în preocupările fireşti de promovare a cultului marian ic. dar include şi un ataşament sincer şi profund faţă de imaginea care, in 1699, a fost încredinţată grijii iezuiţilor. Miracolul lacrimilor nu a fost urmat de un miracol al convertirii în masă, dar - pentru un mare număr de credincioşi - a vindecat traume şi a adus rezolvări în faţa cărora înţelegerea umană rămâne neputincioasă. Şi cum, pentru acele timpuri, nu poate fi concepută fiinţă care să nu aibă nevoie de ajutorul divin, absorbţia replicilor icoanei a fost mereu puternică, justificând producerea lor continuă, chiar dacă utilitatea li s-a restrâns cu timpul la „un uz intern".Bibliografie

Allgemeine Deutsche Biographie, **voi. 20, Leipzig, IÜK4,**

BENEDEK, Éva, *A kolozsvári Könnyező Mária kegykép egyik 18, századi másolatának restaurálása,* ín *Isis,* Haáz Rezső Múzeum. Székely udvarhely, 2010;

BIANU, loan; HODOŞ. Ncrva, *Bibliografia românească veche. 1508-1830,* tom N, 1716-1808, Bucureşti, 1910;

BOGDAN, Florin, *Carte şl societate în judeţul Mureş,* Sibiu, 2010;

BOJOR. Victor. ***Maica Domnului deta Sf. Mănăstire din Nicida,*** Gherla. 1930;

COBZARU. Dumitru. *Monografia Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului" Nicida,* ediţia a IV-o,

nevăzută şi adăugiţi, Nicvtli), 2010;

ECSEDY, V. Judit, *A régi Magyarországi nyomdák betűt es díszeiXVII. század,* voi. 1, Budapest, 2004; DELUGA. WaIdemar. "Eightccnth ccnturv graplnc art from Greek-Catholic Church sphere.h. în „Arte Cristiana", an XCU, iul .-aug. 2004;

DUDAŞ, Flórian, *Gravurile româneşti vechi din biserica satului Muncelu Mare (Hunedoara),* Oradea, 2005;

GRIGORESCU, Marica, „Tcmatica istorică romdncascâ în opera gravorilor din familia Mansfcid", in „Revista Muzeelor şi Monumentelor. Muzee", 7, 1983;
IORGA, Nicolac, „Un pictor român în Ardeal". în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istoricc". an VIII. 1915;
IR ÎN EU Bistriţcanul, cp i scop-vicar, *Icoana de la Nicula,* Nicula, 1994;
JORDÁNSZKV, Elek, *Magyar Országban, 's az ahoz tartozó részekben tévő Boldogságos Szűz Mária kegyelem'képeinek rövid letrása,* Pozson, 1836, fakszimile kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988; K1SS-GRIGORESCU. Marika, *Xilogravura populară din Transilvania in sec. XVIII-XIX,* Bucureşti. 1970;
KOVÁCS, Gyárfás, *A Mikolai máskép Kolozsvári csodatevő Szent Sziiz kegy képének történeti vázlata,* S zamosuj vár [Ghcrl a |, 1898;
LUPE ANU-MELIN, Alexandru, *Xilografii de ia Blaj (1750-1800,K* Blaj, 1929;
MANZAT, G., *Originea şi istoria teoanei /*! V. Maria deta Nicula (După documente istorice).* Cluj, 1923;
METEŞ. Ştefan, „Zugravii şi icoane Ic pc hârtie (xilogravuri-stampe) şi sticlă din Transilvania", în „Biserica Ortodoxă Română", an LX XXII, nr. 7-H, 1964;
MIHÁLY, Ferenc, *A (lelencei templom főberendezése,* in Balázs István, Jánó Mihály, Jekcly Zsombor, Mihály Ferenc, *A Gelencet Szent Imre templom. Tanulmányok,* Sepsiszentgyörgy, 2003; NAGY, B. Margit, *Stílusok, müvek, mesterek. Művészettörténeti tanulmányok,* Bukarest, 1977; N1LLES, Nicolaus. *Symholae ad illustrandam históriám Ecciesiae Orientális in tetris caronae S. Stephafíi.* voi. I. Ocnipűntc. 1885;
PATAKY, Dénes, *A magyar rézmetszés története. A XVIszázadtól 1850-ig.* Budapest. 1951; POPA, Atanasic, „Monumente istorice dispărute. Biserici Ic dc lemn din Nicula ţi Li bot in", in „Acta Musci Napocensis", XII, 1975;
PORUMB, ***Mstíui, Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII,*** Bucureşti, 1998;
RAPÁ-BUICLIU, Dan, *Bibliografia românească veche. Addttamema, I. 1508-1830,* Ga lajt, 2000; RÓZSA. György, *Thesenhlütter mit ungarischen Besiehimgen,* in *Acta Históriáé Artium,* 1987-1988, tomus XXXÎI1, fasciculi 3-4;
RUS. Vasi le. *Operării in vinea Domini. Misionarii iezuiţi In Transilvania, Banat ţi Partium (1579- 1715),* voi. II, *Pontes,* Ctuj-Napoca. Presa Universitară Clujeană. 2008; SABĂU, Nicolac, „Mathias Veress restaurator?", în „Acta Musci Napoccnsis", XVI, 1979; SA BAU, Nicolac, *Metamorfoze ale barocului transilvan,* voi. II, *Pictura,* Cluj-Napoca, 2005;
SABÁU, Nicolac, „[con lacrymans: dc la Hodighitria N **icul** ci la Vera Effigics B(catac) V{iiginis} Mariac Ficntis Claudiopol|i în „Ars Transsilvaniae", XVIII. 200K; SZ IKSZ Al Mária, *A művészei antropológiája,* Cluj-Napoca. 2009;
SZILÁRDFY Zoltán, *Barokk szentképek Magyarországon,* Budapest, 19K4:
SZILARDFY Zoltán, *Ikanográfia-kultusztörténet. Képes tanulmányok,* Balassi Kiadó. Budapest. 21)03; SZIL Ä RDFY. Zoltán; TÜS KÉS. G ábon KNAPP, É va, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások Magyarországi bácsüjáráhelyekröl,* Budapest Egyetemi Könyvtár, 1987;
TATA J-BALTA, Comei. „Xilogravurile lui V laic u de la Blaj (1751-1752)", în „Acta MuseíNapocensis", XX, 1983;
TATAI-BALTĂ, Comei, ***Oravorii în lemn de ia Blaj,*** Blaj, 1995.

URIEL áldozár, Kincseink, vagyis az első máriapócsi, mikahi, második máriapócsi, pálfalvai és kbkocsái csodatévő szent képek leírása, Ungvár, f, a



.



Hig, I, Hans Frank von Langgraffen, foaie volantă, cca 1701; Biblioteca Naţională Szcchenyi, Budapesta.

Fig. 2. Adam şi losef Schmutzer. foaie volantă, cca 1736; Muzeul Bisericesc Sârb, Szentendre



•

Fig, 3, Autor necunoscut, ilustraţie la *Pmtiossissimus ei vere Aureus Libellus |...]* Auctorc R. P. Hcnrico Balde Socictatis Jesu.
Claudiopoli Anno 1736: Protopopiatul **Romano-Catolic Târgu-Mureş.**






Fig, 5, Johann Philipp Binder, foaie volanta, eca 1771); Biblioteca Naţionala Szechcnyi, Budapesta.
Fig, 4. Vlaieu, ilustraţie ia *Ceaslov,* Blaj, 1751; Muzeul Naţional al Unirii, Alba lulta.

Fig. 6. Joscf Emsi Mansfeld. foaie volanta, ante 1774; Protopopiatul Ortodox Târgu-Murcţ

.Câteva consideraţii despre *Evanghelia învăţătoare (Cazania) de la Govora,* 1642

Pmfesor* mure *dr. Alin-Mihai GHERMAN Universitatea „ i decembrie 1918", Alba Julia
atinmihaigherman@yahoo.com

Abstract
The studv is discussing the crcation oi' lUc one of first books priulcd iu provincc of Wallachia in the] 7th centuiy, *Evanghelie învăţătoare* (Teachings in Evangcls) [Govora, 1642] proves to be a iranslation altcr the EvanyeiijEi Jiauinoc of Kirii Ttankvillion StavroYccki, bciu^ an sirongly debate against the Reformat ton (espectal Calvinislic Church). The cooperat ion with the *Cartea românească de invă(ătttră* {wltohad an cnormous audiencc in ihc Românism cuiIurc) priulcd by themitropolite Varlaam in 1643 in laţi, a te\l morc accessiblc lo ihc readcrs. has inlcmipied the printing orihc wftllachian book, bat. itsclf, has bccn influcnccd by the icki from Govotb.

Kcy wond»: litslory of printing. Va Machia, history of literaturo, luslory of the cui ture,

începutul domniei lui Matei Basarab se află sub încercarea unei grupări a boierilor de a se opune înăspririi condiţiilor economice şt, mai ales, birurilor impuse ţării de Leon Tomşa (1629-1632) şi peniru a plăti datoriile făcute cu ocazia ridicării la tron. Mişcarea era una conservativă, de păstrare a privilegiilor

de clasă, dar cu evident substrat patriotic - se intitula ca fiind împotriva grecilor, înţeleşi nu ca etnie, ci ca amestec exterior venit de la Constautinopol şi, în general, din sud în treburile principatului[1] - soldată cu fuga din 1630 a boierilor olteni în Transilvania, tocmai în momentul plăţii dărilor, se bazau pe un posibil ajutor militar al lui Gheorghe Râkoczy I[2], dar şi pe sprijinul diplomatic al acestuia. în virtutea bunelor sale relaţii cu Poarta Otomană, Alegerea lui Matei aga de la Brâncoveni, făcută după mazilirea lui Leon Tomşa şi ignorând numirea de către Poarta Otomană a lui Radu lliaş, a fost întâmpinată favorabil de boierii munteni: ea era în primul Tând un act de afirmare a vechilor instituţii ale Ţării Româneşti, Poate de aceea, pentru a confirma ideea ataşamentului său faţă de tradiţie, voievodul foloseşte numele de Basarab[1], cu veche rezonanţă istorică in conştiinţa generală.

Lipsa cărţilor este un laitmotiv al epocii, centrele tipografice româneşti încetând să mai funcţioneze de la sfârşitul secolului al XVl-1ea[J]. tipografiile din sudul Dunării îşi încetaseră şi ele orice activitate, iar cele din Ucraina aveau o activitate plină de întreruperi şi contradictorie din momentul în care se produsese uniaţi a unei părţi dintre ucraineni. Reluarea aproape concomitentă a activităţii tipografice în Ţara Românească condusă de Matei Basarab şi în Moldova aflată sub dubla personalitate a unui domnitor cu idei imperiale. Vasile Lupii, şi a unui mitropolit cu amplă

viziune pan ortodoxă, Varlaam, completată de reînceperea activităţii tipografice in Transilvania, a avut ca una dintre principalele scopuri umplerea acestui gol

.Matei Basarab rezumă astfel, iu 1635, starea culturala: „în întreaga mea ţara c foamete şi sete, nu după pâine şi apă, ci după proroc, de hrană şi adăpare sufletească"-, El constată că „nicăieri nu se allă asemenea hrană'[1] şi se teme că „nevoia sufletelor de aici, prin foame ie fără de vreme va slăbi". Cauza este „împuţinarea sfintelor cărţi", din pricina „deselor năvăliri şi împresurări ale diferitelor popoare, ale necredincioşilor şi chiar ale unor credincioşi", aluzie, poate, la incursiunile militare în Ţara Românească din vremea lui Gábriel Bâthori (1611), principele Transilvaniei"[6].

în contextul reacţiei antigreceşti, sub care îşi începuse domnia Matei Basa rab. suplinirea acestei lipse de cărţi se putea realiza in două direcţii, aparent contradictorii, dar în fapt coerente pentru reîntărirea vechii culturi: revitalizarea slavonismului - operaţiune care presupunea ridicarea unei pături de intelectuali capabili să opereze în această limbă de cultură şi dezvoltarea unei culturi în limba naţională. Pentru prima pledau cărturari prestigioşi, precum Udrişte Năsturel, pentru a doua o anumită stinghereală a domnitorului în cunoaşterea limbilor străine', fapt care face ca, pe bună dreptate, domnia sa să fie privită ca un moment esenţial al istoriei noastre culturale* Ambele se puteau realiza prin două instituţii: şcoala şi tiparul, ambele patronate de Matei Basa rab. la ambele participând şi cumnatul său, învăţatul Udrişte Năsturel', în ambele fiind implicată ierarhia Bisericii Ortodoxe muntene, pe care domnitonil a ştiut să şi-o apropie, dar şi de o sumedenie de cărturari, dintre care doar unii au atras atenţia cercetătorilor moderni.

Pentru restaurarea vechilor instituţii, Matei face apel Ia memoria unui ilustru înaintaş al său, Neagoe Basarab. Şi, pentru sublinierea acestei restaurări, „aga Matei de la Brâncoveni" devine „Matei Basarab". Respectul memoriei marelui său înaintaş se manifestă şi în actele de reconfirmare ale unor donaţii sau împroprietăriri făcute.

Cultul lui Neagoe Basarab intrase la mai bine de un secol de la dispariţia voievodului în memoria colectiva ca fiind al unui „întemeietor de ţară", un constructor al instituţiilor pe care urmaşul său încerca să le refacă. Bineînţeles, voievodul nu putea decât să fie Hatat de afirmaţia lui Melchisedec din Peloponez, egumenul mănăstirii de la Câmpulung, care, în predoslovia slavonă ia *Antologh ionul* tipărit în 1643, spunea: „Care din domnii de mainainte ai ţării, afară de cel din al cărui neam şi familie prea vestită, prea luminăţia voastră prea no bilă prin urmaşi se poate trage, adecă preabunul Ba sa rab a Neagoe de odinioară, s-a arătat aşa de binefăcător al ţării, ca prea bunadomnia a voastră, care a revărsat atâtea binefaceri, cum s-au pomenit niciodată mai înainte?"[1]". Şi tot de memoria înaintaşului este legată tălmăcirea românească a *învăţăturilor iui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie,* făcută in timpul domniei lui Matei Basarab, 10 care se intercalează secvenţe din *Variaam şi loasaf* tradus de Udrişte Năsturel,

Având ca model revendicat un strămoş des evocat în cursul domniei sale, Neagoe Basarab, aşa cum, la sfârşitul secolului al XVI l-lea Constantin Brăncoveanu îşi adăuga şi el numele de Basarab, Matei Basarab îşi realizează proiectul său cultural prin colaborarea unor distinşi cărturari, dintre care locul de frunte îl ocupa cumnatul său, Udrişte Năsturel", dar şi capi ai ierarhiei biericeşti,

pe care a ştiut să şi-i apropie. Cele două direcţii ale reacţiei „antigreceştP, văzute de cei mai mulţi cercetători ca divergente: restatornicia slavonismu!ui[1:] şi impunerea limbii naţionale ca limbă de cultură; erau de fapt complementare, opunându-se influenţei greceşti, care devenise evidentă in timpul domniilor precedente.

Şi, probabil, nu numai considerente culturale îl conduseră pe voievod la această atitudine: limitarea proprietăţilor mănăstirilor închinate era un mijloc de sporire a veniturilor ţării pentru a oferi o motivaţie economică acestei atitudini antigreceşti. Se realizează acum o încercare de e ta li zare a averilor mănăstireşti (a celor închinate), care, alături de întărirea bisericii naţionale - şi Matei Basarab este considerat în unanimitate de istorici ca unul din cei mai mari, dacă nu cel mai mare, ctitor din istoria noastră medievală- Slavonismul răspundea şi unei mai vechi preocupări a domnitorilor români - şi, din nou, model exemplar era Neagoe Basarab - dc a proteja şi ajuta pe creştinii ortodoccşi din sudul Dunării.

Cele două direcţii trebuie privite a fi complementare, ca reacţie a unei tradiţii care era pe cale să-şi primească o haină nouă în limba română. Doar în acest efort de consolidare a tradiţiei în haină românească, se pot încadra şi alte traduceri care s-au făcut în spaţiul românesc în intervalul domniei lui Matei Basarab. unele dintre ele văzând lumina tiparului, altele rămânând în manuscris: dintre textele juridice amintim *Pravila* de la Govora şi *îndreptarea legii*, dintre cele istorice *Cronograful* lui Moxa şi *Istoriile* lui Herodot, dintre cele de cult bisericesc *Noul Testament* făcut de ieromonahul Silvestru, care va sta la baza tipăriri în 1648 a *Noului Testament de la Răigrad*, tn această serie de traduceri se înscrie cu precizie şi *Cazania* de la Govoa.

Primele tipărituri muntene, făcute cu ajutorul unei tiparniţe furnizate de Petru Movilă au fost slavone: *Molitvenic - Trebuie slavon,* Câmpulung, 1635, *Psaltire slavonă,* Govora, 1637, *Psaltire slavonă cu ceaslov*, Govora, 1638, Doar la patru ani după prima tipăritură slavonă se imprimă prima carte în limba română, *Paraclisul Fecioarei* (1639), în care Virgil Cândea vede, pe lângă caracterul religios şi resorturile unei cărţi de înţelepciune", în anul următor apărând o tipăritură de mare importanţă pentru viaţa bisericească şi civilă: *Pravila* de la Govora (1640), pentru ca apoi tipăriturile româneşti să alterneze cu cele slavone.

Opţiunea pentru a imprima în limba română se datora, însă, şi unei stări de fapt: ea avea la bază dispariţia funcţiei de comunicare diplomatică a slavonei, dar şi tot mai slaba cunoaştere a slavonei de către preoţi, lucru mărturisit de însuşi mitropolitul Ştefan al Ungrovlahiei, în 1651, în predoslovia la *Mâstirio* sau sacrament sau taine 2 din ceale 7, Botezul şi S. Mir, tipărită ia Târgovişte că: „Văzând iară cum au creştinii ţării noastre imputare şi preoţii mai vârtos de către hulnicii de leage, cum penlnt grosimea şi grubia [n,n.: lipsa de educaţie] nu ştim sluji tainele sfintei beseareci şi stigă toţi totdeauna că deistvuiesc rău şi nesebuit şi zic că

[11] **LMriţte Năsturel, tea 1596-1659.**

Din această epocă datează *Dicţionarul siavo-român,* compus de călugărul Mardarie de la Cozia, dicţionar necesar atât in alcătuirea documentelor in limba slavonă. cât şi a traducerilor care se ftceau acum (Mardaric COZ1ANUL, *Uxkon slavo •român,* ediţie de Grigore Creţu, Bucureşti, 1900). " Virgil CÂNDEA. op. cir., *p.* 60.

am uitat cinurile, socoteai ele, obârşiile, chipurile, nemeririle şi toate rând ui e lele şi tipicurile Sfintelor Taine, pentr-aceaea în târî ia ce m-au întărit Dumnezeu împrotiva putearii mea le, gândi iu sa iau imputarea batjocurilor de asupra ac eşti i ţărişoare. întărită cu mâna dreaptă a lui Dumnezeu şi den mila lui Dumnezeu den ceale 7 tain ale Besearecii, scos-am 2 la lumina: Botezul şi Mirul"[1].

Dar oricare din aceste tipărituri trebuia să aibă o anume justificare, din moment ce, nefiind o întreprindere economică profitabilă ■, tiparul trebuia să răspundă unor necesităţi interne sau externe, care să justifice o chelniială substanţială din partea unui domnitor chibzuit la pungă (Paul de Alep, care l-a întovărăşit pe patriarhul lemsalimulu in călătoria sa prin Ţara Românească, îl considera a fi chiar zgârcit).

Sub raport cultural, constatăm o înflorire deosebită, concretizată in remarcabile realizări ale arhitecturii şi picturii"', ale tiparului, precum şi o înmulţire considerabilă a textelor traduse sau redactate in limba română.

Unul dintre principalele puncte ale programului cultural al domnitorului a fost restabil irea tipografiilor, a căror activitate fusese de mult întreruptă datorită evenimente lor istorice. începând cu 1636 s-au tipărit cărţi în Târgovişte, Mănăstirea Dealu. Câmpulung şi Govora, existând mai multe centre tipografice prin transferul aceluiaşi material tipografic obţinut din Ucraina prin ajutorul lui Petru Movilă[T], dintr-un centru în altul, chiar şi prin funcţionarea paralelă a două tiparniţe[1*].

Considerat, alături de Ştefan cel Mare in Moldova şi Constantin Brâncoveanu în Tara Românească, ca unul din cei mai importanţi ctitori din perioada medievală[1'], Matei Basarab a înţeles într-un întreg atât activitatea de construcţie a lăcaşurilor de cult, cât şi cea de editare a cărţilor necesare culturii poporului său.

în acest context cuini ral complex, imprimarea unui volum masiv ca *Evangheliei învăţătoare* sau cazanie preste duminecile anului şi la praznice gspodarskih şi la alţi sfinţi iproţ, trebuie înţeleasă ca fiind una din piesele esenţiale ale unui mozaic cultural pe care îl prezintă epoca lui Matei Basarab. „Scoasă şi primenită de pre limba rusască pre limba rumânească cu voia şi cheltuia măritului domn Matheiu Basarab voievod, iară cu usteneala şi izvodirea lui Silvestru ieromonah" *Cazania de ia Govora* exprimă voinţa şi atitudinea voievodului, care a considerat oportună tipărirea cărţii şi activitatea unui traducător de vocaţie, Silvestru, despre care. din păcate, informaţiile sunt destul de sporadice.

A fost tipograf al *Psaltirii slamne* imprimate între 1636-1641 sau, cel puţin, al unei părţi a ei, Smaxarul, din moment ce foaia de titlu îl evocă ca tipograf doar pe Ştefan din Ohrida, dar la sfârşitul Sinaxarului se afla în slavonă următorul text „Acest dumnezeieşti sin axa re am început să le scriu [=să Ie tipăresc] din luna iulie şi le-am dus până la sfârşit, eu, nedestoinicul Silvestru Taha, ieromonah, egumenul la vrei chino vi tîce Govora la anul 7149 [^1641 J":!\

1 **Răîvau THEODORESCU, f*Ipoca lui Matei Basarab*..; Niçoise STOÏCESCU *Matei Basarab.* pp. Sl-123; Cornelia**

Că era un apropiat al domnului ne este dovedit de faptul că, sigur cu voinţa lui Matei Basarab, îl găsim in 1642 egumen al Mănăstirii Govora, urmându-i in funcţie lui Meletie Macedoneanu (stareţ între 1634-1640), cu toate că voievodul îi promisese acestuia la instalare că va fi egumen în tot timpul vieţii sale[:i]. Se poate, la fel de bine. ca Meletie să fi renunţat el însuşi la funcţia de stareţ, fiind candidat la scaunul mitropoliei din Alba Iul ia in 1640, susţinut fiind de superintendentul (episcopul) calvin Ştefan Geleji Kâtona, Credem că această candidatură nu putea să fie depusă decât cu ştiinţa şi cu încuviinţarea voievodului muntean şi cu susţinerea sau, cel puţin, acordul ierarhilor bisericii muntene. Probabil prin intermediul lui Meletie a intrat în relaţie cu Alba lulia în scopul traducerii şi tipăririi *Noului Testament,* probabil imediat după alegerea lui Sîmion Ştefan în scaunul Bălgiadului,

Că era un cărturar cu bune cunoştinţe de limbi străine, reiese dintr-o scrisoare prin care superi ntendentul Ştefan Geleji K atona în 5 august 1643 le aducea la cunoştinţă protopopilor români că „ne silim să traducem *Noul Testament* din limba greacă, în care au scris evangheliştii şi apostolii, în limba română şi să-l tipărim pentru întremarea sufletească a numeroaselor comune româneşti sărmane", anunţându-i că a găsit „un om potrivit" cu bune cunoştinţe de greacă şi înţelegea şi latineşte. Eugen Pa vel identifică această persoană cu ieromonahul Silvestru-, Cât a tradus din *Noul Testament,* care i-au fost sursele (majoritatea cercetătorilor îi atribuie tălmăcirea *Ui bl ie ide la Os (rog),* este încă în discuţie. Nu ştim nici până când a trăit, *Predoslovia eătră cetitori* a *Nolui Testament de ta Bâlgrad* spune: „Acest Testament l-au început a-l izvodi ieromonah Selivestru din porunca şi chelşugul Măriei sale şi el s-au ustenit cât s-au putut şi curând li s-au lămplat lui moarte"^.

Puţinele informaţii pe care le avem ne permit, totuşi, să creionăm portretul unui cărturar, care cunoştea slavona, greaca şi latina, traducând din ele cu talent.

Evanghelie invâţâtoare sau cazanie preste duminecile anului ţi la praznice rnAAjfh şi la alţi sfinţi hiip^4 este un volum de 616 pagini din care primele 4 file (S pagini) sunt nenumerotate restul de 608 pagini fiind numerotate^, uneori cu erori, de la 1 la 602.

loan BLANU. Nerva HODOŞ, *Bibliografia* romijneititd *veche,* voi. I, p, 539.
Metetie mai apare In 1642 ca simplu martor ini pun îapis al episcopului Ignat ie Sârbul al Râmnicului ţi in 1644 la sfârşitul *Evanghdiei favtiţâtoare* de la Dealu, unde este pomenit la sfârşitul *Predosloviei* ca „ispravnicul izvodului scripturii ţi cuvintelor tocmitoriu". Vezi ţi: Gherasim CRI STEA. *Isiaria Mănăstirii Govora,* Râmnicu Vălcea, Ed. Sfintei Episcopii a Râmnicului, 1995, p, 39, *Carte ţi tipar ta Bălgrad (1567-1702),* Cluj-Napoca, Ed. Clusium, 2001. p. 43, *Noul Testament,* Bălgrad. 1648, p. IV]. [31] lnforinabile asupra paginaţiei din diferitele studii sunt contradictorii. Daci loan BLANU ţi Nerva HODOŞ in *Bibliografia* Jtoffnîiimiid *veche,* voi. 1, p. 120, vorbesc de foi nenum. Şi peste 600 de pagini cu mici erori de paginaţie", pentru ca Dan SIMONESCU, să revină in voi. IV, p. 189: „Exemplarul complet are 602 pagini, ultimele 2 pagini cuprinzând sfârşitul celei din urma învăţături din evanghelie™, p, IS9; Damian P. BOGDAN vorbeşte in studiu! s3u, „Răspândirea cărţii ruse bisericeşti în Oltenia (III: Tipărituri olteneşti traduse după tipărituri ruseşti)™, publicat in „Mitropolia Olteniei™, 12 (1960), nr, 2, p, 166 despre un „volum in 8° 6 + 129 fiie" Nu dă locul unde se atla acest exemplar; întrucât niciunul din exemplarele cn&ultatede noi nu corespunde acestei descrieri, credem că este vorba de o eroare. De altfel, coroborând formatul ţi numărul de pagini indicat de el, acel volum ttu ar putea cuprinde în întregime

textul *livnnghclici învăţătoare* de la Govora. Preluând informaţia, Dan Răpă-Huicliu lansează ipoteza, pu(in probabilă, a unui alt tiraj.

Caietele, de 4 file fiecare, sunt marcate înjosiţi paginii cu slove (de la a la v ţi apoi, prin dublarea slovelor, de la *m* Ia k>k>. Pe filele 2 şi 3 ale caietelor se adaugă, lângă slova sau cele două slove cifrele e~ (2) şi r (3). Custodele cuprinde primele slove din cuvântul următor, iar, în cazul unui nou caiet, întreg cuvântul şi, dacă acesta e mai scuit, chiar un grup de cuvinte. Acest fapt ne dovedeşte că in momentul tipăririi legarea cărţilor nu s-a făcut în tipografic sau, mai precis, acest lucru nu era obligatoriu; marcarea caietelor şi a ordinii filelor în caiet fiind un mijloc util pentru a da informaţiile necesare amamb lăţii ulterioare a volumului.

Pe versoul paginii de titlu se află stema voievodului şi un salut către cititor din partea voievodului; „Io Mathei Basarab voievod e *nCiv>.* mV ^tih*,* uaaahhka Btî<e seAwe

0\TpiErtA)(TH£»îî[L]A eipeaie ii (TpAN JLrtMAJW U .fJLrApAW [H] npGt., preaslăvitului şi blagocestivului neam al ţării noastre şi altor tuturor carii sânt împrejurul nostru creştini, bun dar, pace, sănătate şi spăsenie de la Domnul nostru Isus Hristos cu toată inima pohtesc". Este singura dată când voievodul se adresează sub această formă, textul amintind frapant de *Cirvârtt împreună căiră toată semenfiia ¡omeneasca* a lui Varlaam, in fruntea *Cărţii româneşti de învăţătură.* Asemănarea este evidentă, exprimând aceeaşi atitudine.

Pe următoarele 3 file se află predosloviile şi scara tipăriturii cu trimitere la rtirtm „foaie, pagină".

Cu excepţia paginii 1 textul este cuprins într-un cadru dreptunghiular, notele marginale, colontitlurile şî custodele aflându-se în a far a acestuia.

O discuţie mai largă au produs-o cele două gravuri de Ia paginile 21 şt 22 din cazania la perieopa evanghelică a fiului risipitor ***{Învăţătură în dumineca pentru feciond cel curvariu),*** prezenţă neobişnuită în tiparul românesc din prima jumătate a secolului al XVII-lea, în situa fia în care doar recent a fost găsită sursa traducerii Cazaniei de la Govora, s-au avansat soluţii din cele mai diverse: Damian P. Bogdan propune EaaHrejute y[i]NfTe.ibHoe tipărită la Moscova (1620, 1633 sau 1639)^, Gabriel Ştrempel crede că modelul e Euam-cmie yHii-re^bHoe, tipărită la Lvov in 1606-[1], opinie susţinută şi de Cornel Tat ai-Baltă, Dragoş Morărescu optează pentru EeaHrejme y^tirebHoe, Lvov, 1636 şi pentru EaaHrejme yitrrejibHoe, tipărită la Kiev în 1637. A mai fost pusă in discuţie şi Eeahrejuie y[i]uiTe/ibHoe tipărită la Streatin in 1606-[T].

1 Vasilie POPP: Timotei CI PARIU, *Analecte literare,* P. 150ţ LAMBRIOR, *Carte de citire,* p. 9; Moi« GASTER. *Crestomaţie,* voL I, p. 97; Timotei CI PARIU, *Analecte literare,* XLV, XLVI; idem. *Principia de limbi ţi scriptură,* p. 101. B. P. HASDELî a citat cuvinte din *Cazania de la Govora,* în *Etymologicum Magnum ftomaniae.*

[m] loiin B1ANU ţi Nerva HODO$, *Bibliografia românească veche, voi* l, Bucureşti, 1903, pp. 120-125.

De remarcat câ lipseşte numele lui Udriştc Năsturel, menţionat cu majuscule in *Cazania de ta Govora.* [7] B1ANU-HODOŞ, *Bibliografia românească veche,* vot I, p. 535.

" Szildgi SANDOR, A tei *SdktKty fejedekm csalâdi* Wfese, Budapest, 1875, p 239; ThsUicaky LAIOS, / *Apafi Mihăţyy es az alăh Biblia,* in „Ibrtelnelmi Tir", 1878, voi. I, p. 204: Eugen PAVEL, *Carte ţi tipar ta Bătgrad (¡567- 1702),* Cluj-Napoca, Ed. Clusium, 2001, p. 43. [Ju] Gir/e fi f iprt*ria BAlgrad (t567- J 702), ed. cit.,* p, 43. " *Noul Testament,* Balgrad, 1648, f, (V|.

Asupra tipăririi *Evangheliei învăţătoare* sau cazanie preste duminecile anului şi la praznice nu^t şi la alţi sfinţi impcn, studiile de specialitate s-au oprit de prea puţine ori, probabil datorită rarităţii exemplarelor dar, cu siguranţă, datorită faptului că un text contemporan *Cartea românească de învăţătură* a lui Varlaam, s-a bucurat de o posteritate imediată, dar şi de o atenţie specială a specialiştilor". începând cu primele menţionări ale sa le[1]* până la înregistrarea ei în *Bibliografia românească veche*". Evanghelia învăţătoare* de la Govora a fost considerată, urmând informaţia foii de titlu, ca fiind imprimată în 1642. Urmărind informaţiile predosloviei, rezultă că tipărirea ei s-a desfăşurat pe o perioada mult mai îndelungată. întrucât secţiunea predosloviei semnate de Năsturel este datat, at™ [=7147] (I septembrie 1638 - 31 august 1639), ceea ce ne conduce la concluzia câ imprimarea cărţii s-a desfăşurat pe durata a mai mult de trei ani[31].

Conţinutul foii de titlu sugerează că proiectul a fost modificat, pe parcursul acestui interval. Foaia de titlu, reproducând-o pe cea a lui Chirii Trancvillion-Stavroveţchi", indică un cuprins mult mai mare decât cel real al *Cazaniei de ia Govora,* cuprinzând cam o cincime din care cuprinde doar cazaniile începând de la prima duminecă a postului Paştilor (învăţătură dentâiu întru dumineca carea e pentru vameşul şi fariseul) până la Învăţătură in dumineca a toţi sfinţii; pentru a acoperi titlul anunţat ar mai fi trebuit încă cel puţin patru volume identice cu cel tipărit. Motivul schimbării proiectului trebuie căutat în schimbarea fundamentală în această perioadă a unor parametri culturali şi religioşi.

O examinare a acestora ar putea aduce lămuriri suplimentare. în primul rând schimbarea situaţiei politice a făcut ca voievodul să nu mai poată susţină material costisitoarea tipărire a restului traducerii. Tipărirea trebuie să fi durat o perioadă mai lungă de timp, iar volumul considerabil al textului trebuie ca editorii să fi proiectat cartea în mai multe volume. Cu certitudine s-a revenit în mai multe rânduri asupra textului, în primul rând corectând greşelile de tipar, ceea ce a dus la mai multe tiraje ale paginilor şi nu la o ediţie diferită, aşa cum au lăsat să se înţeleagă unele studii, ansamblarea tirajelor paginilor făcându-se aleatorie. Aceasta înseamnează că la 1642 procesul tipăririi volumului nu era încheiat, motiv pentru care avem pup ne exemplare care au finalul celei de a doua părţi a cazaniei la Dumineca Tuturor Sfinţilor[3']. Mu toate paginile trebuie să fi fost tipărite în acelaşi număr de exemplare, astfel, încât paginile imprimate până la pagina 391 au fost completate într-un alt tiraj, prin reluarea textului din *Cazania de la Govora* până la pagina 403 jn *Evanghelia învăţătoare de la Deaiu* (1644), în continuare im primând u-se cu anume modificări textul f *'ărţii Româneşti de învăţătură* a mitropolitului Varlaam.

Spre deosebire de *Evanghelia învăţătoare de la Govora,* paginile 391^-403 din *Cazania de la Dealu* au alte elemente decorative în jurul colontitlurilor, nu conţin trimiterile marginale pe care le întâlnim în textul tipărit în 1642, adaugă, însă, în jurul finalului textului pericopei evanghelice din Ioan câteva elemente decorative noi, în plus, constatăm şi câteva diferenţe de text, dintre care menţionăm doar în custodele paginilor tpth'iWtjrtnYh (p. 391) şi (396), pentru ca pagina 403 să se încheie în textul din 1642 cu nipTfc. în timp ce custodele paginii

respective din *Cazania de ta Dealu* sugerează primul cuvânt din textul care urmează ^HFkuiTap".

Tipărirea la 1644 a *Evangheliei învăţătoare duminecilor preste tot anul şi fa praznice domneşti şi ta sfinţi mari aleşi* **cu** *porunca şi cheltuiala prealuminatului şi şi creştin Matei fiasaraba domn şi biruitoriul a toată Ţara Rumânească şi cu nevoi/iţa sfinţitului chir Theofil, mitropolitul a toată Ţara Rumânească. lîpăritu-s-au întru dumnezeiasca lavră ce se ch iarnă monastirea Deat, care iaste hramul Sfântul Nicatae, vă leat 7153* wt **po.** j;bî**>** *1644* **¿utui** is **ii. li** aTïhh s-a fScut din nou „împreună cu blagoslovenie şi cu nevoinţa preasflnţitului mitropolit chir
Theofil şi iubitorii de Hristos episcop chir Ignat ie pumimni şi Ştefan, episcop GiucBitiH,, episcop bozovski, cu tot svatul preacinstiţilor boiari mare şi micP, de ta Dumnezeu şi izbăvi toii ul nostru Isus Hristos care ni se [sic!] indurat dentru mila lui, de ne-au dăruit darea acesta, carte pre limba rumănească"

Predoslovia, diferită de cea din 1 642, începe cu o trimitere la loanGură de Aur (alta decât multele referinţe şi trimiteri Ia opera sa pe care Ie întâlnim în *Cazania de la Govora)* pentru ca să se încheie, ca şi în textul din 1642 cu o însemnare (de fapt colo fon) în slavonă al tipografilor: „Şi s-a început a se tipări această carte, numită Evanghelie învăţătoare la mănăstirea Govora şi s-a sfârşit la mănăstirea Dea Iu cu hramul sfântului ierarh Nicolae, egumen fiind Varlaam Arapul [itpant]". Este uitat numele ieromonahului Silvestru şi al tipografului Preda, care apar în *Cazania de la Govora*, în schimb, la sfârşitul cuprinsului, sunt insă menţionaţi tipografii de la mănăstirea Dealu, Joan Cunotovici, tipograf rus, cu ucenicii Proca Stancovici croitor din Râmnic de la Ocnele Mari, Tudor Dumitrovici sârb din Râmnic de la Olt, Lupin Dumitrovici Popeşti (?) din Luncavăţ".

Schimbarea proiectului a adus şt la schimbarea parţială a celor care îşî asumau responsabilitatea textului.

Care au fost raţiunile pentru care s-a renunţat la tipărirea întregii *Evanghelii învăţătoare* a lui Chirii Trancvillion-Stavroveţchi le putem doar deduce.

în primul rând explicaţia trebuie să pornească de la „dispariţia" la 1644 a ieromonahului Silvestru. Stareţ al mănăstirii Govora în 1641, când, la sfârşitul Psaltirii slavoneşti cu ceaslov tipărită *(Psaltjrea)m* 1639 de ieromonahul ŞtefardinOhrida, iar Ceai/o w/în 1641 de ieromonahul Silvestru, la sfârşitul *Sinaxartdui* se află următorul text în slavonă: „Acest dumnezeiesc sinaxar am început să le scriu din luna iulie şi le-am dus până la sfârşit, eu, nedestoinicul Silvestru Talia, ieromonah, egumenul Ia vrei cliinovitice Govora în anul 7149[=164I][17]. După *Evanghelia învăţătoare de la Govora*, el nu mai apare în nici una dintre tipăriturile care s-au făcut aici, nici în documentele epocii. într-o scrisoare trimisă din Alba Iul ia de superi ntendentul (episcopul) calvin Ştefan Geleji Kâtona, le face cunoscut protopopilor români că „ne silim să traducem Noul Testament din limba greacă, cum l-au scris evanghelicii în limba română şi să-l tipărim pentru întremarea sufletească a numeoaselor sărmanelor comune româneşti"anunţând că a găsit omul indicat pentru această lucrare, care cunoaşte greacă şi înţelege latina. Eugen Pa vel conchizând, pe bună dreptate că „îl avea, desigur, în vedere pe ieromonahul Silvestru".[3]*

Explicit, numele fostului stareţ de la Govora, apare în 1648 în *Predoslovia către cetitori* a *Noului Testament de la Hăt grad:* „Acest testament au început a-l izvodi, găsit-am multă lipsă şi greşeale în scriptura lui pentru neînţelesul limbiei izvodi ieromonahul Selivestru din porunca măriei sale şi el s-au ustenit cât au putut şi curând îi s-au întâmplat moarte, iară noi, socotind şi luând aminte şi cărţi' greceşti. Pentru aceaea noi am început din tăi u a-l posledui şi unde n-au Fost bine, am isprăvit şi am împlut şi am tocmit din cât am putut"*[1]. Identificarea lui Silvestru care a tradus *Noul Testament* cu cel care a tradus *Evanghelia învăţătoare* şi a editat *Sînaxarul* la ***Psaltirea-ceaslov slavon*** de la 1639-1641 a fost contestată de 1. G. Sbierea[1] pe motivul că intensa propagandă calvina şi publicarea în 1642 a ***Catehismului calvinesc*** ar fi fost potrivnice prezenţei acestuia aici, citind cu atenţie multele atacuri antireformate pe care le conţine ***Cazania de la Govora,*** dimpotrivă, credem că trimiterea sa la Alba Iul ia de către sau prin intermediul Matei Basarab devine un act coerent cu întreaga atitudine de întărire a ortodoxiei pe care o descifrăm în întreaga domnie a acestuia. Care este contribuţia lui Silvestru la tălmăcirea textului publicat în 1648 a ***Noului Testament*** este încă de cercetat, traducerea sa fiind considerată de unii cercetători ca fiind nefinalizată, de alţii ca perfectibilă.

Dacă interpretarea noastră este corectă[1], prezenţa numelui lui Silvestru în ***Cazania de*** *la Dealu,* dacă el era încă în viaţă, era inoportună în fruntea unei cărţi care îşi păstrase de la Trancvillion-Stavroveţchi în partea deja editată la Govora şi primise din partea reluată după ***Cartea româneasca de învăţătură*** a mitropolitului Varlaam o profundă atitudine anti reformată. Iar dacă deja murise - în 1648 în ***Predoslovia la Noul Testament*** reiese că era mort de mai multa vreme -, nemaifiind o autoritate şi o persoană activă, memoria sa a fost uitată,

intre începutul tiparului ***Cazaniei de la Govora*** (1 septembrie 1639 - 31 august 1640) şi anul 1644 se petrecuseră câteva evenimente, care, fiecare dintre ele. ar putea oferi o explicaţie modificării proiectului tipăririi traducerii ieromonahului Silvestru.

Cu siguranţă că elementul care explică cel mai bine întreruperea tipăririi ***Cazaniei de la Govora*** este Sinodul panortodox de la laşi: acesta a adus o delimitare mult mai fermă de Reformă decât amplele referinţe ale lui Trancvillion-Stavorveţchi la tradiţia patristică şi la cele şapte si noade ecumenice. Adoptarea, cu unele modificări, a ***Pravoslavnicei mărturisiri*** a lui Petru Movilă, a dus la o delimitare teologică tranşantă de dogmele Reformei, făcută, în parte, sub modelul Contrareformei catolice, astfel încât polemicile punctuale ale lui Chirii Trancvillion-Stavroveţchi deveneau inutile şi păreau prolixe.

Un alt fapt a fost tipărirea la laşi a ***Cărţii româneşti de învăţătură***, mult mai simplă decât textul lui Chirii Trancvillion-Stavroveţchi, şi care răspundea mult mai bine nevoilor imediate, dar şi orizontului cultural de aşteptare al cititorilor. Doar astfel ne putem explica de ce ***Evanghelia învăţătoare*** de la Dealu, tipărită în 1644, foloseşte până la pagina 403, respectiv până la sfârşitul peri cop ei din dumineca a

1 **Aceeaşi opinie o impârtâţeşte Eugen PAVEL, *op. cit„* p 43-**

doua după Paşti materialul deja imprimat al traducerii ieromonahului Silvestru din Chirii Trancvillion-Stavroveţchi, iar restul reia cu modificări de limbă (se constată o muntenizare a fonetismului dar şi a lexicului) textul ***Cazaniei lui Varlaam,*** conţinutul volumului corespunzând, de data aceasta, într-adevăr titlului cărţii, întrucât cuprinde toate cazaniile duminicale, cazaniile la marile sărbători ale anului dar şi la ale unor sfinţi mai importanţi[1].

Nu in ultimul rând în decizia întreruperii tipăririi tălmăcirii ieromonahului Silvestru, un rol important l-a avut călătoria din 1642 jn Ţara Românească a mitropolitului Varlaam a! Moldovei, care, mai mult ca sigur, va fi adus cu el un exemplar al Cărţii româneşti de învăţătură, dacă nu unul complet tipărit, cel puţin unul incomplet sau o copie manuscrisă^ Maî scurte şi mai clare, predicile mitropolitului moldovean s-au impus în faţa ***Evangheliei învăţătoare*** a lui Chirii Trancvillion, cu cazanii mult mai ample şi complexe. Este semnificativ, din acest punct de vedere şi faptul că Varlaam a imprimat în Ţara Românească *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc,* când el avea la dîspozitţie tiparniţa de la Trei Ierarhi.

Nu putem ignora nici un fapt de sociologie a literaturii; redactată, după cum vom vedea, din perspectiva unei bogate lecturi patristice (în mod repetat citate) şi a modelului (necitat) al retoricii omileticii baroce a Contrareformei catolice. *Evanghelia învâfăfoare* ridica dificultăţi de receptare prin bogăţia mijloacelor artistice şi prin limbajul metaforic greu de urmărit chiar şi pentru cititori avizaţi. Orizonml de aşteptare cultural din Ţara Românească era mult mai bine pregătit să preia cazaniile mult mai simple şi clare ale mitropolitului moldovean.

Dimensiunile mai mici ale cazaniilor lui Varlaam trebuie să îl fi impresionat şi pe voievodul muntean, Matei Basarab, care va fi considerat mai economică soluţia întreruperii tirajului *Evangheliei învăţătoare de la Govora,* folosirea paginilor deja imprimate şi completarea acestora cu o prelucrare munteană a *Cărţii româneşti de învăţătură?*- într-o nouă tipăritură, care a fost realizată la Dealu în 1644, în locul tipăririi a încă două sau trei volume identice cu cel apărut in 1642, Şi în această decizie un rol important îl va fi jucat binecunoscuta cumpătare financiară a domnitorului, cel care a susţinut material atât tiparul de la Govora cât şî cel de la Dealu.

1 car« nu intră în scupul cercetării actuale, va aduce multe clemente necunoscute până acum cercetălorilur. [11] Se ştie că ţi imprimarea Grtrjri *româneşti de invilţâturâ* a durat mai mulţi ani, 1643 iiind, de fapt, anul *ante quem* al întregii tipărituri.

Prin sondajele pe care le-am fiicul comparând partea a doua a £viîiij/ieiieJ *învăţătoare* de la Dealu ţi Ciirleu rcwirîf trasai *de* /mvtylSurrf, am constatai în primul rând » „munteni/.are[1] ii textului, cu respectarea, însă, în general, a rostirii mitropolitului moldovean.

Oameni, cărţi şi aşezăminte sub vălul uitării

Profesor univ, dr Ştefan & OOROVEJ Universitatea „Alexandrii loan Cnzct ", laşi stefangornveifţiyahoofr

Résumé

Un manuscrit contenant les *Actes des Apôtres* et six autres, con ter lui l les *Menées* pour les mois de septembre-avril, ont été achetés entre 1616 et 161 y par un même personnage, le hiéromoine Simon, pour être donner en présent au petit monastère *t a Paent* (= Ans Clairières !} qui se trouvait au pied de la montagne de Ceahlău, fonde *vers* la fin du XVle siècle par le prince de Moldavie. Jerémie Moghila, et dont il était l'abbé. Copies sur papier au commencement du XVIIe siècle, ces manuscrits soni conservés actuellement dans des grandes bibliothèques russes de Moscou {colléelions Egûrov et Uvarov) et St. Petersbouig (collection Pogodin). En Roumanie, le manuscrit contenant les *Actes des Apôtres* a été signalé par l'historien Daanaschin Mioe (1973). mais l'historiographie roumaine n'a pas intégré, jusqu'à présent, les informai ions oITcnes par les *Menées*, dons les descriptions et les notes dédteatoires ont été publiées par M, N, Tthominov (1969) et Klimcntrna Ivanova {1581),

L'auteur se propose de mettre en valeur les notes écrites sur les pages de ces manuscrits ei en première ligne les noies dédicaioires ducs au hiéromoine Simon, dom les informations touchaiI de près l'histoire de la en hure cl de la vie monacale de la Moldavie des princes Moghila et de leurs successeurs, Tandis que l'histoire du monastère *La poeni*, sous te vocable de l'Acathisie de la Mère de Dieu {vocable rarissime, sinon inusité, voire unique), est à peine connue, la personnalité du hiéromoine Simon csi lout à fait inconnue Les notes dédicaioires qu'il a écrites en slavon sur les pages des livres offrent les premières informations sur cc personnage - moine lettré ei pcui-circ même professeur (il se dil ¿citeli), provenant d'une famille aisé (vu les prix qu'il a du payer pour les livres)-et suggèrent l'existence d'une petite communauté monacale non seulement ùtsiruilc, mais aussi préoccupée de l'instruction des autres. Pan ni les autres notes, une, en roumain, raconte des événements de i742 (quand le prince Constantin Maurocordato a soumis pour la deuxième fois le monastère de Hangu au Patriarcat d'Alexandrie) ci de 1748 (une éclipse et une invasion des sauterelles).

Mots-clis : f 'hiéromoine Simon, livres, le monastère *La Poem,* notes écrites sur tes pages des manuscrits, éclipse, invasion des sauterelles.

în 1973, Damaschin M ioc a publicat însemnarea de danie a unui *Apostol* aflat la Moscova (in fosta colecţie Egorov}[1], împodobit cu „front i spic ti diferite, din care unele foarte frumoase, cu motive româneşti[2], lucrate în patru culori: negru, portocaliu, verde şi violet" şi cu „iniţiale împletite". Canea a fost cumpărată de ieromonahul Simon şi dăriiită, în 7126 (16)7-1618), unui aşezământ monahal care - după lectura editorului - „se numeşte *în Poeni, de pe Bahluf* având hramul Cinstitul Acatist al Maicii Domnului, al cărui *nastavnk şi învăţător* se numea tot Simon,

lată această însemnare de danie din josul filelor 2r-9v, aşa cum a copiat-o şi a transcris-o regretatul istoric şi slavist bucureştean[1];

Hsboaehíem wtuí* tt necirfewíHitM . <rupt> (iokaohha

1 **Damuschin MIOC, *op. cit.,* pp. 343-344.**

CftilT'fell II ttHBOHANEAntM TpOMI^E ... <mpt> ItpOMOHAX Cir.ucM K^miA cîii **IlpdK**<cW ... **rupt>** mhehs'(t ca oi**,' II**oehii, **WT MO lÍJl^rtV^, H,\í JK£** tCT <**fUpt> IhtTHÎM AKA.O>HCT**
np'kcB'kTlA KAd/VMIIU^ HAIIIÉ E < OrOpOAHtţt ... rupt> HAiVl/ftT II ÉS'I. MOABA. H A^A^X CÉI1 Ílpíiáí^ ¿î TAAfpIt, ti dVtTO ^¡T KS, flptl ₑ**KtUI KAJLrOMECTHROAt II X< pMCTOAICRHBOM \w Pa>A^A ftOCKOAA, WEAAA^TeA 3CMAÍ MOAAAttCKOt H flptl HACTAB ... <rupt> K** 0***MHT**£A **CtftTOrO AvfecTA CAVliptltlE NOII GtlMCH ... <rupt> cvcbpAlt** it **pdBHOCTit** ero guct **ceMtf** m ccro pAA'i **HHKTO ... <rupt> ATdfi0ACKbtAI AU UNOK HAH MHpCKÎ'lt HAM BAIA»** ... <rupt> *wt* cepOAHHK Hiuiiijţ tit ^pts^Te cîm ck^tj^a KH«r <rupt> íro m-feeta hoa kaIítroa CR-krhix dtiiKTOAhix n GorertocHhjjj OTU> tííí, HÍKÍ K Hékém. íl T'tii lAOftWt*
hhcé nűK^cirr waatam hah np-bAATH éa uít cero CH'bToro
A\OI lJC TI L|X KJK,\éT JUUtQtEAU ... <rupt> ÉALTF C'MI'KPTUT^M II CtfiíTH HA 60*14 **Mp**'tiTBÜ, U K **BTOpOÉ npHUJÉCTfiÍ**'É ChIHA H KorA tiauiero, ewtf caaba Bt k'Jíkm síkwm.

Şi traducerea^:

„Cu voia Tatái ui şi cu ajutorul ,.,(niptl a închinat sfintei şi de viaţă începătoarei troiţe .,. ieromonahul Simon a cumpărat acest Praxiu ... care se numeşte în Poeni, de pe Bahlui, unde este hramul ... cinstitul acatist al preasfintei stăpânei noastre, de Dumnezeu născătoare ... întru pomenire şi rugă. Şi a dat pentru acest Praxeu H taleri, în anul 7126 (1617-1618), în zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului lo Radul voievod, stăpânitoral Tării Moldovei şi în vremea nastavnicului ... şi învăţătorului sfântului loc, smeritul popa Simon ... osârdia şi râvna lui a fost către aceasta şi de aceea nimeni ,diavolesc, nici călugăr, nici mirean sau fie dintre nidele noastre, să nu îndrăznească ca această carte ... loc, sub blestemul sfinţilor apostoli şi de Dumnezeu purtători 318 părinţi, cei de la Ni ceea. Şi acel oin, care va îndrăzni să o dea şi să o înstrăineze de la această sfântă mănăstire, să fie anatema . .. îuî pârâş şi sfinţii lui Dumnezeu la moarte, la a doua venire a fiului ei şi Dumnezeul nostru. Slavă lui în vecii vecilor".

Un schit numit *Poeni* aflat *pe Bahlui* nu era cunoscut*, iar „nastavnicul şi învăţătorul" sau, popa Simon, nici atâta. Numai cât, descoperitorul *Apostolului* şi editorul însemnării de danie nu observase că, puii ni ani mai înainte, fusese semnal a tr' un *Minei* pemrn lunile ianuarie şi februarie, aflat tot la Moscova, dar in fosta colecţie Uvarov, dăruit tot de un ieromonah Simon, tot în zilele lui Radu vodă Mihnea[1], tot unui scliit cu hramul Acatistul Maicii Domnului, numit tot *Poeni*, dar localizat *suh Ceahlăul*

Textele acestor două însemnări arată că avem de-a face cu acelaşi personaj, ieromonahul Simon. care era stareţul unui schit *La Poeni*, cu hramul Acatistul Maicii Domnului. Era, însă, acest schit pe Bahlui **(itc** Ea**^AtfAi),** cum a citit Damaschin Mioc, sau sub Ceahlău **(110A** HaxAhtf), cum a citit M. N. Tihomirov ?!

In 1981, slavista bulgară Klimentina l va nov a a descris alte cinci volume de *Minele,* scrise tot pe hârtie şi aflate tot în Rusia, dar la St. Petersburg, în fosta colecţie Pogodin, toate destinate aceluiaşi aşezământ numit *I.a Poieni sub*

1 **Editorul a citit văleatuj 7) 21 (1612-1613), ceea ce este o greşeală, întrucât înseninarea arată, maj departe, că atunci**

*Ceahlău*Ajunse în colecţia Pogodin prin cumpărare din colecţia Aktov (1844), aceste cinci manuscrise conţin *Mineiele* pentru şase luni (septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie şi martie cu aprilie); însemnările dedicatorii conţin informaţii identice: cărţile au fost cumpărate de ieromonahul Simon şi dăruite aceluiaşi locaş. Alăturând aceste informaţii, rezultă foarte limpede că in însemnarea *Apostolului* s-a citit rău localizarea *Poeni de pe Bahlui,* când, în realitate, avem de-a face cu schitul Poenile de sub Muntele Ceahlău.

lată, mai întâi, o scurtă descriere a manuscriselor din colecţia Pogodin.

Mineiul pentru luna septembrie'' are însemnarea dedicatorie trunchiată (îi lipseşte începutul, pierdut odată cu prima filă); din textul rămas, se vede că a fost cumpărat cu 15 taleri în anul 7124, în zilele Iui Radu voievod şi dăruit schitului oy fi ochii 111 no a HbjţAhtf, unde era conducător şi învăţător popa Simon, spre pomenirea şi ruga donatorului, a părinţilor, a soţiei şi a copiilor săi". Absenţa începutului, precum şi menţionarea soţiei şi a copiilor, pare sa pună un semn de întrebare cu privire la donator; totuşi, cum se va vedea, el este acelaşi ieromonah Simon[1']. Manuscrisul nu pare a avea alte însemnări.

Mitic iul pentru luna octombrie[1] a fost cumpărat de ieromonahul Simon tot cu 15 taleri şi dăruit în anul 7127, in zilele lui Gaşpar voievod'[11]. Are şi o altă însemnare, tot in limba slavă, asupra căreia voi reveni.

Mineiul pentru luna noiembrie[2] a fos) cumpărat cu acelaşi preţ tot de ieromonahul Simon, care, dedata aceasta, îşi dezvăluie identitatea cu conducătorul schitului (hactoatîahI; a fost dăruit în anul 7124, în zilele lui Radu voievod"'. Mai are o însemnare, în limba română, asupra căreia de asemenea voi reveni.

Mine iui pentru luna decembrie[1'] a fost dăruit în zilele aceluiaşi Radu voievod, dar văleatul a fost greşit scris sau citit 7120; donatonil este acelaşi, iar dania se face şi pentru părinţi, soţie şi copii[1*]; preţul cu care a cumpărat cartea a fost omis. Însemnări fără importanţă dau numele unor călugări din Mănăstirea Hangu, al cărei nume este menţionat de cinci ori[3].

Mine iul pentru lunile martie şi aprilie-[1'] are o însemnare dedicatorie care dă amănuntele deja cunoscute, cu deosebirea că a fost cumpărat cu 30 de taleri în anul 7124[:i].

1 [17] ***Ibidem,*** **pp. 141-147, nr. 31 (Pogodin 517),**

2 ***Ibidem,*** **pp. 146-147: ieromonahul Serafim ol Hangu, ierudiaconul Serapion ot Hangu, Si m ion diac ot Hangu.**

3 [:<] **In ediţia d-nei Kl i nient in a 1VANOVA, in semnări le sunt transcrise „fotografie" cu reproducerea întocmai a literelor suprascrise ţi fără completarea cu literele care lipsesc, marcându-se cu semne de exclamare multele abateri de k corectitudinea scrisului slawţjnesc, am adus in rând toate literele iuprascrisi ţi iun adăugat in paranteze rotunde literele omise de scriptor. In ediţia lui M. N. TtHOMIROV, însemnările slave au fost tipărite cu litere ruseşti; am încercat să refac în alfabet slavon însemnarea care mă interesează observând concordanţa literelor, darorientându- maţi după graiia însemnărilor publicate de d-na [va nova, In toate ca/.urile, am des tac ut numele O^ltOEMll, daudu i forma firească, Qy M «nu.**

Aşadar, din seria de 12 *Minele* ale schitului de sub Ceahlău, astăzi ne sunt cunoscute opt, dintre care şase se află în colecţia Pogodin (de la septembrie până la decembrie şi martie+aprilie), iar două în colecţia U varov (ianuarie+ februarie), lipsesc (deocamdată poate) cele pentru lunile de vară (mai, iunie, iulie şi august). Ne apropiem de cazul ideal, descris cândva de Emil Turdeanu, care a avut şansa să identifice o serie completă de 12 *Mineie* foste ale Mănăstirii Bi seri câni, scrise în 1526-1527 de câţiva copişti", ca şi în cazul Putnei şi Dobrovâţului. Autorul vorbea de *echipa de scribi, ecleziastici şi laici*, care producea cărţile necesare noului aşezământ\ acesta a putut fi şi cazul *Mineielor* cumpărate de popa Simon.

întrucât însemnările de danie ale celor şase volume de *Mineie* nu au fost cuprinse în marele *corpus,* recent apărut, al izvoarelor de acest gen, gândesc că nu va fi inutilă introducerea lor în circuitul ştiinţific românesc prin preluarea testelor din ediţiile menţionate^, cu nădejdea că va fi posibilă, cândva, şi transcrierea după originale sau cel puţin după imagini fotografice bune.

Punerea laolaltă a însemnărilor înlesneşte atât încercarea de a le traduce, completând-o totodată şi pe aceea a ***Apostolului***, cât şi formularea câtorva observaţii generale.

VI incîul pentru septembrie (IvHnova, nr,28; Pygodin 493)
F. Ir.-4v. începutul lipseşte

... C(BA>Ti'H CKKT HMC(E) HMEHyET CA N OCHII IlOA HtXAfcW, HAîîK(î) £C{T) Xr^AiH ^(i)CTKhJH flsA-O^tCT np(-k)C(EA) TbJA KA(A)A(bl)<i(fl)KM IIAUJfll HlOl'OpOAUlU^. t&IÎO KhiTH MM K'K HJIAIAT EI B MU'AEA M pWAVTtAiM .UOII.tt M nOAP^KIII H JUOIIîŸ* il CMf rUIIIIEN EU TdA(Cpll) li Af'liţTW ,3pKA llpll

k)nn Rrt(d)ros(e>CT(«lROM ti xp(h)îtoaiogiiroai r(oKn(o)A(") H* PaAV^A BOEROA* WBAAA^TtA 3fMAH t\|W<\, \JtKCKOH M lipit HACTOdTCAH h OyMHTEAH CB(A)T(A)rO TOCO ¿wtCTA, CMtptHÎH ttOU GNMWH, MiţindHE o^'ip'iiA'tt EI p^mm tro EtiCT KT. CCMtf ii itro pAAtt HM KT O MAftd/K^CNÎCM AU JKCACKlIiW, Ah I1HWK H A11 MHpCtiîtl IlAll KJ&AH KÎOi HAH WT C^TbpWA»«K MJUUUX JSA HC AP'^ACT ClJR

c(BA)T;RA (iuţiră wtaaautn HAU np^AATh E'I» mho iWfeîTO WT Toro sfauuEf>tH{e)tiAro c(BA)T(d)ro M-kcra no^ kaateai c(ea) TK1X All(0)ţ(T0)Ab II E<O)r0MW(llblX U?(Ttt)lţhl TUI I1>KE K^Th **IIltKEÎt** H Thlf HAÎ0E"t)lîfc, tl j+iţ nOK^CHT C'U WT^dAKTM HAH EJK WT **Cţro CţRA)T(^)rO CKMTrt** *,|A* **««A"1** **H** Aii G^AîT CrUy CKtlp'KHHK KCTHHHAA K(0)?KÎA M(rt)T(t)p'U KTOpOE **flpHUICCTBTe** CÎbl**)HA** CA **II G(0t')4 HAUierO,** *tM\{* **ÎK(C)** EC(T) CAAB(A) R R(-fe)KtJ, ¿WWHH.

sfanţul schit care se numeşte La Poeni sub Ceahlău, unde este hramul Cinstitului Acatist al Preasfintei Stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarea, ca să-mi fie întru pomenire şi întru ruga şt părinţilor mei şi soţiei şi copiilor mei. Şi am dat pentru acest *Minei* 15 taleri, in anul 7124, în zilele binccinstitorului şi de Hristos iubitorului domn Radul voievod, stăpâni torul Ţării Moldovei, şi in vremea conducătorului şi învăţătorului acelui sfanţ Ioc, smeritul popă Simon, a cărui osârdie şi dorinţă a fost mai cu seamă către aceasta. Şi de aceea, nimeni, dm aţăţare diavolească, sau călugăr sau mirean sau fie cine sau dintre rudele noastre să nu îndrăznească această sfântă carte a o da sau a o vinde în alt loc din acest mai sus numit sfanţ loc, sub blestemul Sfinţilor Apostoli şi al celor 318 Părinţi de Dumnezeu purtători de la Niceea. Şi acel om care ar îndrăzni sa o dea sau să o vândă de Ia acest sfanţ schit să fie anathema. maranatha şi să-i fie lui părăş

adevărata Maică a lui Dumnezeu la a doua venire a Fiului Ei şi a Dumnezeului nostru, a căruia este slava Î11 veci. amin.

Mineiul pentru octombrie (Ivanovs, nr.29; Pogodin 500)

F. lr-5v.

113B0AEIITEM w(T)lţd H lliCIl'klllfHlt.W C(hI>HA H pA*IEHTeAI npffc)C(BA)T(4)rD CE
XfP"CT°l E,i 11 nOKAWHHK

CfKAjT'htt II ^ttSWHA^AAhiH TpW(lt)l|H, CpAVOUA^ OlI.WWH Kymix CTill AUlIIEtO At("t)C(A)mi WXTOBpill 11 E'BAAX M c(ba)
*rkn ckiit HMCHifCT ca *oy* Jlotim no a hacîk(€) ec(T)
XpAíW H(e)CTMIiIH fÎKArfÎHlCT npţ "k)C(E A)Thl A KA (A)^(|iI)m{h) A
HAIN« e(ir0p0AH)n«, rano EWTH MII KT» HAMAT M BT> MWARA
H AM^JJ 3A C'KH MHHCW «i **TAA(EpH) B** A(T)TW **^pía Hpit ¿(b) HH EA(4)ROM(í)CT(H)EŰA**
Y H XPOOCTOAWEHKOMŢF r(0)CN(ű) ¿(H) tty rauifiAp eűeboaIí weaa^atea 3emaii íÜwa^akcküh ii
tipii HACTOATfAH H OyMHTEAH CB(A)T(A)rO T0r(0) M'liCTA. CM^ptHÍH MŰM C**HMWH, H**
Jind MC gycptA " pAHíHlfí ero tîhicT** *K'h* **CE Mtf**
11 CEr(O) pJIAt HHKTO ! I AB A sK ,\ £ 111 £ AV IABOAC Kl IA\, AM HMOK KA1I AUlpCKÎH HAH tlttA" KTOt
HAH WT CHpWAHHK HAUWJJ A1 ttt AP^ **3AÍT CÍM C(8A)TflA** KUIII **A'. WT/VAAHTH** HAH llp**-feA*™**
BTt HHO **M-feCT-t WT TOr(ű)** KblHltpEMEHAr**(O)** C**(BA**)T(A**)r0 ¿wtCTA** HŰ^ KAATBOfli **C(KA**)Thl\
JLIlt **OKf** TÖ ¡AL H **Ű**)rOliOCIiMX WţTElUEI Tltl HíKí E'k HlIKEH H YbH HA(OEÍi]KK llíKE IIOKfc'CHT **CA**
WTr\AAI1Tlt HAH itp-fc^ATH EA WT CEr(O) **C**(BA**)T(A**)rű CKfITA Eifi^ÉT
EMlf CTtHp'hHHK HCTttHMA fi(o)í»ÍÍA M(4)T(€}p(l»P B<5 BKTOpCE **NpHUlECT**(B**}Í£ tttilUlA EA** 11
G{Or)A HAUIEr(o), £Attf **ÎK(£) EC(t)**
CAAE(A) B nrfilKH, dMtIII.

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu zisa Preasfântului Duh, iată eu, robul lui Hristos şi închinător al Sfintei şi de viaţă începătoarei Treimi, ieromonahul Simon, am cumpărat acest *Minei* luna octombrie şi l-am dat în sfanţul schit <care> se numeşte La Poeni sub Ceahlău, unde este hramul Cinstitului Acatist al Preasfintei Stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarea, casă-mi fie întru pomenire şi întru rugă. Şi am dat pentru acest *Minei* 15 taleri în anul 7127, în zilele b i necinsti toni lui şi de Hristos iubitomlui domn Gaşpar voievod, stăpânilor al Ţării Moldovei şi în vremea conducătorului şi învăţătorului acestui sfanţ loc, smeritul popă Simon, a cărui osârdie şi dorinţă a fost mai cu seamă către aceasta. Şi de aceea nimeni, din aţâţare diavolească, sau călugăr sau mirean sau ñe cine sau dintre rudele noastre să nu îndrăznească această sfântă carte a o da sau a o vinde în alt loc din acest mai sus numit sfânt loc, sub blestemul Sfinţilor Apostoli şi al celor 318 Părinţi de Dumnezeu purtători de la Ni ceea. Şi acel om care ar îndrăzni să o dea sau să o vândă de la acest sfanţ schit să-i fie lui pârâş adevărata Maică a lui Dumnezeu la a doua venire a Fiului Ei şi a Dumnezeului nostru, a căruia este slava în vecii vecilor.

MineiuI pentru noiembrie (Ivánova, nr, 3(1; Pogodin, 5Ű6)

F.lr^v

IISBOAEHÎEM W(T)lţd 11 113 CI l'li IIIEIIY E A\ C{bl1llA H **pE^EMÍEAV[1]'**
np(-k)c(BA}T(A)ro aMX*- ct X^HCT°)Bh H fiokawhhhk

1 **Poale in loc de pdHEiiTfM; v. mai departe, în text.**
^ Aţa în ediţie.

C(BA)rtH It ÍKHBOHAMAAH-fen TpO(H)JţH, ÎprUOHAX Ch**MWH** HACTÖATEA WT C(BA)T{A)rO CKbITJl, KyHHX CEH MHHËE0 M("fe)
cfiîOnh noeepiiii n EtA^X ** BTt* C(BA)TÎII CKHT IIÎK(Î) MMEiitfeT ca OV IIoîhh, haî*(e) îc(t) xpa.h M(e)**CTHUn** Hk^^hct np("k) **C(BA)TÎA KA(J,\hilH<fl HAINE G(OfOpOA<t>U*. IAK0** EhITH
MT\ K'K MOARA II PO^ÎTERTEM I\IOMFU 11 ,\'.\WX 3LX C'KTL 'WITHCLO €M TAA(tpH) Et. A{-t)TO ,3pKA NP" **Alinii** M * **)rM(( )**CT(H) **EOMii ii xP(«)CTOAIOBHEOMV r(0)ci[(0A'0«^ PLUA^V^ BOtiteOA* VUEAAA^TÎA 3eMAK A\0AA46CK0Î 11 npll IMCTOÎTEAH H QyHHTEAH CK(A)TÎi)rO Toro AfllCTA, CwtpiHÎi nofl OlIUWHk, HAÎndHţ CyCpV\î(E} II pJIMClIÎC CErO SHC(T) K'K CEiYltf II CÎI'O piftii IIIIKTO HABAiKAEHÎCrU A"^eOACKHM, IIA11 HH9K UAIt MHpCKWH I1AM BA^H KTO, HAH *WT* C'kpQAHItK HAtlJH)(*M* «E AptSdfT CÎJR C(BA) T/fiA KHtlfW, WT A A AHT II HA1I np"k^\JITI1 ET, iWtCTO 11110 WT TOrO BUIliepEMEHArO C(BA)T(rt)rO AfbCTd IIOA KA'liTBOA C(BA)THX AllOC(TO)At II E(0)rOl[OClll[X W(Th)lţhl TIU IfJKt K'h îliKfi H T'M *IA(0K'k)Kh h(mîE) IfOKCIg'CflT C'k WTAJAUTM 11AII llp^AATll EA *WT* HCr(o) C(BA)T(A)rO CKblTd A* GMAET ANfefrfAIA, H ,l*A* BAAtT «itttf CT»npT»HHK HCTHHHdU E(0)îKlid M(&)TH ET> RTOjlQC flpHUJECTRWt C(td)HA EA II G(0f")4 tlJUIlEl'O, EMtf Î«(t) ECfT) CAdR(A) B ficktKu, j,wmi.**

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu zisa[27] Preasfântului Duh. iată eu. robul lui Hristos şi închinător al S fin iei şi de viaţă începătoarei Treimi, ieromonahul Simon, conducătorul sfanţului schit, am cumpărat acest *Minei* luna noiembrie şi l-am dat la sfanţul schit care se numeşte La Poeni, unde este hramul Cinstitului Acatist al Preasfintei Stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarea, ca să-mi fie intru rugă mie şi părinţilor mei. Şi am dat pentru acest *Minei* 15 taleri, în anul 7124, în zilele bi necinsti torului şi de Hristos iubitorului domn Radul voievod, stăpânitoT al Ţării Moldovei şi în vremea conducătorului şi învăţătorului acestui sfint loc, smeritul popă Simon, a cărui osârdie şi dorinţă a fost mai cu seama către aceasta. Şi de aceea nimeni, din aţâţare diavolească, sau călugăr sau mirean sau fie cine sau dintre rudele noastre să nu îndrăznească această stanţă carte a o da sau a o vinde în alt loc din acest mai sus numit sfanţ loc, sub blestemul Sfinţilor Apostoli şi al celor 318 Părinţi de Dumnezeu purtători de la Niceea. Şi acel om care ar îndrăzni să o dea sau să o vândă de la acest sfanţ schit să fie anathema, maranatha şi să i fie lui pârâş adevărata Maică a lui Dumnezeu la a doua venire a Fiului Ei şi a Dumnezeului nostru, a căruia este slava în vecii vecilor.

Mineiul pentru decembrie (Ivanova, nr. 31; Pogodîu. 517)

Flr-8r

H3B0AEHTEM W{T)HA M II0(II 'k111ţM (ţC(W)HA II pANEHIEM np(- t)c(KA)T(,l)rO M *ţ>AK* pHCT0)Et II nOKAOHMMK C(EA) T-kn ti aaiEoni.MAAH'tii Tpw(ii)iiit, ntfmix CCmV **Kiuir tpMOHAX ClIAlOH II Bb^dX A Kb C(EA)'rÎM CKHT HÎKE ItAEtltfiT Ck 0\~ MOÎHH itOA MAXAbtf, "Ai^(f) XPam M(i)CTHhtit fiiiii^ec(T) np(t)C(BA)ThJA MAtiJA K(0r0p0AH)L4A, MKO EhlTtl AVII K'b IIJLAvhr'h II BTi AOAEb 11 pOA'ÎTÎAtt-W MOHA It** no^ptfîKVA ti **ii** a^**A**^X Cfl1 ^Hîrt bt> A(-k)
tw **^apii npT** aîMhh ga(AlrOHhCTiEOiwtf 11 xpOOctoaweîeomV r(oc)n(o)A(M)itV haujhm PaaVa boîboam u>gaaa*ta 3îmah

II npY HACTOATCAH H tf^**HTHAÎ CR(A)**T**(A)rO** TOitttf **AviiCTA, CM'tpÎHÎÎ IIW1I GlIAIWH, HAM IIAlt M pJlHtMÎÎ RWC(T) Kfc MMtf h CirO pAA'i HNKTO KABAXCAGHITEM A^KOACKIIM, AM HHOK IIAM MHpCKHH «AH GbAH KTW, HAM WT CtpOAHHK MALHKX ME ¿pb3AET CIA C(GA)TAA KM tir A** WT.ţAA'ÎTH **MAU Hp"k,\ATU Eh HHW M-kCTO WT TOt'O BblUJEpEHÎHiUrO C(BA)T(A)n> AviiCTA 1I0A KA^TEOA CI EA**)T1IJf **All{ O**)C(*TO* **)At II E(0 JrOtlOCtlblX WLTHHUI Ttll ttîKt Bb HEKIIH II Tbll MA(0E*t)lib HJKÎ IlOK^CtlT C-k WTAAAÎTH MAM flpHAATIt EA WT Cir(O) C{BA)T{A)rtf CKHTA AA EEAtT AHdiO-EAlA, MApAiOtAHA'* H A^ KbAET EAltf ChiîpMIHKk MCTHHA G(0)SKÎA ,tt{A)T(i)pb Bb ETOpOt UpÎlltÎCTBIÎ C{fad)HA EA II KÎO)rA MAUHtrtf, EA*0 ¡«(i) CCţx) CAAB(A) B Bitl*!, AMHIth,**

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului ţi cu dorinţa Preasfântului Duh, iată eu. robul lui Hristos şi închinător al S fin lei şi de viaţă începătoarei Treimi, şi-a cumpărat această carte ieromonahul Simon şi am dat-o la sfântul schit care se numeşte La Poeni, unde este hramul Cinstitului Acatist al Preasfintei Stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarea, ca să-mi fie întru pomenire şi întru ruyă, şi părinţilor mei şi soţiei şi copiilor mei. Şi am dat pentru acest *Minei* în anul 7120, în zilele bi necinsti torului şi de Hristos iubitorului domnului nostru Radul voievod, stăpânitor al Tării Moldovei şi in vremea conducătorului şi învăţătorului acestui sfânt loc, smeritul popă Simon, a cărui osârdie şi dorinţă a fost mai cu seamă către aceasta. Şi de aceea nimeni, din aţâţare diavolească, sau călugăr sau mirean sau fie cine sau dintre rudele noastre să nu îndrăznească această sfântă carte a o da sau a o vinde în alt loc din acest mai sus numit sfanţ loc, sub blestemul Sfinţilor Apostoli şi a celor 318 Părinţi de Dumnezeu purtători de la Niceea. Şi acel om care ar îndrăzni să o dea sau să o vândă de la acest sfanţ schit să fie anathema, maranatha şi să-i fie lui pârâş adevărata Maică a lui Dumnezeu la a doua venire a Fiului Ei şi a Dumnezeului nostru, a căruia este slava în vecii vecilor.

Mineiul pentru ianuarie şi februarie (Tihomirov, p. 310-311: Uvarov 837)

F.2v-8r

HsBOAEH'iEiU WTtU It nOCn'kuKHÎEM CblHA H pAHEHtlţfW npECK-kTOrO [1X3] **XpHCTOE-b ti** mokaomiikt. ck^tem

Aţa în text; cuvântul este marcat de editoare cu un semn de exclamare, ca ţi altele, a căror Scriere pare sa retlecte pronunţia moldovenească!

M >K 11 fi OIU H'li irliM TpUIHIţtl EphMOtlAX **GmAAOH** K^IIII^ C[T]hi! AUIMEIO, **rCHBApk H ^CBpAAk, H li'tA^CT CB^TlH pKHH', HiKÎ MMIHtfeTCt** 0*Y* flUiHH nOA "A[1] ECTk XP*^ HeCTHWH AKAAIICT

[IpEnOA^GHklA BA.l AklUIII^A U.UJ!/r'i EOl'OpOA"UAi, UKO KHTII **Uit U**[T]**h ndM-tTb II KTi iUOAEy, 11 pO^MTEAEM .UOHAţ 11 nOAptfjKÎA M *Hv\0M (WOIIAV B AETO lipii A"' Îî AfQl hC THKOMtf II**

1 **Aici, Damaschin** MFOC **a citit ti** CKÎTII HÎ KÎC+UA «P-KTITI, **ceea ce a tradus prin „şi sfinţii lui Dumnezeu fa moarte"; in celelalte insemniri, in acest Ioc se** **aflâ** HCTtwtUd sjkîa MTp'T ***[Mineiul* septembrie),** hctmhma exTa AVPT ***(Mineiul* octombrie),** HCTMKHAD TÎÎTIÎJ RTTTH ***(Mineiul* noiembrie),** HCTUHA KATID MTPK ***{Mineiul* decembrie),** uctiihjj EKtJ rHiTtpt ***(Mineiul* ianuarie+februarîe) ţi** «CThiHd kkia ,htm **(Mineiu/martie+aprilie). Este evident câ tat aşa trebuie sa fie şi în nu ti (a *Apostolului.* Aceste variaţii iu scrierea aceleiaşi formule sunt curioase şi par a indica fie grabă ţi neatenţie, fit- lipsă de rigoare in transcrierea modelului. V. ţi mai departe, în text.**

XpflCTOAWBMBOiU^ rOCtlOAIUltf PÎA^A BOfBOA« OBAAA^TiAb 3 CM AII MOAAJRCKOHt H 11 pV H^ToiAH"1 11 tfHHTEA'f CR-faTOfO T0t"0 ¿wliCTil, tUIUIJHH 0YcPWÎ" 11 pIlElflH £10 EMTIE li'k C H Ctro pAAM HKKTO HdBd^A^Î^ AHAK°ACKt)M, AH HHOK ItAU MHptCKÎH MAH RhH\M KT O HAH WT CtpOAHHKt HJLU1HX A* "£ ,\ flThHHET CHA CB'kfAA KHHrJK WT^AAET HAM lipii,\iVni B'L 11110 jWfecTU; OT Torc RklIlIţpţHEHdrQ CR^TOrO iwfeţTd, nOA KA^TROA CR^iTlIX AIICCTOAE 11 EOrOtlOCtllJX wrELţT, TÎTi, I1>KE B*k NeKEII. H T*k11 ^AOBEKh H7KE ITOK^CHTCt WT^AAtlTll HAM Iip-fe^ATll EA OT CErO CKMTA fi>Sr,\ET AHA^fMd, MApAIIA.OrA 11

flp'kHIIK HCTHH|U KO>KVA AUTE|Vk RTı BTOpOE flpi UlţCTRlf ţklHA ca h eord Hdiunro, eavo mc ecTh caaba k bekm amiiiig.

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu dorinţa Preasfântului Duh, iată eu, robul lui Hristos şi închinător al Sfintei şi de viaţă începătoarei Treimi, ieromonahul Sîmon, am cumpărat acest *Minei* <lunile> ianuarie şi februarie şi l-am dat sfintei biserici care se numeşte La Poem sub Ceahlău, unde este hramul Cinstitului Acatist al Prea Cuvioasei Stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarea, ca să- mi fie întru pomenire şi întru rugă, şi părinţilor mei şi soţiei şi copiilor mei, in anul 7121, in zilele binecinstitoruluî şi de Hristos iubitorului domn Radul voievod, stăpânitor al Ţării Moldovei şi in vremea conducătorului şi învăţătorului acestui sfanţ loc, a cărui osârdie şi dorinţă a fost mai cu seamă către aceasta. Şi de aceea nimeni, din aţâţare diavolească, sau călugăr sau mirean sau fie cine sau dintre rudele noastre să nu îndrăznească această sfântă carte a o da sau a o vinde în alt loc din acest mai sus numit sfanţ loc, sub blestemul Sfinţilor Apostoli şi al celor 318 Părinţi de Dumnezeu purtători de la Niceea. Şi acel om care ar îndrăzni să o dea sau să o vândă de la acest schit să fie anathema, maranatha şi să-i fie lui pârâş adevărata Maică a lui Dumnezeu la a doua venire a Fiului Ei şî a Dumnezeului nostru, a căruia este slava în vecii vecilor.

Mineiul pentru martie şi aprilie (Ivanova, nr. 32; Pogodin 530)

F. lr-6,v

HaBOAeit'feitt w(t)ha h ttocfrfctiiEHîEM c(u)na it pahehYcm np(4)c(BA)TArO AÎV)Xa> ct PAB X(pHCTO)Bh II 1IOKAOHHK C(KA) T-kll II JKEBOHdHAAH-kll TpOHlţ;*, EpMOtUX GltMOH WT C(BA)T(il)

ro CKItTjJ, Kb'mix Chf MIIIIEI A\(i)C(A|LU> MdpTld 11 AtlpIIAIIA II B1>AAX M BT» ttKA)TÎH CKHT tDKÎE) HMEH^ET CA 0\f HoEtlH, HOA MbXAbtf, tlAt>K(E) EC(T) XPAM M(()CTHWH flKdiOrHCÎT) Hpţt)C(BA) TI A EA(A)A(W)^(H|HA HAUJE KlOrOflOAHtUA, WKi EI1TM *Mii* KT. MJljtt-kT fi BT, AVOAEA M AM^X 3A *t* ™ MUMEI A TAA(EpH) B A("t) TO ,-3pKA nP>< AOOHH KA(A)rOt(E)CTHBOM H)TOAtOGHKOM

I (O)CII(OAH)H^ PdA^A boebca^ wkaaaatca 3f>v\Aii A\OAA^BCKOI

M l[pM HAtTOATEAH M Oy^IlTi E)AH TOrO wtCTA, CAllipEtUE tlOtl (ÎKMWH, HAI MANE O^CP^ATT N pAMEHÎE TRO KHC(T) KT» CEM(tf) H CTRO PAAI HttKTO HABAKATHÎTM A^^BOACKWM, AH HHHK HAH

MHpCKblH HAM KT O, HAH WT WTpOAl1K ItAUltlJf *&A* HE Af)1>3dET CIA C(EA)TAA KHIirA WTAAAHTH HAH 11(1 Hi ,\ATtl K'k HM O wktTO WT TOrO EHUJEpi^EHA C(RA)T(A)rO ¿wfetTA HOA KA"kTROA C(EA) thx An(o)i(TO)At ii E(o)renocHHx urr(h)nEi fiii iiae et» Hekîi ii Tl>l HA(OK'k)Kt» HÎKE tlOlîtfCHT ci W(T)A^rtHT1l HAH np^A^TH EA WT CtriC) C(BA)T(d)l'0 CKItTA GA ACT ¡»HA*MMA, AUpAHA^A H A^ EAA«T E^tf C-bnp-KHHK HCTblHA G(0)MÎIA ¿VI(A)TII ETi KT&pOE

npHHIECTKUE C{hl)HA;| EA H G{W)A HailtErfO}, EMtf ECÎT) CAARA R B(T}KHT, AJWHH.

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului <işi> cu dorinţa Preasfântului Duh, iată eu, robul lui Hristos şi închinător ai Sfintei şi de viaţă începătoarei Treimi, ieromonahul Simon. de la sfântul schit, am cumpărat acest *Minei* lunile martie şi aprilie şi l-am dat la sfanţul schit care se numeşte La Poeni sub Ceahlău, unde este hramul Cinstitului Acatist al Preasfmtei Stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarea, ca să-mi fie întru pomenire şi întru rugă. Şi am dat pentru acest *Minei* 30 de taleri în anul 7124, în zilele binecinsti torul ui şi de Hristos iubitorului domn Radul voievod, stăpâni torul Tării Moldovei şi în vremea conducătorului şi învăţătorului acestui loc, smeritul popă Simon, a cărui osârdie şi dorinţă a fost mai cu seamă către aceasta. Şi de aceea nimeni, din aţâţare diavolească, sau călugăr sau mirean sau fie cine sau dintre rudele noastre să nu îndrăznească această sfântă cane a o da sau a o vinde în alt loc din acest mai sus numit sfam loc, sub blestemul Sfinţilor Apostoli şi al celor 318 Părinţi de Dumnezeu purtători de la Niceea. Şi acel om care ar îndrăzni să o dea sau să o vândă de la acest schit să fie anathema. maranatha şi să-î fie lui pârâş adevărata Maică a lui Dumnezeu la a doua venire a Fiul ui^J- Ei şi a Dumnezeului nostru, a căruia este slava în vecii vecilor.

in lipsa imagini lor. care să ne dea probe de scris, nu s-ar putea afirma cu absolută siguranţă că aceste însemnări apaTţin aceleiaşi mâini; lucrul pare, însă, neîndoielnic, ţinând seama de amănuntele pe care le conţin. Cu această observaţie, mă întorc la *Apostolul* semnalat în 1973
de Damaschin Mioc. A reconstitui versiunea slavă a însemnării sale de danie ar fi o încercare hazardata, de vreme ce scriitorul însuţi ne oferă, pentru unele cuvinte, felurite variante grafice: se poate încerca, insă, o completare {şi, implicit, o îmbunătăţire) a traducerii. Completările (întemeiate pe celelalte însemnări) sunt date în *italice.*

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul *Fiului şi cu dorin fa Preasfântului Duh, iatâ eu, robul tui Hrisios şi închinător a!* Sfintei şi de viaţă începătoarei Treimi, ieromonahul Simon, am cumpărat acest Praxiu *şi l-am dat sfântului schit* care se numeşte *La Poet i i sub Ceahlău,* unde este hramul Cinstitul Acatist al Prea sfintei Stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarea, *ca să-mi fie* înmi pomenire şi rugă. Şi am dat pentru acest Praxeu 11 taleri, in anul 7126, în zilele binecinstitorului şî de Hristos iubitorului lo Radul voievod, stăpânilor al Ţării Moldovei şi în vremea nastavnicului şi învăţătorului sfanţului loc, smeritul popa Simón, *a cărui* osârdie şi râvnă a fost *mai cu seamă* către aceasta. Şi de aceea nimeni, *din aţâfare* diavolească, sau călugăr, sau mirean sau fie *cine, sau* dintre rudele noastre să nu îndrăznească această *sfântă* carte *a o da sau a o vinde în alt loc de la acest mai sus numit sfânt* loc, sub blestemul Sfinţilor Apostoli şi al celor 318 Părinţi de Dumnezeu purtători de la Ni ceea. Şi acel ora care ar îndrăzni să o dea *sau* să o *vândă* de la această sfântă mănăstire, să fie anatema, *mar anat ha, şi să-i fie* lui pârâş *adevărata Maică a iui DumnezeiP,* la a doua venire a Fiului Ei şi Dumnezeul nostru, a căruia este slava în vecii vecilor.

Aceste şapte teste - aşa de apropiate, prin amănuntele specifice, dar mai ales prin formularul lor - îndeamnă la câteva observaţii,

Cea dintâi priveşte datările. Cinci dintre cele şase manuscrise de *Minele* au fost cumpărate în vremea domniei lui Radu vodă Mihnea, dar însemnările au vă

leaturi diferite; 7124 *(Mínetele* pentru septembrie, noiembrie şi martie+aprilie), 7120 *(Mineiul* pentru decembrie) şi 7121 (*Mineiul* pentru ianuarie+februarie). În chip evident, ultimele două sunt eronate: nici în 7120 (1611-1612), nici în 7121 (1612-1613), Radu Mihnea nu fusese domn al Moldovei, Cele două domnii moldoveneşti ale acestui principe au fost în iulie 1616 - februarie 1619 şi august 1623 - ianuarie 1626, Cea de-a doua domnie se exclude, întrucât pentru anii 1623-1626 văleatul trebuie să conţină litera a (30). înţelegem, deci, că văleatului 7124 din însemnări nu-i poate corespunde decât luna august 1616 (eventual şi câteva zile de la sfârşitul lunii iulie): de ia I septembrie 1616, începea vă lea iul 7125 ! Celelalte două valea tur i sunt erori fie de scriere, fie de citire a slovelor-cifre, Astfel, 7120 - 3ps - poate să însemne că scriitorul a omis cifra unităţilor, iar spKd poate să rezulte din confundarea literei a (4) cu litera *A* (1), Ca urmare, sunt înclinat să cred câ toate cele cinci *Mineie* au fost cumpărate odată, în august 1616, Tot în prima domnie a lui Radu vodă Mi linea, dar în intervalul septembrie 1617 - august 1618 (7126), a fost cumpărat *Apostolul.* în fine, *Mineiul* pentru luna octombrie a fost cumpărat in domnia lui Gaşpar vodă Graţiani (februarie 1619 - sepiembrie 1620); în acest caz, indicarea văleatului 7127 limitează intervalul cumpărării la lunile **iebruarie-august 1619:** de la I septembrie 1619, începea văleatul 7128 ! Ansamblul cănilor azi cunoscute a fost, deci, achiziţionai şi adus la schit în răstimpul **nugust 1616-august 1619.**

Toate aceste manuscrise - care trebuie să arate bine*\ de vreme ce au ajuns, *toate,* în colecţii străine, ceea ce fixează un amănunt tragic din destinul vechiului nostru patrimoniu cultural şi artistic.., - au fost cumpărate de acelaşi ieromonah Simon şi dăruite schitului La Poeni, al cărui conducător era el însuşi. Rolul acestui ieromonah, care a adunat cărţile pentru schitul său, nu este doar al unui părinte duhovnicesc, ci şi al cărturarului (poate doar pasiv, dar nu ştim dacă el însuşi nu se va fi îndeletnicit şi cu copiatul cărţilor I). Personalitatea lui rămâne un subiect pentru căutări viitoare: era ştiutor de carte, iar ca mirean, fusese căsătorit, avusese copii şi pare să fi fost un om înstărit, de vreme ce a cheltuit vreo 200 de taleri ca să cumpere cărţile. Un calcul aproximativ arată că ***Mîneiele*** (12, desigur, dar din care nu cunoaştem decât opt) şi *Apostolul* costaseră cam 200 de ta Ierisumă importantă, care nu era la îndemâna unui om de rând. Pe de altă parte, atâtea cărţi slavoneşti adunate în micul schit de sub Ceahlău indică prezenţa, acolo, a unei obşti în care se aflau încă vreo câţiva ştiutori de carte.

Poate fi chiar şi mai mult decât atât, judecând după chipul în care se prezintă ieromonahul Simon: hactarmiu; ii oifhmtea (la *Apostol),* HACToaTCAii u ey^tiTCAii (la *Minele),* adică nu numai *conducător* al obştii monahale (cel care stă în fruntea ¿|,*proedros),* dar şi *învăţător,* lutr-un caz asemănător, s-a putut formula ipoteza unui aşezământ monahal care îndeplinea şi misiunea de şcoală*[5]. Problema ar merita o discuţie specială, care însă nu-şi are locul aici. Dar nu pot să nu apropii calitatea de *învăţător* a popii Simon de alt amănunt, prezent în toate cele şapte însemnări, şi anume „osârdia şi râvna" sau „osârdia şi dorinţa" aceluiaşi întru adunarea cărţilor; ar putea fi un indiciu că avem de-a face, în adevăr, cu o obşte in cadrul căreia formarea unor monahi ştiutori de carte şi iubitori de lectură era o preocupare sau o îndatorire de prim ordin.

In însemnările „smeritului popă Simon" mai este o ciudăţenie; ea priveşte definirea acţiunii Sfanţului Duh. în mod obişnuit, in pisaniile şi în însemnările de danie scrise în slavă, formula de început invocă „voia Tatălui, ajutorul Fiului şi săvârşirea (CT-Rptuitfiit) Sfanţului Duh"; în cazn 1 nostru, de Ia Sfanţul Duh se invocă pahchÎe, care înseamnă *dorinţă,* dar şi *dragoste*, in traducere, am preferat primul termen (acelaşi folosit pentru a defini şi motivaţia popii Simon intru adunarea cărţilor). Numai in însemnarea *Minei ului* pentru noiembrie figurează cuvântul pE*l£HîE, pe care, în cazul respectiv, l-am tradus cu „zisa", deşi cred că e o greşeală ori de scriere, ori de lectură. Poate că folosirea acestui cuvânt, pd*t«Hîc, va oferi anumite sugestii specialiştilor în slavistică şi cunoscătorilor vechilor noastre inscripţii şi însemnări slavone.

In fine, o ultimă observaţie priveşte grafia acestor însemnări. Dacă este evident că popa Simon avea cunoştinţe de slavonie, totuşi nu o mare rigoare îi conducea pana la transpunerea

" Descrierile sumare date de d-na Klimentina IVANOVA menţionează folosirea cernelii roşii, precum şi existenţa unor ornamente geometrice. In secţiunea de ilustraţii, autoarea a dat doar două mostre de scris, din *Mineiul* pentru luna septembrie (fig. 29, p, 516) ţi din *Mitieiul* pentru luna octombrie (fig. 28, p, 515).

JS *Apostolul* costase 11 taleri. Preţul Af*ineielor* nu a fost menţionat in toate însemnările dedicatorii: unele au costat căte 15 taleri, dar Mineiul p? martie ţi aprilie a costat dublu!

"' Alexandru I. GONŢA, *Un aşezământ de cultură de la Alexandru Lăpuşneanu pe Valea Secului înainte de ctitoria lui Nistor Ureche. Schitul lui Zosin* („MMS", XXXVIII, 1962, 9-12), în IDHM, *Studii de istorie medievali,* texte selectate ţi pregătite pentru tipar de Maria Magdaléna Svikely ţi Ştefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de îoan Caproţu, taţi, Ed. „Dosoftei", 1998, pp. 221-222. Zosin era aachaa, Simon e oyhutîau.

în scris a cuvintelor. Astfel, el scrie ţi Eh^ET *{Mineiul* decembrie), şi g^et *{Mineiul* ianuarie+februarie), dar şi ea^ît *(Apostolul, Mineiele* septembrie, octombrie, noiembrie şi martie-î-aprilie): „blestemul" Sfinţilor Apostoli apare sub patru forme: KA'kTROA *(Apostolul, Minerul* decembrie), ka-Rthoa *(Mínetele* noiembrie, ianuarie+febiuarie, marţie+aprilie), KRTATEOFLI *(Mineiul* octombrie), dar şi K A ATE» *(Mineiul* septembrie). Exemplele pot continua.

în 1996, editorii unui volum al colecţiei *Documenta Romaniae Histórica* faceau următoarele precizări cu privire la problemele întâmpinate în transliterarea textelor chirilice şi chiar a celor slave: „în mod deosebii au format obiectul atenţiei [...] cele două iusuri: a şi A, alternarea celui mare cu ierurile, pentru redarea lui „ă" sau „î", fiind consemnată în note, ca şi valoarea fluctuantă a celui mic, căruia i s-a atribuit tacit doar echivalenţa „ia". în poziţie mediană sau finală, toate celelalte: „e", „e", „ea" sau „ie", fiind consemnate în text. Acelaşi tratament a fost aplicat şi grafemului iat*: -k (redat obişnuit prin „ea" sau „é"), ori ierului mic: h, atunci când acesta il reprezintă pe „i". Evident, de fiecare dată. au fost luate în consideraţie Înseşi opţiunile diacului, dacă acestea au fost identificate în acelaşi act sau în celelalte care ne-au parvenit de la el..,*[1]". Se vede că *scrisul românesc, care punea toate aceste probleme de echivalare a unor semne din alfabetul slav şl de adaptare a tor la pronunţiile româneşti, a „stricai"scrisul slav:* însemnările popii Simon sunt bântuite de fluctuaţiile valorilor pe care le purtau iusuri le şi ierurile. Nici vorbă n-ar mai putea fi de a lua „în consideraţie înseşi opţiunile diacului", câtă vreme chiar acesta scria cu variaţii ca acelea deja menţionate.

Nu se poale spune mai nimic despre „nastavnicul şi învăţătorul" schitului, popa Simon. Dar aşezământul pe care el îl conducea şi către care se îndrepta atenţia lui ?! Schitul sau mănăstirea La Poeni sau Poeni, de sub Ceahlău, are o istorie foarte înceţoşată, Istoricul şi arhivistul ieşean Gheorghe Ungureanu anunţa, în 1931, o cercetare specială™, care, insă, nu a mai văzut lumina tiparului, aşa încât trebuie să ne limităm la puţinele informaţii oferite întâmplător de documente. După unul dintre acestea, din 1599, a fost ctitoria lui Ie re mia vodă Movilă[19]; după altul, din 1634, ctitorul ar fi fost fratele domnului, mitropolitul Gheoighe Movilă™. Aceste ştiri pot să nu fie în contrazicere: cei doi fraţi ctitoreau împreună. însă atrage atenţia hramul acestei ctitorii: ***Cinstitul Acatist al Maicii Domnului,*** rarissim, dacă nu unic, in ansamblul vieţii monahale din Moldova medievală^[1]. Cum în calendarul ortodox nu există o sărbătoare cu acest nume, este probabil că trebuie să avem în vedere, după cum mi-a sugerat Prea Cuviosul Ieromonah Dosoftei

Prefaţa **la DflH. A, *Moldova,* XXIII (1635-1636), volum întocmii de Leon Ş1MANSCH1, NUtor CIOCAN. Georgeta IGNAT ţi Dumitru AGACHE, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 19%, p, IX. Observaţiile priveau „regulile de tritnslilerare a actelor chirilice româneşti ţi, uneori, chiar *s|ave*(ibidem,* p, VII I), [M] Gh. UNGUREANU, *Mănăstirea Hangului* sîîiî *BidialnHa. Schiţă islaricd,* in „Arhiva" XXXVIII, 1931, p. 357. *» IN,* V, 1925, pp. 312-313 tarte comunicate de Traian ICHIM). document din 24 aprilie 1599 (neindus în *DIR, XVI!4,* Bucureşti, 1952!). Avusese danii ţi de la Simion vodă Movilă - cf. *IN, op.* rif, p. 313, document din 13 iunie 1638, publicat ţi în DfiH. XXIV (1637-1638), volum întocmit de C, CIHODARU ţi f. CAPROŞU Bucureţii, Ed. Academici Române, 1998, pp 390-391, nr. 406. ™ Gh. UNGUREANU, *op. cit.,* p. 339, Documentul (1*4* nwtie 1634) se află in *DRH,* XXII (1634), volum întocmit de C. CIHODARU, f, CAPROŞU şi L Ş1MANSCHI, Bucuraţi, Ed. Aiademiei R.S.R., 1974, pp. 87-&S, nr, 79. [11] La Voica [Maria | PUŞCAŞU *Actul de ctitorire ca fenomen istoric in* fum *Românească şi Moldova* piimt *la sfârşitul secolului al XVIII-lea,* Bucureşti, Ed. Vremea, 2001, p, 3">7 şi 574, este indicat hramul Sfanta Treime. Schitul este menţionat cu acelaţi hram şi de Ieromonahul Marcu-Marian PETCU, *Mănăstiri ţi schituri ortodoxe din Moldova, astăzi dispărute*, Ed. Biblioteca Naţionala a României, 2010, p. 231. însă in documentul din 1599. i ere mia vodă Mu vili spune explicit: „sfânt schit cu hramul Cinstitului Acatisl a Prea Sfintei noastre de Dumnczău Născătoare ţi Pururi Fecioarei Măriei" *(IN, ed.* cit., p. 312). Acest hram se pare că a foit păstrai pană şi de biserica rămasă pe locul schitului, in satul Fărţăgi (Roura) - Gh. Ungureanu, *op. cit.,* p. 331, nota *2* ţi 339, nota 4.**

Dijmărescu, vinerea din săptămâna a cincea a Postului Mare, adică o prăznuire cu dată mobilă, în ciclul pascal. Alegerea unei asemenea sărbători este foarte în spiritul Movileşti lor: Suceviţa are Uramul învierii, Todi renii au hramul înălţării, iar Dragomima - Pogorârea Sfântului Duh. Ceea ce se reflectă în asemenea alegeri trebuie să formeze obiectul unei cercetări speciale.

Locul Schitului Poeni se învecina cu acela al Mănăstirii Hangu şi se pare că Bamovschi încercase o unificare a celor două obşti monahalei sub Moise vodă Movilă, s-a făcui o delimitare, iar un document de la Vasi le Lupu, din 1638, arată că, în acea împrejurare, s-au readus la „mănăstirea cea vechi, ci să numeşti Poeni le", veşmintele dăruite de S im **ion** vodă Movilă (1606-1607) şi „toaie odăjdii le" care ajunseseră la „mănăstirea cea noî, ce-au zidit-o Barnovscht voievod'*". insă schitul **nu** era menit unei vieţuiri prea **I uniri** şi se pare că, tn cele din urmă, s-a alipit tot Hangului. Aceasta ar putea să explice frecvenţa numelor de monahi din Hangu în însemnările de pe *Mineiefe* din colecţia Pogodin.

Cărţile cumpărate şi dăruite de ieromonahul Simon poartă pe ele - în afara însemnărilor de danie - felurite note, dintre care unele sunt şi ele de un deosebit interes,

Mineiul lunilor ianuarie şi februarie poartă două asemenea însemnări. Una dintre ele (fila 31 Or) arată că luna ianuarie a fost scrisă de *diaconul Vasile din Sucemw,* iar cealaltă (fila 541 v) arată că luna februarie a fost scrisă de *popa Manoil* din acelaşi oraş^. în ediţiile de până acum ale acestor însemnări, ele au fost atribuite secolului al XVl-lea, însă ambii copişti sunt dintre colaboratorii lui Anastasie Crimca. La 1616, Vasile diacul a scris pentru acesta un *Pateric,* aflat azi la Moscova^. El apare, cred, şi în documente: la 1611-1612 (7120) e menţionat ca martor la o vânzare în satul Hreasca, nu departe de Suceava*'. Popa Manoil a scris, tot pentru Crimca, în 1625, *Prologul pentru lunile ianuarie aprilie* (aflat azi tot la Moscova)"[1], iar spre sfârşitul vieţii mitropolitului a început să scrie *Cronografid lui Simeon Metafiast*, temtinându-l in vremea egumenului lorest al Dragomimei (însemnarea dedicatorie e din 1637); şi acest manuscris se află în Rusia, la St. Petersburg[J'i]. Din mâinile popii Manoil a mai ieşit şi o *Psaltire,* scrisă în 1633-1634 (7142) pentru ieromonahul Efrem de la Humor şi aflată azi la Moscova[1'1'].

Minerul lunii octombrie are - cum am spus deja - o însemnare slavonească, în afara aceleia de danie. Această însemnare[50] nu a fost citită în întregime, dar ceea ce s-a putut desluşi aduce numele ieromonahului lorest de la Dragomima, proinegumen. în legătură cu acela al Mănăstirii Hangu, cu data de 27 octombrie 1636 (7145), în zilele lui Vasi li e voievod şi ale arhiepiscopului Varlaam, mitropolitul Sucevei. Or, acest lorest*[1] - care şi semnează: Wptc(T) hïk.va - nu este altul decât acela abia amintit, în legătură cu ***Metafrastul*** copiat de popa Manoil după dorinţa lui Anastasie Cri mea.

în sfârşit, A*finetul* lunii noiembrie are (f.32r-34r) o însemnare românească mai lungâ^, din care unele cuvinte nu au fost înţelese:

Ca să ştie de când au luat Mănăstire(a) Hangului greceascâ al doi le rând, în dziiele Mării Sale lui Costantin voevod, fiind egumen Anăstasie Chiri bulă (?)*', leat 7251. Şi să ştie şi de cănd au peret soarele în dziiele lui Costantin voevod, fiind mitropolit Nechifor grec bătrân şi au vinit şi lăcustele tot în gladze^ an ş-au fost mare scumpite" în toate şi i nere (?)[ifi] au fost multă. Leat 7256, eu ermonah Varla(m) ot Almaş am scris.

Evenimentele consemnate aici se petrec în cea de-a doua {septembrie 1741 - iulie 1743) şi a treia {aprilie 1743 - august 1749) dintre domniile moldoveneşti ale lui Constantin vodă Mavrocordat. Eclipsa este, fără îndoială, cea din 14 iulie 1748, pentru care sunt atestări atât din Moldova, cât şi din Muntenia- \ dar invazia lăcustelor în acelaşi an nu pare a fi cunoscută^.

Amănuntul din istoria Mănăstirii Haugu a fost datat de editoare în 1743. întâmplarea aceasta o povesteşte şi Ion Neculce. spre sfârşitul cronicii sale,

1 **Ëmile TURDEANU, *op. cit.* pp 61 -62, nr, 18; Ştefan S. GOROVE1, *op. cit.,* p. 156, nr, 21.** [w] **Emile TURDEANU, *op. cit.,* p 62, nr- 22; Ştefan S- GOfcOVEI, *op* cit., p. 156, nr- 27.**
" M. N. TIHOM1ROV, *op. cit..* pp 313-314. Menţionat de Emile TURDEANU, *op. cit., p. 62,* nota 5. Manuscrisul este tn neţi si rat de Radu CONSTANTIN ESCU, *op.* cit., p. 139, nr. 718, dar eu indicarea greşita a copistului: popa *Mac a rie,* în loc de *Manoill* însemnarea lipseţte din 1. CAPROŞU ţi Ë. CHlABURU, *op. cit.* * Klimentina IVANOVA, *op cit., p.* 138.

rânduind-o. însă, cam la 1742: „Făcut-au [Constantin vodă Mavrocordat] milă şi întări tură la Patriiarhiia Alexandri iei. de au închinat Mănăstirea Hangul, ca să-t fi ie câte di ceva agiutoriu, pentru că această mănăstire o au fost închinat mai înainte vrem ie răposatul părintele mării-sale, Nicolae-vodă. Şi având patriiarhiia şi hrisov, au socotit şi măriia-sa Costantin-vodă de o au închinai iarâş la patriarhi ia ce mai sus s-au zis, la Alexandriia"*[9].

în adevăr, ctitoria lui Miron vodă Barnovschi de la Hangu fusese închinată de Ni col ae vodă Mavrocordat Patriarhiei de Alexandria, la mai puţin de un secol de la întemeierea ei, anume la 20 iulie 1715^. Noua închinare, de către Constantin vodă, este neobişnuită. Ea a fost hotărâtă de domn, la 11 ianuarie 1742, împreună cu mitropolitul şi cu episcopii ţării, cu marii boieri şi cu unii dintre egumenii mănăstirilor slobode şi ai celor închinate''[1]. închinarea anterioară, din 17l5nufusese anulată, ci doar - precum se arată în hrisovul din 22 august 1742 - „pentru depărtarea locului, nu s-au mai cercat mănăstirea aciasta de ia Patriarşie". în anul următor, la 3 mai 1743, acelaşi domn a confirmat şi obrocul anual de 200 de lei[6]-, stabilit tot de tatăl său în septembrie 1715*'.

în însemnarea de pe *Mineiul* lunii noiembrie, se resimte o tindă de neîmpăcare, de îndârjire în faţa unei realităţi stânjenitoare. în adevăr, închinarea Mănăstirii Hangu nu fusese pe placul vârfurilor societăţii moldovene a vremii. Mitropolitul însuşi se opusese, sub cuvânt că mănăstirea este „a ţării şi [mai] ales la munte"'[4]. O simultaneitate ciudata făcuse ca închinarea să se lege de un transfer de proprietăţi, pentru care judecăţile au durat multe decenii; referindu-se la satele disputate. Ni cola e vodă Mavrocordat recunoştea, indirect, îndreptăţirea poziţiei pe care o apărase mitropolitul Ghedeon: dacă ar fi trebuii să uzeze de poziţia sa de domn, s-ar fi căzut să ia cele două sate in stăpânirea domniei, şi nu să le lase în seama unui „domn de altă ţară, că ar fi putut să aducă vreo primejdie domni ii şi ţării", întrucât cele două sate erau „straje la margine di spre Ţara Unguriască"^. Aceste cuvinte ale lui Nicolae Mavrocordat şi cele ale mitropolitului Ghedeon îşi lămuresc reciproc înţelesurile şi luminează episodul asupra căruia ar trebui să se revină cu o cercetare mai largă.

Legăturilc acestea dintre oameni, cărţi şi aşezăminte monahale - peste care s-a aşternut de multă vreme vălul uitării - nu sunt întâmplătoare. Firul care uneşte Schitul Poeni, Dragomirna şi Hangu poartă numele lui Miron vodă Barnovschi, prin statutul său de ctitor (în chipuri diferite, direct sau prin moştenire) în toate cele trei locuri. Dar din acest punct, istoria a cărei povestire am început-o se ramifică prea mult, pentru a o mai putea continua aici.

Abrevieri

C'DM ~ **Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a** Statului
DIR = Documente privind istoria României
DRM =DocumentaRomaniaeHistorica
IN = IO AN NECULCE, Buletinul Muzeului Municipal Iaşi
MMS = Mitropolia Moldovei şi Sucevei
RES = Revue des Etudes Slaves
SMIM = Studii şi Materiale de Istorie Medie

Bibliografie

CAPROŞU].; CHIABURU, E., *însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei, Un corpus editar de -*, voi. L-IV. Iaşi, Ed. Demiurg, 2008-2009.
Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Star ului, vol, II (1621-1652), Bucureşti, f. cd. (publicaţie a Arhivelor Statului), 1959;
CON5TANTINESCU, Radu, *Manuscrise de origine românească din colecţii străine. Repertoriu,* Bucureşti, f. cd. (publicaţie 3 Arhivelor Statului), 1986; CORFUS, tlic, *însemnări de demult,* laşi, Ed. Junimea, 1975;
Documenta Romaniae Histórica, A. *Moldova,* XXII (1634). volum întocmit de C. Cihodaru. 1. Capro şu şi L. Şimanschi, Bucureşti, Ed. Academici R.S.R.. 1974;
Documenta Romanice Histórica, A. *Moldova,* XXIII (1635-1636), volum întocmit de Leon Şimanschi, Nistor Ciocan, Gcorjtcta Ignat şi Dumitru Agache. Bucureşti, Ed. Academici Române. 1996; *Documenta Romunk ie Histórica,* A. *Moldova,* XXIV (1637-1638), volum întocmit de C, Cihodaru şi I. Capro şu, Bucureşti. Ed, Acadcmici Române. 1998;
Documente privind istoria României, XVI/4, Bucureşti. Ed. Academici R,P,R,. 1952;
Documente privind istoria României, XVI 1/3, Bucureşti. Ed, Acadcmiei R.P.R., 1954;
GONŢA, Alexandru I,, *Un aşezământ de culturó de la Alexandru Lăpuşneanu pe Valea Secului Înainte*
de ctitoria lui Nistor Ureche. Schitul iui Zosin, ín *MMS,* XXXVIII, 1962, pp. 9-12;
GONŢA, Alexandru *1., Studii de istorie medievală,* texte selectate şi pregătite pentru tipar de Maria Magdalena
Székely şi Ştefan S, Gotovci, cu un cuvânt introductiv de loan Caproşu. Iaşi, Ed. „Dosoftci", 1998:
GOROVEI, Ştefan S.,T *Anastasie Crimea. Noi contribuţii,* în *MMS,* LV, 1979, pp. l-2;
„10AN NECULCE. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi", fascicula V, 1925;
IST R ATI, Comei iu (cd.). *Condica lui Constantin Mavrocordat,* ediţie cu introduccrc, note, indici şi glosar dc -, II, Iaşi. Ed, Universităţii „Alexandru loan Cuza[11], 21HJK;
I VANOVA, Kii ment ina, *K'bm.**apcttu, cphőctcii** u ,t **mtào-ejiaxuùCKU KupuiCKti** ¡rhKonucu g **cöttpmma** na M. H. nopoùun.* Sofia, Ed, Academiei Bulgare de Ştiinţe, 1981;
MARINESCU.FIorm.iij.ţ *Pays Roumains elle Patriarcat d A ¡examine. Quelques donnéespréliminaires, in The Románián Principalities and the Holy PlacesAloitg the Centuries, Papcrs uf the Symposium Held in Hachares t. 15 IX Octoher 2006.* Edited by: Emanoil Băbuş. loan Moldovean u. Adrian Marínese u. Bucureşti, 2006;
M IOC, Damasehin, *Materiale româneşti din arhive străine,* în *SM1M,* Vî, 1973; M JOC. D|amaschin j, *Manuscrise slavo-rùmâne in biblioteci din străinătate,* **î11** *SMIM,* VII. 1974; NECULCE, ion, *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei şl O samă de cuvinte,* ediţie critica ţi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Ed. Minerva, 1982;
PETCU, Ieromonah Mareu-Marian, *Mănăstiri şi schituri ortodoxe din Moldova, astăzi dispărute*, Ed, Biblioteca Naţională a României, 2010;
PUŞCAŞU, Voiea [Mariaj, *Actul de ctitorite ca fenomen istoric in Ţara Românească şi Moldova până la sfârşitul secolului al XVII l-lea,* Bucureşti, Ed Vremea. 2(101;
S TOI CE SC Lf, Nicolao, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova.* Bucureşti, f. cd. (publicaţie a Direcţiei Patrimoniului Cultural Naţional), 1974; TIHOMIROV, M, N., *Hcmopuveate ceasu Poceau co ataefittcKU.'ifU cmpcmaMU u Busaumueü,* Moscova, Ed, „Haysa". 1969,

TURDEANU, Emile, *I.e MétrvpolUe Ansiase Crimea et son œuvre littéraire et artistique (160Ü 1629),* în *RES*, 29. 1952;
TURDEANU, Emile, *Le Sbornik dit «de Rtsericani». Fausse identité d'un manuscrit remarquable,* in *RES,* 44, Ï965;
TURDEANU, Emile, *Eludes de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines,* Leiden. Brill, 1985;
UNGUR EA NU, G h., Mănăstirea Hangului.iau Buhalniţa. Schiţă istorică, în, Ar h iva", XXXVIII, 1931,

Juxtaposing Old Slavonic Apostolus Manuscripts

Professor iir tlahil. Isbv HRISTQVA-SOMOVA St. Klimeni Ohridski University o f Sofia

Abstract

The present study is based oil the juxtaposition of 27 Old Slavonic (Bulgarian. Serbian and Russian) manuscript & of the service Book of Apostolos from the 11 ^ to the 1G[01] century. The conclusions about the history of the service book Apostolos among the Onhodox Slavs were made on the basis of nine databases prepared and analyzed. Tlie facts could be seen as evidence that the Slavonic book of Apostolos, which were translated by the Holy brothers Cyril I (Const amine) and Methodios had two main revisions (redactions): the Preslav redaction, which was made in the etirly period in Bulgaria, and Mount Athos revision is a result of n complete, consistent and purpose hi I correction of the text of the Apostolos, which was made in comparison with the Greek text current for that period- Also, a number of local revisions were made in Bulgaria. Serbia and Russia, especially before the Mount Alltos revision.

Key words: The Book of Apostolos: translations: revisions; Slavonic tradition; manuscripts.

The present study is based on the juxtaposition of 27 Old Slavonic manuscripts of the service book Apostolos from the 11'h to the]6·h century. Bulgarian, Serbian and Russian manuscripts of the three types of Apostolos - short lectio nary, complete lectionary and continuary - are used. The list of manuscripts is given at die end of the paper. The results of the juxtaposition made are presented in nine massifs of information (databases).

First, the juxtaposition is presented as series of variant readings. It is indicated in which manuscripts every variant reading is attested to. The differences in the case or in the tense are also considered as textological variants. Only the orthographic differences are neglected, e. g. the following orthographic variants Kp^u«iHH«, K(w\'MiiHH(, KpxjKfHH, Kp-WKiMHi are regarded as one textological variant. More than 2100 places have been found in which variant readings appear. The variants are given according to the modem biblical segmentation (by chapters and verses) and according to the lessons (lections, pericopes). This arrangement of the material allows for checking out which variant in which manuscript occurs in a certain verse or lesson. On the basis of this juxtaposition, a sequence of synonym chains is extracted. A synonym chain in our study is a group of lexical variants used in one and the same place for one and the same Greek word in different textual versions of the Slavonic Apostolos, that is in the earliest (Cyrillo-Methodian) translation, in the Preslav revision, in Mount Athos revision and in later East Slavonic revisions. 1 have discovered about 1100 synonym chains, each of them containing from 2 to 12 lexemes. In the study, the places in the Apostolos and the Greek word, which is translated, are indicated in every synonym chain. Some of the synonym chains appear in many places and dierefore in such cases we could find what die preferences of bookmen correcting the earlier translations were. To take an example: the Greek word ar[p was

initially {in Cyril lo- Methodian period) translated with «px while the Preslav revision replaced it consistently with **K-kTp*. Further,** the Mount Athos revision preferred k ^v^x*. Still, in many cases the synonym chains are entirely contextual. The following examples illustrate this meihod of description of the lexical variation.

The words in the synonym chain are analyzed from the point of view of their etymology, semantics, and use in medieval texts and in modem Slavic languages. For every synonym, it is attempted to define in which redaction/revision it was preferred. Sometimes, the decision is easy since there are many facts supporting it, whereas in some other cases the question remains open.

Further, a database of Greek words and their Slavonic counterparts is excerpted from these synonym chains. The places in the Apostolos text are also marked in the database, ft contains 1000 Greek words with their counterparts. The greatest number of translation counterparts are registered for the words Xoyi^oiaat - 6 synonym chains, generally 13 variants for translation, ¿jitcnoXii - *5* synonym chains, generally 11 variants for translation, KotTocvTao) - 6 synonym chains, generally 11 variants for translation, avavKt] - 4 synonym chains, generally 8 variants for translation. An extract of this database follows:

¿va-fXY]

nlIM - hjkk^A IC 7:37,9:16,2C 6:4,9:7, 12:10 riGTtrkfiij - imwKaj Hebr 7:12,9:23

thWOlidHTk - NOT^Hd JffT'k - IIO^KJ tffT'k - it'tilli IfCT'k - hajk^ R 13:4 TfkKA - «wp'ktu - 1 Jo 5:21, Hebr 9:16

¡■TSirXtoX'i]

fiOyK'kli'hl **Mil** iUICT'k HJllHfJtrhl — **KO^KTvKkHJ ¿HfTISMU** — KiyKORTi itHCTk **IIHCJM'K —** K'**hUUI"**hl **HlI**

rtHCFh luiiHrjii'M - IIIHCTMKM - lloc'MANHld Act 9:2

IThHUrhl - KC^KTvK'kf - tWCTvildHHW - HIHCTWWti) IC 163, 2Sol 3:14

itttirTeAMij - ii«ckiUHHH - K'kHtirhi - K'kiutrcnoyipfhkm R 16:22, IC 5:9, 2C 3:2, 3, 7:8, 10:9,

10, 11, Col 4:16, 2Sol 2:15, 3:17, in the titles,

XoYt^ojAott

hs h/jMiii Ki^jiCiifn (ltd) - BTJjiijkplrrH (MA) - ihWKirjumi (<J) 2C 12:6

tUMtkHHTH - IMrMtlMMTK - K'MliilldTH IC 13:5 (WrttTvlC/IHTH - ll'Kdl'lvHHTH 2C5:19

tifirktpiKJTfi - .iiKH'tif» - HTiJ^HkH'ltTK - uoiMiifuirttdTH R 14:14, 2C 10:2, Phil 1:17,3:13, Hebr 11:26

.iikM tTH - Hrii'KipiK^it - iUTiiivutTH IC 4:1, 7:36 rifiiivncTH t - BTuU'tHHTM c R 2:26, 4:9, 11, 22, 24

The complete list see in Hristova-Somova 2004.

A result of the analysis of the synonym chains is the production of databases of the words typical for the following main revision of the Apostolos: the Preslav redaction, the Mount Athos redaction, and ihe redaction in the Chudov New Testament and the Ostrog Bible. The words are given together with their counterparts in the Cyrillo-Methodian translation. The fill I list of Athonite lexemes in the Apostolos see in Hristova- Somova 2003 and Hristova-Somova 2004. (More

on the problem of the Preslav revision see in Pogorelov 1910, Evseev 1897, Evseev 1905, Karacorova 1984, Karacorova 1989, Slavova 1989, Zlatanova 1998. On the problem of the Athonite revision of the Gospel see in Slavova 1990. on the problem of the Athonite revision of the Psalter see in Cesko 1982, Karacorova 1989. Mac Robert 1995. 1998).

Also, databases (massifs of information) of the liturgical parts of the *Apostoloi* are produced. In particular, *(rrtparia* are excerpted from the manuscripts and they are arranged in the database according to Church calendar It has been found that for 167 days in the calendar and the Triodion cycle a troparion is present at least in one manuscript. A list of saints and feasts is also compiled (The saints and feasts in the calendars and in the Triodion cycle are also registered). Therefore, they could be compared with other databases of similar character that have been recently prepared. The conclusions about the history of the service book Apostolos among the Orthodox Slavs were made on the basis of nine databases prepared and analyzed and they could be summarized as follows:

1. First, all 27 Apostolos manuscripts consulted could be divided into two big groups. The first group consists of the Enina Apostolos, SI, 0, Str, Gr, M, H, Mat, Sh, Hv, Kp, T, S89, S502, S880, SSS2, S883, G14. The second group includes S88, S93, S94, S513, Ch, K, GB, OB. In about ahalfofthe places with variant readings that I have studied, there are two variants - one of them is preferred in the former group, while the other consistently appears in the latter one. The manuscripts belonging to the former group are characterized usually as *archaic*, while those belonging to the latter one reflect the *Mount At has* revision. Various different variants and sub-groups are registered in the manuscripts of the archaic group. Very often T gives a different variant and sometimes some of the other manuscripts have the same reading. Such variants are likely to have been introduced by Preslav bookmen. Further, it is not rare that Ch differs from the other manuscripts in the group representing the Mount Athos revision. Sometimes it is identical with the archaic group or with the Preslav version, sometimes it has an individual variant. In a number of cases, OB also contains its individual readings. Otherwise, the text in the Mount Athos revision is unified to a great extent - the same text has been identified in manuscripts dating from the 14*,)5* and 16"[1] centuries and written in different places: in Bulgaria, Serbia, Russia, Moldova, Mount Athos, For illustration see the following examples: Jcl: 11 SI, H, Mat, S502, S89, Hv: Kpdm-i rttn^ *t* (Mat: iri)

S93, S94, S88, Ch, K, GB, OB: Kumtuwi *m|i|s* (GB, OB: i) ii etmperretot tou npoacijtou amou Jcl: 13 SI, H, Mat, S502, S89, Hv: iwn**^itjnjcT K** *,m* icrk (S89: *a|h* **irTk Hdiiarrk)**

593, S94, S88, Ch, K, GB, OB: w lu HdwyuiAMn* fc*t*k ajio (+tot>) 6eot> jteipa£opcii

A21;30 S5Q2, Str, S880, S882, S8S3, H, Mat, S508, Hv, Sh, S89: li-k^ivi (S8S2: •ni^iuupjjini, S883: KT^wyrK) »tr e Kft'k r^vk (Str; Hiftok)

594, S93, SS8, Ch, GB, OB: *wj^mxi* (Ch; *-a)* **C HICK RPW** (S93: rpi ueriO **¿KiviiQrt f| o^r|**

2. My analysis shows that the text of Apostolos had been revised several times; revisions were made already in the earliest period of the Slavonic literary culture, This hypothesis seems to be the only explanation of die considerable variation in the archaic group of manuscripts. Sometimes, every manuscript be longing to this group gives an individual reading. For illustration see the following examples:

A 9;2 SI. Crp, Gr, S502, SH: iifwsi mro noyKRH (S502, Sh: ucytiOB-K) *ha* ¡uir'nv hjiiiumh-m (Sh:-k)
0: 11 pot II oy Nil'i KOytiOBTvWA rtHCTIittJ S8S0; n(»ch oy tut'o noyKiK'k jiHrT>, iiHrjn'K

S508, G14, S882, S89, Hv: ttpom (S508: he-) oy Htro (S89: *Hi* hh^k) khih-k (S508, S882: -HT))TD RTHETK HDLMTTHKL (S89: -H)

S93, S94, S88, K, GB, OB: Htf!potH w hm'o rcmakm (S8S, OB; -a)

Ch: npiCH *oy* he re inner wihm riTiioaTO nap' awroi ¿iticr-ro^o«; Eph5:5SI, SSS3: ta« cvk

Str, S5Q8; *put* (S508; hh;e) ei-th h,\oiwjkpktkho (S508: -«)

O, S882, Si02, S88, S93, S94, Ch, K, GB, OB: naif (ctt, h^m^tkhtmk

Hv, Sh, S89: *nut* ictt* ^vwjtdTdpK

H: i5Kt (t'Ph K^AIHpi^jWyjKK HHK'K

S880: i?KE (CT'K HAOilhCKilf C<WyjK<HHK

Mat: fJKf fr'fK Ke^iiHpedih

T: ci a« ffTK cjwyra twyrtiHjwAni o &<mv ei8wXojidttpriQ Pli4:1 Cj]> O, Crp, Sh: BpJTHi rfwtJ KT^rtwrMfHdxi h jVX&yfc S882, S383, H, S89: BpdTHE moia iieBHWfe S3 08: BpdTHf AW J riK>G»MU S302: KpdTHi *av>M* np-fcrtweHiiuui H, Mat: npaTHt *awm* ¿fura«

S94, S503, S8S, K, GB, OB: RpATHf *moia* Ki^iAitHii S880: upj ruou Kb^EKiM Ch; kjuthi jTiou rtEoKnjitiid ti ^mahaij ¿SeX^oi pov a-yajiriTOL icai eiUJioSTyroi 3. The Preslav men of letters, when revising the old translation and making new translations followed certain well defined principles. They have been mentioned by other scholars studying other biblical books and therefore 1 shall not analyse them in detail. What I find that is worth mentioning is that at certain places there are two or even more variants, which could be considered as belonging to the Preslav revision. That is e. g. OHfVk^iniK and OKjwrHHH both replacing nipHTsiMMia in the initial translation, iii^Bp'k^tHHi*, ttFKfiAioiijrfcijANHif and HfoifpofwiK at the place of ¡lupoKiycTHid, iTvtJKVfH'K and np^MTik at the place of KpdEJfirHrihHT* and W'MkH'h at tlte place of AKftOrONKH, K'KHHrht, lieyiJltHTd K*KHHI"Klf ICM1MP OflOy tjlf N HK, KiyK'KKH, IWM'K'KKH HA (lltrT'k MAUHCJHTil at the place of (IIHCVOAHM, CTJpffeHlllHHA, CTdp'kHWMNd HEpiHfK'K, CTAfrttHlUHHi ¿HCJlHTBhHHKt., CTtlp-kHIUHHJ CRTHTtrtk at the place of i^H^UH, ^'K^IIKH'K, *4'Mv\VkhH'h and upturn at the place of heiiphm^hiui'k, HdCTJHkHHKTi, cyvHTMh and Ki^iTMh at the place of trttcToYHiv, cwrti and kmo at the place of oup^JUhNm^, ciMp-fentiniHMTiie and n<jv4o at the place of UMfTti, HirMrutitfctrh and Bt^oiii'iHhHTv at the place of Hirtw;Afl% NEnoTp-kKktrh and HiTp-kG-fc at the place of mKrtiiVHiH'h, o^'bTh and cTik.u^'fc^H at the place of ^rroraTH, nojforrKHHK'K and aiirtdTi^ti at the place of riirtnucrtKHHKTi, rTpi^JTH and TpkrrtiTH /ii-t.h'ki at the place of npHTH rtwiiiiiiv, ii tKTiiH, ¿pcynv, hh'k at the place of *Ti(rk. For illustration see the following examples: Eph 6:16 O, M, Str, H, S502, S880, SB82, S883, S508, Hv, Sh, S88, S89, S93, S94, S513, K,
GB: HTiC CTp'k-lW HillpHM^NHHW
Si: KTVC crfilwHj up J jolt, Ch, OB: KTiC rTftlwhi jwyKd&ire Mat: K'Kct rTfi'kiiKi j^jIof; nun
T: l?Ci CTjVkdl'hl ^O^iiHHTil

net via xa peXti TOO Jiovipoii 1C4:I5SI, O, Mat, S880, S883, S502, S88, S93, S94, GB; b*tmik iiUevaywk h.iute Str, OB: ho jHKNerw rrkcT^-Nw h^wt*
Kp: Jipi Kí Tkrtlí. íyVHTMk HriUTÍ H; AI4IÍ JJO TkíHíy H<4CT¡lHTvNHK'k HdUTf T: A141É no ¿tiHorhi hactokhhkh HÜWTÍ S8S2; ¿q¡r i;o t'-íij. iietjiimm h.iiate Ch: tupe no tmamh hactakhhkh hmít pupíou¡; jiaiSaYioYotn; G3:25 Str, SSS, S89, S93, S94, S513, K, GB, OB: Skí hh iioak ii1¡cT«¡wh Km H: oy^it n^yn «rficTcynHHKOíHh HE HCArh, SI, Mat, Kp, T; iiotmitv H-hMrk ríí^Tv Kí^ife-ifrtLTv Hv, Sh; H(iioak ttfA<Jfo^í,nK (Sb: ntAaror^Hh) ECA,Hk
Ch; HE HI|1E llfl,VK ft'HTvl
obiceu ttíüó jiaiSaywyov ¿apev

It is also important to point out that 1 could not find a single manuscript, which does not have any Preslav lexemes. Moreover, there are some places in which all the manuscripts belonging to the archaic group have the Preslav translation/Thus, we could conclude that the Preslav revision was widely disseminated throughout the orthodox Slavic world and what is even more there are traces of it in archaic Croatian GI ago! it i c Missals and Breviaries.

4, The Mount Athos revision is a result of a complete, consistent and purposeful correction of the text of the Apostolos, which was made in comparison with the Greek text current for that period. The leading principle of this revision was the ambition to achieve clearness and the accuracy of die translation and not the bookish imitation of the Greek phrase as it is considered sometimes. Its goal was the elimination of the errors, laxity, and obscurity, as well as the big number of variants, conglomerated during the centuries, when this service book had been copied. The Mount Athos revision could be seen asa compromise between the Cyril lo- Methodian translation and the Preslav revision. Sometimes the oldest (CyrilloMethodian) variant is preferred in it, in other cases the Preslav reading is chosen. Furthermore, certain principles are followed in the Mount Athos revision, which could be described briefly as: I. Translation of the Greek words. This principle is inherited from the Preslav revision. Still, it was followed only if there was a proper Slavic word to replace the Greek borrowing. Thus, several Greek loanwords were also used, such as aiíHch'k, ^HWK^tk, carraña, íBHcyjfk. 2. Different Greek words were translated with different Slavic words. In the Cyrillo-Methodian translation often one Slavic word translates several Greek synonyms, as as etSw, KOtTOJiTpí¡¡w, éjtOTueúw, ó petti) by KHA'fcTH, a u aTOHCKsra pe/ta kuhh mu'kTH ce na^n caiwo 3a eíSti), a ocTaHajnrre ni a rami ce npeBeacw ctoTBerno c by , but in Mount Athos revision KH^'kTti translates only eiSti), and at the othet places this verb is replaced by relevant synonyms: ktv^hpath, rhJiwiyiiTH, ^p-k™. 3. A reproduction of the structure of the Greek word is preferred when the counterpart Slavic word was chosen, e. g. A/VhroTpwrkHHif, itw^poeTt, ií,viror«i'OK'kHHiE, at the place of tpmiIíhhh, ttp'krti^porTK, iwtiHKit for (iaKpo0upta, eiAápetou oo^ta.

5. The Chudov New Testament has many common features with the Mount Athos revision, but they have also many differences. The big number of identical readings shows that the revision in the Chudov New Testament and the Mount Athos revision have common origin. The question is which revision was made first. Recently, the Russian scholar T, Pentkovskaja published several articles with interesting observations on the language and the liturgical instructions of the Chudov New

Testament. She supposes that the **revision** in this **manuscript** originates in Byzantine-Slavic contact zone 9most probably in Bulgaria) and that it precedes the Mount Athos revision. In my opinion, there are two possibilities - either the revision in the Chudov New Testament preceded the Mount Athos revision, which was based on this earlier revision, being enlarged, or the revision in the Chudov New Testament was based on the Mount Athos revision, after being corrected in accordance with the preceding tradition. These corrections could have been made by one person - probably in Russia and probably by metropolitan Alexej.

6. The Ostrog Bible follows the Mount Athos revision in the most cases, but it also has its individual readings.

7. *Troparia* for Church feasts are usually a part of the lectionary *Apostoloi,* but also amongst the 27 manuscripts studied there are two continuary Apostoloi that contain *troparia* in their calendars. *Troparia* are practically always present for the main Lord's and Virgin Mary's feasts in the Menologion and also for the first Sunday of Lent, for Mesopentecost, Pentecost and Assumption from the Synaxarion part. The greatest number of the saints'days for which troparia always appear in my sources are in Septeiuber since this month is the first month of the ecclesiastical year audit gives the patterns for celebratind the different types of saints to which is referred in the next months of the Menologion cycle. The linguistic analysis of the *troparia* examined shows that they were also revised in Preslav, e. g. several times the archaic «kck iitHft'h is replaced by jiH>rh in some Apostoloi; the Preslav word MacTb is used in En and S508 in the troparion for S. Euthimia, vs. .mifto or jffH^HA in the odters. The Preslav reading is usually preserved in the Russian Apostoloi studied and in the Enina Apostolos and number 508 kept in the National Library in Sofia amongst the South Slavonic Apostoloi.

8. The juxtaposition of the Apostolos calendars that 1 pursued convinced me that the calendar repertoire of feasts and saints in the *Apostoloi* had been also revised and actualized many times, I could not find at least two Slavic manuscript Apostoloi with identical calendars. Some manuscripts have very short, reduced calendars, whereas others have very rich calendars, but in any case the differences regarding the saints and events, as well as the dates, are considerable. 1 suppose that the calendar had been revised in Preslav. The revision included not only the repertoire of feasts, but the texts themselves. A trace of the Preslav revision is for instance the use of the word iKputvt replacing the phrase mjki WM^uiaif'chains" in the feast on January 16 St. Peter in chains. Therefore, the Preslav bookmen are likely to have revised not only the text of the Apostolos, but also the complete service book including the calendar, the liturgical directions, troparia and other hymnographic texts. More on the problem of the Apostolos calendars and about the troparia in tlie book of Apostolos see in Hristova

I could draw the general conclusion that the saint brothers Cyril I and Methodius initially translated a

lectionary Apostolos together with a calendar, liturgical instructions, and main troparia, This basic text and liturgical structure underlies in all manuscripts. Later, the Apostolos text, as well the liturgical texts and instructions have been revised several times, in conformity with the principles of the main literary centers and the current liturgical tendency of the period

.List of the Manuscripts studied; *Archaic group:*

En: Enina Apostolos, Bulgarian short lectionary, I l[Ul] century (Edition; Mircev, Kodov 1965)
SI; Slepche Apostolos, Bulgarian complete lectionary, I2[1h] century (Edition; llinskij 1912)
O; Ochrid Apostolos, Bulgarian short lectionary, 1S^[11] —13[th1] century (Edition: Kuljbakin
1907)
Gr: Grshkovich Apostolos, Serbian short lectionary, 12[lh] -I3[.f1] century (Edition: Jagic 1893)
Sir: Strumica (Macedonian) Apostolos, Bulgarian short lectionary, 13*century (Edition: Blahova, Hauptova 1990)
Mat: Apostolos of Matica Srpska, Serbian continuary, 13[.h] century (Edition: Bogdanovic 19X1)
H: Apostolos Christinopolitanus, Russian continuary, 12[lh] century (Edition: Kaluzniacki 1896)
Sh: Shishatovac Apostolos, Serbian complete lectionary, 1324 (Edition; Stefanovic 1989)
Kp: Karpinian Apostolos, Bulgarian complete lectionary, I3[1h] century (Edition: Ainfilohij 1835-1888)
T: Tolstoj Apostolos, Russian continuary, I4[L|>] century (Edition; Voskresenskij 1905-
1908) .
Hv: Hval Codex, Serbian (Bosnian) continuary, 1404 (Edition: Hvalov 1986).
S89: Serbian continuary, 14[.h] century (see Conev 1910, pp, 68-69).
S5G2: Bulgarian continuary, I4[1h] century (see Conev 1923, pp. 38-42),
S508: Bulgarian short lectionary, I3['h] - 14['"] century (see Conev 1923, pp. 44-45).
S880: Bulgarian short lectionary, I2[.!l] century (see Stojanov, Kodov 1964, pp. 52-53).
5882: Bulgarian short lectionary, I3[11"] - 14* century (see Stojanov, Kodov 1964, pp,
54*55).

S883: Serbian short lectionary, I3[lh] century (see Stojanov, Kodov 1964, pp. 55-56). *Athonitc revision*

S88: Serbian continuary, 1362 (see Conev 1910, pp. 67-68).
S93; Bulgarian continuary, 14[th] century (see Conev 1910, pp. 71-72, Conev 1923, pp, 42).
S94: Bulgarian continuary, 14[lh] century (see Conev 1910, pp. 72-73). Ch: Chudov New Testament, 14[th] century (Edition: Leontij 1892) S513: Bulgarian short lectionary, I6[.h] centuty (see Conev 1923, pp. 48-49), K: Krakow Apostolos, Russian continuary, I6[.h] century (see Scapov 1976). GB: Genadian Bible, 1499 (Edition: Russkaja biblija 1992). 08: OstTog Bible, 1581, (Edition; Ostrog Bible 1988).

S88, S89, S93, S94, S502, $508, 5513, S8S0, S882, S883 are from the National Library *St Cyrili and Methodius* in Sofia, K is from the Library *Czar tori ski* in Krakow, #3916.

References

Amfilohij 1885-1888: Arximandrit Amfiloxij. Drevncslavjanskij Karpinskij Apostol XIII v. s gncCcskim tckstom 1072 goda, sliccnnyj po drevnim pamjatnikam slavjanskim XI-XVH v. s raznoctenijami grcccskami, zaimstvovany iz Novogo zaveta. izdanija Reinekcija 1747 goda. T. l-4. Moskva, IKW5-1KWK. Blahova, Hauptova J 990: Stnimicki (Makcdonski) apostol. Podgotvilc E. Blahova I 2. Hauptova. Skopje, 1990.
Bogdanovic **1981: Mati£in** apostol. Beograd, **1981,**
Concv 1910: Concv, B. Op is na slavjanskitc rykopisi i staropeeatnitc knigi **na** Narodnata bibliotcka v Sofia. Sofia, 1910.
Concv 1923: Conev, B. Op is na slavjanskitc rykopisi v Sofijskaia Narodra bibliotcka. T. II. Sofia, 191l>. Ccsko 1982: Ccsko, E. V. Ob afonskoj rcdakcii slavjanskogo pcrcvoda Psaltyri i ee otnoscnija k drugim rcdakcijam. - Irt: Jazyk i pis'mennost srcdncbolgarskogo pcrioda. Moskva, 1982, pp. 60-63. Evsccv 1897: Evsccv. 1. E. Krtiga proroka Isaji v drcvncslavjarskom pcrevodc, Sankt-Pctcrburg, 1897. Evsccv 1905: Evsccv, I. E. Kniga proroka Daniila v drevncslavjanskom pcrevodc. Sankt-Pctcrburg, 1905.
Hvalov 1986: Codex "Christiani" NomineHval. Potpunofaksimilirano Lzdanjc originalaizUniversitetske bibliotckc u Bolonji, J. 359: The codex of Hval Kretjanin. Transcription and Commentary. Edited by Ncvcrika GoSic, Biscrka Grabar, Vera Jcrkovic. Hcrta Kuna, Anica Nazor. Sarajevo, 1986, Hristova 1994: Hristova. I. Troparite v Eninskija apostol. - Paiacobulgariea, 1994, 4, pp. 86-1(12, Hristova 1995: Hristova-Somova, I, Tckstologija troparcj v slayjanskih rukopisjah Apostola. - In; Jews and Slavs, 3. Jerusalem. 1995, pp. 1 OS-126.
Hristova-**Somova** 2003: Hristova-Somova, I. Atonskara **redakcija na** Apostola, - Palaeobulgarica. 2003, pp. 11-36,
Hristova 2004: Hristova-SbOmova, 1, SI uzcbnijat Apostol v slavjanskata rykopisna tradicija, Sofia, 2004, lljinskij 1912: lljinskij,G. A. SlepCcnskij apostol XII vcka. Moskva, 1912.
Jagic 1893: Jagic, V. Glagolitika. 2. Grikovicki odbmak glagolskog apostola. - Starine, 26, 1893, pp. l-129,
Kaluzniacki 1896: Kaluzniacki, E. Actus cpistolacquc apostolorum palacosbvcnicc ad fidem codicis Christinopolitani saeculoXN scripti. Vindobonac, 1896.
Karacorova 1984: Karacorova, I. Lcksikata na Cudovskija psaltir i prcslavskata rcdakcija na starobalgarskitc bogosluzebni knigi. - Balgarski ezik, 1984, I. pp. 53-61,
Karacorova 1989: Karacorova, I. Kam vaprosaza Kirilo-Mctodievija starobalgarski prcvod na Psaltira. - Kirilo-Mctodicvski studii, (i, 1989, pp. 130-245.
Kul'bakm 1907: Kulbakin. S. M. Oxridskaja rukopis" apostola konca XII veka. - Balgarski starini. 3. Sofia, 1907.
Lcontij 1892: Novyj ¿avet Gospoda naScgo lisusa Christa. Trud Svjatitclja Alckscja, mitropolita moskovskogo i vscja Rusi. Fototipiicskoc izdanie Lcontija. mitropolita moskovskogo. Moskva. 1892. Mac Robert 1995: MacRobert. M. Problems in the Study of The "Athonite" redaction of the Psalter in South Slavonic Manuscripts. - In: Studies of Medieval South Slavic Manuscripts.

Proceedings of the 3'4 International Hilandar Conference held from March 28 to30, 1989. Belgrade. 1995, pp. 195-213. MacRobert 1998: What was *¡zvod Sv&ogorstd?* - Rusj ijuznyc slayjanc. Sbomik statcj k 100-lctiju so dnja rozdenija B. A. MoSina (1894-1986). St. Petersburg. 1998, pp. 25-32.
Minccv, Kodov 1965: Minccv, K., Hr. Kodov. Eninski apostol. Starobalgarski pamctnik otXl vck. Sofia. 1965.
Ostrag Bible 1988: Ostrozskaja biblija. Fototipiccskoc pcreizdanic icksta s izdanija 1581 goda. Moskva- Leningrad. 1988.
Pogorclov 1910: Pogondov, V. A Tolkovanija Fcodorita Kirskogo na Psaltyr v drcvncbolgarskom pcrcvodc, Warszawa, 1910,
Russkajít biblija 1992: Russkaja biblija. Biblija 1499 g. i Bibi ¡ja v sinodal' nom pcrcvodc. T. 8. Moskva. 1992.
Slavo va 1989: Slavo va, T. Prcslavsta rcdakcija na Kirilo-Mctodievija starobâlgarski cvangclski prcvod. - Kirilo-Mctodicvski studii, 6, 1989, pp. 15-129.
Slavo va 1990: Slavo va. T. Njakoi prcrdvaritclni nabljudenija vărhu redaklirancto na evanyelskija tckst v
Sveta gora. - Palaűobulgarica. 1990, I, pp. 72-81.
Stcfanovic I9K9: Stcfanovic, D. *Apostolus SiSatovacensis.* Wicn, 1989,
Stojanov. Kodov 19fi4: Stojanov, M.. H. Kodov. Opis na slavjanskitc rykopisi v Sofijskata Narodna bibliotéka. T, HI. Sofia, 1964.
Scapov 1976: ***Vostoőnösíavjcmskie i jutnoslavjanskie mkopisnye knigi v sobranijah Pofjskoj narodnoj*** *respubltki.* Sost. J. N. Sfiapov. Moskva, 1976.
Voskrcscnskij 1892- J908: Drevncslayjanskij apostol, Po osnovnym spiskam eetyrex rcdakcij rukopisnogo slavjanskogo apostol skogo tcksta s raznoitcnijami iz pjatidcsjati semi rukopiscj apostola Xll-XVI vekov. Vyp, l-5. Moskva, 1892- Î 908.
Zlatanova 1998: *Z* lata nova, R. Starobălgarskijat prcvod na Starija vet. T. I. Kn i ga na Dvanadcscttc proroci s tăi ku van i ja. Pod obshtata reda kd ja i s vă vedenie ot Svctlina Nikolova. Sofia, 1998.

Cu privire la relaţiile culturale ccho-bulgare. Pavel Josef Safarik ţi Konstantin Jirecek

Profesor univ. dr. Anca Irina IÖffESCU Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine Universitatea din Bucureşti irinatrad@gmait.com

Abstract

Cultural reiat ions berwcenCzeelis and Bulganans. Pavel Josef Sa Tank and Konstantin Jireiek. The author presents the contribui ion of two C/eeli scicntisis 10 the study oftttc History of the Btdgarian pcoplv. They were the firsi lo call tlic attention of the westsrn scientific world 011 ihe destiny of Iltis particular Slav populai ion and müde an important contribution, logclhcr wiili many oilier C/ccii rcprcscniativcs of tlic Czcth scicntific and cultural life lo the btiilding up of tlic young modern BuSgarian State alter its liberat Ion from the Turkish yoke.

Key wiirds; C/cdi-Bulgari an, Bulgaria» fcisiory. JireCek line. education. Iranstation. Odessa Bul&ariaus. Lion Bridge, andern capital. Carul Univeisily, Turkish yoke.

Relaţiile dintre cehi şi bulgari datează încă din perioada creatorilor scrierii slave, Constantin Chirii şi Metodie, care. Ia cererea cneazului ceh Rastislav au venit în Marea M ora vie în secolul al IX-lea şi au propovăduit liturghia creştină in limba slavă, traducând mai multe cărţi de cult in limba slavă vorbită în împrejurimile Salonicului, inteligibilă la vremea respectivă şi pentru slavii din Marea Mor a vie. Dar relaţiile din epoca moderna au fost mult mai strânse decât

se crede $t se cunoaşte, în general. Cehii au avut o contribuţie esenţială la făurirea statului modern bulgar de tip occidental european, după eliberarea Bulgariei de sub stăpânirea otomană. Au fost printre primii vest-etiropeni care au sosit aici şi s-au implicat activ în construirea noii societăţi bulgare, Una dintre primele prezenţe consemnate este cea a doamnei Chytilovâ, născută Jirâskovâ, care a sosit în Bulgaria în 1844 şi a desfăşurat o intensă activ itate de culturalizare in calitate de profesoară la Karlovo şi Kalofer,[1] Contacte mai importante se stabilesc in anii 60 ai secolului al XiX-lea, când din Cehia vin numeroşi emigranţi care ii ajută pe bulgari să-şi însuşească meserii noi şi moduri de producţie mai avansate, Aceste contacte devin, fireşte, mult mai intense după eliberarea Bulgariei în 187S, când dorinţa de modernizare a statului bulgar are posibilitatea să se manifeste oficial, Ţinută sute de ani în robia otomană, Bulgaria avea nevoie de specialişti în toate domeniile şi s-a adresat statelor europene occidentale. Cei mai prompţi au fost cehii din Imperiul Austro-Ungar, care aveau o îndelungată experienţă a exilului încă de pe vremea lui Comenius,

in general, in emigraţia cehă din Bulgaria se pot distinge pat™ categorii mari:

1. Un grup al elitelor intelectuale, personalităţi marcante care au pus bazele principalelor domenii ale vieţii culturale şi sociale bulgare, nume cunoscute ca: Konstatin Jirecek (min istm l Învăţământului 1881 - 1882), pictorii Kan Mrkvidka şi Jaroslav WStn, întemeietorii şcolii naţionale bulgare de pictură, arheologii Karel şi Herman Skorpil, descoperitorii celei mai vechi capitale bulgare, inginerii şi industriaşii familiei Jiri Prosek (care au construit, printre altele Podul cu Lei şi Podul cu Vulturi din Sofia, monumente emblematice ale capitalei bulgare şi au înfiinţat prima fabrică de bere din Sofia) Vác la v Dobrusky, întemeietorul şi primul director al Muzeului Naţional de Arheologie, fabricantul de bere Franz Mi Ide, întemeietorul celei mai renumite fabrici bulgare de bere la ora actuala, Şumen, arhitecţii Josef Schnitter, mult timp arhitect-şef a) celui mai vechi oraş din Bulgaria, Plovdiv, şi autorul planului de modernizare al acestuia. An toni n Kolâf, primul arhitect-şef al oraşului Sofia, Lubor Bajer, autorul proiectului de sistematizare al oraşului Stara Zagora sau Josef Smach, primul director artistic şi prim regizor (1905 - 1910) al Teatrului Naţional Jvan Vazov" din Sofia[2] etc,

2, O grupare foarte numeroasă au reprezentat-o profesorii de liceu, care au organizai învăţământul modem de tip occidental, căci până la eliberare Bulgaria nu dispunea de instituţia liceului aşa cum o înţelegem noi astăzi. Imediat după eliberare, în Bulgaria au venit pe de o parte tineri bulgari care îşi făcuseră studiile în Cehia, precum Vasil Atanasov, care făcuse liceul la Tábor şi Hradec Králové, apoi studiase Politehnica la Praga.

Acesta povesteşte că cei mai mulţi profesori erau de naţionalitate cehă iar lui, în calitate de director de liceu, Ü revenea sarcina foarte dificilă de a-i familiariza pe noii profesori cehi cu sarcinile lor de predare. Dar foarte curând

---

1 **Miroslav PftlBYL, *UOroduHU newaa u atoaautxa otfuţHocm e Eb/uapu»,* in *Eepona,* 200î, 5, p. 19.**

lucrurile s-au rezolvat, profesorii şi elevii învăţau unii de la alţii - profesorii învăţau limba de la elevi, elevii învăţau materia de la profesori şi s-a ajuns până acolo încât profesorul de matematică şi fizică V, §ak a predai foarte bine chiar şi gramatica limbii bulgare.

Explicaţia acestei „invazii" culturale a cehilor în Bulgaria imediat după eliberare se poate găsi şi în ideea panslavismului, care luase naştere chiar tn Cehia. Aceasta, cunoscută şi sub numele de „reciprocitatea slavă", era o mişcare care susţinea necesitatea unirii tuturor slavilor intre ei, atât a celor care trăiau în Imperiul Austro-Ungar (polonezi, cehi, slovaci etc.), cât şi a celor care trăiau în Imperiul Otoman (slavii de sud: bulgari, sârbi etc,). Pe acest fundal, luptele de eliberare naţională împotriva turcilor din anii 1875 - 1876 au trezit un ecou foarte puternic in toate paturile societăţii cehe, iar simpatia către slavii asupriţi din Balcani a dus la această adevărată invazie a cehilor în Bulgaria."

3„ Cea de-a treia grupă distinctă de emigranţi este formată din meseriaşi de înaltă calificare, în domenii care nu existaseră până atunci tn Bulgaria: lut ieri, acordori de piane, fotografi, modiste, croitori de haute-coumre etc. Deşi sunt mai puţin numeroşi decât gruparea anterioară, au jucat un rol foarte important in modelarea gustului tinerei burghezii bulgare pe cale de afirmare, contribuind în mare măsură la formarea elitei intelectuale.

4, în sfârşit, a patra categorie a acestei tipologii este reprezentată de populaţii le compacte de cehi, care au format in unele locuri adevărate colonii, mai ales in jurul noilor fabrici, de pildă la Goma Oreahoviţa, unde s-a construit prima fabrică de zahăr din Bulgaria cu personal ceh, sau în unele zone rurale din nord-vestul Bulgariei (Voivodovo, Or ea ho vo), unde cehii s-au stabilit ca urmare a legii adoptate în 1880 cu privire la popularea acestei zone.

Cehii de aici erau urmaşii celor stabiliţi în Banatul românesc ceva mai înainte ţi cei mai mulţi dintre ei s-au repatriat în Cehia în anii '50 ai secolului trecut, drept răspuns la apelul guvernului cehoslovac de la acea data pentru repopularea zonelor de graniţe râmase nelocuite ca urmare a plecării populaţiei germane din zona sudetă.

[1]Dar încă înainte de eliberare, au existat doi savanţi cehi care au manifestat un interes deosebit pentru bulgari şi destinul istoric al acestora, şi anume Pa vel Josef Safafik şi Konstantin Jirecek.

Activitatea ştiinţifică de la Novi Sad s-a materializat în mai multe lucrări, dintre care cea mai importantă este *Geschichte der siawischen Sprache tind Ut era tur ttach al leit Mundarten* (1826), prima încercare de prezentare sistematică a tuturor limbilor slave. A lucrat mult la o nouă prelucrare, dar aceasta a apărut abia după moartea lui: *Geschichte der sudslawischen Uteratur* (1864).

Cea mai importanta dintre lucrările sale ştiinţifice este *Stovanske starozitnosti (Antichităţile slave)',* Praga, 1837, în care studiază istoria şi literatura popoarelor slave, dîn perioada lui Herodot, adică de la jumătatea secolului al \ Mea î.e.n., până la creştinarea principalelor popoare slave, adică sfârşitul secolului al X-lea. Urmăreşte aşezările slave, viaţa, limba şi obiceiurile vechilor slavi. Oferă o imagine oarecum idilică a slavilor, prezentaţi în spiritul concepţiilor lui Herder ca un popor primitor, iubitor de pace, care urăşte armele şi războiul, cultivă agricultura şi comerţul, cântă şi petrece cu multă dăruire. A combătut cu argumente referitoare Ia originea indo-europeană a slavilor şi cu documente provenind din aşezările străvechi ale acestora opiniile tendenţioase ale vremii care îi considerau pe slavi nişte venetici de origine mongolă ajunşi târziu în Europa. A afirmat că slavii ocupă în Europa acelaşi loc ca grecii, romanii şi germanii, fiind locuitori originari şi legitimi ai acesteia.

jn lucrarea sa, Safafik acordă un loc important bulgarilor ţi contestă datele oficiale de la vremea respectivă care vorbeau despre un număr de aproximativ 600 de mii de persoane de origine bulgară şi susţine că bulgarii sunt în număr de aproximativ 4 milioane şi ocupă o suprafaţă întinsă, care include Macedonia. Traci a şi Mezia.

Q

HI

Pa vel Jiisef SaFiink (1795 - ÎMI) a fost primul slavist care a aplicat hi cenccllrile sale metoda comparai iv-isiorica în studicr&i limbilor, literaturilor şi etnografiei slave, intre

1 **Vladimir PENCEV. *'Ieuaaimemexteltu na c.iedoceo6oj>cdencKa Bhmapun, Jlupoita",* 2001, 5, p. 14.**

1819 şi IK33 fost director de liceu la Novi Sad şi a studiat cu asidui late limbile ţi culturile slave de sud. printre care LUI Ioc important l-au ocupai bulgarii.

Lucrarea a trezit un interes deosebit în lumea ştiinţifică a vremii şi a fost curând tradusă în limba rusă (1848), ceea ce i-a asigurat o mult mai mare circulaţie; dar chiar şi înainte de aceasta, pe baza ei, slav işti remarcabili de la universităţile ruse din acea vreme - O M . Bodeanski. P. I. Preis, L I . Sreznevski, V. t. Grigorovici - au început să ţină cursuri speciale, folosind în aceiaşi timp opera lui Safafik pentru propriile cercetări ştiinţifice. L-au recunoscut pe Safafik drept incontestabil cunoscător al istoriei slavilor: *nepebm mnnoKuu cnaaHHCKQzoMiipa* (primul cunoscător al lumii slave, O M. Bodeanski).

În anii următori, alte câteva lucrări fundamentale ale lui Safafik referitoare Ia slavii de sud şi, implicit, la bulgari, au fost traduse in limba rusă, ceea ce le-a asigurat o circulaţie mult mai mare şi a atras atât atenţia lumii ştiinţifice, cât şi a cercurilor politice asupra destinului poporului bulgar: *Slovansky nărodopis (Etnografia slavă), Praga J842 - CiauxncKoe napodomtcauue, Moscova, 1843; Pamătky hlaholského pixemnictvi (Monumentele scrierii glagolitice), Praga, 1853 - B3?Jiftdna dpe&Hocmb ii cydbőy ¿natanbCKOü nucMteunocmu, Sankt Peterburg, 1855; Ober űen Ursprung und die Heimat des Glagotismús, Praga, 1858 - O npoucxowâeuuu u poduue ejtaeaiumtmta, Moscova, 1861 ş.a.*

Dacă Pa vel Josef Safarik a fost primul istoric occidental care a semnalat lumii ştiinţifice problema bulgarilor, nepotul lui, Konstantin Josef Jirecek (¡854 - 1918) a mers mult mai departe în această direcţie.

K. Jirecek, poate şi sub influenţa bunicului său, manifestă interes pentru istoria şi cultura bulgarilor foarte timpuriu: în 1872 îşi publică prima lucrare ştiinţifică referitoare la cultura bulgară *Kuueonuc na uoeo&bJteapcx&ma KMWtCMtua 1806-1870,* iar în 1875 îşi încheie studiile de istorie slavă ia Universitatea Caro lină din Praga cu dizertaţia *Déjiny národa Bulharského (Istoria poporului bulgar).* Aceasta este publicată în anul următor în cehă şi in germană şi la numai doi ani după 3ceea în limba rusă (1878), în anii următori, a cunoscut mai multe traduceri în limba bulgară (1886, 1888, 1929), toate epuizate la scurt timp după apariţie. Lucrarea istoricului ceh este prima istorie ştiinţifică a poporului bulgar, pornind din vremurile cele mai vechi până în 1875.

în 1879, Jireíek a plecat la Sofia, unde a devenit secretar al recent creatului Minister al Educaţiei Publice, iar în perioada 1881 - 1882 a fost ministru al Învăţământului în guvernul lui Kazimir Ernrot[11], ulterior şi preşedinte al Consiliului Ştiinţific de pe lângă Minister şi director al Bibliotecii Naţionale. îi revin merite cu torul deosebite în organizarea învăţământului de tip modem în

1 **Nu este probabil lipsit de interes sâ atragem atenţia că este cea mii veche lucrare ştUnţifică in care se vorbeşte deipre influenta limbii slave asupra limbii române: Capitolul 2. *O Slovanecb butharskych* v *Dacii (Despre slavii bulgari dirt Dacia*, pp, 215 - 223). Lucrarea a fosl publicată cu mult înainte de cea a lui Fr. Miklusich, *Die slavist tec n Elemente im Ruimmischetl,* Vie na, 1861, considerată, până ia momentul de laţi drepl cea mai veche prezentare a împrumuturilor slave En limba româna.**

Bulgaria, precum şi în crearea mai multor instituţii culturale. Este unul din iniţiatorii şi promotorii activităţii Societăţii literare bulgare din Sofia. înfiinţata in anul 1884.

în această perioadă a făcut mai multe călătorii prin ţară în scopuri ştiinţifice şi a elaborat câteva studii de pionierat în domeniul cunoaşterii istoriei bulgarilor, unul dintre ele fiind intitulat chiar *Cesty po Bulharsku (Călătorii prin Bulgaria),* publicai de Matîce Ceskă[7] Ia Praga, 1888, JireĖek a continuat însă să se documenteze şi să se intereseze de această problemă, elaborând un ghid cu caracter enciclopedic, *Das Eiirstentum Bulgarie», seine Bodengestaitttng, Na tur, Bevölkerung, mrtschaftliche Zusiande, geistige Cui tur. Staatverfassung. Staatsverwaltung und neueste Geschichte (i89i).*

" *fohan Kazimir Gnstavovid ERNROT* (1833 - 1^13), ofiţer tus dc origine suedezii, participant la Războiul ruso- turc (1877-1878). Dupi eliberarea Bulgariei a fost ministru de Riuboi (1880-1881), prhn-tuiiiisiru (ISSl) ii ministru de Ext cmc al Principatului Bulgariei.



Kun*Inntin Josef Jim'ek (1854— li>18)

Konstantin Jirciek cu membri ai personalului Ministerului învăţământului din Bulgaria (1R79-I8S4)



[7] *Mattat âeskâ* este o cditurű şi instituţie de culturalizare înfiinţai îi în 1831 de istoricul Frânt iSck Palackv. cu scopul dc a sprijini publicarea unor lucrtri costisitoare, dar importau te pentru cultura ţi tirnba cehii A publicat ţi traduceri dc lucrări eu caracter ştiinlifte.

Preocupările legate de istoria bulgarilor au continuat, dar autorul nu a mai apucat să le sistematizeze şi să le publice. Acestea au fost însă traduse şi

publicate într-un volum separat, *ffcmopwt Ha &bx?apume (Istoria bulgarilor).* Sofia, 1939, de St. Mladenov/

Fireşte, lucrarea capitală a lui Jirecek este *Istoria poporului bulgar,* pentru care a primit şi titlul de doctor al Universităţii Caro li ne din Praga. Ea a fost întâmpinată cu un deosebit entuziasm de lumea ştiinţifică, dar mai ales de bulgarii înşişi, care i-au sesizat imediat importanţa. Printre primii au fost membrii Comunităţii bulgare din Odesa, *Odecwmo &bJieapcKO uacmoamejicmao,* înfiinţată de emigraţia bulgară Ia 2 februarie 1854, cu scopul de a sprijini crearea principatului independent al Bulgariei cu ajutorul Rusiei[1]. După cum afirmă chiar Konstantin Jirecek, organizaţia a fost creată din iniţiativa negustorilor gabroveni stabiliţi în Odesa, iar primul lor reprezentant în Bulgaria subjugată a fost cunoscutul folclorist şi filolog Naiden Gherov. Organizaţia din Odesa a avut o contribuţie semnificativă la sprijinirea tinerilor intelectuali bulgari - de pildă, Hristo Botev - cărora le-a plătii burse de studii.

Impresionaţi de lucrarea capitală a lui Jirecek despre istoria poporului lor, bulgarii din Odesa i-au trimis o scrisoare de mulţumire în august 1877, la puţin timp după izbucnirea războiului ruso-turc. Aceasta i-a fost înmânată in mod oficial de rectorul Universităţii Caro li ne din Praga, unde între timp Jirecek devenise Privatdozent. in decembrie acelaşi an, Jirecek le răspunde bulgarilor din Odesa afirmând, printre altele: ,,Cu ani în urmă, când, însufleţit de amintirea, de exemplul şi de lucrările neuitatului meu bunic. Pa vel Josef Safank, am început să mă ocup de limbile şi istoria popoarelor slave, am acordat o atenţie deosebită poporului bulgar, pentru că acesta a fost neglijat mai mult decât altele şi este mai puţin cunoscut. Locuind un timp la Viena, am făcut cunoştinţă cu ei şi am auzit pentru prima dată cum sună limba bulgară, am văzut pentru prima dată în viaţă cărţi şi publicaţii bulgare. Şi astfel, soarta a vrut ca prima dintre lucrările mele mai importante să fie istoria poporului bulgar.""[5] Aşa cum mărturiseşte însuşi autorul, scrisese această carte cu scopul de a prezenta fată patimă şi în conformitate cu cunoştinţele ştiinţifice de la vremea respectivă trecutul acestui popor cândva măreţ şi puternic care, din cauza condiţiilor vitrege ale prezentului, fusese aruncat în uitare, dar merita o soartă mai demnă şi un viitor mai luminos.

Iar momentul găsit de Jirecek pentru scrierea şi publicarea lucrării nu putea fi mai bine ales, căci era chiar in ajunul marii înfruntări care avea să-i elibereze pe bulgari de sub jugul otoman. *Istoria* lui Jirecek a fost un model de cercetare ştiinţifică autentică, căci autorul a mers la surse şi a combătut cu fapte diversele legende şi poveşti fanteziste care circulau la vremea respectivă. Astfel, susţin istoricii bulgari contemporani. Jirecek a ferit istoriografia bulgară de erorile şi exagerările constate în istoriografia altor popoare, mai ales a celor mici.

Bulgarii din Odesa sunt cei care au sponsorizat traducerea în limba rusă a operei lui JireCek (1878), căci vedeau în lucrarea istoricului ceh îndeplinirea dorinţei de o viaţă întreagă a patriotului bulgar Vas ii Evstatiev Aprilov", care îşi dorise întotdeauna o istorie completă a poporului său şi lăsase moştenire în acest scop o anumită sumă de bani. Transpunerea în limba

[11] Vfisi/ *Evstaliev APRILOV* (1789 - LB47) reprezentam de seamă al Renaşterii Naţionale bulgare originar din Gabnivt). A iacul liceul la Braşov, apoi a studiat medicina la Viena, după care s-a stabilit la Odesa. A sprijinit activ *Eleria* (1S21) şi a fost un sponsor important al studiilor de istoric a Bulgariei.



Linia Jircick.
La nord - in II ucu [a latina ţi Formarea limbii române - la sud. influenţa limbii grcccţti ţi formarea limbii aromâne.

rusă a fost efectuată de profesorul F. ii. Brun de la Universitatea din Odesa şi de bulgarul V. N, Pa lăuzo v {1776 - 1853), cei mai bun prieten şi colaborator apropiat al lui Aprilov, pe atunci student la aceeaşi universitate, Traducerea apărută la mijlocul anului 1878 cu titlul ***Mcmopra oo.ieap, Ccwwiettre npcKpeccopa [JpaJ****/CKaro* ***}nueepcitmema****M***-pa** *Kohcm. Ioc.* ***Hpewa*** prezintă numeroase adăugiri, completări şi modificări chiar ale unor capitole întregi, operate de autor însuşi, dar şi de traducători, care au lucrat împreună, astfel că reprezintă, de fapt, ediţia a doua a lucrării. Prin eforturile bulgarilor din Odesa, *Istoria* Iui Jireiek a devenit accesibilă unui număr mare de cititori bulgari din afara ţării, răspândindu-se ulterior şi în Bulgaria.

C EST V **B U L H A R S K U.**

¿jstftqe

Konstantin Jiicik. *Cestypo Bulharsku* (Călătorii prin Bulgaria). **Praga. ÎR&&**

Prima traducere în bulgară a apărut în 1886 şi a fost efectuată de către doi profesori de la Liceul din Gabrovo, N. D. Rai nov şi Z. Boiadjiev, dar nu este deloc reuşită, după cum susţin specialiştii. în plus, traducătorii, care nu menţionează după ce ediţie au lucrat, deşi se vede clar că este vorba de traducerea rusă de la Odesa, au modificat textul de pe pagina de gardă, eliminând numele lui Aprilov.[1]- Dar chiar şi aşa nereuşită din mai multe puncte de vedere, traducerea bulgară s-a epuizat curând, ceea ce a determinat Academia Bulgară de Ştiinţe să propună profesorului Jirecek în 1915 să pregătească o a treia ediţie a lucrării. Dar la 1 ianuarie 19)6, Jireiek refuză, spunând că vremurile de război pe care Ie trăia Europa acelor ani nu erau tocmai cele mai potrivite pentru o astfel de întreprindere, care ar fi necesitat călătorii de documentare prin Bulgaria. Pe lângă aceasta, începuse mai multein edjţiîi Odesa, titlul este ¡isd^Hit dyweitpuxamuKOtb Go^apunrt B, E- Anpiuiwi ucnpavnenHO? u ÂOiiojrHfHHftf ***npu6asnenixMu caMato***

aemapă u cHaâMeHHoe ucmOpmeCKOK) Kapmoto, **iar in varianta bulgară citim: *liibauuemd na pcd/innumtui Maywo CnucaHue'c nonpaeţna u dcm^nHeno c }tpu6aane»u«ma am castunm aemop u t cmjSdcuo c ucmopuuecKa napma (apudV'.*** **N. Zl.ATARSKI, Kanstantin |trecek, *Hcmopuit »a 6bntapume,* Prefaţa la ediţia din 1929): htlp://wimkrora ma.£om/knigi/nb/nb„2„3.ht** alte lucrări şi avea şi alte obligaţii de serviciu, astfel că propune să se amâne proiectul până după război „când se va întoarce din nou pacea generală şi va fi mai uşor sa începem in linişte o nouă ediţie a istoriei bulgare"[11]

tn prefaţa la ediţia modernă a lucrării citim: „Istoria bulgarilor este prima istorie completă a poporului bulgar, care începe din antichitatea cea mai îndepărtată şi se încheie cu momentul în care a fost scrisă. Nimeni altcineva nici până Ia Jire£ek, nici după el, nu a îndrăznit sa facă aşa ceva. Realizarea lui Jireâek rămâne unică şi ¡repetabilă. Astăzi, o astfel de lucrare se poate realiza numai prin efortul colectiv al mai multor domenii ale cercetării ştiinţifice şi cu specialişti pentru diversele perioade ale istoriei bulgare/[1]"

Konstantin Jirecek este cel care a definit şi aşa-numi ta *Linie JireCek*\ ca o limită imaginară între influenţa latină (la nord de aceasta) şi cea greacă (la sud). Linia lui Jirecek porneşte din apropierea oraşului Laţi din Albania, merge spre est până la Serdica (astăzi Sofia}, după care străbate Munţii Balcani şi ajunge la Vama, pe malul Mării Negre, Jirecek a trasat această linie pe baza descoperirilor arheologice făcute în Bulgaria şi în Serbia, constatând că cele mai multe inscripţii vechi descoperite la nord de această linie sunt în latină, tn timp ce la sud de ea sunt in greacă. După unii specialişti, această linie imaginară ar reprezenta şi limita lingvistică dintre româna şi aromână.

Bulgarii nu l-au uitat niciodată şi, drept omagiu, au dat numele istoricului ceh mai multor localităţi din Bulgaria şi, de curând, au botezat tot cu numele lui şi un teritoriu nou descoperit în Antarctica şi cartografiat de exploratorii bulgari: *Capul Jireâek (Hac Mpetex).*

1" *Ibidem.* **Lucrarea a fost editată tn 1929 sub îngrijirea lui V. N. Zlatarski, a pui a apărut din nou intr-o ediţie excelentă sub redacţia prof. Petăr Hr, Petrov; Konslantin Jirecek,** *Mcmopux na tnniapumc Ed, Nauka i izkustvo,* **cu o Prefaţa de Petâr Petrov, cu reproducerea Prefeţelor din 1878 ţi din 1929 ţi a Postfeţei lui St, Mladenov. " Petăr PETROV,** *PIpcfCKaeania „Mcmopvn na fojiMpunte"* **Prefaţă la Konstantin Jireîek,** *Wcmopust HO fo/impurne,* **o***p, cit*, **p-** *24-*

In lucrarea sa *Geschichte der Serben,* Gotha, 1911.

Situat In apropiere de laiul ele Shctland, Antarctica, pe malul de nord-vest al insulei Smith, cartografidt dc Bulgaria in 2009, denumirea aprobată la 3 iunie 2010 de Comisia pentru Denumiri Antarctice. liUp^id-tCUin.org' apc/Apcbg-Web-Nevv files.fgazel.hlm, consultat la 15.06.2010.

"Bibliografie
CVETLER, J„ *K íeské úéasti na budováni butharského statu. Cinnost prokurátora A. Bernkopfa p f i organizad justicie,* Praga, 1966;
KUTNAR, F., *PPefilédné défüty óeskéko a slovenského déjeplsectvl, II.,* Praga. 1977;
M1LUSEV, la vor, *Wemtai npotfitctu « aÖutecmaeuonw pcmumue na c,wdoc6o6o3tcdencna Euttaptm,*
Sofia, Ed. Prof. Mann Dnnov, 2U09;
PENCEV, Vladimir, *LIeuiKume meMemt na atedacaotíojicdeMciia Ewaptai.* Tri *jupona".* 2001, 5, pp. 14-l y;
PfiJBYL. Miroslav. *110 evduriu neuaai u c ioeaiiiKa oóiifHocfíi a EhJi¿apun* ID *„Jíepofía ",* 2001, 5.
pp. 19-25;
RADNEV, Mike la i. *M. Jlpunoe u K. Mpe^eti u npuceemnomo t>eio a KnH.mecmao papua,* Sofia. Ed. Narodna Pros veta, 19K4;
TENEV, Dragan, **Tpucmaxu indita Coí¡íüm u oj Mejtcdy óeeme miinu,** Sofia. BSlgarski pisatcl, 1997.

Biblioteca de la stână

Laura JIGAIUESCU Cercetător ştiinţific /I folclorist, Institutul de Fotografie şi Folclor „Constantin Brâilaiu", Academia Română bahurax2(a}yakoo.com

Abstract
Tbc article put into relation two small texts - one of litem recorded at the beginning or the IV"¹ century, the **other one 200 years later - from the perspective of tlie so-called *collective reading,* performed in the isolated context of I lie fold** settled **in tlte high** mountain.
Key words: Carpathian culture, collective reading, shepherd.

Au trecut zece ani de când doamna Cătălina Ve Icul eseu mi-a scris o dedicaţie pe volumul ***Ini re scriere oralitate,*** facându-mi onoarea de a mă socoti şi pe mine printre aceia care îşi asumă responsabilitatea cercetării domenului imens şi fecund al relaţiilor între fomiele scrise şi cele orale de expresie culturală. Gestul, încurajator, al Domniei Sale a comat mult în ceea ce priveşte activitatea mea ştiinţifică ulterioară Şi aceasta pentru că doamna Velculescu însăşi reprezintă un reper de ţinută şi generozitate ştiinţifică şi umană.

Pentru volumul acesta propun un text care integrează preocupările legate de ***scriere, lectură şi oralitate,*** niciodată abandonate, cadrului de cercetarea etnologică şi folcloristică a culturii montane, căruia în momentul de faţă îi dedic o mare parte din timp[1]. Fiind vorba despre un volum care omagiază o personalitate faţă de care mă raportez deopotrivă ştiinţific şi afectiv, nu am putut evita cu totul implicarea emoţională.

...urci pe un deal, sui mereu, şi crezi c-ai terminat cu suitul. Dar, odată ajuns în vârf,
vezi că urmează un alt deal (mai înalt). Continui urcarea şi pe acesta şi crezi că ai să termini cu suitul, dar vezi că după el se iveşte altul (şi mai înalt). Când l-ai urcat şi pe acesta, constaţi că în faţa ta ***nu tnai este nimic de urcai, Aici e muntele***[2].

---

1 **Programul de pregătire postdoctotala ¡j Academiei Române „VaLorificiuea identităţilor culturale in procesele globale", POSDH.U/ 89/1.5/5/59758,**

2 **lon CONEA, *Vrancea, Geografie istorică, toponimie ţi terminologie geografică,* prefaţă de Al. Graur, ediţie Îngrijită de Lucian Badea, dr. Dimitrie I. Oancea, dr.**

„Odată, la Titeşti, îu Loviştea (deci în ***creierii munţilor,*** cum spunem noi), o bătrână, care-şi trăise viaţa aproape fară a părăsi Loviştea. spunea: «Am să mor mâine-poimâine. fară să fi văzut şi eu muntele». Şi noi. geografii şi alţii, am fi crezut că, dimpotrivă, nu ieşise niciodată din «munţi»,,,ea care, însă, atunci când îşi exprimă regretul că n-a văzut niciodată cum arată «muntele» se gândea la golul alpin, unde sunt stânele şi unde, exclusiv, se poate vedea ce este acela un «munte», în înţelesul popular al termenului"[1].

La acelaşi sens ***popular al termenului*** mă voi referi în continuare. Vorbele femeii din Ţara Loviştei mai relevă un lucru, aparent banal, pe care am avut ocazia să il vedem confirmat prin cercetări de teren recente: nu toţi cei care locuiesc in apropierea muntelui il cunosc în mod direct. Există, însă, o categorie de oameni care se desprind, sezonier sau permanent, din cadrul grupului mare căruia continuă să-i aparţină: ciobanii, pustnicii[2], proscrişii (tâlhari, haiduci, partizani). Ei sunt mediatori ai relaţiei ***celorlalţi*** cu muntele, dar şi ***personaje*** a căror marginali ta te este complementară marginalităţii pe care o reprezintă muntele însuşi, ca spaţiu situat in afara arealului domeslic, în afara controlului exercitat de comunitatea care reprezintă termenul de referinţă, ***centrul.*** Dintre aceste ***personaje***, mă voi opri asupra păstorului, a cânii ***alteritate*** este oarecum ambiguă, căci el nu aparţine in mod exclusiv nici lui ***aici***, nici lui ***acolo***; sau, dimpotrivă, păstorul apaTţine, in mod consecutiv, şi lui ***aici*** şi lui ***acolo.***

Voî mărgini discuţia, referindu-mă la componenta religioasă care marchează figura păstorului muntean iar, hi cadrul acesta deja restrâns, voi urmări expresii ale sale actualizate narativ şi ritual; o ultimă delimitare constă în extragerea, din repertoriul ritual per tor mat pe munte, a practicilor devoţionale care integrează gestul lecturii.

Depărtarea reprezintă o situaţie limită, care, la rândul ei, trage după sine comportamente individuale şi comunitare diferite faţă de cele în care oamenii îşi desfaşoara viaţa şi îşi manifestă credinţa şi religiozitatea in condiţiile dc ***acasă.*** Fie le adaptează pe acestea din urmă, fie dezvoltă forme specifice, noi, fără corespondent formal în modul de locuire de la ***poale.***

Povestea care urmează este foarte răspândită şi cunoaşte numeroase variante în folclorul românesc, pe care voi încerca să le sintetizez în structura următoare:

După o perioadă lungă petrecut! în munte, un cioban tânăr coboară în sat (trimis de baciul stânei: pentru că visase că mai există şi alţi oameni în afară de el). Câtă vreme trăise doar la munte, se ruga sărind de trei ori peste o cioată şi zicând „Astea sunt ale Tale, Doamne", cea de-a patra săritură dedicându-şi-o sieşi* „asta e a mea, Doamne", „Apoi se ducea după turmă"[1]. Conform altor

---

NicnlaeStairescu. Bucureşti, Kd. Academiei Romane, 1993, p. 129.

1 ***Ibidem,*** **p. 126.**

2 **In cazul pustnicului, ieşit definitiv din lume, nu se mal poale vorbi despre continuitatea de apartenenţa faţă de grupul majoritar.**

„Şc/atoiircu Revista pentru literatura si tradiţitmi populara". anul XVJt, nr. 10, Bl (¡cetii. I9|7,pp, I48-I4y. Fi Jacqucs LE GOFF. ***Le desen -/orei dans I Occident iwktieval,*** **în „Transverscs"', 1980. I'>. pp**

variante. Dumnezeu însuşi îl învăţase cum să-şi facă cruce. Ajuns în sat, se ia după oamenii (încearcă să le adopte comportamentul) care mergeau la biserică, Pe drum, observă că, la trecerea peste o mică groapă noroioasă, toţi ceilalţi se murdăresc, doar el rămâne curat. Mai observă că fiecare duce în spate un sac. Neştiind că este vorba despre sacul cu păcate şi că el este singurul care îl vede, apucă şi el un sac pe care îl cară la biserică spre hazul tuturor, crezând că aceasta este regula, „Oamenii credeau că e nebun". In biserică, este singurul care se roagă cu adevărat, dar are un moment de cumpănă, lăsându-se ispitit de diavol (vede o fată frumoasă care îi distrage atenţia; îl vede pe diavol cum trage cu dinţii de o de piele de bivol şi râde). „Când s-a întors înapoi şi trecea peste râpe, se cufunda până la genunchi şi in apă intra până la glezne". De aici, variantele se despart; fie duce fata la stână şi oile îl părăsesc, fie urcă din nou singur la munte, Iară a mai cobori niciodată.
La nivelul expresiei narative, calităţii de *necMiisat* a ciobanului, derivată din necunoaşterea regulilor de comportament social şi religios îi sunt asociate puritatea şi deschiderea către calea mistică a relaţiei directe cu Dumnezeu, manifestată în afara (dar nu în contradicţie cu) instituţionalizării ecleziastice. Prostia lui este aparentă, căci are acces la un registru special al cunoaşterii, conferit tocmai de universul singurătâţii\ pe care îl împarte, de altfel, cu pustnicul

.Pe munte, ciobanii nu au biserică, iar preotul este adus doar in anumite situaţii. Cu toate acestea, ei sunt caracterizaţi de către ***ceilalţi*** printr-o profundă religiozitate; „sunt oameni foarte credincioşi" Survine, Insă, din nou, percepţia ambiguă, căci această religiozitate conţine o componentă considerată a fi de facmră necreştină (magică sau, în orice caz, din afara instituţiei bisericii), care se adaugă celei creştine. La această percepţie asupra ciobanilor contribuie, printre altele, tocmai existenţa formelor specifice de adaptare a ritualurilor religioase care, în mod consacrat, necesită deopotrivă prezenţa preotului şi a edificiului religios.

Pe munte, însă, ciobanii au cărţi.

Este faimoasă amintirea lui Ion Hei iade Rădulescu care descrie perioada copilăriei, O reiau, la rândul meu: „Mai un an am fost slobod şi nu-mi petreceam vremea decât la o stănă de oi, unde păstorii aveau felurimi de cărţi. Aceşti oameni veneau de sărbători in sat şi căta la zodii fetelor şi flăcăilor, la un călindar ce era tipărit nu ştiu unde. că semăna slova rusească. Li se duse vestea în sat şi fură chemaţi şi la curtea boierească (cum am zice, la noi acasă). De aci mă cunosc ui cu dânşii şi nu mă mai putu ţinea în fiică nici câinii de la stână, ce era să mă rupă odată. într-o vară citii cu ei împreună ***Poarta pocăinţei. Epistola ce a căzut din cer, Piaţa Sfântului Alexie, omul lui Dumnezeu,*** scrisă de mâna. ***Haţa părintelui Macar ie, Avestiţa, fata Satanei, Pogorârea Maicei Domnului la iad***, şi alte vieţi ale sfinţilor. Mai pe urmă veni din Braşov acestor păstori şi ***Istoria lui Argh ir"***[1]**.**

Fragmentul citat apare bogat in informaţii utile temei abordate în articolul de faţă.

Venirea păstorilor in sat, de sărbători, presupune aceeaşi racordare la calendarul religios, sacru, ca şi comunitatea rurală din jurul bisericii. Deşi cu oile la munte, ciobanii nu trăiesc în afara timpului.

în al doilea rând, este interesantă abilitatea deosebită a păstorilor in practicarea tehnicilor de previziune având ca suport un text scris. Faptul că ei - persoane coborâte din zona misterioasă a muntelui - şi nu altcineva, sunt cei

1" IOEI H ELI A DE RĂDULESCU. *Dispoziţiile ţi încercările mele de poezie,* în vai. *Zburătorul,* ediţie îngrijită, postul!), tabel cronologic, refcrinic critice dc Teodor Vargolici, Buctireşti, Ed. llMî+l GR AM AR. 2ÎJ02. pp. 90-
Danie! BA RBU, „ Arta brancovenească: semnele timpului ţi structurile spaţ iulu i", in (eoont) Paul CERNOVODEA NU Florin CONSTANT] NI U, *Constantin Brăncoveanu,* Bucureşti, Ed. Academici, 19B9, p, 261. " Vezi nota *19.*
ᵛ Constantine CAVARNOS, *op. cil.,* p, 174.
" Cava mus susţine că această identificare ar exista ţi in erminia Ini Dionisie din Furna. In ediţia românească din 2M0. ea nu se păstrează insă. Vezi Constantine CAVARNOS, *op. cit.,* p. 176 ţi *supra,* Dionisie din FURNA, *op. cit,* p. 67.
în pictura de la Hurezi, Stoeneşti-Drugâneşti (1724), Aninoasa (1730) şi Câinenii Mici [1946}, nimbul Celui *vechi de zile* este stelat
[B] Pentru rolul Arhanghelului Mihaii in aria bizantină, irezi cartea lui Ovidiu Victor Ol.AR. *împăratul înaripat. Cultul Arhanghelului Mihail in lumea bizantină, Bucureşti,* Ed. Anastasia, 2004.
[M] Vezi „Soborul Mai Marilor Arhistrategi Mihai] şi Gavriil şi al tuturor cereştilor, iara de trupuri. Puteri", în *Proloagele. Vieţile sfinţilor şl cuvinte de învăţătura pe luna noiembrie,* Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei, f.a., p. 24.

care ,„,.cata Ia zodii fetelor şi flăcăilor", îi arată a fi în posesia unei abilităţi care îi plasează în registrul ambiguităţii magico-religioase despre care vorbeam, Izolarea ciobanilor la stână, departe de ochii şi urechile celorlalţi, poate să le fi fost favorabilă în ceea ce priveşte credibilitatea de care se bucurau în calitate de cititori în zodii.

în al treilea rând, repertoriul de lectură al ciobanilor întâlniţi de către Hei iade Rădulescu este dominant religios, însă nu din seria scrierilor canonice, ci din categoria apocri la a naraţiunilor miraculoase, legendelor hagiografice, textelor apocaliptice. La o privire mai atentă, observăm prezenţa acelor texte - ***Epistola căzută din cer; Avestița; Pogorârea Maicii Domnului la iad* -** despre care se ştie că au fost investite cu valori sacre activate in cadrul unor scenarii rímale, căpătând sensuri suplimentare faţă de cele dobândite prin lectuă. Unele dintre acestea sunt strict pastorale; lectura neîntreruptă, cu glas tare (sau, în unele variante, memorarea sa integrală şi redarea orală), a apocalipsei Maicii Domnului, la stână, timp de 40 de zile se finalizează prin naşterea în turmă a unui miel năzdrăvan cu proprietăţi oraculare. „Pe mielul năzdrăvan il cunoaşte singur numai păcurarul care a zis rugăciunea, adecă Povestea Maicii Precista"

Nu în ultimul rând, amintirea citată atestă practica lecturii colective „citii cu ei împreună".

ton Hei iade Rădulescu s-a născut în anul 1802 la Târgovişte, prin urmare cele povestite trebuie să se fi întâmplat prin anii 1811-1812, când, conform biografiei, deprinde tehnica lecturii.

Nu ştim In ce măsură practicile lecturii în mediul pastoral, aşa cum au fost descrise de către Ion Hei iade Rădulescu se întâlneau la majoritatea stânelor din arealul carpatic sau daca grupul întâlnit de viitorul scriitor reprezenta unul dintre cazurile rare.

La 200 de ani distanţă, în cursul unei cercetări de teren, am înregistrat amintirea lecturii cu glas tare, pcrformată în următorul context:

„Taică-mei era cioban în Muşetoiu. Muntele Muşetoiu [...]. El nu să ferea că-l aude cineva, să punea în genunchi, şi avea o Pasai ti re, care o avem şi acuma, veeche; şi citea... până să depărta oile. Se urca iară in picioare, după ele. Iar se da în faţa lor şi citea.

[L.J.I. Citea în gând sau tare?]

Nu, nu. Tare. Cu voce tare. Cu voce tare, tare. 'L auzea, de la [...], il auzea de la mănăstire, maicile de la Mănăstire [Polovragt]. Venea un călugăr pe la el, să-m prieteni se cu el şi zicea: «Copii, îs călugăr eu, da'nu ştiu nici pe sfert ce ştie moşu»". Acelaşi cioban citea seara la lumina lunii, ascultat de către ceilalţi de la stână (informaţie de teren de la Vasile Flondor, n. 1944, Baia de Fier, Goq, culegere in anul 2011, fond A1EF d.a. WS750087).

„Ca preotu[1] el ţânea predici. Îl provocam noi. Puneam întrebări. Pe de rost spunea", (informaţie de teren de la Vasile Flondor, n. 1944, Baia de Fier. Gorj, anul 2010. tbnd AiEF d a. WS216370).

în anumite situaţii şi doar până la nivelul permis de canonul religios - el nu oficiază serviciul divin - acelaşi cioban, tocmai în calitatea sa de ***cititor*** şi ***om***

foarte credincios, prelua şi suplinea, pe mim te. o parte dintre atribuţiile preotului.

Bibliografie

CON EA, fon. *Iran cea. Geografie istorica, toponimie şi terminologie geografică,* prefaţă de Al. Graur, ediţie îngrijită dc dc. Lucian Badea, dr. Diinitrie l. Oancca. dr. Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1993;
H ELI A DE RĂDULESCU. Ion, *Dispoziţiile fi încercările mele de poezie,* în voi. *Zburătorul,* ediţie Îngrijită, postfaţă, tabel cronologic, referinţe criucc de Teodor Vârgolici. Bucureşti. Ed. 100+1 GRAMAR, 2002, pp. 90-96;
LE GOFF, Jacques, *Le desert - forêt dans l'Occident médiéval,* in „Trans verses", 1980, 19, pp. 23-33: „Şezătoarea. Revistă pentru literatura si tiad iţi uni populare", anul XVt l, nr. 10, Fălticeni, 1917. pp. 148- 149

Considcraztoní sulJc croci dipintc nella pittura italiana del Ducccnto

Fabrizio iOlJJNV riceruatore e docente di s turta deii 'arte medievale Ihiiversità di Bologna fabrizto. lollini@itnibo. it

Ho visitato Bucarest ne I 200ö, quando sono stato invítalo al simposio "Ţara Haţegului. Confluenţe culturale România-ltalia. Posibile prezenţe ale meşterilor lombarzi în Ţara Haţegului", organ izzató dal locale Istituto Italiano di Cultura, già dedica io, a llora, a quel Vito Grasso che non lio avuto la fortuna di conosccre. Per uno storíco del Farte occidentale, era una possibility di constatare sul campo la diffère tiza di método na sè c chi si occupa di una rcaltà territoriale e culturale del tutto aliena, di rein ventare le period izzazion i usuali. e insomma dî vedere le cose da un punto di vista estemo alia propria tradizione (un po[1] come quando si studia Giunta, o Duccio, a ir interno délia storiografía bizantina); d¡ Catalina Velculescu, ho dunque potuto apprezzare, oltre che la grande competenza. la passione nelJo studio, e l'amore per quelle forme che in Italia, forse, solo da pochi decenni si sono emancipate dalle valutazioni longhiane di *Giuötio sui Duecentrf.*
+[2]

1 **II convegnosi tenne nella sede del l'Ist iluto il 15 e il 16 maggto 2006, Ringraziodi cuore Ileana Stanculescu, chemi chíamo a 11 época a partecipare alia meritoria iniciativa, e di nuovo mi ha coinvolto nellbmaggio alia il lustre collega. [1] Qilesle pagine riprendono in modo lelterale, Con minime modiliche, qualche aggiunta e una riduzione di temi, un testo che ho giá pubblicato i n alt ra sede; Fabriiio LOl.LINl, Statera fatta est corporis; *note sulla croce dipinta nel Medioevo e nel no$tra contemporáneo,* in *Alia luce detla crocet arte antica e contemporánea a confronto,* catalogo de Ib mostra a cura di A. dall'Asta, Bologna, 2011, pp. 17-26; mí pare va un argomento adattissúno al contesto in cui qui lo si ripresenta, scena alcuna pretesa di essere originali ma cercando comunque di ribadíre alcune costam i di**

2 **método. Come il testo, d ancora di più, qucsle note Vogliono dunque Solo oHírire una linea di lettura, e non aspiranţi a completezza o esaust ivita, ma cercano solo di for ñire traccía degli studt da cui sono traite le cíta/.íoni riportate, e deiie opere critiche più recenţi o (a mió părere) più utili in rapporto alie questioní atfrontate. M *monamentum* degli studi Aulla croce di pinta in Italia, del tutto invecchiato sulle singóle questioni stor ico arttsttche ma ancora di gran fascino, e util i ta come repertorio, ¿ E, SANDBERG - VAVALA, *La croce dipinta italiana e ('iconografia delta Passione,* Ve roña, 1929: i pasai citat i a p. I, ma efr. in generale per i temi qui accennati.**

Per in i ziare. "11 supplízío **di** Cristo è il fatto massimo de lia religione cristiana. La rappresentazione del la scena con la Crocifissione è quindi il tema massimo dell'arte cristiana", *Uincipit* del monumentale, ormai antico volunte che Evelyn Sandberg Vavalà dedicó appunto alla croce dipinta in occidente inizia con questo assunto, seguí to, poche righe dopo. da un**'osseTvazione** meno **ovvia:**

"La croce di pinta è in primo luogo uno smirne nto religioso; poi é un emblema e non scena, immagine e non composizione. Lo scopo principale è già raggiunto quando la croce in legno viene tagliata, e la forma stessa è Telemento essenziale alla quale vengono in seguito aggiunte la figura di Cristo, e le varie figuraziom minori"[3].

Non siamo davanti dun que. di base, a un ***racconto***, quanto - nel senso più semiotico clie storico - a m'fCOfta; la forma de! supporte e quanto vi è dip into compongono un insieme che non deve essere letto in senso narrativo come uno svolgimentó di fatti, ma come prototipo assoluto del l'es senza stessa del la fede, **Teso** visivamente.

In questo senso, r i nser intento di altre figure - i dolenti sotto i bracei della eroee, per esempio - o di intere scene, o la declinazione del l'archet i po in vari ant i caratterizzate (col progressivo inserimeuto di s ami moderni man mano ven i vano elevaţi agii al tari, o addirittura di immagini di com minent i), scalfiscono ma non inutano questo assunto primario. La stabilita del le forme impiegate, all'interno deí grandi gruppi che si sviluppano dalla tarda antichità ail'epoca di Giotto, lo confermano: un vocabolano obbligato, sen za variabili personali, trova la sua attendibilitá proprio nel I'essere fisso e immutabile, gara nz i a di riconoscibilità per i fede! i ma al contempo autolegittimazione che si forma e perdura attraverso il suo continuo ribadirsi, e clie in oriente, ne Ile aree sottoposte air influenza bizantina, tende a perpetuare ulteriormente il suo corso.

1. Le grandi croc i dipinte sono oggi quasi lutte decontestualizzate: esposte nei musei, appese aile parcti del le sale, o magari ancora in sed i religiose, ma quasi mai nel le loro ori g i nari e collocazioni, che rivelerebbero il loro ruolo esemplare nel la fruizione delFimmagine sacra da parte dei fedeli. Questi oggetti non sono [4]quadri\ come oggi si puô pensare, ma oggetti liturgici.

Una serie di barriere, di limiti fisici e vísivi era altiva in tut te le chiese, in primo luogo per divide re lo spazio dei laici da que lio della comunità degli ecclesiastic i che le gestivano (ma anche tra 'coro' e presbiterio): il ***Rationale*** dî Guillaume Durand, nel XII l secolo, mette bene in evideuza la situazione in cui 'la dispos i zione délia chiesa materiale ha l'aspetto di un corpo umano. In fatti il [...] luogo dov'è I'altare rappresenta la testa, la croce dalle due parti [il coro col transetto] le brace ia e Ie mani, la zona rimanente verso occidente tutto ció che ri mane del corpo"; ogni zona ha un suo abitatore di elezione: i sacerdoţi nel la sede della celebrazione, poi i fiati, i monaci, le suore e i chiericî, e tnfine il fedele comune.

Dunque "pressor hé com une mente si appende un velo o si frappone un muro tra il clero e il popolo, in modo che non possano guardarsi a vicenda" Nel la variabilité delle sol uzi on i architettoniche delle chiese medievali, ma anche delle loro dimensioni, e nel la possibilité di far fronte a questa segmentazione anche in

forma effimera, con cortine tessili e velami. la grande croce tabellare dipinta era quasi se m pre col loc ata ap punto sti quel ***limes*** che rich i ude va le aree più sacre della chiesa, e si mostrava alla comunità dei laici: quasi incarnava insomma, non solo dal punto di vista teolog ico ma anche físico, Tinizio del místero sacro. Nel ***Presepedi Greccio*** di Giotto, real izzató nell'ambito delle Storie di San Francesco nel la chiesa superiore di Assisi, probabil mente verso il 1292, questa forma di ostensione da IT a lio del recinto divisorio è come noto ben evidente,II tramezzo, dunque, era ricettacolo di molte immagini dipinte e scolpite, mobili o fisse, "verso cui si indirizzavano gli sguardi durante la liturgia e dato che solo alcuni momenti del rito, attra verso una sapiente regia, er ano palesati agí i occhi del popolo, gli oggetti figurativi che vi era no dislocaţi assume vano un ruolo di grande importanza" (Bacci); dato il loro ruoío, quindi, esse a ve vano una valenza guida rispettoalla psicología dei fedeli, e al com portámén to di questi ultimi durante i riti, specie rispetto al miracolo eucaristico. L'effigie di Cristo crocifisso, "magari ponendo en fâs i sul dolore sofTerto [..,] orte ne va l'efietto di creare compunzione, cioé rimorso e desiderio di pentimentó, nell'osservatore". La croce era inclinata, con la parte alta verso il pubblico, proprio per aumentare il senso di vi ci nan za e di compartecipazione del I o spettatore. Di questo bisogna tener conto quando se ne parla, forse più che de] la variabilità degli stili e delle dififerenti modal ità perceit tve[4].

La forma della grande croce pittorica tabellare si mode lia in ámbito pittorico nel XII secolo sulla base di elemen ti eostanti, 111a con moite va nanti, Tra i suoi precedenţi troviamo le croci scol pite o mode II ate, in pietra e in métallo {anche prezioso), in rilievo piú o meno alto, e di maggiori o minori dimensions nella transizione dalla croce scolpita romanica alie forme bidimensionali del nuovo *medium*, spesso si nota una vera e propria ttaduzione, nel différente mezzo espressivo, dei medesimi modell i. Un al tro ámbito che ebbe per certo rícadute sul le forme e sul concetto stesso di croce dipinta fu quel lo dei reliquiari (specie quelli dei frammenti della Vera Croce ma non solo), in cui il *paf (em* simbolico si in vera di un contenuto sacro anche materialmente. Di certo comunque, tranne rare eccezioni, ê solo Tarea italiana, in area europea occidentale, a conoscere la fortuna di questa tipologia produit i va. ! grandi tabelión! dipinti non tro vano medesima diffus i one in Francia, o in area germanica, dove in vece h ami o enorme espansione altri oggetti di analoga iconografia ma di différente técnica.

2. Le due grandi categorie che riscontriamo dipinte affisse alla croce, come noto, sono quelle del Cristo vivo e del Cristo morro, in forma parallela alia sua dop pía natura, affennatasi net grandi concili del IV e V secolo, Nel primo caso, la figura pittorica esprime un'idea di superi ore íntangibilitá, nel secondo ***V*** *imago* divina è più prossíma aM'cspressione del Fum ano, di cui condivide il destino termínale. Con qualche meticciamento intermedio, questa dualité si esphme nel le due iconografie del *Chris tus triomphons* e di quello *pa tiens*

11 Figlio deiruomo trionfa nel la prima, la sua figura - con poche eccezioni - è perfettamente verticale, con le braccia aperte e le mani distese a indicare un atteggiamento ins i eme orante e di protezioiie, che spesso si colora di ti iT

altitudine da Red en tore e Giudice Finale; gli occhi sono spalancati, spesso anzi enfatizzati. a dichiararnela natura *vigiians*| una realtà severa e dominante che impone una venerazione rispettosa. e che non indugia mol to a esp rímeme il supplizio; la croce è qtiindi, come esp lici tato tal volta nella teologia tra XI e XII secolo, il símbolo della vittoria di Cristo, della Chiesa e del *Sácenlo fmm,* a con d ízi one che il Figlio delFUomo sia rappresentato privo di segni di sofferenza [l]bassa[h] e seguendo i canoni di una bellezza ideale che, non co sci en temen te né filológicamente, **è** in qualche modo spesso íspirata alia tradizione antica, el len i st ico-romana, poi al tardoantico e alie sue rimeditazioni che troviamo nel le Rinascenze medievali, in cui la si riscontra più di una volta.

11 Cristo sofferente, in vece, esprime il sen so visivo di un tonuento fisico: in forme progressive nei diverşi tempi, gli arti superiori si flettono în una curva di dramma, Ü corpo si mode lia in una linea non più perpendicolare, ma incurvata (fino ad arrivare a una sorta di doppia ansa), le gambe e i piedi si sovrappongono, e, soprattutto, il capo non è più frontale come nel le raffigurazioni autonome del Sacro Vol to o della Veronica, ma r uot ato, poi adag i ato su una spalla, fin quasi a un abbandono fisico derivato dalla fonsa di gravita; il figlio di Dio inizia a seal fire la sua prototipici tà assoluta e intangibile con un'appareil za di abbandono, poi di somio, infine di vera tragedia fis ic a. Il modello nasce in area orientale, forse tra VH e Vdï secolo, e si afîerma in zona bizantina, per poi migrare all'ovest, dove più tardi Anselmo, e poi Bernardo

[J] Cfr. M, BACCI, *Invest ¡menti per l'aldilA. Arte e rwxomandazione delt'anima ne! Mediœvo,* Pari. 2003, pp. 25-28, per Durand; vedi poi *idem, La $pa?io detl'animtt- Vita* di *tma ttti&a medieval*e, Bari, 2005, p, 110- In generate, i due contribuli delio studiosi sûno guide fondamental) per capire come si svoigea«? la performazione devozionale aU'internu dellc chiese, specie in rapporta aile immagini ùiesposte: c&, soprattutto IÏACC1, /iimlituiuti, pp, 13-36, e *idem, Lû spazio,* pp. *79-* J49, can accu rata descrizionédelle mûdalità di esposizione délie la vole dipijlte in generate e delle c roc i in particolare.

da Chi a ra va I le, nobili tano evil tura I mente l'evidenziazione della mistica délia sofíerenza. Ció che è opportuno ricordare è che comunque anche le forme ***patientes*** non corrispondono certo a un'idea di natural ità; non sono cioè (fino a Giotto) un modo per ren dere più 'vero' Tinsieme artístico, ma rendono un concetto teolog ico diverso secondo dífferenti inezzi espressivi - comunque codificaţi, istituzionalízzati, e approvati dalle autorità religiose. Alio stesso modo, in ámbito pittorjeo e scul toreo i taglietti orizzontali de lio sterno, la linea dei pettoralí, o ***V*** addome a forchetta" non suggeriscono comunque, né 11 el ***triumphans*** né nel ***patiens,*** un'adesione al reale: non de ve assomigliare a un vero uomo che solo uomo non è, ma a una fonna comunque astratta, nel senso letterale del termine, in cui i singo li elementi che si awicinano alia natura vengono trascelti e trascritti per definire - quasi piu che un'i mm agine - un trattato di fede. Le due forme coesistono ne i secol i di mezzo, e si altemano nel la scultura, nel la miniatura e nelToreficeria a seconda dei tempi e dei luoghi, e dei ***milieu.x*** cultural^.

In ámbito pittorico, il trattamento della figura del Cristo vine i tore è come detto quasi obblígato: solo mol to di rado una minima flessíone, o comunque un increspa mentó della staticitá ier atic a suggerisce un collegamento col mi ster o che si esibisce; T altra see I ta, in vece, prevede appuiito un ***range*** piuttosto ampio

di posizioni. È poi da notare che nel la croce d i pinta sí evidenziano molt i rapport i, che qui non è il caso dï accennare neppure, con la Croc ifi ssi one, cioè col soggetto di tipo narrativo, e non icon ico, trattato in modo ovviamente più discorsivo, in cui la componente storica, e dunque Tevidenziazione della sofTerenza e della morte, non puô non prevalere.

Un percorso didascalico, dire i manual istico, del tipo *pa tiens,* puo partiré dalla croce del Museo di San Matteo a Pisa (n. 20 della raccolta), tanto orientale ne Ile forme da essere riferita a un pit tore bizantino fuoriuscito dairimpero d'Oriente dopo la caduta del 1204 a seguito della quarta crociata: qui il grafismo sottile e secco, molto probabil mente di origine bizantina provinciale e non costantinopolitana, definisce un corpo appena flesso, in cui ogni elemento a na tom i co del corpo e somático del vol to è défi ni to da linee schematic he, che aspirano a una prototipicità assoluta; pure la composizione del le parti accessorie - la cimasa, il suppedaneo, i tabel Ion i agii estremi del braccio trasversale e quell ï pi it amp i con le stor ie della Passione e quelle *pom mortem* lungo Tasse verticale - mostrano analoga origine culturale; negii studi non si lega più Topera (ma Io si è fat to per molto tempo) a una rimeditazione locale, cioè italiana, d i fatti orientali, ma si pensa come detto a una prova eseguita, per cosi dire J n trasferta'[1]. La *docta manus* di G i unta Pi sano, in vece, declina i modell i comneni e paleologi de ¡Test con quel la che inizia a palesarsi come una sensibil i tà occidentale: il corpo divino si i na rea, la testa si incassa nel le spalle, la gramm atic a dei segni di maniera greca inizia a svincolarsi da quel la secca tripartizione - campitura cromatica di fondo, evidenziazione degli scuri e dei chiarí - con cui ven i va *ser i tía* I'i mm agine, pur se spesso i nessi rimangono come i n art i col at i, e anche la forma materiale dell'oggetto evita divagazioni natrative, concentrandosi quasi esclusivamente, a parte i do lent i, nell'immagine del Cristo *patiens,* che il pittore toscano, vicino ai Francescani, inizia a traslare dall'assoluto aI contingente, avvicinandolo cioé al símbolo di morte e sofferenza su cui meditare, e da van ti a cui p längere in modo compartecipato[1]. Come é ben noto, la prima croce di Cimabue, que lia di San Domenico ad Arezzo, perpetua le forme dei modi stilistici a lui precedenţi, appena i mp I ementando la S rovesciata del corpo, ma iniziando a trattare Ţepi derm ide aur a verso aree limitate di modulazione chiaroscurale; Tinizio di una sterzata verso quel rinnovamento totale

1 Su Giunta *e* le sue croci (con indebiti, pur se dubbiose, estensiom al suo catalogo) cfr. per un quadra generale M, BURRESI e A. CALECA, *Pil tura* ¡r *Pisa tta Ciuntii a Giotto, in La pittura pisana*, pp. 65-89 (alle pp. 71-78 soprattutto); ma cfr. M. BOSKOVITS, L. VANNUCCHI, S. GIORGl, L. BELLOS! c G. VALAGUSSA, voci eschede 47-54, in *Duecento, Forme e colori del Medioevo a Bologna,* catalogo della mostra a cura di M, Medica, Venezia. 2000, pp. 18€-212, La variability delie composizioni dei calaloghi dei maestri, anonimi *e* non, cosi come delle cronologie, é fin troppo ampia, e credo dipenda - come ho giá avuto modo di seri vere e ribadisco qui nel testo - dalla mancaţa consapevoleüza delle *regok,* che non sono *trend* fomwfj, che stajmo allí base delfa maniera greca, e deila funzione sacrale di quest i oggetli: non sí possono seriare o raggruppare su basi solo slilistiche'. Ma vedi ora anche la recentissima propus ta su Rulognadi F. FARA MDA, *Un possibile Giunta* Wíijíit *nella ritrovata cripta di San Colonibana a Bologna,* « Commentari darte », 16, 2010, 46*47, pp. 34-47, con ampia bibliografia. " Rimangonu fondanli le leit urc di L. BELLOSl, *Cimabue,* Milano. 2004. pp. 30-45,96-102.

espresso dalla piu tarda immagíne per Santa Croce, la piü nota vitt ima, purtroppo, deN'alluvione di Firenze del 1966 e oggi poco leggibile, în cui emerge un senso di conti nu i tâ, in cut le forme del corpo non sono più scomponíbíli, ma Ruíscono morbide e trapassano visivamente in modo mime tico. 11 passo successivo sar anno le grandi croci di Giotto, a partiré da quel la di Santa Maria Novella; Dio é qui da v vero Uomo, non ha più nulla del I* ido lo Ion taño ma riflette nella sua sofTerenza esibita e nella sua real ta anatomica quasi esagerata un concetto di sacro in cui aveva avuto un ruolo enorme la predicazione dei nuovi ordini, i Domen i can i e soprattutto i France sean i, che - in modo differente - operano una riforma del la Chiesa che punta a una nuova partee ipazione del fedele alia realtá del sacro*. Francesco mette in scena nella not te di Natale del 1233 a Greccio il primo presepe, e utilizza persone vere e vive per espriinere un mistero del la fede: Giotto, sessant'anni dopo, le dipinge altrettanto reali per raggi ungere lo stesso scopo. Le progress i on i del *Christus patiens,* e la progressiva scomparsa di quel lo *triuntpham* (salvo casi rarissimi e sem pre motivati) nel corso del Duecento e del primo Trecento sono ap punto parallele all[1] alfer ni azi one de I le realtá del le due principali famigIie degli Ordini Mendicanti.

3, II legame con Ia croce, al di lâ di tanta mistica medievale e moderna, e di santi e beati che Io vissero in seguito come car di ne del la loro testi monianza (e dunque ne sono poi sta ti caratterizzati iconografica mente), é fatto decisivo nella storia devozionale (e artistica) del I'occidente. La dicotomia del la croce come oggetto da toccare, e come simbol o da venerare, appare evidente nello splendido e celebre esempio del la croce di San Francesco a Bologna, eseguita poco dopo la meta del XIII secolo per la nuova locale sede de II[1] Ord ine. Opera di un artista di pendente dalla lezione di G i un ta Pisano, o a lui paral lelo, é stata interpretata dal punto di vista del lo specifico stilistico, pero, in molii modi.

L'attuale tendenza maggiornaría la vede fatica di un maestro non felsineo, ma di formazione umbra, attivo in zona padana con conţinu i ta e autore di alcuní label Ioni della stessa tipologia di questa: i I 'Maestro dei croc ifi ss i franccscam', appunto. Al di ládeM'omogeneirá del raggruppamento del catalogo che oggi si propone di questo pi no re, su cui personalmente nutro fort i dubbi, quelloche interessa é la storia materiale della croce, ora in Pinacoteca Nazionale. Nel complesso che gl i era stato destínalo come prima sede bolognese, Santa Maria de I le Pug lióle.

che si stava demolendo in vista del la realízzazione della ntiova grande basílica, i frati trovano un crocifisso, nel 1236; lo rico ve rano nel più ampio edificio, do ve sei anni piú tardi l'oggetto di vi ene miracoloso, quando un frate, ingiustamente redarguito dal suo Padre Generale, viene consolatoda quella immagine di Cristo. Sappiamo che nel 1254 la basílica, ancora in cosiruzione, subisce un ero lio nel la zona absidale, ed é al lora che probabilmente questa prima croce viene distrutta: Fattuale, dunque, potrebbe essere stata realizzata dopo questa data e prima del 1263, quando il can ti ere é attestato come terminato. In ogni caso, probabilmente posta al centro del tramezzo, poi spostata, la croce gode di una devozione tutta particoiare; eredita in qualche modo la potenza miracolosa del I'immagine che

Tha preceduta - in moite cronache tarde, in effetti, é descritta come la medesima, fatto impossibile per motivi di stile - e canalizza una devozione che si esplica nel le processioni dei frati ogni venerdi dopo compiéta. Conispondente *in foto* ai parametri della pittura precimabuesca, col corpo elegantemente i na reato, íl capo red i nato, e i tratti anatomici e soinatici trascrittL come detto, in un vocaboIario codificato, la croce reca in basso un minuscolo San Francesco in atto adorante e identifícalo da un'epígrafe, e viene a un certo punto ricontestualizzata dal punto di vista iconográfico, Attorno al primo decennio del XV secolo, infatti, un pittore bolognese di gusto tardogotico, da identificare in Jacopo di Paolo, vi aggiunge una raffinatissima Sant'Elena sulla parte destra del tabellone principale: l'originaria decorazione a dischi in pasta di vetro viene ccperta da racemi dorati e dal F inserí mentó della santa imperatrice, aureólala e con corona, che ormai lega la sua figura alia croce. Da immagine dei la sofTerenza, icón a singóla e non narrativa, la croce duecentesca di viene allora al contempo elemento di un racconto e - per quanto dimensianalmente maggioritario - attributo iconográfico di una real ta di Aferente. La santa, di proporzioní owiamente ridotte, si dispone a lato del corpo, lo guarda, e addirittura quasi lo tocca: Jacopo, infatti, fa finiré gli avambracci di Elena - che stanno 'fuori[1] - verso Cristo, dipínge i polsí esaltamente sul confine della vecchia comice rossa, e con le man i, chiare e affusolate, si sovrappone alia superficie pittoríca del legno blu, in un modo che il contrasto cromatico mette in evidenza particoiare. II contatto fisico coi bracci del lo strumento della passiotte rende evidente íl trasporto quasi sen timen tale per il *dulce lignum,* qui pero - in modo incongruo rispetto alia ttadizione testuale, e contro le abitudíni usual i riferite a Elena - recante il corpo del Salvatore. Dal rinvenimento di una reliquia si passa a una com partee i paz ione '.

Fatti comequesto, nel la storia della produzione pittorica, marca no in modo sempre piü decisivo la dicotomía tra Oriente e Occidente, la diversítá che a partiré dal la fine del XI11 sccolo le due aree adottano nell'atteggiamento menta le verso le imniagini e nel la loro impagínazione percettiva: Da una parte, un senso di continuo cambíamento, con qualche ritorno piü o meno atteso (il fascino neomedievale di certe croci con trori forma te della seconda meta del XVI seco lo, o del Seicento), dall'altra, que ir idea di continuitá e di mante ni mentó di una tradizione 'corretta' che, fatta eccezione per qualche anea esposta alie influenze dell'ovest, perdurerá sino ai tempi moderni.

» Sulla cruce cir. M. BOSKOVITS, scheda 49, in *Duccento,* pp. 192-197; *e* S. ÜIORGl, scheda *2.* In *Pinacoteca Nazionale di Bologna. Cataloga generale,* J. *Pal Duecenta dl Francesco Francia,* a cura di J. Bentini, G. Camnuruta, D. ScagEietti Kelesdan, Vcnezia 2004, pp. 41-44; entrambi eon ainpia bibliografia precedente.

Bibliografia

BELLOS1. *L.,Cimabue,* **Milano, 20114;**
BURRE5I, M.; CALECA, A. (a cura di). *Cimabuea Pisa. La pillara pisa na üci Ditecenlo da Ghmta a Gio fio,* catalogo del la mostra. Pisa, 2005;
DALL'ASTA, A. ia cura di). *Alia luce delîa crace: arte antica e contemporánea a confronto*. catalogo de lia mostra, Bologna, 2011;
ECO, U., *II Medioevo,* **9,** *Basso Medioevo, Leftera tura - Arte*, **Milano-Roma, 2009;**
PARAN DA, E, *Un possiblle G ¡tinta Pisano nella ritrovata cripta di San Colombano a Bologna,*

«Commcntari d arte», 16, 2010, pp. 46-47, pp. 34-47;
PARAN DA, E, *Variazione iconografica deificaría de! la Cruce dipinta nel corso del XIII secóla,* «Commcntari d arte», 13, 2007;
MEDICA, M.(a cura di), *Dnecento. Porme e colorí del Medioevo a Boiogna,* catalogo de lia mostra, Vcnczia, 2000.
F¡g. 1 0 iun ta Pisano, *Croce dipinta*. Bologna. San Dom nico (Italia)

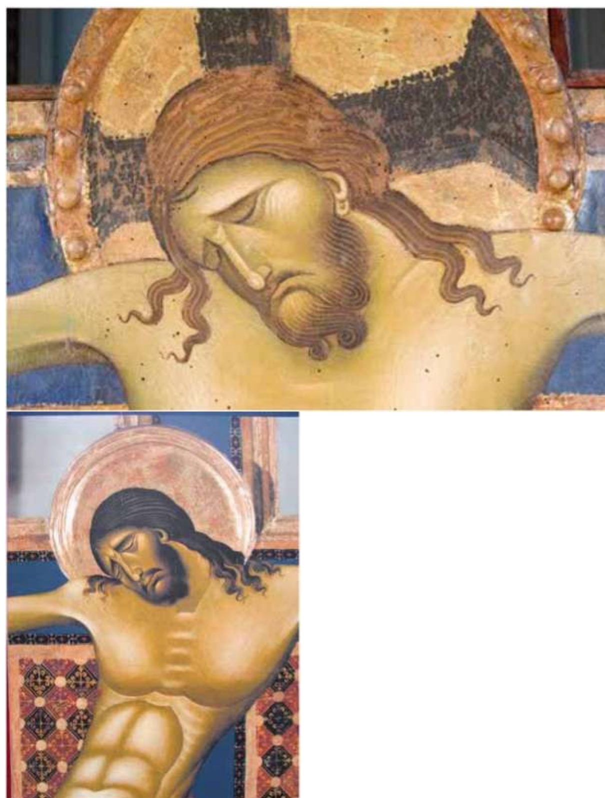


Fig. 2 Cimabuc, ***Cruce dipinta.*** Arczzo, San Domen ico (Italia)



Fig. 3 Ai tribuí to al Maestro dei Croccfissi France scam, *Croce dipinta con San Francesco,* Bologna, Pinacoteca Mazionalc

Un *Maria te* franciscan în Biblioteca Patriarhiei Ortodoxe Române

Profesor univ. tir. A mai LUKACS Faai/iak'a tie istorie Universitatea din Bucureşti nula! iukacsIiiyatiGo.com

Abstract

Our article is suggesting a new datatiug oTa manuscris preserved in the Library of the Patriarcate or the Romanian Orthodon Church, in Bucharest, a franciican *Maria te* - nis. lat. 181 (192). The dealing of the manuscript in ihc catalogue of occidental manuscripts, published by Radu Constant!Eiescu. is the first half of the XIV[11] century. Tailing into account paleographical arguments, as well as ihe content or the calendari inn. we suggest the modification of die dating, to the third quart of the XV[IK] century.

Key wor<]s: Marialc, Franciscan, latin manuscript, X W Library of die Romanian Patriarcatc in Bucharest.

Biblioteca patriarhală a Bisericii Ortodoxe Române păstrează, stib cota Ms. 181 (192), un manuscris latin de mici dimensiuni (13/9,5 cm.), pe pergament, cu o legătură de piele din secolul al XVII Mea, conţinând 117 file scrise,[1] Manuscrisul era cunoscut în literatura de specialitate prin catalogul manuscriselor occidentale, pe care Radu Constaminescu l-a iniţiat în coloanele *Revistei Arhivelor.*[2] Reputatul specialist a identificat manuscrisul ca fiind un *Ma riale* franciscan din prima jumătate a secolului al XIV-tea, având următoarea structură: folio l-l I v. Calendar; fol, 12: Rugăciune: *O, Jesti Chrişte, dignare mc in ¡serum pecatoretn matri tue servire,,.. Ave.,.* Fol. 13-27: slujba Bunei Vestiri *(Annunciat/o Mariae),* însoţită şi de o miniatură ce reprezintă scena **(fig, 3)** fol. 28-42: psalmii

1 **Mulţumim ţi pe această cale Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pentru permisiunea de a studia acest manuscris. Gratitudinea noastră se îndreaptă ţi spre părintele arhimandrit Policarp Chiţulestu, Directorul Bibliotecii Sfântului Sinod, pentru sprijinul acordat,**

mar ia nici din cursul săptămânii; fol. 42-49: slujba marianică din timpul Adventului; fol. 49^h-94: slujba scurtă a Fericitei Fecioare *{Officmm parvum lîeatae Mariae* 17*rginis):* fol. 94 v.-l 17: slujba de peste an a Fericitei Fecioare María (Cursas *anima tis Beatae Mariae Virginis).*

în ceea ce priveşte datarea manuscrisului, autorul catalogului a preluat anul care figurează pe prima pagină a calendarului (Î34I), dar care este în mod evident o însemnare târzie a donatorului: *Per divo-ione e rispetto. Canonica Do t tare IX An tonino Percin/inofţ* şi se leagă poate de realizarea noii legături (fig. I) Din păcate nu avem nicio informaţie despre împrejurările în care manuscrisul a ajuns în colecţia Bibliotecii Patriarhale şi n-am reuşit să identificăm nici proprietarul blazonului care este reprezentat pe fol. 12 (fig, 2). La vremea realizării catalogului, din cauza condiţiilor precare în care se tipărea revista amintită, nu s-au putut publica imagini ale manuscriselor, mai recent însă, un catalog al manuscriselor din Biblioteca Sfanţului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române reproduce câteva pagini şi din manuscrisul nostru, identificat caPsaltirion din secolul al XlV-lea.[1] Dacă în ceea ce priveşte identificarea manuscrisului drept *Mariaie* franciscan, pe baza conţinutului său şi a calendarului care favorizează în mod evident sfinţii proveniţi din Ordinul Sfântului Franc isc, suntem întrutotul de acord cu părerea lui Radu Constantinescu, imaginile din albumul menţionat ne-au trezit suspiciuni în ceea ce priveşte datarea acestuia.

Având acum posibilitatea de a studia manuscrisul, consider că există o neconcordanţă între datarea propusa (prima jumătatea a secolului al XlV-lea) şi scrierea folosită în codice, care, din punctul de vedere al paleografiei latine, trebuie încadrată in perioada umanistă.[1] (fig. ***5)*** Cea mai bună analogie am găsit-o în textele scrise după mijlocul secolului al XV4ea, in regiunea venetă, mai ales la Rado va şi Verona, datorate unei noi orientări în reformarea scrierii care dezvolta iniţiativele marilor umanişti de la cumpăna veacurilor XIV-XV (Poggio Bracciolini, Niccolo Ni cc o li, Coiuccio Salutari), reprezentată acum de nume celebre ca Andrea Mantegna sau Felice Feliciano.' Asemănarea sugerează deci datarea manuscrisului nostru în cel de al treilea sfert al secolului al XV-lea.

Un alt argument cronologic important găsim şi în calendarul de la începutul manuscrisului, în data de 20 mai este înscris numele Sfanţului Bernardino da Siena, binecunoscutul predicator franciscan, personalitate de prim plan a **ramurii** observanţi lor ordinului (fig, **4).** Vicarul general al observanţi lor din Italia a trăit însă între anii 1380-1444 *şi* a fost canonizat în anul 1450, data celebrării sale fiind chiar ziua morţii; 20 mai. Cum nu există nici un motiv care să sugereze adăugarea **ui** teri oară a numelui său în calendar, avem un ***terminus post quem*** foarte precis şi sigur pentru datarea manuscrisului după 1450, in perfectă concordanţă cu argumentul paleografie.

Necunoscând contextul şi perioada în care manuscrisul a ajuns în biblioteca amintită, este greu de explicat anul care a fost scris pe prima filă: 1341, Dacâ pornim de la supoziţia că el provine de la vreuna din comunităţile catolice din România, anul 1341 s-ar putea integra în perioada de începui a pătrunderii franciscanilor, tradiţia Ordinului având cu siguranţă cunoştinţă de aceste începuturi ţi canonicul Perei ni no putea să presupună o asemenea legătură.

Dată fiind importanţa calendarului pentru identificarea şi localizarea manuscrisului, îl reproducem integral în cele ce urmează,

CALENDARUL[1] (f- Mlv):
IANUARIE; 1: circumcis in domini; **2: octava sancti Step hani?; 3: octava sancti Joliannis?:** 4: **octava sa net** or um?; 6: Epiphanîae; 10: **Pauli primi heremitae;** 15: **sa** tic **ti Mauri abbalts;** 16: **sancti Marcelii papae el martiri*;** 7; sancti Antonii abbaris **18: sanctae Prisce virginis et mar tir îs:** 20: **Fabianl et Sebasliani mar tir uni.;** 21: **sanctae Agnetis virginis et marii ris;** ***15:*** conversin Sancti Pauli; **28: sanclac Agnelis secuntlae.**
FEBRUARIE: sancti ignati episcopi; *2:* Purificationebeatae Marine; 3: sancti Blasiiepiscopi; 4: sancti Giliberti confessoris; 5: sanctae Agathae virginis et mart iris; 14: Valentini presbiteris et martiri s; 19: sancti Barbati episcopi; 22: Cathedra sancti Petri; 23: vigilia; 24: sancti Mathiae apostoli.
MARTIE; 1; sancli Hertulani episcopi; 7; Perpetuat el Felicitata; 9; QmidrHginta martirum; 12: sancti Gregorii papae: 16: saricii Patricii episcopi; 21: sancli Benedict t ahhaiis; 25: A nuntiat io bea tac Mariae.
APRILIE: 2: Mariae egyptiacae; 11: sancti Anaceti papae; 23 sanctiGeorgiimartiri 25 sancti Mărci evange liste; 28: Vitalis marţiris.
MAI; Pliilippi et Jacobi apostolorum:}' tmentio sanctae ci ucis 6: Johannis ante portam lai inam: Apparitio sunai Michaelis 9: translatio sancli Nicolay; 14: sancti Bonifacii martiris; 19: sanctae Potentianae vitginis; 20: sancti Bernardini confessoris; 25: translatio sancti Franci sei; 26: sancti Johannis papae et man iris; 31: sanctae Peironellae virginis.
IU1ME: 9; Primi et Fel ic i ani martir um; II; sancti Bernabé aposto lis; 13: sancti Antonii de Padua; 19; Gervasii et Prothasii martirum; 20: sancti Siluem papae et martiris; 22: sancti Pauli episcopi; 23: vigilia; 24: nativitatis sancti Johannis 26: Johannis et Pauli martirum; 28: sancti Leon i s papae: vigi lia; J[1]' apt i s t u 11 s I-'o tr i c t Paul i 30: co mmemoratio sane t i Pau I i. IULIE: I: octava beat iJohannisbaptistae;" * i s i u \ t io hoaţa c M ariae: 10: septem fratut m martiru m; 11: sancti Pi i papae et martiris; 12: Naboris et Felicis martirum; 17: sancti Alexi confessoris; 21: sanctae Praxedis virginis: ***22*** sanctae Marina Modalen ac; 23: sancti Apollinaris episcopi; 24: sanctae Chri stinae v i rgin is et martiri s. Vigilia Cliristophori; ict i Jac o h i a p< i st 11! s; 26: sancti Pastoris presbiteris; 27: sancti Pantaleons martiris; 30: Abdon et Senen martirum AUGUST: [1] .id vioi las sancti Pfiii: 2: sancti Stephani papae et martiris; [1] in ventil sancti Stephan i; 4: sancti Iustini presbiteris et martiris; 5: festum nivis; 6: festum transfigurat ion i s; 7: sancti Donaţi episcopi et martiris; 9: sancti Romani man i ris; vigilia: 10 ^aneti Laurent ii martiris: 12: sanctae Clarae; 14: Eusebii presbiteris; vigilia; 15: Assumptio beatae Mariae; 18: sancti Agapiti martiris; 19: sancti Ludovici episcopi; 20: sancti Bern ard i abbatis; 22: octava beatae Mariae, 24: vigilia; 25: sancti Bartholome i apostol l 26: sancti Zepherini papae; 27: sancti Rufi martiris; 28 sancti \ugusrini epíSCüpt; 29 decalat io sancti Johannis baptistae; 30: Felicis et Andacti martirum.
SEPTEMBRIE: 1; sancti Egidi abbatis; 2: sancti Antonim; .. ." 9:

1 **Literele gri deschis indică literele scrise cu roşu in manuscris.**

sancti Gorgoni martiris; 11: Prothi et lacinti martirum; M F \altai iu Sanctae C ritas: 20: vigilia; 2 1 sancti Matheî apostolis et evanuclisk- 22: Maurici et socîis eius; 23: sancti Lini papae et martiris; 27: Cosme et Damiani martirum; 2 o sancti Michaelis archangeti; 30: sancti leronimi presbiteris.

OCTOMBRIE; 1: sancti Remigii episcopi; i sancti Franca ci vtniic. ■ i 7: sancti Mărci papae; 10: sancti Cerboni episcopi; l ;>: sancti Luce angeliste: 21: sancti Ylarionis abbatis; 22: septem dormientium martirum; 27: vigilia; 2S: Simonis et Iude aposto lor um 31: vigilia, NOIEMBRIE: l: Festum amnium s»ncinrtim; ***2:*** Commemoratio anima mm; 6: sancti Leonardi abbatis; 8: Quator coro nato rum; 9; ¡i ¿dkm in Sa ha lo ris; 11; sancti Martini episcopi; 12: sancti Martini papae et martiris; 13: sancti Brice i episcopi; 18: Dedicai io Petri et Pauli: 19: sanctae Helyzabeth; 22: sanctae Ceciliae virginis et mani ris; 23: sancti Clementis papae; 24; sancti Grisogoni martiris; 25: sanctae Kailierine virginis ei martiris; 29: sancti Satomini; vigilia; 3ft; sancti Andrcac apustoli*.

DECEMBRIE: I: sancti Eligii episcopi; 2. sánete Babiarie virginis; 4: sánete Barbarae virginis ei martiris **2** sancti Sabbe abbatis; **ţi sancti Nicotiî episcopi sancti \mbrcsu episcopi** 8; **onceptio beate Marie; II; sancti Damasi papae; 13: sancie Lucie \ uginis et martiris; M:sancti Anelli presbiteris; 20: vigilia; 21. sancti fhomeapostoli: 24: vigilia; 25 NaUvttas Domini; 26: sancti Stephani martiris; 27 sandi Johannis evangeliste; 2S sanctorum innoccntium: 29: sancti Thome arhiepiscopi; 30; sancti Sivestri papae.** Wl ' ' K

; tvww* -v
'' r ' ' :
' PAtilit-nmifccrrm.u
n.. *d*
n c . ''
t .
-Set tWnnttwkicpi cţ oo



Fig. 2: fol. 12 blazon

Fig I fol. 1. prima pagină din calendar.



' VQltSv XPt dv^wir
■ * ' nuferum ţwAtotvm mani



'I o

odemmnintnAiaoBiInAn" I , 'n. \»<iigtti(Rmo ttnţcmv ur * \ .vrWlr-oVi wsnuam crvMrn',. • t^ix ţw«t mtrnt er ooi'dc \ , i uoto tuWmguvtau drfiftani ' **'"ţ J^vt. Donmuwa San^W .**

mariA

■ I ««i-ţa mtaiiifi dcmua mutt/

uiţtr Ifruin". er-ttt
dl^SH
xix b



k

Set fihwftn p'

p



rnnanr i-. imdmi coF,"
tx c
d
Xni c "Tmnfl-rno *Că* iran ci fa
vt f SatolM&ţ^c(A *$*
rmt m b
5â« Stil*
idtc
c
,*i d
rr porotii xiv f • ' vr« *¡r*
*vt *9*
v h
c ytu ii) nit îl it c
/ Primi <fIftticwtu *x o-*

1 $fi bcmabc ApTi

vn e Şrtîtmorm drjMdu.1

.Fig. 4: fol. 5, filă dc calendar cu numele *Sf BemaivJino da Sima* în 2(1 mai Fig 5: pagină dc manuscris



pMffimr cloqtnaons mn n niaiu.iriocrr disnia inqmifportii moftmprrXfccm»«
adnitprmnlGrt iv dknipmrmWs.^^vi
. îmr ttiin.i rlrcu adormi driiiOi ftiAiuwns fi cMdfiprmrrrx Antr tfonims *y*
-Jiytpromi riî tfra l<Tplfi Titii ci o ruis Or bi$ tmîirtim Jţ«im iii li cjitT bit.tiu mrr(4j& ■iiM
ip-^jmudnii
ftind.iint «tm.erfV
fJtitm»jpinmir«i ' Qiil16 crndcr i m 6 irmdomtm^iurcţiuâ fiabi t Hilaro GincTx>
rinsX Nil «vnp *mA*

„La păstrare sub întuneric". *Căderea îngerilor* în iconografia din Ţara Roniâncască[1]

Lector univ. dr. Silvia MÀJUN-BÀRÎJTCIEFF Faadtatea du Litere Universitatea din București sitviabmartnt&yahoo.fr

Ahlntl

The article analyses one of the topics that were examined from a literary perspective by Emil Turdeanu during his scientific career. Following the footsteps of the well known Romanian researcher, the current study lotuses on the same topic or the *fait of the angels,* but from an icouograpliical point oT view. The geographical area is Wallachia. a place where the subject was often encountered during the lfith - is"' ccuhirics. Our aims arc to identify the origin of the representation of the *fail of the* ¡mgeis on the Rom ani an

1 Acest text reprezintă varianta in română a studiului „«Stored in the Dark». Tîie *Fait of the Angels* in Walachia's Iconography*', publicat in *Transytvanian* flei'icw, supliment 1/2012,

territory, the significance ofiis introduc Eton in the wall paintings, sources of inspiration in the area, as well *as* **the evolution of the topic during approximately t v. o centuries.**
Key wonts: Fallen angels, iconography, wall paintings. Orthodox church, Wallachia.

Intre preocupările ştiinţifice ale lui Emil Turdeanu, textele apocrife au constituit, până la sfârşitul vieţii, o coordonata constanta de cercetare. Istoricul literar şi-a manifestat interesul pentru o serie de teme cu valenţe escatologice, în rândul cărora s-a afiat şi cea a *căderii îngerilor*. Probabil că legenda a intrat în atenţia sa graţie profesorului Nicolae Cart oj an. care ova include în analizele sale alături de alte apocrife ale Vechiului Testament.'

în numărul *2* din 19S2 al *Hi vis ti di Studi Bizantini e Slavi*, Emil Turdeanu publică « Le Mythe des anges déchus: traditions littéraires de l'Europe Occidentale et Orientale »\ studiu consacrat variantelor temei din Antichitate până in epoca romantică. Rezultatele examinării amănunţite a tradiţiei literare şi folclorice din ambele arii culturale creştine au fost republicate la mijlocul anilor '90, hitr-o ediţie semnată împreună cu Laetitia Turdeanu-Cartojan şi îngrijită de Mircea Anghelescu, într-un demers de a facilita accesul publicului din România la scrierile cercetătorului apărute în exil.

Având ca punct de plecare această contribuţie ştiinţifică, ne vom concentra, In cele ce urmează, asupra prezenţei prăbuşirii îngerilor **în** iconografia din Muntenia şi Oltenia de la finele epocii medievale şi din epoca modernă.
Pentru a înţelege semnificaţiile ce decurg din sintaxa plastică, vom evoca mai întâi textele care au putut genera reprezentări vizuale ale păcatelor unora dintre fiinţele celeste

.Cele dintâi referinţe, in acest sens, sunt cele vetero-testamentare, începând cu unele versete ale *Facerii,* unde este menţionata eroarea comisă de „fiii lui Dumnezeu", aceea de a se uni cu „fiicele oamenilor";

„tar după ce au început a se înmulţi oamenii pe pământ şi li s-au născut fiice / Fiii lui Dumnezeu, văzând că fiicele oamenilor sunt fiumoase, şi-au ales dintre ele soţii, care pe cine a voit. / Dar Domnul Dumnezeu a zis: « Nu va rămâne Duhul Meu pururea în oamenii aceştia, pentru că sunt numai trup. Deci zilele lor să mai fie o sută douăzeci de ani »! / in vremea aceea s-au ivit pe pământ uriaşi, mai cu seamă de când fiii lui Dumnezeu începuseră a intra la fiicele oamenilor şi acestea începuseră a le naşte fii: aceştia sunt vestiţii viteji din vechime". *(Facerea,* 6; M)

Prima greşeală a îngerilor ca „fii ai lui Dumnezeu" decurge, am văzut, dintr-o alianţă matrimonială improprie. Rodul ei - apariţia unor fiinţe diferite, uriaşii - este rezultam! unei combinaţii intre puterea celestă, exprimată in supradimensionarea fizică, şi trăsăturile umane. La originea unei noi specii se află aşadar încălcarea unui tabu, abatere materializară într-un stigmat care va alimenta arhetipul gigantului.

Spre deosebire de *Vechiul Testament,* unde referinţele la *căderea îngerilor* nu sunt extinse, literatura apocaliptică necanonică a conservat un text mai amplu despre ieşirea din lege a uneia dintre comunităţile de îngeri, scriere cunoscută sub numele de *Cartea Ini Enoh,* ce a supravieţuit aproape complet în etiopiană şi fragmentar în limba greacă'. Două sunt cauzele pe care Emil Turdeanu le identifică la originea culpei angelice: pe de o parte concupiscenţa, pe de alta, cunoaşterea, ca in cazul strămoşilor Adam şi Eva.' Există şi alte tradiţii mitice aparţinând universului cultural iudaic şi islamic[1], însă tradiţiile româneşti au ca origine îndepărtată această versiune.

Textul etiopian are la bază o variantă canonică dispărută, al cărei conţinut era strâns legal de deja citatele versete din *Facerea*[T]. El cuprinde o petiţie a îngerilor păcătoşi către divinitate, înaintată prin intermediul unui mesager, Enoh, descendent al lui Adam prin Set, Această cerere va fi refuzată, cei căzuţi fiind condamnaţi să-şi ispăşească pedeapsa într-un „loc unde lucrurile erau tară noimă".

„Şi am văzut acolo ceva înfricoşător: nu era deasupra cer şi nici dedesubt pământ, ci un loc lipsit de noimă şt îngrozitor. Şi acolo am văzut şapte stele din cer înlănţuite acolo unele cu altele, ca nişte munţi uriaşi arzând cu foc, După aceea am spus: « Care este păcatul lor de sunt aşa înlănţuite şi pentru ce au fost aruncate aici »? Apoi a zis Uriel, unul din îngerii cei sfinţi, care era cu mine şi era una dintre căpeteniile acestora: « Enoh. de ce întrebi aceasta şi de ce doreşti adevărul ? Acestea sunt dintre stelele cerului care au încălcat porunca Domnului şi sunt ţinute aici până când vor trece zece milioane de ani, timpul potrivit păcatelor lor». Şi de-acolo am plecat intr-un alt Ioc, care era şi mai înfricoşător decât cel dinainte şi am văzut un lucru îngrozitor: un foc mare ce ardea cu putere, şi locul acela era despuiat ca o genune, fiind umplut de coloane de foc ce coborau, ţi a cărui cupindere nu o puteam vedea şi nici bănui. După aceea am spus: « Cât de înfricoşător este acest loc şi cât de îngrozitor este de privit »¡Apoi

Li riel mi-a răspuns, unul dintre îngerii cei sfinţi care se afla cu mine, şi mi-a zis: « Enoh, de ce te temi şi te înfricoşezi atâta »? Şi eu am răspuns: t< Din pricina acestui loc înfricoşător şi din cauza durerii ce îi sunt martor ». Şi el mi-a spus: « Acest loc este temniţa îngerilor şi aici vor rămâne pe vecie »"*,

In ciuda faptului că naraţiunea viziunii lui Enoh nu a ajuns în manuscrisele româneşti, elemente descriptive privind vinovăţia îngerilor au pătruns în spaţiul autohton prin intermediul cronografelor bizantine, fiind difuzate ui teri от în cazanii sau alte ser ieri*. *Palia istorica,* de pildă, relatează încă de la primele file, necuviinţa unuia dintre îngeri. Lucifer, de a se măsura cu Dumnezeu. Pentru orgoliul său, „steaua strălucitoare, feciorul dimineţii", aşa cum apare în profeţiile lui Isa i a *(Isa ia,* 14: 12), este pedepsit imediat şi fară drept de apel cu o prăbuşire vijelioasă în străfundurile iadului.[1]

Identitatea textuală a acestui înger căzut nu este nici pe departe unitară, ci oscilează intre o fiinţă angelică subordonată divinităţii şi un adversar al Tatălui Ceresc. în *Carlea lui Iov (iov,* 1:6-12), Satan, din verbul ebraic *Salan* (- a se opune, a complota împotriva)[11], este unul dintre „curtenii" lui Dumnezeu, care îl încearcă pe binecredinciosul personaj vetero-testamentar, dar numai cu acordul propriului Stăpân, in mărturiile proorocului Zaharia (*Zaharia,* 3: l-2), Satan se suprapune unei creaturi care îl înfruntă pe îngerul Domnului in faţa marelui preot losua.

in *Apoca lipsa Sfântului han* (12: 9). el este diavolul, (gr *diabolos =* „oponent", acuzator"[1]„calomniator", „dezbinător '[11]) „balaurul cel mare" şi „şarpele cel de demult", năruit în beznă împreună cu îngerii săi.[11]

Observaţiile care stau la baza acestui excurs în iconografia românească sunt rezultatul analizei a treizeci şi două de reprezentări ale *căderii îngerilor* din ansambluri monastice şi biserici de mir din Oltenia şi Muntenia, decorate în secolele XVIII-X1X.

De când datează reprezentarea in geografia vizuală autohtonă şi cum a ajuns aici? Cea dintâi inserţie în pictura murală din Ţara Românească se produce în ultimul deceniu al veacului al XVII-lea, odată cu împodobirea edificiului din Hurezi, de către Constantinos, loan. Andrei. Stan, Neagoeşi loachim.[J'] Înglobată structurii parietale a pridvorului, împreună cu alte subiecte escatologice precum *Judecata de apoi, Psalmii 148-150, Para Uda bogatului* ***nemilostiv*** *şl a* ***săracului*** *Lazăr*, această scenă a fost plasată pe timpanul vestic, acolo unde se va menţine în majoritatea ocurenţelor sale. Meritul de a o aduce în iconografia epocii brâncoveneşti îi revine lui Constantinos, pictor grec care o va fi întâlnit, probabil. în arhitectura religioasă din Epir,[2]

1" Într-o scriere apocrifă creţtină din sec. a! IV-lea, conducătorul demonilor este Beelzebul „Domnul muştelor[1]", cf- Arvind SHARMA, *op. cit.,* p. 52), singoral rámás din ceata celor răzvrătiţi- Vezi *Testamentul lui Sobmon. Regele, demonii* fi *zidirea Templului,* trad inedită din greacă veche ţi stud. int rod de Ştefan Colceriu, Bucureşti, Ed Humanitas, 2010, p. 70.

2'* Cori na POPA presupune ci zugravul grec ar fi putut veni din F.pir sau Thesalia, dar cú lucrase ţi in locaşurile Muntelui Athos. Veii „Pictura murală a bisericilor de la Hurezi

La Hurezi, *căderea îngerilor* este alcătuită din trei registre. Primul dintre ele îl înfăţişează pe *Dumnezeu cel vechi de zile*, înscris într-un semicerc, binecuvântând cu mâna dreaptă, în timp ce cu cealaltă ţine globul crucifer. Poartă veşminte albe, strălucitoare, care ii atestă atotputernicia, ca în vedenia lui Daniel: „Am privit păuă când au fost aşezate scaune, şi S-a aşezat Cel vechi de zile; îmbrăcămintea Lui era albă ca zăpada, iar părnl capului Său curat ca lâna". *{Daniel,* 7*: 9y*| Mai jos, în al doilea registru, este figurai din seini profil. Arhanghelul Mihail, cu sabia ridicată în poziţie de luptă, cu teaca la brâu şi un disc în mâna stângă. Inscripţia cu monograma X de pe disc îl recomandă pe Mihail ca mesager al lui Hristos (etimologic un arhanghel - gr *arxaggelos* - e principalul trimis, cel mai important intermediar între divinitate şi umanitate)[1]". Este înveşmântat în straie de soldat, iar de pe umeri îi atârnă o mantie, atribute ce îi confirmă apartenenţa la ierarhia celestă a arhanghelilor.'* De-o pane şi de alta acestuia, sunt redate, în genunchi, grupuri de îngeri, cu braţele întinse spre căpetenia lor. Delimitarea de registrul următor se face printr-un şir de nori sferici alburii, meniţi să despartă în chip limpede cetele loiale lui Dumnezeu de cele ticăloase.

Luând în considerare puterea de iradiere şi prestigiul de care se va bucura pictura de la Hurezi în mediul postbrâncovenesc al şcolilor de zugravi, putem înţelege de ce scena prăbuşirii îngerilor va fi reluata, mai mult ori mai puţin fidel, în programele artistice ale bisericilor din secolele următoare.

ţi orizontul cui tura J aj epocii brăncoveneşti" p, 147 ţi nota JQ2 din cap, „Pridvorul'' în Corma POPA, Ioana [ANCOVESCU. *Mănăstirea Hurezi,* Rue uneşti. Ed. Simetria, 2009, p. 242.

Constantine CAVARNOS, G/iírf *de iconografie bizantină*, trad. din engl. de Anca Popescu, ed îngr. de Ştefan lonescu-Berechet, Bucureşti, Ed. Sopliia, 2005, p. 173.

Pentru etimologie, vezi Au rélien LE MAILLOT, *Les anges sont-its nés en Mésopotamie? Une étude comparative entre tes génies du Proche-Orient antique et les anges de la Bible?,* Paris, Éd, L'Harmattan, 2009, p. 23; pentru interpretarea simboiisticii angelice, veri Constantine CAVARNOS, *op. cit.,* pp. 206-207.

" Descrierea felului în care trebuie reprezentaţi arhanghelii poate li găsitâ Ia Dionisie din FURNA, *Erminia picturii bizantine,* ed, Lngr de C- SSndulescu-Verna, Bucureşti, E4-Sophia, 2000, p- 67; Hlie Mirón CR1STEA, *Iconografia ţi întocmirile din internul Bisericei Răsăritene,* Sibiu. Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1905, p. S3, ʷ Jean-Paul CLÉBERT, *Bestiar fabulos. Dicţionar de simboluri animaliere,* trad. de Rodica Maria Valter ţi Radu Valter, Bucureşti, Artemis & Caval lioti, 1995, p. 174; Jurgis BALTRUSAITIS, *Evul Mediu fantastic,* IratL de Valentina Grigorescu, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1975, pp. 126-127.

Ultimul registru al scenei coboară din înaltul cerului în adâncurile tulburi ale unei lumi informe. Din vălătucii de nori, îngerii necugetaţi alunecă spre întuneric. Zugravul de la mănăstirea vâlceană i-a surprins în mai multe etape ale metamorfozei: patru dintre ei se află la începutul căderii, fizionomia angelică nu le-a dispărut; unii, în tranziţia spre corporalitatea demonică poarta încă stiharele ierarhiei din care provin; în sfârşit, alţii au devenit deja făpturile nopţii, brune, cu bărbi roşiatice, gheare ascuţite, coarne şi aripi de liliac. Zborul sideral cedează locul planării îngreunate a mamiferului înaripat care a pătruns, din veacul al XI Mea, în bestiarul malefic din apusul Europe i'°.Transformarea progresivă a îngerilor esie prescrisă de manuale de pictură postbizantină, aşa cum reiese din celebra erminie din secolul al XVMl-lea. a lui Dionisie din Fuma-l.

în partea inferioară a imaginii, pământul se deschide ca o gură imensă pregătită să-i înghită pe demonii înlănţuiţi, amintiţi în *Epistola Sfântului Apostol ¡uda.* „Iar pe îngerii care nu şi-au păzit vrednicia, ci au părăsit locaşul lor, i-a pus la păstrare sub întuneric, în lanţuri veşnice, spre judecata zilei celei mari". *(Iuda,* 1:6)

Surparea îngerilor pare să atingă climaxul in acest verset, unde vinovaţii sunt meniţi maximei penitenţe - ispăşirea nu in obscuritate, ci chiar mai mult decât atât, in *josnicie,* „sub întuneric".

Reprezentarea de la Hurezi îşi are antecesorii în ansamblurile murale post bizanţ ine din Epir. Pe insula loan ni na, la mănăstirea Filan tro pi non, Gheorghe şi Frangos Condaris au introdus în exonartex, prin pictura din 1542, tema *păcatului îngeresc -l* Modelele celor doi fraţi tebani pentru episodul respectiv sunt divergente: pe de o parte, e vorba de tradiţia picturii localc în care şcoala cretană arc un cuvânt greu de spus, pe de altă pane, de surse de inspiraţie occidentale. Calmului compoziţiilor cretane aduse în frescele din regiune de binecunoscutul artist Teofan, i se opun frământarea şi dezordinea vizuală din segmentul prăbuşirii proprîu-zîse, originare în vreo gravură italiană cu circulaţie în epocă.*Căderea* va fi aleasă la 1603 să decoreze ţi o pane a trapezei Mănăstirii Dionisiu. In locaşul a cărui pictură fusese încredinţata lui Zorzis, maniera de figurare va fi mult mai aproape de canonul bizantin, degajând ordine şi simetrie.-l Varianta din edificiul atonit, cu Hristos în ipostază de arhiereu, înconjurat de mai multe ierarhii îngereşti^ celebrând alungarea lui Luci fer nu va ajunge în iconografia din Ţara Românească. Zorzis îi va lăsa Iui Salan veşmintele dinainte de propria-i năruire, în conformitate cu principiul ariei bizantine de a nu recurge la un număr prea mare de figuri şî elemente din sfera negativului.'[7] Nu e de mirare că pictorii perioadei moderne se vor îndrepta către varianta de la Filantropinon, căci ea corespunde mult mai bine contextului anistic ortodox din Balcani, gustului pentru asimetrie, vari abilitate, narativ, exprimat tot mai desluşit în veacul al XVllI-lea.

[Jl] „Cirul ţi Hrislos ţezând pe scaun ca un împăiat, ţinând în mână o Evanghelic, pe care «rte « Vtoat-tm pe Satana ca un fulger căzând din cer ». Şi împrejurul lui Hristos cetele îngerilor stând cu frică ţi arhanghelul Mihail stând în mijloc ţi pc Hristos aratându-l celorlalte cele, le grăieşte într-o hârtie: « Să slăm bine, să stăm cu frică »! « Veniţi să ne închinăm [ţi si cădem inainteaj împăratului nostru Dumnezeu ». [Aceştia se fac pe nori, iar] in jurul lor [fă] dealuri, şi în mijlocul dealurilor prăpastie mare, ţi deasupra

prăpastie! [scrie]: « Tartarul », Şi [fa] ceata lui I.ucjfer căzând din cer; [pe îngerii ce cad şi sunt aproape de cer ft-i tot cu chip îngeresc, dar mai schimbaţi, nu luminoşi ca mai întâi]. Iar mai jos alţi îngeri mai negri, şi mai jos alţii ţi mai întunecaţi. Şi sub aceţlia ¡araţi alţii, jumătate îngeri şi jumătate demoni, şi incâ ţi alţii desăvârţit demoni negri şi întunecaţi. Şi din jos de toţi, înlăuntru in Tartar (fă pe) diavolul Lucifer, [cu coarne, schimonosit), mai întunecat ţi decât toţi mai sălbatic, zăcând lungit cu faţa in jos ţi uitându-se in sus¹*. Cf, *Ermima picturii bizantine, op. cit.*, p. 67-

" Miltiadis-Miltos G AR] DIS, *La pe ini urc murale dans Ic inonde orthodoxe après la chute de Byzance (14B0-J600) et dans les pays sous domination étrangère,* Athènes, Éds. C. Spanos, 1989, p. 173.

Ibidem,* p. ISO. ;< *Ibidem.

ᵉ Descrierea ţi rolul ierarhiilor îngereţti la Sfântul Dionisie AREOPAG ITUL, Operv *complete,* trad, introd şi note de Dumitru Stâniloae, Bucureşti, Ed. Paideia, 1996, pp, 23-29.

^ Pentru allé reprezentări ale căderii iui Satan in iconografia ortodoxă, vezi mănăstirea Hilandar (1622) şi alte edificii în Smiljka GAlîELlC, „The Fall of Satan in Byzantine and Post-Byzantine Art", in „Zogmph", nr. 23/1993, pp. 65-73.

=⁷ Constantine CAVARNOS, *op. cit.,* p, 200. Vezi ţi reproducerile Smiîjkel GABELlC, *op. cit.,* pp. 68-69.

Când vine vorba despre modele, naraţiunile de la Hurezi, prevestitoare ale unui timp nou, în care „fiecare strat va produce ţi va promova o artă care sâ-i fie specifică"[2'] suni consecvent invocate. Influenţa asupra edificiilor religioase din secolele următoare se întrevede in preluarea din mănăstirea lui Brâncaveanu a ipostazei lui *Dumnezeu cel vechi de zile* şi nu a lui Hristos, după indicaţiile ermîniei^ Pe Tatăl Ceresc îl vom întâlni aşadar la Stoeneştî, Pîtaru, Aninoasa, Bucuresti-Mântuleasa, Goleşti i-Badii. Titireciu. Breasta, Urşani. Târgu-Cărbuneşti (Cojani), Mi Ieşti, Câinenii Mici („Sfântul Nicolae"). într-un amplu studiu consacrat iconografiei bizantine. Constantine Cavamos susţine că, în ciuda faptului câ infaţişeazâ figura unui bătrân cu barba albă, reprezentarea face trimitere la a doua ipostază a Treimii, adică la Hristos şi nu la Dumnezeu-TatăL Lămuriri in acest sens ar aduce imnografia Bisericii Ortodoxe, în care se întâlnesc versete de felul „Pmnc cu trupul, Cel vechi cu anii cu uimire este văzut în ziua de astăzi şi in templu este adus".[14] Identificarea cu prima persoană a Treimii se produce insă din aria greacă. în fiescă, in icoane sau chiar în lucrări de iconografieEa se va perpetua în pictura murală de la noi, unde aureola Celui vechi de zile nu are crucea înscrisă, emblema lui Hristos, ci triunghiul Tatălui.[11]

La Mănăstirea Valea, în judeţul Argeş, Cuvântul întrupai nu mai este inclus în centrul primului semicerc, ci în dreapta acestuia, iu partea stângă pictorul plasând un înger cu filacter, pentru a echilibra compoziţia. în fresca de la IS20 a bisericii din Tetoiu, prezenţa divinităţii a fost marcată prin inserarea triunghiului cu ochiul atoa te văzător.

Cheia secvenţei iconografice a căderii se află însă în mâinile „celui dintâi dintre îngerii păzitori" *(Daniel* 10; 13), el guvernează întreaga imagine, din semiprofil, cu aripile fluturând. Dacă divinitatea nu-şi dezvăluie chipul în toate ansamblurile murale identificate, Mihail nu poate lipsi din niciunul, el fiind reprezentantul din ierarhia celestă cel mai apropiat de slavă. Numele însuşi - *cine este ca Dumnezeu?* - o interogaţie care afirmă unicitatea divină, îi arată statutul privilegiat şi îi demonstrează smerenia"; la Mănăstirea Valea, aureola arhanghelului în interiorul căreia este înscris un triunghi reia nimbul divin din

registrul superior, confinnare a puterii pe care o întruchipează. El este mesagerul justiţiar, apărătorul credincioşilor, cel ce avertizează asupra obligaţiei de a fi vigilenţi pentru a nu repeta greşeala îngerilor neascultători"[1]. „Să stăm bine, să stăm cu frică...", aceste cuvinte se desfăşoară pe filacterele frescelor de la Gol eşti i- Badii, Titireciu, Urlueni, Tetoiu, Bărbăteşti-Iernatic, Râjleţu-Govora, Mileşli, Sâmbureşti, Târgu-Cărbuneşti, Câinenii Mici, Homorâciu. Autoritatea asupra cetelor de îngeri răzvrătiţi este conţinută de poziţia ascendentă a săbiei, atribut consecvent al arhanghelului, vizibil şi în alte decupaje iconografice, precum cel de la Ostrov, Olt (1787) ori cel de la Copăceni, Vâlcea (1804), pe banderola căruia zugravii Manole şi Dinu din Gorj au notat: „Tot cine va intra în biserică necurat / De sabie va fi tăiat".

Probabil cea mai interesanta parte a naraţiunilor ce transpun artistic tema *căderii îngerilor* se reflectă în ultimul registru iconografic. Aici încape şi maximum de abordări, aţa cum se poate remarca din colecţia de reprezentări studiate. Tiparul vizual de la Hurezi, în care preschimbarea îngerilor este redată gradat, se menţine în mai multe ocurenţe, cu diferenţa că cele trei trepte ale metamorfozei au fost reduse la două în ctitoriile de la Sărăcineşti, Stoeneşti, Goleştii-Badii, Valea, Otetelişu, Sâmbureşti sau Bârseşti. în alte localităţi din Muntenia şi Oltenia - la Bucureşti-Mântui ea sa, Titeşti, Preajba de Pădure. Urlueni, Ciureşti, Corbi - transformarea este un act încheiat, ce instituie o fractură definitivă între ierarhia îngerească si combatanţii întunericului.

La Breasta, competenţa Arhanghelului Mihail de a-î ţine la distanţă pe aceştia din urmă a fost substituită cu funcţia liturgică a grupurilor celeste, aşa încât demonii nu mai apar pe timpanul vestic al pridvorului.

în apariţiile ei, nimicnicia îmbracă o cromatică diversă, de la ocru la roşiatic, de la gri uri deschise la brun uri întunecate. Cât priveşte dimensiunea, manualele bizantine insistă asupra reprezentării la scară diminuată a personajelor negative în comparaţie cu eroii artei sacre.[3]- în cazul arhitecturii româneşti, sugestiei nu i se dă curs în toate biserici le din secolul al XlX-lea, de pildă la Ciureşti, Corbi sau Bărbăteşti-lemaiic.

Geometria lumii de „sub întuneric" cuprinde uneori, în adâncurile imaginate de pictorii români, silueta schimonosită a lui Luci fer, conducătorul revoltei angelice. Astfel, Satan individualizat înregistrează doua ocurenţe. în pridvorul Mănăstirii Valea, pe latura sudică, a fost figurat in zona mediană a registrului inferior, la dimensiuni mai mari decât slujitorii lui. cu trupul în nuanţe de ocru, poziţia dorsala subliniindu-i statutul de fiinţă decăzută din graţia divină. Inserţia in regiunea meridională a imaginii, în linie dreaptă faţă de reprezentarea punctului maxim al cent lui, instituie un raport antinomic perfect între culmile binelui şi *mundus suhterraneus.* A doua prezenţă este mai timpurie decât cea din locaşul argeşean şi aparţine bisericii Stoeneşti-Drugăneşti (1724). Distingerea din grupul damnaţilor se produce de asemenea la nivel morfologic - Luci fer este mai mare decât restul demonilor şi de culoare gri-cenuşie - şi la nivel sintactic - aşezarea sa fiind în locul unde altădată va fi zugrăvită gura Leviathanului (a se vedea imaginea de la Bărbăteşti-lematic).

Pentru artiştii epocii modeme, corpurile diavoleşti oferă un prilej de exersare a creativităţii. Viermuiala I uc i fer ică - exprimată extrem de sugestiv în p ic mra bisericii Mântuleasa ori, mai târziu, în cea de la Pleşeşti - a stimulat reprezentările mentalului colectiv, dispus să pună în circulaţie descrieri detaliate ale eşecului unora dintre îngeri.

„Si cădeau de se făcuse pământul negru de atâta drăcime. Dar Dumnezeu a poruncit ca nici pământul să nu-i primească, pentru că îi era frică să nu-i omoare pe oameni, şi s-au deschis pământurile sub ei, de au căzut până-n beznele iadului. Trei zile au căzut întruna fără conteneală, până s-a golit cerul de ei. Atunci îngerul Ga vrii[1] a ridicat mâna dreaptă, ca fiecare drac să râmâie acolo unde l-a prins clipa blagoslovirii. Aşa au încremenit toţi pe unde se aflau atunci: unii in fundul pământului, alţii pe pământ, alţii prin ape, alţii prin văzduh, unii cu gura în jos, alţii zvârcolindu-se, în sfârşit în toate chipurile".*

Cea mai izbutită creaţie, din punct de vedere coiupoziţional şi stilistic, este cea de la biserica din Urşani, ctitorie a vătafului de plai loan Urşanu, Şi aici au lucrat mai mulţi zugravi, după cum o atesta inscripţiile de pe pereţii exteriori şi interiori ai locaşului."

Spre deosebire de majoritatea edificiilor, inclusiv de mănăstirea Hurezi, la Urşani, scena căderii a fost plasată pe latura nordică a naosului, in registrul superior, deasupra unor episoade din viaţa Maicii Domnului şi din activitatea publică a lui lisus,

in înaltul cerului, *Cel vechi de zile* guvernează dintr-un cerc tivit cu nori globulari; din nucleul compoziţional, raze trandafirii se răsfrâng in toate direcţiile, arătând puterea de expansiune spirituala a centrului. Dedesubt, Mihail cu aripile întinse, anunţă cu trâmbiţa verdictul implacabil al prăvălirii cetelor răzvrătite în întuneric. în dreapta arhanghelului, Îngeri tineri, înveşmântaţi in haine albe[1'], confirmă justeţea şi i revoc abilitatea sentinţei divine. Un alt şir de nori separă lumea armoniei desăvârşite de nevolnicia demonică. *£Jttte$~*.ut ii aruncă în afara imperiului etern pe îngerii vinovaţi, care îşi contemplă neputincioşi involuţia. La Urşani, gradarea metamorfozei atinge apogeul; prin tunicile strălucitoare ţâşnesc membre pământii ori de un roşu înnegurat. Dacă la Hurezi, aripile de liliac luau locul celor de înger, aici, dispar definitiv, căderea fiind cu atât mai dureroasă. Labe cu gheare ascuţite schimbă regnul acestor finţe; pletele devin coame, bărbiile delicate se prelungesc în terminaţii caprine. Chipurile au fost plămădite din profil, plstrându-se principiul artei bizantine de

1 **Dinii *zugrav sudu Gorj, 7134* (=1805-1806), *ci.* inscripţiei din pictura exterioara. Vezi ţi Victor BRATULESCU, „Biserici din Vâlcea, II" in *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice,* anul XXX, fasc, 93. iul ie-septembrie, 1937, p. 99; tn interior au semnat Mi teu, Gheorgbe ţi Preda din Gorj, cf. Constantin BAI, AN (coord,), *op. cit., p.* 529, ʷ In arta bizantină, îngerii apropiaţi de Slava lui Dumnezeu sunt figuraţi in haine de culoare albă, aidoma lui Hristos în ipostaza *Cet vechi de zile.* Vezi I. D. ŞTEFAN ESC U, *Iconografia artei bizantine ţi a picturii feudale romaneşti,* Bucureţti, Ed, Meridiane, 1973, p 192. ™ Constantine CAVARNOS,i>p. *cit.,* p. *17.***

^'Penlru inovaţii artistice in pictura brâncuvenească, vezi Corina POPA, toana IANCOVESCU, *op. cit.,* pp 99-144 ţi Cornelia PII.I.AT, .i) pictura târzie brâncovenească la biserica din Stoeneţti'Drugăneţti", in „Studii ţi Cercetări de Istoria Artei", seria Artă Plastică, t. 17, nr, 1, Bucurcţti,pp.« III.

a-i înfăţişa pe demoni incomplet'", încrengătura trupurilor rostogolite amplifică impresia dezordinii apocaliptice. Insistenţa asupra detaliului corespunde interesului dovedit de zugravii bisericii vâlcene pentru decoraţia fitomorfa, vizibil de-a lungul întregului spaţiu sacru. Este, fără îndoială, o altă dovadă a gustului pentru ornament, care pătrunde în edificii odată cu pictura brâncovenească, unde pasajele dintre secvenţele iconografice nu mai sunt lăsate libere,"

Concluzii

Reprezentările *câderli îngerilor* din perimetrul arhitecturii religioase valahe sintetizează parcursul artei sacre româneşti de la sfârşitul epocii medievale până in modernitatea târzie. în cadrul acestui subiect iconografic se întâlnesc în mod fericit filonul artistic al ortodoxiei, cel ce alcătuieşte de altfel osatura ariei bisericeşti autohtone, cu o serie de elemente apusene, care au ajuns aici fie prin intermediari, fie în mod direct. Dincolo de întâlnirea culturală dintre est şi vest, tema păcatului angelic prezentă în edificiile de cult muntene şi oltene constituie proba convingătoare că raporturile cu modelele vizuale asimilate în *durata lungă* au fost regândite pe teritoriul românesc, atestând existenţa unui discurs artistic singular la sud de Carpaţi.Bibliografie

AREOPAG! TUL, Dion i sie. *Opere complete*, **trad., in [rod şi note de Dumitru Stâniloac, Bucureşti, Ed. Paideia, 19%;**

BARBU, Daniel, „Arta brâncovcncască: semnele timpului şi structurile spaţiului", în {coord.J Paul Ccmovodcanu, Florin Constant: ni u. *Constantin Brâncoveamt,* Bucurcşti, Ed. Academici. 1989: BĂLAN, Constantin, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Vâlcea (sec.* ***XIV-1848K*** Bucureşti, Ed. Acadcmtct, 2005;

BALTRUSAITIS, Jurgis, *Evul Mediu fantastic,* trad, de Valentina G rigorcscu, Bucureşti, Ed. Meridiane,

1975;

BRĂTULESCU, Victor. „Biserici din Vâlcea, 11", în „Buletinul Cornisiunii Monumentelor Istorice", anul XXX, fasc. 93, iulie-septembrie, 1937;

****Cartea lui linoh*, ed. a II-a, trad, din cngl. de Alexandru Angliei, Bucureşti, Ed. Herald, 2010; CARTOJAN, Nicolae. *Cărţile populare în literatura română,* cd. îngr. de Alexandru Chiriacescu, cuvânt înainte de Dan Zamfucscu, postfaţa de Mihai Moniru, vol. II. Bucurcşti, Ed. Enciclopedică, 1974: CAVA RN OS, Constantine, *Chid de iconografie bizantină,* trad, din cngl. de Anca Pope seu, cd. îngr. de Ştefan loncscu-Bcrcchct, Bucureşti. Ed. Sophia, 2005;

CLÉBERT, Jean-Paul, *Bestiarfabulos, Dicţionar de simboluri animaliere,* trad, de Rodica Maria Valter şi Radu Valter, Bucureşti, Artemis & Cavallioti, 1995;

CRI STEA, El ie M iron. *Iconografia şi întocmirile din internul Bisericii Răsăritene.* **Sibiu, Tiparul Tipografici Arh ¡diecezane, 1905:**

FOU1LLOUX, Danielle, LANG LOI S, Anne, LE MO IGNÉ, Alice, SPIESS, Françoise, THIBAUT Madeleine, TREBUCHON, Renie. *Dicţionarul cultural ai Bibliei. Referinţe iconografice, literare, muzicale şi cinematografice*, ed. a ll-a, Bucureşti, Ed. Nemira, 20(16:

FURNA, Dion i sie din. *lîrminia picturii bizantine,* cd, ingr. de C, Sandul esc u-Vema. Bucureşti. Ed, Sophia, 2000;

GABELIC, Smilfka, *Cycles of the Archangels in Byzantine Art,* Beograd, 1991;

GABELIC, Smiljka, „The Fall of Satan in Byzantine and Post-Byzantine Art", în „Zograph", nr. 23/1993:

GARIDIS, Miltiadis-Miltos, *La peinture murale dans le monde orthodoxe après la chute de Byzance* ***(1450-1600)*** *et dans les pays sous domination étrangère,* **Athènes, Eds. C. Spanos, 1989;**

GILBERT-DUBOIS, Claude, *Mythologies de l'Occident,* Pans, Éd. Ellipses, 21K17;

*+**Palia istorică,* stud, filolog., stud, lingv. si cd. de Alexandra Moraru şi Mihai Moraru, Bucureşti,
Ed. Fundaţia Naţională pentru Ştiinţa şi Artă. Acadcmia Română, Institutul dc Lingvistici lorgu Iordan,

21X11;
LE MAILLOT, Aurelicn. *Les anges sont-Us nés en Mésopotamie? Une étude comparative entre les génies du Proche-Orient antique et les anges de la Bible?,* Paris, Éd. F Harmattan, 2009; OLAR, Ovidiu Victor, *împăratul înaripat. Cultul Arhanghelului Mihai i in lumea bizantină,* Bucurcşti, Ed. Anastasia, 2004;
OLINESCU, **Mareei**, *Mitologie românească. Cu desene .ţi xilogravuri de autor,* cd, Crit. şi pref, dc I. Oprişan, Bucureşti, Ed. Sacculum I. O., **2001;**
PILLAT, Cornelia, „O picturi târzie brâncovcncască la biserica din Stocneşii-Druganeşti", in „Studii şi Cercetări de Istoria Artei", seria Artă Plastică, t. 17, nr. I, Bucureşti: POPA. Cori na, JANCOVESCU, Ioana, *Mănăstirea Hurezi,* Bucurcşti, Ed. Simetria, 2009; ****Praloagele. Vieţile sfinţilor ţi cuvin te de învăţătură pe luna noiembrie,* Craiova, Ed. Mitropoliei Olteniei, fa,;
S H ARMA, Arvind, „Sa tan", în *The Encyclopedia of Religion,* voi. 13, New York, Maçmillan, 1995; ŞTEEĂNESCU, I. D., *Iconografia artei bizantine şi a picturii feudale româneşti.* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1973:
****Testametttul lui Solomon. Regele, demonii şi zidirea Templului*, trad, inedita din greacă veche şi stud, întrod. dc Ştefan Colccriu, Bucurcşti, H umani tas, 2010;

Anexă

Anul |}i? tării ediţiei ului	Hriimut l>i seric ii Localitatea	Ctitorirea edil ici utili ţi ctitorii	Picturii	Judeţul
1694	***Sfinţii împăraţi Cansfanltn şi Elena*** **a Mfin¿Mirii Hurezi, com. Romanii de Jos**	**1690-1694 Constantin Brâncoveanu**	**Constant inos, loan. Andrei, Stan. Ncagoc. loachim**	**Vâlcea**
1717	**Mînâsttrea *Adormirea Maicii Domnului Sărâcineşil* din Va te a Cheiî, com. Păuşeşti-Mflglaşi**	**1687 episcopii Râmnicului Ştefan şi Damaschin. Alanasie Sără cin eseu**	**Tcodosic. Gheorghe, Picda**	**Vâlcea**
1724	***Burta Vestire*** **din Stocii L-ţ ti, com. Florcşti**	**1723 Gavriil Drugăncscu**	**Nicolae. Toma, Brattt, Stroe**	**Giurgiu**
1731)	**MTin/iSiirca *Sfânta! Nicolae* din Aninoava**	**1677 marele clucer Tudoran Vlădcscu. devenit Tcodosie monahul**	**egumenul Varlaam**	**Argeş**
173t)	***Adormirea Maicii Domnului*** **din Pitaru, corn. Pollo^i**	**172 2-1730**		**Dâmbovija**
17J4	***Sfinţii Arhangheli Măntuleasa*** **din Bucuraţi**	**1732-1734 Stanca şi Maria. sora şi soţia lui Manta Cupctu**		**Bucureşti**
1745	***Adormirea Maicii Domnului*** **din Golcştii-Budii,**	**1745 Dioitisie, egumenul Mănăstirii Nucet**		**Argeş**

	oraş Topoiovcni			
1745	*Adormirea Maicii Domnului* din Hnmnrâciu. *corn.* Izvoarele	1743-1744 Căpitanul Line		Prahova
1746-1747	*Sfântul loan Gură de Aur* a fostului schii Tilireciu din Ocncl e Mari	1729 spătarul Mihail Camacuzino	preotul Ghcorglte şi Andrei	Vâlcca
176!)	*Sfinţii Voievozi* din Titeţti, com. Tileşli	1761 Martin ţi solia sa, Sufiica. Preda diaconul	monahii Rafail şi Dragomir	Vâlcea
1775-1786	*Sfinţi! Voievozi* din Otctetîşii. oraş BiUccşti	1774 Aniţa Otctcleşeanu stolnicul Şerban serdarul Conslanlin ţctrarul ionică	Preda, Ioana, Barbu, loan	Vâlcca
177»	*Sfântul Ştefan* din Prcajha du PSdure. corn. Malu Mare	1778 Hagi Stan Jianu		Dolj
1784	*Sfântul Nicolae* ţi *Adormirea Maicii Donatului* din Brcasta	1782-1784 Stoiniceasa Marin Bcngcscu		Dolj
1797	*Sfânta Treime* a Mănăstirii Valea, corn. Tileţli	1534 Radu Ppisie 1796 adăugarea pridvorului	Radu, Constantin. Şerban, Siroe	Argeş
1797	*Naşterea Maicii Domnului* din Urlueni-Lertoi, corn. Bărla	1780	Vlaicu din Câmpulung şi Ni|u dascill din Piteşti	Argeş
1805	*Intrarea îtt biserică a Maicii Domnului* din Ursa ni, oraş Horezu	1804-1805 vătaful de plai Ion Urşanu	Manóle şi Dinu din Craiova	Vâlcea
1K09	*Sfântul Nicolae* din Bârn^ti. cam. MMcşti	sec. XVIII 1755-1756 rdaauii de Bnrbu Qtclcşcnnu 1809 adăugarea pridvorul ni	Ion din Tciuş, uceniei Ion. llic şi Consianiin	Vâlcea
1810	*Sfinţii împăraţi* din PâLţani, cora. Stoina	1810		Gorj
1811	*Adormirea Maicii Domnului* din Murftaşi	IN1I7-IH11 pncoiul Miu. jupan Constantin Cercel. Hrisiea Beli vaca	Constantin	Dolj
pus! 1812	*Sfânltd ban Batezâtond* din Ci uneşti, eoni. Corbu	1812 pncoiol ioan Bu^cscu		Olt

1817	***Sfinţii împăraţi Constantin şi Elena*** **din Frasin, com. Viadiniir**	1817 Constantin Moscu. monahia Eli&abcta, jupiln Ioan		Gorj
1820	***Sfinţii împăraţi Constantin şi Elena*** **din Tptmu eom. Teloiu**	1819-1820 Constantin Tcloiatiu		Vâlcea
1824-1825	***Sfântul Nicolae şi Sfântul Gheorghe*** **din Cojani, Titrau Cărbu neţrti**	1825 polcovnicul ioan Maghcru	Manóle şi Dino	Gorj
1828	***Intrarea in biserică a Maicii Donatului*** **di u PleţCţtî, COm. Roşiile**	1793 Ioan, Preda şi Marin Plcşcseu		Vâlcca
1828	**t'rrn** ***Paraschiva, Sfântul Ioan Botezătorul şi Sfânta! Nicolae*** **din Râ^lcţu-Govora, com. Uda**	1824-1828 diaconul Ioan Ciomecanu		Argeş
cca 1S30	***Sfântul laa/i Batezâtond*** **din M Mişti, com. Fiiiirişti**	1829	Stan, Preda, Floria. Dumitru, □adia	Vâlcca
1829	***Adormirea Maicii Domnului*** **din Sumburcşti. com. Sninburcşli**	I6M marele annaţ Manso	prcolul loan	Olt
1831	***Sfântul loan Botezătorul -*** **Câmărăţcasca din Târ^u Carbuneţti**	i7mi Miliai Coljcscu		Gorj
1846	***Sfântul Nicoiae*** **din Ciinenii Mici. com. Căinciii**	I7J3 NicoLi Petru	lonişă şi Pruni	Vâlcea
1878	Corbi, com. Milcoiu	1875-1878 Const;mt iu, loan ţi Pclru Odoroa^a	II ic Orăşan din Pitcşli	Vâlcca
18!><>	***Btma Vestire*** **din Bărbăteşti. CiUwl kTHHtic. eoni. Barbăleşli**	1784-17H5 ierosdninouahul losif. preotul Gri vei 1823 adăugarea pridvorului preotul C. Strâmbcanu. jupăn Mladin	popa Jon Pictram. Dumilru G. G. al Tcmii şi NicoEac loncscn	Vâlcea



Fig. 1 *Mănăstirea Sârăcineşti, judeţul Vâlcea, pictură murală din 1717*

Fig. *2 Biserica din Stoetteşti, Fîoreşti, judeţul Dâmboviţa, pictură murală din 1724*




Fig. 3 *Mănăstirea Aninoasa, județul Argeș, pictură murală din 1730*

Fig. 4 ftiierkd *Mântuleasa, București, pictură murală din 1734*

prAJI



Fig. 5 *Biserica din Izvoare, Homorâciu, județul Prahova, pictură murală din 1745*

Fig. 6 *Biserica din Titeţti, judeţul Vâlcea, pictură murală din 1769*





Fig. 7 *Biserica din Breasta, judeţul Dolj, pictură murală din 1784*

Fig. 8 *Mănăstirea Valea, judeţul Argeş, pictură murală din 1797*





Fig. 9 *Biserica din Urșani, județul Vâlcea, pictură murala din ¡805*

Fig. 10 ***Biserica din 7'eto iu, județul Vâlcea, pictură murală din ¡820***





Fig. 11 *Biserica din Câinenii Mici, judeţul Vâlcea, pictură murală din 1846*

Fig, 12 *Biserica din Bărbăteşti-Iernat ic, judeţ id Vâlcea, pictură murală din 1890*



Introducere la pretenţia pentru Baroc

Profesor mi tir. Henry MAVRODIN Universitatea Naţională de Arte, Bucureşti*

Riassunto
Leragioni di questo studio si giuslificanoper ta coslaniecdeccessi va insisten/a di inrbrma/ionesullarcalta del barocco ne! XV!]"* se coi o in Moldavi a, ancora presente negii anibienti universitari. Considcrando le varie aperture ma anclie Ic sndditaitwc, la reale mental ilă del la Moldav ia del XV!!™ sccolo si appoggia sosiajizialmenic sul le esigenze del la cultura di confcssionc eristiana-onodossa, chc non avrebbc poiuio aderirc ai valori »naturali e ian io mcito a quclli collatcrali dclla Ri forma c del la COB ¡rari forma, aura verso la lom sosi an/a ideologica cd anchc alia loro parteeipa/ionc poliedrica alia inenlalitâ cd alia cultura del sccolo. sul temlorio del la Moldavi a, spcciahncntc nella prima meta del XVII"~ secolo: si sarcbbcro CEipovolii cqtiilibri politici cosiituiii a stento. anconi per laoio lempo abbasian/a precari. Anchcr sul piano fonnalc // *credo* del la simmeiria conte valone simbolico e **fondamentalc** del 1 ordine, **iradi/ionalmentc Ferma,** *i* **sin io sempre refratiario al le inilucn/e** *di con lanţ inazione,* **mantericudo fcdclmeuie i lepami col 1'Ori cmc cri&tiano.**

Pa iu le chiave: Barocco, Moldav ia. Ri forma. Contrari Ibnna, Dragomima,

Este foarte posibil sâ fi fost una dintre intuiţiile Prudenţei, sfătuitoarea celui ce a gândit alcătuirea paginii tipărite, păstrându-i marginile albe (de multe ori insuficiente), oferind câteodată cărţilor, cel puţin încă o posibilitate. *Prudentele* spaţii albe ale paginilor ne prilejuiesc astfel însemnări ţi observaţii, pe care le notăm cu aceeaşi conştiinţă a provizoriului, firească oricărei afirmaţii.

Cercetării domeniului atât de delicat al muncii de cercetare, îi este recunoscută o norab i I i tatea şi cu ven i t respectu L fară însă ca reve renţele s ă poată stă v il i eventuale recon s i derări. sau chiar, de ce nu, reaşezări spre direcţii opuse,

însemnările şi notele ce fac obiectul studiului nostru se justifică datorită ambiguităţii în care se menţine încă, ideea de baroc in Moldova secolului al

XVTT-lea, ce nu întâmplător ia amploare în anii '80 ai veacului trecut, cu nobila misiune, ca trecutul nostru să arate bine prin lume, dar mai cu seamă să se asemene cu aceasta, deşi emancipării unei culturi, îi sunt insuficiente doar câteva asemănări coujuncrurale

.începând cu anii '20 ai veacului trecut şi până pe la sfârşitul celui de al 8-lea deceniu, studiile focalizate pe stilistica limbajului scris şi a reprezentării figurative în cultura Moldovei de până în miezul secolului XVIII s-au desfăşurat relativ liniar, în sensul coerenţei cercetătorilor acestei perioade, care concordau în a atribui cele şapte veacuri de cultură moldovenească unui Ev Mediu prelungit. Insistenţele ulterioare în vederea omologării culturii româneşti la stilurile Europei occidentale ale secolului XVII se manifestă cu un fel de avânt, parcă revanşard, al recuperărilor, datorate faptului că spaţiului moldovenesc i-ar lipsi. între Evul Mediu şi Modernitate, câteva repere coincidente lumii occidentale, sau cel puţin, coincidente Poloniei catolice, în ideea de a se mai recupera un veac, două, din *bezna întunericului medieval*. Astfel, succesiunile în periodizarea culturală pot fi identificate şi când acestea nu se prea justifică, impunându-se în paralel ţi ideea unilateralităţii şi succesivităţii istoriei lumii, drept paradigmă pentru fenomenul cultural. Fireşte, Moldovei ii lipsesc etape asemănătoare celor vest-europene, din raţiuni bine întemeiate şi tot atât de bine cunoscute, raţiuni ce în fapt n-ar avea temeiuri să declanşeze complexe sau eforturi compensatoare.

Studiul cercetărilor evoluează în două direcţii principale: prima, circumscrie cultura moldovenească în Evul Mediu, până după jumătatea secolului XVIII, iar a doua, identifică emanciparea acesteia în secolul XVII prin diverse reflexe renascentist-umanistice, până la acreditarea corespondenţelor stilistice culturale dintre Moldova şi Europa. Ideea care stă la baza impunerii barocului românesc pentru secolul XVII in Moldova se sprijină puternic pe ambiguitatea mijlocită de diversele accepţii ale noţiunii de baroc: barocul fazelor finale ale epocilor culturale, cu tendinţa istoric cunoscută a degradării stilului, barocul determinist ai stării de spirit, al predispoziţiei genetice a unei comunităţi, sau barocul clasic occidental, etapă culturală cuprinsă între secolul XVI şi XVII. Ambiguitatea se măsoară in sensul interferenţelor mai mult sau mai puţin insinuate ale ipostazelor enumerate mai sus şi permite câteva interpretări defavorabile adevărului, pentru că mistificarea acestuia compromite prezentul ca materie pentru viitor.

Incluse multiplele-i deschideri şi obedienţe[1], mentalitatea reală a Moldovei sprijină substanţial faptul că o cultură de confesiune creştin-ortodoxă n-ar fi

putut adera la valorile structurale şi cu atât mai puţin la cele colaterale ale Reformei şi Contrareformei, care prin substanţa ideologică, prin participarea lor poliedrică la mentalitatea şi la cultura secolului, pe teritoriul Moldovei, în special în prima jumătate a vecului XVII, ar fi răsturnat echilibre politice, clădite anevoios şi încă pentru multă vreme, îndestulător de firave; Moldova trebuind să absolve multiple exigenţe externe[1].

Pe plan formal, crezul 111 simetrie, ca valoare simbolică şi fitndamentală a ***ordinii*** tradiţional neclintite, a fost mereu refractar influenţelor *contaminante,* păstrând cu statornicie legăturile cu OrientuP.

Cu privire la premisele ţi raţiunile identific arii barocului românesc, vom transcrie câteva din afirmaţiile scrise ale cercetătorilor care revendică pentru Moldova moşteniri in favoarea cărora actele nu sunt încă pe deplin convingătoare. Dintre exegeţii autohtoni, se evidenţiază Edgar Papu care preia ideile consolidate despre baroc de la Wolfflin, sau Burkhardt' şi anticipă o şcoală românească a *emancipării secolelor sărace.* Predispoziţia românilor pentru baroc, după opinia lui Edgar Papu- se activează odată cu ocuparea Daciei de către romani, deşi *au existat şi indicii cei drept,* scrie autorul, *limitate ţi parţiale şi ale unui ba mc geto-dac*.* Redactarea argumentării coincide, poate întâmplător, cu deceniul 8 al veacului trecut, acreditând implicit ideea că românilor le curge barocul prin vene, fenomen prin care ne-am afla într-un baroc

---

1*turcii ţi tătarii ar fi in Moldova şi Ţara J?oîiiiînf«ifti, mai vAr tos, precum povesteşte cd s*ar fi aşezat chiar acolo, în acele ţări, vrând să-ţi facă acel pământ loc de locuinţă. Voievozii cari sunt acolo, dffimrt cu totul de turci ţi de tătari ţi in toate astfel iţi rânduiesc treburile voievozii, cum te place turcilor ţi tătarilor. Cu toate oi tabăra polonilor este ta Comeniţa, ea suprawghează pe turci fi pe tătari, panii nu ajunge aedo frigul după aceea se împrăştie şi ei: din aceasta se vădeşte că înţt kgerik vechi* CU *polonii, rămân la locul lor ţi împacă (u turtii. Pentru că lupta CU ei* Ji-rtjW *din* vflra *regelui polon ci a fost pornită numai de cumnatul Voievodului moldovean■ nădăjduiesc că in tr-adevăr acest lucru se opreşte aici etc.* [3] N. lORGA, *Sinteza bizantină,* Bucuneţti, Ed. Miner va, 1972, p. 131: s-a *petrecut atunci, in secolul* nJ *XVU-lea, o Renaştere greacă ce mi s-a desprins încă de acest intermediar, carefusese Bizanţul didascalilor şi al retorilor, al polilor arhaizanţi, al istoricilor de curte ţi mai ales al teologilor, interpreţi şi apărători ai credinţei.*

[Sl] MELCHISEDEC, ™0 vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina", in „Revista pentru istorie, arheologie ţi filologie", I. Bucureşti, 1S83, p. 269 ş. u.: în anul 1579, *mutându-se moaştele Sf. loan cel Nou de la Mirăuţila Suceava, sub Petru ŞchîOpU, Biserica Sf Gheorghe devine mitropolitană,*

[Jl] G. BALŞ, *op. cit.,* pp. 170-178: Biserica *Sf. Gheorghe* din Suceava, construită în 1514 de Bogdan cel Orb: cu aproape o sută de ani înaintea Dragomimei.

[13] R. THEO DORESC U, „Manierism ţi primbaroc", p. *7i-. pentru orice cunoscător al arhitecturii vechi moldo veneţii, biserica mare a mănăstirii Dragomirna, c<inc inaugurează de fapt firu/ edificiilor reprezentative din secolul al X\'II-lea, este desigur un fascinant monument ieşit din scară,,,,*

[Ji] Grigore ION ESC U, *Istoria* iinfiitec/ifrii in RcwnwKi, voi, 11, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1963, p. 23, fig. 9. " Gheorghe BALŞ, „Bisericile Iui Ştefan cel Mare", in „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", anul XVIII, 1925, p-170. fig. 260.

[JS] Tratatul Academiei Romane. *Istoria românilor.* Bucureşti. Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică. 2003, p. 958, [v] R. THEODORESCU, „Manierism ţi primbaroc", pi 76: Sunt reproduse două imagini, nr. 5 ţi 6 din faţada Dragomimei, care dau senzaţia certă a fragmentelor din faţada unei moschei. Cătălina VELCULESCU, *Intre scriere şi oralitate,* Bucureşti, Ed. Miner va, 1985, pp. 76-77.

perpetuu', ce poate fi cu uşurinţă interpretat şi ca o continuă civilizaţie autodegradantâ, tocmai datorită ambiguităţii prin interpretare a termenului, *ba mc.*

Autorul sintetizează prin cinci puncte, indiciile barocului geto-dac: 1. *vocaţia gigantismului. Faptul se situeză în acord cu fastul politic, cu măreţia şi monumentalitatea de care vorbeşte Pârvan. 2, al doilea element baroc, adică tocmai prin care se obţine real tarea alcătuirilor gigantice, cu toate efectele lor, se arată a fi ingeniozitatea tehnică .S. bogăţia materialelor preţioase, îndeosebi a a uni lui şi argintului.* **4,** *dezvoltarea intensă a medici ne i. Am mai comentat la capitolul respectiv cultivarea culminantă a unei a tari discipline îndeosebi in mediile baroce, răspunzând cerinţei implicate în latura organică a trăirii defensive...* Astfel, eh iar marele Ipocrate, ar fi fost *învăţăcelul unui medic de origine geto-tracă Herodicos, din Selimbria*.* 5. *în sfârşit, receptivitatea de care s-a bucurat ia locul de exil, poema Getica a lui Ovidiu, nu poate fi iarăşi trecută cu vederea*

Dacă studiul n-ar fi fost publicat în 1977 şi apoi în 19S6, s-ar li puiul crede astăzi, că ideile similare referitoare la barocul românesc, în Moldova secolului XVII, i-ar aparţine medievistului R, Theodorescu care, dintre accepţiile barocului îl cultivă pe cel istoric, de factură occidentală, ce acoperă respectivele exigenţe politice.

Transcriem în acest sens un paragrafe, ce conţine teza repetată de-a lungul numeroaselor publicaţii şi conferinţe, in circa 20 de ani, între 1979-1999' *... cercetările rn-an îndrumat înspre prima decadă de după 1600, unde am putut să identific în Moldova, un aspect stilistic prebaroc, aparţinând în fapt. manierismului internaţional al Europei est-centrale. intr-o variantă însă. în cârc originalitatea absolută rezidă în caracterul său ortodox, post-bizantin*[i:]. La pagina anterioară, autorul îşi asumă paternitatea identificării *stilului baroc ortodox, post-bizjant'tn,* prezentând apoi. ca etalon exemplar în acest sens, monumentul mănăstirii Dragomirna din nordul Moldovei, înălţată (oficial) între 1602-1609

.Sau: {*o mărturie a situării într-un orizont manierist internaţional, mi se pare că o reprezintă aplecarea stăruitoare spre frământatele, dinamicele, pe alocuri chiar şi imprevizibilele şi fantasticele, el an sa te te fi decorativele reţele de nervuri de piatră, profilată, împodobite cu medalioane şi scuturi sculptate, cândva colorate şi aurite, ce descind ca sursă de inspiraţie, din goticul occidental, cu care Moldova fusese de multă vreme obişnuită, însă tratate, ta Dragomirna, într-o viziune pitorească, proprie Răsăritului şi componenţei medievalhante, a manierismului din arta central-europeană, în jur de 1600™,*

Despre *viziunea pitorească proprie Răsăritului,* lipsesc studii de specialitate şi nu putem confrunta idei, dar abundenţa adjectivelor cu trimiteri spre un gust compozit, îi asigură argumentaţiei, pe lângă distanţa considerabilă faţă de rigorile academice sau universitare ale analizei ştiinţifice, o deplină aderenţă la *manierismul est central-european.* Acreditarea insă a manierei sau a barocului ortodox. în prima jumătate de secol XVII, nu pare convingătoare şi astfel atribuirile ar rămâne vacante: un stil, chiar şi embrionar sau tributar, este credibil doar atunci când se personalizează datorită propriei forme, sedimentată în timp. Nimeni nu încearcă să demonstreze doricul, sau trecerea spre ionic, pe căi filologice sau istorice, dacă nu, pe fondul prezenţei, sau lipsei fizice a obiecmlui demonstraţiei. Artele vizuale se califică de către ochiul cultivat şi gânditor. Nu întâmplător pentru identificarea operei de artă. este indispensabilă lumina, spre deosebire de percepţia altor expresii culturale. Pe lângă această implacabilă realitate. *în construcţia formelor plastice, intervine totdeauna activitatea unei experienţe, adică o cercetare ce se sprijină pe achiziţii anterioare, fondată pe o ipoteză, condusă de un raţionament şi realizată în ordinea tehnică*Stilul, deci, esie un proces experimental, şi nu consecvenţa unor adaosuri împrumutate, datorită cărora *am avea şi noi...* în plus, *istoria şi viaţa faunelor nu urmează o linie unică şi ascendentă*Concluzie modificabilă doar prin decret.

Insistenţa publicării aceleiaşi teze, în repetate rânduri, cu argumente care contrazic evidenţa şi parcă mereu insuficiente în favoarea *barocului ortodox, posUbizuntin moldovenesc.* trezeşte perplexităţi, ce la rândul lor obligă reluarea studiului formelor existente, materie ce se cere oricum mereu recontrolată, evitându-se desigur, patriotisme de stadion, sau de partid, complexe de natură geopolitică sau personală.

Sofisticatul *baroc ortodox postbizantin* ar supravieţui chiar şi precar, de ce nu, doar în măsura renunţării la influenţele barocului clasic de sorginte catolică.

Dacă prin *Barocul de după Bizanţ*[14] s-ar fi susţinut *acel* baroc, precis individualizat[1]" al ipostazei degradării stilului, specific fiecărui sfârşit de epocă culturali, ar deveni credibil; arta Bizanţului, înainte de a se deteriora, trece prin postbizantinul şcolilor naţionale, care îi prilejuieşte prin însăşi *strălucirea sa*

1* Wolfîlin » **fost studentul lui Burkhardt ţi devenit editorul siu, t-a îngrijit cele trei volume, *Renaştere* fi *Baroc,***

umanistă, lovitura de graţie. Postbizantinul nu mai are potenţial creativ în sensul desăvârşirii; trăieşte din citaţii mult re vi zi rate, împrumuturi incompatibile şi adaptări locale; doar astfel putem identifica sensul baroc al tradiţiei bizantine în Moldova, Contrar acestei eventuale accepţii, teza cercetătorului s-ar justifica în cel mai bun caz, doar în virtutea necesităţii acute, de înnobilare a unei perioade prea îndelungat medievale sau, mai precis, feudale. *Ortodoxia însă se pliază puternic şi necesar pe cel de ai XVII-¡ea veac"',* este încă vie dogma" care statorniceşte *coetentitatea şi consubstanţialitatea (homousia) Fiului cu Tatăl,* ceea ce impune sugestia substanţei divine a Fiului şi, astfel, necesitatea excluderii în reprezentare a exteriorizării suferinţei Sale. Dacă însă, canonul a fluctuat, cristal izându-se în decursul vremii, depăşind şi iconoclasmul, imaginea a reapărut reluând ipostaza antropomorfa a divinităţii, dar creştinismul de sorginte orientală (cu precădere Şcoala de la An ti oh ia} şi deci de provenienţă majoritar ebraică, a evitat prin tradiţie cultul corpului, înnobilându-l prin stilizarea hieratică, prin eliminarea surselor preferenţiale ale luminii, a anatomiei clasice şi prin refuzul perspectivei li ni ar-centrale, ajungând la un *corpus* uman, spiritualizat. în imaginea bizantină târzie, oricum, durerea este exprimată bidimensional. în acest content n-ar trebui uitat faptul că Ortodoxia, după cel de al Vll-lea Conciliu, nu le mai recunoaşte pe următoarele. Actele teologiei catolice, în mod contrar, au supralicitat cultul corpului sensibil, tridimensional şi dinamic cu valenţe spectaculare, exaltând latura necrofilă a psihologiei durerii şi exteriorizarea suferinţelor Fiului; lacrimile, contracţiile musculare, participarea naturii la durerea sa, implorarea către cer etc„ interpretând astfel, deciziile conciliate, interpretare la care Ortodoxia nu a renunţat, cel puţin principial, nici astăzi. Chiar şi trecând peste acest ntui, nici compromisurile, numite relaţii culturale dintre Roma, Moldova şi Ţara Românească, sau concesiile reciproce intre Papă, principi şi domnitori, pe fondul *supraveghetor* al înaltei Porţi, nu sunt suficiente ideii care să absolve confluenţa unei autentice comuniuni culturale cu statele vecine europene, aderente la Contrareformă. Secolul XVII în Moldova este medieval şi solidaritatea acestei mentalităţi este reflectată cu prisosinţă™ şi prin relaţia profund medievală dintre ctitor, ctitorie şi receptor[51]

Omul nou Cri mea", ctitorul Dragomirnei[J1] i-a întrunit in Suceava la Soborul din 1626 pe episcopii Romanului. Rădăuţilor şi Huşilor, in vederea unor măsuri de îndrumare a vieţii monahale şi printre alte măsuri s-a hotărât stăvilirea admiterii *ungurenilor* (românilor transilvăneni), în mănăstirile moldovene, *de teama ca aceştia să nu aducă oarecari practici catolice sau calviniste..,*[I1].

Influenţele din afară, pentru că acestea sunt evidente, s-au rezumat la aspectele exterioare, reuşind doar să scrijelească nesemnificativ structura

1V. GÂNDEA, *Un veac*, p. 7, nota 6 (Al. Elian).
ʷ Alexandru DLTfD, *Umanişti români ţi cultura europeană,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. 140.
Msriusi KARPOWICZ, *Artă poloneză in secolul al XYlt-ka,* Bucureşti, Ed- Minere, 1979, pp. 19-20-

intransigentă a tradiţiei. *Spiritul culturii şi tradiţiei bizantine este nu nuntai prezent, dar se şi întăreşte datorita Noului Bizanţ, în Principatele Dunărene, sub impulsul unei sporite influenţe greceşti, care-şi caută sub un cer mult ospitalier, o resuscitare - chiar în spirit polemic a izvoarelor doctrinare ale Ortodoxiei şi apoi o reîntâlnire cu valorile nepieritoare ale filosofici şi culturii elene[1]'.*

Pare că argumentele cu caracter istoric şi politic pe care *barocul posthizcmtin* ar fi trebuit să se sprijine, întru folosul unei imagini *evoluate* a Moldovei, nu au corespondenţă cu realitatea epocii. Putem hazarda însă, ideea că originaliiatea reală a Moldovei în contextul european a fost tocmai încrâncenarea apărării propriei culturi, într-un moment al adaptărilor, mai mult sau mai puţin obligate, Starea de *^mi, forma mentis* constantă a vieţii spirituale baroce, îi lipsea Moldovei secolului XVII.

Cu mulţi ani in urmă, in liceu, programa analitică cuprindea in treacăt, teoria lui Maiorescu. referitoare Ia ***formele fără fond*** şi rememorarea acesteia, pare oportună-*.

Mentalitatea şi deci suportul cultural al celor ce au gândit monumentul Dragomirnei nu au depăşit formele tradiţiei, dacă nu, cumulând prin excesul emancipării pripite, un eclectism de natură progresist feudală[17], Miniaturile naiv postbizantine, parte dintre ele, realizate de însuşi ctitorul Dragomirnei, pentru evangheliarele şi psaltirile slavone, copiate în propria şcoală de miniatură, sunt mărturii *materiale* în sensul continuităţii tradiţiei \ coerenţă menţinută încă astăzi, pentru realizarea obiectului de cult ortodox, în cultura românească, şi ne referim la cei ce produc cultură şi nu la cei ce s *e pricep,* prezenţa cont in uitaţii pe linie răsăritean bizantină nu este câtuşi de puţin neglijabilă, şi fară necesitatea unei sofisticate demonstraţii filologice, menţinerea spiritului formelor tradiţionale, confirmă încă legătura coerentă cu fondul, indifierent de tentaţia efemeră a influenţelor şi a eforturilor desprinderii artificiale sau doar conjunctura le. (...) *dacă ar fi fost să se urmeze aceeaşi succesiune a stilurilor ca în restul Europei, arta noastră (şi cultura in general) ar fi trebuit să parcurgă în continuare etapele Renaşterii şi Umanismului, ale Manierismului şi Barocului, idee cu totul greşită deoarece fenomenul cultural românesc, fiind deosebit de complex şi prin aceasta cu totul particular, nu poate fi supus mecanic unor scheme valabile pentru alte arii spirituale[3].*

Exemplul polonez, invocat adesea de către medievistul R Tlieodorescu, ca pe un borcan cu dulceaţă, în sensul prestigioasei sale înrâuriri aduse expresiei formelor moldoveneşti, acesta pare evident improbabil şi pentru operele de cult sau funerare; în jurul anului 1600, barocul polonez evidenţia cu precădere aspectul macabru al morţii- Principiile ideologice ale Conciliului de la Trento căutau să-l cutremure pe credincios, să-l înspăimânte la gândul morţii, practici ce lipsesc în intenţiile, dar şi în formele de expresie figurativă moldovenească ale secolului XVII.

Din cele mai vechi timpuri, marile ambiţii au stat la baza construcţiilor ce ***trebuiau*** să le depăşească în proporţii şi bogăţie pe cele precedente. Nu ştim însă dacă în Moldova acelor vremuri ar fi fost admisă construirea unei biserici cu înălţime superioară mitropoliei". în acest sens, pare stranie ignorarea'[1] faptului

ca Dragamima este mai scundă cu cel puţin 2,5 metri decât ***Sf. Gheorghe*** din Suceava[53]. Constructorii nu şi-au permis să iasă din scară şi astfel au ieşit din proporţii, creând doar iluzia unei înălţimi majore. Cum însă nu totdeauna medieviştii măsoară monumentele, apariţia surprizelor este firească Mânăstirea Dragomima nu iese din scară. Dragomima măsoară 35,5 metri inclusă crucea", iar Sf. Gheorghe din Suceava măsoară 38,14 metri[11]. Amintim şi Tratatul Academiei Române", prin intervenţia evazivă a cercetătoarei Tereza Sinigalia: ***...monument unic in arta spaţiului românesc,*** Dragomima este ***de dimensiuni mari, ea impresionează prin raportul neobişnuit dintre lăţimea*** *şi înălţimea aproape excesivă* ***a corpului bisericii.*** Monumentul mănăstirii cuprinde elemente, soluţii şi proporţii, ***unite*** într-un sincretism neelaborat şi lipsit astfel de sinteza indispensabilă înscrierii îutr-o coerenţă oarecare[1']. Dacă totuşi Dragomima trebuie alăturată unui stil, atunci nu rămâne decât goticul, astfel încât ideea ***noului*** cade sau se situează cu trei sute de ani in urmă.

Ne reîntoarcem la sofisticatele şi eterogenele raporturi diplomatice cu Occidentul; repetăm, nu garantează încă Moldovei, pregătirea culturală deschisă, în măsură să aplice maniera sau capriciosul baroc, iară Renaştere reală, nici chiar dacă aceste etape culturale ar fi fost amanetate sau chiar cumpărate. Asemeni erudiţiei, spre pildă, care nu presupune neapărat, totdeauna şi cultură, poate fi doar rezultatul unei prodigioase abilităţi de memorie.

Petru Cercei Atxm Tiranul, Radu Mihnea, Mi bai llteuzid, au colindat prin oraşele italiene, prin Franţa, prin Fraga sau Viena. Dar cate anume dintre formulele artistice îndrăgite în acele locuri an avut ecou între graniţele noastre? Principii plecaţi par a executa la întoarce/e un gest de *purificare*, ***a cărui realizare concretă ni s-a păstrat numai în legătură cu Maria Doamna. In deceniul al VIII al secolului XVii. Grigore Ghica redobândeşte m sfârşit, după o lungă pribegie prin Polonia, Austria şi italia, scaunul Ţării Româneşti şi se îndreaptă spre Bucureşti. Atunci,*** *au trimis (...) de au adus pe Doamnă-sa de la Vineţie. Doamna era îmbrăcată în haine frînceşti, foarte frumoasă, şi într-****aceiea*** *chip au fost până a intrat în Bucureşti. Deci au lepădat hainele* ***acealea şi uu luat haine munteneşti. Gestul arc valoare simbolică: presiunea mediului era atât de puternică, încât anihila orice influenţă străină, |>oit inovatoare''.***

într-o călătorie în Ţara Românească, ***Del Chiaro consemnează obiceiurile localnicilor de a da străinilor materia!pentru a-şiface un costum care să nu bată la ochi*** (DC 40). ***Oamenii cunosc moda franceză (pe care Cant emir o apreciază*** (11 048} ***dar preferă să nu o adopte.***

Oamenii sunt pricepuţi la tot genul de manufacturi, nu numai după moda turcească, ci mai ales după cea italiană, germană, franceză (DC 51). *Sunt menţinute obiceiurile care se disting şi in regimul alimentar, postul aspru le permite să nu se confunde cu otomanii, care ridică interdicţii sau cu papistaşii care ar dori să le ia locul* (DC 38), *Pe planul comportării, ca şi pe cel al creaţiei, expansiunea culturală se loveşte de stăvili*[9].

Şi in mult aminti tul spaţiu polonez, după aproape un secol de Contrareformă. *Marele Mareşal al Coroanei, Micolaj Walski, om umblat prin lume, cu educaţie aleasă, a cunoscut toată Europa, amator luminat şi colecţionar de artă, în special pictură, zguduit de căinţă. pe patul morţii,*

în 1630. porunci să se ardă loatâ galeria sa de tablouri, sub cuvânt că erau cuprinse in ea, pânze necuviincioase, mai cu seamă italiene". Exemplul de mai sus este cu atât mai semnificativ, cu cât in Polonia, în plină maturitate barocă reală. *Matele Mareşal* păstrează încă urme adânci de mentalitate medievală, Acesta fiind doar unul dintre exemplele *excelente,* consemnate în epocă.

Pasul precumpănitor in introducerea unor inovaţii, ne-am fi aşteptat să-i facă însă meşterii zugravi români, a căror artă dezvăluie contactul direct cu pictura de tip occidental tcum se întâmplă încă de la 1541 cu Dragoş i oman, maestrul de la Arbore) sau meşterii străini a căror prezenţă se face nu o dată simţită[10].

Prin mijlocirea *trimiterii* la *Trei Ierarhi*" din laşi, suntem invitaţi să vizionăm ... *o izbucnire autentică de expresie barocă*[1], idee bizară, preluată de la Edgar Papu; afirmaţii cel puţin derutante şi Iară acoperire; încărcătura decoraţiei exterioare de la *Dragomirna* şi *Trei Ierarhi,* în mod contrar, subliniază generos şi coerent geometria tradiţional-orientală a ansamblurilor de cult. Simetria geometric-repetitivă a reliefului cu suprafaţă plată, trimite fără echivoc, la modelul răsăritean caucazian, evidenţă larg acceptată de cercetători."Pentru specialişti, este elemeniar şi faptul că densitatea încărcăturii decoraţiei, fie ea şi brâncovenească, nu slujeşte nicicum la identificarea barocului, şi cu atât mai puţin al unuia original". Conform principiului baroc al subordonării, accentele în arhitectură sunt mai intense pe măsură ce se depărtează de limite şi se apropie de axa mediană, în punctul în care un dublu ponal, spre exemplu, poate reprezenta elementul cel mai bogat, spre deosebire de încărcarea permanentă a accentului la arhitectura manieristă, in cazul ***Dragomimei,*** sau a bisericii ***Trei Ierarhi***, aceste principii nu sunt nici întrezărite, precum nici la celelalte monumente moldoveneşti, construite cel puţin până la jumătatea secolului. Principiile formale ale barocului sunt de asemeni inexistente la insistentele atribuiri ale portretelor funerare brodate'[1], tipice din toate punctele de vedere şi de ***înţelegere,*** Evului Mediu, în baza unui rit derivam şi acesta, din tradiţia răsăriteană", Autorul reuşeşte să compare broderii funerare cu pictură în ulei polonă, performanţă unică, dar care, paradoxal, nu face decât să întărească convingerea asupra diferenţelor stilistice şi calitative. Broderiile îşi menţin spiritul şi tradiţia autohton medievală, cu tot cu influenţe'[7].

Frate cu iluminismul, barocul întruneşte o extrem de vastă extensie a modalităţilor de expresie, asigurând unei multitudini de personalităţi creatoare, o reală independenţă faţă de regulile şi acestea multiple, contradictorii, dar totdeauna opuse canoanelor. Necesitatea programată a libertăţii de acţiune solicită implicarea cerului, ca spaţiu privilegiat şi justificam zborului necondiţionat al imaginaţiei tridimensionale, perspectivei clasice şi raccourţi-ului renascentist, ce angajează fireşte, ştiinţa umanistică a anatomiei; modalităţi de expresie, coerent negate de canoanele ortodoxe. Adrian Marino scrie că *ba*

1 **** R THEODORESCU,■ Ftortraits brudes el interftrenccs stylistiques en Moldavi« dans la premiere moitié du XVH siecle », în « Revue des éludes sud-esteuropéennes«, Bucureşti, Ed Acad, R5R, tom. XVI, nr, 4, 1973,**

meu l este deschis spre impulsivitate şi ***dezechilibru".*** Barocul se impune intimidând prin surpriză, emfază şi fast. Copleşeşte simţurile prin radicale contraste scenografice între lumina şi umbra formelor şi prin dinamismul mişcării ce devine spectacol. în sculptură, se opune stabilităţii şi simetriei, tinzând spre desprindere, până la pierderea gravitaţiei; intră în contradicţie cu arhitectura pe care o supune
Baroca», mai este şi artificiul scolastic în favoarea memoriei, aplicat la unul dintre *moduri le* indirecte ale silogismului aristotelic", devenit sinonim cu dezordonat sau întortocheat *Evident, un model cultural intra în circuit, atunci când el creează imagini în reprezentările* ***colective din alte societăţi. Dar până in prezent, noi am cercetat mai mult ceea ce am primit,*** *decât ceea ce am dat*[1]*".*

Fără dubiu, excelenţa unei culturi, precum şi a viitorului acesteia este major condiţionată de modestia sau de anvergura propriului trecut. Miza, deci, este ***zestrea.*** Firesc ar fi, pentru cine are zestre mai modestă, să o apere, să o cultive, şî s-o valorifice, nicidecum să concureze la sufocarea acesteia, prin amestecul cu alte culturi.

P.S. Sfera limbajului vizual, reprezentarea artistică, această limbă străină, in numele iluziei că *s-ar vedea cu ochiul liber*[*1] *h* este abordată cu vitală pasiune de o multitudine de iubitori ai artei. Nu întâmplător *analfabetismul* în domeniu abundă într-o coerenţă desăvârşită cu nivelul cultural. Justificăm implicarea noastră, în virtutea celor 50 de ani de ucenicie la curtea artelor. A fost evitată analiza limbajului scris al secolului XVII în Moldova, fiind în afara competenţelor amintite, iar efortul acestor câteva pagini ar avea valoare numai în cazul că, barocul secolului XVII moldovenesc ar fi luat în serios.

Bibliografie

BALŞ Gheorghc. „Bisericile lui Ştefan cel Mane", in „Bule Lin ni Comis iun ii Monumentelor istorice", antt! XVÏÏÏ, 1925;
BALŞ Gheorghc, *Bisericile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi a! XVIIIfea,* **Bucurcşti, Fundaţia ,,Rege le Ferdinand t", 1933;**
CÂNDEA Virgil (coord.), *Un veac de aur in Moldova, 1643-1743*, **Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1996;**
DOBJAMSCH1 Ana, S IM ION Victor, *Arta în epoca lui VasUeLupu,* **Bucureşti, Ed. Meridiane. I9K9; DRĂGUŢ Vosile,** *Dicţionar enciclopedic de artă meilieialâ* **românească. Bucureşti, EŞE, 1976; DUŢU Alexandru,** *Umanişti români şi cultura europeană,* **Bucurcşti, Ed. M inerva, 1974; FOC1LLON Henri,** *Viaţa formelor fi elogiul mâinii,* **trad. de Laura Irodoiu As lan, Bucurcşti, Ed. Meridiane, 1977;**
GR IGOR AŞ Nicolac, „Mitropolitul Anastasie Cri mea (1600-1629)" în „Mitropolia Moldovei şi a Sucevei", an XXXIV, nr 3-4, 1958;
ION ESC U Grigore, *Istoria arhitecturii in România,* **vol. II, Bucurcşti, Ed. Acadcmici R.P.R.. 1963; IORGA Nicolac,** *Sinteza bizantinù,* **Bucureşti, Ed. Mincrva, 1972:**

1 [51]**E, PAPU,** ***op. cit.,*** **p. 263:... fttfii** ***tic la ¡650-1660. Biserica mănăstirii Golia din iaşi constituie o dovadă concludentă, dacă facem abstracţie de deocoraţia por laiului şi de partea superioară*** **ni** ***cete patru turle succesi%'e, corpul propriu-zis al construcţiei, privit din flanc, poate fi luat, fără echivoc drept un edificiu baroc occidental.***

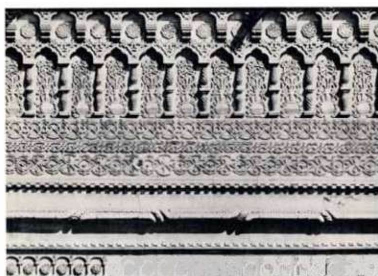
KARPOWICZ Mariusz, *Arră poloneză in secolul a! XVII-lea,* Bucureşti, **Ed. Mincrva, 1979; MAIORESCU Ti tu.** *Contra direcţiei de astâzi în cultura rtimână,* **18 fi 8, în** *Opere,* **vol, 1, Bucureşti. Ed, Mincrva, 1978;**
MARINO Adrian, *Dicţionar de idei literare,* **Bucurcşti, Ed. Eminescu, 1973, Vol. I;**
MELCH1SEDEC, „O vizita la câteva mănăstiri şi biserici anţice din Bucovina", iu „Revista pentru istoric, arheologie şi filologie", I, Bucureşti, I883;
PA PU Edgar, *Despre stiluri,* **Bucurcşti, Ed. Eminescu, 1986;**
PUŞCAŞU Voîca, *Actul de ctitorie,* **Bucurcşti, Ed. Vremea, 2001 ;**
THEODORESCU Răzvan, „Gusturi şi atitudini baroce la români in secolul al XVI l-lea (II)", in „Studii şi cercetări de istoria artei", Bucureşti, 1983;
THEODORESCU Răi van, „Manierism şi primbaroc postbizantin între Polonia şi Stanbul, Cazul moldav 1600-1650" in „Studii şi ccrcctări de istoria anei", 1981, pp. 34-94;
THEODORESCU Răzvan, « Portraits brodes et interférences stylistiques en Moldavie dans ta premiere moitié du XVI 1 siècle », în « Revue des études sud-est européennes », Bucureşti. Ed. Acad. RSR. tom. XVÎ, nr. 4,1978;
THEODORESCU Răzvan. *Itînerariimedievale.* **Bucureşti, 1979. pp. 155-167;**
THEODORESCU Răzvan, *Piatra Trei Ierarhilor,* **Bucurcşti, Ed. Meridiane, 1979;**
THEODORESCU Răzvan, *Roumains et balkaniques dans la civilisation sud-est européenne.* **Bucureşti. Ed. Enciclopedică, 1999, p, 369;**
VELCULESCU Cătălina, *între scriere şi oralitate,* Bucureşti, Ed. Mincrva, 1988; V ERES S Andrei, *Documente privitoare ¡a istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romaneşti Acte şi scrisori.* Bucureşti, Ed. Canea Romăncascâ, 1929-1932, voi. VIII

,Fig. I Mfinäsürea Dragomüna, 1609 Ki g. 2 D ragomima (dcialiu cupolă)









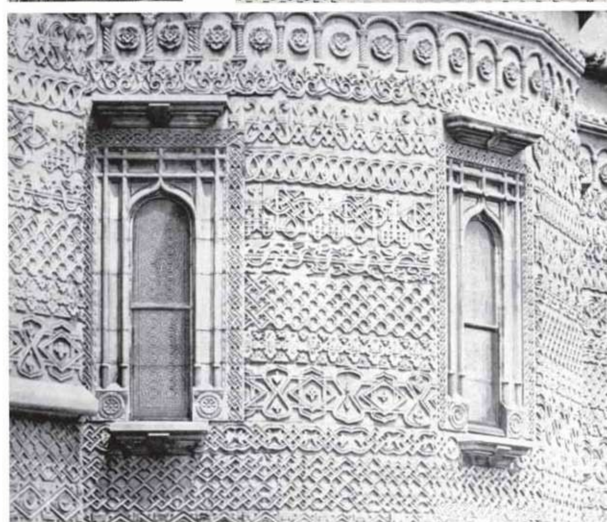


Fig. 3 **Trei Ierarhi, Iaşi**
Fig. 4 Trei Ierarhi, Iaşi (detaliu faţadă)
Fig. 5 Trei Ierarhi, Iaşi (detaliu faţadă)

ci ^ ¡TÎ iM'^Mj
,v ^iiiÎiiiiÎl

'Kig, 6 Lespedea de pe mormântul lui lercmia Movila, 1606

Klg. 7 Acoperământul dc mormânt al Doamnei Tudosca, Muzeul Mitropoliei, laşi

Fig. 8 Acoperământul de mormânt al lui lercmia Movilă. Muzeul mănăstirii Succviţa





Cărţi populare din Basarabia şi Bucovina, „regăsite"

Profesor imiv. tir. Zamfira Mi IIA IL Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Romanţ' îniihaif2006fyi>yahoo.canj

Réjtuni

La publication des lextes datant des siècles passes, « oubliés » ou « retrouvés », dont l'intégration dans le circuit scientifique est défectueuse, est une initiative généreuse, accompli par l'équipe réuni autour de Cătălina Vclculcscu. Nous présentons deux manuscrits perdus, en espérant attirer attention sur leur importance,
Mots-rlês : manuscrits, copiste. Ştefan Dascălul dc Kărtop, manuscrit dc Gliiliceni.

Editarea unor „texte uitate", „texte regăsite" a fost o iniţiativă a Cătălinei Velculescu, finalizată în cinci volume colective[1], care au reintegrat în circuitul ştiinţific peste 20 de scrieri, din diferite provincii româneşti, cu o tematică diversă. Dorim să adăugăm flori legiuiţii amintit două manuscrise miscelanee în limba română, din Basarabia şi Bucovina, din sec. XV1J1-X1X, pe când aceste provincii româneşti se aflau sub stăpânire străină.

De-a lungul a sute de ani cărţile populare au fost mereu proaspete pentru cititori, constituind mass-media scrisă în prelungirea oralităţii care îşi asigura, ea însăşi, din belşug o audienţă unanimă în toate ţările şi în toate straturile sociale. Ca veritabile vase comunicante, după cum a demonstrat cu sumedenie de exemple Cătălina Velculescu[2], preluarea in textele care circulau oral şi erau apoi reconstituite in manuscrise, dar şi situaţia inversă, în care textul scris prelua brui tradiţii populare locale (de obicei poezii) sau prelucrând dibaci expresia, într- aj utorarea este transparentă şi evidentă. Ea se manifestă în toate domenii le artei, analiza motivelor aşa zise populare, de exemplu, din creaţiile marilor compozitori constituind o preocupare a exegeţilor. Cercetătorii literaturii române vechi, ocupândtt-se de textele de literatură populară, au contribuit la explicarea relaţiei dintre scris şi oralitate

.Cercetarea sub aspect tematic a scrierilor în limba română din sec. XtX, din Basarabia, aflată din IS12 sub jugul unei stăpâniri străine, a relevat un număr mare de cărţi tipărite şi texte manuscrisedindomenitilliteramriircligioase.Darcenzurareaconţinutuluireligiosdin cercetările fenomenului cultural, după 1944, a dezarmai *ah ini tio* pe cercetătorii din jurul României de a continua investigaţiile în ceea ce priveşte zestrea mânu seri să cu orice tematică, păstrată din sec. XIX şi, astfel, de a degaja conţinutul lucrărilor care continuaseră să fie multiplicate manual sau pe care autorii textelor nu reuşiseră sâ le tipărească'.

Literaturapopularăs-apăstratcudeosebireprinculegeriledefolcloraleunorpersonalităţi care s-au interesat de producţiile populare, intr-o perioadă în care se făceau şi primii paşi în culegerea acestor producţii în genere în Moldova. Ţara Românească şi Transilvania. Variantele manuscrise, transcrieri ale unor prototipuri mai vechi sau copii de pe ediţii tipărite, reprezentând exerciţii şcolare de multe ori sau realizarea unor exemplare pentru folosinţă proprie, au continuat să fie citite în mediul familial sau în public în cursul sec. al XIX-1ea, intrând apoi în „uitare", rătăcite in vreo colecţie sau aruncate printre hârtiile ce constituiau arhiva de familie.

Caietele cu texte de literatură populară, păstrate în colecţii particulare sau în biblioteci sunt reduse ca număr de pagini, de cele mai multe orî,

---

1 ***Texte uitate, texte regăsite.*** **Bucureşti. voi. i, 2002, 220 p. [autori: Silvia MARJN-BARUTCIEFF, Cătălina**

incomplete sau intercalate în miscelanee în care prioritatea o au textele de altă consistenţă.

Emil Turdeanu a studiat, în 1931, la Cornova-Orliei, în cadrul cercetărilor efectuate de echipa de colaboratori ai prof. D, Guşti, un manuscris miscelaneu copiat în Basarabia, la începutul sec. al XîX-lea*[1], ce conţinea literatura populară versificată şi texte apocrife'. Studiul său fiind tipărit într-o revistă de sociologie, deşi titlul conţine o indicaţie clară că este vorba de o scriere literară, nu a fost inclus în circuitul bibliografic al literaturii populare". Manuscrisul tio la Chîlicenî. denumii astfel pentru că, păstrat de preotul Derevici din această localitate, a fost dăruit de el, in 1931, prof. D.Guşti care l-a donat Seminarului de sociologie al Universităţii Bucureşti. L-am analizat, într-o altă perspectivă, în comunicarea prezentată la Sesiunea Ştiinţifică Internaţională „Centenarul Emil Turdeanu", 25 martie 2011, Alba Iul ia[2]. Revenim cu analiza acestui miscelaneu, având ca suport textul tipărit de Emil Turdeanu, deoarece manuscrisul a dispărut din depozitul Bibliotecii Centrale Universitare din Bucureşti la incendiul din *24* decembrie I989Î

Miscelaneul de 54 de f, (in 8") a fost scris de un monah; „Giorgi Ero[feeviei] [sau] Ero[nimovici], [propunerea n., z.m.] Antonovici, am scris, şi cine a ceti să zacă D[u]mnezeu să-l erte", identificat după însemnările sale de la f.6 şi 38v ; un „Dascăl Dumitraşcu" lasă şi el o însemnare la f.21v (şî iscălitura sa la f.52), cu câteva formulări didactice, încurajatoare: „mare este strădaniia învăţăturii; iară rodurile ei sunt mai dulci decât mierea şi faguml" şi, la f. 46 v stihuri despre „lumea bogată [şi] dişartă...ne pare că-i frumoasă / dar rămâne mincinoasă

Manuscrisul reuneşte scrieri în versuri şi în proză, „Cântecele" reprezintă o suită de versuri, majoritatea fără titlu, a căror analiză le încadrează în câteva categorii tematice. Cinci texte se referă la momente importante din ciclul vieţii Mântuitorului: prevestirile prorocilor(l)\ Lauda Maicii Domnului (II), rememorarea unor momente din Săptămâna Patimilor; vânzarea lui luda şi Răstignirea(VI) şi, după alte versuri intercalate, revenirea la momentul Cinei cei de taină (IX), ca exemplificare a uneia dintre Minunile lui Isus Hristos, incheindu-se cu versurile de adorare a lui Isus Hristos (XI),

Ciclul de versuri de laudă a vieţii pustniceşti juxtapusă deşertăciunii lumii (UI, cu titlul *Vers posnecesc),* aduce în prim plan şi Aducerea aminte de moarte (IV); Lamentarea în numele celui mort, care cheamă rudele şi părinţii să-şi ia „ iertăciune", (Viii); Căinţă la plecarea din lume pentru faptele de deşertăciune

---

1 **In acest sens, epurarea motivelor religioase din *Vieţile a cuviaţilor părinţi Varlaam ţi losăf de la Indii a,* ed. Lazăr**

2" Numerele din textul publicat de Emil Turdeanu corespund succesiunii jCantecelor".

" Copistul se semnează „M[onahul]", E- Turdeanu U denumeşte apoi fi „ieromonah^ţinsinte de nota 17) pentru că în completare iscălitura întreagă era „Mfonah] Ciordi Ero Antonovici™ şi E. Turdeanu completase literele *Ero* cu adaosul [monati|, deci eromonah. Noi considerăm că intr-o iscălituri nu se foloseau două denumiri pentru rangul călugăresc (mjonah| ţi erofmonahi) ci. mai degrabă, conform tradiţiei onomastice slave, călugărul Giorgi iţi va li declinat, in formula Ero, începutul numelui tatălui.

(V), *Greşala lui Adam* (VII) inserată de Emil Turdeanu printre „cântecele de stea" (nota 17) este considerată „iară legătură cu fondul de credinţe bogomilice" iar *Vers pentru giudeţulpăcătoşilor* (X) descinde, pe căi întortocheate, din *Psaltirea* Mitropolitului Dosoftei, Uniev, 1673 (notele 21 şi 22).

în **manuscrisului de** Ia **Ghiliceni** reunirea versurilor, indiferent că reprezintă copii ale unui prototip transcris ca atare, lie că a fost constituit din fragmente provenind din entităţi diferite, pe care alcătuitorul, monahul Gheorghe Antonovici le va fi fost transcris intr-un conţinuum, observăm că lextele se ordonează intr-o suită a evenimentelor descrise in poezii. De la început trebuie să atragem atenţia că observaţiile noastre se referă numai la textul poeziilor de la f, l-21, reproduse în anexă, pe când despre f. 21-53 cu textul in proză, putem să ne raportăm doar la titlurile capitolelor reproduse de către E. Turdeanu, Acesta opinează că monahul* Antonovici „a cules din literatura vremii ceea ce ispitea mai mult sufletul său deprins cu poezia psalmilor, cu lectura apocrifelor [n,n ecouri din legenda hagiografică despre sfanţul Si si nie] şi dornic a scurta, peste pragul morţii, tainele vieţii viitoarei [n.n, Coborârea Maicii Domnului în Iad]".

Numele Giorgi [Gheorghe] Antonovici nu l-am întâlnit pe vreun alt manuscris de la Biblioteca Academiei Române, Va fi fost. aşa cum il caracterizează Emil Turdeanu: "un umil închinător al lui Dumnezeu, cu prea puţină ştiinţă de carte". Dacă este din aceeaşi familie cu preotul loan, episc. lacov Antonovici, arunci işi are originea din jurul Bârladului,
Inconsecvenţa scrisului său, acelaşi cuvânt fiind ortografiat cu slove diferite, la diferenţe de câteva rânduri sau pagini, ar putea fi martora textelor diferite de pe care se va fi făcut copierea. Dar monahul Gheorghe probabil nici nu avea deprinderea unor norme în scriere, deşi la începutul sec. al XIX-lea acestea aveau un statut general acceptat. Analiza particularităţilor de scriere ale copistului nu poate fi însă întreprinsă şi pentru că editorul, deşi a enumerat „particularităţile paleografi ce", a translitérai şi a literarizat textul, aşa după cum se obişnuia în ediţiile de texte vechi româneşti din acea perioadă

.Pentru unele forme rămase neexplicate, aducem câteva argumente: *să povoreşti (?)* din versul „Acest vers să povoreşti (?) pre o frumoasă pustie, la sorocu ei"[(IU.) f.3v versul 1] credem că este verbul *a povă/i,*, a preface, a transforma". Adaosul particulei de reflexiv „că voi să *fmăj* pusniijcesc", [f. 4v, vers 49J nu era necesar, deoarece există verbul *a pustnici,* intranz. „a-şi face un sălaş de pustnic" (CADE) şi, de altfel, la [(II.) f.3, vers 29] a fost folosită forma aceasta formă de ins tranzitiv: „şi cu [su]fletul posnecesc". Cuvintele *pre podonici* [(I) filv, vers 9] par fără sens, deşi nu au fost marcate cu (?); de fapt este cuvântul *prepodo[b]nici* pl. „clerici"; *chivalol* [f. 1 v versul 12] este *chimval\ tabura* [f. I v versul 13] este *tambura.* O sincopă s-a produs in cazul cuvântului *va/e: „Vale* ce de foc va mergi / Să arză cei făr de legi [(X) f. 17 vers 13] probabil este un „lapsus calami" în locul pi. *va turele.* Un alt caz de fonetică sintactică, pe lângă cel semnalat de editor întâlnim în exemplul: „nu a (?) mă mai duce", completarea ar fi trebuit făcută în forma: „nu a[m] [a] mă mai duce"; Versul „Vin ţi tu a me soţie *i* ce *mii* (?) din cununie" [f.l3v vers 32] reproduce forma *mi-i* „care îmi este". Pentru necesităţi de rimă este folosită o

formă de plural *câmpi:* Jălui-m-aş câ[m]pilor / Câ[m]pilor şi florilor [(111) f. 5v vers 75/76] despre care se afirmă că ar fi folosită numai în expr. a bate/a-şi lua câmpii **(DQGM).**

Lectura versurilor, in pofida inadvertenţelor grafice, este impresionantă prin rafinarea imaginilor artistice invocate. Faptul că manuscrisul s-a aflat, în ultima perioadă, în biblioteca unui preot de sat ne permite să presupunem că el a şi fost citit cu voce tare unor ascultători. Ieşirea unei scrieri din mediul strict mănăstiresc, în care circulaţia ei se înscrie într-un cerc de persoane cu acelaşi statut social, se modifică in momentul în care a fost împrumutat, dăruit, vândut sau a ajuns in alte împrejurări în mâinile unor laici. Aria de difuzare a cuvântului scris este aleatorie, dar răspândirea se face atât orizontal, între membrii unei colectivităţi afiaţi pe acelaşi palier dar şi între diferite straturi sociale ale unei aşezări[111]. Şi, aşa cum o demonstrează excelent Emil Turdeanu, manuscrisul de faţă este mărturia circulaţiei unor teme folclorice şi de literatură hagiografică, apocaliptică sau sapienţială din Cri şana-Bihor, în Banat, Transilvania, Muntenia şi Moldova şi a fost multiplicat pe baza unor prototipuri care au existat in aceeaşi zonă in care s-a făcut transcrierea. Manuscrisul de Iu Ghilicenî nu a fost singurul, în Bibliotecile săteşti din Basarabia se vor fi aflat, şi poate se mai află cărţi populare în limba română din sec. al XlX-lea.

ri.

Un tip de manuscrise, de mică întindere, reprezintă de multe ori, după părerea noastră, exemplare alcătuite in vederea reunirii lor într-un volum compact mai voluminos.

în 1944 in martie, se afla sub tipar la Chişinău un articol, ***Manuscrise*** *ale lui Ştefan Dascălul,* în care Paul Mihail le descria şi făcea consideraţii despre neamul de cărturari Oescu din Hârtop, jud Suceava, desenând şi un arbore genealogic. Refugierea precipitată din zona frontului care se apropia a determinat ca şi tipografia centrală din Chişinău să-şi întrerupă activitatea. Autorul şi-a luat câteva exemplare din tirajul care uu fusese încă imprimat, şi, adăugăm noi, căruia probabil că nu i se dăduse nici „bunul de imprimat", deci se afla în faza de corectură a doua, pentru că au persistat greşeli în textul astfel păstrat, în anii 80[n] Cătălina Veîculescu a făcut cunoscut copistul, citând lucrarea lui Paul Mihail în studiul său despre *Copişti şi cititori despre ei înşişi*[11]. Dar acest studiu are statutul unui veritabil manuscris imprimat, deoarece câte un exemplar se găsesc doar la Biblioteca Centrală Universitară „M.Eminescu" din laşi şi la Biblioteca Academiei Române, Deoarece de-a lungul anilor. Paul Mihail şi apoi eu am încercat să continui investigaţiile asupra soartei acestor manuscrise, am întârziat să retipăresc articolul tatălui meu'% din dorinţa dea adăuga noi informaţii. La Iaşi am putut-o afla

»cr. Cătălinii VELCULESCU, op 174- [11] *Ibidem*, p. 73; V. ţi p.38. nota 22-

[J] Reproduc articolul lui Paul MIHAIL, *Manuscrise ale lui Ştefan Dascălul, i. Via{a şi pildele Iui Esap. tniptiriiţia* legiuitelor, Chişinău, 1944, 12 p. Retipărim descrierea ţi textele transcrise de Paul MIHAIL, îndreptând doar greşelile evidente de tipar şi completând cu note de subsol.

pe Doamna El vira Oescu, de 82 de ani, pensionară, care mi-a declarat telefonic câ nu ştie nimic despre manuscrise ale familiei păstrate în zilele noastre şi câ este ultima purtătoare a numelui Oescu, căci în generaţia tânără sunt numai urmaşe care poartă numele soţilor lor[11]. Ea este soţia lui Neculai Oescu, unul

dintre cei şase fraţi (Constantin, Dumitru, Mi hai, Teodor, Vasile), fiii lui Va si le Oescu, frate cu loan Oescu, ambii fii ai preotului Dumitra Oescu (1830 - 1903), preot în Hârtop şi Fălticeni, care era fiul lui Itie, dascăl în Hârtop (1787 - 1862), care era fiu al lui Ştefan Dascălul, preot paroli în Hârtop (+ 1856}. Preotul Dumitru a mai avut un fia le, Ştefan, şi el preot, şi doua surori Elisabeta şi Simira. Elisabeta, câs. lonescti a avut o fiică, botezată Simira după numele mătuşii. Simira lonescu a fost căsătorită Bârgăoanu şi tocmai această doamnă Simira Bărgâoanu păstra, în 1944, manuscrisele străbunicului ei pe linie maternă.

I, In arhiva familiei Oescu-Bărgăoanu se păstra un manuscris - miscelaneu, cu 91 f + 2 f. nenumerotate, având dimensiunile 20 x 15 cm, legat în piele şi cu foaia de titlu scrisă cu cerneală roşie. Titlul: *Această carte anume /Esopic s-au scris în zilele/pre luminatului D/of/nn / Df o }mn ion Nicolae / Costandin Caragean / Vaevod fiijnjd Mitro/polit chir chir Grigorie / la Şcoala Dfojmnească /s[fcjte Gheorghie la leat /1783 luna Iu fi/ ianuarie.* Titlul este încadrai într-un chenar cu linii roşii şi negre, iar în partea de sus are un frontispiciu, la mijloc cu o cruce înfiorită.

Pe verso-ul foii de titlu, alcătuitorul a lăsat o însemnare: „De când de şcoală am parte am / învăţat şi puţintică carte cam / cu bine cam cu rău, zău îi tre şi / i cam greu,, că de multe ori mergeam / la şcoală numai cu pâne goală. Când in şcoală intram, vărgile îmi / arăta. Aşa eram de supărat cât / nu-mi trebuia nici de mâncat. Iar acum / am ajuns de am învăţat de poc iu / mai sus, din care învăţătură voi / spune şi d[ujmnevoastră o vorbă bu/nâ, câ astăzi s-au născut Fiul / cel far de început, în Vifleemul / cel jidovesc, în sălaş dobito/cesc, adecă spune-v-aş şi mai / multe, dar nu-mi vin acum în minte. Ştefan Dascăl" Cu altă cerneală; „Popa Ştefan"

De la f. 1 la f. 40 a fost transcrisă *Istoria Iui Esop,* cu titlul : *începui a scrie istoria lui Esop. Inc.:* Aceasta era de la Mori ea cetate, din ţara Frigiea cea mare şi de norocul lui au fost tot rob. Cum scria şi Platou adevărat in carte ce să chiamă *Giorgiea,* că de multe ori în aceste lucrur nu sânt tot într-un chip...

Des.; Atunce delfi deteră pre Esop de mal şi nu după multă vreme dete ciuma şi auziră delfi de un proroc că să izbândeşte morte lui Esop, iară cei mai mari şi ştiuţi, dacă auziră ce să facusă lui Esop, să du sără la Delfi.

La f. 40v începe o altă scriere, cu titlul în roşu: *Pildele lui Esop prea înţeleptului, că sănt de folos, cine v/va să cetească, să ia seama ca să se înveţe.*

Pildele au fost copiate la f, 41-91, tn total sunt 148 de pilde, după care urmează răspunsul, introdus prin expresia: „Pilda însemnează:...". Iniţialele fiecărei fabule sau învăţături sunt majuscule in roşu sau negru. Fiecare pagină are 18-22 rânduri.

Ornamentaţia: la f,40 a fost desenată *Cetatea păgânilor delfilor* (legenda), zidurile unei cetăţi, cu un turn mare la intrare şi patru turnuri mai mici Ia colţuri. Cele două figuri bărbăteşti, tina mică şi alta înaltă, au însemnarea *Esop.* La f.40v este desenată o figură bărbătească într-un cerc, în mâna dreaptă

ţinând un toiag, iar în stânga, crucea. Deasupra figurii, legenda: *Esop cu fii ta tâlcuită.* La f.55 este desenată o biserică, cu două turnuleţe şi trei ferestre, cu însemnarea:

" Dar căutând pe Google, la sili <Oescu>, constatăm dl sunt peste 250 de persoane in România care poartă acest nume de familie! Istoricul satului Hârtop a fost tipărit de C. TURCU, *Documentarul salului Hârtop, cam. Preot eşti, jud. Suceava,* laţi, 1979. Cf. ţi wwwcomunahanop.ro/cducauc.litlm

Sfeti Gheorghie cel vechiu ot Bucureşti. La f 91^{v}, pe toată pagina este desenată o figură bărbătească ce ţine în dreapta o ramura, sub ea un romb, cu însemnarea: *Esop înţeleptul, filosoful.* Desenul îl redă in cap cu o căciulă ţuguiată, pe frunte are cruce, iar barba este ascuţită, în stânga figurii este însemnată data: *L cat /IJ7S3.*

Pe cele două fbi nenumerotate, de la sfârşitul caietului, a fost transcris, de aceeaşi mână, textul *împărăţia legumelor,* cunoscuta poveste plină de haz a unui proces care se dezbate în lumea fructelor şi care are un scop moral.[N] *Inc.:* Când împărăţea preslăvita gutue şi oblădui a vestitul chitru, iară soborniceasca rodie era paharnic mare, para era vornic mare, mărul logofăt mare, prunu vistieriu mare, vişina cămăraş mare, cireaşa comis mare. iară murele erau logofeţi de divan,..

Însemnări: I. (pe verso-ul copertei) Această cane anume Esop ie iaste a mea şi de mine scrisă când învăţam la Bucureşti, la şcoala domnească, Mănăstirea Colţii, 1783. Icrei Ştefan Popovici Oescul ot sat Hărtop.

2. (pe primele şase foi, pe banda albă de jos a foii): Această cane anume Esopic este a popi Ştefan ot satul Bumb[e]şti, scrisă la şcoala domnească sfeti Gheorghie cel vechiu şi cine s-ar ispiti să o fure, să fie afurisit de şapte soboară şi de toţi sfinţii i proci. Şi mâna me va putrezi, iar cine va ceti, pre mine va pomeni. A mea pop Ştefan, 1787.

3. (la f.55) Această Esopie iaste a sfinţii sale preotului Ştefan Oescul. 1787.

Şi am scris eu Ştefan la şcoala domnească sfeti Gheorghie, la anul 1783.

4. (Ia f.93) Să se ştie când s-au născut fiul nostru llie, luna lui iulie în 18 zile, 1787. Pop

Ştefan,

5. (pe coperta interioară). Adastă Esopie iaste a preotului Ştefan ot salul Hârtop. Let

1811.

Manuscrisul face parte din literatura didactică a sec. al XVI 11-l ea, cultivată la Şcoala Domnească de la Sf.Gheorghie din Bucureşti'^. A fost copiat de Ştefan Dascălul, care mai are un manuscris cunoscut din 1780.[16]

Manuscrisul este păstrat la Biblioteca Academiei Române, ms.rom. 575, un miscelaneu de 199 f., pe care l-au scris mai multe miini , Dascălul Ştefan este iscălit la f.128'; „Această carte chemată a lui ierei Ştefan ot Colţia. 1780". şi la f. 128*-l 29: „ Când eram eu. Ştefan, da scai la Bucureşti, la mănăstirea Colţii, de învăţam carte de pomană la loan da scaiul". Ştefan a copiat o *Alexandrie* (f.52-132) şi fragmente din *Istoria poamelor* {fJ32^{v}), Cartea a aparţinut apoi vornicului

Ştefanachi Rosât (cf, f.l97-199v). a trecut la s ard arul Gheorghi Lupaşcu ot Bacău, se găsea în 1839 în satul Lozâit-Călugării[17], pentru ca apoi să ajungă proprietatea lut D.A.Sturza, care „ a dăruit-o Academiei Române la S/20 nov. 1891 şi librarul Daniel din laşi, în acelaşi an".[ls] Prin urmare. Ştefan a transcris de două ori *Istoria poamelor,* chiar dacă in 1780 doar fragmente, pe o singură pagină[14].

[11]N. CARTO JAN, *Cărţile populare* în *literatura românească,* vol. II, Bucureşti, t938.
[|S] Descrierea manuscriselor cunoscute ale *Esopici,* in *Bibliografia analitică a literaturii române vechi,* de M. MORARU ţi Cătălina VELCULESCU, vol. I, partea 1, Bucureşti, Ed. Academiei, 1976, pp, 211-232,
N.CARTOJAN, *op. cit.,* p. 242. [17] Localitatea se numeşte, în realitate, Lvizi-CSlugăn, jud Bacău.
[|S] G. ŞTREMPEL *Catalogul manuscriselor româneşti,* vol. I. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică. 1978, p. 144. [10] Descrierea tuturor manuscriselor cunoscute ale *Istoriei Poamelor,* in *Bibliografia analitică a literaturii române vedii,* de M, MORARU şi Cătălina VELCÖLESCU, vol. I, partea a 11-a, Bucureţti, Ed. Academiei, 1978, pp, 347- 367. Ms. rom. nr. 13 620 păstrai la Biblioteca Academiei de Ştiinţe din Sankt Petersburg a fost copiat in Basarabia.

2. Mai multe foi răzleţe, legate fiecare deosebit, păstrate de preotul Petru Ursache de Ia laşi, sunt, de asemenea, scrise de Ştefan Dascălul, Au fost aduse din Basarabia.

Ms.A, 16 fi, 20 x 15 cm, are titlul *Calendaros scos de pe limba ungurească pre limba ntmanească de acum înainte, de la vălet ¡778 pană la vălet 1889. însă vălelurile ce să văd strânsă stăpâneşte plani la anului a văletului din sus, care iaste umblătoare cu cele din jos ce vor iâ vie, fot o planită, care să vede aci scrisă. 1778*

Des. Sfârşitul calendarului celui mari la let 1784, luna Iu ghenuarie în 1. Ştefan

Ms,B, are *5 'A f.,* 20 x 15 cm., pe fiecare pagină 1 S—20 rânduri. Pe copertă, însemnarea: „s-au dus această scriptură în Ţari grad acum întâi în zilele prea sfinţitului patriearhu a toată lumea chir Irimia la anul dă 1a H[risto]s 1589, în luna lui aprilie, la cel dintâi anu *9* i proci". Tot pe copertă este desenată o biserică cu două turnuleţe, susţinută de două persoane, una este un bărbat ce pare a fi imbrăcai ca un călugăr şi o femeie, în haine albe. în panea de sus a copertei, însemnarea „S.mău. Sinaea" (apoi) „Această carte este a preotului Ştefan Oescu".

Pe verso copertei, titlul: *Cântecul epurelui cu carele îşi plânge nevoite sale şi nevinofvăjfia tuturor o spune obidindu-să. umileşte şi cu glas să jeleşte.* Deasupra titlului, un frontispiciu floral

Inc.: Epurile, umblând spăimântat, să hrăneşte într-aceea cu buciumul. Ţâpă câni, aleargă de pripă, ţine-te, ţine-ie, auzi epurele bucinând...

Des.: Am scăpat, tu n-ai prins după ce ai alergat fugind. Eu, de frică, multă căcărează din mine pică, fie toate ale tale ca să nu te întorci acasă cu jale".

Ms,C. Pe f. 5[l"] a ms.B însemnarea : „urmează *Trepetnic de semne omeneşti".* Scrierea este fără sfârşit Pe fiecare pagină 22-25 rânduri Literele începătoare în negru

3, Manuscris în 8 f., 20 x 12 cm. Scris cu cerneală neagră pe hârtie cu filigran cifrele arabe 1S11. Are miniaturi stele, biserică şi figuri de oameni. Pe copertă, însemnarea: „Această filă de hârtie iaste scoasă din Bucureşti, de la mănăstirea Colţii. S-au prefăcut pre această coală şi s-au scris ăn domnita mării sale Alexandru Scariat Calîmah voevoed. Mitropolit fiind chîriu chir Veni amin.

Sat Hârtop, ţinutu[î] Sucevei, 1814. Pop Ştefan Popovici". F. I -5 este copiată scrierea cu titlul: *Aciasta iaste steaoa ce să zice pe numele Ţiţer. Inc.:* întru dânsa această putere arată de va vrea cineva să meargă într-o cale lungă şi de va fi aceea împrotiva încătrau vei să meigi F.5 şi urm. *Verşi tul* (sic!) *judecăţii cei înfricoşate ce va să fie.*
Inc.: Domnul Domnului greeşte / toată lumea să clăteşte,/ spre toţi Dumnezeu strigă *i* de supt soare să să strângă / şi va aduna pământul, / să-î auzim toţi cuvântul din Sion... Des.: Să aveţi de la Domnul plată / ş calea să vă arate, să scăpaţi de greutate,/ de acum până în vecie / mila Domnului sa fie,
F.8 [întrebări şi răspunsuri] La întrebarea unui credincios către duhovnicul său: cu ce fel de iarbă va lecui păcatele sale ? răspunsul duhovnicului este în acelaşi spirit: Să culegi frunza pocăinţei ş să o usuci la seceta postului ? so o baji în oala curăţeniei ş să o pläupeşti cu milostenia ş să urăşti toată nedreptatea şi pizma ş mândria; aşa făcând vei tămădui leacul păcatelor tale, fiule
La f.4, ziceri de felul: Trei lucruri scot pre om afară din casă: picătura, fumul şi muierea rea i proci.

Caracteristica acestor pagini este fragmentarea mesajului, consemnarea unor texte doar informate, ca pentru rememorare, In cazul său, aceeaşi întrebare referitoare la prototipul (urile) pe care le va fi avut pentru copiere, complică abordarea,

Foile scrise de Ştefan Dascălul, in special cele care conţin textul *Esopici,* chiar dacă se prezintă sub formă de excerpte, fac dovada că în faţa copistului se afia un exemplar complet, pe care Dascălul îl va fi citit şi, spre exerciţiu, a copiat doar unele expresii şi şi-a imaginat înfăţişarea eroului despre care se povestea, Caieţelele scrise in timpul şcolarizării la şcoala sf.Gheorghe au asemănări cu acele caiete de însemnări pe care majoritatea şcolarilor de-a lungul timpului le-au folosit pentru a-şi face notaţii personale, ca suport pentru memorizarea unor texte sau ca rezumat al lecturilor. Cuprinsul lor, dezordonat ca prezentare grafică şi compus din texte ce au ajuns din întâmplare sub ochii (sau în mâna) celui care le va transcrie pentru folosul propriu, dezvăluie un palier de cultură diurnă, a scrierilor care circulau sau erau in vogă la un moment dat, tară ca pe baza acestor sumare excerpte să putem decide dacă ele au şi avut consecinţe asupra universului intelectual al celor care ajungeau să le cunoască şi să le aprecieze, in cazul manuscriselor identificate ale lui Ştefan Dascălul, ştim că ele a fost alcătuite de un şcolar sârguincios, al cărui discernământ era îndreptat, de pe atunci, spTe selectarea textelor de lectură sau a celor pe care ar fi dorit să le perpetueze prin transcrierea sa.

însumarea unor astfel de fragmente oglindesc, cu destulă acurateţă, lectura „de plăcere'[1] de la începutul secolului al XlX-lea, care pendula nu numai

între romanele populare şi scrierile morale - moralizatoare, ci tindea spre satisfacţii estetice.

Manuscrisul din Chil ¡cent - Or hei

ANEXE

f. I 1 Slavă să aibă neîncetată

O mărire nenumărată: Tatăl, Fiîul, D[u]hu) Sfanţ; Trei staturi tot întru o fire Şî un D[u]mnezeu, o mărire, Să vă spui şi să înţelegeţi. Să auziţ şi să pricepeţi, f. 1 v Că şi tn ceriuri // sânt hori multe,

Ce să fac de pre podonici Zic prorocii în lăute Şî le zic zicături mulţi: Cu chivalol tsaie, Cu tabura Ir i mie, Cu organul Zaharie, Cu canon Da vită proroc

.Tr[a]giţi da[n]ţul pintre apostoli: Lâ[n]gă Petru iaşte Pa vel Şi Pa vel ia pre Mathei Şi Mathei ia pre A[n]drei Şi A[n]drei ia pre Ştefana Şi Ştefana ia pre Thoma Şi Thoma ia pre Zaharife] Şi Zaharii ia pre Solomie; Gioacă-şi gocul lâ[n]gă dânsa, Pre toţi să-i strâ[n]gă de pre pământ La Careasca împărăţie, La veşnica vesălie. De acum pănâ în vecii a [Mila Domnului să fie],

II

f. 2 v L Tu eşti lumina ce sfântă,

Precista blagos[lo]vită, Că ai născut pre fi iul sfanţ Oamenilor pre pământ. Tu eşti cinste îngerească Şi slava apostolească; Birui[n]ţă sthăstreascâ, Nedejde călog[ă]rească: Şi-a toţi sfinţi[i] eşti cununfă] Maică, cu fiiul dinpreună. Şî să sature de tine, De d[u]mnezeiascâ [lumină] Şi eşti izvor de viaţă, Adăpi bine cu dulceaţă; De cât ceriul eşti mai sf[â]ntă, De Va[r]lam eşti vestită, De înţele[p]tul Solomon, Har cu rostul de Gidion. f. 3 Cu toiag de megdsăles[20] U

Aton cale s'a au alesu. Tu eşti... (?) sălăşluită Şi carte pecetluită, De ne scriu cu drepţii Unde doresc înţelepţii. La careasca împărăţie. La veşnica vesalie'[1],

[w] Tu versiunea publicată de Gaster: „...cu toiag de Migdalis.." [;l] In text: *vesăsilc.*

Unde îngeri[i] doresc. Să înalţă de privesc Şi cu s[u]fletul posnecesc, De acum păn în veci ia Mila D[oJmuului să fila,

III

VERS POSNECESCU

f, 3 v Acest vers să povoreşti (?) pre o fromoasă

pustie la sorocii ei. I, O pre fiu moaşă pustie,

Primeşte-mă intru a ta des[i]me, O pre fromoasă pustie". Ca pre pru[n]cul la a sa maică, Când la ţâţe mi-l pleacă. Nu mă înfricoşa cu frică, Să nu mă tem de nimicâ. Pe la mez de mează noapte, Nu mă înfricoşâ cu moarte; Nici cu a ta îngrozire, Să nu-m fie spre săire; Nici mă înfricoşa cu frică, Să nu mă tem de nimică. Fi vo[i] sălbatică fiară, Din lume scoasă afară f. 4 Şi supt // a ta rădăcină

Ca să scap fară de pricină. Te-am iubit ca pre o vi ştirii Ci eşti plină de avuţie: Te-am iubit ca pre o poiată, Ce eşri cu aur suflată. Treci-voi prin dumbr[ăv]i odrăslite, Ca prin nişte[2]' vii rodite. Ramurile tale îţi pleacă, Ca ruga să ni să treacă; Şi le pleacă câ[t] de multe, Ca ruga să ni să asculte; Şi le pleacă cât de jos, Ca să dobâ[n]dim folos. Când dorem de a mei părinţi, Plângem cu ochi[i] lacrimi ferb[ijnţi; f. 4 v Când // dorem de a me maică

,Ardem [de] inima saca; Când dorem de a mei fraţ Eram cu ochi lăcrămaţi;

Când dorem di ale mele sorori, Plâ[n]gem tot cu ochi ferbinţi şi lăcr[ă] miori Lasă-mă întru un an de zile Să văz lume cum să ţine. Când să începe primăva[ra] Voi [ie]şi din lume afară Şi voi întră fără de veste, Să văz lume cum trăieşte; Carele m'au îndemnat Di de lume m'am lăsat, De părinţi m'am depărtat Şt în pustietate am întrat. Cu dorul d[u]mneze[e]sc Că voi să [mă] pusn[i]cesc, Alt lăcaş să-mi gătesc La împăratul ce[1] ceresc. Că ci[n]stit lăcaş şi fromos f, 5 De H castă lume u 'am folos

Căce n'am o soţii. Ca să trăesc cu el în puştiţe] Dorind di sufletul meu Ca să meargă la D[u]mnezeu; în lume să n^am traiu Să-mi gătesc odihnă în raiu, Că m'am lipsit de părinţi,

Şt plâ[n]gem cu lacrimi ferbinţi; Şi tot stau de mă gândesc Cui focii să mă jălesc? Jălui-m'aş munţâlor, De doru pâri[n]ţâlor;

Munţii sânt o piiatră surdă, Pre mine să nu mă ascultă; Jălui-m'aş brazilor[1] Tot de dorul fraţilor, Brazi[Iorp şi cerbilor; Cerbul este [vită][2(1] mută, Pre mine că nu mă ascultă. Ce el fugi foarte tare f, 5 v Eu rămâi // la supărare;

în text: *brafilor.* [1!] Vai nota precedentă.

[M] Ci, versiunea publicată dtfN. DRAGANU, „Dacoromania", an V, p. 518.

Jălui-m'aş câ[m]pilor, Câ[m]pilor şi florilor. Tot de dorul surorilor; Câmpul este loc [întins]" Eu cu dorul rămâi. Eu mă rog pusneceşte Sâ mă laş un an de zile Să văz lume cum să ţâne, Şi să'm găsăsc o soţ[i]e Să vin cu el în pustie, în rai să mă odihnesc La împăratul cel ceresc, Că lume ţine puţin Şi în veci plâ[n]g şi suspin, în rai este trai îngeresc Di la împăratul cel ceresc îngeri [i] să vesălesc Cu sufletul pusnicesc, f. 6 Fiind H trăit în pustie,

Pre slăvit în curăţie. Di acum pănă în vecie Mila D[o]mnului să fie Şi toturor de bucurie.

I. Aşa ne grăeşte D[o]mnul, Ca să-l asculte tot omul; Să-I asculte farâ de precere, Să înţălegem ce va zice. Grăindu-ne cu blâ[n]deţâ Sâ lăsăm inimi sămeţă. Ca nemene să nu gândească Că în lume va să trăească. fi 6 v Şi de moarte sâ nu // gâ[n]deascâ.

Că moartea în lume-i mai mare, Pre nimene prietine nu are. Nici sâ teme de Domn tare, Tuturor[21] stă în schi[m]bare. De bătrânP nu e ruşine, La cii tiniri încă vine; Bogaţilor nu voeşte. De veteji nu să sâeşti. Di râraci nu[-i] este milă, La împăraţi merge cu sala. Că împăraţi[i] şi cu crai[i] Fac cetăţile cu aii; Fac cetăţi cu ziduri groasă. Cu turnurile frumoasă. Cu porţile fericate, f. 7 Cu la[n]ţuri // de ferii legate.

1 în text: *bătrânilor.*

Ca într'î[n]săle să lâcuească De moarte să nu gă[n]dească. Că să şadă, să sfatuească Şi oşti grele să pornească. Toţi crai [i] pământului Să fie s[u]p mâna lui Şi cu dânsul dinpreună Toţ curtenî[i][w] ce adună. Ear moartea când va să vie, Nu dă veste ca să ştie Şi când omul să vesăleşte Atu[n]ce moartea îl găseşte. Şi din câte oşti grele are f. 7 v îl trâ[n]teşte din pi£oare, ***ii***
Şi din curte luminată

11 bagă în groapă întunicată Şi din casă luminat îl trâ[n]teşte mort in pat Şede, nu să rădică, Nici mai vorbeşte nimica. Di ci tot*[1] omul di supt soare Dac'îi vine vremea încă moare Oh, ticălos om bogat 1 Di şi ai mare bogăţi[e] Să nu te ţii la sămeţi[e]. Să nu zici [că] dacă vei muri Fe£ori[i] te vor pomeni. Că nu ştii cum ţâ sa va întâ[m]pla: Pomini-te-vor sa[u] ba; f. 8 Sau // aguta-te-vor, să trăească
Sări[n]dare sâ-ţ plinească, Să de mil[ă] pentru tine, Ca să mergi la rai cu bine. Ce cât te grijanie Şi atunci trage nedejde. -

[M] **In text:** ***purtenifil,*** " In **text:** ***loat.***Că câte vei lua cu tine Acele îţ vor pri[n]de bine; Iar bogăţiea ta ce multa Ce o ai strâns cu multă trudă, Pentru dânsa să [s]fădesc, Frate pre frate urăsc, Şî atâta să nevoesc Pân la groapă[1]- te pomesc Şi dac[ă] te duc la mormânt Ei te astupă cu pământ;
Cum te va înpresura pământul, Ţâ sa va uita morm[ân]tul; H Că uni fi] te scot din casă. Alţfii] să sfădesc la masă. Adu-ţ aminte de de cel bogat. Când il orâ[n]duesc la iad Şi II pogor în mu[n]că Şi el nu poate să fugă. Sau să ea să pan afară Ca să scape din ace pară, Sau să vreie vo picătură De apă. să-ş ude li[m]ba în gură. **Iov** încă au fost bogat. Ca dâ[n]sul n'au fost alt, Fost-au fericit ţi bun. Pravosîav[ni]c şi creştin. Că i-au fost uşa deşcliisă Şi masa la toţ înti[n]să; Costa[n]tin împărat, A fost de ci[n]ste 11 în Ţarigrat, Pre pământ au împărăţii Şi la ceriu încă-i sfă[n]t, în £ a ta sfinţilor, în lăcaşul dreptâlor, Unde îngeri[i] doresc. Să innalţă de privăsc. De acum pă[n] în vecie, Mila D[o]mnului să fie
Că sânt gol de bunătate Şi sânt plin de răutate. Mâinile mi-s înpuţite De păcatele cumplite Cătră Tine cum l[e]-oî tinde, Mare jăle mă cuprinde, f. 9 v

Plânge // cerîule cu mine,

Că eu nu pot făr de tine. Am intrat departe. La margine de păcate. îngerii şi drepţi[i], Ajutaţi-ne cu toţi[i]. O, de tre[i] ori urâte" suflete, taci, Că gol mâne vei să ieşi din oasă. Oh, mândră hain[ă] şi frumoasă Trebueşte acestor oasă; Haină mândră şi aurită, Ca de nuntă de gătită. Câţ ai pre lume ai trăit Pentru ce nu te-ai gătit ? Că ţi-au fost lume pre mână Cu toate cu câte[-s] bune: Târgul tău s'au târguit Şi negoţile s'au strâ[n]s Şi negustori[i] tăi s'au dus Şi soarile au apus
Şi tu din lume te-ai dus. De acum păn în vecie, Mila D[o]mnului [să fie],
VI

f. 10 l. Astăz cel pre lăudat,
îngerul de mare sfat, Sfatui[n]d D[u]mnezeirea Să-şi izbăvească zidirea - 5. Şi când cina înceta Iuda la jidovi merge Către dânşi[i],,. zice: „Daţi-m trii zăci de arginţi Să vî-l dau pre Hs. să-l răstigniţi". 10. Şi când cina săgătară Jidovii la H[risto]s merge Şi pre dânsu că mi-l prinde, La Pilat că-l trimite.

Striga toţi din toate gioale: 15, „Răstigneşti H Pi latei" Striga toţi din toate părţi: f. 10 v„Răstigneşte-mi-l, // câ-lpoţi!"

Cruce în spate că-i pusără, Sus in Golgofta l-au dus 30, Ş[1] acolo l-au răstignit. Tot pământul s'au clătit; Pietrile s'au despicat, Catapiteazma bisericii s au rupt, Soarîle s'au mtunicat. 25. Luna să închisâră (J/c) în sâ[n]ge îngerii începură a plânge „[Răstigni] ţi-mi-l Pîlate !" Strigă toţi din toate părţi: „Răstigneşti-mi-l, că-l poţi!" 30. Iară Isus, ca un miel pre blând, Nim[i]că ne răspunzând, Pi lat strigă cu mânie: *[adaos:* cu urgie] „De ci nu-m răspunzi tu mie, Că eu sânt un om pre tare, 35. Şi am o putere mare: f. 11
Putere // de răstignire,
Au să te dau la slobozire!" - „De nu ţ-ar fi dat Tatăl vrere, N' a i ave nici o putere". 40. Striga toţi din toate părţi De acum păn în vecie. Mila D[o]mnului să fie.

VII

GREŞALA LUI ADAM

Căutând spre zidire lui; începu cu amar a plânge 15. Şi către lava a zice:

- „Vai mie, cum te ascultai, Sfanta poroncă călcâi;

O, amar mie ce-m făcui, De sfanţul rai mă lipsiţi], 20. Şi vai mie, o raiule pre dulce. Unde mă voi acuma duce? Că de tot sânt pedepsit. Din tine fi[i]nd gonit. Vai, Evo, cum te-ascultai, 25. Din pom îndrăznii de mâ[n]cai; Şi sânt Lipsit ţi de vii aţă Şt de a raiului du [1] ¿aţă; f. 12 Vai mie, *u* o rai pre sfinte,

Cum voi fi de acum înainte, 30, Negustat de dulCaţa ta. Ne văzând fruniuseţa ta? O raiule, rai pre sfinte, Pentni mine-ai fost sădit, iar acum eu sânt gonit, 35. Din du[I]£aţa ta lipsit! O, ce-m fu mie de greşii, De tot binile mâ lipsii! O rai pre sfinte, al meu lăcaş, Cum te înduraş de mă lasaş, 40, întru atâta inşăiăcune Şt urâtâ^ goli fu ne ? O amar, Evo, şi ţi[e], Tu-mi fâctiş acasta miî ! O, vai mie, ce-in făcui,
f. 12 v 45. Cum pre D[o]mnu1 meu *u* scârbii,
De călcâi poronca lui, Şi căzui din mila lui ! Vai mie cum voi striga:

- D[u]mnezeul meu cel pre dulce 50, Nu a (?) mă mai duce

De fru[mu]seţa ta ce pre dulce..."

VIII

f. 13 1. Oh, amar v[i]eţei mele, Moarte far de mângăere !

[M] In text: ***urută.***

1 Veniţi toţ cei din Adam

Nu ştiu ce moarte mânioasă Astăz mă scoasă din casă.

Şî alta nu ma durut Făr numai....{?) Care şăd in vecie, Tot cu jăle şi cu u[r]gie. De astâz înainte, Nu voi mai grăi cuvinte. Că iată, eu căl[ă]toresc Dintru acest vac lumăsc. Soarele că mi-au apus Şi eu din lume sânt dus. Şi mă duc la loc strein, La un lăcaşi de suspin, în pământ întunicat Că mâne voi fi uitat; f. 13 v La loc depărtat, //

Şi în sălaş întunicat. in mână streină am intrat Şi de toate m'au înttebat. Cele ce din fire le-am uitat. Toate mi le-au arătat, Veniţi dar de vă strâ[n]geţ Şi cu toţii să mă plâ[n]geţ Şi voi mahalagii încă veniţi Şi cu toţii mă priviţ Şi vă luaţi ertăcune, Cu lacrimi de întristăcune; Vinu şi tu a me soţie. Ce mii (?) din cununie; Veniţi copilaşi, Dragii" taicăi coconeşi; Veniţi rude şi pări[n]ţi. De vărsaţi lacrimi fe[r]binţi; Veniţi fraţi şi surori. De mă inpodobiţi cu flori: Că acast cumplit pahar, în trup foarte îi amar. Şi iată chipul cel zi[di]t, De D[u]mnezeu împodobit, f. 14 în pământ s'au pogor[â]t, //
După a Lui sfanţ cuvânt. Spălaţi-m trupul cu apă
Şi mă petreceţ păn [la] groapă.

" în text: *dracii.*

Şi mă stropiţ cu vin, Ca pre un rob vă sânt strein, Ş cu toţi vă înduraţ De la (?) mine mă ertaţ, Şi vă rugaţ toţ cu sete, Ca D[u]mnezeu să mă erte. Că eu ca un vinovat Cu multe v'oi fi întristat;; Ce mă rog de mă ascultaţ Şi pre mine mă ertaţ Şi cu toţi vă osteniţ, Pănă la groapă să veniţ, Să-m vedeţ a me stare, Urmă plină de turburare. Şi într'îfnjsa m'am aşăzat, Ca unul ce sâ[n]t vinovat, Să petrec în veciîe Cu jale cu urgi[e]. Şi voi fraţ încă gâ[n]diţ, De acasta vă gătiţi, Că nu ştiţ nici zio, nici ceasul, Când înghită glasul {?). Cătaţ şi mă vedeţ, La ce stare mă aveţ Că şi ci[n]steşi bucurie f, 14 v Acum nu-i nicăire: // Că şi trupul şi cuvântul Cum înghite pământul. Şi afasta ce-m fu mie Şi la voi încă va sâ vie, De acum păn în vecie. Mila D[o]mnului să fie.

IX

f. 15 v l. Dinu începutu pănă în sfâ[r]şit
Cana Galileia™ Fost-au Dumnezeu cuvânt. Când vru nu[n]ta a să face Pre cum lui Dumnezeu place, Fost-au şi lsus chemat La nu[n]ta ce s'au [ajflat. Isus şi cu maic'-sa, Fiind gata şi masa,

[w] Se repetă după fiecare vers.

Şâzi[n]d ia masă şi **bând**, Băutură neaju[n]gând, Maică-sa au cutezat, Pre Isus l-au întrebat: „O fîiul meu cel pre dulce, Băutură nu ne aju[n}ge'\ isus au poroncit, Şasă vasă au gătit Şi dacă le-au inplut. Trei cuvinte au grăit. Apa vin că s'au făcut, f. 16 Vadra'[T] ce // era inplotă

Şi de curâţica era gătită, Au zis să o u[m]plă rasă, Apoi să o dereagă la masă. Au zişii să dereagă întâi la nun Să vază câtu-i de bunu. Iar nunol dacă au gustat Foarte tare s au mirat, Pre ginere l-au mustrat. Cu glas mare au strigat: „Iar când la masa ce mare, Ei dau vin de cel tare. Iară dacă să vesălesc Şi de cel mai prost primesc

Dară ai astă băutură 35. De u[n]de fu aşă bună ? laste lucrul de mirare De a£asta minune mare". Şi căuta Ia dâ[n]su1 Să-i auză glasul: 40. Cum prefăcu apa vin, Să le fie voia deplin, f. 16 v începu a spune începătura *ii* Care au făcut la Simon **Zi** lot în casă. Că la a Iui insurare 45. S'au făcut minune mare Şî nemene nu ştie, Fără numai slugile, Care au împlut vasele. Atunce ei şăză[n]d la masă 50. Pre toţi .- că-i loasă (stc!). De acum păn in vecie, Mila D[oJmnului să fie. -

în text: ***varda***

.X

VERS PENTRU GUDEŢUL PÂCĂTUŞILOR

f. 17 1. Auziţi aceste toate.

Neamuri, noroade şi gloate. Să înţăleagă cu cuvântul, Omul de pre tot pământul. Că lume in veac să sfă[r]şaşte Şi judeţul să găteaşti. Tatăl, Fiul va mâna Şi lume va judeca; îngeri[i] vor tri[m]bita, Morţi[i] din gropi să vor scula. La judeţ toţi să vor stră[n]gi, Păcătoşi [ij toţ vor plângi. Vale ce de foc va mergi, Să arză cei făr de legi. Cărţile vor sta deşchisă, Faptile să vor vedi-să. Pârâşii vor sta de faţă, Cari la răie te învaţă Ş> lari te vor pârî-te f. 17 v Sa te bagi H în munci cu[m]plite;

Că acolo îs locuri gâtati De tot felol de păcate: Tâlharilor li-s gătiţi. Vermii cei neadormiţi; Curvarilor li-s gătaii. Paturi de aramă înfocaţi, Cumu-i Ghiîana ce geroasă, Cu cămări nestâ[m]păroasă, Că pre cei săraci nu lasă Să şază întru a lor casă.

Caută din ceriu, D[o]amne sfinte, Şi de noi îţi adă aminte. De păcate ne fereşti, în rai ne sălăşlueşti, U[n]de-i apa v[i)eţii Şi lemnul conoşti[n]ţii.

XI

I. D[o]amne Isusâ H[ristoa]sâ, Tu ne eşti zori pre frumoasă Şi rază pre luminoasâ. Că din ceriu te-ai pogorît,

Din Fecoară te-ai născut f. 18 Cu oa[me]nii // ai petrecut.



mmfow 6co jtfM

* *<A <r** y *n* ,<% "ar-f^n » 5> c

^ « *<Lr{* fi AA/mj

Fig. 1 ***începutul Pildelor lui Esop***

Pe[n]tru a noastră mântuire, Ră[b]daşi, D[oa]mne, răstignire. Nişte oase, păcătoasă, Să pogoară la izvoară Şi beii apă, de să adapă Şi din primejdii de scapă. O Isus, stăpân[e] dulce,

Ne-ai sfinpt cu sfânta cruce 15. Şi ne-ai scos de la robie Şi ne-ai dat la inpărăţic. Lauda ţie, să-ţi fie. De acum pănă în vecie, Mila D[o]mnului să fie.



Fig. ***2 înţeleptul Esop in închipuirea autorului manuscrisului din 1783***
| *M^ c h*V i B *H >< i Jpffi*
Fig. 3 S/flr^j/uf *manuscrisului*
***.f»* ^ ^ ^ ¡ f ■ |**
sV r.itţis^

R ^¿'-¿V i|| *Trepetniciü*- o veche carte populară de prevestiri

('□«/ JIU/V *tir. Gabriel MlfíÁtLESCU Facultatea Je Lltetv Universitatea din Bucureşti gabrîel. mihaitescutjâ yahoo. cont*

Résumé

Le *Tnepeinic* est L'un des livres de divination les plus populaires de ta culture roumaine ancietutc. Le grand nomhic de manuscrits cl d'imprimés qui ont ci truies dans l'espace culturel roumain, du début du XVIJ"4- siècle jusqu'au XX*"*. en témoigne. Ces livres prédisaient les événements de Ta venir à partir des mouvements involontaires de etnains panics du corps. Ce type de divination ¿tait connue comme „divination palraiquc" dans l'Antiquité {uteque. Celle-ci nous a légué un traité usé sur ce ihcitic attribué à Méliimpus. *Trepetnical* est entré dans la culture roumaine par le biais des écrits slaves similaires, ce qui explique l'adoption, de la même souroe. du nom de ce livre (si. *trepetù* « tremblement i>). La seule version qui a circulé sur le territoire roumain a connu quelques variations dues aux négligences des copistes plutôt qu'à la oonlaniination possible avec d'autres versions, jusqu'ici non identifiées. Le phis ancien *Trçpetnic* roumain connu date de 1639, Il fui imprimé probablement à Go vota, à l'initial ive du prince de Transylvanie, Georges Rákóczy l, dans un livre qui contenait, entre autre, aussi un *Gromovnic* et un *Paradis ai Maicii Dumnului.* La version complète du *Trepetnîc* (voir le mss. rom. 4655 ou 274 BAR) décrit 108 segments du corps (présentés séparément pour la partie gauche et pour h panic droite) pour lesquels on fait des prédictions sur l'avenir.

Mnts-clcs : *Trepetnic, livres populaires, prédictions, parties dtt corps. Mélampus. manuscrits, calendrier, index des livres interdits.*

între cele mai îndrăgite cărţi populare de preziceri care au circulat în cultura românească se numără, alături de *Rojdanic, Gromovnic* sau *Coliadnic, Trepetnicvl* (cu variantele corupte. *Ttvpednic, Ttvfwlnic, Trepetec, Trepestteţi* şa.; din sl. *trupe tu* „tremur"), care cuprinde prevestiri bazate pe mişcările involuntare ale părţilor corpului. Mărturie stau zecile de copii manuscrise ţi ediţii ale textelor tipărite ale *Trepetnicului* care, începând din secolul al XVll-lea, dau seamă de aviditatea cu care asemenea preziceri erau căutate atât de scriptori, cât şi de cititori. Genul acesta de divinaţie - numită şi „divinaţie pal mică" sau „palmomantică" (din gr. *palinca* „mişcare involuntară, tremur, palpitaţie") - era cunoscut de majoritatea popoarelor orientale (inclusiv, de arabi şi de turci). El era practicat şi în Antichitatea greacă, de unde a ajuns până la noi tratatul, pe această temă, atribuit lui Melampus Hierogramatul şi alcătuit, probabil, în epoca Ptolemeilor. Tipul acesta de divinaţie fusese introdus în spaţiul grecesc de un anume Poseidonios Tradiţia o considera însă pe sibila Erythreea ca fiind prima autoare a unei lucrări consacrate acestui fel de oracole[1].

Ca şi în cazul celorlalte culegeri de prevestiri care au circulat în literatura românească veche *(Rojdanice, Gromovnke, Cotiadnice* ş a.), *Trepetnîcul* a pătruns la noi prin mijlocirea scrierilor similare slavone, ceea ce explică şi adoptarea, din aceeaşi sursă, a denumirii acestei cărţi (păstrată, cu foarte puţine excepţii, - deşi, uneori, în variante deformate - în toate manuscrisele şi tipăriturile româneşti ale textului).

Cd mai vechi *Trepetnic* românesc cunoscut datează din 1639, când a fost tipărit, probabil, la Govora, împreună cu un *Gromovaic,* un *Paradis al Precistei,* câteva molitve şi alte câteva texte religioase, româneşti şi slavone, din iniţiativa principelui Transilvaniei. Gheorghe Rákóczy l-. Prezicerile sunt asociate, ca în toate *Trepetnicele,* tremuTului câte unei părţi a corpului, ordonate, acestea, de sus în jos, de la cap înspre picioare: vârful capului, încheietura capului, chica, fruntea, urechile, sprâncenele, ochii, buzele, umărul obrazului, barba, braţele, cotul, palmele, degetele de la fiecare mână, spetele, coastele, şalele, pieptul, pântecele, buricul, coapsele, genunchii, vâna piciorului, gleznele. Se diferenţiază constant între partea dreaptă şi cea stângă, uneori, şi cea din mijloc, a fiecărei componente anatomice în pane. Anumite zone ale corpului, precum ochii sau pieptul, beneficiază de o atenţie sporită, ele fiind împărţite in numeroase jnicro-zone'[2]. disociate cu grijă. Pentru perimetrul ochilor, de pildă, sunt inventariate următoarele: sprânceana dreaptă, sprânceana stângă, sprâncenele amândouă deodată, între sprâncene, ochiul drept/stâng, coada ochiului drept/stâng, geana dreaptă/stângă, părul genei drepte/stângi deasupra/dedesubt, geana dreaptă/stângă dedesubt, împrejurul ochiului drept/stâng, „lumina ochiului" drept/stâng. Prevestirile sunt, în general, scurte, vag determinate, alternând persoana a II-a cu cea de a 111-a, şi, cel mai adesea, recurente. O prezicere de tipul „un cocon va dobândi" sau „coconi va naşte" se repetă pentru patru părţi diferite ale corpului (sprânceana dreaptă, coada ochiului stâng, coada ochiului drept şi spata dreaptă). „Ceartă şi gâlceava" sunt prevestite în cazul tremurului altor şase părţi anatomice. Cele mai multe recurenţe se întâlnesc însă pentru veştile sau „cuvintele rele" şi de „întristare" pe care le va auzi împricinatul: nu mai puţin de paisprezece. Sunt şi câteva

---

1 Vesti A. liOUCH£'LECLERCQ,/itoriirrfjVindififii *in Antichitate,* voi. I, trad de Cr istina Dinescuţi Raluca Ptopestu, Bucureşti, Ed. Sympusian, 1999, p 143, ţi Hermann DÎELS, *Bei trage zar Zuckungsliteratur des Okzidents und Orient?,* voi. I, *Diegriechtsehen Zttekungsbucher: Melampus „Fîcpi naĂfuî>v",* Berlin, 1908, pp. 3-10.

2 Text publicat, integral, în N. DRAG AN U, ,jCea mai veche carte rak6czyană"₁ în „Anuarul In stilului de Istorie

preziceri, cu câte o singură apariţie, care surprind prin circumscrierea relativ precisă a unei conjuncturi speciale: „La capul coastelor de se va clăti, boala vărsatului veri păţi"[1]; „Capul pieptului den jos de s[e] va clăti, cu o muiare re te veri împreuna"*; „Glesna dreaptă de se va clăti, o comoară vei găsi"-.

Aceeaşi redacţie a textului, se regăseşte - de cele mai multe ori şi sub acelaşi titîu, *Trepetnic de senine omeneşti* -, cu unele variaţii, în nenumăratele *Trepetnice*, manuscrise şi tipărite, care au circulat pe întreg teritoriul Dacoromamei, de-a lungul secolelor XVIII, XIX şi, chiar, XX. Totuşi, modelul urmat, probabil, de către multe dintre acestea este *Trepetnicid* tipărit, în 1743, cu titlul *Trepetnicid cei mare pentru semne omeneşti* - din care însă nu se mai păstrează, astăzi, niciun exemplar (el era totuşi inventariat în *Bibliografia chronoiogicăromână*, din 1873, a lui D. larcu)\ în ceea ce priveşte *Trepetnicid* din 1743, s-ar putea conchide, din indicaţia prezentă în unele dintre copiile realizate după acesta, că a fost tradus din limba greacă sau, poate, numai că arhetipul traducerii era grecesc' (de ex,, *Trepetnicid cel mare de sămni omineşti, scoasă din limba elenească, la an i<i> 1743*, în ms. rom, 1761 BAR). Spre deosebire de textul tipării în 1639, care se opreşte cu prezicerile la „glesna stângă", varianta căreia ii aparţine atât ediţia din 1743, cât şi toate celelalte *Trepetnice* de mai târziu este mai dezvoltată în partea finală. Sunt interpretate, în plus, semne provenind de la călcâie, partea de „deasupra piciorului", tălpi şi degetele mari de la picioare (toate acestea disociate pe membrul drept şi, respectiv, stâng), Variante prescurtate, din care sunt omise diferite segmente corporale, întâlnim şi în numeroase alte manuscrise. Din neglijenţa copiştilor, anumite prevestiri sunt atribuite uneori diferit aceloraşi părţi ale corpului, de obicei, prin intervertirea previziunilor pentru partea dreaptă cu cele pentru partea stângă. Câteodată se întâlnesc şi deosebiri mai însemnate în ceea ce priveşte conţi numi prezicerilor. In finalul testului tipărit din 1639 se spune: „Vâna piciorului stâng de se va clăti, de un iubit prietin al tău ie vei despărţi şi nu-l vei mai vedea"[1]; „Glesna dreaptă de se va clăti, o comoară vei găsi""; „Glesna stângă de se va clăti, cu neşte prietini vei călători, şi după aceea de bine te vor grăi"'", în schimb, in majoritatea celorlalte manuscrise şi ediţii prezicerile pentru aceste segmente corporalc sunt diferite, chiar dacă. în rest, pentru partea lor comună, textele sunt similare: „De să va clăti clăti supt vâna piciorului stâng, de vorbe reale vei scăpa"'[1]; „De să va clăti glezna dreaptă, cinste de la domni ţi se va da"'-; „De să va clăti glezna stângă, de nişte cuvinte reale puţin te vei întrista"". De asemenea, atât în ms. rom. 274 BAR, cât şi în celelalte *Trepetnice* de mai târziu, între „vâna piciorului stâng" şi „glezna dreaptă" sunt consemnate şi prevestiri pentru „pulpa dreaptă" şi „cea stângă", omise (ca şi tot ceea ce umiează după „glezne") în textul din 1639. însă cele mai multe diferenţe faţă de versiunea standard a *Trepetnicuiui* (cu varianta cea mai completă, cuprinzând 10S prevestiri, aşa cum se regăseşte ea în mss. rom, 274 sau 4655 BAR) se întâlnesc în ms. rom 1326 BAR datând din a doua jumătate a secolului al XVII Mea *{Semnele omului ce să fac peste tot trupul):* „De se va clăti vârful capului, va dobândi, sau, de-i va dărui Dumnezeu un cucon, foarte înţelept va fi"[11] (cf, „Vârful capului de să va clăti, o stăpânire vei lua"[1']); „Fruntea de se va clăti, spre o ţară ce va merge mulţi i se vor închina"'* (cf, „Fruntea de să va clăti, înaintea unui prieten vei merge"[17]); „De să va clăti pulpa dreaptă, de năpaste vei scăpa"" (cf, „Pulpa dreaptă de să va clăti, de un

---

1 ***lb idem. Ibidem.***
" Ms, rom, 274 BAR, f, I01-101\ *Ibidem, 1*1 Of-102.
***" Ibidem,* f. 102,**
[11]N, DRAGANU, *art. cit.,* p. 260. [Iñ] Ms, rom, 1326 BAR, f. [14] Pi. DRAGANU, *art.* tif„p, 260. [|T] Ms. rom, 1326 BAR, f. 16',
" Ms. rom- 274 BAR, f 101- Ms. rom. 1326 BAR. f. W. [w] Ms. rom. 274 BAR, f. 102. [11] Ms. mm, 1326 BAR, f, IR', - *ibidem.*

prieten te vei despărţi şi nu-l vei mai vedea"[1]*); „De să va clăti călcâiul drept, de nişte cuvinte bune te vei bucura"-" (cf. „Călcâiul de să va clăti dreptu, de cuvinte rele vei scăpa"[Jl]), ş.a, Inedită este menţionarea doar în acest manuscris a unei părţi a corpului considerată a fi între cele „ruşinoase": „Bucile curului de să va clăti, intru ţară judecător iu vei fi"". Asemenea abateri de la unica versiune a *Trepetnicului* care a circulat în spaţiul românesc sunt câteodată rezultatul unor neglijenţe de copist, alteori ele putând fi interpretate ca mici „inovaţii" personale şi/sau ca posibile efecte unei contaminări cu alte surse, greu de identificat.

Trepetnicul este inclus in sn manii *Calindarului cel mare*, din IE 02, rămas în manuscris (ms. rom. 5371 BAR), apoi, în cel al *Calendarului pe şapte planete*, tipărit la taţi, în 1816, şi în *Calendar zilnic*, laşi, 1830. Începând cu acesta din urmă, majoritatea *Trepetnicelor* ulterioare, din cuprinsul calendarelor sau al celor tipărite separat, conţin şi o anexa privitoare la semnificaţia divinatorie a „noiţelor" (Le. petele mici, de obicei albe, de pe unghiile de la mâini), albe sau negre, de la fiecare dintre cele cinci degete ale mâinii: *A rât are a ce însemnează noifile scoase din fiziogtiomie.* în numeroase rânduri, *Trepetnicul* a fost tipărit şi în broşură separată, ceea ce atestă încă o dată popularitatea deosebită de care s-a bucurat in trecut acest gen de divinaţie. Cu excepţia textului publicat in 1743, din care astăzi nu se mai păstrează nici un exemplar, celelalte *Trepetnice* din ediţii separate au apărut la sfârşitul secolului al XVIII-]ea *{Trepetnic de semnele omeneşti,* publicat la Iaşi, în 1791, pe două coloane: textul românesc - scris cu caractere ruseşti -, în dreapta, şi cel rusesc, în stânga} şi, apoi, de-a lungul secolului al XIX-lea şi la începutul celui de-al XX-lea (ultima ediţie din care am putut identifica un exemplar a fost alcătuită la Braşov, în 1914[33]). *Trepetnicul* publicat în IS4I - cu menţiunea că aceasta reprezintă cea de-a zecea ediţie a textului - are doar 8 file nenumerotate şi poartă următorul titlu: *Trepetnicul cel mare pentru toate semnele ce se fac la om, cum bătaia ochiului, buzele şi. în scurt, de toate mişcările trupului omenesc ce sânt dale de la natură.*

Atât textele slavone editate, cât şi cele româneşti, manuscrise sau tipărite, nu prezintă multe similitudini, în ceea ce priveşte structura prezicerilor, cu niciuna dintre cele trei versiuni conservate ale cărţii lui Pseudo-Melampus. Textul vechi grecesc al prezicerilor este diferenţiat in funcţie de anumite categorii sociale (omul liber, sclavul, fecioara, văduva, negustorul etc.} pe care nu le mai regăsim, decât cu puţine excepţii, în *Trepetnicele* de mai târziu^. De asemenea, inventarul părţilor corpului din „tratatul" lui Pseudo-Melampus este mult mai bogat (187 de prevestiri, faţă de numai 108, cât cuprinde cea mai dezvoltată variantă a *Trepetnicului* care a circulat în spaţiul românesc). Astfel, t re murul părţii din stânga a cefei înseamnă, aici, „pentru un sclav, o podoabă; pentru fecioară, un bărbat; pentru văduvă, o bucurie[1*31] (cf „Ceafa de se [va] clăti, de o veste rea se va întrista, iară apoi se va bticura iară"[1]*). Specifică versiunilor vechi greceşti ale textului este şi asocierea câte unei planete cu fiecare deget al mâinii drepte: Marte, pentru arătător. Saturn, pentru degetul mijlociu, Soarele, pentru inelar". în schimb, distincţia dintre partea dreaptă şi cea stângă, pătrunsă in paImomantică dinspre ornithomanţie (interpretarea divinatorie a zborului păsării or)-\ s-a menţinut în toate *Trepetnicele* ulterioare, pierzându-se însă corespondenţa iniţială a părţii drepte cu evenimente benefice şi a părţii stângi, cucele malefice. Apropieri, în ceea ce priveşte conţinutul prezicerilor, nu se pot face nici între textele româneşti şi cele mai vechi versiuni ale *Trepetnicului* slavon care descind din redacţia sârbească aparţinând secolului al XIV-lea. Astfel, in versiunea sârbească 1 (sec. XIV) se spune:

Textul cuprinde prezicerile in ordinea alfa beţiei a pirţilor corpului ţi a fost publicat sub titlul înşelător: *Pascălie sau carte de zodii aşezat A pe şeaple plattete.* Sub aceiaşi titlu, textul a mai apărut, tot ia Braşov, în 1891 ţi în 1907. :<

Vezi, spre exemplu, mai jos, distincţia dintre „bogaţi" şi „săraci" in prezicerile din cea mai veche versiune sârbească a textului.
[15] Hermann DIELS. *Beiträge zur Zuckungsliteratur des Okzidents und Orients-,* voi, Ii, Wertere *griechische und aussergriechische Literatur und Votksiibertieferung.* Berlin, 19(18, p. 16; traducerea din limba germană a citatelor pe care le dăm din lucrarea de referinţă a lui H. Diek (inclusiv a pasajelor traduse, aici, din greaca ian slavoni in germană) ne aparţine, " N, DRAG AN U. *cd. cit.,* p. 260. [17] H. D1HIS. *op* cir., voi. 1, p. tz.
M Vezi H. DIHLS, *op. cit.,* vol. I. p.B: cf. ţi A. BOUCHÎ-LECLERCQ, *op. cit.,* p. J19

.„Cotul drept de va tremura, pentru cei bogaţi, muncă, iar pentru săraci, bucurie"; „Cotul stâng de va tremura, înseamnă bucurie"; „Degetul mijlociu de va tremura, toţi duşmanii tăi vor pieri"[1]". In versiunea românească, textul corespunzător aceloraşi părţi ale corpului este complet diferit: „De să va clăti cotul drept, cu un nepriaten te vei certa"; „De să va clăti cotul stâng, judecătoriu sau mai mare preste alţii vei ieşi"; „De să va clăti al treilea/deget, un lucru bun vei săvârşi şi te vei bucura"[10]. In schimb, o serie întreagă de asemănări au fost constatate încă DE M. Gaster intre un *Trepet/tic* turcesc şi cel românesc[J]. Iată câteva dintre ele; „Urechea dreaptă de-i va tremura, va auzi vorbindu-se de bine despre sine"; „Urechea stângă de-i va tremura, va auzi vorbindu-se de rău despre sine"; „Sprâncenele deodată de-i vor tremura, se va bucura de apariţia unui prieten"; „Colţul dinafară al ochiului drept de-i va tremura, de bani şi avere va avea parte"[15], cf. „De să va clăti urechi a dreaptă, de un cuvânt bun ce vei auzi te vei bucura"; „De să va clăti urechia stângă, cuvnt rău veî auzi"; „De să va clăti între sprâncene, un priaten va veni şi te vei bucura"; „De să va clăti coada ochiului drept, dobândă arată"". în total, pot fi identificate circa 30 de similitudini între versiunea turcească şi cea românească a *Trepetnicuiui.* Pe de altă parte, ediţiile de secol XIX ale *Trepetnicuiui* sârbesc sau bulgar sunt cvasi identice cu textul românesc al prezicerilor". De asemenea, *Trepetnicul de semnele omeneşti* (laşi, 1791)" cuprinde, fragmentar, aceeaşi versiune românească pusă în paralel cu textul rusesc după care s-a făcut tălmăcirea.

in urma acestor constatări s-ar putea conchide că versiunea românească a *Trepetnicuiui* descinde dintr-o traducere slavonă a unui arhetip grecesc, neidentificat până acum, din care ar putea să derive şi versiunea turcească a textului, in ceea ce priveşte traducerea slavonă - diferită de redacţia sârbească din secolul al XfV-lea - ea ne este cunoscută, astăzi, doar prin textul rusesc fragmentar din ediţia bilingvă de la laşi (1791), ca şi prin ediţiile mai recente cu textul în sârbă şi bulgară. Cele mai vechi şi mai numeroase atestări ale acestei redacţii se găsesc însă în spaţiul cultural românesc unde textul a circulat intens, vreme de patm secole, prin toate provinciile Dacoromaniei.

Biserica creştină a condamnat dîntotdeauna toate tipurile de prevestiri, inclusiv pe cele din *Trepetnice,* alături de practicile vrăjitoreşti şi de cărţile eretice. Credinţa în diferitele practici divinatorii (inclusiv superstiţia „din cele mai absurde" ca „în cazul când ţi se zbate vreun muşchi"™) este combătută şi ridiculizată de Sf. August in, fiind considerată închinare la idoli şi amăgire demonică. în acelaşi sens. Sf. Joan Gură de Aur se întreba retoric, într-una din omiliile sale, incluse în culegerea *Mărgăritarelor* (tipărite,, la Bucureşti, în 1691, în traducerea fraţilor Greceanu): „Că ce creştini sânt aceia carii păzesc basne jidoveşti şi elineşti, şi ursitori le, şi vrăji le, şi astrolog h iele, şi farmăcătoriele [..,] şi trepetnice [,...], şi alte ca aceastea multe?

Dară cum pot să fie creştini carii le fac acea stea?"". Ciudat este insă faptul că, spre deosebire de *Gromovnic, Rojdanic* sau *Coliadnic, 'irepetnicui* nu este menţionat in nici unul dintre indicele de cărţi oprite traduse in limba română: *Păucenia de la Voivozi,* copiata de popa Vas ii ii din ţara Moldovei, în secolul al XVI l-lea, sau listele cu *Cărţile ceale minciunoase* şi cu cele *ereticeşti,* traduse de Sta ic u Grămăticul, „sluji toriul beserecii domneşti din Târgovişte", întTe anii 1667 şi 1669-[11]. în schimb, în cuvintele de învăţătură ale mitropolitului Moldovei lacov Putneamd din *Synopsis, adecă adunare de mu!te învăţături* (laşi, 1751 şi 1757) prezicerile din *Trepetnic* sunt menţionate alături de alte superstiţii şi practici „păgâneşti" de care adevăratul creştin trebuie să se ţină departe: „,.. dăm învăţătură tuturor credincioşi lor ca să să ferească de toate lucrurile ceale păgâne şti, care facea elinii, cea ce să închina idolilor, jocurilor pre la sărbători, [...] crederea glasului păsărilor precum iaste coţofana, corbul şi altor păsări, seamuelc trupului şi carii zic că ceale ce sânt lor scrise..." (f.64)[1J]. în fapt, în vechea cultură românească prevestirile conţinute în *Trepetnic* (ca de altfel şi cele din alte cărţi populare) nu par să fi fost resimţite ca potrivnice învăţăturilor creştine, ele fiind copiate sau tipărite frecvent alături de texte liturgice, vieţi de sfinţi, predici etc. De pildă, în tipăritura din 1639, de la Govora, *Trepetnicid* este publicat alături de *Paradisul Precis tei,* principalele rugăciuni ale zilei, cele zece porunci, un fragment de *Sinaxar* ş.a. în ms. rom. 5454 SAR. *Irepetnicui* este copiat - între 1754 şi 1762 - împreună cu *Gromovnicui* şi cu *Caleridarnl* tipărit la Braşov, in 1733, alături de mai multe *Catavasii* şi alte texte religioase, de către ieromonahul Pahomie „ot Lapoşviitor stareţ al acestui schit de călugări din regiunea Bacăului. De asemenea, în unele manuscrise (ca, de exemplu, in ms. ront. 1845 BAR, copiat în 1798) prezicerile din *Trepetnic* se încheie cu un foarte evlavios „Amin"*[1].

loan GURA DE AUR, *Mărgăritare** ed. de Rodica Popescu. Bucureşti, Ed. Lihra, 2001, p 371. [M] Vezi Alexandru MAKEŞ, „Consideraţii pe marginea indicelor de cârţi oprite din secolul al XVI[.lea" in voi. *Cărţi populare din secolele al XVt-Iea-al XVIt-lea. Contribuţii filologice,* Bucureşti. Fundaţia Naţionala pentru Ştiinţa ţi Artă, 2006, pp. 233-233.
[J4] Vezi Lucian- Vaieriu LEFTER, *Un învăţător al neamului: ţacov Putneamd,* in „Analele Putnei", V, 2009, p. 259. Ms. rom. 1345 BAR, f. 51.

Manuscrise:

Ms. gr. 1284 B AR *(Jrepetnic din sâmni omineşti,* laşi, 1736, f. l-2);
Mss. rom, BAR: nr, 3806 (1748; f. 58[l]-64[v]); nr. 274 (sec. XVJN, mijloc; f. 85-103*); nr, 5454 (copiat de ieromonahul Pahomie „ot Lăpuţ", 1754-1762; f. 71-76^); nr, 1151 (1777: f. 2<>-25[v]>; nr. 1739 (1778; f. 25-30[v]>; nr. 1067 (*ic\/* fragm.; 1779, f. 115-1L7[V]; text publicat, parţial, în M. Gaster, *Chrestomatie rămână,* îl, Leipzig-Bucure şti, 1891, pp. 122-123); nr. 4655 (copiat de Ga vrii Ga Ier, la Cernăuţi, in 1786; f. 49-5 5[v]): nr. 1326 (sec. XVIII, a doua jumătate; f. 16M8[V]); nr. 4367(1787; f, 43[l]-45[v]); tir, 2313 (scc. XVIII. sfârşit: f, 35-45[1]); nr, 132 (SCC, XVIII, sfârşit; f. 150-152); nr. 1839 (sec. XVIII, sfârşit; f. 267-27T); nr, 1845 (copiat dc învăţătorul Miron Joaky, din Suceava. în 1798: f. 45[T]-5I); nr, 270 (copiat dc logofătul

ioniţâ Giurcscu. în Ţara Românească, în I 799; f. 8'- I2V}; nr. 5371 *{Calimiarul cel mare, incepăndu-sâ de la anj<i> de la Hs. 1802,* 1S02: f. 158-165); nr. 3767 *(TrepesmţO tălmăcită din limba nerrtţască,* 1812 sau 1818, f. 4T); nr. 1761 (scc, XIX, înccput; *Trepetnicul cel mare de sâmne omineşti, scoasă din limba elcnească, ta ani<i> 1743;* f. 142-149^); nr. 2858 {1824; f, 58-60); nr. 4515 (sec. XIX, prima jumătate; f. 13-17).

Ediţii (până la 1830, în ordine cronologică):

Canea, tipărita la Govora, în 1639 (f. 53-58': text publicat, integral, în: N. Drăganu, „Cea mai vedic carte rakoczyană". în „Anuarul Institutului de istorie Naţionala", Cluj, I, 1921-1922, pp. 260-263); *Trepetnicdesemnele omeneşti* (ediţie bilingvă, româno-rusă, conscrvată fragmentar), laşi, 1791; *Calendariu pe şapte planete aşâzal, tn care cuprinde 140 de ani, încefjându-să de la }8}6 şi până la 1956*, iaşi, 1816;

***Trepetnicul cel mare pentru semne omeneşti scoase din limba eh neos că, 1743*, în vol. f *'alendar zilnic,* laşi, 1830.**

Bibliografie critică:

AUGUST IN. Sfântul. *De dttclrina christiana,* tnid. de Marian Ciucâ, Bucureşti. Ed. Humaniias. 2002: B1ANU, U HODO$. N„ *Bibliografia românească veche,* tom II, 1717-1808. Bucurcşti, 1910; BOUCHE-LECLERCQ, A„ *Istoria divinaţiei in Antichitate*, vol. I, trad, dc Cristina Dincscu şi Raluca Popescu, Bucurcşti. Ed. Symposion, 1999;

CARTOJAN, N„ *Cărţile populare in literatura românească,* voL I, cd. de Alexandru Chiriaccscu. Bucurcşti, Ed. Enciclopcdică Română. 1974:

DIELS, Henna nn, *Beiträge zur Zuckungsliteratur des Okzidents und Orients*, voi, I, *Die griechischen Zttckitngsbücher: Melampus „Ucpi xaijtmv"* ; vol. II. *Weitere griechische und atissergriechiscbe Literatur und Volksüberlieferung,* Berlin, 1908-1909;

DRĂGANU, N., „Cea mai vcchc cartc râktkzyană", in ‚A"narul Institutului dc Istoric Naţională", Cluj- Napoca, vol. J, 1921-1922, pp. 161-171, 183-187;

GASTER, M., „Das türkische Zuckungsbuch in Rumänien", în „Zeitschrift fiir roman ¡sehe Philologie", vol. SV, 1880, pp. 65-70;

GAS TER, *Ni., Literatura populară română,* ed. dc Mircca Anghclcscu, Bucurcşti, Ed. Minerva, 1983; GURĂ DE! AUR, loan, *Mărgăritare,* cd, de Rodica Popescu, Bucureşti, Ed. Libra, 2001; HASDEU, Bogdan Pctriccicu. *Cuvente den bătrâni,* vol. 11, cd. dc G. Mihăilă, Bucurcşti. Ed, Didactica şi Pedagogică. 1984.

LEFTER. Lucian-Valeriu. „Un învăţător al neamului: lacov Putneanul", în „Analele Putnci", V, 2009, pp. 255-264;

MAREŞ, Alexandru, „Consideraţii pe marginea indiccior dc cărţi oprite din sccolul al XVII-lea", Tn voi. *Curţi populare din secolele al XVI-lea al XVII-lea. Contribuţii filologice.* **Bucureşti. Fundaţia Naţionala pentru Ştiinţă şi Artă, 2006,**

TOMHSCU, Mircea, *Calendarele româneşti (1733-1830),* **Bucureşti, Hd. de Stat Didactică şi Pedagogi că, 1957;**

VESELOVSK.I, A., „Zur ruminischcn Zucliun^shuch". în „Archiv fiir slavischc Philologic', V, I880, pp. 469-470.**Cerem ou iii Iul primirii solilor la Curţile domneşti, secolele XVII-XVIII, Moldova ţi Ţara Românească**

Bibliotecar Liana NĂSTASELÎI liana nastase(u@yahop. cont

Abstract
Tbc an iele dcpicts conciscly aspccts of thc welcome oorcmcmy of theenvoys m tlic Roman ian Princclv Court during iln? 17* and IX"' centuri es. Pompous dtsplay performed by ihe bigii officials nud liag-bcaring soldicrs tn tbe sounds of irumpels. drunis and shots of lircanns. similar to theTurkislî ceremonial, followed by ihe fbrmaliiy of thc audicnce wiih thc Priiiee highllglit tlic eounesy of besjowing a new ambassadnr. The magnificence or thc ritual of thc audience, then liic Prince's vish io tlic antbsssador's residenee and, cvcntually. thc ¿ifis exclianged ainc aii transmitlcd llirougli tlic tcstiroonics of foreign travellers likc Tommiiso Aibcni. Paul Strassburg. loan Gnmski, Rafad Les/c/ynsky, Anton-Mnria del Cbiaro.
Kcy worda; princcly court ceremonial. I7di~liith cculnrics. Moldavia and Wallachia. Mcdiacval liistory.

Interesul pentru literatura de ceremonial, descrierea ceremoniilor propriu-zise, îşi găseşte începuturile în lucrările şi operele marilor scriitori bizantini.

Pornind de la cele mai simple încercări de descriere a elementelor de ceremonial ale curţii imperiale, până la cele mai valoroase opere, autorii bizantini au redat în lucrările lor informaţii preţioase, bogate in detalii despre modul cum se des Uşurau anumite tipuri de ceremonial la diferite ocazii şi care reflectă moravurile unei societăţi ajunse la apogeu, influenţând mai târziu întreg răsăritul european. Stilul bizantin a pătruns şi în Principate fiind preluat, mai târziu, de cronicarii noştri, dar mai ales de Dimitrie Caniemir' şi de către Gheorgachi-, al IT-lea logofSt de Divan al Domnului Grigore CalJimachi. care, în lucrările lor, au descris tipurile de ceremonial de la Curţile domneşti din Moldova la diferite ocazii. în ceea ce priveşte prezentarea ceremoniilor în Principate, trebuie luate în considerare operele în care sunt menţionate pentru prima oară noţiuni despre ceremonialul la români, precum cronicile, dar şi izvoarele externe ale istoriei românilor, în cadrul cărora descrierile călătorilor străini ocupă un loc aparte. Studiul de faţă îşi propune a prezenta ceremonialul primirii solilor desfăşurat la Curţile domneşti din Principate, dar şi rolul pe care dregătorii l-ar fi avut o dată cu acestea. La aceste evenimente întâlnim toate categoriile sociale: domni, boieri, nobili, oameni de rând, preoţi, mitropoliţi şi nu în ultimul rând, demnitari otomani.

Informaţiile despre primirea solilor care au tranzitat Principatele Române stau sub semnul evenimentelor care se precipită începând cu primele decenii ale secolului al XVI l-lea, sau mai bine-zis, de starea de incertitudine a statelor vecine în relaţiile cu Poarta,

La români, primele informaţii referitoare la ceremonialul primirii solilor, le găsim sub forma unor recomandări, furnizate la începutul secolului al XVI-l ea de către Domnul Ţării Româneşti, Neagoe Basarab in *învăţăturile către fiul său Theodasîe.* Făcând referire la solii creştini, *carii cred în Domnul nostru Usus Hristos şi Preacuratei lui Maici*[1], aceştia trebuie întâmpinaţi *cu cinste şi bucate, şi băuturi den dös tui până vor veni ia*

scaunul vosint cel domnescul în ceea ce-i priveşte pe boieri, ei trebuie *săße strânşi lângă* Domn *şi împodobiţi frumos, cine cu ce va avea bun şi cu cai buni şi împodobiţi bine, să iasă înaintea lor şi să ie facă cinste până la gazda lor, iac sfetnicii cei bătrâni,* în acele momente, să *nu să dăzlipească* de lângă Domn şi să *şază p/v scaunele lor, unde Se taste locul şi lise cade*\ Sunt îndemnuri despre modul cum trebuie întâmpinaţi şi trataţi solii, fără a avea însă un caracter protocolar

Cronicarii şi călătorii străini care ne-au vizitat Principatele oferă o bogată sursă de informaţii referitoare Ie obiceiurile cu care Domnul întâmpina soliile, după tradiţie.

Tom maso Al berii, negustor italian care întreţinea relaţii de a tăceri cu Poarta, în drum spre Constantinopol. a străbătut Moldova, poposind între 15-20 decembrie 1612 la laşi[1], oraşul unde îşi are reşedinţa *Domnul Bogdan iei sau Moldovei* (Ştefan Tomşa în prima domnie 1611- 1615)[7], îl vede pe Domn îmbrăcat în roşu, cu buzduganul în mână străbătând oraşul călare, însoţit de 500 de archebuzieri'. Dacă vine un călător, Domnul ÎI poate trimite în gazdă la oricine în casă, acesta fiind întâmpinat cu ospitalitate, aşa cum este obiceiul, i se face *bună primire*[1]'. Femeile sunt acelea care se ocupă şi fac *toate treburile necesare în casele lor*. discută liber şi prietenos cu oaspeţii, iar când servesc masa, *ele gustă mai întâi din ce au adus'".*

Paul Strassbuig, consilier al regelui Suediei şi sol Ia sultanul Murad al IV-lea, descrie în Jurnalul său de călătorie prin Ţara Românească în drum spre Constantinopol, primirea avută la curtea domnească din Bucureşti". Venind din Ardeal, la intrarea în ţară, *domnul îi trimite un mehmendar'*[1], care să-l însoţească până la Bucureşti, acolo unde se afia reşedinţa Domnului. La intrarea în oraş i se face o primire demnă de tot respectul cuvenit ambasadorilor străini, ieşind în întâmpinarea lui *un număr mare de ostaşi cu steagurile Ţării Româneşti"* şi de 100 de nobilii ţării, care îi urează bun sosit in numele voievodului Leon". Este descris protocolul Curţii de la Bucureşti, invitaţia făcută în aceeaşi seară, în numele domnului de către marele postelnic, pentru a doua zi Ia prânz. Remarcă personalul de la Curtea domnească, *ceremoniile fastuoase şi luxul mare în îmbrăcămintea oameni lor şi în podoabele cailor'-.* Este întâmpinat de Domn *cu cuşma în cap la uşa sălii de primire,* care îl salută după modelul oriental *plecând capul şi ţinând mâinile lapiepV".* Este invitai de Domn să ocupe locul cel mai de cinste, pe care ÎI refuză. Lângă Domn îşi aveau locul câţiva *turci de frunte* care judecau pricinile între turci şi români, iar pe partea dreaptă stăteau *dregătorii ţării şi ai curţii, toţi împodobiţi cu blănuri de samur ca în zi de sărbătoare''.* în prezenţa lor a înmânat Domnului scrisoarea regelui Suediei,

* *învăţaturile ¡ui Neagoe Basarab către fiul său Thcadosie.* Versiunea româneasca din secuiul al XVJJ-lea ţi traducerea fragmentelor păstrate din originalul slavon de GheorgheMihâili, Bucureşti, Ld Rcraa Vânturilor, 2010, p. 194,

* *Ibidem,*

[3] *tbidcm,* p. 195,

* *Călători străini despre Ţările Române.* vot. t V, p. 357. [7] *Ibidem,* p. 361.

[H] *Ibidem.* [H] *Ibidem,* [Ml] *Ibidem.*

[11] Ibidem, YOL V, p. 63.
[13] N. IORGA, *Istoria românilor prin călători,* Bucureşti, Ed. Eniinescu, I9&I, p, 209. " *Călători străini dţfpr? Ţările Românţ.,* voi- V, p. 63- [11] Este vorba de l.eon vodă, domn al 'ţării Româneşti (1629-1632). *[15]* Gi/affjrfjfftfitii *despre Ţările Rontănc,* vot. V, p.64, *Ibidem. [17] Ibidem.*

Gustav al ll-lea Adolf, după care predicatorul Curţii o traduce în limbile greacă ţi turcă, primind promisiunea din partea Domnului că *oameni pricepuţi şi cunoscători ai limbii şi obiceiurilor,* **îl vor conduce** *teafăr şi nevătămat* **până la porţile Constantinopolului". încheierea convorbirilor şi negocierilor s-a făcut în răsunetul instrumentelor muzicaîe, al conturilor şi trâmbiţelor,** *cu mare zgomot pentru a se începe prânzul[9]***. La masă solul este aşezat la dreapta Domnului, având alături toată suita sa, iar Ia stânga, boierii şi dregătorii români. Domnul şi oaspetele său mănâncă din vase de argint, dregătorii, in funcţie de rangul pe care îl deţine fiecare, servesc din** *vase de ceramică îngriji lucrate şi smălţuite* **sau cei de la capătul mesei din** *talere şi blide de lemn[1]***. Fiecare dregător îşi are locul său la masă, cei cu funcţii mai înalte mai aproape de Domn, iar cei cu ranguri mai mici spre capătul mesei. Timp de câteva ore sunt serviţi cu mai multe feluri de mîncare, puse mereu,** *unele peste altele, încât s-au înălţat, cu încetul, într-o grămadă ca o movilă,* **deoarece** *bucatele nu se ridicau în tot timpul prânzului[11]***. în compania paharelor cu vin foarte bun la gust** *şi de soi foarte ales,* **discuţiile intre oaspeţi deveneau amiabile, Şi tot aşa. masa se întindea până în noapte târziu, când Domnul,** *ridicând o mare cupă a închinat pentru sănătatea şi biruinţa Maiestăţii sale-* **în zgomotul descărcărilor de tunuri,** *încât se cutremura clădirea dărăpănată şi chiar vasele de pe masă se ciocneau între ele[7]'***. Urmau toasturi le închinate Domnului de către boieri, pe rând, stând în genunchi până Ia golirea paharului, după care fiecare se îndrepta spre locuinţa lui[:1]. A doua zi, la plecare solul este condus de către Domn cu mare alai,** *de o escortă de o mie de călăreţi şi şase sute de pedestraşi,* **acordându-i-se toată cinstea'\ în fruntea escortei sunt purtate steagul,** *de culoare roşie şi de o mărime neobişnuită,* **primit de la sultan, şi tuiurile în zgomotul trâmbiţelor şi al tobelor[:i,]_ Alături de Domn, merg dregătorii şi boierii ţării,** *călărind cai asiatici şi împodobiţi cu haine strălucitoare[7]'***. Lângă Domn, lăutarii** *şi un cor de muzicanţi* **cântă un** *cântec bătrânesc* **în limba română-*. Mergând alături. Domnul şi oaspetele suedez poartă discuţii referitoare la bogăţiile ţării, Ia numărul ostaşilor pe care i-ar putea strânge, la obligaţiile faţă de Poartă, ipocrizia supuşilor săi gata de răscoală[5]". Totul se încheie cu o demonstraţie militară, Domnul însuşi alergând, trage cu puşca şi cu săgeţile la ţintă, iar dregătorii şi boierii îi urmează la rândul lor exemplul[1]". Apoi Domnul se întoarce acasă cu toată suita, iar carele domneşti însoţesc solul până la malul Dunării.**

Exemplul dat este suficient de relevant pentru a ne crea o impresie generală asupra modului de desfăşurare a ceremonialului primirii solilor, la 1630, în Ţara Românească.

1 *¡bidem. tbidem.*
[M] tbidem. [M] tbidem, p. 66. *tbidem,* p.67.

în Moldova, călătorii poloni, în drumul lor spre Constantinopol, notează în *Jurnalele* lor de călătorie primirile, banchetele cu tot ceremonialul desfăşurat după obiceiuri, dar şi în urma unor intense negocieri. Solii poloni nu erau nişte oameni de rând, ei fiind personalităţi politice (Rafael Leszczynski) şi nobili care întreţineau relaţii cu boierii şi domnii din ţările noastre (Ioan Gninski, care cunoştea pe Miron Costin, Rafael Leszczynski purta conversaţii cu Dimitrie Cânte mir).

Din însemnările de călătorie ale lui loan Gninski (1677-1678) şi ale secretarului său, Michael FJoryan Rzewuski, aflăm despre faimoasa solie delegată la Constantinopol şi de numărul impresionant de participanţi, care a uimit chiar şi pe turci. La intrarea în Moldova, într-o localitate de pe malul stâng al Prutului, solul a fost întâmpinai cu câteva steaguri de serdarol. stolnicul şi pisarul Domnului (după secretarul Rzewuski, numai de siolnic şi pisar), cu urale de bun sosit, dându-i acestuia şi o scrisoare din partea domnitorului, *aducând şi tain,* care era foarte mic[31]- Această situaţie a creat nemulţumiri şi aga al ienicerilor, care conducea o trupă a alaiului turcesc şi escorta solia polonă străbătând Moldova până la Dunăre, a pedepsit boierii nio Ido veni *cu mare ruşine*..pentru că acesta nu era mulţumit cu tainul său-',* Numărul neobişnuit de mare al însoţitorilor ridica serioase probleme de aprovizionare, punând Moldova într-o situaţie incomodă care şi aşa era secătuită de asuprirea turcească. La o milă distanţă de laşi, solul a fost întîmpinat de Miron Costin, logofătul moldovean care *a dat de ştire că Domnul" îl aşteaptă la un sfert de milă de oraş".* într-adevăr, întâlnirea dinire cei doi a avut loc la o jumătate de milă de oraş, *urându-şi unul altuia sănătate*, iar solul mulţumeşte pentru osteneala pricinuită Domnului şi pentru locul din dreapta, *restabilind prin aceasta semnele de cinstire datorite solilor mari-.* Urma ca secretarul soliei să primească in numele solului *pe boierii moldoveni şi curtea domnească ce se afla la o partc".* Până la laşi solia a fost însoţită cu alaiul binecunoscut format din *boierii şi toată curtea sub un steag roşu de stofă de Damasc în chip de insignă militară*Veneau in urmă *dragonii solului cu muzica precum şi muzica domnească, ce cânta fără încetare* şi tot aşa până la laşi unde, *steaguri de călăreţi moldoveni aşezate într-un singur şir, în număr de douăzeci şi şase de steaguri de seimeni şi alte şase steaguri depedestrime moldovenească* întâmpinau impresionanta solie polonă". Prin tot oraşul, solul era condus cu mare cinste, iar pe unde trecea sunau clopetele bisericilor^. Problema instalării soliei polone a fost rezolvată prin instalarea unei tabere de corturi, *care erau întinse pentru toată curtea lângă o mănăstire* (Cetăţuia) şi unde Domnul a condus pe sol tnsoţindu-l până la a doua încăpere a cortului *unde erau aşezate covoare* special aranjată pentru eh. A doua zi, solul era poftit de Domn cu toată suita, trimiţându-i-se patru cai *pentru cei mai de frunte din solie".* El mai primeşte şi vizitele boierilor şi ale fiilor logofătului (este vorba de fiii lui Miron Costin), dintre care Ion iţă Costin, viitorul ser dar, rosteşte o frumoasă oraţie în limba latină[1']. După aceştia, solia polonă a mai fost onorată, până Ia epuizare, de vizitele oamenilor *de trepte diferite* care i-au onorat cu *fntcte, flori şi muzici,* fiecare după putinţa şi talentul său". A urmat o vizită făcută

Ia biserica romano-catolică, după care primirea la Curtea domnească unde, din poartă a fost întâmpinat de boieri şi, de însuşi Domnul la scară". După un tur prin

[Jl] ***Ibidem, vol*** **Vit, pp. 348, 351.** [31] ***Ibidem,*** **p. 348.**

" Este vorba de domnut Anionic Rusel. [11] ***Ibidem,*** **pp. 349,352.** [K] ***Ibidem.*** [M] ***ibidem,*** **p. 352.**

[37] ***Ibidem. " ibidem,***

» ***ibidem,*** **pp. 349,352. * ibidem, pp. 352-353-** [11] ***ibidem,*** **p. 353. «** ***Ibidem.*** [u] ***ibidem.*** [44] ***Ibidem***

.toate odăile Curţii, s-a oprit într-una, în cane solul este invitat îa o trataţie. Domnul, ca gazdă. *s-a așezat turcește la colț și a oferit dulcețuri și rachiu, umplând doua pahare dintr-o sticlă*[1]*'*. Apoi, solul cere o audienţă şi este condus în altă odaie unde îi înmânează Domnului scrisoarea regelui loan Sobieski, căpătând şi *informații politice**. După promisiuni şi angajamente, a urmai ospăţul solemn cane ţinu toată seara într-o veselie, in acompaniamentul muzicii şi al descărcărilor de puşti[IIT]. A doua zi, solia polonă a continuat să primească vizitele neaşteptaţilor musafiri, veniţi pentru a primi cadouri: *postav, arme și hani'*| Secretarul soliei ne descrie schimbul de cadouri între sol şi Domn, Solul oferă Domnului Antonie Ruset *un* MOV *mare cu băutură aleasă*, iar Doamnei, *o lacră mare de a/gin t foarte frumoasă*, lui Miron Costin *două pahare aurite și o solniță mare olandeză de bufet*, stolnicului şi pisarului *câteva haine de stofă franțuzească*, iar celorlalţi boieri şi dregători de Curte, cadouri mărunte în funcţie de rangul fiecăruia'". La rândul său, Domnul îl răsplăteşte pe sol cu *un cal moldovenesc cufrâiecăzăcești șișeade catifea*, pe secreta ml soliei cu *un cal cu șea*, iar pe odraslele solului cu *câte zece coți de stofa aurită și câte o năframă**. înaintea plecării solului din iaşi, Domnul i-a ieşit înainte cu oaste să-i ureze drum bun, iar la două ore de laşi, la conacul Tomeşu, Miron Costin şi marele vornic au salutat solul în numele Domnului, iar ba imanul l-a petrecut cu oaste, oferi ndu-i aceeaşi cinste cu care a şi fost primit.

La întoarcerea soliei - descrisă pe scurt de Gninski - un mai tîrziu, situaţia in Moldova se schimbase; domnul care ii primise cu atâta cinste nu mai era acelaşi, iar în ţară era *mare pustiire"*. Ajuns la Galaţi, după ce a trecut Dunărea, a locuit *in căsuțe pustiite de turcii care treceau fluviul* şi alungau locuitorii[1]-. După câieva zile de mers, la o jumătate de milă de laşi a fost întâmpinat de caimacam, hatman, vornicul Ţării de Jos şi de către alţi boieri *cu două steaguri de călăreți și câteva zeci de turci călări"*. La plecare, făcută în mare grabă, a fost însoţit de aceiaşi boieri până la un sfert de milă de oraş, unde şi-au şi luat rămas bun".

Un alt călător polon, contele losif Podoski, trimis Ia Constantinopol de regele Poloniei August 111 pentru reglementarea relaţiilor cu tătarii, trecea în 1759 prin Moldova lui îoan Teodor Cal li mac hi. Din relaţia sa de călătorie, allăm că solia a fost întâmpinată la Prut de hatmanul şi postelnicul Moldovei, dar şi de La Roche, secretarul domnului, urmaţi de *o suită de șase steaguri de oșteni moldoveni cu flamurile desfășurate, sunând din trâmbițe și bătând din tobe--* . între timp i s-a dat o locuinţă şi *tain*, apoi asistăm la audienţa dregătorilor moldoveni, timp în care solul a stat tot timpul pe scaun, în vreme ce musafirii numai în picioare cu pălăriile scoase*[1]. Secretam 1 La Roche ţine un discurs în limba franceză după care, in numele Domnului, îşi exprimă bucuria sosirii soliei invitând-o la laşi"'. Urmează mulţumirile şi trataţia solului cu cafea şi dulceţuri, apoi boierii noştri revin în laşi cu *aceeași paradă și ceremonie"*. A doua zi, în faţa palamhii

1[7] *Ibidem*, p. 355. [J"] *Ibidem.*

din laţi, îi ies în întâmpinare hatmanul, cei doi vornici de Curte, marele logofăt şi marele vistier, *aproape toată curtea domnească*, boieri de ranguri diferite, *îmbrăcaţi după obiceiul tor şi călărind pe cai frumoşi şi împodobiţi* de oastea moldoveană cu steaguri, trâmbiţe şi tobe^. Secretarul La Roche aduce din partea Domnului o caretă *cu ferestre de cleştar, trasă de şase cai*, lăcuită şi aurită şi aşa merg amândoi, după care se formează alaiul într-o anumită ordine: *mai întâi mergea miliţia domnească, apoi însoţitorii turci cu capugibaşi-ul lor, careta solului cu dregătorii moldoveni pe de lături, apoi curtenii, membrii ai soliei*Sunt menţionaţi muzicanţii în număr de 14, mergând pe jos câte doi, *şase haiduci şi şase pe ici* care flanchează careta şi *douăzeci de ciohodari*[1]*' domneşti frumos îmbrăcaţi în postav*[*2].0 mulţime de însoţitori de ambele părţi, amestecaţi intre ei urmau careta pe câte două rânduri, apoi alte două carete ale solului, opt cai de paradă şi la urmă de tot *toată tabăra carelor, cu annete şi cărăuşiP.* O mulţime de oameni le-a ieşit în întâmpinare, *cum se obişnuieşte la asemenea ceremonii.* lăsând impresia generală *că nu mai fusese altă solie care să intre în oraş cu atâta pompă".* Ajunşi în laşi, solul este condus la gazda lui, la palatul principelui Cantacuzino, marele vistiernic al Moldovei". în ziua următoare, solul şi-a trimis *tălmaciul* pentru a negocia ceremonia audienţei la Domn adică, locul unde acesta întâmpină solul, dar şi locul pe care-I va ocupa lângă Domn. la mare cinste fiind cel din dreapta, dacă i se va da un scaun egal cu acela al Domnului, dacă Domnul va înapoia vizita solului şi, în final, se fixează data când va avea Ioc întâi nirea™. în ziua stabilita audienţei la Domn, solul este însoţit cu acelaşi alai până la poarta reşedinţei domneşti, unde i-au ieşit in întâmpinare *trâmbiţaşi! domneşti, care sunt ţigani* şi dregătorii cu toată Curtea domnească, paharnicul, postelnicul şi hatmanul' \ Toţi aceştia l-au condus prin reşedinţa domnească până la încăperea in care urma să aibe loc audienţa, aîci fiind întâmpinat de Domn *la pragul odăii,* cu ura le de bun sosit, invitând solu! să ocupe locul din dreapta scaunului domnesc"[1]. După un schimb de complimente în limba latină are loc trataţia solului cu dulceaţă şi cafea după care, solul este parfumat şi tămâiaf", în fine, odată încheiate discursurile protocolare. Domnul însoţeşte solul până la uşă, care revine la reşedinţa lui cu *acelaşi alaf ".* în ziua ce a urmat, de dimineaţă, *cu acelaşi alai şi cu aceleaşi steaguri, muzici, şi dregători*, la care s-au adăugat opt cai de paradă (telegari) *acoperiţi cu stofe minunate* de care atârnau de o parte şi de alta sabia şi buzduganul, Domnul avea să întoarcă vizita solului, însoţit fiind şi de cei doi fii ai lui *călare pe cai mici turceşti de rasă hună şi bine dresaţi'.* întâmpinai cu onoruri in zgomotul descărcărilor de arme, are loc întrevederea între cei doi, conversaţia în limba latină, trataţia cu cafea şi dulceţuri şi tămâierea oaspeţilor după care Domnul revine la reşedinţa domnească cu acelaşi alai

1s" *Ibidem,* p. 415. [fi0] *tbidem.*
Slujbaş la curtea domnească, ce se îngrijea dc înbrâcâmintca voievodului. [1,1] *Călători străini despre Jărite Române,* vo|. IX, p. 415. ™ *ibidem.*
[M] *ibidem,* pp. 415-416, [fi5] *Ibidem,* p.416. " *tbidem.* [h:] *ibidem.* " *Ifaidem.* [m] *Ibidem,* p. 417. » *tbidem. tbidem, p.4lS. Ibidem.*

cu care a sostt[7]. înaintea plecării se împart reciproc, potrivit obiceiului, daruri. Solul oferă Domnului un ceas şi o tabacheră montate în aur. hatmanului trupelor moldoveneşti un cal, logofătului o tabacheră de porţelan, postelnicului un ceas de argint, lui La Roche un ceas de argint şi pentru suita domnească câte JO de galbeni[7]', La rândul său. Domnul Moldovei face cadou solului un cal. secretarului soliei un ceas de aur, *tălmaciului* **o blană de hermină, 20 de metri de stofa scumpă de palton şi lista continuă"[1]. Urmează drumul obişnuit până la Galaţi.**

Câţiva ani mai târziu, sub domnia lui Grigore Callimachi, la porunca acestuia, Gheorgachi, al doilea logofăt de divan, alcătuieşte o Condică de ceremonial, in care sunt descrise, după model bizantin, toate tipurile de ceremonii desfăşurate la Curtea domnească, în capitolul intitulat „Tănnoniile ce să fac la solii stTeini ce trec prin oraşul Eşului mergând la Ţari grad", autorul ne descrie câteva elemente din protocolul organizat la primirea solilor *moschiceşti sau leşeşti'|* **ei fiind cei care tranzitau mai des principatele în drum spre Con stan tinopol.**

Din Condica de ceremonii reiese că întâmpinarea şi primirea solilor se facea în funcţie de importanţa acestora. De la Ruggiero Giuseppe Boscovich. aflăm că locul de întâmpinare era la Scânteia, la câteva ore depărtare de laşi, urmând a fi găzduiţi, în final, ***într-un fia lat frumos de vară numit Frumoasa, pe care il are domnul chiar in acea câmpie*****, împrejmuit de o** ***grădină cu alei şi pomi roditori ".*** **Dacă erau** ***oameni mai mici*****, Domnul însărcina pe hatman** ***cu alaiul său*** **de a-i conduce la** ***gazda orânduită*****; de era** ***obraz de cinste*****, acelaşi hatman îi iese înainte cu tot alaiul** ***cale de doao şi trei ceasuri, făcându cercetare pentru sănătatea lui din partea Domnului".*** **Urmează protocolul rânduit de către Domn, după modei oriental, cu** ***alaiul de sluji torime. cu aga şi metethaneaoacu pa ici şi ciohodari,*** **toate în cinstea lui™. După obicei, marele postelnic întâmpină solul înainte de a ajunge la marginea oraşului, cu misiunea de a ura din partea Domnului ura le de bun venit, iar toţi boierii mari şi mici îl aşteaptă la intrarea in oraş** ***cu toată cinstea ce i se cade[10]*****. Astfel, cu tot alaiul descris mai sus, solul este însoţit la gazda lui, la Curtea domnească, unde zgomotul descărcărilor de tunuri are menirea de a amplifica uralele de bun venit[11] La două - trei zile de la primirea fastuoasă. Domnul este cel care oficiază primirea solului, aşezându-l la stânga sa, după care, în ziua urmatoare. Domnul întoarce vizita solului la gazda sa, însoţit fiind de** ***tot alaiul, pe rândttială.*** **cw** ***boerii şi boerinaşii şi cu toată podoaba ce să cade unui prinjep de Moldaviia*[1].*** **La plecarea din oraş, solul este însoţit de acelaşi alai, dar şi de zgomotul descărcărilor de tunuri, la poarta curţii domneşti,** ***în chip de mergere sănătos[1]-.*** **Dacă solul este unul important sau chiar vreun voievod, atunci însuşi Domnul îi iese în întâmpinare,** ***cu toată orânduia la alaiului ţărăi,***

1 ***lbidem, r*ridul 9.***
lbidem, **rândurile 13-15. «*lbidem,* rândurile 15-19. [H] *lbidem,* rândurile 1 -3. [111] *lbidem,* rândurile 3-12.**
Anton-Miria DEL CHIARO FIORBNTINO, *RevoiuţiUe Vutahiei,* trad, din 1929 de S, Cris-Cristisn, laţi, Ed. Tehnopress, p. 32. [w] *Ibidem,* p. 33. [T] *Ibidem.* "" *Ibidem.*

pe care îl conduce până la gazda sa, urmând cele două vizite protocolare, *întâi solul au mersu la curte, intru adunarea Domnului şi apoi au mersu Domnul cătră adunarea solului, la gazda lui*[1].

De la colaboratorul cel mai apropiat al lui Constantin Brâncoveanu, secretarul Anton- Maria del Chiaro, aflăm despre vlahi că sunt *iubitori de străini, ospitalieri şi vrednici de laudă".* Dacă străinul este chemat in ţară de Domn sau de vreun mare boier, atunci el este primit de către *căpitanul de graniţă*, înştiinţat printr-un ordin, însoţit de o *călăuză care se numeşte ţimiraş. adică un soldat grănicer, care poartă o placă de argint având stema Valahiei pe ea***. El însoţeşte străinul până la Curtea domnească, pe tot parcursul drumului îngriji ndu-se de *găzduire, provizii, cai şi căruţă* până la urină tor ui popas, asigurându-i *tain zilnic de carne, pâne şi lumânări, sau chiar pâne şi vin de la Curte, şi chiar plată lunară de la Wsterie dacă e persoană cu vazăt^.* Sunt menţionate darurile pe care Domnul le oferă acestuia cu ocazia sărbătorilor de Paşti, anume *postav şi atlas, pentru a se îmbrăca după obiceiul ţării,* ferite de privirea răutăcioasă a turcilor *cari nu privesc cu ochi buni portul şi obiceiurile străine de ei*[1]*.

Exemplele pot continua, important este, aşa cum reiese din cele prezentate mai sus că, primirea soliilor care străbăteau Moldova şi Ţara Românească in drum spre ConstantinopoL majoritatea lor polone, cuprindeau mai multe etape. Pornind de la pretenţiile la cât mai multe onoruri, soliile erau aşteptate cu mare alai de către marii dregători ai Curţii, de oşteni cu steaguri, în sunetul trâmbiţelor, al tobelor, după obiceiul ceremonialului turcesc şi al descărcărilor de arme. Urma negocierea pentru ceremonia audienţei la Domn din care se evidenţia cinstea acordată ambasadorului sosit. Apoi, audienţa propriu-zisă, însoţită de acelaşi mare alai, întoarcerea vizitei solului de către Domn la reşedinţa acestuia şi, în fine, cadourile împărţite reciproc de ambele părţi.

*

Bibliografic;

CANTE MIR, Di mi trie. *Descrierea Moldovei,* Bucureşti, Ed, Academiei Republicii Socialiste România, 1973;
Călători străini despre Ţâr i!e Române, voi. IV, V. VJJ, IX, Bucurcşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1972-1997;
Condica de ceremonii a domnilor Ţării Moldovei, alcătui fă din porunca lui Grigotv Callimachi de câttv Cheorgachi vtori logofăt, in anul i 762, Biblioteca Acadc mi ci Române, Mânu scrise - Carte rară, Ms, rom. 19;
DEL CHIAR O, Anton-Maria, *Revoluţiile Valahiei,* trad. din anul 1929 de S. Cris-Cristian. laşi, Ed. Tehnopress. 2005;
IORGA, Nicolac, í *ulútori, ambasadori* j */ misionari în fertle noastre şi asupra ferilor noastre*, Bucurcşti. 1899;
IDEM, *Istoria românilor prin câlători*, Bucurcşti, Ed. Emincscu, 1981;
învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Versiunea româneasca din secolul al XVI1- lea şi traducerea fragmentelor păstrate din originalul slavon de Ghcorghe Mi bă ¡Iii. Bucureşti, Ed. Roza Vânturilor, 2010;
S1MONESCU. Dan, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgacht. i 762,* Bucurcşti. Fundaţia Carol l, 1939;

ŞTREMPEL. Gabriel, *Catalogul manuscriselor româneşti. B.A.R., i ¡600,* Bucurcşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, I97K,**Oraşul în viziunea poeţilor Elemente dc esteticii urbană. Arhitectură şi mitologie**

Dr. Ana Maria NEGOIŢĂ Universitatea din Bucureşti anamnegoita($gmail.cani

Abstract

References aboul the mythological citics of Islam can be found in the Koran ic text, where the focus rests on moral aspects, specifically the human audacity to build in the teal world the city promised by Allah to liis followers. Allusions about these cities can be extracted from a whole scries of local legends which have created :in impressive awareness even in the Eartiics! parts of the Islamic empire during the middle age Presented on a metaphorical level the descriptions of Imran the Colonnade City and the Copper City give us some very valuable details, which if they are extracted from the symbolic arena are able to rebuild a princeps typology of the Islamic city, especially with regards to the imperial citics. These descriptions can prove the existence of a specific model of representation of the urbitn space during the first eras of Islamic history.
Hie stories of One Thousand atid One Nights represent a very important source for these fantasy cities. Here the architect ura I spaces are described with an amazing abundance of detail. These two examples, uncovered in this article, sclcci from ihc legends those elements which liavc been the background for the islamic vision oithe ideal city. The legends mentioned here are renowned (geographically and chronologically) in the entire region of the islamic empire, tltcy have been modified and continually rcart iciliated in accordance with local traditions.
The constat]I miclcus is ilie presence of the semantic Binoinus City - Paradise (represented as a reflection of the Paradise). This specific typology has been used in the planimetry of the capital cities *t* palatine cities. The most famous examples of medieval capitals which have been influenced by the fantasy cities are the Round ciiy of Caliph at Mausur during the 8" cenlniy aud Madinal a I Zahra the residence or the Cordobiati Caliph and Abd Al-Rahman tit during ihe 10* century.
Key words: Islam, mythology, fantasy cities. Imran. The Colonnade City, The City of Copper, Allah, Dar a l-Salam. Kontn. Paradise, palace. Caliph, The Round City, Madinat al-Zatna.

Oraşele fantastice, oraşele mentale legendare ale civilizaţiei islamice, marginalizate în creionarea unei tipologii structurale în modelele metodologice clasice au avut acest rol princeps de creionare a unei prime faze a gândirii urbane, în genere prin identificarea şi organizarea unui spaţiu de locuit comun membrilor Comunităţii, spaţiu care nu avea doar funcţiuni practice, ci trebuia să interconecteze Comunitatea Islamică la spaţiul simbolic. Oraşele fantastice redau, poate, cel mai bine viziunea estetică, viziunea spirituală care a stat la baza formării intenţiei urbane, *Oraşul de Arama* şi *Imran. Cetatea cu Coloane,* cele două exemple selectate au cunoscut o răspândire impresionantă tn cadrul imperiului, atât geografic, cât şî temporal şi suntem convinşi că un astfel de model a influenţat valenţele profund simbolice ale spaţiului urban medieval, cu focus pe cel dc tip princiar I capitală. Prin analiza acestora pot fi identificate elemente fiind amenta le ale gândirii urbane din lumea musulmană, Ele nu reprezintă doar simple legende, mituri, in care caracterul hiperbolic, caracterul fantastic este supra-solicitat pentru a uimi privitorul, pentru a-l transporta într-o lumea imaginarului: trecând peste aspectul extrem de pitoresc al descrierilor, identificăm o întreagă serie de concepţii estetice, de modele de reprezentare a urbei, dar şi a vieţii cotidiene interne. Descrierea monumentelor; palatelor, moscheilor, locuinţelor, zonelor comerciale, a felului in care acestea erau construite, decorate, aduce celui

care priveşte la nivel critic acest tip de discurs extrem de poetic elemente care pot caracteriza evoluţia gustului către un anumit tip de decoraţie, concepţii despre rolul, funcţiunea şi necesitatea oraşului, asimilat ca uu spaţiu simbolic aproape de perfecţiune, cel mai adesea inaccesibil muritorilor de rând - cazul *Oraşului de Aramă.* **Dacă privim comparativ expresia planimetrică a primului centru urban al Bagdadului, mijlocul secolului Vtl l (intenţia, structurarea şi dezvoltarea oraşului au aparţinut califului al-Mansur') şi descrierea** *cetăţii cu coloane a hnrauutui*, **vom fi uimiţi de concordanţa fără precedent a unor întregi serii de elemente, dar şi a modelului de structurare planimetrică: ziduri de nepătruns, un simţ al ordinii şi simetriei dus la extrem, preferinţa pentru lux exotic şi elementul de unicitate, dar şi trimiteri foarte puternice la nivel simbolic atât pentru elementele decorative, cât pentru edificiile importante.**

Recentele excavări arheologice de la ***Madinat ai-Zahra,*** **au scos la iveală similitudini perfecte între decoraţia principalelor săli de recepţie şi descrierea** ***Oraşului de Aramă.*** **Textele andaluze (cu precădere in lirica vremii) abundă în descrieri care reprezintă vâri aţi uni ale legendelor despre oraşele fantastice. Nu putem ignora faptul câ aceasta serie de concordanţe între gândirea abstractă, utopică a lumii islamice vis-a-vis de problematica urbană a influenţat în mod decisiv definirea în si tu a unei întregi serii de oraşe. Mai mult, texte ale unor autori din secolele X-XV[3], autori care au fost preocupaţi de problematica urbană, merg în aceeaşi direcţie. Elaborarea la nivel simbolic a modelului urban propus teoretic si cel redat in lirică sunt similare, fapt care ne conduce la concluzia că, plecând de la acest substrai legendar adânc înrădăcinat în mentalitatea şi cutuma spaţiilor amintite. Islamul, şi-a dezvoltat un discurs propriu, individual referitor la ceea ce oraşul trebuia să reprezinte, să respecte, să răspundă, să ofere şi să simbolizeze la un anumit moment dat[5]. în cazul andaluz translatarea curţii califale de la Cordoba către Madinat Al-Zahra se produce în anul 945, cronicile epocii menţionează faptul că prinţul şi-a dorit să concureze luxul curţii califale abbaside stabilite în acel moment la Samarra', Acestea menţionează cu lux de amănunte sumele cheltuite de caii fia ridicarea oraşului, apIccarea spre lux şi ostentaţia concentrată in spaţiile de recepţie şi spaţiile ceremoniale, aici erau primiţi regii creştini, ambasadorii regatului Barcelonei, regii germanici, dar şi ambasadorii bizantini. Descriind aceste spaţii de recepţie, Ibn Suhayd[1]** ***menţionează următoarele:*** ***Jnaintândprintre rânduri te strâmte de soldaţi în uniforme scumpe, dotaţi cu arme strălucitoare şi aşezaţi în formaţie perfectă, intrau ambasadorii în salonul orientat de la Madinat Al-Zahra, salon care se deschidea într-o terasă şi ale cănii ziduri erau acoperite de covoare scumpe. în capăt, aşezat printre penie şi înconjurat de demnitari şi***

1 ***Coranul*** **trad de Ceorge Grigore, Bucureşti, tîd. Herald, 2006, pp. 106-107 (6:127,128. Sura 6.** ***Vilele.*** **meccaiiă, 165 versete, pogorâtă după Ai-f/igr).**

T Nezar AL-SAZZAD, „Cities And Caliphs, On Ibe Cenesies Of Arab Muslim Urbanism" in „Contributions to the Study of the World. History", Nr. 26, London, Green Wood Press, 1991.

' |uan MARTOS QUÊSADA; José Luis GARROT, ***Miradas españolas sobre tbn lalditn,*** **Madrid, Ibersaf, 2010, pp. 2I5-2S7.**

de nobilii de la curtea sa, se află califul care se asemăna unei divinităţi aproape inaccesibile. înaintea lui, oaspeţii şi supuşii se prosternau până la pământ cu fervoare, iar acesta cu mărinimie întindea mâna pentru a fi sărutată."

Nu de puţine ori oraşul este prezentat ca o reflexie a paradisului, *dar al-Satam, Oraşul Păcii,* aşa cum apare descris Bagdadul în cronici reprezintă o astfel de imagine, o încercare utopică de redare a spaţiului paradisiac în zona mundanâ, aspect care este, de asemenea, semnalat ca fiind aspm pedepsit de divinitate atât în textul coranic, cât şi în descrierea celor două oraşe fantastice. îndrăzneala de a concura cu imaginaţia şi gloria divină nu rămâne nesancţionată, aceste oraşe, odată ridicate, sunt prezentate ca fiind total inaccesibile muritorilor de rând, şi orice încercare de a trece dincolo de ziduri este fie inutilă, fie implică riscuri inimaginabile, accesul este permis doar celor aleşi, la fel cum şi accesul în paradis este dăruit celor care au demonstrat şi practicat anumite virtuţi.

*Jii vor avea Lăcaşul Păcii la Domnul lor şi el le va fi oblădui tor pentru ceea ce au făcut. El va spune în ziua în caiv ii va strânge pe toţi: 'O, adunare a ginnifor! Voi aţi întrecut măsura cu oamenii! 'Iubitorii lor dintre oameni vor spune: 'Domnul nostru! b/oi ne-am făcut bucurii unii altora, şi astfel am ajuns la sorocul cel de Tine socotit, Dumnezeu va spune: 'Focul vafi sălaşul vostru, unde veţi veşnici, doar dacă Dumnezeu nu v<3 voi altfel.' Domnul tău este înţelept, $thttor"** Textul coranic nu abundă în descrieri topografice ale paradisului, referirile vizează cel mai adesea spaţiul simbolic, însă putem identifica o reminiscenţă profundă a modelelor orientului antic, cu precădere cele mesopotamiene în reprezentarea spaţiului paradi siac. Supravieţuirea acestor modele este evidentă în cele două exemple de oraşe fantastice analizate, dar şi în preluarea ad litteram a anumitor tipuri plani metrice (este Iară echivoc faptul că oraşe precum Gour, Nînive, sau Eridu au reprezentat astfel de modele planimetrice pentru urbeie reşedinţă ale lumii islamice, cazul cel mai evident este desigur cel bagdad ian.)

Raportul cu planul legendar s-a impus ca o necesitate in momentul în care am constatat că încercarea de a găsi punctul zero al intenţiei urbane islamice nu poate fi susţinută de un model plani metric, considerând că aceasta trebuie căutată în planul simbolic, acolo unde elementele de gândire au generat norme de comportament, acolo unde structura cognitivo- etnică a creat modele imaginare de oraşe cu statut ideal, care răspundeau, la nivel suprasensibil, nevoii de instaurare a unei ordini spirituale a urbei, astfel *oraşul privit ca reflexie a paradisului,* pe care îl regăsim în textul coranic, devine o singura structură, un singur organism format dintr-o masă comunitară pluricelulară reprezentată de indivizii Comunităţii Islamice, Oraşele fantastice, *Oraşul de Aramă* şi *Imran, Celatea cu Coloane,* reprezintă modele îndelungate de sinteză ale unei astfel de gândiri simbolice, iar reminiscenţa lor structurează fimdamentat, la nivelul intenţiei organizarea urbana a lumii islamice medievale. Vorbim de modele simbolice care s-au sedimentat in timp, cane au suprapus straturi succesive de viziuni, de racord dintre spaţiul mundan şi cel supra-mundan, straturi provenind din antichitatea greco-romana, vechile civilizaţii mesopotamiene, sau în cazul spaţiilor de sinteză, o serie întreagă

de elemente locale. Acest lucru se remarcă fundamental în singurul exemplu de oraş care corespunde conceptului de *,plamficaf"' - Oraşul Rotund* **al lui Al-M an sur, în care revenirea ecourilor sasanide, a vechilor oraşe ale Mesopotamiei, precum Eridu, Gour, Hatra este mai mult decât evidentă şi chiar menţionată direct în surse istorice şi literare ale perioadei medievale. Revenind la oraşul palatin** *Madinat al-Zabra* **surse istorice, dar şi lirica epocii menţionează fără echivoc raportarea la modelul fantastic al** *Cetăţii cu Coloane a Imranului*, **dar şi 1a** *Oraşul de Aramă,* **fapt probat de descoperirile arheologice care identifică o corespondenţă aproape în oglindă între descrierea literară a oraşului fantastic şi decoraţia** *in si tu* **a acestei noi capitale. Pentru a ne susţine ipoteza conform căreia oraşele imaginare au avut o influenţă majoră asupra creionării gândirii urbane islamice am încercat să identificăm fragmente de discurs sau diverse expuneri generale ale diferiţilor învăţaţi, jurişti, teologi, matematicieni arabi din Evul Mediu asupra problematicii urbane. încercăm să identificăm câteva astfel de exemple concludente în care referirile la specificităţi care vizează organizarea spaţiului urban, reglementarea normelor de comportament în acest spaţiu şi cum trebuie gestionate transformările si problemele din interiorul oraşului. Constatăm că problematica urbană a avut la nivelul elitei intelectuale a societăţii islamice un rol foarte important. Teorii şi recenzii asupra oraşului, cum trebuie organizat, care sunt criteriile de funcţionare, cum trebuie să simbolizeze spaţiul urban ordinea spirituală le regăsim la** *Ibn Arabi*, **care, la mijlocul secolului XII descrie modul în care oraşul trebuie să răspundă necesităţilor practice şi simbolice ale comunităţii, reducând structura urbană până la stadiul de micro-nucleu-individ, creând o paralelă între necesităţile de confort şi spiritualitate ale acestuia şi cele ale întregii comunităţi înscrisă oraşului, in secolul XIV,** *ibn Jaldun* **este deja familiarizat cu termeni precum planificare, organizare urbană, referindu-se în mod exact atât la elemente fizice specifice oraşului, cat şi la aspectele sociale ale acestuia, identificând schimbări de cutumă mentală pe care populaţia le suferă în momentul sedentari zării. Poate critica cea mai pertinentă a teoriilor lui Ibn Jaldun o face Ortega y Gasset, care identifică în opera autorului expunerea confi icni lui dintre** *tipul de mental nomad şi sedentar*, **dintre caracteristicile specifice celor două entităţi şi transformările produse, Ibn Jaldun relevă această ciclicitate prezentă în evoluţia societăţilor umane în faze succesive de trecere de la nomadism la sedentari zare, conform unui ritm care are următoarea radiografie (sintetizat şi descris de Gasset):** *nomadul renunţă la libertate sedentarizându-se, satisfacându-şi un tip de dorinţă bedonică de confort, care ii slăbeşte caracterul moral de luptător, odată devenit cetăţean al oraşului, se vtdnerabiiizează, fiind mai apoi cucerit de următoarea serie de popoare nomade***Un alt autor la sfârşitul secolului IX vorbeşte despre caracteristicile oraşului ideal, care trebuie să aibă o formă perfectă, uşor de apărat, dar şi o ordine internă a organizării care să-l plaseze în armonie cu ordinea lui Dumnezeu, în mod cert credem că**

oraşul pe care îl descrie *Al-Farabi* este, de fapt, *Dar a/-Sa/am* (Locaşul Păcii - Bagdad). Aşa cum planimetria palatelor şi a edificiilor de cult islamice îşi are rădăcinile în diverse legende locale a căror geneză este greu de identificat, la fel şi oraşele pleacă de la acest substrat mitologic a cărui origine se află in literatură, fiind probate de existenţa diferitelor ruine sau toponimii. Oraşele construite de către poeţi reflectă caracterul estetic al gândirii urbane, funcţiunea principală a acestora in cazul de faţă constând în frumuseţea care poate fi redată, în gradul de satisfacţie pe care privirea umană îl absoarbe in momentul interacţionării cu oraşul propriu-zis. De foarte multe ori oraşe precum Bagdad, Samara, Cordoba, pot fi decriptate sub două niveluri de interpretare: plani metric, social, economic, etc, şi unul legendar; recunoscută fiind tendinţa literară a Evului Mediu de a supra-încârca realitatea cu niveluri simbolice, mitologice, de a restructura raportul estetic - real, evidenţiindu-l pe primul. „Oraşul poeţilor" nu are planimetrie, acesta reprezintă efectul pe care ideea de urbe o lasă asupra intelectului şi simţurilor care îl descriu. Amintind despre semnificaţia simbolică a oraşului islamic, care la nivel cosmogonic reprezenta proiecţia paradisului în spaţiul mundan, am menţionat deja un caz unic în istoria urbanismului islamic; *Dar al-Satam.* Modelul din care s-au inspirat arhitecţii şi astronomii contractaţi de calif pentru ridicarea acestuia pare a-şi avea rădăcinile atât în imaginea oraşelor tipice ale Orientului Antic, oraşe cu puternice valenţe simbolice la nivelul planimetriei (preferându-se forme geometrice perfecte precum: cercul, pătratul, capabile să redea ordinea cosmică); cât şi în stipulaţii directe ale textului coranic. in descrierea paradisului mesopotamian acesta nu este prezentat ca o gradină, ci sub forma unui oraş, cercetători ai fenomenului urban din Orientul Antic consideră că această primă descriere este direct relaţionată cu prezenţa unui centru urban faimos in perioada menţionată: *EridtP.* Acest oraş conţinea un prim edificiu-templu, „Lumea" gravitând în junii acestui element central. *Eridu* reprezenta itn loc real în care caracterul sacru era exacerbat dar totuşi accesibil, această tradiţie mitologică specifica mentalităţii orientale a avut o influenţă definitorie în creionarea imaginii simbolice a oraşului islamic.

***Intran Cetatea eu coloane* apare în textul coranîc aşa cum am menţionat anterior, relaţională cu problema moralităţii, protagonist fiind neamul ad iţi lor. Fascinaţia pe care această cetate a creat-o în lumea literară a generat o serie de răspunsuri imaginare, „completări" pe care poeţii le aduc textului sacru. Plecând de la elementele sumar menţionate în textul coranic: *„Mf ai văzut ce a făcut Domnul tău din adifi / şi din Imran , cetatea cu coloane / ce in alt finul n-a fost ca ea aha creară? / Şi din tamudiţi care au scobit stânca în vale? /Şi din Faraoni cu ţepuşele sale?"*aceştia descriu un oraş-concept. reprezentare**

literară subordonată criteriilor pur estetice, oraş pe care mai apoi îl regăsim şi în ***„1001 de nopți***[1]

:,/„./ zise Ka b Al-Âhbar: 'AU ah e mulțumit de el căci aşa cum zice Allah, Imran, cetatea cu coloane, apare şi la Morse. unde se zice despre construcția sa că Saddad a dat ordin la 1000 de prinți ai acestui popor de giganți care formau parte din neamul tui Hud să iasă şi să caute un teren întins cu apă din belşug. Aşa au şi făcut, şi împreuna cu 1000 de oameni şi cu armata şi serviciul acesteia au căutat în Yemen până când au ajuns la muntele Aden şi au văzut acolo un foc întins cu multe fântâni şi climă bună aşa cum ceruse regele Saddad. Plâcândn-le locul au ordonat arhitecților şi zidarilor să delimiteze un oraş pătrat de 40 de parasang de jur împrejur, cu fiecare latură a câte 10 parasang. Au săpat Jitndații până au dat de apă şi au adus piatră din Yemen până când an ajuns cu acestea la nivelul pământului. Apoi au construit din cărămizi de aur roşu un zid cu înălțimea de 500 de coluri şi late de 20. Saddad şi-a trimis agenții către toate minele din lume să scoată bucăți de aur, nu lăsau nimănui nici cea mai mică bucată de aur. le-au luat şi pe acelea ascunse în tezaurele secrete. Mai apoi, au construit din interiorul cetății 300.000 de palate şi în fiecare dintre acestea erau câte 1000 de coloane din smarald şi aur, lungimea fiecărei coloane era de 100 de coți. Deasupra fiecărei coloane se întindeau lespezi de aur şi argint construite pentru al-qasr-uri din aur cu camere din aur rânduite pe mai multe etaje, cu inscripții din pietre prețioase şi perle. Pe drumul oraşului au pus râuri de aur. cu prunduri din pietre prețioase, perle şi diferite culori de smarald, ¡arpe albie au pus palmieri şi arbori cu crengile, de aur, cu frunzele şi fructele de smaraldperle şi alte git/vaiere. Oraşul avea patm porți, fiecare dintre ele cu înălțime de 100 de coți şi lățime 20, ornamentate cu pietre prețioase şi perle, pavajul oraşului era cu totul din perle. De jur împrejurul acestuia au ridicai 100.000 de turnuri de pază cu înălțimi de 5OU de coți bătute în pietre prețioase şi perle, pe fiecatv latură a oraşului erau de asemenea turnuri de aur cu gardienifoarte atenți. Construcția oraşului a durat 500 de ani şi când a fost terminată au plecat spre toate colțurile lumii in căutare de covoare şi mochete, cuverturi din mătase pentru a împodobi palatele şi locuințele care erau în cetatea cu coloane a Imran-uliti. Au adus de asemenea vase, fântâni, candelabre, oale, mese, cupe, amfore, ulcioare şi tot felul de ustensile de care aveau trebuință, făcute din aur; pentru a strânge toate astea şi a mobila întreg oraşul le-au trebuit ¡0 ani. Apoi au adus tot felul de mâncăruri, băuturi, deserturi, parfumuri, lumânări cu diferite arome, din chihlimbar şi camfor. Când toate acestea au luat sfârşit, Saddat a ieşit cu 1000 de sclavi în veşminte luxoase şi alți servitori, lăsând ca locțiitor al regatului pe fiu i süu Murs id Ihn Saddat care era primul născut şi cel mai inteligent dintre toți fiii, bun politician şi popular între curteni. Când a traversat oraşul, i-a plăcut frumusețea şi perfecțiunea pe care ie-a văzut şi a zis: 'Am făcut singur ceea ce Hud îmi promisese să am după moarte, eu am făcut asta în viață. Dar când a vrut să inire în oraş, Aliah trimise un înger care a scos un țipăt mare, omorând pe toți într-o clipită, şi au căzut prăbuşindu-se imediat ,¿ise Allah. laudă Lui în Coran: 'Cine a omorât pe 'Ad cel dintâi 'El i-a

1 **Oraş sumerian considerat a fi cea mai veche aşezare urbani din Mesopotamia (-5400 i H), recunoscut ca un centru de cult cu o puternică influenta regionala. Vezi Gwendolyn J.HICK, Ciffn** ***Perdute Etella Mesopotamia. La sloria, la vita qualidiana, lo splendore e il decline di una civilita ancora oggi poco conosciuta,*** **London, Newton Compton Ed., 2001, pp. 14-3S.** [1,1] ***Coranul, op. cit.,*** **pp. 426-427,**

*nimicit pe "adiţîide odinioară. /Precum şi pe tamudiţi - pe nimeni lăsat dintre ei- / Şi mai înainte pe poporul lui Noe - oameni nedrepţi şi ticăloşi. / El a dărâmai cetatea ce de - îndoaselea, / Acoperind-o cu ceea ce trebuia să o acopere. / Care sunt binefacerile Domnului tău pe care tu le tăgădui? / Aceasta este o mustrare dintre mustrările cele dintâi.'"[1]- {...} şi a ascuns cetatea de ochii oamenilor: în timpul nopţii se vedea în deşert cetatea care lumina graţie aurului şi pietrelor preţioase precum candelabrele, însă când se apropiau aceasta nu putea fi găsită şi vedeau lumina în altă ¡jarte. In ea va intra doar un om dintre aceia care îl însoţeau pe Profet Dumnezeu să îl binecuvânteze şi să îi dăruiască slavă, se numea 'Abd Al lab Ibn Qtdab Al-Ansar i, care ieşit să-şi caute o cămilă ce-o pierduse. Venind pe urmele acesteia, ajuns ia muntele Aden i-a apăru zidul cetăţii cu coloane a Im ra n-uliii. Privind-o, văzu strălucind aurul roşu cu încrustaţii de pietre preţioase şi înaltele turnuri de veghe din aur. şi astfel creştea cetatea în ochii săi căci nici nu putu să vadă de unde începea şi unde se termina din cauza mirării. Pe măsură ce se apropia mirarea şi frica îi creşteau şi-şi spunea lui însuşi: 'Se aseamănă cu grădina Paradisului promisă celor umili şi virtuoşi in viaţa aceastaS-a îndreptat către una dintre porţi, a descălecat de pe cămilă şi a intrai. A tu/ici a văzut acele palate şi râuri şi arbori, insă nu întâlni pe nimeni şi îşi spuse: 'Mă voi duce să-l văd pe Mit'awiya şi îi voi spune despre această cetate, ca să vină in ea şi s-o locuiascăA luat un pumn de perle, pietre preţioase şi smaralde, le-a pus într-un săculeţ pe care îl avea într-unui din tre desagi. Gbidându-se după punctele ca/di na le ale oraşului şi-a zis: 'Nu e departe de muntele Adent 'şi a plecat trăgând după sine cămila. Ajuns la Damasc a fost să-l vadă pe Mu 'awiya care primindu-t l-a întrebat: 'De unde vii?'. 'Dititr-un oraş de aur căni ia nu i se poate vedea nici începutul nici sfârşitul, aşa de mare fiind. Are palate de aur cu multe etaje de asemenea din aur. toate încrustate cu felurite pietre preţioase. Pare-se că ar fi grădina Paradisului pe care Aliab a promis-o robilor Ini, aşa cum reiese din Coran.a răspuns. Mu 'awiya şi i-a zis: 'Cu siguranţă ai văzut acest oraş în vis 'Eram chiar foarte t r e a z ! a răspuns 'Abd Altah, aşa că am luat un pumn de pietre preţioase'. şi scoase săculeţul cu smaralde şi pietre aşa cum niciodată nu se mai văzuseră al lele. Printre acestea au găsit şi bălegar de cămilă şi ambră amestecată cu mosc, camfor cu şofran, care şi-au pierdut parfiunul dar şi l-au recăpătat fiind încălzite. împrăştiind în toate părţile mirosuri. Şi s-a minunat Mu *awiya de toate acestea şi a zis: 'intr-adevăr ai văzut o minune!'. Apoi a trimis dupa Ka b Al-Ahbar. Domnul să-l aibă în pază şi când a intrat acesta a salutat, s-a aşezat şi a întrebat: 'O. Abu Ishaq, ştii ceva despre o cetate de aur? 'şi a zis Ka b: 'Da, prinţ al credincioşilor'. Âllah i-a zis hă Mo/se pacea fie cu el despre cel care a constniit-o, despre cum a constndt-o, despre istoria şi cum au murit constructorii şi locuitorii, de asemenea i-a zis Profetului Mubammad Dumnezeu să-l binecuvinteze şi să-i dăruiască slavă 'Nu vezi ce a făcut Domnul tău cu imran cetatea cu coloane a adiţilor, cum n-a existat alta în lume'. că Âllah a ascuns-o pe aceasta de ochii oamenilor şi că va intra înăuntrul ei un singur om al acestui neam care se va numi Abd Al (ah Ibn Qulab Ăl-Annsari şi a început să o descrie. Apoi a privit pe 'Abd Allah care era aşezat înaintea tui şi i-a zis: 'Este tocmai cel ce şade aşezat a i c i ş i a vorbit cu el despre ceea ce a văzut, despre descrierea acesteia cum apare în Thora, despre numele acesteia şi despre faptul că nimeni nu va intra în oraş după el până în ziua*

***Judecăţii. Mu "awiya s-a minunat de acestea şi a ordonat să li se dăruiască celor doi daruri în haine scumpe şi bani"*[1]**

Descrierea oraşului este atât de plastică, imaginea poetică abundând în detalii, încât aproape că permite reconstruirea acestuia. Accentul cade pe caracterul estetic care, specific perioadei şi modului de reprezentare a ideii de frumuseţe, este confundat cu luxul, exuberanţa, strălucirea, caracteristici care se regăsesc constant în concepţia estetică a arhitecturii musulmane, Simţurile implicate predominant sunt cele vizuale şi olfactive, fapt care probează în mod clar preferinţa civilizaţiei islamice (clasele elevate) pentru strălucire şi preţuirea parfum uri lor, 0 alta descriere mai târzie a *Cetăţii cu Coloane* exacerbează valoarea estetică prin impactul pe care oraşul îl are asupra simţurilor privitorului, cititorului. Această tendinţă de luperestetizare utilizată în descrierea unor locuri legendare, fie oraşe, fie monumente simbol ale lumii islamice, este extrem de utilizată începând cu mijlocul secolului X. când atât în lirică, cât şi în proză se utilizează această tehnică a descrierilor hiperbolizante .Legenda *cetăţii cu colane* a cunoscut în perioada medievală o răspândire fără precedent in întreg imperiul. In capitalele în care existau faimoasele „centre de traducere" această legendă a suportat chiar o serie de variante locale astfel, este menţionată în spaţiul andaluz sub diferite forme, comportând modificări şi adăugiri care ţin de imaginaţia traducătorului sau poetului, una dintre cele mai cunoscute referinţe

" Abu Hamid Al-Garnati, Tuhfat A|-Albad, veî.i Maria JESUS RUBI HR A, *La Arquitectura en la Literatura Arabe,* Madrid, Ed, Hyperion, 199S,pp. 56-59 (trad, n, din Ib. spaniolă).

despre acest oraş fantastic la moda în spaţiul andaluz este *Nafh Al-Ttb* a lui *Al-Maqtjari".* în cazul oraşului *Madinat Al-Zahra* vom regăsi preluate *ad lift eram* elemente de decor inspirate din decoraţia parietală descrisă de poeţi ca fiind specifică cetăţii 1 ram-ui ui. Am menţionat faptul că imaginea acestui oraş fantastic a inspirat atât poeţii, literaţii din toate regiunile imperiului islamic, cât şi pe conducătorii unor astfel de regiuni, care atraşi de faima şi splendoarea acestui loc, cunoscut prin intermediul surselor literare şi legendelor, au dorit copierea modelului, a decoraţiei, a grădinilor, astfel la califul cord obez Abd Al-Rahman al III-lea, a încercat reproducerea impactului vizual şi olfactiv descris de legendă în decoraţia reşedinţei sale, mai exact în spaţiile de recepţie şi grădinile de la *Madiitai Al-Zahra. Al-Maqqari Nafh Al-Ttb,* descrie extrem de plastic reşedinţa acesntia, din lectură putem deduce o serie întreagă de similitudini cu imaginea onirică a *Cetăţii cit coloane. l-Nas ir a /acut dale / cărămizi de aur şi argint pentru a acoperi cupola care încorona ¡Ktiatttl ce! mare, cel mai faimos de la Madinat Al-Zahra. cărămizi care l-au costat foarte mulţi hani şi care au fost de asemenea puse şi pe plafonul aceluiaşi palat, astfel încât coloritul acestuia mergea de la galben strălucitor la alb intens şi străpungea privirea cu raze de lumină. Când a fost terminat, s-a aşezat în salonul cel mare înaintea supuşilor*

1 proprii. Prin intermediul său, istoricii literari au putut evidenţia modul in care au supravieţuit anumite teme

săi şi a spus către rudele sale. către vizir şi servitorii care erau prezenţi: 'Aţi mai auzit de vreun rege înaintea mea care a mai făcut ceva asemănător acestora?' şi i s-a răspuns: 'Nu, pentru numele lui Allah, Prinţe ai Credincioşilor, tu eşti unicul în această ipostază, nimeni nu s-a asemănat cu (ine în a face astfel de lucruri, şi nici nu avem veste de vreun rege care să fi făcut ceva asemănător,' Al-Nasir s-a umplut de bucurie şi de mândrie înaintea acestor cuvinte spuse de slujitorii săi Astfel, a intrat în salon cadiul Muttdir Ibn Sa id cu capul plecat. A început consiliu! regal şi califul le-a vorbit vizirilor despre plafonul din aur. Atunci cadiul a început să plângă, căci lacrimile-i cădeau peste barba sa mare şi a spus: 'Pentru numele lui Allab! O, Prinţe al Credincioşilor! Nu crezi că toate acestea sunt aproape diavoleşti? Al lob blestemă toate acestea oare nu crezi că cel care te-a făcut să faci o astfel de literare pe cate nici împuternicirea ta de guvernator nu (i-arfi permis-o, care nici nu aduce mulţumire sau vreo favoare lui Allah, a făcut-o pentru a te face să cobori în conacele necredincioşilor?Abd Al-Rahman a fost impresionat de cuvintele cad iui ui răspunzându-i: 'AÎ grijă la ceea ce rosteşti. Cum să mă cobor în conacele celor necredincioşi?' Cadiul a răspuns: 'Dar oare nu a zis Allah că dacă oamenii nu ar forma o singură comunitate, am putea crede că cei care nu cred în milostenie vor crede in locuinţe cu tavane de aur şi argint?' Califul a rămas tăcut şi gânditor în timp ce lacrimile îi inundau ochii, umilindu-se înaintea lui Allah. Apoi s-a îndreptat către Muttdir şi i-a zis: Allah sâ te răsplătească, o cadiul meu! Vei primi tot ceea ce e mai hun din partea mea ca şi cea mai mare recompensă din partea lumii şi din partea credincioşilor musulmani care sper că urmează şi respectă exemplul tău. Ceea ce ai zis este adevărat. 'Şi s-a ridicat din consiliu, a cerut iertare lui Allah şi mai apoi a zis sâ fie demontai plafonul cupolei ale căţei dale să fie înlocuite cu cărămidă arsă'1'*

Cutezanţa oamenilor de a crea în viaţa reală ceea ce Dumnezeu promisese celor drepţi în Viaţa de Apoi a atras pedepsirea acestei îndrăzneli, aşa cum reiese din text, cetatea rămânând inaccesibila oamenilor. O tendinţă importanta a gândirii islamice este aceea de a interzice imitarea în lumea reală a faptelor, lucrurilor care aparţin sau care sunt strict atribute ale Divinităţii, acest lucru fiind considerat mai mult decât un simplu act de curaj, fiind considerat blasfemie. *„... Dacă oamenii nu ar fi o singură adunare, Noi le-am fi făcut celor care îl tăgăduiesc pe Milostivul, case cu terase de argint şi cu scări pe care ¿á urce. Le-am fi făcut case cu uşi şi paturi pe cate să se întindă. Şi cu podoabe. Toate acestea nu sunt însă decât bucurii vremelnice în Viaţa de Acum, iar Viaţa de Apoi, ia Domnul tău. este celor temători."*[1]

Poeţi şi literaţi mauri ai Andalusiei caii fa le aduc o serie de elemente noi variantei „clasice". Astfel, aceştia amintesc de prezenţa unui *alcazar* **din aur locuit de un dragon:** *„Jlra un alcazar impunător, porţile sale erau din fier, iar pământul era din purpură şi ambră, ridicai de Saddad Ibn Ad.fiul lui Tamud, fiul regelui Achim, în timpul domniei sale. alături de poporul său, cu care a construit fabrici foarte înalte şi măreţe, şi a deschis in acest alcazar porţi pe două ¡>ărţi; pe laturi, înălţând*

1[in] ***Coranul, ed. cil.*, pp. 342-343 (43:32-34, Sura 43, Podoaba, meccanâ, versete, Pogorâta după *Sfântul).* [17] Alvaro CALMEZ DE FUENTES, Luí *Manuscritos, Ai ţtunitida - Moriscos Delta Biblioteca Deila Real Academia Delta Historia,* Madrid, Real Academia I)ella Historia. J998, p. 125. Maria JESUS RUBIERA, *op. cit.*, pp. 63-64 (trad n. din Iii. spaniola).**

*pereții mult spre cer, astfel încât cărămida părea sticlă și porțile din fildeș. Și a îmbrăcat pereții în aur și colțurile în argint, și coloanele și pilaștrii în alamă, lunurile in plumb, iar barbacanele acestui alcazar erau de alabastru cu nuanțe de alb sau colorate in alte diferite alte culori. Fiind foarte înalte zidurile acestuia, se înălțau spre cer, putând fi văzute de foarte departe ; era înconjurai de grădini cu arbori feluriți, și fântâni, și mori de apă. Acest castel se ridica la răscrucea multor drumuri care veneau din Yemen sau a altora care veneau din Siria, care purtau armatele și suita regilor, cărând mărfuri noi spre Levant sau în alte ținuturi Îndepărtate, trecând prin ținutul plugarilor care nu recunoşteau acest oraş. Dincolo de el se întindeau viile și alte locuri minunate m jurul acestui alcazar"**

Un alt model legendar, similar cu primul - ***Orașul de Aramă*** **- a influenţat, de asemenea, gândirea urbană islamică, acesta corespunde ciclului de legende legate de cuceririle musulmane, prezentând întâlniri le cuceritori lor cu diferite lucruri uimitoare, ieşite din comun pe care aceştia le descriu. Nici în acest caz nu avem de a face cu reprezentarea unui arhetip plani metric propriu-zis, informaţiile literare pe care le avem despre acest oraş fantastic pun accentul la fel ca şi in primul caz, pe elemente care ţin mai mult de estetică, care au capacitatea de a uimi cititorul, de a-l translata într-o lume fantastică care este acreditată prin prezentarea unor nume, personaje care au menirea de a atesta în acest cadru legendar veridicitatea celor relatate.** *„Orașul de Aramă a fost construit de duhuri pentru Solomon, fiul regelui David pacea fie ai ei, în ținuturile din Al-Andaluz, în apropierea 'Mării întunecate \ Lahqad Ibn Zivad povestește ca Abd A l-Malik ibn Marvaan a a/lat despre existența Orașului de Aramă cum că ar fi în Andaluz și i-a scris guvernatorului din Maghrvb spunându-i: 'Mi-a ajuns la urechi vestea existenței Orașului de Cupru construit de către duhuri pentru Salamon, fiul fui David. Vezi acest oraş și spune-mi ce găsești uimitor la el și scrie-mi de îndată, dacă asta este voia lui Dumnezeu', Când scrisoarea a ajuns de la calif fa guvernatorul Maghrebului, Musa Ibn Nttsayr, a ieșit însoțit de multe trupe; indreptându-se împreună spre acea cetate, au străbătut mulțime de drumuri timp de patruzeci de zile până când au ajuns într-un toc întins cu multe râuri, fântâni, arbori, animale, păsări, felurite ierburi și flori. Şi au apărut în fața lor zidurile Cetății de Aramă ca și când nu ar fi fost /acide de mâinile omului, și s-au speriat."*[14]

In noaptea 547 este descrisă uimirea trăita de trupele şi cei care îl înconjurau pe Musa Ibn Nusayr la vederea Oraşului de Aramă, care îi vrăjiseră: *spus țeîc-vl Abu A/samad: când am ajuns deasupra zidului am văzut zece tineri frumoşi precum luna care îmi făceau semne cu mâinile zicându-mi: 'Huo cu noi! '. în acelaşi timp mi se părea că la picioarele mele se întindea o mare de apă, Voisem să mă arunc aşa cum cei care mă însoțeau o făcuseră, dar i-am văzut marți și m-am oprit. Am început să recit din Cartea Sfântă, Cartea lui Allah Slavă Lui - și El a înlăturat vraja pe care tinerii o făcuseră asupra noastră, și au dispărut""*

Orașul de Aramă **îl regăsim în miturile şi legendele arabe - musulmane, a fost extrem de răspândit cunoscând numeroase variante în perioada cuceririlor, cel mai probabil datorate faptului că imaginarul comun era uimit în momentul in care intra în contact în ţinuturile nou- cucerite cu o întreagă serie de cutume, edificii şi construcţii neobişnuite.** *‚Jîmirul Musa a despărțit armata în două părți și a pus pe fiecare dintre acestea pe câte o parte a zidului cetății și a trimis un general cu o mie de călăreți, ordonându-le să înconjoare orașul, să*

vadă unde se află poarta şi dacă este lume prin împrejurime. Acel general a înconjurat oraşul timp de şase zile şi nu a văzut nicio fiinţă şi nici nu a întâlnit vreo poartă. Atunci Musa Ibn Nusayr a spus: Oare cum putem şti ce se află in acest oraş? ' Inginerii au spus că ar trebui să ordoneze escavarea zidurilor oraşului, doar aşa ar fi posibilă intrarea. Au săpat în cimentul zidului până când au dat de apă, dar au ajiat că fundaţiile de cupru erau săpate mai jos de apă. dându-şi seama că nu puteau întră în oraş astfel. Atunci inginerii au spus: să construim pe colţurile turnurilor oraşului o construcţie care să domine. Au tăiat piatra, le-au unit cu gips şi au făcut pe un colţ al unui turn a cănii dimensiune era de trei sute de caturi o astfel de construclie până când nu an mai putut ridica pietre mai sus şi fot mai rămâneau vreo două sute de coluri. Şi a ordonat Musa Ibn Nusayr să se folosească lemn pentru a se construí peste turnul de piatră pe care deja l-au ridicat şi tot mai rămâneau o sută şaptezeci de coluri, după care au luat o scară înaltă şi s-au suit pe construcţie până au ajuns la înătimea celui mai înalt zid al oraşului. Atunci Musa Ibn Nusayr ie-a zis oamenilor săi următoarele; 'Aceluia care se va sui cel mai înalt pe zid, îi voi da ca recompensă preţul sângelui său. 'S-a detaşat un voinic şi a cerut recompensă; Musa a ordonat să i-o dea, acesta a luat-o şi a dat-o emirului spre păstrare spunându-i: Dacă voi trăi, aceasta va fi recompensa mea, dacă voi muri îmi va fi moştenirea. ' S-a suit pe zidul cel mai înalt folosind scara şi când s-a uitai spre oraş a început să râdă, a dat din mâini şi s-a aruncat în interiorul oraşului. Au auzit atunci o nutre forf otă şi voci teribile care îi speriau cumplit. Acele ţipete au durat trei zile şi trei nopţi şi câud au încetat, oamenii din armată strigau numele celui dispărut în toate colţurile dar nu mai primeau răspuns. C and au încetat să-l mai strige. Musa i-a adunat şi le-a zis: Celui care ie va sui la locul cel mai înalt îi voi da o mie de dinari, ' Şi s-a oferit alt voinic cate a zis: 'Eu mă voi sui in locul cel mai înalt. 'Emirul a ordonat să i se dea banii şi omul a procedat la fel ca şi voinicul anterior, lăsându-i spre păstrare. Emirul i-a dat următorul sfat: 'Să nu faci ceea ce a făcut şi camaradul tău, dă-ne de ştire despre ceea ce vezi şi nu coborî in interiorul oraşului. 'Acesta s-a urcat şi când a ajuns ia partea cea mai înaltă a început să râdă, a făcut semne din mâini şi s-a aruncat spre interior. Toţi cei din armată strigau: 'Nu face una ca aceasta, nu te du la ei, întoarce-te! 'Au auzii şi de această dată voci terifiante, mai puternice decât prima dată, până când i-a cuprins o frică de moarte care a durat trei zile şi trei nopţi. Apoi au tăcut şi a zis Musa Ibn Nusayr: Şi dacă plecăm de aici fără să ştim ce se află în oraş, ce vom scrie Prinţului Credincioşilor şi cui îi voi da răsplata a două preţuri plătite cu sânge?'Şi s-a prezentat un alt voinic şi a zis:

" 7Ji¿ *Book oflhousatidS'ights mul One Night, op. cit.* p. 535 (tr. n. din Ib. engleză)

.'Eu mă voi urca, dar leagă-mi o coaixlă strânsă la brâu şi ţineţi-i capătul. Astfel, atunci când voi vrea să mă arunc în interiorul oraşului să mă împiedicaţi. 'Aşa au şi făcut, a urcat acesta şi când s-a apropiat de oraş a început să râdă, a făcut semn din mâini şi a vrut să se arunce în interiorul oraşului, în timp ce camarazii săi trăgeau de coaixiă până când omul a fost despărţit în două jumătăţi, partea de jos prăbuşindu-se în afară şi cea superioară în interiond oraşului, provocând din nou zgomote şi forfotă. A lunci emirul Musa şi-a pierdut nădejdea de a mai afla ceva despre ceea ce se petrece în interiorul oraşului şi a zis: 'Este fără îndoială că duhurile apucă tot ceea ce se suie pe zidurile înalte ale oraşului. 'Şi a ordonat retragerea armatelor"-º Imaginea fantastică a acestui oraş care cucereşte şi înspăimântă în acelaşi timp aşa cum apare în cele 1001 de nopţi, a antrenat imaginaţia populară care a generat răspunsul atât de aşteptat vis-a-vis de ceea ce se afla în oraş. Astfel, aducând mai multe întăriri, armatele intră pe poarta oraşului, iar din descrierea oferită constatăm că avem de-a face chiar şi în acest cadru perfect metaforic, oniric, ireal, cu moduri comune, tipice urbanismului islamic de a descrie spaţiile urbane, aşa cum erau ele prezente in perioada medievală: spaţii comerciale specializate (ţesătorii, par fu merii, magazine cu bijuterii şi pietre preţioase). Alcazarul respectă planimetria tipică a palatelor arabe, cu diferite pavilioane, curţi interioare şi grădini, adoptând structura clasică de segregare a spaţiilor publice de cele private (spaţiile de locuit de cele de recepţie). Acest palat imaginar corespunde tipologiei reşedinţelor califale: cupola centrală înconjurată de saloane, preferinţa pentru cristal şi marmură, pentru bazine şi brocarduri, pentru decoraţii în pietre preţioase, mozaicuri strălucitoare şi debordau ţa metalelor preţioase. *,fimirul Musa a străbătut poarta oraşului cu jumătate din oamenii săi, toţi înarmaţi, l-au găsit pe cei cate muriseră şi i-au îngropat. Au întâlnit pe portari, şambelani, gardieni, prunci, care zăceau morţi in paturi de mătase. Apoi au intrat în stupul cetăţii şi au văzut că era o piaţă enormă cu edificii înalte la acelaşi nivel. Magazinele erau deschise, cântarele pregătite, recipientele aliniate, prăvăliile pline de toi felul de măi furi. Comercianţii zăceau morţi în magazinele lor şi aveau pielea uscată şi oasele cariate. Toate acestea erau ca o avertizare pentru a medita. Au văzut patru magazine separate între ele* (n. n, probabil se face referire la *qaysarias), care erau pline de bogăţii, le-au lăsat în urmă şi s-au îndreptat către cele cu ţesături Aici erau mătăsuri, brocarduri şi pânze de toate culorile brodate cu aur roşu şi argint alb. dar stăpânii acestora zăceau morţi pe covoare din piele, dar păreau gata să vorbească. Au trecui de-a lungul acestuia şi s-au îndreptat spre magazinele de pietiv preţioase, perle şi safire: de aici către cele unde se schimbau monezile şi pe toii i-au găsit morţi, întinşi pe scaune de diferite tipuri cu magazinele pline de aur şi argint. Apoi s-au îndreptat către magazinele paifumierilor, pline de paifinnuri de toate soiurile, vase de mici dimensiuni cu mosc, ambră, aloe, camfor şi alte lucruri asemănătoare. Toţi comercianţii erau morţi şi nu se găsea nimic de mâncare "*

Bibliografie

At-Andaluz, Pais de ciudades. Actas de! congreso celebrado en Oropea, Toledo, 2ÍJÜ5, Diputación Provincial de Toledo, Graficas Monterreina, 3007;

AL-HATHOUL, Salch, *The Arab-Muslim City: Tradition, Continuity and Change in the Physical Environment,* Riyadh, DarAISahan. 1996;

AL-SAZZAD, Nczar, ^Cities Arid Caliphs. On The Genesics Of Arab Muslim Urbanism", in "Contributions to the Study of the World. History", nr. 26, London, Green Wood Press, 199I : BENNISON, Amira K. & GASCOIGNE. Alison L. (cd.) *Cities in the Pie-Modern Islamic World. The Uurbam Impact of Religion, State and Society,* London, Rout ledge / SOTS, 20(17; BOS WORTH. C. F.. *Historic Cities of the Islamic World,* Leiden. Koninklijkc NV. Brill, 2007. pp. 50- 52; 294-298:

CARRA, Lorenzo (cd.}. *Ciudad y territorio en el Andalas,* Granada, Athos-Pergamos, 2000, pp. 331- 365; 471-500;

CARRASCOSA. Felicidad Pcrcz, *Cituiady urbanismo en Al-Andaluz, Madrid,* ArtGcrust Publicaciones, 2010;
Coranul, trad, de George Grigore, Bucureşti, Ed. Herald. 2006;
DALU, Joncs, "The Elements of Décoration, Surface, Pattern and Light". în „Are h i tee ture of the Islamic World. Its History and Social Meaning", London, Thames & Hudson, 2002, pp. 145-174; DOGHTI, Charles M., *Travels in Arabia Des serta,* London, Cambridge University Press, 1956; DOZY, R„ „Scriptorum ara bum loci de Abbadîdis, Al-Maqqari" ^mj/ecíei *sur l'histoire et la littérature des arabes d'Espagne*, Amsterdam. ly67, vol, L, pp. 422-487:
DURI, A., *The Rise of Historical Writing Among the Arabs* (trans. L. Conrad). Bloomington, Princeton University Press, 1983;
EL-SAID, fssam; El-Bouri Terek *(çd,)> Islamic Art and Architecture, The system of geometrical design,* London, Garnet Publishing. 1997;
EL-SAID, Issam; EL-BOUR1, Terek, (cd). *Islamic Art and Architecture The System of Geometrical Design,* Berkshire, Garnet Publishing, 1997;
FUENTE G ALMEZ DE, Al varo. *Los Manuscritos, Aljamiado Moriscos Delia Biblioteca Delia Real Academia Delia Historia,* Madrid, Real Academia del la Historia. 1998;
GUERRERO, Rafael Ramón, *Apuntes biográficos Je ai-Fàrâbî según sus vidas árabes,* in *Anaquel de Estudios Árabes,* XIV (20U3), Madrid, pp. 231-278;
HERNANDEZ MEDIANERO, Jose Maria, *Historia de las formas urbanas medievales,* Sevilla, Publicaciones de la Universidad de Sevilla. 21X14;
HOTEIT, Yousscf A., *Cultura, Espacio Y Organización tlrbana En t¿i Ciudad islamica,* Madrid, Instituto H ande Herrera, 1993;
JEAL, Francois (cd.), *Regards à TAndalas (tt^et 15[1]" siecle)*, Madrid, Casa de Velasquez, Ed. Rut d'Ulm, 2006;
JESUS RUBIERA, Maria, *IM Arquitectura en la Literatura Arabe*, Madrid. Ed. Hyperion, 1998; LASSNER, Jacob, *The Topography of Baghdad in the Early Middle Ages; Text and Studies,* Detroit. Wayne State University Press. 1970, pp. 159-163 (Al-Chatib AI-Bagdhadi. *The Topography of Baghdad in the Early Middle Ages);*
LEJCK. Gwendolyn, *Citta Perdute Delia Mesopotamia. La storia, h vita quotidtana, la splendors e il decline di una civilfta ancora oggipoco conosciuta,* London, Newton Compton Ed., 2001 ; M ARTOS QUESADA, Juan; GARROT, José Luis. *Miradas españolas sobre Ihn JaldTm,* Madrid. Ibcrsaf, 2010;
MATHERS, E. P.; MARDRUS, J. C. (cd). *The hook of thousand nights undone night,* vol, II, New York. Ed. Routlcdge. 1990

Ecoul reformei liturgice a patriarhului Nikon al Moscovei în Ţările române la începutul secuiului al XVI (Mea

Cercetător ştiinţific tini. Ovidiu-Victor OLAR Institutul de istorie „Nicaiae larga " ai Academiei Române ovidiu_victor_ohr@yahoo.com

Abstract

1 François IE AL (éd.), *op. cit„* pp. 62-65.

The present study deals wilh an early I«"[1] century manuscript held in the repositories of the Library of the Romanian Academy in Bucharest - BAR ms. rom. 1324. This manuscript contains the Romanian translation of a liturgical commentary authored in 1574 by John Nathanaii and of a letter sent by the Constant inopoliian patriarch Paisios to Ntkon of Moscow in 1654. The translation was made a fler the Russian version of those Greek texts, published by ^ikon in 1655, in *a* book caltcd *Skritai.* From the *SkriZai,* the Romanian translators look only tl>c first two texts. They do not socm conccmed wilh the disputes concerning ihe number or fingers to be used when making the sign of the cross, the number of liallclujufis. etc. On {he contrary, they arc interested in texts of a more general liturgical character. Therefore, it is possible I hat the BAR manuscript had been copied (in I7U9, according to a note on f 233r) in connection wilh Hie first full Romaubui transla I ion of the Holy Liturgy, published a couple of years earlier.
Key words: 1&[4] cculury manuscript. Library or the Romanian Academy, liturgy. John Nathanail, patriarch Paisios. Nikon or Moscow, *Skriial*

Dintre manuscrisele Bibliotecii Academiei Române, cel păstrat sub cota BAR *ms. rom.* 1324 are meritul de a proba un fenomen relativ puţin cunoscut - circulaţia în Valahia începutului de secol XVIII (şi poate chiar a sfârşitului de secol XVII), în traducere română, a unor texte din arsenalul susţinătorilor reformei liturgice declanşate de patriarhul Nikon al Moscovei şi patronate de ţarul Alexei Mill ai Iov ici Romanov.

Aflat la un moment dat în biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului şi dăruit Academiei Române, pe 17 septembrie 1897, de către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, manuscrisul numără 233 de file, fiecare de 21 cm lungime şi 15,5 cm lăţime. Prima parte, cea mai consistentă, cuprinde o *Vedére itt na in te a glavebr spre una Jieteşcare tahlă ce ar Jt şi a fainilor intru dumnezeiasca lucrare preoţească, aleasă de popa loan al iu<i> Nathanail (fif.* 2-202). A doua, de dimensiuni sensibil mai modeste, conservă o scrisoare adresată in decembrie 1654 lui Nikon de către patriarhul Pai sie ai Constantin opol ului (ff, 2Q2v-233)'.

Epistola nu ridică nîciun fel de probleme de datare sau de paternitate. Originalul său grec se păstrează la Sankt Peterburg, în Biblioteca Naţională a Rusiei[3]. Alte două copii sunt cunoscute: una e de găsit in biblioteca universităţii din Leiden, cealaltă în mănăstirea atonită închinată Sfanţului Pavel \
Trei ediţii se află la dispoziţia specialiştilor[1]. în schimb, „popa loan al Ini Nathanail" nu pare să le fie cunoscut cercetătorilor români, atâţia câţi s-au aplecat asupra codexului discutat aici. Astfel, autorii catalogului manuscriselor româneşti ale Bibliotecii Academiei se mulţumesc să-i denumească lucrarea generic, „Simboluri şi tâlcuiri liturgice", în vreme ce dna Violeta Barbu. bănuind o posibilă legătură între „Vederea" ce i se atribuie Iui loan şi scrisoarea „patriariiului lumii" Paisie, lasă să se înţeleagă că mai degrabă spre „aria ortodoxiei ruse reformate" decât spre „cercurile constantinopolitane'' ar trebui să ne îndreptăm atenţia pentru a afla mai multe'.

Într-adevăr, la Moscova e de căutat „originalul" care a stat la baza manuscrisului bucureştean. Cariera bisericească a „popii loan" - „deconcertantă" in

1 Gabriel STREMPEL, Florica MOlSlL, Lileta STOlANOVlCl, *Biblioteca Academiei RSR. Catalogul manuscriselor româneşti,* [V, *(1062-1380),* Bucureşti, 1967, pp. *551-551.* -PHBOxM* 1547, Cf. 32-111.
[J] BPG 65 A, ít 3!MI9; *Agtou Pautuu* 51. Vezi Spyridon P. LAMB ROS, *Catalogne uf the Greek Manuscripts on Mount Athos* L Cambridge I«y5, p. 26 (n° 17K.5U); K. A. de MEYIER (adjuvante E. HULSHOFF POL). *Biblfofheca Universitatis Lugchmi iiatavorum Codices manuscript! VIII Codices liibtiotbecce Publicie Grceci.* Leiden, l%5, pp. I02-IU3

viziunea lui Paul Canari - s-a desfăşurat totuşi pe alte coordonate, mai precis între Creta, Veneţia, Roma, Ancona şi (epistolar) istanbuK

Prima informaţie sigură despre personaj datează din anul 1534 când. în prima zi a lunii noiembrie, creta nul loan Nathanail ţine să-şi însemne pe un manuscris plecarea din casa părintească şi stabilirea la Rethymnon. Bun ştiutor de carte, va copia aici codice pentru diverşi iubitori de cărţi ii va administra o mică proprietate.

Cândva între 1543 şi 1547. loan este hirotonit. Faptul nu a avut însă, se pare, efectul dorit asupra finanţelor sale, Prin urmare, îndemnat de nevoi, decide să-şi încerce norocul la Veneţia. O primă tentativă de a-şi face un rost eşuează (1559-1566). A doua oară are noroc - Nathanail devine preot al frumoasei şi bogatei biserici a grecilor. Gâlcevile repetate şi sâcâitoare cu colegul său îl vor costa în cele din urmă parohia. De voie, dar mai mult de nevoie, ia drumul Romei, unde este bine primit de cardinalul Sirleto, de eruditii şi colecţionarii filoeleni care gravitau în jurul curiei papale.

Din 1573 loan e din nou ta Veneţia, Aîcî, cu toate că nu reuşeşte să îşi recapete funcţia, obţine numirea ca reprezentant al patriarhului de Constantinopol în capitala Cretei şi în împrejurimi. Cinci ani mai târziu, după ce renunţă să mai fie preot al comunităţii greceşti din Ancona, se întoarce In patrie, cu misiunea de a colecta taxtele şi impozitele cuvenite scaunului ecumenic.

Contactele sale strânse cu elita „latină" a insulei nu aveau cum să fie pe placul lui leremia al N-1ea „Tranos"; în noiembrie 1576, Nathanail este excomunicat, în compensaţie, aceleaşi legături îl vor propulsa la scurtă vreme în fruntea ierarhiei „ortodoxe" a Cretei veneţie ne.

Multe sunt, aşadar, de spus despre aventurosul şi savurosul personaj, decedat în noiembrie 1577. In ceea ce mă priveşte, aş dori să insist doar asupra eforturilor sale de editare.corectare ţi comentare pe înţelesul tuturor a testelor liturgice tipărite in greacă de tipografiile lui Hippolitos Valeris (sau Varelis) şi G¡aconto Leoncini,

Primul volum „Îndreptai şi diortosit" de loan Nathanail pare a Fi un' AvGoXâfiov publicat de Valeris în 1563, la un an circa de la numirea celui dintâi ca preot la San Giorgio dei Greci. Alte şaptesprezece au fost îngrijite până la demiterea sa, survenită in 157 L iar alte şapte în anii ce au urmat, petrecuţi în marea lor majoritate departe de lagună.

Probabil tot din perioada preoţiei la San Giorgio datează un comentariu la psalmii folosiţi în timpul liturghiei. Redactat în greaca vulgară, el pare să fi făcut parte dintr-un vast program editorial menit să transpună în limba poporului cele mai însemnate prevederi ale legislaţiei canonice şi să le otere enoriaşilor explicaţii clare ale pasajelor din evanghelii şi din epistolele apostolice citite in timpul principalelor slujbe ale anului[4].

Nu ştim ce s-a ales din aceste proiecte ambiţioase. Cert este că în 1574 vede lumina tiparului „capodopera" lui Nathanail - o ediţie comentată a Sfintei Liturghii fll Gelot XetTOUpyta [lexbt. ¿f^ŢTjaetoţ SicuptSpiov Comentariul, în demotică, se înscrie în descendenţa directă a mistagogilor bizantini[1]; specialiştii îl consideră „o compilaţie din Gherman [al Constanti nopoluluij, Teodor de Andida. Nicolae [Cabasila] şi Simian [al Salonicului]"". Autorul i-a alăturat o explicaţie a psalmilor şi a rugăciunilor de uz liturgic, precum şi răspunsurile mitropolitul loasaf al Efesului Ia întrebările preotului Gheorghe Drazenos[1]-'. Rezultatul s-a dovedit convingător. De pildă, actele sinodului convocat în 1672 de patriarhul Dositei al Ierusalimului îl menţionează printre textele normative ale Bisericii Răsăritului[2].

lată aşadar ce cuprinde prima parte a BAR m.v. *mut,* 1324; traducerea în limba română a exegezei liturgice publicate în 1574 de preotul loan Nathanail, prelins „econom şi epitrop'" al patriarhului ecumenic leremia al It-lea Tranos'

Nimic nu ne pennite totuşi să credem că versiunea valahă ar fi fost făcută pe baza ediţiei greceşti. Dimpotrivă, absolut toate indiciile conduc spre concluzia că, atât în acest caz, cât şi în cazul epistolei patriarhului Paisie, s-a folosit un intermediar slavon.

Parcurgând textele publicate în epocă şi procedând prin eliminare, am reuşit să mă lămuresc. Manuscrisul bucureştean urmează îndeaproape *Skrizal-vA (CKpujtcaitb; Tabiet)* tipărit din porunca patriarhului Nikon al Moscovei în octombrie 1655 şi pus în circulaţie cu completări în iunie 1656'

La scurt timp de la urcarea sa pe tron în iulie 1652, Nikon reluase un ambiţios proiect de reformă menit să revizuiască practica liiurgică rusă şi să o facă

1 [111] **René BORNERT. *Les commentai/vu byzantins de la divine liturgie du Vif' cut XV siècle,* Paris, I %G, p. *262.***

2 [M] ***Ibidem,* p. 81G, nota 2.**

să se conformeze obiceiurilor restului lumii ortodoxe[3]. Un sinod convocat in primăvara lui 1654 la Moscova trasase clar strategia de urmat - de vreme ce Biserica Ortodoxă a Răsăritului a atins perfecţiunea, se cade ca supuşii pravoslavnici ai ţarului să-i urmeze exemplul şi să stârpească inovaţiile cauzatoare de conflict şi de rupturi. Metoda de aplicat lusese de asemenea identificată. Ea consta în „corectarea" cărţilor de cult „corupte" şi în eliminarea tradiţiilor îndoielnice pe baza unor modele „greceşti"[2].

în acelaşi an, pe 14 iunie, Nikon îi scrisese omologului său constantinopolitan. Scrisoarea sa îl informase pe patriarhul Pai sie asupra diferenţelor identificate, deplânsese rezistenţa acerbă opusă de prelaţi precum protopopul Ivan Neronov sau episcopul Pa vel de Kolomna, solicitase convocarea unui sinod care să analizeze situaţia şi listase 27 de întrebări la care aştepta un răspuns[3].

Acest răspuns avea să sosească un an mai târziu. în mai 1655, un negustor grec numit de sursele ruseşti Manuil Constantinov îi înmâna lui Nikon o scrisoare „personală", din partea lui Paisie, împreună cu o scrisoare „oficială", sinodală, semnată de patriarhul ecumenic, de un arhiepiscop, de douăzeci şi patru de mitropolii şi de alte câteva persoane din aparatul Marii Biserici, Doar cinci dintre

1 **Vtiri Nikolai F. KAPŢEREV, *tlampnapxi hi ut m u tfapb A.tcKccii MitxcriLiomtv.* MI, Sctghiev Posad. ! 913: Wolfgailg HELLER. *Die Moskauer „FJfervrfitr die Fn'immigkeit"smsdieii Slaal tind Kinhe (¡642-1652),* Wiesbaden, 19BS; Paul MEYENDORFF. *Russia. Ritual am) Reform. The Liturgical Reforms of Nikon in the 17th Century,* Crestwood. NY, I99J; Gcorţţ B, MICHELS, *At War with die Church. Religion* Dissent in SeivnUv/ith-Ceutury Russia,* Stanford, 1W): Gabriel SCHElDEGGER, *End&etL Rtmland am Ende des 17 Jahrhuttderts.* Bcmu etc.. 1999; Alcksaudr LAVROV. .,Le rituel ecclésiastique c! la religion populaire en Russie au 17* siècle. Des « cérémonies para liturgiques »au « rituel Tolklorise iu José Pedro PAlVA(ed.). *Religious Ceremonials and Images. Power and social meaning ()400-l?S0),* Coimbra, 2002. pp. 369-387: Alcxandr VARONA, *Tragedia schismei rase. Reforma patriarhului Nikon ţi începuturile staroverihr,* Bucureşti, 2002; Alccsci A. DlMtTRtEVSKtJ. *PfcnpaaieuucKuu.-npu nûmpuapxe Hiikofk u noaiedyjoiipa nampitqpxax,* Moscova, 2004 f 1894-1909Serghei A. ZENKOVSKJJ. *ftvcme cmapooôpxùvecmao. JJyxoenhte daaremt» XVU aexa,* Moscova, 2006' [Mdnclien. 1970]; Boris P. KUTUZQV. *liepaHmoM „p&jxipoa' XVH ti, nan ut)ea.iociweçicnii àtitepCWt n ncnfiunimhuan Kamaçmpotpa,* Moscova, 200K: [2003]; Roben O. CRUMMEY. *Old Believers in a Changing World,* DeKalb. 2011.**

2 **Palul MEYENDORFF. *Russia, Ritual and Reform*.... pp. 42-45.**

3" BPG 65 A, if, 23-38 (pregătesc o edijie a acestei scrisori, al catei conţinut uc esic cunoscut doar pe *ba/a* unei schite sumare în rusa). Penlni conicul, *cf.* Boris A. USPENSKIJ, *Llttpb u nampuapx. Xaptmta e.iactmt e Poccuu (Buumimtitcuan \tode.tb u ce pyèùtioe itepeocMbic.ierte).* Moscova, 1998. pp. 461*464 şi Vera G. CENŢOVA. *ti ko na ueepcKoU tkmaWBt&pU imepxu uemapim amnoutenuU ,-pe^ecKoû ¡¡epucu c PocctteÙ a cepedue XVit e. na danyMeuniciM PFAJW,* Moscova. 2(110. Detalii despre adversarii lui Nikon la Nikolai F. KA PTE REV. *liampuapx Hiikoh u eeo npomummcu o deae ttatpa&teutut tiepKoattbix o6paào$,* Moscova, 1913; Pierre PASCAL, *Âwakum el les débuts du Raskot. La crise religieuse au XVIT siècle,* Paris, 193S: Gcorg MICHELS. „The Solovki Uprising: Religion and Revolt in Nonïiem Russia". *Russian Review* il (1992). 1. pp. l-15; Robcn D. CRUMMEY. „Religious Radicalism iu Scvciiiccnih'Ccuiury Russia: Reexamining the Kapilon Movement", *Forschungen zur osteitroptilschen Geschichten* 46 (1992). pp. 171-185 sait AEcxatidr S. LAVROV. ..flucbMO ti HtnoonTHan Heana HepoHOBa *'T.,'//J(WiiJM Pycb. BonpoctiMedbettiCntuKii* I/?5 (2009). pp. 101-JOG. Pcntni detalii, vc/i Vera G, CENŢOVA. „Les documents grecs du XVIP sicde: pieccs authentiques cl pieces fausses 3. Meletios Syrigos. veritable auteur de la lettre adressée au patriarche de Moscou Nikon par les zojnaplioi Jean ct Georges". *Orienta/la Christiana Periodica* 73 (2U08), 2. pp. 311-346.
M Paul MEY EN DO R FF, *Russia, Rituul uud Reform...* pp. 55-56. Tcxiula fost reluat in ambele ediţii ale *Slttfebnicului (C.iyjteeÔHiik)* apărute în 1658; peutruele. vezi Antoni na S. ZERNOVA, *Knuzu*

semnături erau autentice, fapt ignorat fireşte de destinatar, însă autorul (şi scribul) textului era Meletie Syrigos, cel mai de seamă teolog grec al vremii"[1]. Interpretând mesajul drept o recunoaştere în cheie apreciativă a eforturilor sale, Nikon a decis ca el să fie reprodus integral, probabil în traducerea lui Epifânie Slavinetskij, monah format la Kiev, în deja amintitul *SkrizaF*[0].

Îngrijit de Argyrios Riziotis sau Megas din Ncohori (prefectura Trikala) — mai cunoscut ca Arsenie „Grecul"*' -, principalul responsabil cu corectarea cărţilor de cult în cadrul „Curţii tipăriturilor" moscovite, masivul *in~4°* cuprindea în traducere o selecţie de texte menite să confere forţa ţi credibilitate deciziilor nikoniene". Astfel, pe lângă tâlcuirile lui loan Nathanail, dăruite în original patriarhului Moscovei, în 1653, de către Pai sie al Ierusalimului, şi pe lângă scrisoarea patriarhului Paîsie al Constantinopolului, întâlnim texte semnate de Damaschin Studittil, Nicolae Metaxas, Maxi ni Grecul, Atanasie al Alexandriei sau Gavriil Sevîros (ordinea este cea a tipăriturii)[51].

Dintre toate „îndreptarele" acestea, tălmaciul valah s-a oprit doar la primele două[?l], L-a atras, se pare, cu precădere, explici tarea Sfintei Liturghii, şi mai puţin dispute precum cea privind facerea corectă a semnului crucii. Putem deci exclude o utilizare in cheie polemică a traducerii, mai ales că primele comunităţi ale creştinilor de rit vechi silite de persecuţii să se refugieze în nordul Moldovei ţi 111 Delta Dunării sunt atestate abia din anii 20 ai secolului ai XVIII-tea[3'].

în schimb, dacă am accepta ipoteza că versiunea în română datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, am putea bănui un interes pentru demersul patriarhului Nikon din partea unor ţtiutori de carte valahi preocupaţi de problema traducerii liturghiei în limba poporului. A fost aceea vremea mitropoliilor Ştefan şi Teodosie, ambii cu iniţiative însemnate în domeniu*

Numai că manuscrisul nostru este datat in 1709 - însemnarea de la f. 223r este cât se poate de clară - şi provine, după toate aparenţele, dintr-un mediu monastic valah. Prin urmare, înclin să cred că motive de ordin practic au dus la scrierea sa. Mai precis, la trei ani de la apariţia versiunii româneşti integrale a liturghiei îngrijite de Antim Ivireanul (Râmnic 1706), se simţea nevoia unor explicaţii pe înţeles a Sfintei Slujbe. Cunoscătorii de greacă, puţini sau numeroşi, aveau la îndemână in versiune tipărită comentariile prelucrate de loan Nathanail (Veneţia 1574), opusculele liturgice ale lui Gavriil Seviros (Veneţia 1604), *Cateheza sacră sau exegeza sfintei liturghii* a lui Nicolae Vulgaris (Kaifjxfiotţ ispot "rjiot trjţ Maţ xai. iepâţ Xei-coupŢÎaţ ¿ţij'pP'i.

Pentru personaj, vc/i K-onstaitliiios K. PAPOULID1S, „' Apcwoc o fpwxoC Ba/Jtavixd ^i^itix-a 2(1983), pp. 47-59; Mana KOTZAMAN1DOU, „The Greek Monk Arsenica aud liis Humanist Activities in Seven leenth-ccntnry Russia", *Modern Greek Studies Yearbook 2* {198«), pp. 73-87; Cousiaiuiuc PAPOUL1DIS, .Arsenics of Elassoa 0550-1626) and Arsenios (lie Greek (1621-?}. Recent Research and Studies", *Cytillomeihodimtum* IM4 {1989- 1990). pp. I79-1R4; Hrislos P. LASCAR1DIS,' Aposv.oţ 0 fpaxcr. t, i\%» ^oii 17oţ ai««. Salonic. 21)02. " Pentru detalii, vezi William PALMER. *The Patriarch andthe Tsar II. Testimonies (oncerning die Patriarch Sican, the Tsar, and ¡he Boyars, from ¡he Travels of ¡he Patriarch \fnturius of Antiach,* Loildra, 1873, pp. 416-417. Pentru studiul de faţii am consultat (pe 7 iunie 2011) un exemplar al Mănăstirii Sfintei Treimi a Sfântului Sctghci (CBHTO- Tpoumcaif Ceprncea Jî:iapa), disponibil 011-line la adresa hup^/wrww.stsLnt/iriamiscripts/staropcehatnyc-knigi/1-o. [11] VC7.Î şi Francis J. THOMSON. ..The

KttptLvtoecKofi n&tatmi..., n" 278-279.

Corpus of Slavonic Translations Available in Muscovy. Tlw Cause of Old Russia's Intellectual Silence and a Contributory Factor lo Muscovite Cultural Autarky", în Boris GASPAROV. Olga RAEVSKY-HUGHES fed-), *Christianity and the Eastern Slavs I, Slavic Cult tires in the Middle Ages.* Berkc Icy-Los Angeles-Oxford, 1993, pp. 191-192 j= EADEM, *The Reception of Byzantine Culture in Medieval Russia,* A Idcrsbot-Brook field-Sidney. J999, p. 368],
Rămâne de văzul dac îl nu cumva traducerea restului textelor se păs treazâ înalt manuscris. Din pacalc, consultarea cataloagelor manuscriselor româneşti nu ¡1 condus la un rezultat lipsit de echivoc.
Jl Penlru raporturile adeseori tensionate dintre Statul tiis şi slarovcri, vezi Robert O. CRUMMEY, *The Old Believers and ¡be World of Antichrist, The Vyg Community and ilre Russia" i'¡ate. 1694-1855,* Madisou, 1970; peniru deialii privind „lipovenii" stabiliţi pe teritorii „romiineţii ", vc/i Victor VASCENCO, „Mclcbisedec şi lipovenii". *Roinanoslovica* 42 (2007). pp. 123-140.
* Pentru detalii, vezi Vestigia - Manuscript Research Centre {Cit iii lina VELCULESCU. Zamfira MIHA1L, Ileana STÂNCULESCU, Ovidiu OLAR). *Manuscris trilingv Preliminarii la o ah tare.* Bucureşti. 2010.

Veneţia 1681), ca de altfel ţi opera mitropolitului Simion al Salonicului {laşi 1683)-', In 1697, la laşi, văzuse lumina tiparului *învăţătură sântă* a dascălului leremia Caca vela, tâlc uită pe româneşte după cateheza lui Vulgaris* Truditorilor necunoscuţi afiaţi în spatele BAR *ms. rom.* 1324 - îndemnaţi poate de An ti m - le-a fost totuţi mai la îndemână *Tabla* lui Nikon,

Va fi fost vorba şi de o problemă de limba sau de accesibilitate a tipăriturilor. Cert este că volumul conceput de patriarhul moscovit ca anexă a acţiunii sale reformatoare ajunge să fie tradus în Val ah ia pentru a suplini lipsa unor „tratate" de simbolică liturgica ţi pentru a conferi mai multă coerenţă procesului fundamental de transpunere a Sfintei Liturghii pe limba credincioşilor

îşi au cărţile, dacă mai e nevoie s-o repetăm, destinul lor.

*

[37] Emile LEGRANT>, *Bibliotbeque helleniqne ou description rai.wnnee des attvrages pubties ert grec par des grecs au Xt* et X|T siecles,* II, Paris, 1885, pp. 201-204 (ir" 268). IDEM, *Bibliotheque heltimqueou description raisonnee des ouvrages publies par des grecs au dixseptiâme siecte*, I, Paris, 1894, pp. 38-40 (11*24); II, Paris, 1894, pp. 366-384 (q° 558-559), 4)4-416 (n*

-" toan BIANU. NervU HODOŞ, *Bibliografia românească veche J508-1830.* I. *1508-1716,* Bucureşti, 1903. pp. 344-347 (ii"[1] 104); *învăţătură sânţii adecă a Sântei şi Dumnezăieşti Liturgii Iaşi 1697. Tâlcuire de Ieremia Cacavuia.* Prefaţă, indice de nume ţi glosar de Gama Iii I VAI DA. nolă asupra cdilici de Magdalena GEORGESCU. studiu introductiv de Emilian POPE SC U, Căliniilneşti (Sfânta Münistirc Cozia). 1998.fjf'3f£fl<t

r^j»BH3«Of ha eA*^ fK¿0 CMfiAFMSiri WfMfVUAEH HT¿HH
* r- y *

«Tfil B CfRff-TßfHHWM^ «l|irHHO¿';fcH ITfifH fOSfAHHOf

SüIcoAHHA *IÇftA* HA 4.AHAHAA HW3H jffÏAKf n j H ^ o j i ¿ tiffffti

t&fAHKHMU KMAHÏfM'4 HEAArorifi'^
•V / r-r
HIfMI * f*KU> I *AtAkiWA* CljlfHHAA
^ 1 .. *j* /'* ✓
«AOfiffA rr&iA AirgfrtH ,, H^ABH
AAT»! ITfAOiHA/K TAHHCTfiA « MfKf / [1] *f*** ✓ lORfffIfAHTf A fiHÍH . HO O^í HffA
VAA • p*
4 :



A
T'A fiHHţl TKf Ofif *3>lf
/ «
taj; H
Ti/ti nogHAHÏf F^HHArw KO

^PlOTfJJ- CBHTO-TPOHU.KDR



/M/Í J ^ Ó T i [O
raifft jjtftçnira icoftranv i

HCnOAfKÏH , HOiUrW JUMA , l'ail AfHMiÏH (MT^IA^I . í f G ¿Wf H H "ÍHCCIf Il

K^rO

/y /

pşj lUTffAf^í?

MOFKOFIFKMTF ,, FIF**AHKlAffvf HM/AHA fWfílH ,, ffîMKOÎ îÎţ ¿H4fXlH ***

«SqSH nO^fMAH iïnoMejM eriA fißf^MtiA IT^MÍS

L; v . . ^ *rŢi*



WA

Marginalii la un exemplar necunoscut din *Cosmographia universalis* (Basci, 1554) de Sebastian Münster, în colecţii sălăjene

Dr. loa ti Maria OROS Cercetător ştiinţific & expert in carle veche Mtceul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău ioan maria oros(àyahoo.fr

Résumé

À partir de la prcscnlalion d'une copie inconnue de la *Cttsmographia universalii* (Bâle. 1554). de Sébastian Minister, trouvée dans les colice lion s de la bibliothèque du Musée de l'Histoire et d'An à ZaJlu, l'auteur apporte quelques données concernant l'impact de cet oeuvre dans la culture européenne et inel en évidence l'intérêt scientifique manifesic dans le temps, par les chercheurs, à l'égard de sa monumentalité typographique, historique et géographique.

Mots-dé» : cosmographie, Sébastian Milnster, notes marginales olographes.

Atâta timp cât lumea (rew)[1] „n-ar fi" ceva absolut in sine, ci doar una percepută ca o reprezentare a noastră, orice călătorie *iperiegesis)* **în realitatea înconjurătoare implica din capul locului (şi) o doză de imaginar. Cu atât mai mult aceasta, dacă ne plasăm în plin ev mediu, cu** *Cosmographia itniversalis* **a lui Sébastian Munster - in ultimă instanţă, o temerară reprezentare globală a lumii** *{imago m undi),* **una reală şi simbolică, deopotrivă[1].**

1 **Rudolf WOF, *Sebastian Münster,* in *Biographien zur Kulturgeschichte der Schweiz. Zweiter Cyclus,* Zurich, JS59, pp. l-26.**

[15] **Louis L. GALLOIS, *Les géographes alemands de la Renaissance*, Paris, Krnest Leroux, 1890, 267. Accesibil la: http;// www. arch i ve.orç/slream/lesgographesai lOÜga Ngoug?pagt/n9/mode/2üp.**

'' **Frank LEST RING ANT, le *déclin d'un savoir. La crise de la cosmographie* il *la fin dc la Renaissance,* In: Aufwies. *Économies, Sociétés, Civilisations.* 46' année, N, 2, 1991, pp. 239-260, Accesibil la: www.persce.fr/web/home/ p rescr ipt/article/ahess_Û39S_2649_l 99 l_num_46_2_27S945.**

ʳ **Matthew MCLEAN, *The Cosmographia of Sebastian Münster: Describing the World iri the Reformation, in St. AndtVHV Studies m Refomtaliort Histon-. elders hol, UK/BtiHington, VT: Ashgate,* 2007. Despre accastă ultima monografic închinată lui Sebastian Munster, vezi recenzia lui *Lesley ii. ('ormac'k, in., A estima tio"* 5 *(20f)S), pp. 167-170, accesibil la* www.ircps.org'.. Jaeslimalio ' . ../2Ò08-Q9-01..., *sau cele semnate de Charlotte METHUEN, in „* Rcformiirioif, 14 (2009), pp. 207-209, *accesibil la:* WVVW.<^uinoxpub.OOro/tndcx.php/, J5742, *şi '¿tir Shaler (Universitatea din Haifa), publicată in* „The Journal ofEcclcsiastical History", Vol. 60 / Issue 03. Cambridge. 2009, pp. 601- 602.**

Pe măsura importanţei personalităţii sale, de-a lungul timpului, umanistul Sébastian Miinsier s-a bucurai de atenţia cercetătorilor din secolele trecute, de la elveţianul Rudolf Wolf (1859Ï[1] sau francezul Louis Galois (1S90}\ pànà la contemporanii noştri, Frank Lestringam (1991 sau, mai recent, un Matew McLean (2007)[7], preocupaţi atât de biografia personajului, cât şi de varietatea şi semnificaţia operei acestuia.Născut în 1488, Ia Ingelheim, lângă Mainz. Sebastian Münster îşi termină studiile de teologie la Tübingen, în 15 IS, apoi a devenit un vestit profesor de ebraică la universităţile din Basel şi Heidelberg. Serie o gramatică ebraică şi alcătuieşte un Index de sinonime ţ latină, greacă, ebraică), ambele foarte uzitate în epocă. Se reîntoarce la Basel, în 1529, unde preia conducerea catedrei de ebraică, se ocupă de editarea unor teste biblice *(Biblia în ebraică)* **şî rabinice, câteva introduceri în unele limbi orientale, dar şi lucrări geografice, printre care editarea** *Geografiei* **lui Ptolemeu, după cane îşi va aduna materiale şi-şi va concepe propria sa geografie Moare de ciumă în 15S2, la Basel[1].**

într-un excelent studiu consacrat „declinului unei ştiinţe: criza cosmografiei la sfârşitul Renaşterii", vorbind despre izvoarele şi maniera de compunere a operelor lor, Frank Lestrmgani spune că. geografii renascentişti utilizau juxtapunerea şi colajul ; aceasta fiind, de fapt, şi metoda lui Sebastian Münster, anume că: „ montajul consistă in a placa unul peste altul cadrul cartografic general al mapamondului reinventat şi o istorie descriptivă lineară, împodobită cu *mi robii ia,* **hrănite de cronologii şi liste dinastice mai mult sau mai puţin legendare"'. Prima ediţie a** *Cosmographia universalis* **a apârnt in 1544, in germană, apoi în latină. în 1550; până la jumătatea secolului următor cunoscând un succes enorm (46 ediţii în 6 limbi: germană. latină, franceză, italiană, engleză şi cehă). Această magnifică** *Cosmographia universalis,* **satisfăcând „orizontul de aşteptare" privind cunoaşterea noilor tărâmuri descoperite şî ambiţionând să fie o descriere generală a lumii, prin cele peste o mie de pagini, cu 26 de hărţi şi 471 de gravuri pe lemn, a devenit repede un** *hest-seller* **şi un monument tipografic, deopotrivă. Astfel că, ni ci o istorie veridică şi serioasă a cărţii nu scapă prilejul de a aminti măcar atât despre această operă[10]. Hărţile şi descrierea ţărilor lumit au suscitat interesul istoricilor**

1Frank LESTRJNGANŢ, ***op. cit.,*** **p. 241 ~**

[HI] Lucien FEBVRE, Henri-Jean MARTIN, ***Vapparition du*** **/ivre. Paris, Ed. Albin Michel. 1971, pp. 3B6-391: Albert** ***FLOCON, l'mversu! cârfilor. Studiu istoric de la origini pânâ la sfârşind secolului al XVIH-lea,*** **trad. de Radu Bcrcciinu, Bucureşti. Ed. Ştiinţifica Şi Enciclopedica, 197(5. pp. 263-265; Frédéric BARBtER,** ***Histoire du*** **//vue, Pari*, Ed. Armand Colin, 2001, pp 9«-99.**

[11] ArfuirAKMfUUJS'im ***Romanitatea ronuïnilor. Istoria unei idei,*** **ediţia alla revăzută ţi adăugită, Bucureşti, Ed. Fnciclopedicà, 1993, pp 96-97.**

[11] Vezi, în acest sens, lohanncs HONTERUS, ***Rudi menta cosmographica. Elementele cosmografiei Braşov 1542.*** **Textul original latin şi traducerea In limba română de Valeria Călim an, cu □ introducere de Paul Binder ţi Gemot Nussbăcher, Cluj-Napoea, Ed. Dacia, 198S, pp. 15-16.**

[1Î] Cătălina VELCULESCU, între scriere ţi oralitate. Bucureşti, Ed Muierva, I9B8; Cătălina VELCULESCU; Viorel GURUÎANU, * A propos du 'Pays des Amazones. », **în * Revue des Etudes Sud-Est F:uropéennes », L XXXI 1/1994, nr. l-2, pp 83-87; idem, „Cosmographies in Roumanian: * Laus Asiae » or « Laus Europae »" in « Revue des Etudes Sud-Est Européennes », t. XXXIII/1995. nr, l-2, pp. 153-170; idem, Xosmografii traduse in limba română" in „Un veac de aur in Moldova {1643-1743}", Chişinău, întreprinderea Editorial-Tipografică Ştiinţa, Bucureşti, Ed Fundaţiei Culturale Române,)996, pj>. 204-222:** ***Povestea firilor*** **Asiei.** ***Cosmografie românească veche.*** **Ediţie de Cătălină Vdculcscu ţi V. Guruianu. ilustraţii de Mihaela Dumitru, după desene dc epocii. Bucureşti, Ed. Vestala, 1997; " Vcrçilia STAN. „Cane străinii tipărită in secolul al XVI-lca in fondul Bibliotecii Documentate a CPD Zalău. Catalog". în „Acta Mvsci Forolisscnsis". X, 1986, pp. 505-536.**

români" referitor la modul în care este receptat trecutul Daciei şi al provinciilor româneşti sau în legătură cu câteva din hărţile lui Johannes Hontems pe care Sebastian Münster le utilizează în compilaţia sa [\ dar şi cel al istoricilor literaturii vechi" care au cercetat imaginarul medieval in cosmografii le vechi traduse în limba română şi filiaţia imagistică a lor cu această monumentală carte.

Alături de alte „istorii" şi „geografii" ţPtolemeu, Ortelius etc.)[N], o dovadă certă a interesului publicului cultivat din Sălaj pentru lucrările europene de acest gen este prezenţa a două exemplare din *Cosmographia universalis* în colecţiile de aici.Sub numărul de inventar 2547. în Biblioteca MJ1A Zalău se păstrează un exemplar aproape necunoscut din această operă, in ediţia sa latină de la 1554, apărută la Basel. Acest exemplar a fost descris de către noi, pentru prima oară, în paginile anuarului muzeului[1]*, atunci cu propunerea de a fi trecut în categoria „tezaur" a bunurilor de patrimoniu. Cu titlul cvasi complet, aşa cum apare pe pagina 1, C0SM0GRAPH1AE UNIVERSAL1S, EX PROBATIS QU1BUSQUE AUTHORIBUS, TAM HIST0R1CIS OUAM CHOROGRAPHIS, PER SEBAST1ANUM MUNSTERUM, IN UNUM COLLECTIAE..., din cele 1164 pagini, cât cuprindea la cumpărare, astăzi acest exemplar se păstrează cu destul de mari lipsuri[10]. Dintril n motiv aparte, doar presupus de noi, penultimul posesor a smuls din corpul cărţii paginile următoare: fi titlu şi prefaţa, filele nenumerotate cuprinzând hărţile de la începutul cărţii cu paginile explicative, *Catalogus doc ton tm* şi *Rerum in Cosmographia/Index Cosmographicus* [...]; pp. 149-152 (cuprinzând mapa *l(onen...urbis situs)-* 297-318 (dedicate împăraţilor romani); 531-538 *(Civitas Lindoviensis, De Germania. De regione Negoensis);* 547-550(Liber III. Civitas Friburgensis, praeclarum Brisgoiae oppidum, plus harta); 573-574 (pagini dedicate: *Eibuuangen monasteriim: De regione & fiuvio Vuernitr, Civitas Nardihigesis descripţia...)-*, 1015-1164 (pagini dedicate *Terra Sanchi, De tenis Asiae maioris şi minoris. De Africa regionis* etc). in analogie cu exemplarul din aceeaşi ediţie existent in colecţiile Bibliotecii Documentare a Casei Corpului Didactic din Zalău ' \ presupunem că, în cazul de faţă, coperta este una originala, din piele şi lemn, acum desprinsă după restaurarea corpului cărţii[1]*. Pe ambele coperte există chenare cu motive florale şi geometrice; penultimul chenar interior este compus din scene gravate de 5 x 2,5 cm, semnificând: „ABSORBTA EST MORS", „ECCAE ANGNUS DE1 O VITOLF, „ECCAE VERGO C0NC1PIET" şi „HICAE ST. F1LIUS MEUS DiL". Pe prima copertă, în mijloc, la vârful şi la baza unei coloane este ştsmţaf „S W C ", probabil iniţialele posesorului, şi „1561desigur, anul realizării copertei (fig. 8).

Pe cotor, intre ligamentele confecţionate din aţă groasă, există câteva binduri. de dimensiuni 10x2,5 cm, tăiate dintr-un pergament manuscris[1] a cărui examinare atentă ar putea conduce ia identificarea textului.

Doi sunt lectorii şi posesorii cărţii, recognoscibili prin notele marginale şi sublinierile din text. Un prim lector ne identificai nominal (probabil pose sortii iniţial al cărţii), cu un scris foarte mărunt subliniază în text cu cerneala neagră, multiplicând *marginalia* deja tipărite; uneori corectează greşelile de tipar

1 loan Maria O ROS, „Consideraţii preliminare la un catalog cuprinzând cartea veche din colecţiile muzeului - exemplarele propuse pentru clasare iu categoria *Tezaur*in „Acta Mvsci Porolissensis", XXVII, pp. 537-538. Aici, greşit descrisă ca o ediţie din „1561", an înscris pe copertă.
Găsit, se parc. după urme. intr-uu pod de casă, exemplarul a fost donat muzeului în anul 1968, de către praf. Gbcorghc Lascu din Zalău,
Exemplarul, cares-a păstrat compkt, este descris la Vergilia STAN, *t>p, cit.*, p. 510. [H] Împreuna cu alte 3(1 de ciirţi din colecţiile bibliotecii muzeului, in anul 1999. exemplarul a Ibsi predat pcuini restaurare laboratorului de specialitate din cadrul Mu zeul ui Judeţean din Satu-Murc, cu cate ocaidc i-a fost desprinsă coperta de corpul cărţii, iar unele dintre iile au fost completate cu Itârtie japoneză. Cartea, „surghiunita" pcntni neplata facturii, la insistenţele noastre, a fost rctumată mu/eu lui după mai mult timp. cu copertele ţi uncie file desprinse de corpul cărţii. « Vezi fig. 5.

strecurate pe margine, tot timpul atenţionând asupra importanţei celor subliniate cu: *Nota Bene!* **(pp. 903,920) iar pe forzaţul al doilea, cu acelaşi scris, face o** *recapitulatio* **a tot ceea ce a subliniat şi apoi adnotat pe margine, până la p. 230. Tot aşa. la p. 8SO, scrie pe margine: ;V/f,** *Ude, loannes Corvinus non est hungarus, sed verus Romanus [!]* **(fig. 7).**

Dacă primul lector este interesat mai mult de chestiunile religioase, al doilea pare a fi preocupat şi subliniază tot ceea ce se refera la feminitate la fiecare popor în parte, dar, la fel, şi la vulcani, originea ţiganilor, istoria românilor sau a turcilor; numele lui se aIIă notat la p. 201; ***Dr. Erdeiy Troian, 1914, XII/6, Seara la l/2ia 6. ;*** **p. 980 ;** ***Dr. Troian Erdeiy 19!4,*** **iar pe pagina următoare, tot cu creion roşu, subliniază notele marginale:** ***Helena Menelai regis nxor*** **şi** ***Paris răpit Helenam*** **; de pe p. 211 îl interesează împăraţii romani, uneori pe urmele primului cititor. Din cartea a Il-a** ***(Descripţia Germaniae),*** **sunt subliniate copios cu roşu pasaje privind subcapitolele următoare;** ***De Ghotis rf eorum saeuitia, De Hunontm gen te crude/issima, De Gentilibus Christianis vuigo Zuginer vocant, iatine Ermnes*** **(p, 263-268). Ştim că, încă de la apariţie, cărţii acesteia i s-au adus critici pentru inexactităţile cuprinse în ea. întâlnind un asemenea pasaj, dr. Traian Erdelyi nota cu indignare pe margine :** ***Valacbiae Uf non est lingua comune cum Ungi ta sarmatecum...iingua valachica est ornnia, est lingua Romana."***

Şi dacă, dând crezare spuselor filosofului american George Santayana, citat de Alberto Manguel în extraordinara sa carte ***Istoria lecturii,*** **cum că: „Există cărţi în care notele de subsol sau comentariile mâzgălite de mâna vreunui cititor pe margine sunt mult mai interesante decât textul""[2]", poate că, la fel de adevărat trebuie să fie faptul că, inclusiv filele rupte[21] dintr- un exemplar semnifică, într-un fel sau altul, partea cea mai valoroasă a unei cărţi - cel puţin pentru acel posesor care şi-a vandalizat propriul său bun, aşa cum s-a întâmplat cu această** ***Cosmographia t/niversalis*** **de Sebastian Miinster, ediţia de Basel 1554, ajunsă, în timp, în colecţiile muzeului din Zalău.**

[M] A. Manguel, ***Istoria lecturii,*** **urad. dc Alejtaudru Vîad, Bucureşti, Ed. Ncuiira, 2011. p. 206. [Jl]** ***Ibidet*J. 27R: „Scol la nimereala una dintre carţilc ramase şi observ că nişte pagini i-au fost smulse dc vandali. Cu cât mi se deteriorează mai mull memoria, cu atât mai mult vreau si protejez acest tc/aur a ccca cc-am cilit. aceasta colcctie de ţesături. voci ji miresme. Să posed aceste cDrji a devenit tot ce c mai important pentru mine. pcmni ca ani devenit yelos pe trecut."**

Bibliografie

ARM BRU ST ER, Adolf, ***Romanitatea românilor. Istoria unei idei.*** **Ediţia a 11-a revăzuta ţi adăugită. Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1993;**

BARBJER, Frédéric, ***Histoire du livre,*** **Paris, Ed. Armand Colin, 2 CHU; BRAGA, Conn,** ***De la arhetip la artarhetip,*** **Iaşi. Ed. Poli rom, 2006;**

DE LU M EAU, Jean, ***Civilizaţia Renaşterii,*** **trad, de Dan Chelaru, Bucureşti, Ed, Meridiane, 1995, vol. II, pp 228-229;**

FEB VRE, Lucicn; MARTIN, Henri-Jean, ***I. 'apparition du livre,*** **Paris, Ed. Albin Mic hcl, 1971, pp. 386- 391;**

FLOCON. **Albert,** ***Universul cărţilor. Studiu istoric de la origini ¡vină la sfârşind secolului al XVIiidea,*** **trad, de Radu Benceanu, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976;**

GALLOIS, Louis L., ***Les géographes alemands de la Renaissance,*** **Paris, Emest Leroux, IK90, 267 p. + 7 pl. Accesibil ia: liltp:/'/www.archive.org/5(ream/lcsgographesallÜ()gallgoog#pagc/n9/modc/2up:**

HON TER US. Johannes. ***Rudi menta cosmographica. Elementele cosmografiei Braşov 1542,***

textul original Li tin şi traducerea în limba română de Valeria Că li man, cu o introducere dc Paul Binder şi Gemot Nussbăchcr. CIuj-Napoca, Ed. Dacia, 1988;
LE GO FF, Jacques (coord.). ***Omul medieval,*** **trad, de Ingrid 1 linca şi Dragoş Cojocaru, Iaşi, Ed. Poli rom, 1999;**
LESTRINGANT. Frank, ***Le déclin d'un savoir. La crise de la cosmographie à la fin de la Renaissance.***
In: ***Annales. Economies, Sociétés, Civilisations.*** **46ʳ année, N. 2, 1991. pp. 239-260. Accesibil la: www.**
pcrscc.fr/wcb/homc/prcscript/article/ahess 0395 2649 199 l_num_46 2 278945;
MANGUEL, ***Istoria lecturii,*** **trad, de Alexandru Vlad, Bucureşti, Ed, Nemirs, 2011 ;**
MCLEAN, Matthew. ***The Cosmographies of Sebastian Münster: Describing the World in the Reformation,*** **in** ***St Andrews Studies in Reformation History. Aiders hot, UK/Burlington, VT: Ashgate.*** **2007;**
MUNSTER. Sebastien, ***Cosmographta universalis,*** **Basel, 1552. Accesibil la: http://purl.pt/13845/1/; MÜNSTER, Sebastien,** ***Cosmographia Beschreibung aller Lender durch Sebastianum Mtmslerum in wöhher begriffen,*** **Basel, 1545. Accesibilă la: http://commons. wikimedia.org/wiki/Category:Cosinogra phi a (M%C3%BCns ter); O ROS, loan Maria, „Consideraţii preliminare la un catalog cuprinzând cartca veche din colccţiile muzeului - exemplarele propuse pentru clasare în categoria** ***Tezaur",*** **în .,Acta Mvsei Porolissensis". XXVII, 2005, pp. 533-558;**
Povestea Ţărilor Asiei. Cosmografie românească veche. **Ediţie de Cătălina Velculcscn şi ViorelGuruianu.**
Ilustraţii de Mihacla Dumitru, după desene de epocă. Bucureşti. Ed. Vestala, 1997: STAN, Vergi lia, „Carte străină tipărită în secolul al XVI-lea în fondul Bibliotecii Documentare a CPD
Zalău. Catalog", în „Acta Mvsei Porolisscnsis", X, I9K6, pp. 505-535;
VELCULESCU, Cătălina, între scriere şi oralitate, Bucureşti, Ed. Minerva, 198S;
VELCULESCU, Cătălina; GURU1ANU, Viorcl, « A propos du <Pays des Amazones> », in « Revue des
Etudes Sud-Est Européennes », t. XXXlï/1994, nr. l-2, pp. K3-K7;
VELCULESCU, Cătălina; G U RU IAN U, Viorcl, „Cosmographies in Roumanian: « Laus Asiac » or « Laus Europae »", în « Revue des Etudes Sud-Est Européennes », t-XXXIII/1995, nr. l-2, pp. 153-170; VELCULESCU, Cătălina; GURU1ANU, Viorel, „Cosmografii traduse în limba română". în „Un veac de aur in Moldova (1643-1743)", Chişinău, întreprinderea Editorial-Tipografică ŞTIINŢA, Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1996. pp. 204-222;
WOLF. Rudolf, ***Sebastian Münster,*** **in** ***Biographien zur Kulturgeschichte der Schweiz. Zweiter Cyclvs,*** **Zürich, 1859, pp. l-26. Accesibil la:**

hup: //books .google.com/book s? i d=M4E 2 A A A AM A A J&printscc=fron reo vcr#v^onepagc&q&f=fa! se



Fig. 1 Pagina numerotată cu 1



Fig. 2 Pagină cu însemnări de lector

Fig. 3 Harta Transilvaniei



Fig. 4 Ligaturile cotorului

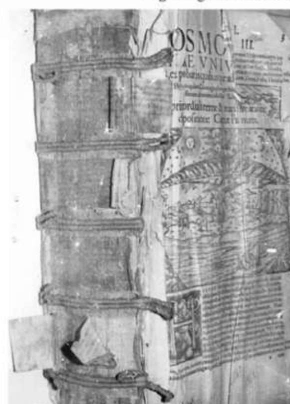




Fig. 5 (a, b) Binduri tăiate dintr-un pergament manuscris



Fig. 6 Parte din forzaț cu *recapitulatio*

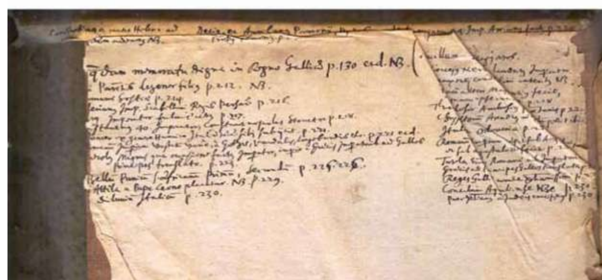


Fig. 7 Pagina dedicată lui Ioan de Hunedoara
Ho De Vngaria

V lad is laus Jux Polonia: coron:



\ ¹ ..;

Lad is taus adu Inii à cunen* Vngans

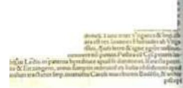




Fig. 8 Coperta cărţii

Un fragment de frescă din capela laterală a bisericii fortificate din Jlărman

Profesor mhi âr. Margareta KEMPFF ÖSTERUND Universitatea din Stockholm, Suedia Konstvetenskapliga Institutionen megostltnd(ä hotntail. corn

în primăvara anului 2008 ani primit o susţinere financiară din partea ICungliga Vitterhets och Historieakademin' din Suedia, pentru o călătorie de studiu, îu regimul schimburilor academice bilaterale. în România.

Scopul acestei călători a fost acela de a concepe un proiect de cercetare în domeniul *simbolicii animaliere medievale.* **împreună tu Cătălina Velculescu şi Ileana Slăuculescu, ne-am gândit la un proiect în care cercetători români şi suedezi să participe la studierea diferitelor reprezentări animaliere din cele două ţări (România şi Suedia) şi, pornind de la acestea, să încercăm sa stabilim posibile paralele iconografice.**

Arta medievală se bazează pe un nucleu de motive iconografice de bază, cane exista indiferent de zonele geografice actuale ale Europei, Acest lucru ar trebui să fie valabil şi pentru spectrul iconografiei simbolicii animaliere.

Pe durata sejurului de studii în România (3-8 iunie 2008), am avut plăcerea de a o întâlni personal pe Cătălina, care mi-a arătat Biblioteca Academiei Române. Am avut totodată plăcerea de a-l întâlni pe preşedintele Academiei Române, Prof. dr, Ionel Haiduc. în sala de manuscrise a Bibliotecii Academiei am văzut câteva manuscrise foarte interesante.

Ileana Stănculescu mî-a organizat o călătorie prin Transilvania, unde bisericile fortificate cu fragmentele lor de frescă rămase mi-au prilejuit o trăire deosebii de interesantă.

Din păcate, nu am obţinut susţinerea financiară pentm continuarea proiectului-.

Propun pentru volumul omagial adresat Cătâîinei Velcuîescu. o succintă meditaţie asupra frescelor din capela laterală a bisericii fortificate de la Harman, pe care am vizitat-o în cadrul excursiei aminite mai sus.

Capela fortificată din Hărman (Hunigberg)

Pe parcursul secolelor al XI-lea şi al XI l-lea, o populaţie care s-a denumit prin termenul de saşi, s-a aşezat in Transilvania, în jurul Sibiului (Siebenbürgen), ***zona celor şapte cetăţi.*** **în zonă au înălţat sate şi oraşe fortificate, pentru a se apăra de năvălitori.**

în cazul comunităţilor mai mici, elementele fortificate erau de obicei plasate în jurul bisericii, care ocupa un Ioc central. De jur împrejurul acesteia se afiau tot felul de clădiri, cu diferite funcţiuni: spaţii de depozitare, precum şi spaţii destinate familiilor comunităţii, silite să se refugieze in incinta în caz de nevoie. Un zid puternic fortificat imprejmuieşte biserica.

Bisericile fortificate prezintă un interes deosebit pentru un medievist european, cu atât mai mult cu cât fortificaţiile s-au păstrat în Ţările Romane în versiunea lor originală şi nu sunt reconstituiri. Multe dintre aceste sate sunt pe lista patrimoniului UNESCO încă diu 1997,1999

.Una dintre bisericile fortificate săseşti, pe care am avut bucuria să o vizitez pentru prima datăт este Hărman, sau *Honingherg,* în denumirea sa germană. Biserica trinavată, cu absida pe latura de est, este împrejmuită cu un zid de apăiare înalt, care are conservate şi astăzi mai multe turnuri de apărare. Am observat pe latura de est a zidului de incintă o clădire adosată zidului, mai mare decât altele, concepută pe doua niveluri (lig. I).

Am reuşit să intrăm la etajul superior pe o scară destul de nesigură, sprijinită de zid. Odată ajuns sus, intri într-un edificiu, alcătuii din două spaţii rectangulare cu bolţî ogivale încrucişate, separate intre ele printr-un are, unde am văzut un ciclu de frescă absolut fantastic.

Voi încerca să ofer o descriere iconografică a frescelor, aşa cum am reuşit să le descifrez în condiţiile de teren. în ciuda stadiului de degradare avansat, este imposibil să nu ne dăm seama că avem în faţa ochilor un ciclu inspirat din textele sacre cu conotaţii eshatologice şi nu numai.

Mesajul catolic creştin este tncifrat de-a lungul pereţilor şi al bolţii, în diferite cicluri iconografice, însoţite pe alocuri de filactere pe care se mai ghicesc fragmente din textele de odihioară. Asupra desciftării textelor nu voi zăbovi acum.

Frescele capelei

Fragmente din ciclul iconografic au fost distruse de-a lungul timpului pentru că au apărui deschideri de ferestre şi uşi (sau dimpotrivă, alte deschideri iniţiale au fost astupate); diferite intervenţii arhitecturale au distrus motive din ciclul pictural.

Dar, oricum, se mai pot vedea şi astăzi destul de multe elemente iconografice conservate pentru a puiea face o încercare de identificare a motivelor şi a ciclurilor în ansamblul lor.

Bolta

Cum intrăm, privind în sus, pe bolta, observăm o reprezentare a Fecioarei Măria încoronată, într-un nimb de raze, cu pruncul Ii sus nud în braţe. O putem identifica probabil cu Fecioara din textul *Âpocalipsei lui loan*, care simbolizează Biserica. Pare că ţine ceva în mâna ei dreaptă, posibil un fruct. Plasarea Fecioarei Mar ia pe bolta capelei, deci într-un spaţiu central, indică importanţă deosebită a acestei reprezentări în ansamblul ciclului iconografic

Est

Pe peretele de est observăm o *Crucificare*, cu iisus mort pe crace, al cărui trup atârnă cu greutate şi cu capul cu coroana de spini căzut în faţă (fig. 2). O mare parte din acest motiv iconografic este di stins â pentru că a fost săpată o fereastra cândva, după executarea frescei, dar oricum putem desluşi pe loan Ia stânga lui Hristos, iar la dreapta, pe Mar ia. loan are mâna pe obraz, intr-un gesţ de durere, iar Fecioara Maria are un fragment de mantie care îi acoperă capul. Pe ambele părţi ale crucii există mai multe persoane, care nu au nimb, probabil pământeni, martori ai scenei. Printre aceştia distingem şi un soldat.

De o parte şi de alta a Crucificării, pe peretele de nord şi de sud, sunt personaje plasate pe două registre (fig, 3, 6): în registrul superior sunt câte cinci apostoli, dintre care putem identifica: Petru cu cheia şi Pa vel cu sabia, iar in registrul inferior observăm şase profeţi cu elemente de vestimentaţie elegante şi pline de imaginaţie, care indică spre textele scrise pe filacterele care îi însoţesc. înainte de aceştia este şi un episcop cu mitră şi sceptru, dar care are un nimb, deci este sfanţ. Ar putea oare fi Sfanţul Nîcolae?

Toate personajele, atât de pe peretele de nord, cât şi cele de pe peretele de sud sunt îndreptate spre scena ***Crucificării.*** Fereastra gotica zidită, de pe peretele de nord, pare a fi cea originală, deoarece profeţii pictaţi aici in registrul inferior, cât şi alte reprezentări din registrul superior sunt atent organizate în jurul ferestrei.

Pe peretele de sud există scene pandant, cu şase apostoli, printre care loan cu un calice, Filip cu un toiag în formă de cruce, pe registrul superior, iar pe cel inferior mai mulţi profeţi, a laturi de un alt episcop declarat sfânt, după cum sugerează prezenţa nimbului. Şi aceste personaje sunt astfel plasate încât să privească spre *Crucificare.* O fereastră zidită există şi pe acest perete,

Peretele de nard

Pe peretele de nord observăm fragmente de la Judecata din Urma (cele rezervate Iadului şi chinurilor aferente}. Un şir de personaje, printre care episcopt, membri ai cetăţii etc., este gonit, cu mâinile încătuşate, spre gura iadului (fig. 4). Sunt pictaţi nud, legaţi cu lanţuri puternice. Diavolii ajută la împingerea lor in Intern, O scenă similară cu reprezentări ale diferitelor categorii sociale în drum spre Iad este sculptată pe un dulap al altarului principal din biserica Torne val la din regiunea Óstergótland din Suedia. Altarul poliptic a fost executat în jurul anului 1470 şi are ca reprezentare centrală pe S fanta Bîrgitta. Prezenţa ierarhiilor ec Iezi aste în drum spre Iad corespunde cu discursul critic al Birgittei referitor la biserică şi la relaţia ierarhiilor bisericeşti cu lumea spriritualâ creştină.

in capela de la Hărman, scenele de pe peretele de nord. parte din Judecata din urmă, au în registrul superior un nud masculin şezut, dar nu reuşesc să îmi dau seama dacă are sau nu nimb. Sub el este un om cu barbă, care are o mână ridicată, ce pare a indica personajul de deasupra sa. Nici aici nu vedem vreun nimb. i ar decodificări le ambelor personaje rămân incerte.

in registrul inferior vedem personaje înspăimântate, care ies din mormintele lor, probabil asistăm la o scenă din motivul învierea morţilor (fig. 5).

Peretele de sud

în scenele pandant de pe peretele de sud, observăm o reprezentare a Judecăţii din urmă, unde Apostolul Petru cu o cheie în mână se află în faţa uşii Paradisului (fig, 7), în spatele său sunt tot felul de personaje, cu diferite elemente vestimentare. Identificăm un papă, un episcop, probabil un rege, un călugăr cu ton sură etc. Sunt pe cale de a li se deschide împărăţia cerurilor, în puternic contrast cu făpturile de pe peretele opus, care se îndreaptă spre chinurile iadului.

Pe peretele de sud mai există şi o compoziţie deosebită, care cuprinde reprezentări legate de Naşterea lui li sus. Mari a in genunchi, cu mâinile în faţa sa în gest de rugăciune, în faţa pruncului lisus, care este pe pământ, in nimb de raze, in spate, observăm prezenţa Iui losif în uşa staulului. Boul şî măgarul, animale simbol pentru lumea păgână şi pentru comunitatea iudaică, iau parte la miracol din fundal {fig. 8a).

Din punct de vedere iconografic, această reprezentare este foarte aproape de textul uneia dintre *Viziunile Sfintei Birgifta*[1] (1303-1373), in care vorbeşte cu Fecioara Maria. Fecioara i-ar fi povestit cum a avut loc naşterea pruncului lisus - fără durerile facerii, copilul a apărut

' http://littcraturbfliikjcn.seM! fbrfattare/Bu$naMlar/Uppenbare1ser/sida/] J/etext.

pur şi simplu în faţa ei, pe pământ. După ce această viziune a cunoscut o circulaţie în textele medievale, Naşterea şi-a găsit in arta medievală din vestul Europei şi această formă iconografică de reprezentare, similară cu ceea ce vedem pe peretele capelei de la Mărman.

Scena centrală a Naşterii, plasată într-un pătrat inclus într-un romb, este împrejurnită pe patru laturi de simboluri ale Măriei: la stânga, cum privim imaginea, este reprezentată o *femeie cu un inoivg* plecat în poalele sale {fig. 8b). ca simbol al castităţii Fecioarei; deasupra scenei *un pelican* care-şi sfâşie pieptul pentru a hrăni cu sângele său puii, de fapt un simbol hristic care transferat in anumite contexte poartă şi sugestii legate de Fecioara Maria; la dreapta observăm un alt simbol animalier, destul de neclar. Poate fi *pasarea Fenix,* cu aripile înălţate, care trimite în Evul Mediu şi spre ideea de castitate.

Sub scena Naşterii este un *leu* care-şi trezeşte puii la viaţă suflând peste ei, adică încă un simbol hristic, care poate purta şi sugestii pentru Maria ce oferă viaţă Pruncului lisus (fig. 8d).

în colţul din dreapta sus observăm pe *Ghedeon,* încă un simbol pentru Maria care-şi primeşte Fiul precum roua care cade din cer. Această scenă din carte Judecătorilor este un exemplu de relatare tipologică, in care un motiv din *Vechiul Te:Ktament* prefigurează o întâmplare din *Noul Testament.*

în partea de sus, în colţul din stânga, este un alt personaj masculin in genunchi, în faţa unei reprezentări bust a lui Hristos într-un nor. Probabil că avem aici o variantă a închinării în faţa lui *lisus Omul durerii*? (Kg. 8c)

in registrul inferior, la stânga şi la dreapta, sunt două personaje, ambele fară nimb, îmbrăcate în elemente vestimentare ce par a fi contemporane cu momentul cronologic al execuţiei frescei. Bărbatul are armură şi se închină lui Hristos.

Am putea spune că sunt portrete de donator? Cu siguranţă ne putem gândi şi la alte decodificări.

Peretele de vest

Pe acest perete observăm cum se desfăşoară cei doisprezece apostoli, într-o compoziţie simetrică ce are o coloană drept pilon central. Petru cu cheia şi Pa vel cu spada. Registrul inferior al frescei de pe peretele de vest este foarte deteriorat şi de aceea descrierea iconografică a peretelui în ansamblul ei este

greu de făcut. Oricum, această modalitate de reprezentare a tribunalului ceresc este foarte frecventă în Evul Mediu.

Legătura acesteia cu motivul eshatologic al ***Judecății din urmă*** este lesne de observat.

Din perspectiva prezenţei scenei Naşterii, aş putea spune că fresca Capelei Hărman ar putea fi datată pe parcursul secolului al XV-lea. Desenul şi stilizarea drapajelor ne îndreaptă, mai degrabă, spre a doua jumătate a veacului al XV-lea. Către aceeaşi perioadă ne îndreaptă şi reprezentarea Fecioarei de pe calota capelei, care are caracteristici clare pentru iconografia Evului Mediu târziu. Totodată personajele fară nimb sunt îmbrăcate în haine tipice pentru moda Evului Mediu în partea sa de declin.

Cu toate că mare parte din frescă este foarte deteriorată, îţi poţi face o impresie generală asupra programului iconografic al capelei, In ansamblul său.

Programul este centrat pe reprezentarea Măriei, în conotaţiile ei de Fecioara Apocalipsului, prin prezenţa ei pe calotă, dar totodată prin scena Naşterii de pe peretele de sud,
Fecioara Maria este întărită ca Mamă a lui Hristos, atât ca reprezentare uşor recognoscibilă, cât şi prin reprezentări laterale, cu o bogată încărcătură simbolică.

Crucificarea şi *Judecata din Urmă* par alegeri evidente pentru conotaţiile programului iconografic al minunatei capele de la Hărman. Ca şi în ciclurile iconografice ale unor biserici de dimensiuni mai largi, acestea sunt scene absolut necesare din ciclul hristologic.

Este foarte important să nu uităm filacterele şi însemnările de pe acestea. Eîe urmează fiecare scenă iconografică, sporind valenţele estetice ale picturii cu estetica majusculelor latine din perioada medievală. Un paleograf ar putea, cu siguranţă, să ne îmbogăţească cunoştinţele cu privire la motivele iconografice, aducând o transcriere a acestora.

Sper să revin cu un studiu asupra capelei de la Hărman pe viitor, după ce voi primi din partea unui coleg, ajutorul filologic necesar.

M-am întrebat fiind acolo, la ce ar fi folosit oare o asemenea capelă laterală din moment ce la câţiva metri exista o biserică de largi deinensiuni. Nu ştiu dacă astfel de capele laterale sunt obişnuite şi în interiorul altor biserici fortificate din Transilvania.

întrebarea mea a rămas pentru moment fără răspuns...

Probabil că ar trebui să caut mai multă informaţie despre ambientul cultural al saşilor de odinioară şi despre istoria Transilvaniei in ansamblul ei.



Cu toate întrebările mele rămase fără răspunsuri certe, capela frumoasă de la Hărman, sau ***Honigberg,*** mi se pare un monument de o deosebită valoare şi de un interes major ca document istoric pentru noi, cei care astăzi încercăm să reconstituim crâmpeie ale trecutului medieval.

Fig. 1 Capela bisericii fortificate din Hărman (ndosată zidului dc incintă)



Fig, *2 Crucificare,* detaliu absidă, perete est Fig. J *Afwstoli cufiîactere (>).* detaliu perete nord Fig. **4** *Judecata din urnă,* detaliu perete nord





Fig. 5 *Judecata din urmă. Învierea mărfi for,* dclaliu pcrctC nord
Fig. 6 *Apostoli cufifoctere (?},* detaliu perete ¿ud
Fig. 7 *Judecata din urma, Poarta Raiului,* detaliu perete sud



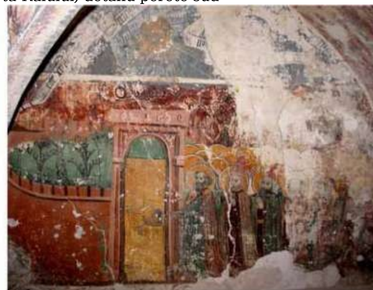




Fig. S *Viziunea Sf Brigitta,* detaliu perete sud Fig. 8a *Viziunea Sf. Brigitta - Naşterea,* detaliu perete sud
Fotografii



w»m*
Ileana Stânculescu (2007).



Fig. 8b *Viziunea Sf Brigilta - Fecioara cu inorogul,* detatiu perete sud **Fig.** St *Viziunea Sf. Brigitta - Personaj (?);* detaliu perete sud **Fig, Sd** *Viziunea Sf. Brigitta - Leu: Donatoare (?)* detaliu perete sud



între Crucea Cetăţii şi Cetatea Crucii. Simboluri ale oraşului în cărţile vechi româneşti

Dni. Silviu PASCĂRU Școala Lkn turaiă a Facuilâfii tie istorie Universitatea din Bucureşti *pascarusitviu@gmaU.com*

Abstract

In this materia] we try io stcleh an image of the city in relation with the symbol of the cross. as it appears in the religious books (and not only) that circulated oil the Romanian territory. We propose ourselves an understanding of these representations from the perspective of die parallel text-image, but the cmpliasis is on representation, appealing to text just when it is necessary fora correct interpreta ¡ion oTthe images. One of I he elements thai we consider important to clarify regards a methodological aspect. Wc will nol try to make a historical tinderi [iking but we will analyze ihecily as it appears to I lie medieval man, which supposes Llic highlighting of some theological.' spiritual dimensions. **In** our research wc will have in view a phenomenon widely spread in the studied chronological-spalial clipping but concentrating only upon some sources (an old book and some manuscripts] following 10 develop I lie results of the assay. Our anatysis comprises three domains: philological, (lacoloiţical. historical, that wc Eire going to sift in order to demons!rale our assumption. Even iT searching moic domains the conceptual corpus will be taken (mostly) from the theological field.

Key words: medieval city, cross, old Romanian books, representations, medieval symbolism.

Dorim să precizăm de la început că prin acest articol nu dorim o abordare exhaustivă asupra problematicii anunţate în titlu, ci doar o conturare a imaginii oraşului, pus în legătură cu simbolul crucii, aşa cum apare el in cărţile de cult (şî

nu numai) care au circulat pe teritoriul Ţărilor Române, Ne propunem o înţelegere a reprezentărilor din perspectiva paralelei text- imagine. dar accentul va cădea pe reprezentare, apelând la text doar atunci când el ar putea aduce lămuriri pentru decodificarea corectă a imaginilor.

Din izvoarele pe care am putut să le cercetăm, până la această data, ne-am oprit doar asupra celor care credem că sunt reprezentative pentru cercetarea de faţă. Credem că prin aceste reprezentări reuşim să stabilim nişte punţi între planuri care de obicei sunt tratate I cercetate în mod separat. Materialele cercetate provin din fondul Bibliotecii Academiei Române (B.A.R., Ms. rom. 2599, secol XVIII, *Hronograf*; B A R , Ms. rom. 1907, secol XVIII, *Sefer teilim*| B.A.R., Ms. rom. 1264, secol XVIII, *Miscelanett)*[1] şi de la Biblioteca de Colecţii Speciale (B.C.S-, CR XVIÎ/V/2, *Carte românească de învăţat ura,* laşi, 1043)-. Un alt element pe care considerăm că este bine să-l clarificăm ţine de un aspect metodologic. Nu vom încerca să întreprindem un demers strict istoric, ci. mai degrabă, vom analiza oraşul aşa cum apărea el pentru omul medieval, ceea ce presupune reliefarea unor dimensiuni teologice / spirituale. în cercetarea noastră avem în vedere un fenomen cu o amplă răspândire în decupajul cronologico-spaţial studiat de noi, dar luăm în analiză doar câteva eşantioane (o cane veche şi câteva manuscrise) urmând a dezvolta cercetarea mai departe în diferite articole. Analiza noastră va cuprinde trei planuri, de care ne vom folosi pentru a demonstra ceea ce ne-am propus: filologic, teologic, istoric. Chiar dacă apelăm îa mai multe planuri, terminologia folosită va fi (in mare parte) preluata din acelaşi rezerv or conceptual, teologic.

Credem că între reprezentarea oraşului şi simbolul crucii este o legătură (mediată de biserică) care ţine de matricea culturală după care lucrează artistul medieval, legătură care poate fi observată (credem noî) doar printr-un efort de decriptare a (reglat de de un filtru hermeneutic fixat de tradiţie) *obişnuinţelor formative medîevale?(acea$,te* constituie ipoteza de lucru). Vom încerca, plecând de la câteva ilustraţii din manuscrisele româneşti semnalate, să reliefam această legătură.

Nu putem vorbi despre oraşe medievale sau despre reprezentări ale acestora, tară a aduce în discuţie câteva modele (aici ne gândim la oraşul biblic), a căror folosire a marcat intr- un mod unic mai multe spaţii culturale. Oraşul biblic (Ierusalimul - ca sistem de simboluri[1]) a constituit un punct de referinţă care a iradiat pană la graniţele creştinătăţii'. Ceea ce i-a asigurat această forţă de atracţie a fost polivalenţa temporală. Ierusalimul[2], lucru valabil, mai tîrziu, şi pentru Constantinopol, nu este doar oraşul spre care priveşti *înapoi*, ci şi oraşul care se poate *întrezări* la sfârşitul istoriei (Ierusalimul ceresc)'.

---

1 Ms. rom. ***2599*** (B.A.R, sec. XVIII), ***Hronograf.*** Ms. rom. 1907, (B.A.R..sec. XVIII), ***Sefer teilim-,*** Ms. mm. 1264, (B. A. R. sec. XVIII), ***Misceianeu.***

2 Michael Alban GRIMM, ***Lebensraum in Got tes Stadt. Jerusalem als Symbolsystem der Eschatologie,*** Munster, Asch endort 2007. passim.

Din punct de vedere etimologic, atât ebraicul (¿r) cât şi grecescul jrâÂiţ *{polis*) ne oferă o arie de semnificaţii care lasă loc de multe interpretări. ITI Ia origine se pare câ însemna: *a place of watch or guard buiit witb a wall or tower as a refuge for tfie keepers of theflocks*| în ceea ce priveşte termenul grecesc, lucrurile, la o primă vedere, sunt diferite: *l'étymùiogie et certains emplois indiquent que* JTÓÀLÇ *a d'abord signifié la forteresse où se trouvent aussi les sanctuaires, au coeur et au haut de la ville[1]'*. Dacă trecem la al doilea concept major, craufxk (stauros - crucea), cu care operăm, vom găsi un ax etimologic foarte important : *apărarea* (avem noţiunea de palisadă - *protéger par une palissade)*[*1]. Dacă urmărim originea ebraică a acestui concept, pe noi interesându-ne în mod indirect, vom vedea că m (/«r) *indică mark or cross as subscribed (o a bill of complaint; hence subscription. ot metan, the bitl itseff charge,*

Job 31, 35," lo bere is rtiy itiark, i. e. my bilf of complaint". Ln mod surprinzător am putea spune, termenii pe care îi analizăm, in afară de ultimul (toi'), ne trimit spre aceeaşi idee : cea de *apărare /proiecţie /fortificaţie.* Dacă ţinem cont şi de ultimul atunci ne apare, într-o conexiune care ar merita explorată separat, binomul *apărare - semnatară / identitate*

Ţinând cont de aceste consideraţii putem să spunem, fără să facem neapărat exegeza textului biblic, că lerusalîmul/(Constantinopolul) este locul, fortificat, de unde porneşte firul roşu care străbate istoria (Facere - Apocalipsă), toposul care marchează Centrul, şi cane nu poate fi confundat cu aIUil (are o identitate foarte bine conturată).

Within the Jerusalem cult tradition Yahweh 's kingship is associated with bis power as creator and defender". Observaţia cercetătorului Ben C. Ollenburger ne ajută să înţelegem mai bine sensul sensul demersului nostru. *Yahwe* ne apare ca un *apărător,* pentru că mai întâi el a ales o cetate *l* Cetatea, pentru care are o anumită misiune, aceea *dea apăra* locuinţa Domnului[1]-, Sesizăm aici două nuanţe care trebuiesc expuse:

a. putem vedea în cetate / cruce *construcţia (omenească) care apără {*pe cei din ea),

b. construcţia (omenească) care trebuie apărată.

Privit din acest punct de vedere Ierusalimul / ConstantinopoIul nu ne mai apare doar ca un oraş important, ci ca un *spaţiu investit cu sens[1]**. Acest lucru era foarte bine ştiut de oamenii Evului Mediu. Pentru ei Ierusalimul nu era doar un oraş, fie el şi sfanţ, ci un simbol, care trimitea spre o altă lume'\ Fiecare element era încărcat cu o trenă de semnificaţii care îşi avea fundamentul în textul revelat'[8]. Astfel putem intui dimensiunea *iconică*atât a cetăţii sfinte, cât şi a oricărui topos eclezial. Dumnezeu nu intervine doar într-un anumit loc (construit de om), ci în fiecare cetate creştină îşi face simţită prezenţa: minuni / miracole", Aici trebuie să mai aducem câteva explicaţii în legătură cu crucea, ca simbol creştin.

1[1,1] ***Ibidem,*** pp. 1044-1045.

În pnmele secole de creştinism, deşi nu avem propriu-zis o teologie a crucii, aceasta ne apare, in scrierile anumitor Părinţi ai Bisericii, ca un mijloc de înălţare spirituală pentru umanitatea căzută[ih]. Cu timpul asistăm la o cristalizare a unor formule, prin care crucea devine

[11] ***Iov*** 31, 35-36 O, ***cine, Îmi va da pe cineva care sil inü asculte? hitű aici iscălitura mea! Cel Atotputernic*** írt-mi ***riiípundö! Iar învinuirea scristi de potrivnicii mei. 36. Voi purta-o pe umărul meu, voi inuoda-o in jurul capului meu, ca o cunună.***
[u] William GESEN1US, ***op. cit***„ pp, 1108-1109.
" Pentru analiza semnului *tav.* a se vedea Jean DANIfXOU, ***Les Symboles chrétiens primitifs,*** Paris, Ed Seuil, 1961. pp. 143-152 ţl F, TRISTAN, ***Primele imagini creştine. De ia simbol la icoană*** **ILV. *¡LVI.*** Bucureşti, Ed. Meridiane, 2002, ***pp.*** 52-62,
[11] Ben G OLLENBURGER, ***Zion, city ofI he great king a llteobgical symbol of the Jerusalem*** cuff, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1987, p. 54,
[ls] ***Ibidem,*** p. 66: As the dwelling-place of Yahweh, creator of the cosmic order and defender of Israel, Zion functions pre-eminently as a symbol of security. This component of Zion symbolism has been traditionally viewed as the predominant aspect of the Zion tradition, leading scholars to speak of the inviolability of Zion t Jerusalem, Kor our present purposes it is sufficient to note that the security symbolized by Zion is rooted first of all in ta/nve/rë ***presence.*** " loan AUGUSTIN. Radu DRĂGAN. ***Fiinţa ţi spaţiul.*** Bucureşti, Ed. AII. ***1992.*** p.12.
[11] Şncsiiana RAKOVA, ***L'image de Jérusalem dans ! 'optique des Slaves orthodoxes,*** in G1RBEA Cătălina. GOGEANU, Ioana, VOICU. Mihaela (éd.), ***Espaces et Mondes an Moyeu Age.*** Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2009, p. 114: Jcnisalcin ¿tait, pour l'homme du Moyen Âge, le centre de l'Univers, le nombril du monde, le lieu le plus saint pour tous les chrétiens.
[11] Friidrich OHLY, ***Schrifitn zur mitteiaJterlichen Bedeutungforschung,*** Darmstadt, Wiţsenschaflliche Buchgesellschaft, 1977, p. 13.
[11] CfltAlina VELCULESCU. ***La poartâ la Jarigrad.*** in Ileana STĂNCULESCU (coord). ***Manuscrise bizantine in colecţii bucvreştene,*** Bucureşti. Ed, 1 rişti tu tu lui Cultural Român. 2009. p, 50. ***Vteologische Realenzyklopüdie, XIX,*** Berlin ***1*** New York, Walter de Gruyter, 1990. p. 726.

un element central al *cărnosului* creştin. înţeles ca mediu prin care Dumnezeu se revelează[51]. Din secolul al IV-lea crucea va deveni şi o componentă a ideologiei imperiale-, lucru care va marca deschiderea unui plan oficial de întâlnire a Bisericii cu puterea politică. Ce semnifică acea cruce pe care o găsim atât de des deasupra cetăţii? Unul din răspunsurile, din multele care pot fi date, posibile ar fi că prin acest obiect / simbol se indică apartenenţa unei comunităţi! cetăţi la o anumită structură identitară, care va crea o diferenţă în raport cu alte religii[1]. Nu întâmplător creştinismul, la început, a fost definit ca o *religie a crucii[1]'.* De asemenea nu trebuie să uităm un alt aspect foarte important. Chiar dacă crucea a fost privită, de cele mai multe ori, în legătura cu patimile lui Hristos, ea va apărea, mai târziu, în diferite texte liturgice ale Bisericii răsăritene, în strictă legătură cu învierea, introducând nuanţa de *slava crucii-*| Dar poate cel mai important aspect, care a fost evidenţiat de unii cercetători, este legătura dintre

---

1 Această afirmaţie se regăseşte in scrierile lui Tertulian. ***PL*** t. pp. 365-366. [u] Richard VI LADESAU. ***op. at.,*** p. 37. * lean DANIELOU, ***op. cit,,*** p,
A sc vedea Andrei FIPPIDI, ***Tradiţia politică bizantină in ţările române in secolele XVi-XVHl,*** Bucurcşti, Ed. Codat, 2001, pp. 61-63. Ms. rom, 2599 (RAJUsw. XVIII), f. in>.

cruce şi numele lui Dumnezeu (YHWH). în comunităţile creştine primitive prin fav se desemna numele lui Dumnezeu-"'[1].

Aproape în toate imaginile cu reprezentări ale cetăţii putem observa crucea, care poartă, pe lângă dimensiunea simbolică, şi pe aceea de însemn de autoritate[3']. într-un *Hronograf** (de secol al XVIII-lea) din fondul Bibliotecii Academiei Române, îl putem găsi pe împăratul Constantin care are într-o mână crucea, iar în cealaltă uti sceptru. Dacă alăturăm acestei reprezentări o imagine dintr-un alt manuscris (tot de secol al XVlU-leap. unde avem o cetate care seamănă foarte mult cu o biserică, putem descifra foarte repede relaţiile (care pot fi intuite) dintre Biserică, înţeleasă ca trup al lui Hristos, ce se manifestă într-un plan transcendent - *vertical*, şi Cetate, înţeleasă ca putere ce se exercită în plan mundan - *orizontal.* încrucişarea celor doi vectori ne dau crucea, sau planul în care se mişcă omul medieval, şi care trebuie aparat. Sau, altfel spus, avem planul spiritual / teologic şi planul politic / istoric.

Revenind la ilustraţiile care împodobesc ms. rom, 2599, se pot observa în dreapta şi în stânga împăratului Constantin două cetăţi. Legenda înscrisă în dreptul imaginii ne lămureşte despre ce cetate este vorba. *Grad RimskP,* şi că, de fapt, nu este vorba decât despre o singură cetate. Avem o imagine structurată în trei registre lineare: în primul avem o cetate, în următorul ÎI avem pe împăratul Constantin, iar in ultimul registru avem iarăşi cetatea. Deasupra capului lui Constantin găsim scris: *Konstantin şi mari creştinescul...]**,* Cetatea se remarcă prin grandoare, primul element care atrage atenţia fiind zidul, foarte bine evidenţiat. în cetate se pot distinge mai multe palate (zona centrala) şi foarte multe biserici. Un element caracteristic al bisericilor (şi care se poate recunoaşte foarte uşor) este crucea, amplasată deasupra unor cupole bine definite. Aici putem semnala, pentru a ne susţine ipoteza de lucru, existenţa unui alt manuscris[1]-, unde lângă o cetate foarte mare, apar împăratul Constantin ţi mama sa Elena, Nu credem că acest lucru este întâmplător. Aici ar trebui să precizăm că în cadrul compoziţiei plastice elemente ale arhitecturii laice sunt îmbinate cu cele care sugerează arhitectura religioasă, iar perspectiva în cazul celor din urmă este una axonometrică şi pur simbolică.

Pe fila 17v. apare împăratul Constantin şi mama sa, iar în mijloc este cmcea. Aici merită observat un element maî puţin obişnuit în aceasta scenă iconografică. Sub cruce se poate vedea un craniu şi două oase, ceea ce ne aminteşte de icoana Răstignirii în icoana Răstignirii, craniul, pe care putem observa picături de sânge, semnifică, printre altele, biruinţa asupra morţii, sau pe Adam care este eliberat de lanţul greşelii comise. Ce poate reprezema acest element prezent în icoana amintită? Pentru a decripta această imagine vom apela la un studiu, de exepţie, al profesorului Sorin Dumitrescu".

La o prima *iectură* a imaginii am fi tentaţi să spunem că avem de-a face cu o greşeală a artistului, dar, dacă analizăm mai în detaliu această imagine, ne dăm seama că avem de-a face cu o conexiune între mai multe planuri teologice/spirituale şi istorice. Avem icoana cu Sfanţul împărat Constantin, un *fragment* din icoana Răstignirii şi Crucea, în momentul în care punem cele două icoane, una lângă cealaltă, putem înţelege mai bine reprezentarea supusă analizei".

Icoana Răstignirii *îl reprezintă pe* **Agonisi torul** *Bisericii, icoana* Pogorârii Duhului Sfanţ, *înjafişând primul conclav apostolic, îi redă pe* **Propovăduitorii** *Bisericii, iar icoana* înălţării Sfintei Crucî *îi figurează pe* **Realizatorii** *Bisericii {sublinierea noastră- SPy'.* Dacă ar fi să suprapunem sau să trasăm linii de corespondenţă, între **cele** două icoane/planuri (Răstignirea şi Sfinţii împăraţi), tăcând un exerciţiu de imaginaţie, am observa că se formează mai multe *perechi iconice:*

I lisus-Cruce, Constantin-Cruce (semnul victoriei), Elena-Cruce (descoperirea crucii);

II sau, privită dintr-un alt unghi. lisus-Cruce (crucea biruitoare), Maica Domnului - Elena, Constantin - Evanghelistul loan (de unde foarte uşor poate fi intuit titlul de îoarcoarotoi; pentru împăratul Constantin).

Reiese din această schemă (1 + 11) că există o compatibilitate între cele două icoane, atît în planul spiritual, aşa cum a arătat Sorin Dumitrescu, ci şi în pianul strict istoric. Legătura dintre Biserică / Cruce - Cetate ne apare ca evidentă.

Concluzia care se poate trage de aici este foarte importantă. Cetatea, ne gândim aici şi la puterea politică, nu poate fi separată de Biserică-Cruce. pentru că fiecare acţiune într-un plan orizontal (mundan), are imediat un efect şi în plan vertical (spiritual). Poate din această cauză unii cercetători au vorbit, în ceea ce priveşte Ierusalimul, de un *oraş-tempht".* Nu întâmplător foarte multe oraşe din zone mult mai apropiate de Ţările Române (sau chiar de la noî) vor fi comparate / asemănate cu Ierusalimul[1]'.

Un alt element pe care am vrea să-l aducem în discuţie (şi care a fost cercetat de-a lungul timpului) este legat de veridicitatea acestor imagini. Multă

---

1 Henry CORB1N, **H** de CHATEAUBR1ANT, ***lémsalem*** ei ***ta ciié spiritudlf,*** **PîHîS**, Ed- **BEI® INTERNAŢIONAL,** 1976, p. 14.

[37] Sneühana RAKOVA, ***op. cit.,*** p. 121.

[M] A sc vedea Anda-Lucia SPÂNU, ***„Reprezentări grafice ale oraşelor intre real şi imaginar",*** in „Ţara Bârsef, Braşov. III, 3,2004. pp. 147-153.

R,CS„ CR XVll/V/2, Oft ***wmúnească de írtvqáturk*** [afi, 1643,*1*79. " Anca VAStLtU, ***Manastéres de Moídavie XI***V* - XV? ***sticks. Les Architectures de ¡'image,*** Bucurestí ***t*** Milano (Paris, Ed, Humanitás, 1993, p. 21. ***Ibidem.***

[41] Jean DANífXOU, ***The Lord of History Reflections on the inner meaning of history,*** Chicago ***t*** London. Ed Longmans, I95S. p. 92: This is what gives Christian symbolism its unique thcoiogicai character. Being grounded in the hierophanies of the physical universe, it is natural, and thus accessible to all mankind; but throughout the ages of sacred history it has not ceased to grow, with successive accretions of historical significance. It is because Christian symbols have this twofold quality that they are exceptionally rich in mystical significance. Besides this, it is at the level of Christian symbolism that the interaction can be most dearly discerned between the natural and the supematwrül apprehension of God- And finally the liturgy, whose very kernel is symbolism, thus becomes a form of theology - a knowing as well as a doing: a figurative contemplation of the living God. manifest in all his mighty works, in nature and in history.

" Pfctre NASTUREL, ***Les snmatttrel dans les sources médlévales rvumaines,*** In Petri GURAN, Bemard FLUSTN (ed.). ***Ltmpereur hagiographe, Culfe de saints et monarchic byzantiue etpost-byzantine***, Bucure^ti. NEC 2001, p. 136.

" Cătălinii VELCULESCU. *La poartă la Ţarigrad.* in Ileana STĂNCULESCU *(cootf.), op. cit.,* p, 49. [ls] Anca VASÎLIU, *op. cit.,* p. 13.

vreme s-a crezut că reprezentările oraşelor, pe care le avem in diferite cărţi l manuscrise mai vechi, nu corespund cu realitatea-[1]Observaţia este valabilă doar pentru cercetătorii moderni. Pentru cronicarul/ copistul/miniaturistul medieval, lipsit de scrupule ştiinţifice şi complet imun faţă de dilemele metodologice ale istoricului modern, această problemă a descrierii / stabilirii cu exactitate a unui loc t oraş nu exista.

Prezenţa unor biserici, deci şi a crucii, era de ajuns pentru a-şi da seama despre ce fel de cetate este vorba. Am afirmat mai sus că adoptarea cmc ii ca simbol pentru un plan politic, va creea o structură idemitară proprie. Acesta ar fi un prim element prin care cetatea poate fi recunoscută, diferinţiidu-se faţa de cetatea ne-creştină. Un alt criteriu după care cetatea poate fi identificată este dat de patronul oraşului.

Chiar dacă avem de-a face cu un model de cetate (arhetip-ziduri mari, plan rotund, multe biserici), numele ne poate arăta despre ce cetate se vorbeşte. într-o *Carte românească de învăţătură* (1643) se poate vedea la f. 79 se găseşte într-o imagine Sfanţul loan cel Nou de la Suceava[1]". Ceea ce ne atrage atenţia imediat este faptul că Sfanţul are în mâna stângă o sabie, iar in dreapta *o cruce,* fiind plasat in afara Cetăţii, mai exact în faţa ei. Se pot remarca foarte bine anumite detalii. Planul este cel obişnuit (circular), cu ziduri mari şi puternice, dar care permit observarea unor cupole de biserici şi a crucilor de deasupra.

Am apelat la această reprezentare pentru a încerca să dau o rezolvare problemei veridicităţii imaginilor oraşului. Este de prisos să încercăm să arătăm că acea reprezentare seamănă cu Suceava secolului al XV-lea. O astfel de întreprindere nu poate să dea nici un rezultat.

Trebuie, de la bun început, să sesizăm faptul cS ne mişcăm într-un spaţiu unde există o hegemonie simbolică a Constantinopolulur[1]" şi că mediul în care s-au scris aceste cărţi era îmbibat de valori a căror origine poate fi depistată în mediul monahalImaginea / textul nu poate căpăta un sens decât într-un context marcat de eficacitatea memoriei istorice. Această memorie atât timp cât este legată la tradiţie nu poate să ne înşele, cu atât mai mult cu cât actul liturgic poate fi privit ca o recuperare, continuă, a memoriei istorice'-[1]. Aceste oraşe /

cetăţi nu redau cu exactitate o cetate, pentru că autorul lor le-a încărcat cu altă sarcină. Ele nu trebuie să reprezinte Cetatea, ci să o re-prezentifice. Reprezentarea obiectivează creaţia, în timp ce re- prezentificarea, sondând în adâncime tradiţia, face posibilă revelaţia (pentru cititorul de mai târziu). Cititorul medieval, văzându-l pe Sfântul loan cel Nou *de la Suceava,* nu avea nici o problemă, in a recunoaşte cetatea Sucevei.

Dacă am vorbit despre cetatea creştină, este firesc să vorbim şi despre conducători. Am spus mai sus că planul spiritual (crucea) nu poate fi separat complet de cel politic (sabia), pentru că pentru omul medieval lumea văzută şi cea nevăzută alcătuiesc un tot unitar". De aici rezultă că vom avea doi conducători ai cetăţii: mitropolitul/patriarhul şi domnitorul", în *Carte* ***românească de învăţătură,*** ca de altfel în mai multe manuscrise / cărţi vechi, doar Sfanţul este cel reprezentat/(re-prezentificat) - S fân ml loan, s-a vorbit chiar de o legitimare a cetăţii prin plasarea sub ocrotirea unui patron spiritual[1']. Tot în această carte, dar la f 90', apar Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel, iar deasupra lor, pe un nor, este Hristos. De data aceasta din cetatea pe care am fi aşteptat-o nu se zăreşte decât zidul.

Aceste elemente ar putea fi interpretate ca o supremaţie a spiritualului asupra politicului, sau, cel puţin, ca o marcă care ne indică două dimensiuni co - existente, Ceea ce ar putea susţine afinnaţia de mai sus este reliefat de momentele critice ale cetăţii, care ar coincide cu distrugerea uni echilibru interior al cetăţii. Ruperea unui echilibru în cetate se poate produce in două moduri:

a) conducătorul nu respectă legile / canoanele Bisericii (centrul / Biserica - nu mai este reperat corect),

b) conducătorii Bisericii nu respectă tradiţia (erezia - crucea nu mai este reprezentată corect, deci identitatea cetăţii creştine este în pericol). în amândouă cazurile structura armonioasă a Crucii este afectată (planul politic şi cel bisericesc nu se mai întâlnesc în Centru),

Primul tip de greşeală se poate repara doar prin intervenţia unui sfanţ. în astfel de momente (primul tip - a.) unii conducători apelează la un sihastru / sfânt (exemplul clasic este cel cu Danii Sihastrul). înfrângerea intr-o luptă era văzută ca o pedeapsă pentru păcatele conducători lor/supuşi lor, din această cauză singura modalitate de a remedia un astfel de dezastru era de a apela Ia un ***intercesor".*** Cea de-a doua greşeală solicită cele două părţi pentru realizarea unui efort sincronic (aşa apare cetatea ca mediu al dezbaterii teologice)[4']. Am putea să punem întrebarea: pe cine apăra Sfanţul loan cel Nou de la Suceava (cu sabia şi crucea în mâini)? Credem că răspunsul la această întrebare nu este foarte greu de dat. Nu apăra ceva / pe cineva, ci, îndrăznim să afirmăm, apăra *legătura* dintre Cetate şi Cruce, O cetate fără Cruce (sau cu Semiluna deasupra ei), nu mai corespunde planului divin, iar o cruce fără cetate înseamnă catacomba. Sabia şi Crucea se dovedesc a fi uneltele prin care cetatea poate fi apărată în faţa atacurilor ne-credincioşilor (lucru ce trebuia demonstrat}. Omul medieval ştia mult mai bine aceste lucruri, pentru că avea conştiinţa iconicităţii spaţiului în care trăia".

Patronii spirituali ai unor oraşe dau într-un fel, prin exemplul vieţii lor, mărturie despre *apropierea împărăţiei* (a Cetăţii cereşti). Prezenţa sfinţilor, apostolilor sau a Maicii Domnului în reprezentările unor cetăţi sunt o mărturie şi mai puternică în acest sens[1']. Putem să aducem în sprijinul acestei afirmaţii o altă reprezentare, din pictura exterioară a bisericii Arbore (secol XVI), în care regăsim Cetatea celestă într-o formă mai puţin obişnuită: zidul cetăţii este alcătuit din serafimi şi nu din zid de piatră*[41]. Ceea ce arată, încă o dată, cine sunt adevăraţii păzitori ai cetăţii, şi cine este Stăpânul ei.

In concluzie am putea spune că legătura dintTe cetate şi cruce, aşa cum acestea apar în cărţile româneşti vechi, ne apare ca evidentă pe mai multe planuri: filologic (a se vedea etimologiile), istoric (prezenţa împăratului Constantin, lângă cruce şi diferitele simboluri ale puterii, în ilustraţiile acestor cărţi), spiritual (analiză iconologică). Nu discutăm aici despre modul în care domnitorii şi arhiereii Bisericii, din spaţiul românesc, au înţeles această legătură, dar credem că nu este întâmplător faptul că unii istorici -l au vorbit, în ceea ce priveşte domnitorii români, despre *asumarea unui vicariat al suveranităţii bizantine*--

.Bibliografie Sur se

Ms. rom. 2599 tB.A.R, sec. XVIII). *Hronagraf;* Ms. rom, 1907. tB.A.R., sec, XVIII), *Sefer teilim*| Ms. rom. 1264. IB. A. R. See. XVIII), *Miscelaneu;*
Carte românească Je învăţătură, laţi, 1643, din colccţiitc B,C,S,, cota CR XVII/V/2; C HANTRAINE, Pierre, *Dictionnaire étymologique de ta langue greque. Histoire des mois*, Paris, Éditions Kl i ncksi eck, I96ÍÍ;
GESENIUS. William. *A Hebrew and English lexicon of the Old Testament including the biblical chaldee,* Boston, Crocker & Brewster, 1844:

Theologische Realenzyklopädie, Berlin/New York, Walter de G my ter, 1977-

2004; Lucrări de referinţă
AUGUSTIN, loan. DRÂGAN, Radu. *Fiinţa ţi spaţiul.* Bucureşti, AU, 1992;
CORB1N, Henry, CHÂTEAÜBRIANT, R. de, *Jérusalem et la cité spirituelle,* Paris, Berg International,
1976;
CRI STEA, Ovtdiu, *Note sur le rapport entre le prince et «l'homme saint» dans les Pays Roumains, la Rencontre d'Ètienne le Grand avec Daniel l'Ermite,* în GURAN, Petre, F LU S IN. Bernard (ed.), *L'empereur hagiographe. Culte de saints et monarchie byzantine et post-byzantine.* Bucureşti, NEC, 2001;
DANIELOU, lean. *The Lord of History. Reflections on the inner meaning of history,* trans. Nigel
Abercrombie, Chicago I London, Ed. Longmans, 1958;
DANIELOU, Jean. *Les Symboles chrétiens primitifs*. Paris, Ed, Seuil, 1961 :
DUMITRESCU, Sorin, *Noi şi icoana (I),* Bucureşti. Fundaţia Anastasia, 2010:
DUMITRESCU, Sonn, *Chivotele lui Petru Rareş şi modelul lor ceresc.* Bucureşti, Fundaţia Anastasia,
2001;
GRIMM, Michact Alban, *Lehensraum in Cottes Stadl. Jerusalem als Symbolsystem der Eschatologie,* Münster, Aschcndorf, 2DU7;
KÜHNEL, Bianca, *From the Earthly Jerusalem to the Heavenly Jerusalem, Representations of the Holy City in Christian Art of the First Millenium.* Rom/Freibur^/Wien, Herder, 1987: LAUGHLIN, John C. H,*f* *Fifty major cities of the Bible. From Dan to Beersheba,* London ! New York, Ed. Rout I edge, 2006;
NĂSTUREL, Petre Ş_, *Les surnaturel dans les sources médiévales roumaines^* ïn GURAN, Petre, FL US IN. Bernard (ed.), *empereur hagiographe. Culte de saints et monarchie hyzantine et post- byzantine,* Bucureşti, NEC, 2001;
OHLY. Friedrich, *Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungforschung,* Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgcscllschaft, 1977;
OLLENBURGER, Ben C., *Zion, city of the great king: a theological symbol of the Jerusalem cult,* Sheffield, Sheffield Acadcmic Press, 1987;
PIPPJDJ, Andrei, *Tradiţia politică bizantină în (úrile române în secolele XVI-XVIU** Bucureşti, Ed. Corint, 2001;
RA KOVA, Snezhana, *L'image de Jérusalem dans l'optique des Slaves orthodoxes,* in GÎRBEA Cătălina, GOGEANU, leana, VOlCU, Mihacla (cd). *Espaces et Mondes au Moyen Âge,* Bucurcşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2009;
SÖD1NG, Thomas, *Der Kairos der Basil ein. Die Geschichte Jesu als Ende uml Wende* In KRATZ, Reinhard G„ SPIECKERMANN, Hermann (Hr.), *Zeit und*

Ewigkeit als Raum göttlichen Handelns. Religionsgeschichtliche, theologische und philosophische Perspektiven. Berlin / New York. Walter de Gruytcr, 2009;
SPÂNU,Anda-Lucia, „Reprezentări grafice ale oraşelor între real şi imaginar". în „Ţara Bârsci". Braşov. [[[.3,20(14, pp. 147-153;
STÀNCULESCU, Ileana, ***II giudtio universale nella pit tura murale estema del nord del la Moldavia,*** Bologna, Fondazione Bbzcr & Edizioni Aspasia, 21X11. ediţiapc formar clcctronic; TRISTAN. Frederick, ***Primele imagini creştine. De ia simbol la icoană sec. II-VI,*** trad. Elena Bucurei. Ana Boroş, Bucureşti. Ed. Meridiane, 21X12;
VAS1LIU. Anca. ***Monastères de Moldavie XÎI*-Xi !' siècles. Ies Architectures de l'image.*** Bucureşti i Milano / Paris, Ed. Humanitas, 1998;
VELCULESCU, Cătălina, La poarta la Ţarigrad, în STÀNCULESCU, Ileana (coord,). Manuscrise bizantine în colecfii hucureştene, Bucureşti, Ed. Institutului Cultural Român, 2009; VILADESAU, Richard, The Beauty of the Cross. The Passion of Christ in Theology and the Arts, from the Catacombs to the Eve of the Renaissance, Oxford, Oxford University Press, 2006..luUOEiüíí

CcüMIITOJIKOBblíí AttOKil.l J1 NCHC.
K Donpocy rtiie uica miKJia Miiiiiianop.

Senior Rjesearcher PhD Vera G. PODKOVYROVA Main keeper of the Manuscript Department Library of ***the*** *Russian Academy of Sciences* ***St.*** *Petersburg, Russia*
vera >podkovytuvtt (atgrttGii- com

Abstract

In the Russian manuscript tradition a living culture of a handwriting book is preserved up to our day. h is connectcd with such a historical and religious phenomena as the Old Believers, Among the mo numen is crcaicd by lhc Old Believers wc can find a good materia) for analysis of I he principles of creating late cycles of miniatures (XVI1-XX centuries). The article is devore d to studying I lie mechanism o T this illustration on I he example of one manuscript of the early XX c, - Scdmitolkovyi apocalypse. None or such illustrated manuscript yet It as been known lo scholars. The texi itself is an apocryphal Old Believer essay summarizes ihe fragmentary «information» about the birlh and ltie reign of lhe antichrist and the description of the signs of receni limes. It is related with New Testament Apocalypse thewatieally and by using lhc name of John the Evangelist as pscudo author of some of the «quotes». The manuscript is illustrated by 17 miniatures. 11 of which in varying degrees copy the traditional iconography of the Russian Filarct'Chtidovsky edition of the illustrated Apocalypse. Typological comparison of the images from the Sedmitolkovyi apocalypse wilh sonte miniatures from iraditional cycle is made, interesting parallel with the German xylography edition of the sccoud halfof XV ccntury allows us to consider it among other sources of iconography. As a result we can see how the painter constructs the cycle, laking useful images: sometimes **AS** a whole compos it i on, more often - as a part or concept for creating new meaning of the miniature.

Keywords: Iconography, typology. Old Believer, cyctes of miniatures. Apocalypse

fipoo;ie.\fa reneuica **HOBMX UIIKJIOB** .ummaTtop **S** nonjtHux pyccKux pyKomicubix naMHTHUKax npeacTaejinercfl MHTepeCHoii, Tax Kan, *c* **OAOH** cropoHti, trecer na ce6e flBHbtfí c/ieA cpeAneHeKOBOu Tpa^uunn, **HO, OAHOBPE^EHHO,** u npimuunuajibHO OTmiHaercB **OT** «ee, KaK ineecTHO, cpeaHeaeKOBbie JuunocTpirpoBauHbie pyKormcn ao^Hbi Gbun comaBarbc* **B COOTBCTCTB** u u c o6pa3uaMu. MiiHiiarriopiicT eceraa **UMCJI** oojTbiuyio ceoQoay TBop^ecTaa no cpaBHeHtuo c xyaovKHUKaMii apyrux JKartpoB, it Bce-Taun ucnonbiOBaHiie 3Ta.noHHbix]i3o6pajKeHuii HB.ia**.TOCB** BaatHofi eocTaan fuomeii nacrbio paGoTbi iviacTepa. **ONCNOHCHTIA OT** HKOHorpatJutMecKoro Kauoua **B** MHHitanope aceraa **BIUHO.** H **ITO CBMO** rio ce6e noKa-jaTejibno. B pyccKoii pyioonncHofiTpaitiimui onaroaaps

TaKOMy ucTopnK0-pe.ʳutni03H0My 4>eHOMeHy KaK CTapooiipJuiHecTBO. coxpaHn sinewy ao uacTostuero epeMeuu afuayio jtyjibxypy pyKOnucHOii KHitru, MOfliHO uaiÍTH óoraTbiü Marepu a.i .OJIA armenia Mexamt3Ma coCTaBJiemtfi UIIKJIOB MimtiaTtop.

IIonpoSyeM UPOITEMOHCTPUPOBATF. HEKOTOPWE ^NEMEHTTI jtovo npouecca NA npimepe oattoro pyKonticHoro naMSTHiixa Havana XX b,, coxnattHoro CTapooGpfumaMti eepojirttee Bcero 6ecnonoBCKoro comacua. /Jo HacTOamero BpeMeuu b nayuHbifi ofopOT He BBeaeH HH oaim CTIHCOK JinueBoro CcaMiiTaiKOBoro anoicajiiincijca, 3TDT TCKCT npeacraBJifler co6oñ anoKpii(J)MMeciíoe ¿oeraronHO pacnpccrpaHeunoe CTapooSp^iecKoe con I me *h* líe, R caMOHajsaHiiii Koroporo, xa* ítpasH^o, yKasbíBa^oct, HTO yto ahimicica H3 CexiMirro/iKOBoro Anoharmncuca, Harte^araHHoro npji MaaHe rpo^uoM.[1] Bo Bcex Jt^secTHMX cnucKax OH npeACTaajiHeT co6oíí (JjparMeHT-rjiaBy (HOM^P Shiaaer PAJHBM NPII HOHTII II^EHTIIHHTIX TeKCTax) 3TOro, HacKombKo naw insecTHo, He cymecTByromera Hiaamro. Cnucos Bjió.iuoTeKii PAH Ua,iee BAH) jimcít uiijíjjp 25,4. U· ji rpeACTaBviaeT coSoil KOACKC B 4®, py6eaía XIX - XX bckob (óyMara MaimiHHajf 6e3 urreMnenefl ii (tniJiurpaHeií), 6e3 nepennera, 26 JT., 17 MIlHIiaTiOp H3 KOTOpbLX 3 HBJ1ÍUOTCH MCxaHHHeCKHM IlOBTOpeHlieM O.ZUtOrO CíOiKeTa (B pa^HOñ cteneHH íaeepüjeHMocmt) - issoSpaatemie Aaawa H E&bi y paiíciíono apesa, X aparre pMtríl JLHJtunan *u* UBetoBoe peuienne lacraBKii {.N, L)[2] JIH6O OTHOCJITCII K rycfmuKHM, HJUI NON HHX CTíi^H3oaaHL[. PyKonncb He 3aKOH4eHa.

XOTJÍ HOBOÍABETHBIÜ ANOKAJNMCHC OMENT ^ACRO CONPOBOJKSANCII TOJIKOBAH HAMH, uweiouiHe ceMt pasHbix TO^KOSAHUÍÍ K ctanoiuy ^parweHTy TEJERA epean HHX HC H3BECM>T: Hanóojiee pacnpocrpaHeHbi B npaBocjiaBHoií Tpaarmnii anonajiHncHCbi c TOJinoBaHiiew AH^pe* apx J I en HCKona Kec ap H 11 Kann OIIOK J ifrcKofi. C X VI1 B. jiocTaro^ Hoe pac n pocT pa HCH ne nojiy H I LTIH «TpoeTonKOBbie» no caMOHa3BaHino, a B .neíícTBiJTeiibHOCTii 'lacTO «ueTbipexT0.iK0Bbie»
AnoxajiunCMCw, rae sa oahhm neSo^bimíM OTpbiBKOM H3 HOBOsaeemoro TCKCTa, c.neayior OT
1 JO 4 TOKO B3 HII íí ᵣ npHHeM K KaiKJOMy KOHKpeTHOMy (|>parMeHTy KaTirneCTBO TO^KOBaHillí MOJKeT 6BITB PAIJINHHBIM. ASTOPBI UTHX TonKOBamiíí HE HA3BAHBI B cnucKax, XOTH HHoraa yKaibiBaercH hms aBTopa (HJUI nceBacaeropa) miTarti, ncn0nb30BaHH0i1 B To.ixoBaH II U. H^BECTHO Sojibiuoe K&mmecTeo

---

1 B [FJIUTN'I LIA PEAAKI^KÜ RTUNCMNTI) Anwüiilincto (BAH co6p. 11/iJoLLiKHHa 167, JT.39 06.) b KA^ECTUE hh^iioíi

2 (BTopofl B BCPXHCM pflfly), 3TO JIKOHIICMM ApeonarHT, rpHmpHft Boroüioe, KiipKnn AfíeKcaHnptTiicKHH, KRNIIJWHIIIF KnnpcKiifi, MYCTHH DJUNOCOTJ), AL^ SH.KUIÍ A^CCAHFLPHÍICKIIIL N VfnnoiHT nana PKMCKMA, MCTFCWIFT llaTapcKMfi it MpttHeñ /lnoHCKHfi. l-lwna otrton UepüHM, a COOTÍICTCTBI 111 c iiaoäpaa^iriiHMH, flafiiii Cítela HANPABO II CSEPJCY BHHJ; JIB¿I HMCHII HT>PC3 coios «U» HAABIAAIOT CB. OTMOB. HAXO^RINUXCN B OHOA MEÜICE.

OTUOB uepKau. ocraBHBumx **CBOÍI HCTOJIKOBAHHR** TeKCTa 3**TOÍÍ <IACTII HOBOTO** 3aaeTa.[J]

Bonpoc aaroperaa u BpeMemi Harinea« na Ce^MUTO^KOBoro AnoKanuncitca (caMbie pauHjie mBecTHbie cnucKis **OTHOCSTCH KO** BTOPOÍÍ no.^OBHHe XVII] в.) ocTaercn oncpbiTWM, Teserr pyKomicií EAH25,4.11 ne axuepJKHT Hoao^aaerHoro resera, a rtpeacraB^Her coóoií 6eccK>5KerHyio nofl6opify «paTKnx oTpwBo^Hbix «csejjeHim» o npoHcxo^eHmi ir uapcTBOBahhh **AHTHXPHCTH** u onucaHiie npiiBHaKOB nocjieanero Bpe\ieHií. **TCKCT** HHoraa noaenen Ha cienyioLiiite 4acTn: **CTÍIJÍ** - Heicoropoe yraepíf íjeHue, 6bicKa3tiBaeMoe natue ucero **OT** HMeroi HoaHua Boroc^oea, &onpoc, nocTae^eHMuií k 3TOiwy orpbiBKy TeKcra, name acero KpaTKiiü **CTBCT** Ha **ÍTOT** Bonpoc ii TOJiKOBaHue k HeMy CpaBHeHJie TeKCTa pytíoniicii 25.4.11 c 6cinee noiiHbjMii cnHCJcaMH, npeACTaejieHHbiMH в 2iipyru?i pyKOnuCJjx BAH Kapr. 40. u Apy^. 222, no^Bo^aeT yauaeTB paa pa3HOHTeHiiil u iií.MeueiuiM **B** noejiejoBaTeabHoeTn injioacemiíi, jejienmí na nacTu: **CTUXH**, Bonpoci.1, OTBeTw, TO^íoosaHHJi. 3ro в 3HaHirrent»HOu CTenenn CBí)3auo c He3aBepujcHH0CTbi0 paccMaTpiiBaeMoro cnucKa

.Hanajia **во** Всех Трех руKoniicflx cosnajxaior: сраЗу ¡taer nepeaa'ia Teiccra HoaHHa BoroCjioßa **от** rpertero /tima: «HnaraneT **Новнн** Borocaos: «Еу^ег Boncat jiyKaßbiit, He^toeeK грexa, **свин** norn6ejiHbiii **антхрiicr»** (ji.l)* - **u ЗАЕСВ,** tt **АА^ЕЕ НН ОАНОМ** toHHoii **UNTATBI** НЗ HOBO^aBeTHOix) reKCTa OntpoBeHHÄ Heßyaer, MiiHFiaTiopa {**Jl.1 06,**), **II.**TJiFocrpnpyji poacaeHne aHTiixpiicTa **от** «JKCHbi **СКВЕРНОFI»,** npeacTaBJifieT ее **в** Bime **SSABIMOHCKOII** ÖJiyziHumji (Рnс,**LA) -** iisoöpaateHiie 3 a **J** 1 **М CIBO ВА** 110 113 miKjia **МННHÄTIOP** JIimeBOro anoKainiinciica, r.naaa 53,54 **(27 Ol м** apero-4yaoBC **ко Fi**[1] **РЕААКIХ 1 м UITKJIa МНН**narfop**K** Anonari**ITRTC**ciicy.{P**1** ic, **1 в}**

Все MimnaTiopbi 10 jaHHofi pyKormcii МОJКНО noaemiTb na 2 lacm: MiiHuanopbt, tiK0H0rpa4»ni KOTOpiiix no3anwCTBO&ana rtojiHocTtto mjhi tacnmHo »3 jinue&t.ix **artOK-a^imcucoB, II MitHitariopbi. He оTMocmiiHecs Hertocpe^cTBeHHo К** uitKjiy **MiiHiiartop HOBOSABCTTTORO ТСКСТА. Beere в pyxormcH 17 MiiHHanop (ЕЕ^IR npiiHÄTb во BHHMaHHeTpoiiHoii noBTopoaHorociojKeTa,™ 15),H3HHX 11 H3o6pajKeHuii HanpsMyTOCBjnaHbiciiJuiiocTpaiinsMn К AnoKajinncjfcy HoaHHa Borocaofla, В cjiea За ywe npeÄcraBJieHHoii Mimiiarnopoil проаеMOHCTpupyeM apynie ЗaiiMCTBOBaHiia. ßTopaa MiiHiiaTfopa (jl 2 06.) .aeMOHCTpupyeT KTiiOHeBOii mom**C**ht** OKOHHaTeabHOrO nonamamia .nKlaen **iiOJ B**.naCTb aHTiixpncta - riOCTaHOBKä ha Ji6bi tre^aTH **IBTPFR.** npommrpyeM tckct noamic«: «Bonpoc: **Hто** cyrb sepa ero? ntaro^er HoaHH EoroenoB; BocnpiiMyr 'lejioBeubi neuaTb ero. Tpu TafiHbi aHTSixpiicTOBbi». В jaHHOM **C**-iyjae »ioöpaaieHite **АЗJRRO НЗ М N Н I1 АХТОРВI К** mase46 **(16)** HososaaeTHono OfKpOBen**IIB**[5]**,**

riHran Mimnartopa (jt. 5 06.) JijuitocTpiipyeT MOMent npeaaniiä uepwoBHofi Jt caerc Kofi BJiacTJiMH ceos amrixpiicTy **в** nocaeaHHe BpcMCHa **- 0 ВОСТТРНВТНН НМII** «МерЗСКого образа»: **в** KOMno3nmm coeaimseTCH /leaa* nojroBima MUHuaTiopbi **к** AnoKajumcHcy, ruaBbi 51 (16) (Puc.3s), с HioÖpaaceHiieM cnpaßa caepxy **ВНМ**3 naTpuapxa HiiKOHa, uapa AjieKce* MttxaÖJiOBHia, **HIIJKC - JBANOB N CBJIIILCHHIIKOB. HIIAC -** uapefi. (Pnc,3a) **AHAFLONIHHBIM** o6pa3QM nocTpoeHa iiiecraa Mimiianop (n**.6 06,),** Ha Koropoii n0Ka33H0. **КВК** npiiHJiBiiiHe aHTnxpnc*ra öyayr c^yaniTb einy, no^oÖHo to^y, xaK- cjiystear Tocno^y **в** uepicssx **EÜQKMHX:** «coraopn ewy Bceno^Hoe iteHiie, n npimecyt ewy ^apu. **АКО** Hornau corBoptueMy He6o **Н** 3eMJifo, **Н** npuHecyT eMy (JjiiMnaM, **Н** CBemit, ir e^e3bi. Heniie 3e:io KpacHO, cnpe'rb 3eno necTpoe». **(PIIC.4A)** MiimiaTiopa He **IIMCCT** npjiMbrx **СООТ**aeTCTB **11 N, НО** ncnojib3yeT npiiHUiinbi nOCTpoemia KOMn03HmiH **н** (|)parMeiiTbi MiiiiiiiiuOp 113 .mmeHbix AnOKaaiinCiiCOa: aHTiixpiiCT

1 X3pa(ctípHCTtiKy 4>WJiapeTP-4yaoscxoñ peaaiopiH n o ee cnro6oA pacixpocTpaHehhocíH cpeiin crapw6pflfluejj **см.**: Bycnaea (D. H. C**воа** inoöpa>KeHnft na nmienfiix **AUUK^HIICHCOB О** pyccitHM pyioonucjiM cXV] nejiaXLX, T.l. M.. ISB4.C.468-52S. 180,
* З**тотск»кüт**, Kak (lpHHUmltraChileninHfi, rta6iopñeTcfl tiftHtHUattopaX ílHU,eHbIJí AittiKnniiiiLíicoii HeoRBDKpat^u,
в 'tát i **HTJFTII в** rn. 37-38 (13), 42(14) >1 flp.

HA npecro^e c OKpyaiaioiuiiMii ero npHcneiuHHicaMii «Meer **MCTOMHHKOM** ¡stimiiaTiopy **K** niaee **30 (11)** JiHuesoro AnoKaanncrica **{PMC,3B,7B),**

Cneayioinee ccabMoe Ji3o6pa5KeHiie UHTirpyeT MMHiianopy **K** maße 50 (16) «O **TOM, HTO** naToio **s3BOW** OMpa'**IAETCĂ** uapcTBO 3BepiiHoe» **ATMEBORO** Anoxarmnciica. Ho **b** CeA^ htoji **kobom artOKanurtctice Ha** 3**toi**1 **MimnaTiope (**ji. 7 **06,) ripn iisi-BTtiii** 4acrti H3o6pa3KeHiia **CMBICN** MCHaercu Ha nparjtaono^OHtHtirt; **BMCCTO** «OMpaneHiisi», ii3o5pajteHo **BPEMS N** poiiB CTa **H HĂ** uapcTBa 3Bepii, B **CEMAIRROJIKOBOM** anoKajuinciica HHTaeM: «H**OBHH** Boroc.ioB TOdiKyer: C**KIIMCH** jibBOB **ENN** aHTiixpiicr ceae Ha npecTOJie Bora ***m*** **11** Boro, Bonpoc: «Kamo caaer Ha npncrojie Eora jKMaoro?» - ***otb***^***t***: «nocTaBju caoíí npecTOJi **B UEPUOAB** XpncTOBy **H** oKBepHim, to». HetconopuMH MeMCHraM» JWHHoe ircoópaavemie nepeianKaeTca w c HKOHorpaiJjueü Mimnanopti spyron **MASTI - 36 (13) - OTKPOBCHHB: BIMCHUCM** Hoanny Eoroc;**IOBY** ceMHr/iaaoro ¿sepa, **BBIXO**/yimero **J<3** wops **U** nepe^aiomero 3MHHJ «**CUJÍ** y **CBOJO M** npecroji caoíí»,

B npeflCTaB^eHim CTapOaepOB **Hii^neiiuiéM cJjOpMOÍi** 6bmia aH**-nixpuCTOBa** **h**aja**exea** era «KyMiip» **B** Biiae JiariniCKoro Kpbima - HfiTMpexKOHeKHora upecTa (Pnc.4a) **HB** BochMoií Miimjariope (**JI,** 8 **06),** npe^**CTABJIEN** taxott **KPECT N** pa^**O-M** jjjKtiBbiñ npopoi< c 2 poraMii, UK0n0rpa(|)iiíf Koroporo THnHMHa ¿vía jmueBbix anonasimcticoa, nanpiiMep, **B** rnaae 42 (14) **(PIIC**.4**B). O HCTOHHHK£** cnemi$ii'iecKirx **S-ICMCHTOB B** n3o6pa»reHJiH Kpecra ciíairceM ^yib **NÓTATE,** npii **KOM**MCHTapn» **K** Mimiiamope **TPERLEÜ (CM. PHC,** 8,9),

Kown **03 JIUH J¡** jec **BTOÍI** M»HíiaTíOpbi**(^.L0o6**.)cocTaB^eHanoaHajionuicji3oGpajKeHHHMíi **K** HecKo^bKHM raaBaM AnoKajiíjnciEca, BocneaaioHuiMH Taopua, **B** HacrnocTH **K** raase 20 (7) «O napoae SecHiic^**EHHOM OT SÍWK** NMymeM **COXPJICTOM** uapcTBOBarii»; «**IIOCÍIX** Biiaex ti ce Hapoa **MHOR,** eraaíe **HCHCCTH** Hincroítíe **MOKCT, OT** BCSKoro **AÍBIKA II** KDJieHa, **N JIIOAU, TI** ruieMCH, CToame npea npecTonoM **N** npea anmeM». (**PHC.SB**) Ha MHHiraTfope ***m*** **CCUMJITOJIKOBOI-O** anoKa.ii mena npeacTaBneHO npocaaBJieHHe aHTiixpitciai HHTepecHO, **HTO** npecroji co JibCTeuow ti **SMHCJU B** KpyrecjiaBbi. c MaH^opjioñ **JI** naaiuiiMH aHre^aMH no3aan cwemeH ***I\3*** ueHTpa; c^eBa aHTiixpncT **H** iBbifi npopoK; BHitsy oyrH caTaHbi, abHBoabCKite nopoHtaeHHJi. **(PIRE,** Sa)

Mnmianopa oaHHHaauaTas (a. 11 oó.) npaunmecKii nonHocrbio «miTHpyeT» MHHKaTtopy **K** rjiase 35 <] 2) OrKpo&eHtifl Moa«na Bomcjioea «Kaso 3mhíí **HC** nepecTaeT romrrb uepKOBb» n H3o6paHíaer ceMiinnaBoro 3Miia, roHamero 5KeHy, T.e. no TO/iBOBaHmo AH£pea KecapnncKoro, npecaeay romero UepKOBb. OaHaKO n laecb nponcxozuiT nepeocMbiciiemie cewaHTHKJt H5o6paMceHíifi. BoTTetccT noAnucu paccMaTpiiBaeMOHpyjoonncH; «rnaroaeT Moaun **BOTOCJIOB: WH** Torjia 3JiaroKüBaHnn cocyjui ucTouiaTcs». - **3AH** Tase **OTPWBOHHO, UTO CMWC.I** ero He HceH oSpamenna K normoMy TeiocTy ceAMHTo^KOBon? anoKa^nncim: «ir He GjwrarHeirb laioiaTHCH, **H** Toraa **TCJIO I I** KpoBb XpucTOBa He imaTb **HBIITIICH, NOHE**^e Toraa **ÍMHH** ii3&aeerb **CBOK) 6^EBOT»HY *a*** 6yaer arweu aHTiixpucTOB, **TORAA** ame **KTO** JipneMCT **H TOH** ucrpeóiiTcs **OT** Ktnir aiHBOTHbixw. TaKHM oSpaioM, non iicToiiLnBuniMuca laaiojcoBaHbiMH cocyjaMn Haao noHHMaTb

nonpaHite noTiipa-MamncTeaoM n KpoBbro XpncTOBbiMii zma npn'iacrna, KOTopbie. BMeCTe C **HCTHHHOÑ** LiepKOBbtO XpHCTOBOÍl, SyZiyT H3rHaHbl aHTHXpliCTOM.

CiosKeT TpitHauuaror! MHHHaTtopbi (ji. I3o6.), itianaHHe naiiJH rnesa Eomia na OTCryn HiiKOB,npeat.LnéHHbixaHTnxpncTOM,(Pnc.6) cooTaeTCTBy er r.rraBe46{Í6)AnoKa^uncsica. KoMnosHUHH MiiHiiaTiopbi cocTaaneHa nj 2 MacTeñ: s&epxy - anrert it^itaaiotunri (j>najtt rneaa na **OTCTYnHIIKOB (B JIIJUCBOM** anoKarnmenee **CHDKCT** noBnopaerca 7 pa3, nocuonbKy aHreahi Eowne iiinnpaíor «a ícivetíio cewb cjmajiOB: m. 46-52), BHji3y - aHT«xpnCT Ha njjecTO^e u noiaoHflFomueca eMy **JIKWM** (K0Mn03irmia **B** JlimeaoM anoKaJiuncnce TaKate nosropaeTca HecuiHOKpaTHO, HanpiiMep, **B** rnasax 45, 46, 50, 51 u jp.)

Mííonoí patita MeibipnajuaToíí MiiHitauopbt (ji, 14o5.) raK^re ^auMCTBoaana in j,&y\ pa3Hbtx tuuttocTpauHH k JljiueaoMy anOKajHinCHCy. (**P**hc.7 a) lisoSpayKeHbi laepb nepen

aiíTiDCpiiClOM, npimeM riKOHOrpa(|)iiHeCKH CHJM1UHÜ Ha npecroae aHTHXpHCT nOaTOpser oaHo ii3 íi3o6paiKeHHH aHTiixpncra{B HiiaiHeM .**ICHOM** yrjiy) Ha MimnaTiope k iriase 30 (II) «O Enoxe **JI HJIHH**, xorauuix **O**S**JJHHUTJI** aHTHxpjicja», (**PHC**.7 **B**, 3**B**) H3o6pajKeHiie 3aepn 6aH3ico tiKOnorpa(|)itu Ha MitHuariope **K** ntaae 36 U3) HOBOiaseTHoro AnoKaLiuncnca it or^nMaetcH **OT** a^enpopoKa HaniwiieM oopo^bi n xapaKtepHbiMii croa mu mu ¿u¿6om Bo^ocaMit.

OcTasm neca **6** MiimiaTiop ne **HMCÍOT** nptiMofí **CBH3II** c H3o6pa>KeHiiJiMii JlnueBbix AnoKa^nncncoB, ornase npiiHHirmiamutbi ¿yisi CMbicjiOBoñ HanojiHeHHociH unía a imatocTpamifi **K** CeAtMHTOJiKOBOMy anosajiiincncy. rípeACta&JiewKbie «a **MHX M3O6PA**»íeHHJt **AEMOHCTPIIPYKVR BAJKHCITIUIIE NOJIOVKEHIIA** üor**MSTHHCCKI** rx **NPEACTABAEMIIÍ** npiiBepvKeHiieB CTaporo uepicoBHoro oGpjma. MimnaTiopa Tpen>H (**JI. 3** oG.), nanpitMep, aeMGHCTpupyer cyrt 3H3K3 aH-rtixpTcnona, co^eputameroc* **¿MA** CTapoo6p*4ue& **B** TpoenepctHOM caoafeHiiit: «Bonpoc **3, CTJIX 4:** Hrocytb Tpii Taííni.i aHTiixpucnoBbi? OrneT **3:** Cxaíyer **HOBHH** Bonocaoe: «Tpti nepcTa aecHbia pyKH. HMeHyeTca nepBbtií nepcT - aeB-b iBept. BTopbiii - 3**MHH**. Tpenui

- jDKHBbiK npopoK. A nocpe&n nx"b cKpbiBaeTcsi caM*b cabana, ICno cero jicTiieаro B03necerb «a raaay **CBOH)** **«** 6yaerb na naw nenaTb a Hruxp iiorosa». (Pnc. **8)**
RÍO^o6Kbie H3o6pa»ceHiw, TpaKTyiomiie CMbiea Troenepcnis, BCTpe'iatoTcs **B** pynonncax aocTaTOMHO nacTO. HanpiiMep
- irroSpamemiíi lis pyKonircii XVIII **B**. EAH Apx. **HHCT**. 75 n ap. CoBepmeHHO **HEOMIUAHHO** yaajiocb Hairrn **JICTOHHHK HCCKO'U>KC** crreumJjmiecKiix ^**TCMCHTOB** 3Toro **11306** pauten na **B** rpaaiopax KciiJiorpa^npoBaHHoro HeMeiiKoro óaoicGyxa Bropoti nonoBiiHbi XV **B**. "Arts memorandí" (Pnc**.9)** Ocraercs 3ara¿Koft, rumano **JIÍK** ctapoo6pa^uaiw caMO itsaamte, **WIH OH** it **KOITJIPOBA.IIÍ H3O6PAAÍEH(IE** nepes nocpeactso Hexoroporo **NPOMEAIYIOHHORO** npOTorpatfca. **K** coHiaaemno, He yaaaocb noayviiTb **KOJIIHÍ** apyrnx rpaeiop 3Toro nasam«, **HO H** HMeiouieecx **N^OGPAIKEHIIE AOCRATOKHO H3RJIJJ;THO JTEMOHCTPIIPYET CXQACTBO NE TOJII»KO C JTOÍÍ MUHUARTOPOFL HO M** C **BOCBMOÍÍ** MiiHuanopoíí (Puc,4a).

Ha 'TCTBepTXjií Mimnanope (**JI**. 4 **06.)** npeacTaBJieHO CHMBoaimecKoe inoSpasfieniie rpexonaaeHiis, pa3i>HCHH lomee. **B** aaHHOM cjiyjae, siex a **H**

113 **м** y Kp bi na **н** n s caTaHbJ BTpnnepcTiiii: «íIicoiKe apeale **CXPBIC*** catana **в** pato **в** jtpeao pancM>e **ÍMHCIO H** npeatctH **CHEMITIÓ** A^a^a **н** Esy, rax A-e n **в** nocaeaHxíi apeMCHa CKpbieTCH n **трн** npoctbix nepcrbt aecní.¡fl pyitn». (Pite. 10) KaK yise ynoMiiHa.iacb, **3то** cioxíeT iicno:ib30BaH **в** Tpex MiiHHartopax pyKonncii (**см**. TaK¡«e a. \|*5,* **16),** Hs-sa **НЕЗАВЕРWEHH0CTN** cnncica **ТРYAHO CKAIATB, 6MJI** ***jiu*** noBTop **NPEANAMEPEH HJIH** HMeer c^y^afiMbiil xapanrep.

C^ejy romas MimiiaTropa Tpaioyer aorMaTii[1]iecKiiíi **см** bien ii3o6pa>Kemia HeKoropMX **ЗJIEMEHTOB** pacnsTHX, TaKirx xah' [i]ierb[pexKOHe[i]iHbiil KpecT **11** HanncamiH asoiiHoro «**НН» в** HMemr Hitcyc, TeifCT-rtoatiHCb k AeajiTofi Mumiariope (**JI**, 9 oG.) oneHtTpor arrea tno pajtacHuer cyrb **N3O6PAMÍEHH0R0, NOAKJNONAA** Hoaniia BorocaOBa **K NOITCMIISE HHKOMIAN 11 NPHBEP^EHUEE** CTapoíí Bepti: «**^то** ecTb Kpbi^vb **в** ceóe **330^4** aer? **Новнн** Borocuos raaroaeT c,ioBeHCKyio pe[i]ib: Kpecia ceHb HMCHyeica no-c^oseHCKJi h'pbi>K, **CHOBCHCKH** Hcyc, a aaTiiHCKH Hifcyc. **EOFOCJIOB tdoaHH Bomier BepnbiM: IÍMA nepeKaaabrBaeTCH ir anuixpncT Ha^Baca** Hwcyc». Mimnarriopa inoópa^íaeT jwejepeerc pacnjiTbiM BectwaynHTaHHtrM aHTiixpucTOM, (**PHC.11)**

MOMCHT nojtrmcaHMjt «pHMctcoft tomín»[111] npeacraBaen na jxaenaauaroii MUHnattope **(.TL 12 OG.) {PHC.12) TCKCT**, KOMMeHTiipyrouiinl MiimiaTropy, CTaBiiT Bonpoc: **«4СМ ОТМСННСХ** aHTJixpncT **ОТ СBIHA EOHCHH, НО** so **ВССМ** ynoaoßjiaeres?». OnpeaejniTb **3ТО OTJURUIE** npnHmnma.rii.Ho **BSIKHO**, **TÜK KBK** sapaHee **H^BCCTHO O 6OJIE.UIOM HX** cxo-icrae, **HVIEIIHO B** itpHHantii Kpemeniia no KaTomf^ecKOMy oöpnay (ne nepe3 norpyjKeHHH, a nepe3 noflnBanne **BOJOH** ro**.IOBBI** upewaeMoro), 3aK;no[i]iaeTCii rciauHoe orjiimne amnixpiicTa, Koroptrii «Kpecnrcjr **в** piiMCKDii **FOHIIIR», - ОТ** XpiicTa, Kpecn**I BIIJ E** roe **R В** «peue Hopaane» nodiHbiM norpyjKeHHeM **в** noay noc^e^Hflfi MjiHnampa (it. 18 06.) npeaynpeAvtaer 06 oiwaHmi&ocrti BHemHocrir rpjmymero aHTHxpucTa. Ha Heß moöpaateHbi «uapii, CBHiueHHMCJi it ju.fi KOHbi», CTOsunie **nepeü aHTiixpucTOM, Все ОН» noanucaHH. npimeM aHiuxpricT Hassan В noamicn eine ii** K3K **K-pOTKlIH II** MHJTOCTHBWH, **т**.e, BOnHOHieHHhlií OOMaH. KoMn03UUUJI npOCTa **II** CXOiKa no auieweHTaiw c npymMH itsofipaHteHiin unK„ia.

Pynonncb He óbiaa 3aBepiueHa. nocjieamie n^Tb MimiiaTiop He iiMeroT conpoBOJKjiaKJUiero reKcra. Ho HeiaKOH'ieHHOCTb pyKönnen noKaiaTe-ibHa

1 Arts memuranda, German, 1470. Hwnitc CTam **WSBCCTHO HUM** no Karanory **BUCTSBKH**: l ilt origin**ST>I**European Prim making. Fifteenth-Century woodcuts and their public/. Peter Parshal and Rainer Schoch. National Gallery of Art, Washinglon, German isches Nationalmuseum, Nuremberg; Yale University Press, New Haven and London. 2005. F, 95-9Í,

[|HI] **ВЕРОIITHO KMEETCN** BBiiay (baopeHTH^CKHfi coftop 1433-1445 **IT**., rae **ÓHJIH OKOH HATENBHO C**^opMynHponaHU itpafliiJia Kpeajewms y ttaToílHKOS. Co6op, H^aBuiHüCH & <tep»appe$_T$ 61411 UípeneceH tiosnw uo <t>aopeHUHKi u lanepiuiuicH it Pnwe. Haarn ¡ce ron bl npiixojmTCH **н** coúbiTiia 0/topenTHíicKOH **YUIIÍI** 1439 r., 3aKpenHBiueAcoh33 KarommecKoA u upaBocnanHofl ucpkBcü, ho npefla^HoA npu&rmTmo IlpasocnaBHoR ucpkuBhio yme **в** 1443 r. na KoHcTatrritHctiaabctvOM co6upe. KuHTauiiHaijuii coñbiTHñ **ВН^UMO U** cDaflaet y auTDpa Maulero **TCKCT** a **ÍIEKYIO «PKMCKYIO K>H 1110»**

cawa no ce6e, AHajíii3iipyfl MaTepna.1, Mbi MOJKCM npeacTaBHTb ce6e, Kan paóoraa aBTop Mimnanop. OH oueHb xopomo npeacTaBJum ce6e ireoópasHTe.ibHbm pím AnoKaaimcnca h, seponTHee Bcero itMeji oßpaauti, Sutano^aps ^euy üocraino^Ho jierioo &ucTpOHJi ltfittji HjunocTpauHii K CBoeiwy rettcry B peayjibTare tiHK.n C-iooKUJiCfi kak naöop uHTar H3 apyroro iLrrjnocTpiipoBaimoro naMaTHUKa. A IIMCHHO TaiooH KOHCTpy KT H BU HÍÍ npimmm - coSiipamie aBTopureTHbix UHTarr HA BAAIHEIIMIIE pe JI IIMO^Ho- AORVIATI mee K ne 11 HPABCTBEIHHIIETEMI.R-6uji OAHUM IN OCHOBHUX npH coeraBjieHitn MHorcw Heien hux CTapoo6pBj4ecKnx netbux c6opnnKoa. O AH ano B cny'tae Ha mero CeaMHTOJiKOBoro anoKannncnca UHTBUHH ireoopa/Kemiii líenos biyKrrcs B MiiHHariopax AajKe 6onee nocjieaoBaiejibHO, HCM B TeKCTe, rae orpbiBKii HOBoaaBeTHono OTupoBemiH HBCTO NEPEAAÍOTC* CBOHMH C^OEAMII H H3MEHEHBT no HEYÍHABAEIWOCRIT. COAEPUÍAHUE CAMORO reitera ne Bceraa noHjrrHO h nnoxo BbiCTpoeno KOMno^ntiHOtiHO, roraa kíik iiioÖpajiieHHfl ace oneHb BbipaaiiTejibHbi 11 o6pa3VKrr onpeaejieHHbiíí CKMKCT. 3aMernM, ITO H3 asme BOFO AnoKajuincuca 33HMCTB0BaH0 11 MimiiaTiop H3 17 (15), T,e. ikuitme ÜBYX ipeTeii acex 11306 pa^eHiifi, RIOANROMY MOJICHO CKA3ATT», iro HMCHHO MuniiaTiopiti 00^ ee Bcero CBN3BIBAK>T CEAMINWIKOBTIH anoKaunncHC c

HOBOiaBerHbiH OrspoBeHiieM,





1 2

2.1 3







4



4.1

5



5.1





6



7

7.1



8







9 10

11 12





Grifonul pe Insula Gotland (Suedia) Abordări ţi semnificaţii[11]

Conf. IIIIIY. dr. ileana STĂNCULESCU Facultatea de Arhitectura Universitatea „Spira tiarei", Bucureşti stancutescuileana 70@gmaU.com

Rüissunto
II griJTone c uno de i simboli animal icri lesiati al Tantico culto del Solé, dal quale assiemeadaltri simboli, la civilta del crisiiaítcsimo primitivo riprende rímmaginc del *grijjfone.* Ha circolaio in Europa di lingua la i i n¿i e greca con molieplici sígnificali si tubo i te í, come: *gumtilano cid Sr>k> o Arcangeb.* Le versioni del *Fisiólogo,* del *Bestiario* e le ***Eneietopedte*** sonó lesli da proponne come fomi possibil i per far comprendere le immagini an ¡malicie ¡rovatisi sulle mura degli edifici di cu lio, singolarmcrue o in relacione alie altre i mina gi ni d'inssknie.
Ho seguito la pncscnza del ***Rriffone*** in varié rappresentazioni suirjsola di Gotland:

a. le fon ti baticsiinali:
b. í bassorilievi sulle face ¡ale del le chiese di Grülli ujibo. Hablingbo c Brn;
c. glí ciernen ti roí na use i di mobilia (chiesa di Sünda);
d. immagini aí&escatc sul soíTiitoa volta (chiesa di Früjcl).

Da segnalare nella chiesa di Golhem (Gotland) cheJohann Banseh il giovaite (IMfi? -1ridipinge «ella secunda nieta del XVI I™" secolo. sui latí dclhiscio del le pane he nella chiesa románica, elcitienii del le *casnto&afk c áá besiiari* medioeval i! Tríi di loro si irova il molivo del *griffone.* Ho seguito anche la persisten/a di questo motivo del I'ambiente s védese, nell" ámbito religioso, dal románico *X*[""sccolo, fin verso il XVlll""" secolo. II *griffbiw* del *Fisiólogo* e daí *busrinri* medioeval i compare nelle case comadme, su i tessuti appcsi ai ínuri in occas&ione de lie feslc cristiane.

Parole chime: il grilTonc. Gotland, simbólica animalicra, bestiario. fisiologo.

Gripsorul iaste mai mare decât toate păsările câte zboară şi lâcuieşte în pământul lui Ioan, lângă Marea Ocliiianului. Deci, când va să răsae soarele şi-ş răvarsă razele sale. iar gripsorul îşi întinde arepile sale şi acopere razele soarelui. Şi mai viind şi alt gripsor, stă lângă dînsul şi strigă amândoi deodată zicând: „Vino, dătătoriule de lumină, şi luminează lumea?"

Deci, precum stau aceşti gripsori, aşa sta şi arhanghelul Mihaii inpremâ cu prea sfânta de Dumnezeu născătoare, de măngâe pre iubitoriui de oameni Dumnezeu, pentru pacea creştinilor

.PILDĂ: pentru aceea şi tu. oame. socoteşte prc cine vei să aibi ajutor fa vreme de nevoe: alt nimic Jar numai ce vei da săracilor ***şe*** *nevolnicilor, ca să să roage stăpânului Hs. Pentru tine\ C a alt ajutor in scârbe nu avem fără numai pre unui Dumnezeu.*

Aşa ne este prezentată o făptură fantastică cu cioc de vultur, gheare, trup de leu şî aripi de pasăre, într-o versiune de ***Fiziolog*** din sec. XVIII, copiată la Mănăstirea Bistriţa, din Valahia, de cStre un călugăr pe nume Serafim\

Grifonul, acest simbol animalier al civilizaţiei precreştine, reluat de creştinism, era în Antichitate legat de cultul solar şi de arborele vieţii, având printre alte semnificaţii şi rolul de a apăra carul lui Apollo.

Pilda grifonului este conservată în manuscrisele medievale româneşti, iar imaginea acestui animat fantastic ne întâmpină, spre exemplu, de o parte şi de alia a portalului în piatră a f Bisericii Col (ea. clădită în anul 1702 rfig, 1).

Pilda citata anterior nu provine din redacţia alexandrină a *Fiziologttfui*, ci din cea denumită *bizantină,* atribuită lui Epifanie din Cipru[1]. în imaginarul oamenilor, imaginea *Grifonului* s-a suprapus nu o dată cu cea a *Fenixului.*

în limba română, *Grifonul* se confundă frecvent cu *vultur cu două capete.* In iconografie, cele două *zburătoare* se aseamănă uneori şi CL) *fenrxul.* Simboluri ale civilizaţiei medievale, trăiesc şi în lumea de forme a Evului Mediu târziu din Valabia,

Grifonul, un motiv care a circulat în Europa de limbă latină sau de limbă greacă, avea multiple semnificaţii simbolice; *păzitor al Soarelui; Arhanghel...'. Fiziologuf* şi *Bcstiarul* sunt texte care ar putea fi propuse ca posibile surse pentru înţelegerea imaginilor animaliere de pe pereţii edificiilor religioase, imagini privite atât din perspectivă singulară, cât şi cu decodificări multiple provenite din privirea lor într-o înlănţuire narativă.

Este bine cunoscut faptul că formele timpurii ale reprezentărilor cu *grifoni* păstrează de fapt o tradiţie antică târzie[1]'. Grifonul care păzea carul lui Apollo, devine un simbol cristic şi totodată o prezenţă animalieră considerată *reală,* des întâlnită în arta şi cosmografii le medievale'.

Repezentări prezente în cosniografiile medievale timpurii trăiesc în continuare în descrierile geografice renascentiste, astfel încât, în cronica Iui Olaus Magnus' (1490-1557), se vorbeşte la Cap. 27, despre *grifonul*, care ar trăi

1 Adresim mulţumirile noastre Prof- univ. dr Margareta KempfT Osterlind, care ne-a acordat tot sprijinul pe parcursul stagiului de documentare la Slockholm (noiembrie 2007. bursa Vitterhetsakadermn din Stockhoîm. Suedia), care ne-an permis aprofundarea studiilor legate de simbolica animalier A scandinavă. Mulţumim totodată Cin ni II ei Rappe, Pmt. dr. Hverl Lindqvist ţi lui Torsten Svensson, pentru sprijinul deosebit in descifrarea culturii scandinave de pe insula Gotland.

în munţii Hiperborei, având aspecml unui uliu în zona capului, cu aripi, coadă şi gheare. Imaginea lui este legată de cea a păsării *Fenix*[2],

Imaginea *grifonului* este una dintre punţile de legătură între imaginarul antic şi cel creştin. Legenda antică a lui Alexandru cel Mare purtat de grifoni spre cer apare pe edificiile creştine: amintim doar grifonii de pe coloanele ce străjuiesc intrarea de pe faţada de sud a Domnului San Marco din Veneţia, cât şi pe faţada de nord sub forma unui basorelief etc,[]"

Alături de imaginea vulturului ţi a leului, grifonul devine un simbol al forţei divine". În *CălăioriSe lui Marco Polo,* spre exemplu, grifonul trăieşte în cel puţin două locuri marcante şi anume:

- ***Atiâhra Pradesch*** (India), într-un ţinut foarte bogat în diamante, guvernat de trei doamne. Grifonii apără grotele binecunoscute de ei, pe pereţii cărora se află diamante' .
- în *insula Mogedaxo*$_y$ care după unii ar putea fi Madagascar, *grifonul* trăieşte alături de alte animale reale''.

Imaginea grifonului apare şi într-o altă călătorie celebră - cea a Sf_ *Hrendan.* Aici grifonul are însă o conotaţie negativă: călugării sunt apăraţi în călătoria lor de o pasăre care le aduce struguri şi se şi luptă cu grifonul".

în *Enciclopedia* lui Bartholomeus Anglicus, apar 15 animale, printre care şi grifonul: *(...) an delâ est ia terre deScythie, avec Ies mouts j-fyperhoreens, ou vivent Ies oiseaux grifbns, mais ii estprouvepar Ies sages que la Scythie est en Asie.".*

2 ***Lexikott des Mitteriallers,*** vol. IV, Münchc-rt, Zurich, 198?, 1694 u.

[1] L. CHARBONNEAU-LASSAY. Le Bikinire-du ***Christ,*** Bruges, Ed. Desclee de Brouwer, 1940, pp 364-377; Csanad BAL INT, A ***nagszentmikiosi kincs. Regeszet*** Í ***ttvudmanyok,*** Budapest. 2004, p 371 9. u; M. W. ROBINSON, ***Fictions Beasts***. London, 1961, pp. 44-45: ***Griffin.***

[:] E CABROl., H, LECLERCQ, ***Dictionnain d'Archéobgic Chrétienne et de Liturgie***, torn VI, partes II. Paris, 1925; Ch- LANGLOIS. ***La Confiaissunce de U*** ***Natur? et du Mond? Au Moye*** A^F, Piaris, 19] 1, p. 360.172, " Ve7.i: http://sv.wikjpHlia.org/wiki/OlaOs_Magnui.

" Ch. LANGLOJS, ***op. dt.,*** p. 360; Olaus MAGNUS. ***História otn de Nordiska Fölken,*** Oslerväla, Gilunds Förlag, J976; Glau MAGNO, Sfűfirt ***dei popúlí setlentrianali. Usi, costumi, emdenze,*** Milanu, 2001. pp. 300-301. [ft] L. C KARBON ME AU-LASSAY, ***op.*** er/., p. 369.

[11] ***Ibidem, p. 373.***

[11] Marie There« GOU5SF.T, ***Le Livre des Merveilles du monde.*** Afiino ***Polo.*** Paris, 2002, p. 83, {. 82 din ms t'r 2810 din Biblioteca naţionali a Franţei.

" Ibidem, p. 89, Í. 88 din ms fr. 2810 din Biblioteca naţionala a Franţei.

[11] Hars R1EDERMANN3. ***Branétmts. Derprische OdyMUs,*** Grasţ, 2003, ***t*** I68\

[1S] Ch. V. LANGLOJS, ***op. cil.,*** p. 172.

Reprezentări animaliere in Enciclopedii medievale sunt evidenţiate de Heinz Meyer, ***Die Etizyklapadie des Bartholomaus Anglicus,*** München 2000; Batholomncus ANGLICUS, On ***the properties of things: John*** Tneviiiti ***translation of Bartholomaeus Anglicus De*** proprie ***tatibus re rum.*** Oxford, 1975, ***Degriphe:*** p. 630.

Vezi: http://sv.wi kipedia.org/wikí/Gí>íhems_kyrk3.

Enciclopedia *este o sinteză a tuturor informaţiilor existente, curprinzând toate* ***animalele*** *din Fiziolog.*[16]

Ajungând pe insula Gotland, în anul 2005, pentru a cerceta alături de o echipa de cercetători bisericile romanice de acolo, la *Got hem* (lig. 2. sec. X111-X1V), una dinue cele mai impunătoare biserici[17] de pe insulă, am zărit pe uşile care duceau spre rândurile de bănci dintr-o biserică de secol XIII, un *gripsor*, sau un *grifon*[1]. Privind uşile de la rândurile de bănci, cu un tip de pictură specific secolului XVII, am observat în continuare *cămila, crocodilul| personificarea Justiţiei, aflată lângă uşa pe care era pictată salamandra, pardusut, tigrul, barza, struţul| basiliscui,* iar pe pereţii turnului au fost depozitate uşi care reprezentau *monştri* din cosmografii le medievale, (fig. 3[1]4, 5)

Gotland şi întreaga tradiţia iconografică prezentă pe pereţii bisericilor şi pe inventarul de obiecte creştine din patrimoniul acestora, aşa cum putem observa astări prin mărturii râmase, preia in imaginarul creştin un imaginar precreştin.

1 í-eiífori ***der christlichen lkonographie***, F-K, Freiburg, Herder, 1970, ***Creif.*** pp. 202-203; Makóm SOUTH (ed.), ***Mythical and Fabulous Creatures, a*** Soünr Bode ***and Research Guide***, New York, 1987, ***grifon***: pp. 85-101; Hans SCHÖPF, ***frbeltiere,*** Gni, Akademische Dmck. l*»&8ₙ pp. 91-105; Angelo de GUBERNAT1S, ***Mitologia zoologica. Las leyendas animala,*** secunda parte: J**oi** ***animates del aire.*** Palma de Mallorca. 2002, cap. IF ***elhalton, el aguila, el buitre, cl fenix,*** ín ***har pin, la*** us/rigr,', ***el murcielago, el grifa y la sirena,*** pp. 17-37; Francesco SEMI, ***I bestiari medievali eguivino e niarciano, Atenea venetd,*** Veneţia, Î987. pp. 30-31.

ʷ Conferinţa Prof. univ. dr. Jan Svanberg, 23. IF 2007, aula Kungliga Biblioteket, Stockholm.

ᴵᴴᴵ ***Kulturhistoriskiexikonfor nordiskt medeltid,*** Allhmes Forlag, Mal mo. 1956 voi. I-XIX, 1976, voi. XX, pp. 470-476.

Mulţumi in lui Mattias Aspiutid ţi Annei Elneborg, precum ţi personalului arhivei Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) din Stockholm, pentru disponibilitatea în a consulta repertoriul iconogralic al edificiilor medievale din Suedia (http://wwwᵣraa,se/cms/estern/informationstorg/arkiv_och_bildhtm!); vezi fi proiectul de digitali/are al imaginilor alcătuit **de** Prof- Lennart Karlsson: **www.historiska-**ie**/medeltidbild**.

- Evert i.JNDKVIST. — ***Afjorden aitehanda*** djur.... din ***Hyltingsskrifi till Lennart KurUsan frâu dever och yngre forskart,*** Visby, 199S, p. 110-111, Vezi: http://indt'pL'ndtfnt.academia.edu/Ev«r[LindkvisL " BengtG. SODtikBEÎlG, ***Svenska kyrkoniAlningar.*** Stockholm, 1951, lig. 41. pp 51-52, Veii: hnp://ww.ivebbga llerigutland.se/Frojel_kyrka.html

ʷ Gunnar SVAHNSTROM; Karin SVAHNSTRttM. ***MOleri pa Gotland 1530-1830,*** Visby, 1989. i. 67. 87, 96,107 if. 122, 127 tT, 131,143, 216.

O posibilă încercare de a înţelege imaginile şi înlănţuirea lor, ar fi să parcurgem texte medievale care ar putea să ne ajute să înţelegem prezenţele iconografice de pe pereţii bisericilor[1]". Reluăm legătura *grifonului* în imagistica medievală cu *Viaţa lui Alexandru*, prin amintirea conferinţei ţinute de prof, Jan Svanberg, la Biblioteca Regală din Stockholm[8]\despre *Le Livre du bon roi Alexander*, din patrimoniul Bibliotecii Regale din Stoc k ho Im. Profesorul Svanberg atrăgea atenţia asupra făpturii la graniţa dintre vultur şi leu, care orna manuscrisele cu Alexandru cel Mare într-un punct cheie al naraţiei - înălţarea la ceruri a lui Alexandru.

Grifonii ar fi aici de fapt făpturi fantastice care îl ajută pe Alexandre să ajungă la cunoaştea soarelui, traseu de altfel imposibil unui muritor. Evocând diverse paralele iconografice. Prof. Svanberg amintea basoreliefurile in piatră din Catedrala din Gtranto (Otranto, 1163-1165), Mistra (Periblestos, 1500), VI adj mir (catedrala Demetrius), San Marco din Venţia (faţada de nord. cu reprezentări ale grifonilor)

Grifonul este o reprezentare obişnuită în Evul Mediu scandinav^.

Care ar fi posibilele contexte în care apare *grifonut* reprezentat în repertoriul iconografic al reperelor medievale de pe insula Gotland?

1. Pe **cupele de botez**[4]**:**

ex.: Cupa de la biserica Oja, din a doua jumătate a sec. XII (fig. 6, 7), din atelierul numit *Byzantios.*

2. Pe pereţii bisericilor, prin plăcile de basorelief aparţinând unor biserici anterioare, încastrate in zid.

ex, pe faţadele bisericilor din Grdilingbo. Habliugbo şi Bro, Desigur că decodificarea imaginilor încastrate în zidul unei biserici ulterioare, prin pierderea sintaxei originare, ar trebui să ne îndemne la precauţii în a încerca soluţii definitive, aşa după cum sugerează şt Lennart Karlsson, citat de Evert LindkvisF.

La **Hablingbo** pe faţada sudică apare printre diversele basoreliefuri cu animale şi un grifon cu aripile larg deschise. La **Vamiingbo** este încastrată tot pe faţada sudică o reprezentare a *grifonului*, în legătură cu reprezentarea mielului apocalipsei. Plăcile în basorelief sunt presupuse a fi fost încastrate în zid **intT**-o perioadă incertă şi cercetătorii de pe Gotland susţin că ar fi provenit dintr-o faţă a unui sarcofag **(fig. 8}.**

3. Reluări târzii ale unor simboluri medievale, în iconografia elementelor de **mobilier** ale bisericilor romanice:

ex: *grifonul*[T] care este reprezentat pe laterala stranei din biserica **Sanda (fig. 9)** din Gotland. semnară Lafrans Botvidarson[\] **îl** observăm şi în altarul din biserica din **Gardc,** unde apare în real ţie cu alte elemente figurative care nu şi-au găsit în literatura de specialitate o decodificare unanim acceptată (fig. 10,10a).

4. Reprezentări in frescă (precum bolta bisericii Frojel[JI], unde *grifonul, leul, cerbui* apar înlănţuite în vrejuri vegetale care decorează bolta navei. Interesant este că reprezentările animaliere menţionate anterior apar pe bolta spre est, în dreptul altarului (fig. 11, 11a).

După cum sc ţi ic» în simbolica medievali una şi aceeaşi vietate arc con o taţii negative şi pozitiv«. La intrarea în biserici, ¡ir fi normală decodificarea *in bonom partém* şi asta ar avea mai multe posibilităţi (listis Hristos - ca la Isidor de Sevilia Maica Domnului. Arhanghelul Mihail,..)

Revenind la reprezentarea *grifonului* din biserica din Got bem de pe insula Gol land, pe una dintre uşile băncilor, printre alte reprezentări animaliere enumerate anterior, ni se pare că aceste imagini, alături de reprezentările de monştri transferate pe pereţii turnului, par astăzi a fi adevărate ghicitori.

Cercetând bibliografia de specialitate, am afiat că pictura porţilor de lemn este semnată de Johan Bartsch cel tânăr, un nume frecvent în oniarea diverselor elemente din bisericile de pe Gotland în sec. XVII".

Nu se ştie când vine Johan Bartsch tatăl (16457 - 1666) pe Gotland şi nici când deschide un atelier de pictură, dar este sigur c5 pe la 1650 este atestat în actele vamale pentru import de culori şi ulei de in, astfel încât în anul 1651, se cunoaşte din documente, că Johan cel Bătrân decorează o casă din Visby - *Vechea reşedinţa,* unde pe tavan erau reprezentate *virtuţi* în grissai, fiecare cu atributele sale, fie şi animaliere. O temă foarte frecventă este *vânătoarea.*

Un moment important in istoria insulei Gotland a fost reunirea sa teritorială cu Suedia, prin pacea de la Brömsebro din anul 1645. Insula aparţinuse Danemarcei aproape trei sute de ani, cu fragmentare întreruperi. Revenirea la Suedia a adus, cu siguranţă, numeroase schimbări în diverse domenii. Din perspectiva picturii murale, anumiţi artişti şi-au continuat activitatea ca înainte, dar în cel mai scurt timp au apărut şi idei inovatoare din partea unor artişti veniţi din străinătate, precum pictorul german Johan Bartsch.[70]

Prin prezenţa comercianţilor germani în Visby, s-a dezvoltat comerţul dar, prin reflex, şi arta: prin comenzile de decorare atât laice, cât şi religioase.

Pe tavanul saloanelor vechii reşedinţe din Visby, Johann ce! Bătrân pictează figuri în oval sau medalion, reprezentând alegorii ale virtuţilor, precum: *Caritas. Spes, Fides, Just ic ia* etc, dar şi reprezentări animaliere precum: *vulpe fugind, iepure printre vrejuri, câine alergând o căprioară, lebădă* etc_

Pentru aceste reprezentări ale virtuţilor se presupune că ar fi constituit model cărţile de joc italiene {sec. XIV), dar ar trebui să luăm în considerare şi cărţi de tip Emblemata[J]~ sau chiar Bestiariile mult mai vechi cu miniaturi, atât de frecvente în Anglia.

Tot Bartsch cel Bătrân va decora, în 1661, şi Casa Burmeister (construită între 1652- 1653) deţinută de un comerciant bogat venit din Lübeck, pe nume Hans Burmeister.

Pe tavanul sălii de la etaj apar tot reprezentări ale virtuţilor.

După comenzi de pictură laică, Johan Bartsch, ulterior fiul său, va picta şi în ambient religios: uşi de bănci în biserici, altare, epitafe etc.

Este foarte interesant că simbolul floral, cultivat în decorarea plafoanele caselor menţ ion ante anterior, va figura şi în mâinile personajelor din epitafe: ex. florile din mâinile copiilor preotului Erik Petrejus din epitaful bisericii Gothem, pictat in anul 1652. actualmente expus la Fornsalen din Visby.

Tot o floare cu valoare simbolică ţine în mână şi soţia lui Erik Petrejus, pictată in anul 1659, într-un epitaf similar.

Dacă tatăl folosea sporadic simbolul floral, Johan Bartsch cel tânăr îl ridică la nivel de regulă. El pictează uneori trandafiri, lalele şi alte flori, pe panourile de lemn ale amvonului, acolo unde in mod obişnuit erau reprezentaţi evangheliştii. Bibliografia de specialitate trimite către flori legi i şi alte reprezentări florale din cărţile vremii.

Este sigur câ reprezentările animaliere pictate de Bartsch pe uşile de bând din Gothem derivau oricum din imagini mult mai vechi.

Imagini ale grifonului *întâlnim în arta suedeză din perioade mult mai vechi, cum arft, de exemplu, reprezentările culturii vikinge.*

Nc întrebăm ce decodificări ar putea avea ele? Ar însemna grifonul păzitorul luminii? Ar putea fi decodificat drept Arhanghelul Mîhail sau Maica Domnului, aşa ca în redacţia bizantină a Eziologului?

Johan Bartsch cel tânăr (16467-1703), preia atelierul tatălui său, după moartea acestuia, intervenită în anul 1666 (din câte se pare), şi continuă să lucreze îu biserica din Gothem şi în zonă.

Pictează în anul 1673 panourile părţii din faţă a unei strane, reprezentări ale *Fecioarelor înţelepte,* în perfectă concordanţă cu reprezentarea *Judecăţii din urmă,* contaminată cu elemente ale *Apocalipsei,* care este pictată pe panoul spătar al stranei din sec. XII.

Punerea în relaţie a celor două mari leme dovedeşte o rafinată cunoaştere a tradiţiei reprezentării lor şi a valorii simbolice ce se atribuia acestei relaţionări.

Pictează uşile rând urilor de bănci din biserică în anul 1680, în *grissai.* Din punct de vedere tehnic, ne punem întrebarea dacă aceste reprezentări animaliere au fost făcute în *grissai* pentru ca ulterior să fie pictate, sau dacă au fost concepute pentru a rămâne aşa, în game de două tonuri. Reprezentările ar putea fi incluse în mai multe categorii iconografice şi anume: *personaje din Vechiul Testament, Animale* şi *Monştri.* Se spune câ majoritatea reprezentărilor ar fi animale fantastice. Svanberg susţine că sursa ar fi Sebastian Miinster XVII[a].

In anul IGH9. în anexa bisericii din Gothem. Norria nil a. decorează şi alte portiţe de bănci cu reprezentări ale virtuţilor: *Fi Jes, Chantas* etc., alături de reprezentări similare cu Gothem, ale *Fecioarelor*, pe faţada stranelor^.

Reluăm pentru clarificare înşiruirea imaginilor de Ia Gothem: ***aintiht, crocodilul, grifonul, vulturul, salamandra, pardos»I, tigrul, barza, basüiscut,*** alături de reprezentarea *Justiţiei.*

în plus, la Gothem, alături de reprezentări animaliere, apăreau pe uşile menţionate şi figuri de monştri. Aceastea provin din cosmografii medievale, dar ar putea proveni şi din manuscrise similare cu cele ale *Fiziologului islandez*[1]*",* *Fiziolog* renumit pentru faptul câ alătură fragmente de texte copiate despre monştri, cu fragmente referitoare la alte animale cu valoare simbolică.

Este foarte interesant că cele două teine: monştrii şi animale, sunt foarte legate din punct de vedere al simbolicii medievale".

în privinţa bisericii din Gothem, fiind vorba despre o intrare tntr-un spaţiu sacru, am bănui că nu se poate vorbi despre o valoare pur decorativă a imaginilor, mai ales că artistul J. Bartsch cel tânăr, este renumit pentru exaltarea simbolicii florale, spre exemplu, în cazul altor biserici.

Este de asemenea clar că imaginile pictate de el in sec. XVII erau menite a dialoga cu imaginile medievale anterioare:

De exemplu, aşa cum am spus, *PUda fecioarelor* pictată de Bartsch, cu mult mai vechea *Judecată din urmă* din strană. Această completare cu *Pilda Fecioarelor* denotă clar că pictorul era la curent cu simbolica medievală. E greu de presupus că el ar fi cunoscut doar o anumită temă.,, **(fig. 12).**

La aceasta se adaugă posibila relaţie a *personajelor din Vechiul Testament*, cu *animalele* pictate in faţa lor (pe rândurile de bănci).

Este foarte interesant că simbolica animaliera trăieşte în spaţiul scandinav până foarte târziu, la jumătatea sec. XVIII, chiar în ambient popular - când pe anumite pânze pictate şi expuse de sărbători pe pereţii caselor ţărăneşti, celebrele *bonader,* vedem animale din *Ftiolog (leu, struf, basilisc* etc.), imaginile fiind însoţite de scurte decodificări. în cazul acestora, de multe ori, relaţia dintre text şi imagine este directă (apare şi decodificarea):

De exemplu: *leul se luptă cu inorogii/* pe pânza expusă pe peretele din *Kyrkhultstugan* din Skansen-. (fig 13.14)

1-" Gunnar 5VAHNSTRÓM; Karin SVAHN5TRÓM. ***op. cit.,*** pp. 114-118. ***1,1 Ibidcm.*** pp. 119-120.
» Catalina VELCULESCÜ, ***Fiziolog. Best iar. ed. cit.,*** p. 8, nota 36: H. HtRAÎANSSON (ed.), ***The kcUmâic PhysiobguS, Jstaitdfca 17,***1938.

Panourile cu flori, animale şi monştri, din bisericile din Gotland, derivă, aşa ca în întreaga Europă, nu doar din cunoaşterea unor caiete cu modele, ci şi din cunoaşterea unor manuscrise medievale.

Presupun că variante manuscrise ale *Ftiologidui* ar fi circulat şi pe teritoriul Suediei, Una dintre formele a căror prezenţă este atestată este *Theobaldi Physiologits,* elaborat în versuri pe la 1100 (Pentru versiunile acestui tip de *Ftiolog* din patrimoniul Bibliotecii din Uppsaîa, precum şi alte manuscrise").

Mai intră în discuţie şi o posibilă cunoaştere fie a cosmografiei lui Sebastian Munster, fie a unuia dintre cele 300 de izvoare ale lui Sebastian Miînster. Dar Miinster ne vorbeşte despre monştri şi animale doar ca realităţi legate de anumite spaţii geografice.

Cunoaşterea imaginilor cu grifoni păstrate în Suedia şi a contextelor în care ele apar - ne determină să formulăm o serie de întrebări, al căror răspuns îl putem aştepta numai după o lărgire aprofundată a cercetării:

/. Ce versiune din Fi zio log ajunge în Suedia fi cum ?

2. Ce animale cuprindea acel presupus Fiziolog „suedez " ?

3, Ce implicaţii ar a veu simbolica anim filiera asupra predicilor ţi a literata rii didactice?

Ji loachim M. PLOTZEK, ***MirabiliaMundu*** in ***Ornamenta ecdesiae***, (ed,) Anton Legner, voi, I, Koln, 19S5, pp, 107-116.

Mulţumim muzeografului Erifc Sjoqvist pentru disponibilitatea de a ne fi arătat casele din muzeu care conţin iconografie cu reprezentări animaliere,

» Veri: P.T- EDEN. **77R*eobaldi Physiologus.*** Hrilt. Uiden şi Koln, 1972. p. SI (lista ***cu*** manuscrisele de la Uppsala.- C ISt, C 218, C 226. C 237; Nikolaus HENKEL, ***Studien zum Physiologus im Mittclaltcr,*** Niemeyur, 1976, pp. 36-39 pentru Titeciftiiiii ***Phy$iologUS),*** Aceasta prelucrare preia 13 animale din ***Etimologiile*** lui Isidor de Se vil la (Richard DE FOURNIVAL ***Bestîarul iubirii,*** ed. de Anca Crivăţ, Iaşi. Ed. Ptiltrom, 2006, pp. 162-163).

Este binecunoscut exemplul culegerii de povestiri despre animale, cu un conţinut moralizator, alcătuite de un anume Nicolaus Pergamenus, din Bergamo, pe la 1300, iar după alţii de doctorul Magninus, sau Mayno de Mayneri, mort în anul 1370. Versiunea editată la Stoc k ho Im conţine 122 dialoguri, însoţite de xilogravuri. Precizăm că in cele 122 dialoguri nu apar*e grifonul.* (Skapelsens sedenlărande samtal, **1483,** Uppsala, **1983;** Isak Collijn, *Sveriges Bibliografi ini iii ăr 1600*, voi. I (147S I4S7), Uppsala, 1934, p, 16-24; Roger Andersson, *Post iilor ach predikan*, Stockholm, 1993).

4. *Pe lângă manuscrise cu Fiziolog nu au circulat cumva şi Bestiarii, atât de răspândite pe teritoriul Angliei?*
5. *La baza imaginilor amintite anterior stau diverse texte cu născute tocat sa u stă cultura unor meşteri veniţi din alte ţări ?*
6. *Aveau aceste imagini o valoare simbolică sau doar una decorativă?*

Valoarea simbolică a rămas vie şi după jumătatea sec. XVJ? {înclinăm să credem că da).Bibliografie

**** Lexikon der christlichen Ikonographie,* F-K, Herder, Frei burg, 197iJ, *Greif,* pp. 202-203; **** Lexikon des Mitterlalters,* vol. IV, München, Zürich, 1989. 1694;
ANGLS CUS, Batholomacus. *On the properties of ihings: John TTevtsa 's translation of Bartholomaens Angl ic us **De** proprieiaiibus rerum,* Oxford, 1975;
BALFNT. Csanad, *nagszentmiklosi kincs. Regeszeti tanulmanyok,* Budapest 2004;
BIEDERMANN, Hans. SV. *Brandanus. Derprische Odysseus,* Graz, 2003;
CABROL, LECLER.CQ H., *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie,* toni VI, partea II, Paris, 1925:
CHARBONNE AU-L ASS AY, L., *Le Bestiaire du Christ,* Bruges, Ed, Desclce de Brouwer, 1940. EDEN. T., *Theobaldi Physiologus,* Brill, Leiden şi Köln, 1972;
GOUSSET, Marie Therese, *Le Livre des Merveilles du momie. Matra Polo,* Paris, 2002; GUBERNATIS, Angeld de, *Mitologia zoologica. Las ieyendas animales,* secunda parte: *los animales del aire,* Palma de Mallorca, 2002, cap. II: *el halcon, el agttila, el huitre, elfenix, la harpia, la estrige. ei murcielago, d gri fa y Ia sirena ,*
HENKEL, Nikolaus, ***Studien zum Physiologus im Mittelalter,*** Niemeycr. 1976;
HERMANSSON. H . (ed *X 'ihe Icelandic Physiologus, Isiandica* 27, 193«:
LANG LOIS, Ch. V., *La Connaissance de la Nature et du Monde au Moyen Age,* Paris, 1911;
L ÎN DK. VI ST, Everi, ... ***Afjorden allehantla*** djur.... din ***Hyllingsxkrift tili Lennart Kartsson fràn elever***
och yngre forskare, Visby. 199K;
PLÖTZEK, M„ ***MirahiUa Mündt,*** în ***Ornamenta ecclesiae,*** cd. Anton Lcgner, vol.L Köln, 19X5;
MAGNO, Olao. *St oria dei popitli settentrionali. Usi. costtitni. credenze,* Milano, 2001;
MAGNUS, Ol aus r ***ff*** *istoria om de Nordtska Polken,* Gilunds FörJag, östervăla, 1976; NORDQVIST,
Nils, *Ordsam bilden Bilder som ord. enllgt Emblematum liber av Andrea Alciati,* Stockholm, I9fi3;
S BORDON E, F., *Physiologus,* Milano, 1936;
SCHÖPF, Hans, *Fabeltiere,* Graz. Akademische Druck, l!JXK;
SEMI, Francesco, *I hestiari medievali eguivino e marciano, Ateneo veneto,* Vcnezia, 1987; SÖDERS ERG, Bcngt G., *Svenska ftyrkomälningar,* Stockholm, 1951 ;
SOUTH, Malcom (ed.). *Mythical and Fabulons Creamres a Source Book and Research Guide,* New York, *mi, grifon;*pp. 85-101;
S VA H N STRÖM, Gunnar; SVAHN STRÖM Karin .*Mäleripä Gatland !530-1830,* Visby, I9H9; VELCULESCU, Cătălina; GURU1ANU, V., *Fiziobg. Bestiar,* Bucurau, Ed. Cavallioti, 2001

.Fig. 1. Bisoïca CoUca (1702, Bucur ejti).



Foto: íleana StàncuUwçu, 2005.



Fig. 2. Gothem (1100. Gotland).

Foto: ileatul Stőnctilescu. 2005.







Fig. 3. Gothcm, bine i Ic din in ten or. monş trii *grifon şi acvilă*

Fig. 5, Gothcm, bănci lc din interior, {plasaţi în turnul biscricii, vest]

Fig. 4. Gothcm. băncile din interior, *simţ* ***şi*** *basiitsc*



Fig.9. Sanda{l200), la ¡era la stranci din altarul principal.



. • W -

Fig. 3, Vamlingbo(1100,
Gotland), filiada sudicil. ***Foto: ¡¡vana Stánculescii. 2005.***

Fig. 7. Ója. dclaliu cu ¿grifón (cca. 110(1, Gotland), Got lands Fomsal, Visby, Gotland, ***Foto; hffp://maítit¡kibi¡d. hisiarixka.***





Fig. 6. Ójaícca. 1100.
Gotland). Got lands Fomsal, Visby, Gotland. ***Ft>íü: hup://mcdetlidbihl. historiska.se.***



Fig. 10. Garde (1200), dulapul din altar, perete nord.

Fig. 10 a. Garde (1200), dulapul din altar, perete nord, detaliu pictură interioară cu datare incertă.





Fig. II Frojcl (I l(J0)$_T$ bolta navei ccntralc. ***Foto: Ileana Stancnlescu, 2005.***
Fig. II a Frojel (11 (K>), detaliu bolta navei centrale. ***Foto: Ileana Stânculescu, 2005.***





Fig. 12 Gothcm (J lOt> - SEC. XVU), banca din preajma altarului. ***Foto: Heano Stănculesat, 2005.*** Fîg. 13. Kyrkhuîtsiugan (soc. XVIII, Parcul Stcansen, Stockholm) ***Foto: HeanaStăncutescu, 2007.***



Fig. 14. Kyrkhultstugan (sec, XVIII, Parcul Skanscn, Stockholm), detaliu pânză, *inorug in luptă cu leul.*
Fain: Ileana Siăncitiescu. 200?.



Bestiarul lui Neagoe Basarab

Prof. univ. dr. Maria Magdalena SZEKEL Y l- acuitatea de Istorie Universitatea „Alexandra Joan Cica". ¡aţi magdaszekely@yaltoo.fr

Résumi'

Le princc de Valaebic Neagoe Basamb (1512-1521) a utilisé 1res souvent des symboles /oomorpltes. dans sa propre vie comme dans son ceuvrç ***(Les Enseignements de Neagoe Basarab à son fils Théodose),*** Les créatures qui symbolisent S.a propre personne ou son pouvoir, mais aussi celles qui offrent des modèles pour !» vie clirtiicunc. ont été engages dans un intelligent jeu sémantique. L'oiseau qui, dans les armoiries de la Va Inclue, doit être une aigle, a l;i tête d'un corbeau. Le bouc cornu écrasc le dragon, et non le bélier fantastique de la ***Bible.*** L'aigle bicéphale expose une seule te te. Le cheval beau, bon cl avec un harnais coûteux est un signe du pouvoir. Le coucou n'a pas de nid. L'abeille ne supporte pas la fumée. Eilc recueille seulement le pollen des fleurs douces, afin que le miel soit doux lui aussi. Les oiseau[1] et [es poissons reposent pendant la nuit. Tout cela montre une bonne connaissance des sources livresques, mais aussi des caractéristiques des différentes espèces, bien sur au niveau du XVL[r] siècle. Où les connaissances finissent, on emploie le mythe: à son tour, le mythe est enrichi et complété par des situations du monde réel.

Mots-dé*« : corbeau, bouc, dragon, aigle, cheval, coucou, faucon, abeille.

---

1 P. P. PANAITESCU, ***Învăţaturile lai Neagoe Basarab. Problema autenticii Aţii,*** în ***IDEM. Contribuţii la istoria culturii româneţti,*** ediţie îngrijită de Silvia Panaitescu, prefaţă, note ţi bibliografie de Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1971, p. 170.

într-o noapte de februarie a anului 1510, la Mănăstirea Coimeana s-a petrecut un episod cu o desfăşurare de-a dreptul cinematografică. Asediat de un corp de oaste condus de un membru al familiei Crai o veştilor, pe nume Neagoe, fiul domnului în scaun, Mircea, „au scăpat numai el cu o slugă a Iui, Stoican, pă o fereastră"[1]. Şi mergând Mircea la tatăl său. Mihnea cel Rău, care îi încredinţase cârmuirea Olteniei, a fost întrebat: „«Cine au făcut noao aceasta ?». Ei ziseră: «Neagoe, vătahul de vânători». Aceasta auzind Mihnea vodă, să umplu de frică şi zise: «De vreme ce făcu puiul leului aşa, dar când va veni leul cel mare, ce va face ?»"-. Leul cel mare era vornicul Pârvu Craiovescu, tatăl sau cel care-şi asumase rolul de tată al lui Neagoe. Şi aşa, într-unui dintre cele mai vii şi mat colorate episoade ale vieţii sale, viitorului domn al Ţării Româneşti i se atribuie un apelativ zoomorf

,Neagoe, „fecior de boi ar[11] - care, după unii, nutrea deja speranţe de domnie - era pe atunci „mai mare preste vânători"[1] sau vătaf de vânători[1]. Slujba, „nelntâlnită până la el"\ ar fi fost, după credinţa lui P. P. Panaitescu, o „funcţie cu caracter semimiUtar[1]^. Spre deosebire de autorul aşa-zisuîut *Letopiseţ* ***Cantacuziwsc,*** din care am citat mai înainte. Radu Popescu scria că Neagoe ar fi ocupat această funcţie „la domni ia Radului vodă", adică a lui Radu cel Mare-. Pentru un întreg deceniu însă, documentele Ţării Româneşti îl atestă cu alte dregătorii; postelnic, apoi mare postelnic (1501-1509) şi mare comis (! 510-1511)", Loc pentru vătăşia de vânători nu mai rămâne.

Neobişnuitul situaţiei i-a determinat pe istorici să caute lămuriri. Aşa, de pildă. Aurel ian Sacerdoţeanu credea că funcţia de comis era asimilată cu cea de vătaf de vânători; „comisul, care se îngrijea de caii curţii domneşti, putea fi o funcţie echivalentă cu vătaful de vânători, fie că aceştia erau o categorie ostăşească sau de pază, fie că erau însoţitorii domnului la vânătoare"[1], N, lorga a presupus că ar fi vorba despre o greşeală de traducere, în originalul grec al izvorului figurând cuvântul **SKÜXOÜVTÜJV** *{prigonitori)",* ipoteza aceasta a fost îmbrăţişată cu entuziasm de Dan Horia Mazi Iu, care a folosit-o sentenţios, cu un soi de satisfacţie împlinită, chiar în subtitlul unei cărţi (*N-a fost vătaf de vânători)".*

Ţinând cont de opiniile formulate, mă întreb dacă nu cumva avem a face nu atât cu o dregătorie, cât cu un apanaj. Şi nu pot să nu fac legătura cu ipoteza lui Nicoară Beldiceanu potrivit căreia, înainte de a lua domnia Moldovei, Petru Rareş se va fi ocupat de valorificarea pescăriilor coroanei[1]-, de la acest apanaj

---

1 Dan Horia MAZILU, ***Lege şl fărădelege*** fu **IIJHÜVI** ***românească veche.*** Iaşi, 2006, p. 445. Nicoaiâ BELDICEANU, < La Moldavie ottomane à la fin du XV* siielc et au début du XVI' siècle In « Revue des Études Islamiques ***», 2,***1969, p. 253 şi nota 5.
" Aureii an SACERDOŢEANU, ***Contribuţii la studiul diplomaticii slavo-rvntâne,*** p. 412. Reprodus de Dan CERNOVODEANU, ***Ştiinţa*** fi ***arta heraldică in România***, Bucureşti, 1977, p. 3S5, planşa LXXXlX, nr, 3. Sigiliul atârnat al lui Neagpe figurează pe documentul cosigilat din 17 august 1511, emis de cancelaria lui Vlad cel Tânăr, "Măria DOGARU. ***Sigiliile, mârturii nte trecutului istoric- Album sigilografic.*** Bucureşti, 197$, p. 130. nr-104 şi % 104. !!! Tudor-Radu TIRON, „Bestiarul heraldic muntean. O încercare de sistematizare", în Revista de Istorie Sociala', XIII-XV, 2008-2010, p. 122, tabelul ***Compoziţii mixte.***
Au relian SACERDOŢEANU, ***Contribuţii la studiul*** dipiofinififii ^dvo-mmrîue, pp. 412-413. Veíj şi Manóle NEAGOE. Ntfi^ot Ííuimiií, Bucureşti, 1971. p. 48.

venindu-i ilustrului copil din fiori al lui Ştefan cel Mare porecla de Petru Mâjariul. O cercetare paralela a pescăriilor şi braniştilor domneşti, precum şi a persoanelor care se îndeletniceau cu exploatarea lor ar putea îmbogăţi cunoştinţele despre statutul bastarzilor domneşti din Moldova şi Ţara Românească şi ar putea eventual aduce unele clarificări privind chiar calitatea de bastard a lui Neagoe.

Pe când unele izvoare narative îl arată ca vătaf de vânători, „puiul leului" utiliza un sigiliu cu un corb în scut, după Aurel ian Sacerdoţeanu", cu o pasăre heraldică, după Maria Dogaru" sau cu o acvilă şi un şarpe, după Tudor-Radu Tironl\ Pasărea aceasta, foarte probabil un corb, este prima vietate care se leagă în chip direct de persoana Iui Neagoe, altfel spus cea dintâi prin care el s-a comunicat pe sine. Tocmai de aceea, scutul mobilat cu un corb a fost văzut ca o stemă de pretenţie, trădând năzuinţele spre „locuri mai înalte" ale posesorului său'[4].

S-a mers chiar mai departe; cum, odată cu venirea la domnie a lui Neagoe Basarab", aspectul păsării din stema Ţării Româneşti se schimbi aceasta având in continuare poziţia de acvila, dar capul de corb, s-a considerat că bizara situaţie ar putea fi explicată prin înlocuirea la tron a familiei domnitoare muntenecu neamul Craioveştilor'". De cealaltă parte. Dan Cernovodeanu avea să afirme tranşant: „nu ne putem ralia unei asemenea ipoteze", întrucât Neagoe Basarab ar fi fost fiul lui Basarab Ţepeluş, ceea ce înseamnă că o schimbare de dinastie cu urmări in pian heraldic nu se petrecuse"[1]. Autorul citat nu excludea posibilitatea unei execuţii stângace a stemei ţării de către meşteri locali, reţinea faptul că, prin înlocuirea acvilei cu un corb, se păstra aspectul coloristic al stemei muntene din secolul al XlV-lea (in care figurase nu o acvilă, ci un vultur pleşuv, negru întocmai ca şi corbul) şi observa că, după moartea lui Neagoe Basarab, când tronul a continuat a fi disputat intre Dăneşti şi Drăculeşti, nu s-a revenit „Ia o reprezentare heraldică tipică - ca formă şi poziţie -, declarată în principiu stabilă, a păsării din stema Ţării Româneşti, aspectul ei de aici încolo devenind variabil, în sensul unor fluctuaţii între înfăţişarea netă de acvilă şi cea nu mai puţin precisă de corb"[3]".

Tainele stemelor zoomorfe ale lui Neagoe Basarab nu se opresc, însă, aici. în urma cu aproape cinci decenii. Pa vel Chihaia a descoperit la muzeul din Curtea de Argeş două reprezentări heraldice sculptate în piatră, provenind de la Mănăstirea Argeşului[11]. Prima, înfăţişând un dragon care asupreşte „un animal de formă leonină", îi aparţinuse lui Vlad Dracul şi, la origine, fusese montată pe un turn al incintei mănăstirii de la Ai^eş care a precedai ctitoria lui Neagoe Basarab, Cea de-a doua stemă, închipuind un ţap cu corn care supune un dragon, îi aparţinuse lui Neagoe Basarab şi fusese încastrată în turnul incintei noii mănăstiri de la Argeş. în această a doua etapă de construcţie, tumul lui Vlad Dracul a fost dărâmat, iar stema domnului a fost utilizată ca material de construcţie pentru tumul lui Neagoe^. Aşa cum s-a observat, „intenţia de replică a lui Neagoe Basarab este evidentă [.. .]. El a urmărit să reprezinte îngenuncheat dragonul exaltat de Vlad Dracul^[1].

[17] După părerea lui Jean N, Măm-scu, modificarea s-ar li produs ineă de pe In 15QD, poate In urma utici confirmări de arme din partea regelui Matia Cor vinul cit re viitorul

domn Vlad Călugărul, pe atunci pretendent pribeag prin Transí ¡van ia ţi Ungaria. Autorul considera că prima reprezentare de acest tip sar regăsi pe stema pisaniei din 1499. pusă de Radu cel Mare la Mănăstirea Dea Iu, „iar în sigiliul domnesc nu va pătrunde decât sub domnia lui Neagoe Basarab" (lean N- M **ANESCU „C**U privire la originea stemei Tării Romaneşti" in Xercetări Numismatice", V, 1983, pp- 189-190 ţi 193. nota 29). Vejj, ***de*** asemenea, ÎDEM. ***Das Oswalduţţymbol in der Wappeniierwţlt Osteuropas,*** extras din „Genealogica el Heraldica" Helsinki, 1984, pp. 419-420; IDEM. « iJevolutionhistoriqnedesarmoiriesdes Prindpaulés Roumaines du XV* au XIX' siécle in « Revue Roumamr d'Hisloire », XXVII, 1988,4. pp 320-32J.

Au relian SACERDOŢEANU, CoíPfrifuífíi ***la studiul diplomaticii slavo-române,*** p. 415.

Dan CERNOVODEANU, ***Evoluţia artileriilor Jurilor Romane de la apariţia lor ţi până*** ÎI**I** ***zilele noastre (set- Xllt~ XX*** J, trad, din 1b, franc, de l.ivia Sîrbu, Brăila, 2005, p 76 ţi nota 169; vei i şi IDF.M, ítiíwfa ***ţi aria heraldică in România,*** p. 44 ţi nota 6.

IDEM, ***Ştiinţa ţi arta heraldică*** in ***România,*** pp. 47-48. [Jl] Pavel CH IHA IA, „Stema de piatră a voievodului Vlad Dracul de la Muzeul oraşului Curtea de Argeş" in „Revista Muzeelor", VI. 1969, 5, pp. 455-457; IDEM, „Stema de piatră a voievodului Neagoe Basarab de la Muzeul oraşului Curtea de Argeş", în „Buletinul Monumentelor Istorice", XXXIX, 1970,1, pp. 65-66; IDEM, ,jCu privire la Învăţături şi la câteva monumente din vremea lui Neagoe Basarab, in volumul Neagoe Basarab (1512-1521). La 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Tării Romaneşti", Bucureşti, 1972. pp. 144-151; IDEM, ***Mănăstirea Argeşului (Încercare de reconstituire),*** în IDEM, ***Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti,*** Bucureşti, 1974, pp. 124-125; IDEM, ***Steme ţi simboluri la Mănăstirea Argeşului,*** in IDEM, ***De la „Negru vodă" la Neagae Basarab. Interferenţe literar-artistice in cultura românwişcă a evului de tnijfoc,*** Butureţti, 1976, pp-138-190; IDEM, ***Vlad Dracul, voievodal Jfoií Româneşti şi cavaler al Ordinului Dragonului,*** in IDEM, ***Tradiţii răsăritene ţi influenţe occidentale in Ţara Românească***. tipărită cu binecuvântarea P. F. Patriarh Teoctist, Bucureşti, 1993, pp. 63-101. [u] JDEM, ***Steme şi simboluri la Mănăstirea Argeşului,*** p. 190. ***=' lbidem,*** p. 191.

Căutată, sursa pentru această reprezentare a fost găsită în *Biblic*, în Cartea profetului Daniel (8,3-7in care se spune: „Şi mi-am ridicat ochii şi m-am uitat: şi, iată, un berbec stătea în faţa LJIaiului; şi avea coame: şi coarnele erau in al te, iar unul era mai înalt decât celălalt: şi cel mai înalt creştea celdinurmă.Şiam văzut berbecul împungând spre apus şi spre miazănoapte şi spre miazăzi, şi nici o fiară nu putea să-i stea înainte, şi nu era nimeni care să poată scăpa din mâna lui. El facea ce voia, şi a devenit mare. Şi mă uitam: şi, iată. un ţap al caprelor venea dinspre apus şi miazăzi pe faţa-nt regn iui pământ, dar fără să atingă pământul; iar ţapul avea un corn, care i se vedea între ochi. Şi a venit până la berbecul care avea coarne - cel pe care-l văzusem stând in faţa (J laiului alergând spre el întru stârnirea puterii sale. Şi l-am urmărit cu ochii până ce a ajuns in apropierea berbecului: s-a repezit asupra lui, şi l-a izbit pe berbec şi i-a zdrobit amândouă coarnele - iar berbecul n-a avut în el putere să-i stea înainte -; şi l-a aruncat la pământ şi l-a jucat în picioare şi nimeni nu a fost care să scoată berbecul din mâna lui"[1]-l. După opinia lui Pa vel Chihaia, întemeiată pe unele observaţii ale lui Dan Zamfirescu, pasajul din profeţia lui Daniel nu a fost preluat direct din *Biblie,* ci din romanul *Alexandria*, în varianta lui sârbească[1]

---

1 Pavel CHIHAIA, ***Steme şi simboluri la Mănăstirea Argeşului,*** pp. 192-193,

[p] Charles H. H. WRIGHT, ***Daniel and His Prophecies,*** Londra, 1906, pp. 171-176; vezi ţi ***Biblia sau Sfânta Scriptură, ed, cit-,*** **p.** n 17, nota h- Pentru semnificaţiile ţapului in ***Biblie-.*** Maurice COC AON AC, ***Simbolurile biblice, Le*ic teologic***, trad, din lb. franc, de MichaelaSîâvescu, Bucureşti, 199", pp. 173-179. -[H] Pavel CHIHALA, Stftrtefi ***simboluri*** in

Mai mult decât atât, stema în piatră prezintă o deosebire esenţială faţă de izvorul său scris: aici. animalul învins de ţapul cu corn este nu un berbec, ci un dragon. Cum, în Cartea profetului Daniel, simbolurile zoomorfe sunt parţial descifrate (Daniel; 8, 20-22), exegeţii au admis că berbecul semnifica imperiul medio-persan, ba chiar pe regele Darius însuşi, iar ţapul - puterea grecească sau macedoneană, întruchipată de Alexandru cel Mare^\ Şi, întrucât în mentalul românesc, perşii emu asimilaţi cu turcii, compoziţia heraldică de la Argeş a fost văzută ca o ilustrare a luptei dintre ortodoxie şi islamism, „adversitate ilustrată şi de înscrierea în semilună a dragonului străpuns de cornul victorios al ţapului"-*. în concluzie, „stema lui Neagoe Basarab. care urmărea în intenţia acestui voievod să afirme înfrângerea şi nu victoria balaurului, continua în realitate tradiţia aceleiaşi lupte antiotomane pe care o purtase şi Vlad Dracul"^.

Desigur că această interpretare ispititoare este greu de combătut. Ea nu exclude, însă, şi o alta. Fie-mi îngăduit să leg stema de la Argeş a lui Neagoe Basarab, văzută ca replică la stema lui Vlad Dracul, de strania transformare a păsării din stema Ţării Româneşti după urcarea pe tron a celui dintâi. Şi într-un caz, şi în celălalt, s-a formulat ipoteza că modificările din domeniul heraldic ar fi fost un reflex al trecerii puterii politice din mâinile unei familii în mâinile alteia. Numai că presupunerea aceasta a fost fie combătută de alţi cercetători (pentru schimbarea aspectului păsării din stema munteană), fie lăsată deoparte chiar de cel care a lansat-o (pentru stema lui Neagoe Basarab de la Argeş)*[1]. Cred, însă, că tocmai această ipoteză are darul de a explica ambele realităţi heraldice,

---

Mănăstirea Argeţnlui. p. 193. * ***Ibidem.***
* ***ibidem,*** p. 190 („... Neagoe nu considera necesar să perpetuele iţisem nu! unei familii rivale™}.
[3J] Vezi, pentru toate acestea, N. JORGA, „Faze sufleteţli şi cărţi reprezentative La români, cu specială privire la legăturile „Alexandriei" cu Mi hai Viteazul", in „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice" s. II, toni. XXXVtl, 1914-1915, p. 562; IDEM, « Livres populaires dans le sud-est de l'Europe et surtout chei les Roumains », în « Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique XIV, 192S, p, 17; Dan ZAMFIRLSCU, ***Neagoe Basarab ţi ¡uităturile*** **Ciifre** ***fiul*** **stfu** ***Theodosie. Problemele controversate,*** Bucureşti, 1973, p. **101;** ***Cele mai vechi cărţi populare iu literatura română,*** Vp|. XI, ***Alexandria. Cea niai veche versiune păstrată,*** studiu introductiv, ediţie şi glosar de Florentina Zgraon, Bucureşti, 2006, pp. 43-44.
[Ji] D. NASTASE, liigle bicéphale dissimulée dans les armoiries des Pays Roumains. Vers une crypto-héraldique », în volumul ***Roma, Conslantinopoli, Mosca***, Aifi ***del I Seminario Internazionalc di Studi St arici „Du Roma alla Terza Roma", 21-23 apr Ile 1981,*** Napoli, 1983, pp 36 î-362; Carmen Laura DUMITRESCU, ***Pictura murală din Ţara Românească In veacul al XVI lea,*** Bucureşti, 1978. p 57 şi Kg. 10,24; Andrei P1PPIDI, ***Tradiţia politică bizantină in Jările*** fionifliic ir; ***secolele XVI***-XViJ/, ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2001, p. 73.
" Petre Ş. NĂSTUREL, ***Le Mont*** AfJios ***et les Roumains. Recherches sur leurs relations*** rfii ***milieu du Xf***V* ***siècle à 1654,*** Roma, 19S6, pp 75-76; IDEM, ***Mànàtfirett Lttvra dç la Athoi- Acvila bicefală a lut Nagoe,*** in volumul ***Depoteştpte. Semne ţi expresii aleputerii*** fu ***Evul Mediu românesc,*** studii şi articole de Dumitru Nastase, Ştefan S. G oro vei. Benoît loudiou, Sorin **Iftimi,** Maria Magdalena Széfcely, Petroncl Za ha rine fi o nota de Petre Ş. Năsturel, laşi, 2006, pp. 613-614; IDEM, „O datină bizantină: vălurile bisericeşti din veşminte domneşti şi boiereşti", in „ Analele Putnei" IV. 2008,1, p. 28 şi nota 3, cu îndreptări la inscripţia slavă {planşă in culuri ***hors-iexte).***

deopotrivă de neobişnuite. Dacă admitem că Neagoe Basarab era fiul bastard al lui Basarab cel Tânăr (Ţepeluş), înseamnă că el facea parte din ramura Dăneştilor, rivală a Drăculeştilor la tronul muntean. Dacă acceptăm că el era pur şi simplu fiul lui Pârvu Craiovescu, lucrurile nu se schimba, dat fiind că boierii Craioveşti au fost opozanţi atât ai lui Mihnea cel Râu, cât şi ai lui Vlad cel Tânăr, şi unui şi altul reprezentanţi ai ramurii Drăcu Ieşti lor.

Transformarea acvilei din stema Tării Româneşti in corb şi construirea unei replici la stema cu dragon a lui Vlad Dracul sunt gesturi-pereche, menite a atrage atenţia asupra schimbării care survenise în viaţa lui Neagoe şi a ţării întregi: înlocuirea, după multe decenii, a ramurii domnitoare a Drăculeştilor. Corbul din stema miinteană era pasărea lui, a marelui comis Neagoe. Ţapul cu com care ucidea dragonul era el, Neagoe Basarab, întocmai cum, aproape două veacuri mai târziu, inorogul avea să devină ani malul-simbol al lui Dimitrie Cantemir, Indiferent dacă viziunea profetului Daniel va fi fost preluată direct din *Bibi ie* sau prin intermediarul *Alexandriei,* personalitatea care se ascundea în spatele ţapului cu com era una şi aceeaşi: Alexandru cel Mare - in mod cert, unul dintre modelele politice ale lui Neagoe Basarab''[1].

Dar cum domnul Ţării Româneşti a avut şi alte modele, era normal ca puterea sa să fie ilustrată şi de alte simboluri zoomorfe. Cea mai mare putere de sugestie, amintind de un Bizanţ măreţ şi de împărăţiile sud-d tină rene, apuse toate, o avea. desigur, v uliu ml bice ral. Nu-mi propun să dezvolt aici semnificaţia pajurii cu două capete şi nici manifestările de putere suverană ale lui Neagoe Basarab, analizate deja sub multiple aspecte şi în general foarte cunoscute. Mă mărginesc a reaminti doar că în pictura ctitoriei de la Curtea de Argeş, realizată în vremea lui Radu de la A fii maţi, Neagoe apare in granaţă, pe care este figurat un mare vultur bicefal, încoronat şi dispus pe o margine a veşmântului, astfel încât să i se poată vedea doar jumătatea senestră. Portretul avea să fie preluat ulterior, cu tot cu pasăre, în fresca din pronaosul bisericii de la Snagov, reconstruită şi ea de Neagoe Basarab[1]Pajura aceasta un vultur bicefal „camuflat" - a fost interpretată de Dumitru Nastase drept o figurare de tip cripto heraldic, un soi de blazon cu cheie.

Imaginea pictată îşi află şi o frumoasa replică brodată, pusă în circulaţie de Petre Ş. Năsturel: poala de icoană din catifea verde, decorată cu un splendid vultur bicefal, cu capetele încoronate şi o cruce intre capete, toate cusute cu fir de aur. Piesa a fost dăruită de Neagoe Basarab. în vă leatul 7024 (1515-1516), Mănăstirii Marea Lavră de la Athos, unde se află şi astăzi

Bogăţia de semnificaţii pe care necuvântătoarele o aveau în mentalul veacului al XVl-lea şi-a găsit reflectarea şi în scrierea de tip parenetic aparţinându-i domnului muntean, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fini său Theodosie.* Restrângând cercetarea doar asupra părţii a doua a operei, considerată cu adevărat originală, se observă că referinţele la animale lipsesc din doar trei capitole: al cincilea, al şaselea şi al nouălea. Celelalte conţin pi Ide cu di verse vieţuitoare, comparaţii şi aluzii, preluate in majoritatea lor din *Biblie.* Nu voi insista asupra lor şi nici asupra acelora inspirate de *ftiolog,* de multă

vreme puse in evidenţă şi analizate cu erudiţie şi competenţi". Atenţia mea se va îndrepta mai ales către pasajele care nu par să aibl o sursă savantă.

în capitolul din ***învăţat uri*** care conţine mgăciunea lui Neagoe Basarab la ieşirea sufletului său, se întâlneşte un lung fragment, a cărui sursă arfi, după Demostene Russo, ***Dioprra*** lui Fi lip Solitarul. în lunga etopee a fost strecurată şi această întrebare: „Unde săntu caii noştri cei frumoşi şi împodobiţi cu rafturi poleite şi cu şale ferecate Calul ca animal al puterii, ca semn al bogăţiei şi ca marcă de prestigiu'' apare şi în capitolul al optulea, cel despre solii şi războaie, în care autorul sugerează următorul scenariu pentru primirea unor soli străini: „Decii, atuncea toţi boiarii voştri să fie strânşi lângă voi şi împodobiţi frumos, cine cu ce va avea bun şi cu cai buni şi împodobiţi bine cu rafturi [.,.]. Deacii, deaca veţi auzi că s-au apropiiat solii de scaunul vostru, atuncea voi să vă orânduiţi boiarii. carii vor fi mai de ispravă şi împodobiţi, cu cai buni, să iasă înaintea lor şi să le facă cinste până la gazda loi"J'.

Spre a fi percepuţi ca un element de identificare a stăpânilor lor, caii trebuiau să fie aşadar frumoşi, buni şi împodobiţi. Neagoe Basarab, ca domn, ca fost boier şi mai ales ca fost deţinător al dregător iei de mare comis, era foarte bine plasat pentru ca această exigenţa să-i fie familiară.

Tot din capitolul al optulea face parte şi fragmentul care urmează; „Nu fireţi ca pasărea ceia ce să cheamă cucu, care-şi dă oaolă dă le clocesc« alte păsări şi-i scot pui, ci fiţi ca şoimul şi vă păziţi cuibul vostru. Că şoimul, feţii miei, are altă pildă şi are inimă vitează şi bărbată intru sine şi multe păsări oblăduiaşte şi biruiaşie şi nici de una nu-i iaste frică, nici să teme şi vânează în toata vremea. Şi vânând el aşa, odată prinse o pasăre să-i fie lui de mâncare şi umbla de zbura cu dânsa prin văzduh. Şi zburând, să luo după dânsul altă pasăre mare şi puternică far' de seamă, carea să chiamă vultur. Şi începu a-l goni să-i ia vânatul. Iar şoimul deaca îl văzu zise în inima lui: «Mie nu-mi iaste frică de acest vultur, că eu multe pasări biruescu; şi pre el îl văz mare şi puternic şi zlobiv, iar inima Iui o ştiu că iaste fricoasă. Ci nu-mi iaste frică de dânsul, nici in bag în seamă; că de-aş vrea eu, numai ce mi-aş lovi în arepi odată şi m-aş înălţa tocma pân* la cer. deacii m-aş lăsa asupra-i şi l-aş dăspica cu unghile. că-l ştiu cine iaste. Ci numai mă întristez de mărirea lui cea multă. Pentr-aceia nu mă voi bate cu dânsul, că iaste tare şi puternic, ci mai bine să împarţu vânatul mieu şi să-i dau şi lui şi voi fi în pace. Iar eu, deaca nu mă voiu

Dan ZAMFIRESCU, ***Neagoe Basarab ţi Învăţaturile căttţ jiul său TJieoilosie. ed. cit.,*** pp. 250-253,332-336. ˏˢ /wrtfdJiiri***/tf lui Neagoe Basarab cAtreJiul său Theodosie***, text ales ţi stabilit de Florica Moisil ţi Dan Zamñrescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, studiu introductiv ţi nutede Dan Zamfirescu ţi G. Mihailă. Bucureşti, 1970, p 340.

v' Pentru valoarea simbolica ^ calului, care m-a preocupat de mai multa vreme, veíL Maria Magdalena SZEKBLY, „Gesturile puterii la Ştefan cel Mare™, in „Anatele Putnef, voi. 1,2005,1, pp. 156-158; RADEM, ***Calul: de la mijloc de transport la simbol de putere,*** comunicare la colocviul ***Lumea animalelor, reali tdţi, reprezentări, simboluri***, II, laşi, 9 noiembrie 2010 (în curs de publicare).

r ***¡nvtiţăturile lui Neiigoe Basarab către fiul său Tlteodosie, ed. cit.,*** pp, 265-266.

sătura cu ce-mi va mai rămânea, nu voi muri. ci voi trăi până iar voi mai vâna ceva şi voi mânca de mă voi sătura», Şi dede dentr-acel vânat ce prinsese câtva şi să împacă cu dânsul. Aşa şi voi, fraţilor, sânteţi ca şi şoimul şi multe biruiţi, şi

iaste vânatul în mâinile voastre, adică avuţi ia. Deci, de veţi vedea pre niscare limbi păgâne să se pornească asupra voastră cu oşti grele şi cu putere mare, voi nu vă potriviţi lor şi să vă bateţi cu dânşii într-ace) ceas, ci socotiţi ce le veţi slobozi din ungbile voastre vânat, adică avuţie, să le daţi să mănânce, ca să să părăsească de voi, cum şi yulturullăsâ pre şoimu"".

în vechime, comportamentul ciudat al cucului era extrem de cunoscut'", de la el pornind - după cum remarca M iii ai Coman - „o mulţime de credinţe şi imagini folclorice, menite să dea o semnificaţie culturală unui asemenea mod de viaţă şi, într-o a doua etapă, să-l ipostazieze în arhetip comportamental"[41]. în ceea ce priveşte povestea cu şoimul şi vulturul - înaripate^' învestite cu semnificaţii multiple" - ea nu-şi află originea in *Fkiolog* şî nici în vreuna din sursel

---

1 ***Fiziolog. Besti*** ¡ir, edil ie de Cătălina Velculescu ţi V, Guruianu, cu un excurs de Manuela Anton, ilustraţii după desene de epocă: Mili adu Dumitru, Bucureşti, 2001, p. 89; |atques VOI SE NET, ***Bêta et hommes dans le monde inediévaL Le bestiaire des clercs du*** V ***au Xiľ siècle,*** préface de Jacques Le GotF, Turnhout, 2000, p. 135; Beryl ROWLAND, *Birds with Human* Soiiiî, Knoxville, 1978, pp. 38-4 U Jean-Paul CLÉREKT, *Best iar fabulos. Dicţionar* ***de simboluri animaliere,*** trad, din Ib. franc, de Búdica María Valter şi Radu Va Iter, Bucureşti, 1995, p. 95; Jean CHEVALIER, Alain GHEERBRANT, ***Dicţionar de simboluri Mituri***, visft ***obiceiuri] gesturi, firme, figuri, culori,*** jiMíitfT?, vol. 1. Bucure ţii. 1993, pp. 406-407.

w Mihai COMAN, ***Best tarul mitologic mmûrtesc,*** Bucureşti, 1996, p, 125.

[11] Din uriaşa bibliografic consacrată acestor două păsări, unele titluri su ut de reţinut, mai ales datorită sugestiilor pe care le conţin şi a deschiderilor pe care !e propun: Rudolf W1TTKO WE R. „Eagle and Serpent. A Study in the Migration of Symbols", in „Journal of the Warburg Institute" II, 1939,4, pp. 293-325; Beryl ROWLAND, ***Birds with Human*** Spiifc, pp. 51-63; Robert DELORT. ***Les animaux en Occident du X' au*** XVf ***siècle***, în volumul ***Le monde animai et*** sfii ***représentations au Moyen Âge (XP-XV siècles),*** Actes du 15r Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur publique, Toulouse, 1984, pp. 1**1** -45; Michel Z1NK, ***Le monde animatei* JFí *représentations dans lit littérature française du Moyen Âge,*** In acelaşi volum, pp. 47-71 ; Marcel DURI.IAT, ***Le monde animal*** et ***ses représentations iconographiques du Xr au XY siècle,*** in acelaşi volum, pp. 73-92; Mireille VINCENT- CASSY, Leí anrmdux trt íes ***péchés capitaux: de la symbolique*** 4 ***l'emblématique,*** in acelaşi volum, pp. 121-132; Michel PASTOUREAU, Quei ***est le roi des animaux*** Î, în acelaşi volum. pp. 133-142; ***La chasse au Moyen*** Age, Actes du Colloque de Nice (22-24 juin 1979), Nisa, I980,pflisini; Robert M. GRANT, ***Early Christians and Animals,*** Lundra- New York, 1999, ***passinr, La chasse au Moyen Age. Société, traités, symboles,*** textes réunis par Agostino Paravicini Bagliani et Baudouin Van den Abcele, Florenţa, 2000, püííjn; William Perry MARVIN, ***Hunting Law and Ritual in Mediei'at English Literature,*** Cambridge, 2006, ***passim.***

Fiziologul, studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie şi glosar de V, Guruianu, in volumul ***Cele mai vechi cărţi populari' în literatura româna,*** II, Bucureşti, 1997, p. 96; ***Fiziolog-Best iar,*** pp. 33, 36, 41, 51, 56, 69, 70-71, 80; ***Damaschin Studttul fi „Pseudo-Fiziologur editai de C. N. Mateescu***, ediţie de Cătălina Velculescu şi Lucia Toader, studiu introductiv de Cătălina Velculescu, in volumul ***Texte uitate, texte regăsite,*** V, Bucu reşl i, 2006, pp.

e*Învăţăturilor,* deja identificate, în *Floarea darurilor*, vulturul ilustrează generozitatea, pentru că „niciodată nu poate să-i fie o foame atât de mare, încât să nu lase întotdeauna o jumătate din ceea ce prinde şi altor păsări, care zboară în urma lui"". în aceeaşi scriere, şoimul simbolizează mărinimia, fiindcă preferă să moară decât să mănânce carne stricată", iar şoimul de stâncă este asociat cu viciul mândriei, întrucât vrea să domnească peste toate celelalte păsări, ba are chiar „cutezanţa înfumurată sâ ucidă vulturul, care este regele tuturor păsărilor"[if]. Deşi, in această secvenţă, şoimul de stâncă şi vulturul sunt surprinşi împreună, este evident că nu aici iţi are obârşia povestirea aşternută in scris de Neagoe Basarab.

După opinia lui G. Mihăilă, editorul variantei slave a *Învăţăturilor*, „pilda cucului şi cea a şoimului sunt folosite spre a crea un veritabil imn al curajului şi patriotismului, iar pilda şoimului şi a vulturului este în întregime o creaţie a lui Neagoe, in maniera *Fiziohgidui,* aşa cum peste două secole C an tem ir va folosi acelaşi izvor în romanul său *Istoria ieroglifică.* Pornind de la calităţile şoimului, etalate de ***Fiziolog,*** Neagoe face din acestea o alegorie a Ţării Româneşti în confruntarea cu vulturul (Imperiul Otoman) şi ridică practica plăţii tributului către Poarta, spre a evita războiul, la o semnificaţie moraî-politică superioară. Modul cum Neagoe Basarab a creat în marginea *Fiziohgidui* această parabolă politică ne dă măsura artei sale de scriitor""[1].

Se poate totuşi ca pilda să nu fie in întregime originală, ci inspirată de una din acele poveşti ornitologice, care au circulat până târziu în spaţiul românesc şi din care, în veacul al XJX-lea, folcloristul Sitneon Fîorea Marian a cules şi publicat un număr semnificativ. Sper că apelul ia ştiinţa şi priceperea uuui etnolog va putea lămuri, în viitor, această chestiune. Oricum ar fi, nu pierd din vedere calitatea de vătaf de vânători pe care Neagoe a deţinut-o înainte de domnie şi care a putut să-l familiarizeze cu modul de viaţă şi comportamentul vieţuitoarelor pădurii, precum şi cu mitologia creată în jurul lor.

148-149; ***Fiziologul latin:*** Richard de FOURNI VAL, Brííjnníí ***iubirii,*** ediţie îngrijită, traducere din latină şi fnnceüa veche, note şi studiu de Anca Crivăţ, [aşi, 2006, p. J9, nr. VIII; ***Physîologus,*** Translated by Michael }. Curley, Austin-Londra, 1979, pp. 12- 13; Florence McCULLOCH, ***Mediaeval Latin and French Bestiaries,*** Chapel Hill, 1962, pp 113-115; Beosíí ***and Birds of the Middle Ages. Vie Bestiary and Its Legacy***, Edited by Wj llene B- Clark and Meradith T. McMunn, Philadelphia, 1989, ***passim; Bestiaires du Moyen Age,*** mis en français moderne et présentés par Gabriel Bianciotto, Paris, 1992, pp. 27-28,75-76,184-185,191-192; Jacques VOISENET, *Bestiaire chrétien. L'imagerie animale des auteurs du Haut*
Moyen A^e (V-Xl* ***s.),*** Toulouse, 1994, ptjjjîrM; IDEM, ***Bêtes et hommes dans le monde médiéval, passim-,*** Gaston Duchel SUCH AUX, Michel PASTOUREAU, ***Le bestiaire medié vat Dictionnaire historique et bibliographique,*** Paris, 2002, pp. 20-24, 67-69; Mihai COMAN, ***Best iar,d mitologic románese,*** pp. 188-191, 193-196; |ean-Pau| CLÊBERT, Beífíur ***fabulos,*** pp. 285-237, 334-340; Jean CHEVALIER, Alain GHEERBRANT, ***Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri,gesturi, forme, figuri, culori, numere,*** III, Bucureşti, 1993, pp, 319-320,475-480; Lucia 1MPELI.USO, ***Natura ţt simbolurile sale. Plante, flori ţi animate,*** traducere de Ana MariaGebăilă, Bucureşti, 2009, pp, 293-295.
" Pandit OLT ti A NU, ***H nare n darurilor iau Fiare di virtù***, studiu, ediţii: critică pe versiuni, după manuscrise, traducere ţi glosar in context comparat, Timişoara, 1992, p 58. [H] ***ibidem,*** p. 9L [iB] ***Ibidem,*** p. 104.

S-ar putea crede că cineva care fusese odată „mai mare preste vânători" şi-a ales pentru scrierea sa îndeosebi pilde cu fiare şi păsări sălbatice. în realitate, cel mai adesea este citată o insectă, mult preţuită încă din Antichitate, ba poate chiar şi de mai înainte, încărcată de sensuri[17] şi căreia i-a fost consacrată o bibliografie consistentă": albina. „Beneficiind de rosturi economice majore - scria Mi hai Corn an - ţi de o constituţie biologică paradoxală, această insectă a declanşat toate structurile specifice analizei realului prin categoriile şi strategiile mitului"^.

In capitolul al treilea din *învăţături,* în elogiul mamei sate răposate, Neagoe Basarab foloseşte, pentru a sublinia devotamentul şi hărnicia doamnei Neaga, exemplul albinei: „Şi nu pociu să socotescu şi să număr osteninţele tale, cât te-ai ostenit pentru mine. Ce numai ce ştiu pe albină, că să osteneşte şi ia multu, că aceia niciodată de dulceţile florilor nu să poate sătura, nici de osteneală. A şi jder ea mi să pare să fie ia mai ostenitoare şi decât alte pasări, ce însă socoti iu şi cbibzuiiu că aceia numai ziua ce să osteneşte, iar noaptea ia se odihneşte şi să răpaosă; iar pre tine, o, draga mea maică, eu te aleş mai ostenitoare dăcât dânsa. Pentru ce ? Pentru că albina noaptea să odihneşte şi să răpaosă; încă şi alte pasări ale ceriului, toate, şi peştii din fundul mării, toţi atunci să odihnescu. far tu, maica mea, niciodată n-ai avut odihnă, nici ziua, nici noaptea, nici măcar într-un ceas, nici te-ai săturat niciodată de osteneală. Pentr-aceia, iubita mea maică, te chem pre tine că eşti mai ostenitoare decât albina şi decât pasările ceriului şi decât peştii mării""'. încercările de a descoperi sursa din care Neagoe Basarab s-a putut inspira nu au dus, deocamdată, la nici un rezultat.

în capitolul al doisprezecelea, autorul se referă diu nou la albine, invocând, de această dată, o particularitate a comportamentului ei, cunoscută până in zilele noastre şi exploatată de apicultori pentru a se feri de înţepăturile micilor insecte: „Că cum iaste obiceaiul albinîlor de lăcuescu în fagurii lor, carii i-au câştigat iale, iar când li sâ adaoge fumul, iale nu pot răbda, ci fug din fagurii lor de fum (însă iar nu foarte să dăpărtează de câştigul lor şi aşteaptă cândai doar s-ar potoli acel fum şi să să întoarcă iar la locul lor, deci i deaca văd că să împuţinează fumul, iar sâ întorcu la lăcaşul lor, care au agonisit; iar deaca văd că iaste tot fum mult, cu multă jale şi obidă îşi uăpustescu lăcaşul său), aşa şi duhul sfanţ după greş a Ie le noastre, tot ne aşteaptă, cândai doară ne vom întoarce spre pocăinţă, ca să să întoarcă şi el iar în trupul omului, cum şi albinile la agoniseala lor. Iar deaca vede că nu ne pocăim, ci să umple trupul nostru de păcate, deacii el fuge de la noi, ca şi albinile de fum, şi cu multă jale şi întristăciune îl părăseşte"®[1]. Izvorul acestui fragment nu a putut fi identificat".

Se pane că Neagoe Basarab era interesat de felul în care fumul alunga albinele, pentru că fenomenul mai este menţionat o dată. în cuvântul de învăţătură către cele două slugi credincioase: „Iar Domnul nostru Hristos nimic nu iubeşte ca trupul omului, ca şi cum iubeşte stupul albinele în fagurii săi cei cu miare. iar şi stupul, macara deşi iubeşte şi pohteşte pic albini in fagurii săi. iară ele, deca fug de fum, năpustescu fagurii şi fug, şi-i lasă pustii"-'.

în sfârşit, în capitolul al doisprezecelea, albina este dată ca exemplu de înţelepciune şi chibzuinţă, utilizându-se, în acest scop, elemente specifice modului ei de viaţă: „Şi să fiţi înţelepţi şi chibzuiţi de nu mai mult, încai ca albinile. Că vedeţi că albina cât iase din uleiul ei şi umblă prin flori de-şi agoniseşte mannă şi hrană cu multă osteneală, că tot câştigul şi agoniseala ei din flori ¡aste, însă nu din tot fel iul de flori. Câ de ar fi aducând manna ei din tot fel iul de fiori, n-ar fi fagurii ei aşa de dulci, ce den toate fiori le alege care sânt mai dulci, de adună agoniseala sa dintr-însele. Pentr-aceia şi fagurii ei sânt atâta de dulci şi în toată vremea să îndulceşte de dânşii, şi nu numai albina, ci şi alte făpturi ale lui Dumnezeu. Aşijderea şi domnul care iaste ales şi unsu lui Dumnezeu, aceluia-i sânt slugile ca şi florile. Deci, de va primii domnul toate cuvintele lor, şi cele bune, şî cele rele în inima sa, niciodată nu i să va îndulci inima, cum şi fagurii albinii n-ar fi dulci, de ar fi strânsu mannă din toate florile, şi din cele dulci, şi din cele amară, ci de cele amară ia să fereşte, iar din cele buni şi dulci ia. Pentr-aceia sânt fagurii aşa de dulci. Vezi şi socoteşte, o, ticăloase ome, ce iaste albina, cum să socoteşte şi să fereşte şi nu să pune pe florile cele amară fără numai pre cele dulci şi îşi ia d într-acel ea hrană î"^. Nici în cazul acestei pilde modelul literar nu s-a putut afla[11].

Exemplele citate sunt suficiente, cred, pentru a conchide că Neagoe Basarab a utilizat foarte adesea simbolurile zoomorfe, atât în propria sa viaţă, cât şi în scrierea care i se datorează. Vieţuitoarele care-l reprezentau pe el însuşi sau puterea sa, dar şi cele care ofereau modele de viaţă pentru omul creştin au fost prinse într-un joc inteligent al sensurilor. Pasărea din stema Ţării Româneşti rămâne acvilă, dar cu cap de corb. Ţapul cu corn înfrânge nu berbecul fantastic din *Biblie,* ci dragonul. Vulturului bicefal i se vede un singur cap. Calul frumos, bun şi cu harnaşament scump este un animal al puterii. Cucul nu-şi cloceşte ouăle. Albina nu suferă fumul. Tot ea este aceea care culege doar polenul florilor dulci, pentru ca şi mierea să iasă dulce. Păsările şi peştii se odihnesc în timpul nopţii. Uşurinţa cu care se cultivă polisemantismul, dar şi naturaleţea cu care o creatură reală sau fantastică este transformată într-un element important al ideologiei politicc trădează o cunoaştere serioasă din partea autorului, nu numai a surselor livreşti, ci şi a însuşirilor şi deprinderilor unei specii sau a alteia, desigur ia nivelul de informaţie din secolul al XVT-lea, Cultura proprie, constituită prin observaţii directe sau prin învăţături transmise de alţii, ocupă un loc tot atât de important ca şi stăpânirea izvoarelor scrise. Acolo unde cunoştinţele se termină, se exploatează mitul, după cum mitul însuşi este îmbogăţit şi completai cu situaţii din lumea înconjurătoare. Şi într-un caz, şi în celălalt, încărcătura simbolică rămâne neatinsă, în acest mozaic copleşitor, cu ambivalenţe, migraţii de sensuri şi răsturnări semantice neaşteptate, este aproape imposibil a mai discerne limita dintre real şi fantastic.

Bibliografie

Beasts and Birds of the Middle Ages. The Bestiary and fis Legacy, Editcd by Willene B, Clark and Mcmdith T, McMunn, Philadelphia, J989;

BELDICEÀNU, Nicoară. *La Moldavie ottomane ó ¡a fin du* AT* *siècle et au début du XVF siècle,* in „Revue des Études Islamiques", 2,1969;

Bestiaires du Moyen Age, misen français modeme cl présentes par Gabriel Bianciotto, Paris. 1992; *Biblia san Sfânta Scripturû,* ediţie jubiliara a Sfântului Sinod, tipărita cu binecuvântarea şi prefaţa Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, versiune diortosită după Scptuaginta, redactată şi adnotată de BartoEomcu Vaier iu Ana nia. Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Bucureşti, 2001 :
Cele mai vechi cârţi populare m literatura română, XI. *Alexandria. Cea mai veche versiune püstratú,* studiu introductiv, ediţie şt glosar dc Florentina Zgraon, Bucureşti, 2006:
CERNOVODEANU, Dan, *Evoluţia armenilor Ţârilor Române de la apariţia lor şi pânâ în zilele*
noastre (sec. XIli -XX), traducere din limba franceza dc Li via Sirbu. Brăila, 2005:
IDEM, *Ştiinţa şi arta heraldică in România,* Bucurcşti, 1977;
La chasse au Moyen Âge, Actes du Colloque de Nice (22-24 juin 1979), Nisa, 1980;
î.a chasse au Moyen Age. Société, traités, symboles, textes reunis par Agostino Paravicini Bagliani et
Baudouin Van den Abcçlc. Florenţa, 2000;
CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT. Alain, *Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere,* vol, 1, îl). Bucureşti, 1993:
CHIHAIA, Pavcl, *Cit privire la* **învăţături** *şi ia câteva monumente elin vremea lui Neagoe Basarab,* in volumul *Neagoe Basarab (¡512¡521). ¡.a 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Ţarii Româneşti,* Bucureşti, 1072;
IDEM. *Mănăstirea Argeşului (încercare de reconstituire),* în IDEM, *Din cetăţile de scaun ale Ţarii Româneşti,* Bucureşti, 1974;
IDEM, „Stema dc piatră a voievodului Neagoe Basarab de la Muzeul oraşului Curtea dc Argeş", în „Buletinul Monumentelor Istorice". XXXIX, 1970, I;
IDEM, „Stema dc piatră a voievodului VI ad Dracul dc la Muzeul oraşului Curtea dc Argeş". în „Revista Muzeelor", VI, 1969, 5.
IDEM, *Steme şl simboluri fa Mănăstirea Argeşului,* în idem, *De la „Negru vodâ" la Neagoe Basarab. Interferenţe Uterm-artistlce în cultura românească a evului de mijloc,* Bucureşti, 1976; IDEM. *VIad Dracul, voievodal Ţării Româneşti şi cavaler al Ordinului Dragonului,* în IDEM, *Tradiţii răsăritene şi influenţe occidentale în Ţara Românească,* Bucureşti, 1993;
CLÈBERT. Jean-Paul. *Bestiarfabulas. Dicţionar de simboluri animaliere,* trad. din Ib. franc, dc Rodica Maria Val ter şi Radu Val ter. Bucureşti, 1995;
COCAGNAC, Maurice. *Simbolurile biblice. Lexic teologic,* trad. din Ib. franc, dc Michaela Slăvescu, Bucureşti, 1997;
COMAN, M i hai, *Bestiarnl mitologic românesc.* Bucureşti, 1996; *Cronicari munteni,* 1, ediţie îngrijită de M i ha il Gregorian, Bucureşti, 1961 ;
Damaschin Studitul şi „Pseudo-Fizialogul" etlitai de C. N. Mateescu, ediţie dc Cătălina Vclculcscu şi Lucia Toadcr, studiu introductiv dc Cătălina Vclculcscu, în volumul *Texte uitate, texte regăsite,* V, Bucureşti, 2006;
DELORT, Robert. *Animalele şi istoria lor,* trad. dc Mioara Tzvcrna şi Flori ca Gcorgcscti. Bucureşti, 1993;
IDEM, *Les animaux en Occident du* A* *au XVI* siècle,* în volumul *Le monde animal et ses représentations au Moyen Âge (Xt-XV siècles).* Actes du 15e Congrès de la Société des historiens médiévistes dc l'enseignement supérieur publique, Toulouse, 1984 ;
Documenta Romaniae Histórica, B. Ţara Românească, 11, vol îngrijit de Ştefan Stcfâncscu şi Olimpia Diaeonescu, Bucureşti, 1972;

DOGARU, Maria. *Sigîlale, mărturii ale trecutului Istoric. Album sigilografic,* Bucureşti, 1976;
DUM1TRESCU, Carmen Laura, *Pictura murată din Ţara Românească în veacul al XVI-lea,* Bucurcsti. 1978;
DURL1AT, Mareei, *Le monde animal et ses représentations Iconographiques du Xi* nu XV siècle,* m volumul *Le monde animal et ses représentations au Moyen Âge (XI' XV siècles).* Actes du 15' Congres de la Société des historiens médiévistes de renseignement supérieur publique, Toulouse, 1984 ; *Fiziolog. Besriar*, ediţie de Cătălina Velculeseu şi V. Guruianu, eu un excurs de Manuels Anton, ilustraţii după desene de epocă: Mihacln Dumitru, Bucureşti, 2001; *Fiziologii!.* studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie şi glosar de V. Guruianu, In volumul *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română,* vol. II, Bucureşti. 1997;
Fiziologul latin: Richard de Fourni val, *Bestiarul iubirii,* ediţie îngrijită, traducere din latină şi franceza veche, note şi studiu dc Anca Crivăţ, Iaşi, 2006;
GRANT, Robert M., *Early Christians and Animais,* Londni-New York, 1999;
GREZES, Marie, *1, 'homme et t'aheille,* în volumul *Histoire et animal,* 11, études réunies et présentées par Alain Courct et Frédéric Ogc, Toulouse, 1989;
GREZE 5-B A KC H IN E, Marie, */. "homme et l'abeille selon «La nouvelle Maison Rustique»,* în volumul
/. 'homme, l'animal domestique et l'environnement du Moyen Âge au XV'Ht siècle, Nantes, 1993 ;
HASSIG. Dcbra, *Medieval Bestiaries. Text. Image, Ideotogy,* Cambridge. 1995;
„Hexaemeronul " lui Vasilecel Mareîn traducere mmânească (secolul alXVllI-lea), Crearea animalelor,
ediţie şi studiu introductiv dc Manuela Anton, în volumul *Texte uitate, texte regăsite,* vol. 13, Bucurcşti.
2003;
1MPELLUSO, Lucia, *Natura şi simbolurile sale. Plante, jlori si animale,* traducere dc Ana Maria Gcbăilă, Bucureşti. 2009;
IORGA, N„ „Faze sufleteşti şi cărţi reprezentative la romani, cu spccială privire la legăturile *Alexandriei* cu Mihai Viteazul". în Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", s, II, tom. XXXVII. 1914— 1915;
IDEM, *Istoria literaturii româneşti,* 1, ediţia a U-a, Bucureşti, 1925;
IDEM, *Istoria românilor,* IV, *Cavalerii*, volum îngrijit de Stela Chcptca şi Vasile Neamţu. Bucureşti, 1996;
IDEM. *Livres populaires dans le sud-est de l'Europe et surtout chez les Roumains,* în „Acadcmic Roumaine. Bulletin de la Section Historique". XIV. 1928;
învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, ediţie facsimilată după unicul manuscris păstrat, transcriere, traducere în limba româna ţi studiu introductiv de prof dr. G, Mthăilă, membru corespondent al Academiei Romane, cu o prefaţă dc Dan Zamfir eseu, Bucureşti, I99fj; *Învăţaturile lui Neagoe fiasarab către jiul său Theodosie,* text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfircscu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. M ¡băiia, studiu introductiv şi note dc Dan Zamfircscu şi G, Mihăiiă, Bucureşti, 1970;
MARVIN. William Pcrry, *Hun ting Law and Ritual in Medieval Fngltsh Literature,* Cambridge, 2006:
MAZILU, Dan Horia, *I.ege şi fărădelege în lumea românească veche.* Iaşi, 2006;
MÂNESCU, Jean N,, *Cu privire la originea stemei Ţării Româneşti,* în „Cercetări Numismatice", V,

19K3:
IDEM, *i 'évolution historique des armoiries des Principautés Roumaines du XV au XIX' siècle,* în „Revue Roumaine d'Histoire". XXVII, 1988, 4;
IDEM. *DaS Oswaldussymbol in der Wappentierweli Osteuropas,* extras din „Genealogica e! Heraldica", Helsinki, 19H4;
McCULLOCH, Florence, *Mediaeval Latin and French Bestiaries,* Chape I Hill. 1962: NASTASE, D,, *L'aigle bicéphale dissimulée dans ies armoiries des Pays Roumains. Vers une crypto- héraldiqtte,* în volumul *Roma. Constantinopoli, Mosca. Atti del I Semtnario Lnternazionale di Studi Storici „Da Roma alla Terza Roma ", 21-23 apr lie 198!,* Napoli, 1983;
NĂSTUREL. Petre Ş., *Mănăstirea Lavra de la Athos. Acvila bicefală a lui Neagoe,* în volumul *De poiestaie. Semne şi expresii ale puterii în Evttl Mediu românesc,* studii şi arţicolc dc Dumitru Nastasc,
Şttfan S. Gorovci, Benoit Joudiou, Sorin Ifhmi, Maria Magdalena Szckely, Pctroncl Zahariue şi o nota de Petre Ş. Năsturel, (aşi. 2006;
IDEM, ***Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XII* siècle à 1654,*** Roma, I yS6;
IDEM, *O datină bizantină: vălurile bisericeşti din veşminte domneşti şi boiereşti*, în „Analele Putnci", ÏV, 2008, L
NEAGOE. M ano le. ***Neagoe Basarab,*** Bucureşti, 1971;
QLTEANU, Pândele, *Floarea darurilor sau Fiare di virtù*, studiu, ediţie critică pe versiuni, după manuscrise, traducere şj glosar în context comparat. Timişoara, 1992;
PANAITESCU, P. P., *învăţăturile lui Neagoe* ***Basarab.*** *Problema autenticităţii,* în idem. *Contribuţii la istoria culturii româneşti,* cdîpc îngrijită de Silvia Panaiteseu, prefaiă, note şi bibliografie de Dan Zamfirescu, Bucurcşti. 1971:
PASTOUREAU, Michel, *Les abeilles de Napoléon* ***(1804 1815),*** in idem, *Les animaux célèbres,* Paris, 2001;
IDEM, *Quel est le rai des animaux ?,* în volumul *Le monde animal et ses représentations au Moyen Âge (XI' XV siècles).* Actes du *15"* Congres de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur publique, Toulouse, 1984 ;
Fbysiologus, Transiated by Michael j. Curley, Austin-Londra, 1979;
P1PP1DI, Andrei, *Tradiţia politică bizantină In Ţările Române tn secolele XVI XVIII*, ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti. 2001;
POL LINI, Nadia, ***Les propriétés des abeilles dans le Itonnm universale de apibus de Thomas de Cantimpré (1200 1270),*** în „Micrologus, Natura, sdenze c società medievali", VIJ1, // ***monda animale,*** 1,2000;
ROWLAND. Béryl. *Birdswith Human Soûls,* Knoxvillc, 1978;
SACERDOTEANU, Aurel ian, „Contribuţii la studiul diplomaticii slavo-românc. Sfatul domnesc şi sigiliile din timpul Iui Ncagoc Basarab (1512-1521)" în „Romanoslavica", X. 1964; SU CHAUX, Gaston Duchct, PASTOUREAU, Michel, *Le bestiaire médiéval. Dictionnaire historique et bibliographique,* Paris, 2002 ;
SZEKELY, Maria Magdalena. „Gesturile puterii la Ştefan ccl Mare", in „Analele Putnei", 1, 2005, 1, TIRON, Tudor-Radu. „Bestiarul hcraldic muntean. O înccncare de sistematizare". **în** „Revista de lstonc Socială", XI ll-XV. 20(18-2010;
VERGATT1, Radu-Ştcfan. *Neagoe Basarab. Viaţa, domnia, opera.* Curtea de Arcjeş, 2009; VINCENT-CASSY, Mireille, *Les animaux et les péchés capitaux: de la symbolique à I 'emblématique,* in volumul *Le monde animal et ses représentations au Moyen Âge (Xi* XV siècles).* Actes du 15' Congrès de la Société des historiens médiévistes de renseignement supérieur publique.

Toulouse, 1984 : VOlSENET, Jacques, *Bestiaire chrétien.* ***1.*** *'imagerie animale des auteurs du Haut Moyen Âge (V XI[e] s,),* Toulouse. 1994;
IDEM, *Bêtes et hommes dans le monde médiéval. Le bestiaire des clercs du V au XI l'siècle,* préface de Jacques Le Goff, Tumhout, 2000 ;
VULCÂNESCU. Romulus. *Mitologie română.* Bucureşti. 1987;
WITTK0WER, Rudolf, "Eagic and Serpent, A Study in the Migration of Symbols". Tn "Journal of ihc Warburg Institute" 11, 1939.4:
WRIGHT, Charles H. H.. *Daniel andHts Prophecies,* Londra, 1906;
ZAMFIRESCU, Dan, ***Neagoe Basarab şi învăţăturile cătrejiul său Theodosie. Problemele controversate.*** Bucureşti, 1973;
ZENNER, Marie-Thcrcsc, [1,1]From Divine Wisdom toSecret Knowledge. TheCosmology ofthcHoneybcc in thc Chureh Calendar", în „Micrologus. Natura, scienze e società medievali", VIU, // ***monda animale,*** 1, 2000;
ZINK, Michel, Le monde animaI et ses représentations dans la littérature française du Moyen Âge, în volumul Le monde animal et ses représentations au Moyen Âge (XF XV siècles), Actes du 15* Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur publique, Toulouse. 1984.**TCKCTOBH** iiinepiianiiniii **D IIÜI N ITOHIIOC:KIBIIEICKII** npenncii na TpiiouiniTe cimaKcapii

Assoc. Prof. dr. Lora TASEVA Institut for Balkan Studies - Center ofThraeotugy Sofia hasew(dyahoo.com

Zusammenfassung
Der Aufs.il/ bclundclt drei Texteinschübe, die sich in zwei oslsla vischen Abschriften der Synaxarien zum Triodion aus dein 16. Jahrhundert (RNB, Podogin 482 und BAN, STP 367} finden. Es wind nach ihren Entsprechungen im slavischcn Schrifttum und in der by^uitinisehen Literatur gesucht. Besondere Aufmerksamkeit gili der umfangreichsten Interpolation. Es zeigt sich, dass dieser Tcxtcinsehub nahe Parallelen in einer der byzantinischen Versionen der Chronik des Georgios Hamanolos hat, aber in keiner der beiden millelalterlichcn slavischen Übcrsel/ungcn vorhanden ist. Darüber hinaus werden einige Möglichkeiten erörtert wie diese Textfragmente in die russischen Triodien gelangen konnten.
TextinterpolaiIonen, slavischc Handschriften. Übersetzungen by/aminischcr Chroniken.

Tpitctatnire cHHaKcapu ce wape^^T epea BtmHTifficKiiTeTeKcroBe, **KOUTO** Muoro etcopo cneacBoeio bi.innKuane naujunai **B** cpeuHOBeKOBHara c.iaBHHCKa KHHiKHHHa. npiimicBar ce Ha iiseecTHiia u^pKoaen itcTopitk* Htttvtt(|>op Kanu er KcaHronyjtoc (t ok. 1335 r)[1]. EattH **OT** Hafi- paHHitTe HM 3ana3emi npenncu - ***Auel. E.5.14*** **OT** BoaJieaHCKara ÖH&niioreKa, npejicTaBvi ABa „aBTopcKu" coopHiiK, oöezuiHÄBaiH **HÄKO/IKO** uiiKvia TBopöu Ha KOHcraHTiiHononcKtiH nucaiea[7]. **ÄKO** ce cban no aaTupoBKara tta KaaeKca\ noaBaTa Ha cöiiptcaTa **OT** 31 [i]iernBa **3A** npa^mimi o TpHQaHUfl it fleHTHKOCTapHiia UHKT>JiTpÄ6BaflaceoTHeceh-bM Kpaa HaTpuHaaeceTOTOCTQaeTiie. Cnopea j"iEfTepaTypH0-ncT0piiHecKiiTe aaHHH rrbpeiurr npesoa na **TOSEE** nopnyc e iiiBtpuieH **OT** cpe^HO&iiJirapcKJia khidkobhuk 3aicxex Oiuiocotf). Haii-CTapiiTe My saTtipami npeuHCH (upe,au 1360 r.) ce HaMHpaT »iJ3pa6orewiTe na **ATOH** llocren rpuom ***Sin. Slav, 23*** it Uneren Tpuoa ***Sin. Sktv. 24*** **OT** wahtacTtipa „CseTa EKaTepima[2] Ha CimaiicKEiH noayocTpOB[3]. TeKCTOaortmecKtiTö npoyH&aMiia Ha iOJitHOCjtaBäHCKir it pyetcu p^toonitcn paauiupirxa npe^crasaTa 3a

1 Fhrhard 1895:262; Krumbacher 1897: §127; Ilar^SimuXoi-KEps^cüc 1902:39; KapaßwHOD 1910:203-204.

peuenmurra Ha TC3ti **TCKCTOBC** b c.iaBJiHCKOTO CpeaHOBeKOBue. ^otiaia ce, ne npe3 BTopaia nojioBima na HerupiiHaiicTti **BCK** ca Bt3UUKHa.rm oute ^Ba He3asncitM£i iipeao.ua - euiiHnar **B** cpt.6cfta\ a ^pyritHT **B** aanajHo&wirapcKa (tau cp-bScxa epeaa* TaxuaTa p-bKonucHa Tpaaimtts **OCTSBB** .notiajiHO orpami^eHa epea öa^KanCKiiTe npaaocaaBHii cjiansHU.

MHOTO no-3HaiHMa **B** KHiDKOBHO-iicTopii^ecKH aeneter ce 0Ka3Ba pe^aKmwTa Ha **3aKxeeaiiH npeaoii, ßvjHUKua.na OKOJIO epe^ara na XIV B. HAFI-crapuTe KefiHn npenncu ce** HaMitpaT **B** öbJirapcKHTe Tpnoati OTTpeTara **MCTB^PT** Ha **XIV** seK ***PHE F.n.1.55***[1] **EI** ***BAH 13.1.4***| a **CMIIO** n s cp-bGcKHH H**OCTEH** Tpnoa *HEKM f38I* or Kpaa na XIV b," MaKap aa **OTC**&CTBarr rrpenii JiaHHit **3A MACTOTO HA** nefmaTa **NOABA, TAIN** aepcn» cecBi**,P3BA** c KHtiwoBHaTa ¿**WPTHOCT B** CTOJTimaTa Ha Bropaia ObJirapcKa irbp^aea, Karo apryMenTamrsTa ce ocHOBana Ha KOMruiewc **OT KOCBCHH** .jOKasaTeaCTBa: a) HajuiHHe na e3m<OBH ocoöeHOcm, iimo no-Biicoita MecnoTa ce CMiiTa 3a oener Ha TbpHOBCKaxa KHii3KHHHa[m]; 6) npuHaaneaiHOCTTa na **HHKOII** CBitneTemr (nanpiiMep *HHKM 938)* m>M npoayKLWHTa na Tt>pHOBCKaTa uiKo^a[2], **B**) aBropjiTeTvr na Tain xeKCTOBa pa3Ho**B**1**1**ühoc**T. KOÄTO** ce pa^Ba Ha no-roaaMa nonynapHOCT aopu **OT** m>pBOHaHaj]Hiifl 3aKxees npeBoa **II** KtM **KDHTO** npiiHa,miejKaT noBene orr nonoBimaTa ctxpaHemi npennen na rpiro^mt amattcapit **U** 6a;maHCKis **IOCOBH II** oeiiocoBH ptKonncit **OT** XIV **SO** XV1-XVN

Ta3ii pe^aKuna Jiara **B** oenosara Ha i 13to[i]ih oc.ia banc«aia ptKomicHa Tpammna'\ C H3iüno4eHire Ha CunaKcapa 3a Ct>öora na AKatncra, hdöto o'teBHAHO e npeaeaen **HBHOBÜ**. pycKure n yKpaiiHCKH npenncji Ha ocTaHajinre Hernsa caeasaT ¿tocTa **TOHHO** Tt,pnoßCKiiii tckct. KaTO OTK^OHenuaTa ce orpaHimaaT **B** otynafinH, npe^HMMO JteKCHKafWd lawemi. XapaK-repna ocoöenocT Ha TpiiOAHirre ciiHaxcapii ot i jttoh HocjiaBJiH CKaTa rpyna e **TKXHOTO** TeKCT0ui0rnnecK0 eaiwcTBo - 3a pa3J»nca **OT** fojirapcKFrre ***n*** cpiicKiiTe npenncBamr pycKiire pn^Ko aonycuar HHOeauHH **II** no **TÖ3H HAMM** ocnrypHBaT no-BiicoKara **YCTOIRNIBOCT** na **TPAAIMNATA.** 3HanuMHTe jieKCiwajrKH, CHUTaKTHHHn nJin MOpfjjojioru^Hii pa3H0HereHiis **HOHTH** öesimaKmirenHO ce noBrapaT BiiB **BCHHKH** CBHaerejiH or ireTO'iHocjiaBHHCKn npoiwxoa h cjieaoBarejiHO ca ßimn npHCbmH Ha TexmiH o6m nponorpaij}. Ha (jjOHa Ha rasu reKcranonwecKa yHnt|)jmnpaH0CT na pycKHJi **KJIOH** saöe^esKHMO ce cTKpoHBar^BacpaBHirrejiHo kt>chh n **OCTHI** i TpnQ3a - PHE, CfoipKa Ha M, rionoanH Na 482 **OT** ntpsara iiererbpr Ha XVI **B**.[n] (HaTaTbK *17w 482) w* EAH, CSnpKa Texyinii nocrbmeHiiii *Nu* 367 **OT** 20-**TC** - 30-**TÖ TOAHKH** Ha XVI b.[is] {naian>K *ClTl 367).* Ho pa3nono«(eHneTO na Keremiirra b c^y5fo6ara asaTa KoaeKca ce BnucBar **B** npahTHKa, **KOATO** e oöinaima n 3a **KKKHOC** jiaBii **HCKI ITC**, ii sa pycKirreTpi[QziircT.c cimaKcapu no ItpHOBCKara penaKutui, 04>opMflHero Ha leKcra **IIMB** jse kojIohji **CT>IUO** ce ncuKpenji **KSKTO** OT ii3TOHHOcaasjiHCKaTa, TaKa **H OT** 3ana3Ho&wirapcKara n cptoctiaTa rpaiJnRHa rpaanmia, Oco6eHOTo **B** *Tlo? 482* n *CTF1367 c* **HANHMHERO HA** Tpu KparKii

---

1 XpHCTOHa, 3arpe6m<, **EHMH**, Iii aap **U** 2009:132. HpejuimHH flaTüpoBKH - n^psaia nojioanKa na XV **B**. (JpancTpe**.M** 1953: 86) it XJV a. (flüii. HC XV B.: 46. W 1643).

2 HüBiiKOBa 1995:83; npCMMüiHa ^aTttpüBKn ii'hp&ara iiunoatiHa na XVI **B**. [Karanor flororttiH 1992:123). [15] HeiiyfmHüyuaHa JiaiiiptiiiKa Ha p A. CepreeB **DT** P^KOtTUcHMn uljien Up IT Bli6nnoteKaT3 Ha PycKata AkjflcMnn na HayüHTi **B CLIKK'E** IIcTepßypr.

BC RABKII. KOIITO HÜMAT napanea **B NO3HATHTE MH** c**^ABHHCKII N** rpi**>UKII** npenncir Ha TpHoaHiire ciiHaKcapn. **HMCHHO TC** ca oöeirr Ha **NPOYMBAHE B** Tain cranta.

1. rtbpBaTa BCTaBKa e noMecTeHa **B** CimaKcapa Helena Ha **MIITAPA N** iftapiicefl *(CT17 367* f. 6c-d, *tloe 482* f. 2I9c-d), KWietio no^CHĂBa H3pa3a ^Äf'i'ctH .tst, *¡iw^t* wc-tviH'i kt?, C^JfbpuiaHJiero n e cae^Horo:

H^fMiMlil! CH fOA'A KCKOvf ACKfoAlfrin- i'l JiotTh i'KOfAxii, ilocTji(>V Ko c AKiUltH K cKKOT«, (Hf'h nAI KAI II IKK li ViTliCfTaK^- W^iiTKiBAA^y A«TKKI HAVAKCTRA ^kyü' ffK'llK ^PE^UHUIA W BiffO
Afcw^ü* inoc^M^HiijA«B-e ocrAfeixa* AW^XSTfHAetTiiufio ¡Kfb/rsw II MOMITUKI* k*fnnK6hCT^oBw^ji«, tn^a m HIL TÜCHKI AMKAXK HAH HA rtfitm- HAH HA **KAMCHC** WCT^KI^K, IA MOKAKP n.otrfA«aTh VTO
TiAftHO' HAH sOlCfAAtiT C SA Cl It, II K I ff UTA KtSAET^ HU'h (AliAA^nA, M KA MCTMI^tUi ItAAHBTt TtAttHOf ■ Aif'iKAAX« iKf il ifit^AfriAKemA ViTK- (JiAfHC«H ***t*₀*0K\y.VT Z,*** iHfKVK H^BjJAHHH ***W gt ii-*** EC
iOKiT
C HP EkpiHCKÖUH tA^hlKB Wi KVilHf* WCfiVfllif Ki t CTK8 VA VKCKM«
(CT/7367 f. ÖC'd)

Mo**)«e NA CE ¿**tony **C He, 'IE CTASA AY MA 3A** cbnvrcTBama moca**,** HHKopnopiipaHa or **HHKOII KBCEH NPERRHCBAI B** cimatccapa**, HO** we e **H3OK)HCHO AOÓASKATA AA** e **H an** pa **SENA N AHPCKTHO A** reitera**, FI PETTIER H3TOTHHK H** a **TESN NOHCMRREJIHTI SSEITEWIKIT** cacera **HE MIT** e **HSAECREH, HO OJ1II3KH** no **CMHCÏJI** napa/ie**;NI** ce OTKpitBaT ***bi>b* BI** 13a **HTHfie** tíaTa **:IEKCHKORPAC|>CKA** Tpaanmia**. B** pe**'IHHKA** Cyaa **cpemy AEMANA $APT<RAIÖI CE** Here**: ... VVJATEIA TOO SSCPPÁTOU, SECTWV XAI** TTivaitüJv Hati TTQT/jpiüJv xaöapta^t atTroúeitaiTcüaeH Te xai aTraip^at XCCL SVÛEXÇ^SLÇ eu^ai **XAI TA ROTIRI.. J*.**

ß e3HKOB rntaH BCTaBKaTa npeaaara pasHonoco'tmi aanmi. Or euHa crpaHa, tä **CTAT-P'^A MHOVKCCTBO** (JtoHerjf^HH, npaBonncHii **H H A KO II** Mop(|)OJioriiHHn pycii3Mii; npe^aBane na etitMO^oriHHo it c (tsopi^ octívíí ¿xh) h oöpamo (^mkk, AoBji-fcHUWi), tmo^HocaaBíiHCfíH 3acn>nHiriín **HA** coHaHTtmHirre **ţ (TMHĬH, A^-I^VH, YÍTR^TOK^, HO IFTFHTKHI)**, cneun^iiHHO **OKOHHAHNE** 3a **HMNEP4>EKT** 3 **JI. MH.H. -X&VTTI**[1] **(^B\XTFT C). O**T jpyra crpaHa, ce 3aóeaH3BaT (|)OHeTn^Hn^iirapn3MJifiiccT(!\ H'ttBn'h)₅ac'buioii(|)OHeTiiHHiiMMop4)oaoni'íHnK)a;HocaaBHHii3>ni **(HŢBFIHHHH CU *ţdj^'h* ETBC** CMCCBaHC **H A *'h*| H H**ₜ n^A^**TT** C **BJUHOHCH** Cyt|)HKC **HFC** BbB **(JJOPMARA 33**
cer. Bpewe), He e rt0Jca3arertHa n ynoípeöara wa **C^ÍIOT\ B** sHanemte 'ceAMHua'. 3amoTo **T* HM** a Tpa^Hunfl orne **OT** Kiipiuo-MeToaneBara enoxa & Cbirnts H3paa **OT** Ena Hrean ero na Jlyfta 18:12: noijjifi c **K^TW** Et **ĺJKBÍT***[1h]. Otue ase cpasHirre-riHo peaKH aywn ce naói **ISAT** Ha **OHII:** ortAecn>k*iE**\TN** n **SRÜ**^ao^**KOHHC**. fjiaroji on.A«n>KeB**\TII** He e **"JACBIRAETEJTCTBAH B OCHOBHIITC** ,iieKCifKorpa**(|)CKN HAPTHHTMN, HO CPOAHIIHT MJT OT^AGÏTW™«R\TH** ce nos Basa **B** Caan rene **KHĂ II** anocTOdicKiia **TCKCT (MT**. 23:23, Eep. 7:5) 3a rp. àTcaSexaTaùv[1]*. JleKce.viaTa **ÏR-RZA^KOHHK 3A** rp. âarpowtJLÎa ce epema **B** XpoHiixaTa Ha Teopni AiwapTOJi **(NW>YVIIRT> III ^Ï-B^AO^AKÏHÏIO H ^R-KÍOCAOKÍIO)**^, & **MIIXAHOHHNEBARRA KPTWHAJI** n a **ÜITONRPATA WA**

1 HiiKa iiiaM iTbpjtenna ânarD^apMocr Ha n-p IO. <Dyiic6ayep or Une ncwi n yHniwrpciiTtT a a »an pasen aTa cnpasKa.

<P»rnitn MOHORPON" CTMO B pa I.I N Men KOHTCKCT, cpB.: ii ¿MitNbi éii^MIÜA^U MÓA^^ HK-BUÍ» it HWIHÍÍUJ« ûm HMiiftaiu* it fíKÍIJJÍfi lìtfiţ jieKSIIJÎIl* rffcMATHYÏCKfcfc H KliTÍHtKftíh H ţtMftiMtfíHHi • Ñ nfBMSAfflCTHAA

II H VT» RFMIVMIITI« HE FKK H EÛMII« (JIBOBCKII npenitc)". OR KA3AHOTO AORYK

C^EABA, ^E BBJ OCNOBA na EAHKOSWRE 4EPRN HA TO3N TCKCTOB OTPSÏBK ne MOIKC AA ce T^SASCE MOTU BU pa HO npenoaojKCHHe 3a BpeMCTO N MÄCTOTO Ha HeroBoro Bî>3HHKsaHe. a npii jmneara HA TO'IHH napa.iean OT RPBHKIR H CAABSHCKII HTTO^HULUI npoH3xoai>T Ha paimeJKaaHara moca o crasa **Heacen.**

EL. BTOPATA BCTABKA ce HaMiipa B CimaKcapa 3a CtSora MeconycHa (I777 *3Ó7* f. 27D-28a. *ÍIo? 4S2* f. 222A-b). HE ce 3aóejiH3&a CMIICJTOBA APIANA MOICAY OCHOBHIÍ* TCKCT (CÖA'Í> HUFCTS R'ÚÍÜKC [BCTABKA] A^'AÎ^Ï KO KTÍ^OT XT « NJIÎHAÍTÏI IIFHUJŢ(TRÎT) II BMI>KHATIIA nacajK, nopain KoeTo Han-BepoHTHo CTasa aywa 3a c^ynafiHo Mexann4Ho KowmwupaHe. BM-bKHariraT TETTCT macit: H « ÏA*^* AOCTOS K^IIPV vi CTUH I AXKII^MO^ K^VHHÍM^* ÍÍ IÍCHOK-HAA Û^T EMIUI'I VÎN.H IIMilh KVy'A *MIK*.'* (blÜ *ţi* H ti pe OVM ^TK Kh CTţtMI'fi MCflt KH* H HCrjîţEftlb Ghl *Kh* r^E-B-

HA«I|JI® ÍKÍ MH KTÍ OYVHÍVHUIÍ* ¡ŢFII RT »AHHOMĂ RPCG Ï CTSIIJÍI YA RKÄ WN^AÍMI ACTRO IAKÏÏKÇ TAÍIKHII' M NFH^WEITIÓIPI M H I-A LITE» OÍIAIIHJFT, K ŢIR ŢI'R* HXIIÍKÍHO- □ M^ÍMHVH A ■ J «Ä. CKOÍ* M UT AALLIA HHYTC- FUH JYSS LÍKÍ AA A^HI EBA«¹ ÍAÍJA M|JÍ HE AWIA BTÍAFTTI TAKO G«AS* ÍA ÍFIF U LIIH •

ticAfliiio .ne I'I üft tieciiA-t, rfnroft\ ilr n t T f * o nj^iVTefH» OfipiTUinufc a HIIO K HAH»! &■/> *wk^-h* VA kvu, H MOAHBUJV it^uvrep' RWNNECRH ¡K^Ttov w HCIT" *(C771367 £* 27d-28a), Mo^e ^a ce npeanojioacn, 4E TEKTHT e saiiMCTBaH OT HH KÍTKHB naTepimeH cbcraB HJIH apyr cöopHiiK cbc CMCCCHO CB^BPVKAHIIE OT Tima na H36OPHHKA OT 107G r„ HO MOHTC n»pcemiH mocera HE MH n03B0jtitxa *m* ¡ueHnnJmuHpam 4>panueHTa.

ELL. HAII-roaaMa no o6CM H Haii-HHTepecHaeTpeTara ecraBKa, PA^NOJIOAIEHAA CnHarccapa 3a CtöoTa cnponycna (f777 *367* f! 77d-78c, *77 o? 482* f. 225c-226a), Ta ce itoaBHaa B KOH Teuer 3a yeta «OBS BaHeTO Ha BemiKitn noer oiea H3paaa Ä'i «f uahb, ¿ynw ceuov nfHKAWVHftiilswoy c-

C TM UM ÍVMULUAFHT K'MTM.

npeKHHT CJIABÍLHCKJI II3T04HltK HA T031I TCKCTOB 0TpÄ31>K CHUXO JACERA He MOMÍC JA óvie to4ho iueHTHí|iiim!paH, no c-wrbpHcaHHe íJiparMeHTiiT cToii JOCTA 6miao flo OTKIC 22 OT NACT A' Ha nwaeHiia OT I|)OH MypaaT rptuKn TCKCT HA XpomjuaTa HA Feopnr AMapTOn[34], 6ei *ra* e HeroB npaic npesoa. 3a Jia oHarneas no-üoöpe 6jin3ocTTa Meamy ctjbpavaHiiero na HHTepecyaamaTa HH BCTABKA n TOEA lía rp-bUKiiJi TCKCT no IMAHHETO na <J>OH MypaaT nt ycnope.AflsaM no-joay, Karo HipasiiTe 6es napanea wapicupaM Et cnao, a no-caoSojHHTe npesoann cbOTBerCTBHH noa'repraBaM

.CTÍ1367, 77d-78c

K A^TOn-BÍHÍH UP KU HU l¡ tfíuf, Ck'A^BíTi W Chinen HíftH- KAKa ÍSf-BH ÍTlHBlû| Jftl Kh (ífÁ HU K- ^ARHCTIK) 3A8JÍ uÜeHKHUH- JKHftölJJA

" BeptuiTHu ce Hii^npnT /liianosH re Ha llana TpHrapiiti HtranKn ^Hoetnuu. [3]* MypaíibT 1859.

K H4' Rf XfT TiW oVeiiRAXÜ'

K'**h I! jVí** N **tri** tic- ttf IffÄ HUÍ KDE' ***Vi*** II ***i fi h*** fiMäHeNfc KW c T-feHIUÍH nATpiÄfjifc ^AJí^fi* H CA vetTHWUH AffUfíW-
TitíP lio K«HcÑ vínPM, Ñ I1ITKC**AívKHT;**|1
ntUíipH ti HÍH- H HA I jKKC hhlULlfñ, H l^«AAIIII¿"l Jl^fMhlíA^' IffVKCk'i'H U
IIPMFAIE NEFSCK-YIC <HAOY KFUNIIO [HHÍHAHK A,
CT -tellimríi -^Afilí CK0NV«UJ\ ¿Kpvrf- VT HAIÁ A^íBffA B^e lîl lífÁ ItUW llAUIf ■

A' 22 (no MypajibT 1859: 569-570) Ett; To xpQvuciv ßip^iov TOQ AXciavSpewi;
TCtiii OL ¿^OtxOÚvTCÍ EßpiLOi év 'lepoua-GcXv]^ ^tj^iü ^CpOjAEVOl TOUÍ KaTootoO^-aí ¿v 'iEpo'jjgXiñ^ ^pio-TCJCvoüí ***Tzáv^at;*** áTcÉxTeivav, xaöi ***xai 77pOír9sv eip^Tai,***
TE T] ¿tXwo[1]^ tíji; 'IepoudaXv]^ ÚTIO TWV ¿Y¿V£TO xas Ta T¡f«a íúXa ***auv*** Típ TiaTp:ápxT(] etc ÜEpa-íáa
Me Ta ***yoüv*** **TO** irotvjuat 'HpáitXEto^ Toü TO ji-éyot n«
t¿íio6aúp.a(TTOv vlhoí ica'i tov [íev **-G-IPTÁP^TIY E'JPE TFIXETJT^ÍRA^TOT,** ***ik*** **3¿** Ttpitüt Su ***Xa*** ávaXaJ3¿íV. (Ju<; ttpY]Tat, eÍÍ 'IepouíraX-íjp. ¿TTffvr^Ev- nptptytHiH ***wţ-M'*** IA;KÎ xf mut
»VÜMKLIltl't- CVftiOli Killt [£] H A^fKI ftţiM'llK" Kfc if-fcTfrKÎW Uf ftoy MlWuiA* C Atc lili Toro R-h KATR'Ü CVAffciKATH JiCTlili-
IL FH WE BAHFCIM L^B WKW AB «TE OHH aiţ ***k*** neu«' fi\h:n u,fr KA TRO«TO oyEöü'm EKpLH ¡KH&SgiCK KVi lif HU-ßo ***iLlit*** O^EÖ
nonfccHiiifc hw KATRB, ¿PKE ut WEHA-STH
H- Mi IIC^HA Ah<TI1 IJ. ptv- H (Ei'O Ht JfflT T"k WfiHAtîTH * KAT C HkÎTi KAT£0lî' lip HM JE #tE R'h 'itpA HU'I), MitiE li ***Vţţk*** l'l Kl AfM'W MKCI liXb Kphiiö|||t (MAAO ***mtt-*** np* Ahnt tty ***KÜ*** fi , \ ® i i I A "
R-hnjliaiAiMH I^KO lif (OV AH H Afabili WKftiMJIA Fii II. (»Kl I ■
TW* I Iii HA U, fh AîţTh tHf'linCKSli- XÄ ***V*** UI K HH *
YTO e «yrflAiw BAM& AA CLTRO(HO-
Ol IM n^CCHUJi ÎM8 i.YEHTH iBfÜ" H
t'ATHî^l II IIA CHtli MiCTfi,\iiTlf-
u fk rtii k'ATKkF KOti (TIE R'ACX«T* « CfcTKOfHTH'
XfT 'IM« IAK0 RH A'kll JA «. X^fllie ÎE4U nOAOyYHTH" OytTAHMUJd Ci'h> Mi WO ChlfllBW MOCTMTH ^ Uf HjlÄKMIi- CIA HM ÎVGfl XA'tî **R**'hVHMM C O (KlfltOH HfAH * W hfipi MHui KNHrbl iVHT&nHCHbl' HC Mhä o^&i t TM ii K roMoCHti ou ***h*** OyUKiiiiAfuTt OEt,Af1>î«MiJi* cTw Efi MCA» R tYHHHlliA.
OL OE TTpoÂcy^OE^'et isscoi 'Iouäaioi o!
TOUi ^ÜTTWCVOLK; ¿V£XGVT£Î, ({?oßT]8£VT£i
xat a Xaßovw; itpoţ UTtavxrjv e£/) X0ov Toü ^aaiÂcciiţ xsti jjlet:« SAXOU TOÜTOV Elţ pnov iipa^fraiYTEi* Tjp&rnqo'E TO'JTOI»; o ßat^e'ji; TCOBEV xai Ttv£ţ £i(ji- oi 5c* «SoüXot T/js ßaut^eiai;. <jo'j 7T£vv]T£î; 'Eßpaloi oi >taTotxotîvTEţ
Ispouja^T^ji.» ¿Tţexptva'^T&, *0 (UJAWÎEV jAT} ¿Îtxvţaai atJTOui, ^Y] yvoyi TJC TiXÖüJV siţ IcpOfTOÂ'JJJL!* jJ-OXl^ eÜpEV ¿Xiyowţ upe<7i xai iTTTf]X«Î0tţ itp'JTCTOjJLeVOiJi;.
*0 Se ßaa-iXcu;; auTOuţ e
ŢEn Storno ^a ce o^aKBa, **HC** HenocpeACTBeH **JISTOHHHK** na acrasKata e e^im **OT ABATA** CjiaBHHCKii rrpeso^a Ha XponiiKaTa na Teoprn Awapron **-**

CTapo&barapcKiiaT[1]' **OT** X **B. IIJIII LOMIHOCAABIIIICKTIÄT OT TPETATA** 4erai,pT **HA** XIV **B**/[c]. ^**OKOAKOTO** oßane **MOIKE AA CE CI>AH**
[e] Cnopo&eTt OTHOCHO AIPUNJUIMTS HA TOSH npesoji Kaio frbnrapcKiT NUR pycKW npofrbn>K3BaT DENE BCK K IlOilOBHHa. MaKsp CTaHOBitlUeiO ha E- MctpHU 3a iUTOMHOCitaßSHfKH itpoHDcoÄ Ha upeüofla aa ce ItOflfllpA? H nuec **OT HJ1KOH** pycKH ynehH. flpyrn (tVbjirapcKu. ^eiiiKu n HeMcKtt) HiciienoBaTenn narticBaT floKasaieacrBa 33 BpMKSTa My c BbJtrapHJi npea X ***Ben.*** CpB. UcTpWH 1920: VI-VII; Scholz 1972r **C**TShKOH 1990; 74-88;
CtaHUoa 2003: 380-339; MaTHWKKO, lUtiofleaa 2006; rfee&2007: 569-578. [M] Weingart 1923:261; Schob 1972:9
\no H^naHiiero Ha **B.** HcTpnH. **B** paHHiia npesoa Ha XponnnaTa BbnpocHiiHT nacaai JinncBa, **MAKAP CTCESHHTE** My **TEKCROAE (^ACTH 21** H **23** OT **PA^SEJI A) JA HAVNIPAT CPABHHREJIHO TOHHO** OTpaaceHiie a **C**.n a **BH H CKSTÜ BEPCHU**[27]**.** CaMiisr Mcrpiin **ORÖEAH** jßa, He npeBOjbT ce ocHoaaaa **«E** Ha peaaKunaTa **B** ii3aaaeHHH **OT** Mypa.Tr ptKomic, a Ha Tain **B C^IIH** BaTiiKaHCKH **KOACKC^.**
AHa-ioniHHO e nojiOyKCHiieTO n **B** KbCHm k**»K H** o c.ias s **H** c **KI I** npeBoa. **B** Hafi-CTapna HcroB npennc **OT 1386 N (I~HM, *CuHod. 148),* MAAAEH OT N. HOBHUKK**[1]*, cttuo rtpi icitc **R&AT CSMO NACTH 21 H 23, HO HC H 22. ETÜ** napa-ienjiTe
:Flpesoj X aeic PFE, ***M#A WO*** (no H**CTPHH** 1920:435)
«AU«V ^T^y HACTMiii IOV, fKHftOTftiyHflf AfiKO YTItAr»
s^tMb **H KH** Hf**^MJ**'/i rijuitiie H l'btik H'fi/.ABUfht t fAA0(THW Mlioro» H MHfCMB £ KoHtTTHNt,
Ifk K'AjffcfATIIK C, IAH« TAHHOV
HHKOTOfOHJ Ufl^AfOCTS Cl IT.Ik iKOHVAEb- lAlrt GC **EL AHHH** •S- Bi«> TBA^b n'BOjtHBb, *'%'* AHK IWKOH HAff-

rptuicji TeKcr (no MypajibT **1859: 569-570)**

(2!) ...Ta ^wöTtoisc
loü 7Mtva-iitrou **aTiLpoü**
iva^aßwv xat
VLCM. TaÜT* u-^wiiati; ¡«Ti
(JIRIATPE^EV H K.n. (22)
Et^ to ^povixov ßißXiov ... TICpl **TOUTOU**, (23) 'O **5E SSAAIXSU^ ITATQAIAIRAC** TTÖ **K**.n, fJLUCFTOtYjv TIV«
Oetijpwtv ¿x 7rXir]p<i>[j.nTi)i 6EOÜ iJUVEip^oiiTat.
FIpeBOJi XIV seic **TUM,** *Cuttod, 148* (no **HOBHUKHH** 1881,f 299**T)**
H iKHBPTRQf H AI& AfÜKA Kb^hMb, Bb VejfAMb Bb'<Bj>M|Jh> CE CbGAhJAtHh, WEffeTh T\ 1(0 fSfillli ibUiTfCMH»* fib HKM3it tHIA Bb^HfCb H Kb **EH^AHTYM** AU Iii wniVi Tiikh. Hb ctAMOie A'fcTfl CK MHM'OW flAA"iTHW n unyouK Bb li jHrpAAt bm^ath «• TAH HC HHK«K BHA tltltlt Bh> <fMK thKfhriJIIKK- lAKC.I» IAV Kk Arilin Uli (Tb 6h Bb« ChgMtlflt ibTBifHBb

-Cjie^OBaTe-iHO Henocpe**^CTBENUHT II3TOHHIIK** u aa **TA3N** BCTastta ocrasa HemaceH. CaMa no ceöe **CH** noasaia Ha **TO3H** $pa™**EHT** e Tpyano **OGHCHHMB.** Eirna **OT**

---

1 ¿TUTţfjiTav Tijv ¿ß&Dijiiüa ^ii'rcueiv u7ţEp **TOÜ PXÜU TTIPD^ICREIIIŢ- EÜII ¿¿E** -Ept TöuTöy.
2 McrpiiH 1920: V,
[w] HtiunUüiiii 1878-80 n 1881. TeiücriT Ma iia^a^uetu ***e*** aocn.neH □ HMtepHet Ha a^pec: http^/froiitisLcsdiary. liwjDiimal.i:om/]8J06.hlml?thn:ad=l2l0

BII3MOA;HOCTTITE e, ^e TOJI e iipncbCTBa;] B OUH OT asaTa npeso^a HA XpoHiiKSTa, HO no neacHii npiiHiiHii iie e lanaieH B H3CJieaBaHiiTeaocera npenncn. ApyraTa npe^noaara naca^f, 6an3tKao HacT22 B iiMawiero na Mypa.IT, aa e 6na npeseaen в paMKHTe Ha /ipyro ctHHHeHHe. NO-MAAWO aepoaTHO e, BCTaBKaTa aa Bii3xo)Kaa npnKü KT,M RPTUKII IJ3TOHHJIK, jamcm) B jiaaTa ptKonnca, KOHTO B ctatpucaT. HAMS caean OT ANPEHTHO no.TisaHe «a Bäi3aHTiifiCKn opHnmam Tana OKOHHareaHono HiaCHnaane Ha npoH3xoaa H Ha Ta3u iiHTepnoaauna ocTaBa 3a &bAemHTe H3caeiioBaTeaH Ha peueniuiaTa Ha BiiiaHTHHCKaTa iicTopuMecKa anTepaT>pa B CAABAHCKIIA CBST.

B peiyjrrar OT HANPAAEHIIA onirr aa HFLEHTIIIJSIIIAHIIA na PA3RJIEAAHIITE Tpii BCTaBKu Bii3HiiKHaxa nOBene Bi»npocii, OTKOamOTO eüH03HaiHii OTTOBOpn. EescnopHO e o6aie, ne nosBaTa Ha Teiii 0TKi.cn, npimaiineKauxH KT>m paian^Hii uiaHpoae HS cpeaHOBeKOBHaTa amepaTypa, CBIUETETCTSA 3a eana aocTa oorara no CI.JBPYIAHNE GnönnoTeKa na CKPUNIOPNA. H KOHTO caynanHO hjih CT)3HaTejjHO ca HanpaseHii HHTepno.nauniiTe.

l|"TH|taHa .iHTepaTi pa
TpaHCTpeM 1953 = fpaHrrpcM, E. OmrcaHiic pyccKHx 11 c.naBüHCkux ncpraMCHHhJx pyKormceH. JIСННН- rpaa 1953.
£011. nC XV в. - ^onCLiHCHiiH к „npcaBapirrcji&HOMy en »cuy cna»IHO-pyccKii\ pyKOnHCHbix KHHT XV s., XPANATIIHXCFI B CCCPU. MOCKES 1993.
MB^HOB 1983 = MBQHOB, B. HcTopii'iccKau rpa M MOT I I KI pycctforo MILI KA. MocKBa. 1983.
KcTpiiH 1920 = UcrpiiH, B. Kuirrir spcMCHHbLC si oópaübTC ["eopniH Mtuixa. XpomiKa reoprim
AMüprouia в apCBHCM c.naBiiHO-pyccKOM ncpcsoac. T. I. üciporpiU 1920.
KapafriHOB l910 = Kapa6nHOB, H. Floema* rpnojib HСТОРННССКМІІ oGsop cc tuiaHa, coa-asa, pcsaKwm H cjiaBflHCKiix ncpcBOjDB. CaHin-riCTCpDypr 1910.
Karajior íloroaHH 1992 = PyicomicHiiic KHiini coSpannii M. n. noro.nn Ha. Bun. 2. CamvT-IlcTepGypr 1992.
MARBCCHKO, lUerojiesa 2006 = MarBCCHKO. B.. lUenoaieBa. Jl, Kuiiru apeMCHHbíe n oopa JHbic Icoprus Mowaxa. T. 1, MocKBa 2006,
Mypa/ttvr 1859 = XpOHOrpatJ) Fcoprn* A «aproan. FpCHCCKttíi noajiHHKHK, tiptirtm>BaeHHbiÍT k hímhuio 3 r^HjH MypajikTOM CaHKT-IlcTcpóypr 1859
HOBHMMH 1999 = HOBIIKOBII. O. PyiconuCHtie кіііітvі Ctipsoea «OHacrupa. - B: ORTTM.1 no HCTO<I- HIIKOBMCHHIO. ApcBHcpyccnan LOJH^ÍHOCTB: apxcojpa^JiH, NAJICORPA4>NTÍ> KQAHxaaoniH. CaHKT- ricTepBypr 1999
HOBHUKHÍÍ 1878-80 N 1881 = JIСТОВНІТК coupauiCH OT PA3JIMHUX .ICTONIÍCCIÍ VKZ I I ÍIOECASTCJICH iii6pan ii coeraejiCH OT Tcopriiíi rp&imaa HKOKQ. HAÍ. n. HOBHUKHÜ. Bbin. l-2. Camn:-riere póypr 1878-80; Btiri. 3. CaHKT-ncier6ypr 1881 (= TFJJI. 06UICCTB;I JIJOÍHITCJICH APCBHCIÍ HHCIIMCHHOCTM 26, 56, FI9), riccB 2IHJ7 = PlecB, ,ít K sonpocy o paHHii\ cnaBHHCKJtü nepcBoaoB (H□ khiich tix Ha,a ciaBHHCKUM ncpcBO^OM HyucHCKoii BoiiHbi liücntjja O.IÍIBHH). - B: ilpooncMii Ha KirpHJio-McTcuiieBOTO .aeao h na SbjjrapCKaTa Kyjnypa npc:i 1X-X B. Knpii^o-McroiaiiCHCKii CTyamt 17). CO^IIJÍ 2007, 569-578. rioriOB 1978 = 11 otros, T. HoBOOTtíputocacacHítc ¿a npcBOfla^CCKAARIÍHOCT Ha fojtrapcícii KMMMÜOBHMUH OT Caerá ropa npc3 nipaaia nojiosiiHa Ha XIV в. - EvnrapcKii c3HK, 28/5, 1978,404*407. NC XI-XIV BB. = I IpcjBapiiTo.ibHbiii CHHCOK c.naBjmo-pyccKiix pyHoniiccií Xl-XIV BB.. xpaHHiuuxcH в CCCP. -B: Apxcorpa^iccKJfíi cíkcto,IHHIÍ 3a 1965 r. Mocssa 1966,

Ccprces (noa nctar) = Ccprcce, A. OnncaHuc aiaeíiHCKHX GywarfíHitix pyKonnccií EAH XIV bck3. CaHKT-riCTCp6ypr (no^ ncnaT}
CpcnHCBCKiiil 1 = Cpc3HCBCKiiíl, 11. Marcpiiaviu OHJI ciiosapu ^pcBHC-pyccKoro MJbiKa no niicbMeHHbEM na.MitTHitKaM. T. I. CawKT'llcTcp6ypr 1893 (Pcnp. 1989).
Cpc jHCBCKiiíí, noKposCKHif 1910 ~ CpeaHCBCkttif, B., riOKpOBCKiiü. tD. Oniicamic PyieomiCHOrti oracjia BH6JIHOTCKH IIMH, AicímeMii« «ayK. T. 1. CaHKTjlercpSypr 1910,
CTaHíajB 199(1 = CTaHBOB, P, C-iaBHHCKLiü ncpcBOJi XpoHiikH feopniii AMapro.ia B ii uaHini B. M. KcTpuna. - Palacob alga rica, 18/1, 1990, 74-88,
CTaHKOB 2003 = CTaHKOB. P. HJ Ha&nfuCHiiii nía JICKCIIKOIÍ apesHCÍÍuicro caaBUHCKOro ncpOBOzia XpoHiiKd TcoprHJi AMapmoaa. - B: SI avia Orihodoxa. EIHK H Kyjnypa, C6opHiiK H HCCT na npq(|). AI|>N Pyw*HA rtaujioaa- CO^HÜ 2003, 380-389.
Taccaa 2005 ~ Taccsa, JI. Binpocn OKO.IO ilOitflJiHíamifira Ha rperim M>3KHOtJiaBfiHCtíH npcBOfl «a TpiioamiTC CHHAIÍCAPH OT XIV BCK. - B: XXXI Hay^Ha KOH^cpCHmija Ha XXXVII MtryHapoacn ccMimap ja MaKeüOHCKíi ja3HK, amcparypa >i Kyjrrypa (Oxpna, 16-17 asiycr 2004 r.). Csonjc 2005. 203-215,
Taceaa 2006 = TactBa, Jl. AHt>HitMHbiií cepScmitl nepeBOAiiiK XIV Beica n ero cospu MIÍHH 11 h ¡ i (JLCKCIIKARUHAS 11 H OBSTI i BHOCTH KSK NPNJHAI; 11 IB ujiyaji h HOFO CTH^JI). - In: Itcr philologicum. Fcstschrift ftir Hclmut Kcipcrt *ziim* 65. Gcburtsta^ (= Dic Wdt der Slavcn, Sammclbandc/C6opRHKH 28). Míinclicn 2006, 209-221.
Taecsa 2010 = Taccsa, JI, Tpiioamrrc cjiMäitciipH b cpcjHüBCKOBHaTa cn;iönfith;i KHitvtihiinii. TcKcrojioniHHo iracjiGaBanc. Ha lanxccBirn npceoa, CjioBcyKajaTejut (= Monumcnta (inguac slavicac dialecti veteris LIV). Frei bürg i. Br. 2010,
XpnCTOBl, 3arpc6uw. EHHH, illBüpu 2009 '- CjiaejlHCKH pisKüniiCii OT SwapCfcn npüimca B PYCKSTA HÜuiioKQ.Ina ÜHOJIHOTICICÜ - COHUT neTepöypr. ObCTaBUTe;in G. XpiicToaa, ß. 3arpc6iiH, H EHHH, E. III CM pu C'OTJNIH 2009.
XpiicroBa, Kapaaaioaa, Byrosa 1996 = Xpiicroßa. 6„ KapaasKOBa. fl,, Byrosa, H, Onnc HaoiaasHCKUTc ptKormcu B Coline terra HapoaHa Sn&nioTCKa, T. 5. CoIJJII« 1996.
Coxe IK53 = Coxc, Henricus. 0 Catalogi codi cum manuscriptorum hibliothecae Bodlcianae. Pars Prima. Rccensioncm codi cum graecorum coniincns. Oxonii ! 853.
Ehrhard I895 - Ehrhard, A. Niccphorus Callisd. - In: Kirchcnlcxicon (Welver und Welte's). Bd. 9. Frei bürg im Breisgau 1895 (Rcpr. 1955).
Knimbacher I&97 = Krumbachcr, K. Nikcphoros Kai Iis tos Xanthopulos. - In; Geschichte der byzantinischcn Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischcn Rciches (527-1452). Münchcn 1897.
Miklosieh 1862-1865 = Miklosich. F. Lcxicon palaeoslovcnico-gracco-latinum. Wien 1862-1865. (Rcpr. 1963).
Scholz 1972 = Scholz, Fr. Einleitung. - In: Die Chronik des Georg ios Hamartolos in Altslavischer Übersetzung. Nachdruck von Band 1 (1920) der Ausgabe von V. M. Istrin mit Einleitung und bibliographischen Hinweisen von Fr. Scholz. Münchcn 1972.
SJS Ii / III = Slovnik jazyka staroslov£nskcho. T, 2, K-0, Praha 1973; T, 3.11-f, Praha 1982, Svidea lexicon 1935 = Svidca lcxicon. Edidit Ada Adler. Pars IV. Il-T. Lipisiac 1935. Taseva 2002 = Tascrva, L, Die Synaxaricn zum Triodion und Pcntekostarion in südslavischen Übersetzungen des 14. Jahrhunderts. - Zeitschrift für slavische Philologie, 61/1, 2002, 25-40. Weingan 1923 - Weingart. M. Byzantiske kroniky v literatufe cirkevnSslovanske. II. Kronika mnicha Georgia

Hamartola Spisy Filosofskc Fakulty Univcrity Komenskeho v Bratislava 4). Bratislava 1923,
[la-jvciSoTLO'Aoi-KepapE'ji, A, Nixi^opot; KaXXtiTKx; SftvdÖTtouXo(. - Byzantinische Zeitschrift, 11, 1902,39-40

.Cătălina VELCULESCU

tVRMCUWM VtTAE (n, Bre/uEeanu, 20,12.1941, Bucureşti)
E-MAIL: - ca ta li n a vcleu Icscti fr y a hoo.c o m

STUDII:
1960 - 1965: Facullalea dc Limba şi Literatura Română, Universitatea Bucureşti
1982: Teza de doctorat, sub conducerea Prof. univ. dr. Ion C Ch iii mi a: ***Cărţi populare şi cultură românească,*** susţinută la Institutul de Istorie şi Teorie Literarii al Academiei Române; 1995 - 20011: Institutul Teologic Roinatto-Calolic

ARII DE SPECIALIZARE:

Literatură română; cultură medievală comparată, teoria literaturii medievale

CURSURI UNIVERSITARE:
1995 - 2004: Institui«] Teologic Rouiaiio-Caiolic (din februarie 1998 - conferenţiar universitar)
1996 - 2003: Universitatea dc Arte
1999 - 2004: Universitatea Bucureşti, Facu[taica de Limba şi Literatura Romani) - cursuri dc îiiaslerat
2000 - 21)06: Universitatea Bucurcşti, CESI (Centrul de Excelenţă pentru Studiul Imaginii) - cursuri dc maştera | Dîn 2003: Universitatea dc Arhitecturi - cursuri dc inaslerat
Din 2004: Catedra de Litere - lnsii lutul Teologic Adventist Ccmica
Dîn 20O8; Universitatea Bucureşti, Facnltatca de Istorie - euisuri dc maslerat
199H - 2006: conlercnļiar universitar Dîn 2006: profesor universitar

EXPERIENŢĂ DE CERCETARE;
1965 - 1998: Ccrcciâtcr ştiinţific, ajuns ir Institutul dc Istoric şi Teorie Literari al Acadcmtci Române prin repartiţie guvernamentala, ttM fiind că a finalizai studiile cu media IU (zece) şi diplomă de merit.
Dîn I99R: CcreelÎLlor ştiinţifie principal I
1998 - 2004: Conduciitorul colcctivului dc literaturii româna veche. Institutul de istorie şt Teorie Literarii „G. CSlmescu" al Academiei Române
1999 - 2007: lnsti lutul dc îsloric şi Teorie Literara „G. Cfllincscu" al Academici Române, jumătate dc iionna, nu pentru DGLR, ci mimai pentru proiectc din domeniul literalurii române vcehi.
Dîn 1999: Slomtii ¡mreajă iu învăţământul superior
2002 - 21)06: Iniţiatorul şi coordonatorul seriei ***Texte uitate - Texte regăsite.***
20W5-20W6: Coordonatorul (titularul) Granitului Academiei Române nr. 4: ***Seriptorii fi tipografii in Ţara Românească.***
2006 2007: participam la un proiect CNCSiS: ***Enciclopedia literaturii romane vechi.***
Din 20O5 - prezent: Coordonatoml unui proicct de cercetare, In colaborare cu Asocia (ia VESTI G1A (Austria).

PROBLEME CERCETATE:
Simbolism medieval, simbolism animalier ***(Physiologns***\ cosmografii, ***Pmloage,*** câr[i populare, istoriografie, hagiografii (mai ales ***Sa toii*** din capodopere bizantine din secolele VI şi X), documente şi manuscrise literare din secolul al XlX-lea. liste dc prenumcrnnţL reiaţii culturii orală - cultură scrisă - imagini din aria plastica.

ALTE ACTIVITĂŢI PROFESIONALE:
Cursuri Iu Cenirul dc pcrfccţionarc aI Ministerului Cullurii (1992-1993);
Profesor invitai ia Universitatea Chişinău. Moldova (1992);

Membru in comisii de doctorale;
Conducător de ie/e dc licen^ şi de inaslctal (din 1998);
Sccretar, apoi membru al Coroilelului dc redacţie a! revisielor:
„Synthcsis" (1982 - 2007);
„Acta Musci Porolissctisis" (din 2004);
Cooperări în cercetare: Institutul dc Istorie şt Teorie Li icniră „G. Călincscu" al Academiei Române: Asociaţia VESTIGLA (Austria);
MEMBRU AL URMĂTOARELOR SOCIETĂŢI:
1977: I iu erna i iona Ic Arbeil steine inse li a fi für Forschung /um romani sebe a Volksbuch (Sal/burg): 1994: Colegiu! Noua Europă iBucureşlil:
1997: SIEDS t Soci ele internationale des eludes dc dix-h nil ¡cine siécle) - Scc|ia România: 2003: Clubut bursierilor ***KAAD;***
2008; Ccnlnit dc Studii Medievale **al** Universităţii din Bucureşti.

PREMII:

1991, Prent i til Academiei Române pentru participanţii la reeditarea Bibliei fui Şerbatl Cantacuzino, J68X (Bucureşti, I9HX)

SPECIALIZĂRI ÎN CENTRE UNIVERSITARE SI DE CERCETARE DIN STRĂINĂTATE:
1994 Octombrie - Noiembrie, ***DAAD,*** Universitatea din Bochum:
1994 - 1995, ***NEC (Colegiul Noua Europă - Bucureşti),*** inclusiv Ire i luni la Uni verşi laica din MünstcT/WcslIalia;
1997 Septembrie, ***Centre ü'Études Super leu res de Ch-itisation Medievale,*** Foilieis/Ftanja;
1998 - 1999. ***Johann Weber Stiftung*** (Graz, Ausma);
2000.11.IS - 200l.0J.1fl ***KAAD,*** Univtrrsilatea Münster - ..Seminar für niillcllateinische Philologie": 2003,115,07 - 21103,05,09 ***DAAD.*** Universitatea Miinsier- ..Seminar fur Bysanlinislik";
2004.01,07 - 2004.30,09 ***Land Steiermark,*** Univcrsilalsi Graz - Institui fur Liturgie **Wissenschaft,** Hymnologie und Christliche Kunst:
1995 - 2WM inv itaţie anuali pentru documenlare ia Iustinii für Lilur^iewissenscfiaft, Hymnologie und Christliche Kunst. Graz.;

Din 21)115, colaborare cu VESTÎG1A. Manuscript Rcscancli Ceuire - Universitatea din

Graz, PARTICIPĂRI LA CONFERINŢE, SIMPOZIOANE. SEMINARII ETC.

NAŢIONALE; Din 1970, în inedit câte dou£ pe an.

PARTICIPĂRI LACONFERINŢE, SIMPOZIOANE,SEMINARII INTERNAŢIONALE:

1974: [nlL'rnaliimitl **CIMJJIVSS UF SUULH-KAST EUROPEAN SIUIML'V BUEURCŞLI; 1976:** Rom ¡in i an Jugtislai Sympositim. Bucuroşii: **1980:** Calloquy of the Fulk-Buukü. Vicna (prin posti):
1981: [nkTiiaîhmal Cunares* i>rtht Hi*ttiry of Scienec, Bucureşti;
1981: International Colltiquy of ihe Folk Storics, Bucureşti (Institute of the German Culture): 1982: Romanian Bufarían CuHuquv, Bucureşti: 1987: Rom an iun - R ussian Symposium, Bucureşti (Institutul de Istorie şi Teorie Literara „G, Călincscu" al Academiei Române):
1991; International Colloquy Romiinítc-rouroanilé. Sorbonna. Paris:
1991: in turnai i onal Coogress orErtinolügy and Anthropdogy, Sighctul Mannajici;
1992: International Coogress of the **R**h man ian - German Relationshíps. Bucu neţii (Institutul de Jsiorie şi Teorie Literara ,.G- Călincscu" al Academici Române): 1993: Colli «|uy of Germanişti, Bonn;

1994: International Symposium of the Bibi mpIitle Values, Chişinău: 1994: International Congress of thc Romanian Philofogîsts, Chişinău: 1994: Cunares* of Ethno^raphy and Folklore, Viena:
1994: International Colloquy organ i/cd hy llie Association of Românimi Studie«, Bochum:
1995: [n te matin naJ Symposium „Nicolue MiJcscu", Chişinău:
1995: Symposium nrgani*ed hy Museum of the Roma nía n Pesant and ihe Centre of Research of the European Mental i ty (Romanian Folk religiiisity). Bucureşti:
1996: In terna lio nal Symposium organi/cd hy the Aeademy of Sciences of Bulgaria (AV. ***John afRita).*** Sofía: 1997: International Colloquy organized hy UNESCO ¡ Mñnastirca Neamţ -500 de ani), laşi; 1997: En le mal in nal Symposium nrganizcd h y the Institute of Philnsnphy. Chişinâu: 1997; Ecu mc nient Meeting. Graz:
1997: Seminar organ i/.cd by ***Ce titre d'Etudes supérieures de civilizat fan médiévale***. Poil i ers:
1997: Semi aar or (ţanijecd Curric ulu m Resourcit Cun ter of Ibe Ce oír al European University, Budapest
College;
1998: Cnngrew of the Folk Er*äbJforscbun|», Göllmgeti:
199«: Indiv idual Conference at the Llniversïty of Graz,, Department ofTheology, Graz;
1998: Sy nipos iu m of Slavist*, organizedby thc Acadciny o T Sciences of Güll ingen. Köln (comunicare prin poştă):
1999: International Congress of South-East European Studie«. Bucureşti (cu Ileana Stăiiculescu):
2001: T" SIEF Conference de Société Internationale <T Et lin oloaie et de Folklore. Budapesta:
2001; 13[th] Congress of the Interna tio nul Society for Fulk Narrative Research Melbourne. Australia (cu Ileana
Stăneukscu) (rezumat prin poştă: publicat pe inlemel):
2001 : Individual Conference at tbe Umverrity of Leiprig (Institui fiir Kircltcngcschichtc, Abteilung Christliclic Archäologie und Kirchliche Kunst). Leipzig (cu Ileana Stâncii lesen); 2003: international Conference ofStavists, Sofia:
2003; Individual Conference at »he University of Halle. Department ofTticology, Hälfe,
2003: Meeting uf tlte ***KAAD -*** Stipendiaten. Cltij Napoca:
2003: In te matin nal Symposium ,.l)i mit rie Can tem ir". Academia de Şliinţe ít Rcpublicii Moldova. Chişinău;
2004: Symposium der Akademie der Wissenschaften, Güttingen:
2004: Internaţi n nal Symposium „La Mnrt en Orient", Craiova;
2005: I nie mal in nal Conference ofSlavists, Sofia:
2005: Summer University. Graz;
2006: Internationa] Symposium „Ţara Haţegului" (cu Ileana Sul ne ule seu). Bucureşti, lu si ii m ui de Cultură liai ian;
2007 ş. u.: Ves ligia Research Center, Universitatea Graz:
2008; Colloque International „Espaces et mondes au Moyen **Arc" (17-18** octobre 2008, Bucarest), Centrul de Slttdii Medievale al Universităţii Bucureşti (cu Ileana Stăiiculescu);
2009: Colocviile B râi Io iu. Ins ti tulul de Etnografie şi Folclor. Academia Română, Bucureşti (cu Ileana Siănculcseu): 101(1; XIV™' Congrès international d'études sur les Danses macabres cl l'art macabre en général. Sibiu (cu Ileana Stâne ule seu):
2010; Colocviul „Matérialités et immatérialité de l'élise au Moyen Age", 22-2? octobre 2(11(1, Bucurcşli (eu Ileana Stăncidescu);
2010: Simpozionul ştiinţific international - Teste liturgice româneşti. Arh i erat icun ui Mitropolitului Ştefan.
organ i/al de Patriarhia Roniânâ: Biblioteca ***Sfimndui Sinai:*** VEST JGIA Manuscript Research Centre (Universitatea Graz, Austria).

LISTA DE LUCRĂRI

TEZA DE DOCTORAT

Cătălina Vclculcscu. ***Cărţi populare şt cultură românească,*** Bucureşti, 1984.
Cătălina Vclculcscu, ***Volksbücher urni rumänische Kultur*** (Rcsume der Dissertation).
„Berichte" (Sd/bur£). ***rit.*** 6, 1983, pp. 259-275,

CĂRŢI Şl CAPITOLE ÎN CĂRŢI

Cătălinii Velen le seu. ***Intre scriere şi oralitate.*** Bucureşti, 1988,
Paul Cornea, Elena Piru. Roxana Butnarii, Petre Coslincscu. Cătălina Vel cu Ies cu (cd,). ***Documente şi manuscrise literare,*** vol. 1. Bucureşti, 1%7.
Paul Conica. Elena Piru. Roxana Butnani, Pclrc Cosiincscu. Cătălina Vclculcscu (cd,). ***Documente ţi manuscrise hieran***voi, H, Bucureşti. 1969.
M. Moraru, Cătălina Vclculcscu, ***Bibliografia analitică a literaturii române vechi. Cărţi populare*** (partea IX Bucurcşli, 1976.
M. Moram. Cătălina Vclculcscu. ***Bibliografia analitică a literaturii române vechi. Cărţi populare*** (partea II), Bucureşti. 1978.
1. C. Chili mia. S. Torna, Liliana Bote/, Virgil Cindca, Gh, Ccauşcscu. Nedrei Mamut. M. Moraru. Cătălina Vclculcscu. ***Crestomaţie de literatură veche***, vol. I. Cluj-Napoca, 1984
1. C, Chl|imia, S. Torna, Liliana Boicz, Virgil Cândea, Gh, Ccauşcscu. Ncdrcl Mamul. M, Moraru, Cătălina Vclculcscu. ***Crestomaţie de literatură webe.*** vol. 11, Cluj-Napoca. 1989. Ediţ in colcctivii a ***Bibliei de la Bucureşti - 168X,*** Bucme$ii, 1988,
Atthe Gates ofTsarigradStands tbeSon af an Tjnperor. in volumul colectiv ***ByzantineManuscripts in Bucharest's Coüectiorts*** fcoord , Ileana Slănculescu), Ed. Inslilutul Cultural Roman. Bucurcţli, 2009, pp. 97-109.

SERIE INIŢIATĂ COORDONATĂ DE CĂTĂLINA VELCULESCU

Silvia Marin. Catalina Vclculcscu, Adriana Miiu. Manuela Anton, Ileana Stâneulcsctt, Andrei Ncstorescu, ***Texte uitate. Texte regăsite*** (Cuvânt înainte; Cătălina Vclculcscu), vol. I, Bucure şl i. 2002.
Silvia Marin. Cătălina Vclculcscu, Adriana Milu. Ileana Stănculcscu. Manuela Anton, Andrei Ncstorcscu. ***Texte uitate, Texte rtgăxite.*** voi, II, Bucureşti, 2(X>3.
Pavel Balmuş. Cătălina Velen lesen. Ileana Slăn cui eseu. Manuela Anlon. Andrei Ncstorcscu. ***Texte uilale. Texte regăsite,*** voi. UI. Bucurcşli: 2604,
Pavel Balmuş. Cătălina Vclculcscu. Ileana Slănculcscu. Manuela Anlon. Andrei Ncstorcscu. ***Texte uitate. Texte regăsita,*** vol. IV, Bucurcşli. 2005,
O vidi u Olar, Ileana Stănculcscu. Pavel Balmuş. Cătălina Vclculcscu şi Lac ia Toadcr, Andrei Ncslomscu, Texte *uitate, Texte Kgâsite.* vol. V, Bucurcşli, 2006.

MONOGRAFII

Cătălina Vclculcscu. V, Guriiianu (cd,). ***Povestea ţărilor Asiei, Cosmografie românească veche*** (Monografie şi cdi(ic), Ed, Vesdil a. Bucurcşti, 1997.
Cătălina Vclculcscu, V Guruiant) Ced.), ***Fiziahg. Bestiar{***Cu un excurs de Manuela Anton) (Monografic şi cdi(ie). Ed. Cavatlioti, Bucunfţti, 2001
Cătălina Vclculcscu. ***Nebun! intru Iiris tos*** (Monografic şi edil ie). Ed. Paideia. Bucurcşli. 2008. Cătălina Vclculcscu (cocrd. din partea VEST1G1A. Manuscript Rcscarcb Centre. Graz, Austria), Zamfira Mihail. Ileana Stă neu le seu. O vidi u Olar, pref. Erich Renhart. ***Manuscris trilingv. Preliminarii lo o editare***, Ed. Paideia. Bucurcşli. 2010

.SUPORTURI **DR** CURS

Literat usa paf apt istă (Suport dc Clirs), Institutul Teologic Romano-Calolic, Bucureşti, 2002. ***Patrolagie,*** I. II (Suport de curs), Institutul Teologie Rouiano-Calolic. Bucureşti. 2003. ***Introducere in teitria literaturii,*** (Suport de curs). institutul Teologic Roniano-Catolic, Bucuroşii. 2004, ***Literatură rămână „rec/te"*** (Suport de curs), Institutul Teologic Romauo-Calolic. Bucureşti, 2004.

ARTICOLE / STUDII

„Bibliogr<ilîe". iu „Revista de istorie şi teorie literară", XV. 1966, nr, I. pp, 201-210,
„Ubicini şi traduccrea francei a unei compilaţii de cronici moldovene". în „Revista dc istoric şi icoric li icra ră". XVI, 1967, nr. I, pp,141-147,
„Coslache Hălăccscu. Coslache Bocrcscu", în ***Istoria literaturii râmâne*** (Tralat). voi, 2T Bucureşti. 1968. „Ecouri ale călătoriei lui A. DcniidofT în Principale", in „Revisia de isloric şi icoric lucrară". XIX. 1970. nr. 2. pp, 295-301,
..Personaje şi caractcriologic în ***Ciocoii Vechi şi Nof*** în „Revista de istorie şi icorie literară". XIX, 1970, nr. 4. pp. 537-543.
„Probleme ridicale dc ccrcelări reccnlc in domeniul cărţilor populare", in „Revisla dc istorie şi teorie literara". XXI, 1972, nr. pp. 629-638.
„Observaţii asupra ***Cronicii Ini Mihai Viteazul*** din ***Letopiseţul cantacuzinesc".*** In „Revista de isiorie şi teorie literară". XXII, 1973. nr. 1, pp. 219-223.
„Hcsiod în româneşte la slărşhul secolului al XIX-!ea", în „Revista de isloric şi teorie literară", XXII. 1974. nr. 2, pp. 317-321.
„Un manuscris cu fragmente din cronica lui Radu Grcceanu", în „Revista de isiorie şi teorie literară", XXIII, 1974. nr. 4. pp. 547-549.
C- Vciculcscu, V. G- Vcîculcscii, « Livres roumains â listes dc souscripteurs (Première moiiic du XIsiècle) », în « Revue des éludes sitd-est européennes », XII, 1974. nr. 2. pp. 205-216.
C. Vetculescu, V, G. Veleulcscu, « Livres roumains à listes dc souscripieurs (Première moiiii du XIX' sièclei », în « Revue des études sud-est européennes », Xlll. 1975. nr. 4, pp. 539-548.
C. Vciculcscu, V. G. Vdculescu, « Configuration culturelle roumaine dans la premiere moitié du XIXe siècle. Analyse de la liste des souscripteurs », în „Symhcsis", IL, 1975, pp. 85-96.
„Continuitate şi salt în transmiterea variantelor ***Letopiseţului cantacuzinesc".*** în „Revisia de istorie şi teorie iii erată". XXV, 1976, nr. 1. pp. 51-63.
„ Viaja Patriarhului Ni/au şi ***Alexandria",*** în „Revisia de isloric şi teorie literară". XXVI, 1977. nr. 1. pp. 115-117 ***{Simpozionul româno-iugoslav din Bucureşti,*** 1976, pp. 72-7,3).
„Legende; reflexe in istoriografie", in „Revisia de istoric şi icoric literara". XXVII, 1978, nr. I. pp. 23-33. „Texte vechi româneşti editate în străinătate", in „Tribuna României". 1978.
„Eléments de baroque dans l'historiographie roumaine dc la fiu du XVII* sitele ei du debut du XVIII[1] siècle". în „Synlhcsis", V, 1978, pp I2M35.
„Istorie şi ana literară la cronicarii munteni", In „Limba si literatura", vol. IU, 1978, pp. 360-371.
„Chiţ im ia. Ion Cousianiin". în tCurt Raukc ctc, (éd.), ***Enzyklopadtedes Xfûnrlicnx, Handsvtsrterbuchzurhistarischai tind vergieidietidtiti Erzählfomdwng,*** vol. H. Gtiuingen ■ Berlin ■ New-York, 1979. pp. 1364-1366.
"Parablc of (hc Unicom ¡ind ilic Mau Wl» Yearns for AppIes". în „Synihcsis'[1], VI, 1979, pp. 139-143,
„Cărţi populare în secolul al XVIl-lca", în „Revista de istoric şi teorie literara", 1980, pp. 9-19.
" Possible Si art in ji Points of Dimitric Camcmir's ***Hierogfyphicat History",*** în « Revue des éludes sud-csi européennes ». XVIII. 1980, nr. l.pp. 120-122.

„Die mmănisclien Lcser cincs \blksbuches kretischcr Hcrkunft: der "Erolocrit" in Europaische Volkslilcralur". în ***Festschrlft fir Félix Karlinger,*** Vieua, 19R0, pp. 184-193.
"Village Menlality and Wrillen Culture", in « Revue Roumaine d'Histoire »>. XXX. 1981. nr. 2, pp. 219-222. „Variante ale pildei inorogului", in „Revisia dc isiorie şi teorie literarii". XIX. I9R1. ar, 2, pp. 369-378, "Slavonie aud Romanian Variants of llie Collection of Texls eulitled ***Prolog",*** in « Revue des éludes sud-esl européennes », XVIII, 1980, nr. 3, pp. 613-614.
« Les copistes de Transylvanie et les apologues de Barlaam », in « Revue des éludes sud-est européennes ». XIX. 1981, nr. 4. pp. 137-149.
„Varianta romanească a unor pagini din Athanasius Kircher", in „Revista de istorie şi teorie literară". XXX, 198I „ nr. 4, **pp.** 567-572.
^Alexandriei aus der Sieht von Ncagoe Basarab und Antonio de Guevara", in ..Synthesis", 1981. VIII. pp, 105-112.
„Permanenţa ***învăţăturilor",*** in „Luceafănil" 9 ianuarie 1982, p, 9.
„Fiziologul de la Bistriţa", in ^Revista de istoric şi teorie literari". 1982. nr. 2. pp. 209-222,
„Albinele şi ***învăţăturile*** lui Ncagoe Basa rub". în „Daeoremania". 5, 1979-1980 ţl983).
„O ediţie Neculec". iuLuceafôrul". 19 februarie 1983. p. ***2.***
„Die ersten rumänischen Chronisten an der Grenze/wischen Schrifttum und Oralität", in „Dacoromania", 6,1981- 1982 (1986); „Limbă şi Literatură", 1986,2. pp, 171 -177.
„Volksbücher und rumänische Kultur (Resume der Dissertation)", în „Berichte", nr. 6.1983, pp. 259-275. „Die rumänischen Kopisten ¡swischeu Schrifttum und Mündlichkeit", in « Revue Roumaine d'Histoire », XXII. 1983, nr. 4. pp. 303-307.
V. G. Velen! cscu. C. VclcuJcscu, ''Method und Terminology in Sociological Research. The Subscription Lists", in „C.R.E.L.". nr. 3. 1983, pp. 52-58.
„Cosmografii". în ***Arta românească*** Ai ***Secătul luminilor,*** Bucureşti. 1984, pp. 166-175,
„Chipuri din legende (Mihail, Euslalie Placbida)", în „Revista de istorie şi teorie literară", 1984, nr. 2.
„Post-scripium la o crestomaţie", in „Revista dc istorie şi icoric literară", 1984, nr. 4.
« La rcccplion roumaine d'tm livre populaire : 1' ***l'.mtocrite*** », ill „Synthesis", XII. 1985. pp. 49-58.
„Luinca din Sălişte". in ***Picu-Pătruţ un chip at locului românesc,*** Muzeul Salului. 1985.
„Kosmographien und Historiographie", in C.R.E.L,. 1985, nr. 2, pp. 40-51.
« Les souscripteurs roumains à ***Pani şi Virginia*** », in « CahicT roumain d'études littéraires ». 1986, nr. I, pp. 26-33;
în „Revista dc istorie şi teorie literară", 1980. nr. -t.
„Primii cronicari români", în „Limbă şi literatură". 1986, nr. 2, pp. 171-176,
„Die Welt des Oprea-Procopic aus Săliştc", in ***Volksbuch Spiegel seiner Zeil*** („Romanisches Volkbuch", Band 7. hrsgAngela Bimer, Salzburg. 1987), **pp.** 187-200.
"Old Mss- aud Printed Texts in the Nineteenth Century", in „Syndesis". IV, 1989 („Limbă şi literaturii". 1988) „Bogdan Petriccicu Hasdcu and die Untersuchung der Volksbücher", in „Rumänische Sprache. Literatur und Kunst (Studien zur rumänischen Sprache und Literatur)", Heft 9, Salzburg, 1988. pp. 51-58 (in ..Revista dc istoric şi teorie litcrarâ". I9S6, nr. 2-3).
„Profil contemporan. Profesonil **I.** C, Cltiţimia la **KO** de ani". în „Revista de etnografie şi folclor", lom, 33,**1988.** nr.3, pp. 251-260.
„Hasdcu, Petriccicu Bogdan", in ***Enzyklopädie des Märchens***, Berlin, 1989, col. 540-542,
„O culegere de literatură bizantină şi soarta ei în li «erat ura română: ***Pmloagete",*** în « Revue des eludes sud- est européennes », XX**VIL** 1939, nr. 4, pp. 339-344 ("Memoriile Sccţici dc Filologic şt Literatura a Academici Române". 1989, pp. 131-136).
„Folclor şi culturi comună", iu „Limbă şi Literatură", vol. IV. 1983, pp. 559-566.
„Alte două manuscrise eu ***FiziologuT,*** în „Revista de istorie şi icoric literară", 1989, nr. l-2.
„Variante româneşti ale pildei mărgăritarului", in „Memoriile Secţiei dc Filologic şi Literatură a Academiei

Române seria IV. tom XI. 1989.
.***Alexandria,*** Un text inedit românesc" (împreună cu Florentina ¿¡¿mon). în „Revista dc istorie şi teorie li icra râ". 199(1, nr. l-2.
„Mărgăritarul", in „Revista de istorie şi teorie literară". 1991, nr, l-2.
« Les lettres roumains et ies cosmographies occidentales ». in „Synthesis". XVli. 1990, pp. 61-66.
.Animale fantastice şi Ţara preotului loan", ia „Manuscriptum". 1992. nr. l-2.
„Cosmografie" (împreună cu Vionel Guruianu), în „Manuscripmm", 1992, nr, l-2.
„Ispirescu. Petre", in ***Enzyklopädie des Marchens,*** Baud 7, 1992. pp. 327-329.
„Despre Ţara Amazoanelor" (împreună cu Vîorc] Guruianu). în „Echidistanţe", laşi, 1993.
„Profesorul 1, C. Chifimia la 85 de ani", in „Revista de istorie şi leorie literară". 1993. nr. 3-4. pp. 377-379.
„Simbolicul inorog", in „L.A.I. - Cotidianul", 11 aprilie 1994.
„Letopiseţul cantacnzinesc" şi „Cronica paralelă", în „Revista dc istoric şi leorie literară", 1994. „SHuilul Glicorghc ai georgienilor", in ,Xüubl şi literatură", I9i>4.
« Autour du pavs des Amazones » (împreună cu Morel Guruianu), în « Revue des etudes sud-est européennes »,
1994. nr. t-2.
„Etliche Seiten von Athanasius Kircher". in ***DAAl) - Materialien.*** Bonn. 1994.
„Fiziologul. Comparaţii contradictorii — asemănări ncaseincnea '. în „L.A.I. - Cotidianul ', 1995, no. 5 (188), „Cerbul georgian din cosmografii le româneşti". „L.A.l, -Cotidianul", V, 1995, no, 19 (202). „Imagini pentru 'limba păşirilor'", în **„L**.A.**I.**-Cotidianul", 21 august 1995. no. 31 (212). „Vitraţi ul ţi localnicii". în „Dilema" III. 10-17 noiembrie 1995. no. 14«. „Înserare la Mtlnslcr", in „LAI, - Cotidianul", V, 27 noiembrie 1995, no, 45 (226).
« Saint George des Georgiens ». în ***Hören Sagen — Lesen Lernen***, Peter Lang Verlag, 1995, pp. 755-759. "Cosmographies in Roman ian: "Laus Asiac' or 'Laus Eiiropae*" ţftnprcună eu Vtorcl Guruianw), in « Revue des études sud-est européennes », XXXIII. 1995. uo. l-2. pp. 153-170. „Simbolistica animaliera", in „L.A.l. - Cotidianul". V, 29 mai 1995, no. 19 (202).
„Cosmografii traduse in limba românii" (împreuna cu V.Guruianu), in volumul colectiv ***Un veac de aur in Moldova (1643 1743).*** ChişinSu ! Bucureşti, 1996.
„O legenda georgiană in traducere românească", in „Vcrbum", Vl-VIL no. 7. 1995-1996. pp. 204-222. „Prea multa suferindă şi Pentru cei care mai speră". în Actualitatea creştină", VII, no. 2, 1996. „Ion Constantin Chiţi mia", în „Fabula", no. 3-4. 1996,
„Profesorul Ion C, Chi|imia", în „Revista de istoric şi teorie literarii". XLIV, no, l-4,1996.
„Eine georgische Legende in rumänischer Übertragung", in „Syntbcsis", XXI11, 1996.
„Scara Raiului a iui loan Climax în versiunea Mitropolitului Comeanu", în Jurnalul literar". Vil, Serie nouă. no. 47-52, Ianuarie - Februarie ¡997,
„Incunabulele Bibliotecii Naţionale (Elena Maria Schatz, Catalog)", în Actualitatea crcşlinâ". VIII, no. 2, februarie 1997,
„Arta retorica după Reformă". în .Actualitatea creştina". VIII, no, 4-5. manie 1997.
„Profesorul Felix Karl înger şi studiile sale de romanistică". în „Actualitatea creştină". VIII. no. 6,30 martie 1997. „Miron Cost in", în ***Patrimoine littéraire européen,*** (coord.) Jean-Claude Polet, vol, S. De Bocck - Université. Paris,Bruxelles, 1996. pp. 715-718
..Constantin Canlacuzènc". in ***Patrimoine littéraire européen***. (coord.) Jean-Claude Polet, vol. S. De Bocck - Université. Paris,Bruxelles. 1996, pp. 977-980.
„Dii nit rie Canicmir". îu ***Patrimoine littéraire européen,*** (coord.) Jean-Claude Pol cl, vol. 9, De Bocck - Université. Paris, Bruxelles, 1997.
„Physiologus- und Bcsliarium - Bilder in der rumänischen Kultur", în „Syiilhesis", XXV, 1998.
„Die Tiersyinbolik in der Wandmalerei der rumänischen Lander", in ***New Europe College Yearbook 1994 1995,***
Buctineşli. 1998.
„Fragen und Antworten", in „Synthesis". XXViJ-XXVlll, 2000-2001.

„Oculegere de meraviglia într-un manuscris de la Rămnicu-Vâlcca", in „Caietele Institutului Catolic". 2001. nr. 2. „EinTicrbuch aus den 16. -20. Jlir. în » Revue des études sud-est européennes », XXXIX, 20(11, nr. l-4. „Cuvânt înainte". Eu Ileana Stănculcscu, *11 Gtudizlo Universale nella pitutra murale esterna del Nord delia Maldavio,* Bologna. 2001.
„întrebările lui Epifonic călrc Icricitul Andrei (parîea 1)". in „Caietele Institutului Catolic", 2002, nr. !. „Tiersymbolik in rumänischen Kirchen" (împreună cu Ileana Slănculcscu). în „Das Münster". 2002, nr. 4. „Texte din manuscrise româneşti". îu volumul colectiv ***Profideet patria***. (coord.) Pavel Balmuş, Chişinău. 2002. „Proloageîc româneşti". in volumul colet li v ***Omagiu Profesorului Dan Cirigorescu,*** Constanţa. 2002. „Lectura finală a traducerii din limba germană şi pregătirea pentru lipar a cănii: Dietmar Wînkler, Klaus August in", în ***Bisericile Răsăritului O scurtă prezentare.*** Bucureşti, 2003, „Physiologus" (împreună cu Manuela Anlon). in ***Enzyklopädie des Märchens,*** Bd. Hl. Lief. 3. Walter de Gray ter. Berlin, New York. 2002.
„întrebările lui Epifanic câne fericitul Andrei (pitnea il >" în „Caietele Insiitutului Catotie", 2002. nr. ***2*** - 2003, nr 1. „O icoană cu trei mâini - probleme tcologicc şi ctnograficc". la Colocviul Institutului de Etnografie şi Folclor „C. Bria Io iu". Bucurcşli, 2003 (impreună cu Ileana Stănculcscu).
„Über Blitz-Donncr-Blil/schlag in rumänischen Handschriften". în volumul colectiv ***Omagiu, Vtrgil Cândea ta 75 de ani,*** vot.IL Ed,Academiei Române-Ed.Roza Vânturilor, Bucuroşii, 2002, pp. 371-384. „Narr in Christo (salos. jurodivyj) und die Rumänische Tradition", in « Revue des études sud-csl européennes ». XLII, 2004, nr. l-4, pp^ 87-97. ***« An hene mariendi*** dans un manuscrits du X' siècle, **induit** en roumain », in [1] Symposia. Journal for Studics in Ethnology and Anthropology", 2004.
„Nebuni imru Hrisios în prelucrări oc ci dem ale şi posibile ecouri transilvane", in Acta Musci Porolisseusis". XXVII. 2005, pp. 471-487 (Das Leben des Simeon Salos u.s.w., îu « Revue des études sud-est européennes », XLIII. 2005, nr l-4. S. 223-241).
„Dic ***Vita*** des hei ligcn Andréas Salos in den Rumânischcn Handschriften". în volumul colectiv ***Prevodite prez XIV stoletie na Balkanite,*** Sofia. 21105.
„Ţara Preotului ioau. Mărturii din cultura română" (impreună cu Ileana Slănculcscu). în „ThcoRhema". L 2006, nr 1. pp. 203-213.
„Die rumänischen Prologe: Obersemmgen, Bcarbcitungen, WiedcrHbcrscizuiigcn", în volumul colectiv ***Mnogokramtte prevodlv juzwislavjanskoto srednovekovie,*** Ed. GorcksPrcs, Sofia, 2006, pp. 503-5 ¡4. „întrebări ale tui Epi fan ic Călrc fcricittil Andrei", iu volumul colectiv ***ipostaze ate literat urii mintii ie vechi ţi premoderne (secolele XV! - XVIII),*** Chişinău, 2007, pp 140-152.
„Reprezentări ate Fccioarci Maria în biscricilc Slrcisângcorgiu, Santămărie Orlca şi Strei" (împreună cu Ileana Slănculcscu). in volumul eolecliv ***Cinstirea Sfintelor Icoane în Ortodoxie***, laşi. 2008, pp. 236-276. „Caleva noi informaţii despre ***BestiarulM*** Damaschin Studitul", in volumul colectiv***DimitrieCantemir. Dimensiuni ate universalităţi*** Chişinău, 2008. pp. 55-64.
„Ştiri despre români intr-un nipon mineralogic austriac" (împreună cu Hans Peler Bojar), în „Anuarul Institutului de Istorie A . D. Xcnopol". XLV, 21108. pp, 403-408.
„Chemare ta colaborare pentru ***Enciclopedia literaturii Române VechC*** (împreună cu Ileana Slănculeseul, în .Acta Musei Porolissensis", XXV III-XXIX, 2007. apănjt 2009. pp. 503-526.
« À propos d'un possible manuscrit du Spnihairt », în volumut colectiv ***Impact de l'imprimerie et rayonnement intellectuel des Pays Roumains.*** Ed. Biblioieca Bucureştilor, Bucureşti. 2009. pp. 179-186. « La légende d'Ilori », în ***Espaces et Mondes au Moyen Âge. Actes du colloque international tenu à Bucarest tes 17-1S octobre 20Q8***, (edil.) Mianda Cioba, Cătălina Gârbca, loanu Gogeanu, Mihaela Voicu, Bueurcşti, Ed. Universităţii din Bucureşti. 2009. pp. 219-223.
« L'enluminure dans les manuscrits religieux. Formes el significations » (împreună en Ileana Stănculcscu), colocviul « Matérialités el immatérialité de l'église au Moyen Age »,

22-23 octombrie 2010. „Iniţiale şi animale. Un manuscris din secolul XVH". Colocviul „Lumea animalelor realităţi, rcprc/enlări. simboluri", 9 noiembrie 2010. Iaşi.
„Nu după slovă, ci după duh şi după taina gândului..." (împreună cu Ileana Slănculcscu). Simpozionul , An tini Ivireanul - In memoriam", 26 sepi. 2010. Mănăstirea A m im. Bucureşti.
„Ms. rom. 1790 de la Biblioieca Academiei Române - între alic manuscrise şi tipărituri româneşti similare din secolul al XV[|-lca". comunicare la Simpozionul ştiinţific international „Tc\<c liturgice româneşti. Arhicraticonul Mitropolitului Ştefan". Patriarhia Româna; Biblioteca Sfiinlului Sinod: VESTIGIA Manuscript Research Centre (Universtiaica Gra*. Ausiria).
„Li luthier iriltngv din secolul al XVII-Ica" (împreuna eu Zamfira Mi hai I, Ileana Slănculcscu, Ovidiu Olar), Conferinţele Academici Române. Bucureşti, 25 noiembrie 2010,
„Diaeonsivclc dc la Alba Iul ia şi lilurghicrul lui Ani im Ivircantil". în .Anuarul Institutului dc Istorie A. D. Xcnopol". tom XLVII, 2010. pp 23-32.
« Eglises en bois el icônes - rituel s d'enterrement » (impreună cu Ileana Slănculcscu). ***~m Actes du XIV™ Congrès International d'Etudes sur les Danses macabres et l'Art macabre en générât,*** (coord.) Cristina Bogdan, Silvia Marin-BaruiciclT. Bucureşti. 201 (I. pp. 177-194,
„La poartă ia Ţarigrad şade-un fecior de-mpăral", in volumul colectiv ***Byzantine Mamtseripts in Bucarest's Collections,*** (coord.) Ileana S tăticule seu. Institutul Cultural Român şi Administraţia Prezidenţială, 2009. pp. 47-63 (97-109).
„Repre/enlări ale Fecioarei Maria in bisericile de ia Slrcisângccrgiu. Sănlainărie Orlca şi Strei" (impreună cu Ileana Stânculescu), in .Andi Mihalache, Silvia Marin-Bamlcieir(coord.),£Wii/i(:rfY ***la real. Imaginea, imaginarul, imagotogia.*** Iaşi. Ed. Univcrsilă|ii ,At. I. Cu/a", 2010, pp, 93-117.
„Când va vrea cineva să mute vreo bcsérceâ dc la la ur loc la allui", în ***Strâmularea bisericii din Pojogeni,*** ed. Ordinul Arhitecţilor din România, Bucureşti, Ed. Simetria, 201o, pp. 69-7),
, Aicea la noi mul le primejdii să fac, că ard păgânii bcsërccilc sau rilmăn pustii" (impreună cu Ileana Slănculcscu), în Acta Mvsei Porolissensis". XXXI - XXXII. 2009- 2010. pp. 2K3-298.
„Ignaz. von Bom şi Nicolae Stoica dc Haţeg" (împreună cu Hjnis-Peter Bojar). in Acia Mvsci Porolissensis". XXXI - XXXII. 2009-20tO, pp. 327-346.

CUPRINS

STUDI

CURRICULUM VITAE ŞI LISTA DE LUCRĂRI 377



1 Acest text reprezint? varianta in limba romană a studiului *"The Cup of Deal ¡1* in the Apocryphnl Literatura and lis Iconographic Traces in the Roman ian A rea™ în curs de publicare in ""J'ransylvanian Re vie w" supliment 1/2012.
: N. IORGA, „Faze sufleteşti şi cărţi reprezentative la români. Cu specială refer ir* ta legăturile *«lAJexandrieh,* cu Mihai Viteazul" (şedinţa din 12/25 mai 191S), în „Analele Academiei Romane" tom XXXVIt, *Memoriile Seci Istorice*, pi 55. *1 ¡bidtw,* p, 54,
11 Pentru detalii de natură ti ¡ologii';! privind datarea, localizarea, filiaţia ţi copiştii textelor cuprinse In miscelancu, vezi Codex: Sin rWziJfltJS. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie de text ţi indice de Gheorghe Chivu, Bucureşti, Ed. Academiei Romane. 1993.
Chiriacescu, Bucure?ti, Ed. Enciclopedică Româna, 1974» pp. 110-114,
veche Atestare datează din S ianuarie 1581), hârtia clujeană cu varianta de filigran identică cu aceea decalchiatădc
pe filele 79 ţi ale *Codicclui Si artizan* a circulat intre 1580 ţi 1591. Copierea *Morţii Iui Avraam* ţi a celei de-a doua
variante a *Omiliei ia Paşti* a fost, deci, făcută, după toate probabilităţile, in acest inter vai de timp."
K < Moartea lui Avrami, în *Codex Sturdzanus. ed.* oi., p, 279-
" A. ŢIMOT1N, „La 1 literalii re eschatologique byzantine el post-byzaniinedans les manuscrits roumains", in „Revue des Études Sud-Est Européennes" nr l-4 / 2002, p. J56.
™ Reprezentări ale scenei în tare Arhanghelul Mihail, înarmat cu sabia de foc şi cu balanga judecaţii, desparte oi/ede capre pot lî regăsite in piclura bisericilor din Schitu Matei {jud. Argeş), Ciunga ui. Roşia Nouă şi Şleia (toate trei din jud. Arad) ş. a. uri. d. Pe faţada estică a pridvorului ctitoriei din Schitu Matei, apare inscripţia *¿Kriuinghelu Mihail i Aud tiu däspt)r(it oiÎediti capre, iif/inf drepţii din păcătoţi*" menită să ofere explicaţia scenei.
Cf. ms, rom. 76 (Comşa, 80}, databii cca 1750, conservat in fondurile EL A. R., filiala Cluj-Napoca, *apud* Mihai MORARU *Studii ţi texte,* v₀|. lî, «J. *cH,,p* 31.
***Ibidem,* p. 96.**
15 Ms. rom. B. A. R. 3644, f. 147ʳ, *apud* Mihai MORARU, *Studii şi texte,* voL J {O ûîrfe *populară necunoscută: Viteazul ţi Moartea*), Bucureşti, Ed. Cartea Universitară, 2005, p. 46.
[Apocalipsa patriarhului Avraam], ed. cit,* p, 96. *17 tbidem. " Ibiâem,
tbidem,* p. *97.
111 tbidem.
31 Ms. rom. 5318 B, A, R,. f. 64\ *apud* Miliai MORARU *Studii ţi texte, voi* II. *ed. cit.,* p. 103.
- Topsecul este un derivat regresiv al verbului învechit ţi popular „a topseca™, folosit, de regulă, în descântece, cu sensul de „a otrăvi" „a învenina" Pentru detalii, vezi *Dicţionarul limbii române. Serie Nouă,* tomul XI. partea a Ilf-a (Litera T), Bucureşti, Ed- Academiei, 19S3, p- 421-
a *Pildefilozoficeşti din greceşte.* Vălenii de Munte. 1909, *apud* A. PALEOLOG, *Pictura exterioară din Ţara Românească (sec. XV!U-XlX)*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1984, p. 57.
J1 Ms. mm. B, A. R. 1631, f. 207% *tipud* G. ŞTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românteţli,* voi.)), Bucureşti, Ed Ştiinţifică ţi Enciclopedică, 1983, p. 21.
11 Dionisie din FURNA, Girfe *dc pictură,* trad- de Smaranda Bratu Stări ţi Şerban Stati, Bucureşti, Ed, Meridiane, 1979, p. 243. *11 Ibidem,* p. 247. *JS Ibidcrn,* p. 159.
11 Biserica de lemn „Sfinţii Apostoli Petru ţi Pavel" din Maloieţti, jud. Mureş, a fost strămutată în anul 1934 in Sinaia, iar în 1951 la Techirghiol, în incinta niânSstirii, cf. Ioana CRI STAC HE-PANA1T, „Un monument transilvan In Dobrogea" in „Studii ţi Cercetări de Istoria Artei- Seria Artă Plastici", tomul 32,1985, pp. 78-87. 41 Dimitrie CANTEMIR. Pivn/iui îow *Gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul,* text stabilit, traducerea versiunii greceşti, comentarii ţi glosar de Virgil Gândea. bucureşti, Ed. Miner va, 1990, p. 14. " Moses GASTER. „Apocrifele in literatura rumânii", conferinţă susţinuta la Ateneu pe data de 5 februarie 1884 şi publicaţi in *Athetteul Român. Conferinţe Publice.* Bucureşti, IZd, Socec, 1884, pp. 260-261,

' Pomelnicul publicat de C. Erbiceanu va fi numit simplu, Pomelnicul Erbiceanu, iar cel completat de Dionisie, Pomelnicul Dionisie.
[m] In ambele pomelnice este lăsat loc liber ia anul care ii priveşte pe domnitorul Constantin Şerban Cârnul, probabil copistul nu l-a avut la îndemână,
[11] Uneori, graba aceluiaşi cuvânt diferă, având in vedere că manuscrisul de la Sinod a fost completat in *2* etape, de către *2* copişti. Scopul studiului de faţă ne iii ud unul lingvistic, vom reda întocmai cuvintele aţa cum apar de iu original, tară explicaţii suplimentare,
" Pr, N, ŞERRANESCU, „Catedrala ţi Reşedinţa patriarhali din Bucureşti", in „Biserica Ortodoxă Română", im nr. t-2, p. 202,
" cn Pr. D. BA LAŞA, .Cronicarul Dionisie Hclisiarhul (11)", în „Mitropolia Olteniei", IV82. nr. 4-fi, p. 560.
[1] C. CALVO DELCÂN (éd.), *Opîano. Delà casa. De la pesai. Lapidario órfico*, Madrid, Gredos, 1990, *p.* 350.
* PLINIO, *Historia Natural* (Pnilugo de Gayo Segundo Plinio a Vespasiana, su emperador...), Madrid, Gredos, 1995,1, p. 12.
[7] Citamos según la edición de |. Oro/ Reta y M. A. Marcos Casquero.
[11]B. GUENÉE, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval,* Paris, Ed. Aubier [Coll. Historique), 1980, pp. 164-1S2-
[IJ] Valerie L *I* FLINT, *¡deas in the Medieval* VVesf. Tfirfs *and their Contexts*, Ijondon, New York Univ. Press, 1991 *{*IVurfrf *History in* die *early twelfth century: the Imago Mundi of Honorius August oduiiensis*), p. 213; el estudio produce gran número de ejemplos de utilización sobre la adición de materiales historiográfkos a los recuadros geográlitios y computíslicos, entre otros el de Anselmo de Laon, Mariano Escoto y Hugo de St. Victor.
[u] L. BAISIER, *op.* ffr.. pp. 48-49: J 26-139; L. PANNIER *op. eit.*. pp. 216-221.
[i>] PjerreCÜURCfcLLE. *Les Leí tresgrecijues en Octicient. DeMacrnbeá Cassiodöre,* Paris, E. *lie* Boccaid, 1943, p.76.
[u] L BAISIER, *op. cit.*, p. 132.
[w] W. HOLLER, "Hit Lapidary of Sydrac. New evidence" en *Mamucripta,* 30: 3,I98S, pp. 1S1-192. [:f] Kurt SELIGMANN, *History of Magic and the Occult,* Gramercy, 1997, p. It 8
[w] Nos parece, en este contexto, obligatoria la comparación con el *Lucida rio* del rey Sancho IV, cfr, R. R KIN KA DE (ed.), *Los Lucidarios españoles,* Madrid, Credos, 196ÍS, pp 51-96 (v. estudio introductorio),
* Obviamente el sabio Sydrac representa al interlocutor escogido para representar la familiaridad con los misterios senciales de la vida y del universes tal como, en cierto sentido, lo es Dindimo, el prototipo didáctico de la tradición de los textos sobre Alejandro Magno. Además, el nombre nos remite al mismo espacio de procedencia: cfr. los Sidracos, pueblo de la Ariaua (Plinio, *Hist, nat.,* VI, 92), o bien al rio Sidras, afluente del indo (v. Plinio, VI. 63). [H] L MOURIN. « t.apidaires althbués á lean de Mandéville el á Jean de [a Barbe *, en *Romanica Gandetisia,* IV, II, 1983. pp. 159-191.
" W HOLLER, "Unusual Stone Lore in iht- Lapidary of Sydrac" en *Romance Notes. 20,* No.], |*979,* pp. 135-J42.
* Cf, PFISTER, Dîîi *Nachlcbcn der Vberlicferung von Akxûnder und den Brahmanen,* dans *idem, Kleine Schrifien zum Alexanderroman*, Meisenheim a. Clan, Anton Hain, 1976, p 56 ! Frank, P. MAGOUN, *Gests ofKing Alexander ofMatedon,* Cambridge Mass., UniversLty Press, 1929, pp. 44-5 ; CARY, *op.* r*H,*, pp. 12-13 ; Derrett, *op,* fit-, pp. 70- 73, 84 87: Corinne jOUANNO, *Naissance et métamorphoses du Roman d'Alexandre*, Paris, CNRS Editions, 2002. pp. 25-26.
réunissant trois pièces distinctes,
[J41] Le terme *tollatio,* qui peut signifier aussi *comparât io,* a été usé au Moyen Age surtout pour désigner un exercice spirituel monastique, une manière de conférence plutôt qu'une dispute. Dans un manuscrit du *Panthéon* de Godefroi de Viterbe *(B* N- *Lat* 5GS3, foL 97v) l'ouvrage est intitulé *De dispvtatione inter Afatandrum rege m et* r^m *Bragmanorum :* voir Alexandru CJZEK, *Zurtiterarischen und rhetorischen Bestinunungder Schrifi Coliatio Alexandri Magni cuit) Dindimo, rege Bragmanorum, per litleras farta", Rhrtorica* IV, 2 {19S6), pp 114 -11 S; STE1NMANN, *op.* ciU p. 6S.
[11] Cf. GeorgChr. HA NSEN, *Atexander und die Brahmanen*, C/io 43/45 (1065), p. 373.

nam Verbum de us est, hoc mundum ereavit, hoc nos vwiírüPMHríéd KUEBLER.p. 179,1-3). Sur le côté chrétien de la *Coiiatio* cf. CARY, *op. cit.*. 1956, p. 13 ; Beverly BERG. *An Early Christian Portrait of Indian Asceticism*, C/oiiüh *et Mediae valia* 3) (1970). p. 283 ; PRITCHARD, *Coiiatio*, p. 256 ; STFFNMANN, *op. cit.*, pp. 11-12. [1J] Cf. d'une part ; Deui *enirn rerum conditor varias species firmavit.,.Quorum usum humano permisit arbitrio-..(éd.* KU HB LE R, p. 270), de lautre : *Nobis rationabilibus hominibus... qui il il bene viwndum libero incitarnur arbitrio... (ibid.*, pp. *272-27il*

-* *{ta ß, quod quia vobis philosophi vocantur rei pronuntientur a nobis [ibid.*, p. 271).

16 Cf. K ÜBLER, *ibid.*, p. XXVI-XXX, David. 1. A. ROSS. *Alexander Historiatus*, A *Guide to Medieval Iihstmted Alexander Literature*, London[1] Athenaeum, 1986, p. 32; *idem, A Check-List of MSS of Three Alexander Texts, Scriptorium* 10 (1956), p. 128; fan, B„ VOORBII, *Additions* m BOSíí *Check List of Alexander Texts. Scriptorium* 3« *(1984*J, p. 117; PRITCHARD, *Coiiatio*, pp. 25B-2Ó1, *zum Alexanderroman,* dans *idem.Kleine Schriften zum Alexanderroman,* Meisen heim a.GLAN, Anton Harn. 1976. pp. 25-26; ROSS. A *Cuide*, pp. 28-25 ; Reinhold MERKELBACH. *Die Quellen des Griechischen Alexanderromans.* Glan, Anton Hain, 19S0, pp. 34-7S.

[w] On a pu établir ce *terminus ante quern* en fonction d'une citât ion de *Y Epistula* figurant dans le PS.- Isidore *De dubiis nominibus* : cf. G UNPERSON, *op. eit*, , p. 35.

[w] Cf. ROSS. A *Cheek-IJst*,pp. 127-129; *idem, A Guide*, p, 2&l Michael EELDBUSCH. *Epistula Alexandriad magistrum Aristotelem: Epistula 1 (Der Brief Alexanders an Aristoteles über die Wunder indiens}*. Synoptische Edition, hGian v. Michael FELDBUSCH, Meisen hei in a. Glan, Anton Hain. 1976, p. VJa. Dans son édition critique, Walt her BOER *(Epistula Alexandri ad Aristotelem : Epistula 1. Edidit et commentario critico instnecit*, W Walther BOER, Meisen heim a. Glan, Anton Hain, 1973, pp. II-XXHI], décrit 67 manuscrits appartenant, selon lui. à quatre familles différentes. Récemment, VQORBIJ, *op. cit.*, p, 117, en a pu mentionner un chiffre beaucoup plus élevé,

[31] Cf, STONEMAN, *Vie Medieval Alexander,* dans *Latin Fiction*, 7iic *Novel in* context, ed. B- H. HOFMAN, London and New York, Methuen, 2004, p 240- - Cf. ROSS. A *Guide*, pp. JÄ, 2S-30.

" Cf. CARY, fjji *cit.*. p. 16; PFISTER, PJîffrïismiiJîtû, *Brief an Kaiser Adrian,* dans *idem. Kleine Schriftcn zum Alexandcnomtm,* Meisenheim a. Glan, Anton Hain. 1976, pp. 366-37], 380-393; ROSS, *A* Guide, pp. 32-33; STONEMAN. *The Medieval Alexander,* pp. 240-241.

[30]Cf. ROSS, *A Guide*, p. 71.

" Cf. AUFELD, *Der griechische* Rîpfiiîifi, pp. 8.17. 20; ROSS, A *Guide,* pp. 45-47; MKRKELBACH, *op. cit.*, pp. 98-100. [B] Cf. PFISTER, Der *Alexanderroman des Archipresbyters Lea,* hGlan von Friedrich PFISTER, Heidelberg, 1913, pp. 5-S. [M] *Ibidem,* p. 9.

[''] Cf. ROSS, A *Guide,* p. 48. Sur le me lauge entre histoire et récit de provenience romanesque dans les chroniques mentionnées cf. Lucienne Meyer, *Les légendes des matières der Rome, de France et de Bretagne dans le « Pantheon - de Godefroi de Viterbe,* Paris, Hachette, 1933, pp. 58-81. » Cf. ROSS. *A Guide*, pp. 33-34.

[w] Cf. Msgoun. *op. cit.*, pp. 50-5J; CARY, e*ptft.*, pp,43-44; PFISTER, *Der Aiexandenvman,* pp. 14-15-

[31] Cf. *Historia Alexandri Magnt (Mistoria de preliis) Rezension J'.* hGlan v. Alfons H1LKA u. Karl STEFFENS, Meisenheim a. Glan. Anton Hain, 1979.

Ibidem, pp. VI I-X XVI.

* Cf. ROSS. *op. eil.*, pp. 37, 39,47-4&, 71; 5MITS, *op. cit.*, pp. 93-94.

[11] Cf. Sedition *Die História de preliis Aiexandri Magni, Rezension* /'hGlan v. Karl STEFFENS, Meisenheim a. Glan. Anton Hain. 1975.

v Cf. ROSS. *The« Fuerre de Gadres » of Eustadie and* iJit*« Historia de preiiis ». Ctassica et Mediaevalia 22* (1961). *passim;* CIZEK, *Alexandre le Grand et •< Ii douze pers de Gresce du Roman francai* d'Alcxattdre darts une perspective comparatiste,* dans Í.íi *représentation de lantiíjuité* mi *Moytn Age. Actes du Colloque des 26-2S Mars 1981,* éd. Dániellé BUSCHINGER, Wien, Verlag Halosar, l<>32,pp. 183 185,
<J Cf. CARY, *op. cit.,* p. 51; ROSS, *A Guide,* p. 61; Wolígang KIRSCH, *Quiiichmus de Spoieto, « História Aiexandri Magni»nebst dem Text der Zwickauer Handschrift der * Historia de prelüs Aiexandri Magni»,* hGlan v, W, KIRSCh, Skopje, 19"1, p IUI,
" Cf. PFISTBR-, *Die . História de prelüs" und das Alexanderepos des Quihciunus", Miinchcner Museum für Philologie des Mittelalters und der Renaissance,* l (1911), p. 284.
<5 Cf. CARY, *op.* rif., pp. 53-58; ROSS, A *Guide.* pp 62-65,
* Édilé par Wolfgan^ KIRSCH: voir ei-dessus nute 43.
ISau *¡fericiţilor nebuni",* cum sunt numiţi di loaji KOVAI.EVSKV, în cartea Kericifii *nebuni pentru Hristos.* trad. de Boris tlu/Llă, Bucureşti. Hd. Anastasia, 1997.
* Ms. rom. 2786 BAR, *apuci* Citai ¡na VEiJCULESCU, Neiium *intru Hristos, ed.* cit., p. 120.
* *tindem,*
r *Ibidem,* p. 121. " *Ibidem,* p. 1*74.* " *Ibidem,* p. 125, 111 *Ibidem,* p. 126.
H *Ibidem,* p. 156-
11 *ibidem.*
15 Cătălina VELCULESCU, *Nebuni...,* p, 229.
Ibidem, p. 143. 17 *Ibidem,* p. 148.
Pmtoage. Mănăstirea Neamţ, voi. 1.1&5*A. apud* Cătălina VELCULESCU, *Nebuni....* p. 13«, !
U Mi. *rom.* 2736, BAR, *apud* Cătălina VELCULESCU, *Nebuni*p, 125.
31 *Ibidem,* p. 229.
Monahnl Moise AGHIOBiTUL, *Tristeţe** anxietăţii ţi bucuria nădejdii,* trsd, <le Criitina Eâcanu, Bucureşti, Ed Sophia, 2005, p. 90.
Citii in a VELCULESCU, *Nebuni..,* p. 122. 11 *ibidem,* p. 125, *Ibidem,* p. 121.
1 Acknowledgements: Tliis work was supponed by the strategic grant POSDRU/B9/1.5/S/6225y, Project *Applied social, human and political sciences. Postdoctoral training and postdoctoral fellowships in social, human and political sciences,* coünanccd by tbc European Social Fund within the Sectorial Operational Program Human Resources Development 2007-2013.
: Marco POLO, *Viajes,* traducción por Maria de Cardona y Su/annc Dobclmann, Alicante (edición digital basada en la 7* ed., Madrid, Espaia-Calpe, 1981), Biblioteca Virtual Migue! de Cervantes, 1999, cap. 1, consultado el 2S de octubre de 2011.
1 Ruy GONZÁLEZ DE CLAVITO, *Embajada a Tamorláti,* edición de Ramón Al.BA, Madrid, Ed Miraguano, 1984, pp, 63-67.
3 Pero TAFUR, *Andanzas e viajes de* un *hidalga español (¡426*1439),* presentación, edición, ilustraciones y ñolas
" Benjamín DE TUDELA, *Libro de viajes.* Versión castellana, introducción y notas por José Ramón Magdalena Nom de Déu, Barcelona, Ríopiedra Ediciones, 1989, p. 67.
7 Ibn BATTUTA, *A través del Islam,* Edición y traducción de Serafín Fanju! y Federico Arbos» Madrid, Ed. Nacional, 1981, pp, 443-444.
1 Benjamín DE TUDELA, *op- cit.;* pp. 91-92.
" *El libro de Marea Polo anotado por Cristóbal Colón. El libro de Marco Palo, versión de Rodrigo de Santaella,* edición, introducción y notas de Juan Gil, Madrid, Alianza Editorial, 1987, p. 146.
111 Odorico da Ptordenone, fteWiójr *de viaje,* Introducción, traducción y notas de Ni Ida GUGUHLMI. Buenos Aires, Editorial Bibios, 1987, p. 86.
*** ibidem.* p. 205.
Ibidem, p. 260. » *Ibidem,* p. 247.
<s *El libro de Marco Pola,., ed. cit,,* 1987, p, 50,
M *Ibidem,* p. 142,

[w] Odorico da Pordenone, *Reladin de viaje*, inirodytcion, traduction y notas de Nilda Guglielmi, Buenos Aires, Editorial Bibios, 1987, pp. 60-61.
Ei *libro de Mario Polo,.., ed. cit.*. L9S7, p. 101. [M] *Ibidem*, p. 64,
[57] *Ibidem*, p. 107.
* *El libro de Marco Pota..*, 1999, cap. CLXXTX. *' ¡itidfm.
[JM] Odorico da Pordenone, *Relación de viaje, ed, cit.*, p. 61. [45] Ruy GONZALEZ DE CLAV1 JO. *op. cit.*. 1984. p. 221. [rjl] Albert T'SERSTEVENS, *op. cit.*, p. 222. [3J] *El libro de Marco Polo..., ed. cit.*. p. 18.
[H] *¡bidem*, p. 290.
[1] Vezi Al. ELIAN, „Fminescu ţi vechiul scris românesc" In vnl. *Bizanlut, Biserica ţi cultura românească*, taji, £d
[J] Pentru dcscrierea manuscrisului, vezi G. ŞTREMPEL, *Catalogul manuscriselor româneşti din Biblioteca Academiei*
Române, voi. II, Bucureşti, Ed. Ştiinţifici şi Enciclopedici, 1983.
of Paper, (coord.) E, J. l.ABARRE, VIU, *The Ancient Paper*Milk of the Former Austro-Hungarian Empire and their*
Watermarks, Georg Eineder, Hihersum Holland, The Paper Publication Society, 1960-
' foidu ROSETTI, *Ce am auzit de la alţii. Amintiri, ed.* Mircea Anghelewu, Bucuraţi, Ed Fundaţiei Culturale Române, 1996.
[5] Constantin ERBICEANU, *Despre viaţa ţi ac tivit titea Mitropolitului Veniamin Costache ca Mitropolit* oi AÍOÍÍÍÍVÍj, Bucureşti, I&38, Imprimeria Stalului, la Serbarea Seminarului din Bucureşti. 30 ianuarie IM Sil, p. 12. * *ibidem.*
[11] N. TÀNASESCU, *op. dU* p. 51.
[?] *Tâkuirta Psaltirii a proorocului David scrisa d'meţte, sui împăraţii Constantinopolei de monahul- filosof Efiimie Zigadinul, iar pe românie adusă de Mitropolitul Veniamin, cu biografia ţi portretul răposatului*, lom I, laţi, Institutul Albinei. 18S0. ed. de Ştefan Voronca, Ed. Cartea Ortodoxa, p. 14.
" A. VIZANTI, *Vettiamirt Costachi, Mitropolitul Moldovei*, laţi. Tipografia Buciumului Rumân, ISSI p. 81.
[1] This is ctfena type 4 in Kaio and LieUmantfs classification {KAKO, LlBTZtlANN 1903; 317-31«), or B2 in Kaulhaber (1902l 6-19, 64-65), and C SI, Typus B o *CPG* (1980, vol. *4.* pp. 222-224). On this Greek catena, see Bossina (2008).
- HUNGER, LACKNER (1992:412-413).
' XPHCTOBA, KAFAflJKOBA, HKOHOMOBA (1982: 88), PAftKOB. XPHCTOBA (1986:135); on this scribe, see K PA KB A [1978 J.
[5] On him and his *Treatise on Letters* and *Vila of Stefan Lazatevii!.* sec KYEB, JlEl'KOB (19S6), GOLDBLADT (1937), J1YKHH (200)), TAlOBA (2009).
scribe and compiler Visarion of Debar, whereas Svelina Nifcolova does not accept this hypothesis (HMKO/IOB A 1996:
3S7)l see on this codex also Pet nova (1998:255-261) who summarizes all the bibliography on iL • TPHOyHOBMH (1971),
[H] For a survey of the hypotheses about these compositions and the role of Constantine, see TAfOBA (2009; 655). [111] Recently on it Pajioiueanh (2001.2005) and the literature quoted by her.
[11] For a survey of scholarly literature on this hypothesis, see faroBa (2010:216),
[15] KyEB, nETKOB (1986:527-545). [h] See particularly pp. 542-543.
[1] Cercetare finanţaii prin proiectul *Ştiinţele socio-umaniste in contextul evoluţiei globalizate dezvoltarea ţi Implementarea programului de atitdii şi cercetare poxtdoctoralü*, cod contract: POSDRU/U/S/ül 104, proiect cofmaujat din Fondul Social European prin Programút Operaţional Scclorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. Studiul a bene hc iat ţi de sprijinul oferit cu toatá generoşi lalea de dl Va sile Rus. cümia ii datore/ traducerea din limba lalînă a documentelor citate, de dna Ecsedy Judii, care mi-a semnalat cea nun mare pane a gravurilor pâslrjtc în colecţia Biblioteci i Najionale Széchenyi din Budapcsia. şi de d-ra Hegedűs Enikő, care a intenuedJat o buiiS

parte a documentarii in instituţii le din Ungaria ţi din mediul romano-cuto iic transilvănean. Tuturor, alese mul (urniri ţi ce ic mai calde sentimente de recunoştinţă. documetucpăsiruiil la Biblioicca Universităţii di ti Budapesta fpp. 337-33S), cealaltă emisă in 176ŞdeConvenmldc la CIuj-Münăşiur, la solicitarea lui Geoigius Szcgedi. reetonJ colegiului ie^iii din Cluj, păstratfl la Arhivele Naţionale. Serviciul Judeţean Cluj, fond *Liceul Romano-Catolic Cluj.* dos. i. f. 46-49. Prima a fosi doar semnalată dc Nicolae 1QRGA în 1915 („Un pictor român în Ardeal", în „Buletinul Cornisiunii Monumentelor Istorice", an VIII, 1915. p. 46), cea de-a doua a fost publicată sub forma de ilustraţie dc Arhimandrit Dumitm COBZARU. *Monografia Mânfixtirii „4dormirea Maicii Domnului" Nicula,* ediţia a IV-a. revăzută şi adăugită, Nicula, 2010. anexa I.

[3] Nicolaus N1LLES, *Symbolae tui iltiistrandam historiam Ecclesiae Orientalin in terris cor o ttue S. Stephani,* vol. I, Ocniponic, I88S, p. 144, pentru anul 1697; Vasilc RUS, *Operării in |inea Domini. Misionarii iezuiţi in Traitsitvania, Banat ţi Partium (¡579-1715).* vol. N. *Fönten,* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 200K, pp. 187-3« 1, pentru anii 1701-1715.

[1] Pentru primele texte dc acest gen. astăzi pierdute, vezi V. RUS, *op. cit.,* p, 343 şi 3H0, Cea mat vccik lucrare păstrata cunoscută de mine este *Wahre und ausfithrltche Beschreibung Des Ursprungs Des Wunderbar- Weyrtenden und anjeizo in der Academische Kirchen der (iesellschaßi Jesu zu Ctausenhiirg auf dem Hoch-Altar zierlichst vorges teilen Gnaden-Bilds Der Allerseetigsten Mutter Codes Mariae.* Sammt bcygefilgten ctwclchcn von denen die es verehrten erhaltenen Wunder-würdigen Wotlhalcn AuT villalliges Verlangen der bc(son)sondcrs |1| in Siebenbürgen wohnende Tcuisehen Nation und zum allgemeinen Anuib sich dessen Verehrung in allcrlcy Nöthen ¿ii gebrauchen. In Druck gegeben in der Academisehen Buchdmckerey S. J. *m* Clausenburg. Gedruckt durch Sim. Thadaeum Welchenberg, 1735. Aceasta a fosl unnată un an mai târziu dc *Ilistoria Thatanafurgae Vtrgtnis Claudiopolilanae honurihus Wustrissimontm Dominonun fratrum Ijidisiai et Gabrielis e Comitihus Halter de HaUerkä etc. dieata,* Claudiopol i. Tvpis Academi eis Soc. IE SU per Simoncm Tliadaeum Welchenberg. Pars I. &. II. Honori Hluslrissimi Domini Domini Igilatii Ladislai c Comiţi bus Hal Ier de Hallcricö ctc. Dum in Alma, ae Repio-Princip. S. J. Academia C laud iopo iii ana, promotore R. P. Antonio Grueber e S, J. AA. LL. & Philosoph. Doci, ejusdcmquc Professore ordinario, Prima AA. LL. & Philosoph iac laurca iitsignirctur. a Neo-Baccalaurcis Condiscipulis oblata Anno M.D.CC.XXXV1, lucrare reeditată iu 1737 în formula *Ilistoria Tbaiimaiiirgae Wrghtis Claudiopotitome* Dum iu Alma ac Regio-Priueipalt Soc. J. Acadcuiia Claudtopolitaua Posilioucs Uuivcrsac Philosophie publice propugnarct Peri II. ac Erudit. Domin. Ladislaus CsâpătAA. LL. & Philosoph iac Baccalaurcus, ncc noti pro suprema ejusdcin I aurea Candidatus. e Convictu Nobili uni. Praesidc R. P. Antonio Gniebcre S. J. AA. LL. & Pliilosophi ac Doctore, ejusdcmque Professors euicrito. ac p. t. Scnionc. Audiloribus ob latus, Anno Saluţi s M D.CC.XXX .VII. Mense Die, C laudiopol i. Typis Aeadcm ic is S. J. Anno MDCC XXXV11.

[1] Din relativ vasta bibliografic a subiectului, vezi *A'Kolosvári könyvezo Szűznek históriája* lm itatott az oli levő Jésus Társaságbeli szerzetesek által Most pedig Azon Szentséges S/ti/ Tiszteletinek gyarapodására, és Ájlatosinak Lelki vigas/talásokra megszaporilalván újra Nyomtattatott, Kolozsvárt. [I8I[1]Í|; KOVÁCS Gyárfás. .-I *Mi/cotai máskép Kolozsvári csodate|v Szent Szitz kegyképénektörténeti vázlata,* Síiamosujvár | Ghcrhj. IíWS;G. MÂNZAT. *Originea şi intoria icoanei P. í. Maria Jeta Nicula (Dtipâ documente istorice).* Cluj-Na poca, 1923: Vidor BOJOR. *Maica Domnului deia Sf. Mănăstire din NtCUto,* Gherla, 1 y^O; B. NAGY Muigit. *Stílusok, művek, mesterek Művészettörténeti tanulmányok,* Bukarest, 1977: t IRJNEU Bisiriţcanul. episcop-vicar. *Jcoono (te la Niwte.* Nicula, 1994; Nicolac SABĂU. „Icon lacrymans: de la Kodighitria Nicutei la Vera Lfilgies B(eatae) V(irginis) Mariac Fientis Claudiopol[il". in „Ars Transsilvaniae", XVIII. 200&, şi patroane a casei noastre au fost iniţiate zilnic, cu un marc sim|ăinâiu de evlavie, litanii şi rugăciuni de vecernie

pentru ai noştri şi pentru toţi comesenii care se adunau ■<în casa noaslră>. iar unui dintre preoţi ţinea înainte o predicii; în zilele consacrate sărbătoririi Preasfintei Fecioare şi în ajunul acestor zite lucrul se läccn frecvent cu o solemnitate mai mare decât iu alte dăţi şi se adăugau litaniile Fecioarei din LoreltO- Jertfele misei erau oficiate dimineaţa, la acelaşi altar, într-o ordine susţinută, in măsura posibilului de mimăm! preoţilor in zilele de sărbătoare ale Născătoarei de Dumnezeu se oficia mai întâi slujba solemnă, deşi umia ca o altă slujbă să Hc oficiată în aceeaşi i\ la ora şi în locul obişnuite: în perioada Advcntului aceasta se oficia zilnic. De altminteri, la toate acestea, am adăugat apoi, cu rod mare, după jumătatea anului, practica cotidiană a venerării mariane. Căci, de vreme ce în zilele de peste săptămână, noi nu ofeream niciun Tel de practică devoţională la ora amic/ii, lucru cârc uu era. lotuşi, omis nici de către calvini, nici de cătrc arieni, părea ruşinos ca acest aspect să fie neglijat in oraşul de faţă. care, cu ajutorul dumnezeiesc, jinduieşte cu ardoare toate cele şi ar trebui să fîc fruntea Transilvaniei în săvârşirea celor sfinte şi, în practici Ic devoţionalc. socoteam că este cu totul grav şi neplăcut pentru viiior sa continuăm a cânta vecerniile zilnice în biserică. Drept umiare, alâl din aceslc cauze, cât şi pentru a aprinde mai intens evlavia
faţă de preasfânta icoana, am hotărât sa fie roci late inaimea ei, după-amia/a, litanii cotidiene: cu atâta statornicie a fost oficiată această practică, incât nu era trecută cu vederea nici în zilele de sărbătoare sau în ajunul lor. zile in care se cântau in biserică vecerniile sau litanii te. Alâl de mare a fosi şi este mereu, prin aceste practici devoţionalc. pelerinajul oamenilor la aceasta capelă, întru venerarea icoanei sfinte, incât micul lăcaş sfiim deschis de dimineaţa până seara este vizitat de credincioşii mariani; adesea este înţesat de lume chiar şt pesie săptămână. Toane mulţi plángándu-se că. de multe ori. doar cu greu pot să ajungă să inlre;" *{ibidem,* pp. 18S-l sy. textul in limba latină). " Prima a fosi, probabil. *Imádságos* ftűfirv Mellyel irt Pázmány Péter, A' Boldog Emlékezetű Cardinal cs Esztergáim
Érsek, Nagyszombatban, Nyomtatott azAeadcniiai Bűtiikkel. Hürmann János által, 1701. Esztendőben. Un impact deosebit a avul şt *OJficnim Rctkocziamm seu Öjjiciosa Pictat is «1ereit la, adttti divino, Magnae Mátrix Mariae, Sanctorutacpte Patrtmortm honon debita* |... j. Ctaudiopoli. Typis Academic is Societalis Jesu. Anno Salutis 1737, încarc a fost inserat textul unni *PiusajfectmadB. V. Mariam Cárom bac ejus (iciutimpohiana Thnumamrgateanc,*
[18] Vezi mai sus, noln Pentru secolul XVIII, mai amintim *Kolosvári Kőnyvezo Szűznek históriája.* I ral latolt az otl lívű Jístis Társaságabeli Szerzetesek által; Most pedig Azon Szentséges Szűz Tiszteletinek gyarapodására, és Ájtatosinak Lelki vigíisztalásokra incgszaporitatván újra. Nyomtattatott Kolosvárati az Academini betűkkel 1770. care se va retipări înlr-o versiune aiigmemaiă in IS 19.
Aslfel de menţiuni au însoţit o rugăciune tipărită probabil la Cluj, la o dală apreciabilă în jurul anilor 17.16-17.19. Singurul exemplar cunoscut se păstrează 1a Biblioteca Naţională Széchényi din Budapesta.
" V. RUS, *op. cit.,* pp. 190-19.1, iestul în limba latină.
[IS] Un repertoriu parţial al acestora vezi b Ana DUMfTRAN. Hegedűs ENIKŐ. Vasile RUS, *Fecioarele înlăcrimate ale Transilvaniei,* Alba Iul ia. 2011.
Budapesta, înv. ELTE EK KRNYO Ac 495 U),
Z. SZILÁRDFY. G. TÜSKÉS. Éva KNAPP. *op. cit*„ nr. 136. p. 106 (descriere) şi 212 (i lustra |ie). [I5] *Ibident,* nr. 137. p. 106 (descriere).
[M] *Elegiac StíppliCés, sive gemitiis suspirantis unim ne iui Thaumaturgum t' \l. CipudiOpalltanatn.* HonotibuS
[11] Semnalări: C. TATAI-BALTĂ, *Gravorii in lemn de la lilaj.* p. 63; F. BOGDAN, *op. cil.,* pp. 63, 64. Florinn DUD AŞ vorbeşte şi el de o reeditare, dar dalca/ă *Ceaslovul* în 1760-1762 şi dü ea reper pagina 560 (*op, cit,* pp. 16. 18.40. nota 60).
[11] Semnalări: loan BÎANU, Ncrvg HQDOŞ. *Bibliografia românească veche. I50H-I830,* (om II. I716-1S08, Bucureşti. 1910, pp, 137-13$; Şt. METES, *op. cit.,* p. 734; D. RÂPĂ-BU1CLIU, *op. cit.,* p 259, [11] *Doctrina christiana Ex pwbatis aiithoribiis collecla, ad Usuni hitjtis lichoiasticae Juventutis cooptata, cum adjecto de .Sacra Unione coltoquro jussa*

Illustrissimi, ac Reverendissimi D. D. Petri Ponţi Aaron De Bisztra Episcopt Fogarasiensis &c, In Monastetio Sanctissimav Triadis typis edita Bahsfoh'ne Pertítchaiteoi Betsketvki. Anno 1757. **Exemplarul Biblioieeii Centrale Univcreilarc din Cluj-Napoca.**

5.1 Gyürgy RÓZSA. ..Tltcsenblilller mit ungarisclteu Beziclumgen". tu „Acta Históriáé Artíum", I9K7-198Ü. lomus XXXIII, fasciculi 3^1. pp. 282-2R3, fig, 39, Picsa sc păstrează la Magyar Nemzeti Múzeum, galeria de imagini istorice, înv. 57.140.

Z. SZILÁRDFY. G. TÜSKÉS, Éva KNAPP, *op. cit.,* nr. 143. p. 107 ¡descriere) şi 214 (ilustraţie): SZILÁRDFY Z., *Barokk szentképek Magyarországon,* nr. 21. Exemplar păstrat la Biblioteca Naţională Széchenyi, Budapesta, inv, 600,926/Vii.

Z, SZILÁRDFY, G. TÜSKÉS, Éva KNAPP, *op. cil.,* nr. 144, p. 107 (descriere) şi 215 iiluslra|ie). " Mihály FERENC. *A (Jelened templom főberendezésé,* p. SI şi 83, fig. II. Exemplar in posesia Episcopiei Romano-Catolicediu Oradea.

'r| lumginea a fost publicată de B. NAGY. Margit, *op cit,,* p. 27, fig. 12, de unde a fost prcluaiü de N. SABĂU, *Metamorfoze ale barocului transilvan,* vot. II, p. 573, iig. 214. Exemplarul din canca publicata în 1770 pástrat la Biblioteca Naţionala Széchényi din Budapesta, inv. 308,236, singurul pe care l-am identificai in decursul cercetării, nu cotiţine aceasta iluslraţie şi nici pe cea publicată dc URIEL áldozár, *Kincseink, vagyis az első máriapócsi. mikoiai, második májriapácsi, pdlfalvat és klokocsái csodatévő szent képek ieirása,* Ungvár, f. a . p. í>0.

*** FI. DUDAS, *op cit.,* p. 15, fig. 3.**

Nl Exemplar iu posesia Protopopiatului Ortodox Targu-Mureş. Vezi şi Marica GRIGORESCU, „Tematica istorică românească in opera gravorilor din familia Mansfeld". în „Revista Muzeelor şi Monumentelor. Mu/ce", 7, J9S3, pp. 6&-70. Oră menţionarea proven ie ţiţei piesei, *M Ihidem.cu* ilustraţii la p, 66 şi 70, înainte şi după restaurare. *Ibtdem,* p. 65 şi 157.

M Éva BENEDEK. *Á kolozsvári Könnyező Mária keg\>kép egyik 18. századi másolatának restaurálása,* in *Isis,* Haáz Rezső Múzeum, Székely udvarhely, 2010, p. 66. fig. 4. Atanasie POPA, *op. cit.,* p. 252 şi fig. 13,

Nicolae SABAU. „Mathias Veress restaurator?", in „Acia Musei Napocensis", XVI. 1979, p. 660 ţi fig. I. *M Idem, Metamorfoze ale barocului transilvan,* voi. II, p. 573, fig. 213.

'Academia Români, *Istoria românilor,* voi- V: *O epocă de Înnoiri* i» *spirit european (1601-1711/1716),* Bucureşti, Ed Hnciclopedica, 2003, pp 60-61.

: Refugiaţii munteni au fost in armata principelui ardelean in lupta sa împotriva imperialilor. 1 Kra, dc altfel, o rudă colaterală a familiei liasarab.

s In PmJoí/<Mü la *Malitvenicul slavon,* Câmpulung (Dan SIMONESCU ţi Dam ian R BOGDAN, *Începuturile culturale elle domniei tui Matei Basarab* in *închinare R E Patriarh Miron,* Bucureşti, Î938, p. 270 ţi L BlANU ţi Dan SIMONESCU, *Bibliografia românească veche,* t IV, Bucnneşti, 1944, pp. 184-135). Această „foame sufletească" este înregistrată ţi două secole mai târziu de călătorul rus, savantul Porñrij Uspenskij in notele sale de călătorie, atunci când vizitează Ţara Românească, in 1846 [G. BEZVÍCONI, *Călători ruşi în Moldova ţi Muntenia,* Bucureşti, 1947, pp 366-367),

" Virgiî GÂNDEA, *Umanismul iui Udrişte Nilsturel şi agonia slavonismutui cultural in Ţara* Jtoffiiiiiriiitrií, in *Raţiunea dominanţi}. Contribuţii la istoria umanismului românesc,* Cluj -Napoca, Ed Dacia, 1979, pp, 36-37.

7 Paul de ALEP, care nu l-a prea simpatizat pe Matei Baiarab, dar a tosl obligat sá-i recunoască meritele datorită realizărilor sale, menţionează că „Matei voievod nu cunoştea decât limba sa, cea românească" *(Călători străini,..,* voi, VI, p. 135).

" Raz van THEODORESCU, „Epoca lui Matei Basarab, răscruce a vechii culturi româneşti" in „Revista de istorie1*, 1932, p. 1331 ş,u.

*** Dan Horia MAZILU, *Udrişte NAsturel,* Bucureţtl, Ed. Minerva, 1974; Virgil CANDEA, *op. cit.,* pp. 33-78; 111 linul BIANU, Nerva KODOŞ, *Bibliografia româneasca veche.* voi. I, Bucureşti, 1903, *p.* 132.**

15 Hârtia era adusă din Transilvania de la moara lui Gheorghe Ràkoczy de la l.ancrăm ţi, dupâ unii cercetători, chiar din Italia.

PILLAT, *Pictura murală* iu *epoca lui Matei Basarab.* Bucureşti, Kd. Meridiane, 1980. Gabriel ŞTREMPF.L, „Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVI Mea", în „Studii ţi cercetări
de bibliologie", vol. 1. 196S, pp, 19-27; P, P PANAITESCU, *Petru Movila şi românii.* Bucureşti, 1942 şi IDEM, « L'intluencede Pierre Movila dans les Principautés Roumaines s, în « Mélange de l'école roumaine en France », V, 1926. p. ï.u.
[18] In 1642, de pildă, se tipărea la Govora textul de fată, iar la Câmpulung, *Invâţâturipreste toate zilele*, alease pre scurt den multe dumnezâieţti cârţi de folosinţă tuturor creştinilor prepuse de pre limba grecească pre limba rumânească, cu diferenţe semnificative ale materialului tipografic foiosil, ceea ce ne conduce la ideea existenţei mai multor tipamiţe.
N. STOICESCU aţi intitulează unul din capitolele monografiei dedicate domniei Iui Matei Basarab, JWiifei *Basarab, cel mai important ctitor ui poporului român în epoca medievală {Matei Basarab,* Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1988. pp. 94-123),
[w] D. R BOGDAN. „Răspândirea cărţii ruse bisericeşti m Oltenia (IN: Tipărituri olteneşti traduse după tipărituri ruseşti)" In „Mitropolia Olteniei", 12,19i0.
^Gabriel ŞTREMPEL, „Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc in sec. XVJT, in „Studii şi cercetări de bibliologie'; I, 1965, p. 25,
[p] *Apuci* Dan Jifl^iî-^Jiid/rH, *Bibliografia romanească veche (Additamenta. Corrigenda),*Galaţi, 2000, p, 151.
* *Cazania tui Varlaam* a cunoscut trei ediţii moderne şi un număr impresionant de studii dedicate textului în sine sau circulaţiei inie.
[11] Mat puţin probabilă interpretarea lui Dan Hori a MAZILU, care considera că doar predoslovia era redactată in anul 7147 (Dan Horia MAZILU, l/rfriffe Ndifnrcf, Bucureşti, Ed. Miner va, 1970, p. 4$).
[JI] Vezi studiul lui Dan ZAMFIRE5CU, „Izvorul Evangheliei Învăţătoare de la Govora" in „Flacăra*. 2005, nr. 41 (14-
20 octombrie).
[Ji] Dificultate în plus pentru Ioan BIANU ţi Nerva HODOŞ, care, in primul volum al *Bibliografiei Româneşti Vechi.* au descris iniţial un exemplar incomplet, cei doi revenind ulterior asupra completării descrierii. [J<] R,ft,V. constată doar de la pagina 395. Primul cuvânt fiind de lapt,.(,nvtc-vrtfrfi.
[11] Mişcări culturale şi literatura la românii din stânga Dunării in răstimpul de la 1504-1774„ Cernăuţi. 1907. pp, 134-135.
[Jt] Considerăm că o comparare detaliată a *Evangheliei invâţittoarc* de la Dealu ţi a GJrfii *româneşti de mvăţdtură.* fapt
'Acest studiu includeţi neuitate ale cercetărilor in cadrul Grantului CNCS1S-UEF1SCSU, PN îl-IDEI, nr-75/2008. Damaschin MIOC, *Materiale româneşti din arhive străine,* in SMlAf, VI, 1973, p. 343. Retipărită in 1. CAPRO ŞU ţi E. CHLAUURU, *însemnări dc pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei, Un corpus editat de* voi. I, laţi, Ed. Demiurg, 2008, pp. 166-167.
[3] Caracterizarea acestor ornamente ca având „motive romăneţtt" mi se pan- arbitrară
[3] Am păstrai ínlru totul forma din revista, îndreptând numai numele Niceei, unde o greţeală de culegere dăduse lltKttt. Nu pnl ţii daca înlăturarea majusculelor de la atributele sfinţilor s-a datorat a ut tirului uri redacţiei.
[s] Cf. Nieolae STOTCESCU, *Repertoriul bibliografic ol bcatităţilor şi monumentelor medievale din Moldova,* Bucureşti, £ ed- (publicaţie a Direcţiei Patrimoniului Cultural Naţional), 1974, p 654-
M, N- TtHOMtROV, Jir wopH ferice rara» *Poccuu ca cnaesmcKiiMu empanasm u Busamnueu,* Moscova, Ed „Haysa", 1969, pp. 310-311, Acest volum a fost recenzat (in acelaşi *SMIM,* VI, 1973, pp. 43S-444) de L Demeny, care a transcris mai multe însemnări de pe manuscrise; în cazul acestui Afinei, a făcut doar ti menţiune {p. 442) despre însemnarea „din care rezulţi câ el a fost cumpărat de către ieromonahul Simeon" (sic), dar a preluat integral notele scriitorilor, diaconul Vasileşi popa Manoil, despre care va fi

vorba mai departe, în teirt. Ca urmare, însemnarea de danie lipseşte din 1. CAP ROŞU şi E. CHIABURU *op.* cir. şi din *Addenda ct corrigenda* din voi. IV, laşi, 2009,
domnea Radu vodă Mihnea; v, discuţia mai departe, in text,
" Klimentina IVANOVA, Swiiwprjt», *cpbâcuu u mojido-s^axuHcKU aupitncKU ţmamueu s câupuama na M.* R
[JotodiM, Solia, Ed. Academiei Bulgare de Ştiinţe, 1981, pp. 131-152, nr. 28-32; Radu Constant incscu, MdiitiiiTiii' *de origine* roindriftijctl *din colecţii străine. Repertoriu,* Bucureşti, f. ed. (publicaţie a Arhivelor Statului), 19S6, pp. 89-90, nr, 439.440,443 şi *446* (după Klimentina 1VANOVA; omite *Mineiul* pe noiembrie, Klimentina 1VANOVA, nr, 30), Pentru *Apostol - ibidem,* p, 99, nr, 502 (după Damaschin MlOC), iar pentru *Mineiul* pe ianuarie şi februarie *- ibidem,* p 143, nr. 741 (după M. N. TIHOMIROV}. * Klimentina fVANOVA, *op. cit.*, pp- 131-135, nr, 28 (Pogodin 493). [111] In toate cazurile, Klimentina 1 VAN OVA transcrie, ca şi M. N. Tihomirov, Oynoiitrt.
[11] Klimentina 1VAMOVA, *op. cit.,* pp. 134-135.
[u] Soţia şi Copiii sunt menţionaţi şi în insemnanca dedicatorie a *Mineudui* pe ianuarie şl februarie (M- N- TIHOM1ROV, *op. cit.,* p. 311.
Klimentina 1VANOVA, *op cit.,* pp. 135-13S, nr. *29* (Pogpdin 500),
[11] *Ibidem,* p,)38.
[IS] *Ibidem,* pp. 138-141, nr. 30 (Pogodin 506). ^ *Ibidem,* pp. HO-141,
[III] *Ibidem,* p. 146.
--[11] *Ibidem*, pp. 147-152, nr. 32 (Pûgodin 530).
[JI] *Ibidem, p.* 152.
- Emile TURDEANU, *Le* SburwiJt *dit «de Bisericaniu. Fausse identité d'un manuscrit remarquable,* în 44,1965, pp. 34-35; retipărit in IDHM, *Etudes de littérature roumaine* ef liiscr/fi ifmr.« ci *grecs des Principautés Roumaines,* Leiden, Briil, 1985, pp. 214-215. - WWiewi,p.3S(215).
[*] Scris «pT.
[17] Tn ccldallc însemnări, aici figurează cuvântul pahcuVem , care înseamnă „cu dorinţa"; v. mai departe, în text.
* Aţa in ediţie.
[31] Aici, d-na KUmentina ÎVANOVA a citit rHj (gospodina) în loc de chj (Cuiu), " V. nota precedenta.
Cf. Gh. Ungurcanu, *op.* cit,, p. 33*6*,339. *" DRH,* XXJV, *ed dt,,* pp, 390-391.
[11] M. N. TIHOMIROV, *op cit,,* p 307, atribuindu-le secolului al XVI-lea; aceeaşi atribuire la I. CAP ROŞU ţi F,.
CHlABURU.o^J. cJf.,p. 124 (textul romanesc, cu indicarea unei surse care nu există în lisla bibliografică).
[Jn] Emile TURDEANU. *Le Métropolite Anstase Crimca et ¡on œuvre li lté mi re* el *artistique (1608-1629),* în *29,* 1952 (studiu reprodus anastatic in idem. *Éludes,* rfe *littérature roumaine* et *d'écrits slaves et grecs des Principautés*
Roumaines, cit.), p. 60, nr. D. M ioc. *Manuscrise slavo-române* iu *biblioteci din străinătate*, în SAfîM, VU, 1974, pp.
2S1-282, nr. S; Ştefan S, Gorovïi, *Anastasie Crimca. Noi contribuai,* in „MMS", LV, 1979,1-2, p. 155. nr. 11. Radu Constantinescu, *op. cit.,* il înregistrează de două ori: p. 113, nr. 584, ţi p. 168. nr. 864 (cu localizare neidentt(icabilă, în Ucraina).
[w] £>//î, XVH/3, Bucureşti, 1954, p. 33, nr. 52 (in text, e *Vasili diiacomd,* dar semnează Vaîï/î tfitociiJl).
[M] Pentru o judecată cu obştea Mănăstirii Teodoreni (ctitoria lui Toader Movili, de lângă Suceava), egumenul Iorest este amintit la 1649, când Dragomirna era condusă de Gherghintie Romşa - CDM, tl, Bucureşti, f, ed. (publicaţie a Arhivelor Statului), 1959, p, 405, nr, 2081, [s]- Kiimentina J VANOVA, p*p. cil.,* p. 141. [31] Aşa in ediţie,
[H] Aşa in ediţie. După sens, ar putea fi (In^ir-acesi sau *(tn)tr*acel.* [M] In ediţie: „«¡plutiri (?)" [w] Aţa in ediţie.
[47] Mie CORFUS, *însemnări de demult.* Iaşi, Ed, Junimea, 1975, p, 281. [M] *Ibidem,* p. 167 (o invazie de lăcuste în Muntenia. în 1746),

** ton NECULCE, *Opere. Letopiseiul 1?trii Moldovei ţi O samă de cuvinte,* ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Ed Miner va, Î982, p. 859,
" Actul de închinare, cu această dată, în *Condica lui Conitapiin Mavrocordat,* ediţie cu introducere, note, indici şi glosar de Comeliu Istrati, II, laşi, Ed Universităţii „Alexandru loan Cu/a", 2008, pp, 534-537, nr. 1314-1315 (dotiâ transcrieri).
11 Ibidem, pp. 9-10, [ir. 2. Pentru noua închinare, Gh. UNGUREANU, *op. cit.,* p, 345, semnala un document din 1 ianuarie 1742; este, probabil, o lectură greşită sau o confuzie.
11 Hrisovul indica ţi destinaţia acestor bani: „să-i cheltuiască laşcoale, cu copii cei ce vor vrea *si* să facâ preuţi, pe care si-i ţie datori a învăţa întàiuceli 12 articuri ale credinţi! creştineşti şi 7 taine biariceşti şi cele zéce poronci a lui Duinnczău ţi cele obicinuite *a.* preuţii, cari cine nu Ic va şti. nu poate a li preulî Aceste prevederi sunt, probabil, un ecou al „ponturilor" fi.xate de Constantin vodă Mavrocordat in materie de pregătire religioasă (cf *IN,* cit., pp. 315-31 S.
" După documentele Hangului, păstrate in arhiva Patriarhiei de Alexandria - cf. Florin MARINESCU, Lei *Pays Roumains et le Patriarcat d'Alexandrie. Quelques données préliminaires, in Vie Romanian Principalities and ttie Holy Places Afang the Centuries, Papcrs of the Symposium Heid in Bucbarest, 15-18 Odober 2006,* Hdited by; Emanoil Băbuş, loan Moldoveanu, Adrian Marinescu, Bucureşti, 2006, p. I99,nr. 14 şi 15. Documentele anterioare închinării din 1715 sunt in curs de publicare: ede din secolele XVI 11-XIX vor urma. *M Condica lui Constantin* AfrnroiwJdf.cjL, p. 54S.
^ *Ibidem*, p. 533. V. şi p. 549, despre presiunea exercitaţi de domn pentru restituirea satelor cât re mănăstire.
: http://i)ationaltheatre.bg>bg,"slalic/vicw/istorLiţ-nachalQlo, eons uitat la 16.08.2011. ' Vasil ATANASOV, *Ciiomehu* uj *xuaoma u öeímócmniü mu,* Sofia, 1936.
1 Nato a Sologna, Însemna "Snuia dell'ane medievale" e "Storia delln miniatura" presso TUniversiti di Bolugita. do ve svolge at tí vili didattica per la laurea trtennale e que lia magistrale: col labora coti alconi M usier del I' ateneo bolos nese, ed e stato i n vi tato per le/toni e conferenze dal Musée du Louvie di Plarigi e dairUniveisité Fran^ois Rabelais di Touni (Francia). c dal Dickinson Col lege di Carlisle (USA), di cui é docente nella síde di Bologna: c autore di circa un centitiaio di pubblica/ioni. pre valenţe mente dedícate alia decoraxione libraría e alia piu ura dat XIN al XV secolo.
s Si cfr. SANDBERG VAVALÀ, *La* rroce- *dipinta;* da un estremo aU'aUro, un a sintesi aggiornata, di caratterc divulgativp ma molto précisa, è E M ASS ACCES], *Dal* Chris tus trimphans *ai* Chris tus potions, in *It Medioevo,* a cura di U. Eco, 9, fliwio *Mediocvo, Letteratura* - Arte, MilanoRoma 2009, pp. 487-493. Un recente i nier vente che tiene molto ben présenté le ragioni della teologia e della religione - oltre e forse più che dello stile inteso as natta mente, è F- EARANDA, *Vdriazione icorograjicfl delt'icono delta Croce dipinta nel corso delXilt secofo,* * Commentari dorte », 13, 2007, 36-37, pp. 8-16, che mi spiace molto non aver rammentato in LOIX1NI, *op. cit.*
* Le numorose interpneta/ioni che si sono suiseguik[1] sullbpcra sono riassunte da L. CARLETTI, scheda 7, in *Cimabue a Pisa. La piltum pisana dei Duecento du Giunta a Giotto,* catalogo delta mostra a cura di M. Burresi e A. Caleca, Pisa 2005, pp. 109-111; nello stesso volume, nna ricca série di esempi di questa tipolugia.
> *Manuscrise din Biblioteca Sfântului* Sinai *al Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, Ed, Bazilica a Patriarhiei Rumâne, 2008, pp. 18-22-
1 Stefano ZAMPONÎ, *La scrittura umanistica,* Archiv fur Diplomatik. Schriftgeschichte.Siegel- und Wappenkunde. SO. Band, 2004. pp. 467-503.
s ZAMPOH1, *op. cit.,* pp. 4SI -482 ţi planşa nr. 11 de la p. 503.
3 Emil TURDEANU, « Le Mythe des anges déchus: traditions littéraires de I Europe Occidentale et Orientale », in *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, It, 1982, pp. 73-l)7, reluat în vol. îngr. de Mircea Anghelescu, *Studii ţi articole literare.* Bucureşti, Ed. Minerva, 1995, pp. 3-48.
* Emit TURDEANU,« Le Mytiie des anges dtkbtisin ţi *articole literare,* p. *3.* Cartea lui Enoh a fost elaborată în sec. []-! l. Hr. probabil in ebraică sau a ra maică, de unde a fost

tradusă in greacă. Din greacă a tbst tradusă in latină ţi in etiopiană, textul nemaiajungând complet până in contemporaneitate decât In această din urmă litri hă, Cf, Cuvântului Introductiv al lui W, O, E, OESTERLEY, în *Cartea lui Enoh*, ed. a II-a, trad. din engl. de Alexandru Anghel, Bucureşti, Ed Herald, 2010, p, 13. [s] *Ibident-*

[11] Pentru varianta prăbuşirii lui Salan ca urmare a refuzului de a-J adora pe Adam, vesti Emil TURDEANU, P/L *cil-,* pp.

[1] C laude GlLBHRT-DUBOlS. « Naissance du mythe des Anges ré voi tés în *Mylhologies de fOccident,* Paris, Ed Ellipses, 2007, p. 305.

" Cartea iui Enoh, op, cil., pp. 58-59. [0] Nlcolae CARTOfAN, *ap. cil,* p. 48.

[Nl] „într-această zi fu împodobit ceriul cu de toată podoaba, iar mai pre urmă, intunerec ţi beznă, ţi fu lipsit de frumuseţea ceri ului, pentru ce că acesta gândi ţi zise întru sine: » Pune-voi scaunul mieu spre norii ceriului ţi vai fi asemene Dumnezeului de sus »1 Şi pentru căci numai ce U gândi, cu învăţătura lui Dumnezeu fu lepădat din cinul îngeresc ţi, în loc de lumină, să sălăşlui întru întuneric, ¡ar de frumuseţea îngerească fu lipsit™. Vezi *Paiia istorică,* stud filolog., stud. lingv, ţi ed de Alexandra Moraru ţi Mihai Moraru. Bucureşti, Ed. fundaţia Naţională pentru Ştiinţă ţi Artă, Academia Română, Institutul de Lingvistică lorgu Iordan, Bucureţti, 2001, p. 102,

[11] Arvind SHARMA, „Satan" in 77ic *Encyclopedia ofReîigion,* voi. 13, New York, Macro illan, I5«5. p. *82.*

[11] Ibidem, p. 81,

[11] Dániellé FOUILLOUX, An ne LANGLOIS, Alice LE MOIGNÉ, Franţoise SPIESS, Madeleine THIBAUT, Renée TRÉRUCHON, *Dicţionarul cultural al Bibliei, Refer inie iconografice, literare, muzicale şi cinematografice, eâ.* a II-a. Bucurejti, Ed. Nemira, 2006, p. 251.

[15] Ct. pisaniei publicate în volumul coDrd. de Constantin BA LAN, *inscripţii medievale şi din epoca modernii a României, ţudeţul istoric Vâlcea (sec. XIV-184S).* Bucurtţli, Ed. Academiei, 2005, p. 543.

[J5] Vezi iHpns, nota 24-

* In această legendă populara, celui căruia i se atribuie puteri peste legiunile interilor căzuţi este Arhanghelul Gavriil ţi nu Mihail, aţa cum apare in scrierile religioase, canonice sau apocrife.

Marcel OLÎNESCU, *Mitologie românească.* Ch *desene ţi xilogravuri de autor,* ed. cril. ţi pief. de I. Dpriţan, Buciireţti. td. Sacculum I. O., 2001, p. 68.

Fondo Urbinate, voi. 1079).

[3] A. VERESS, *Documente,* vot VIU, pp. *2&2-2&1,* Scrisoarea nr. 236: Corniţele Sigismmid Far^och- Ko&ce, 12 oct, 1612,

apărute in 18&3.

[3] Edgar PAPU, *Despre stiluri,* Bucureşti. Ed. Eminescu, 1536.

[n] Ibidem, p. 243.

[7] *Ibidem,* p, 250: In *conduite, pictura externă moldovenească din veacul al XVI-¡ea se caracterizează printr-o expresie*

expresia de fbnd este barocă, numai faţă de perioada palcologa, pentru că altfel rămânem in ambiguu.

[H] Ibidem, p. 245,

" ibidem, cap, „Puncte de reper pentru un baroc românesc" pp, 243-245.

[1,1] RTHEQI30RESCU, *Roumains et balkaniques dans ta civilisation sud-est européenne.* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, p. 369.

[11] IDEM, *Civilizaţia românilor între medieval şi modern*, voi. l-11, Bucureşti. Ed. Meridiane, 19S7: IDEM, *Itinerarii medievale.* Bucureşti, 1979. pp. 155-167; IDEM, „Manierism şi primbaroc post bizantin între Poluri ia şi Stanbui. Cazul moldav 1600-1650", in „Studii şi cercetări de istoria artei" 1981, pp. 34-94. IDEM, Jfcuriiflinj *ei Italkaniques,* p. 368.

[lJ] IDEM, „Manierism ţi primbaroc", p, *77.*

[H] H. FOC1LLON, *Viaţa formebr ţi elogiul mâinii,* trad. de Laura Irodoiu Aslan, Bucureţti, Ed. Meridiane, 1977,

P- 31 FU-
R. THEODORESCU, .Gusturi şi atitudini baroce la români in secolul al XVlMea (II)" în „Studii şi cercetări de istoria ariei" Bucureşti. 19&3, p. 10.
[17] Adrian MARINO, *Dicţionar de idei literare,* Bucurcţti, Ed. Emtnescu, 1973, vol. I.
" Se repetă după iiecore pereche ite Versuri.
[11] V. CÂNDEA (coord), *Un wak aur în Moldav, 1643-1743,* Bucureşti, Ed- Fundaţiei Culturale Român?, 1996, p. 7: *Intr-o perioadă de cumpănd a dăinuirii Bisericii Răsăritului, ierarhii ei apelează mai mult ca altădată la români ţi intenţia lor fusese binefăcătoare. Ţările Române deveniseră astfel, pământul ales pentru apărarea Ortodoxiei.*
Conciliu] ecumenic Niceea I (32S),
* Vbica PUŞCAŞU, Actui *de ctitorie,* Bucureşti, Ed, Vremea, 2001, p. 202, nota 626: *la J3 aprilie, in cuprinsul unui act emis de Gaspar Graziani, pentru întărirea unor danii anterior efectuate in favoarea mănăstirii Dmgomirna, este menţionată şi o moară dăruită aşezământului de către Anastasie Crin:ca, din produsele căreia mănăstirea trebuia „să aibegrije şi să dea la bolniţâ, la săracii din târgul Sucevei, căci acea băbuţă a fost făcută ,.. de chiar Anastasie Crimca" {DIR.* A. XVII, IV, doc. 582}.
[31] *Ibidem,* pi *%|2| fenomenul ctitoricese ... creat şi integrat societăţii medievale* rfwmiiefli, nise *arată a fi fost* i/n *element esenţial al structurii societăţii noastre medievale, determinant pentru mottul de viaţă, de comportare şi de gândire* ir acesteia.
[11] R, THEODORESCU, „Despre câţiva oameni noi, ctitori medievalii în „Studii şi cercetări de istoria artei". Bucureşti, 1977, p. 111.
După circa o jumătate de veac de la ctitorirea Dragomirnei, spre sfârşitul vieţii [1627), Crimca construieşte in incinta Mitropoliei *Sf. Ghcprghe* din Suceava, o eclisiarniţâ (capelă de dimensiuni redus?), pe principiile celor mai tradiţionale forme moldoveneşti, cu nostalgia primei bisericuţe ctitorite la Dragoniirna la începutul secolului. Vezi: G. liALŞ, *Biserici moldoveneşti din veacurile XVII-XVUI,* voi. I, p, II. 1933.
pr, M. PACURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, voi. II, 1982, p. Î.
* C, VFXCULESCU, *op. cit.,* p, 77.
[11] R. THEODORESCU, *Piatra Trei Ierarhilor,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1979: Aulurul consideri că *învălmăţirea detaliilor* ar justifica stilul baroc.
[Ji] R. THEODORESCU, *Civilizaţia,* voi. 1, p. 103. E, Papu, *op. cit.,* p, 261: *Fastuosul edificiu ieţati prezintă cea mai spectaculoasă cucerire a* IKJIWHİUİ *la noi*
° Gheorghe BALŞ, *Bisericile moldoveneţti din veacurile al XVtt-lea şi al XVttl-tea,* Bucureşti, fundaţii „Regele Ferdinánd I", 1933, pp, 34-35: *Motivul frânghiei împletite continuu* *aif *discontinuu se găseşte în mai tpăte regiunile din Orientul Apropiat in Egipt,* în *toată partea asiatică de apus părui ¡n India ţi doar formele care sunt mai apropiate de ale noastre, sunt cele din regiunile caucaziene, armene, ţi seleucide, de unde au trecut in Turcia europeană... ft? ii mid, elementul cel mai însemnat* (la Dragomirna) *este această frânghie împletită, această torsa dă pusă în evidentă ca un Im hi după obiceiul biserici (or niuiitene şi care se găseşte peste tot şi In interior.*
[H] N. [ORGA, *op. cit.,* p. 276: *Influenta turcească a fost perceptibilă mai întâi în primii ani ai secolului al XVII-lea ţi exclusiv in Moldova. Numai un arhitect care trăise mulţi ani in provinciile Imperiului Otoman <i putut introduce acele inovaţii care se găsesc in toate bisericile principatului de la nord, până către sfârşind secolului. Această nouă influenţă SC observa in Special in ornamentoţie: flori şi stele mari, jorme geometrice pătrate ÎF adăugau intersecţiilor beţiilor. Pietrele de mormânt au fost îmbogăţite cu ornamente similare. In Ţara Românească, Orientul, un Orient mai larg, a dat arhitecturii regiunii uşa ţi cadrul de fereastră înflorate şifoliatc (acolo unde nu au preluat vechea linie gotică a Moldovei), sculptura bogată a pietrelor de mormânt şi către 1700, stucaturile de pe zidurile exterioare ale bisericilor sau din decoraţia interioară a palatelor, reprezentând struguri, flori, lămpi persane şi păsări asiatice.*
* La Fayoum, defunctul îmbălsămat era învelii cu un linţdiu,ce ii reprezenta efigia sau figura întreagă în mărimea ei naturală, V, DRĂGUŢ, *Dicfionar encidopedic de artâ*

medievală românească, Bucureşti, EŞE, 1976, p. 182; în Evul Mediu românesc linţoliul era aplicat pe piatra tombala din interiorul bisericii. V, Drăguţ alătură in pagină înveli(oarea de mormânt a Măriei de Mangop (14771 cu cea a lui leremia Movilă (1606), evidenţiindu-se perfecta unitate stilistică intre cele două piese, ia distanţă de treizeci de ani una faţă de cealaltă.

[17] Cercetătoarea Tereza SÎNIG ALIA preia rudimentar ideea liră să-şi citeze colegul; in *Istoria românilor*, Tratatul Academiei Române, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică. 2003, p. 194: Piese/e *destinate comeit*¡finirii *(?) doamnei Tudosca ţi fiului* stfir *Ionii, somptuoase broderii in care tenta portretului funerar se bucură* (?) de o *tratare similară exemplelor polone contemporane, de regulă pictate.* Broderia şi pictura in ulei nu pot fi tratate similar şi nici nu ar avea cum. Piesele nu sunt destinate comemorării, fiind [înţolii funerare, iar tema portretului funerar nu se prea *bucură...* Vesti şi: R. THEODORESCU,« Pörtraits brodés... [w] A. MARINO, *op. cit.*, pp. 225-254-

* ARJSTOTFX, *Organon 2, Analitica primara*, 31 A, p. 44, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1958. *Dacă B aparţine Cu necesitate la toţi C. el ™ aparţine de asemeni cu necesitate ţi* unor A. Suu, *dacă* orice *B* e Cfi *nu orice A e C, atunci orice AeB.*

* A. DUŢU, *op.* fir., p. 197.

[3] Cătălina VELCULESCU, GTrfi/wpuim'fi CH/ÎlÎR] *românească,* Bucureşti. Ed. Minerva, 1984.

Ciobanii, în *Cărţile populare hi Moldova.* Chişinău. Ed. Literatura artistică, 1989, *apud* Pavel IÎALMUŞ. O *varianta*
basarabeană a „Vjefii *cuvioţilor părinţi Varlaam ţi Iosaf".* Sn *Texte uitate, texte regăsite,* Bucureşti, 2ÜÜ6, p. 86.

nr.1-4, [ianuarie-decembrie] 1932, pp, 381-404 („Arhiva monografică. Manifestări spirituale"), "Mircea ANGHELE5CU nu l -a retipărit in voi. *Etnii Turdeanu, Letiţia Turdeanu-Cartojau, Studii ţi articole literare,* Bucuraţi, Ed, Minerva, 1995-

[T] Comunicarea: Zamfira MIHAIL, *Emil Turdeanu ţi Basarabia,* având in anexâ retipărirea versurilor, se aJlă sub tipar în rev. „Transilvania[1]: Alte două retipăriri ale contribuţiei lui Emil Turdeanu au apărut la Chişinău: *Cornova,* sub red, Vasile Şoimaru, ed. iVluseum, 2000 şi *Cornova 1*9JS,sub red. Marin Diacon u, Zoltán Rostás, Vasi le Şoimaru. ed, Quant, 2011, pp. 129-155.

[11] în text: *triştile.*

[27] *Ibidem.*

In text: *tutori}.*

V

1.0, dulcele meu părinte, D[u]mnezeule cinstitei Cu ce obraz mă voi duce La părintele meu cel dulce?

" In text: *orâte.*

Şi cu fii[i] Iu Avram,
Să cântăm ve^u de jele,
Pentru a lui Adam greşale
5. Şi pentru jelnica din raiu gonire;
Că Adam cum a greşit,
Dfojmnul din rai l-au gonit,
Şi din poarta raiului pusă
f. 11 v O pară de foc ne //stâ[n]să.
10. Iar Adam văzându-să pre sine Lipsit dintru atâta bine, S[tă]tu în preajma raîului

Naţionali din Quf, 1,1921-1922, pp. 161-263.

[3] N, DRAGANU, *art. cil.,* p. 262.

[1] *Ibidem.*

[h] *Ibidem,* p. 263.

[1] Vezi *ibidem,* p. 1B5,
[7] Pentru unele consideraţii privind filiaţia *Trepetnicului* românesc, vezi mai jos. Pe de alţi parte, asemenea indicaţii privind originalul dupi care s-a făcut traducerea nu trebuie We foarte In serios, cu atât mai mult cu est acestea sunt consemnate in copii, de obicei, foarte îndepărtate de prototipul traducerii. Copiştii cărţilor populare ţin, in general, cont de prestigiul unei anumite timbi de cultură pe care o invocă rutinier pentru a atrage atenţia asupra textului copiat: cf. *Trepesniţă tălmăcită din limba nemţască* (ms. rom. 3767 BAR, f. 4Dl *Trepetnicul cel mare...care s-au fost lălmticit din limba franfozească in limba cea românească la anul 1743...* (1841, f. I., ed, a X -a).
[K] N. DRAGANU, *art* rit, p. 263.
[M] H, DIELS, *op. cif*„ voi. 11, p. 31. [3,1] Ms. rom, 274 BAR. f, 93' ţi 9S-95\
Vezi M. GASTER, „Das tiirkische Zuckungsbuch in Rumănien", în „Zeitschrift fur romanische Philologie", IV, IS80, pp. 65-70.
[31] H. DIELS, *op. cit.,* voi. 11. p. 107; cuprinsul *Trepetnicuiui* turcesc {„sekcrnaineh") a fost publicat, in traducere germană, de H.L. Heischer, in 1844. Această versiune, reprodusă in cartea iui H. DIELS (voi, N, pp. 1(16-112), a stat ţi la baza comparaţiei cu *Trepetnicul* românesc efectuată de M. Gaster, in 1880. " Ms. rom, 274 BAR, f. WM* 89*.
[4] *Ew'tges Kolemter,* Novi Sad, 1880, *Seuete und wllsmdiges TYaumbuch,* No vi Sad, 1887 ţi 1892, *Volktdndiges Traum- und Zuckungsbudt,* Solia, 1896 [în sârbă ţi, respectiv, în bulgară în originali, în H. DIELS, *ap. cit,,* voi. U, pp 36-40; 42-43.
[J5] Veii ţi L BtANU. N, HODOŞ. *Bibliografia românească veche,* lom I), 1717-1808, Bucureşti, 1910, pp. 344-345. * SF, AUGUST1N, *De doctrina christiana,* trad. de Marian Ciucă, Bucureşti, Ed. Humanilas, 2002, p. 153.
Jbidem, p, 65. [™] *tbidem.*
* *[bidem.* [31] *tbidem.*
[11] Este vorba de regele Suediei.
Că iii t ori străini despre Ţările Române, voi. V, p, 65, [;<] *tbidem,*
* *tbidem,* 16
[<s] *Ibidem,* *ibidem.*
** *Ibidem.* [M] *ibidem.* [51] *Ibidem,* p. 350.
Ibidem, " *ibidem,* " *Ibidem.*
* *Ibidem,* vol IX, p. 414.
* *Ibidem.*
* *Ibidem.* [a] *Ibidem,*
[71]N. IORGA, *Ctttatori. ambasadori şi misionari in ferite noastre şi asupra ţerilor noastre,* Bucureşti, 1899, p. 49. [7<] Lista cadourilor oferite reciproc este prezentată pe larţ în N. IORGA, *op. cit.,* p. 49. [75] BAR, ms. rom. 19, f. 34. rândurile l-2.
Călători străini despre Ţările Române, voi. IX, pp. 471 -473. ~ BAR, ms. rom. 19, f. 34 rândurile 2-5. [T"] Mehterbanea = muzică turcească. ^ BAR, ms, rom. 19 rândurile 6-7.
[1] Al-Mansur (d-136^754 - 158/775), unul dintre cei mai remarcabili califi abbasizi, cunoscut In mod special datorita oraşului care li poartă numele - *Oraşul Rotund al tui Al-Mansur,* reprezentând cea de-a doua capitală a califatului abbasid ţi unid dintre oraşele legendare ale Islamului. Datorit! implicării directe in construirea şi organizarea oraşului, califul este cunoscut în istoria conducătorilor abbasizi sub denumirea de *Djafar al-Mansur (Mattsur Constructorul).*
[1] Al-Farabi, este una dintre cele mai remarcabile personalităţi ale vieţii intelectuale islamice de la sfârşitul secolului al JXdea pana la mijlocul secolului al X'lea, opera sa înglobează o serie de tratate de alchimie, geometrie, matematică, filosofie. logică, muzică, istorie, în care problemele dezbătute erau expuge din punct de vedere sociologic. Vezi Rafae] Ramon GUERRERO, *A pun Ies Biographicos dc At-farabi Secuii Sus Vidas Arabe*,* jn ^'iflifel *de estudios ambes,* XIV, 2003, pp, 231-238, Sf Issam EL-SAID.Terek EL-BOURI ted.3, *Islamic Ari and Architccturc, Thesystem of geometrical design,* London, Carnet Publishing, 1997.
' Abd Al-Rahman Ibn laldun (1332-1406), istoric şi jurist de origine hispano-arabă, care a ocupat un timp îndelungat funcţia de judecător al Marelui „Tribunal[11] din Cairo,

politician activ in viaţa administrativi din nordul Africii şi Spaniei, este autorul uneia dintre cele mai complete istorii asupra dinastiilor din nordul Africii. Jn prima parte a acestui compendiu de istorie, autorul prezintă viaţa socială, administrativă, culturală a principalelor oraşe andaluze şi cele din nordul Africii, Autorul aduce în discuţie teorii care explică intenţia apariţiei unui anumit centru urban şi cauzele pentru care acesta intră in declin, care sunt condiţiile care favorizează naşterea unui oraş dar şi cele care stau ia baza ruinării accstuia. Vezi Amira K. BENNISON; A li son L. GASCOIGNE, *Cities in tbe Pre-Modern Islamic World. 7be urban impact of religlon, state and sockty,* New York, SOAS-Routledge, 2007, pp. 13-2?.

* Samarra, oraş în apropierea Bagdad-ului, fondat drept capitală abbasidă In timpul in cane o Serie dc califi Succesori ai lui Al-Mansur au luat hotărârea să părăsească Bagdad ul datorită nesiguranţei politice. Samarra a cnnsocut un proces succesiv de abandon şi reconstruire începând cu anul 826 când caljfuj Al-Mu' tasim se decide să părăsească Bagdad-ul ţi să-şi stabilească reşedinţa la Samarra. Cel mai probabil, numele oraşului provine din perioada de formare, din timpurile dc glorie ale acesteia, in care reprezenta noul centru al lumii islamice şi a rezultat din contractarea frazei arabe: „Snrr *man ra* u" care ar putea li tradusă: „O Iwcurre pefifra *loji cei* ce *o privesc".*

[5] Literat andaluz născut in Cordoba in anul 922 şi care a murit in acelaşi oraş in anul 1135, reprezintă unul dintre cei mai prolifici poeţi ai perioadei. Critica literari il descrie ca lîind cel mai „original şi liric' poet al Întregii culturi hispano-musulmane. Opera sa majoră, intitulată *Ephtoldegeniilor,* descrie o călătorie dincolo de morminte pentru a cunoaşte geniile/muzele care au inspirat poeţii ţi pentru a discuta cu acestea- Veîj NWia IESUS RUB1BRA, *La Anjuileelura eu la literatura arabe,* Madrid, t.ibros Hiperion. 1998 (2nJ edition), pp. 110-111 (trad. n. din Ib. spanioli).

" E.P MATHERS; J.C MARDRUS (ed), *Ihe book of thousand nights and one night.* New York, Hd, Routledge, 1990. vol. It, pp. 530-532, (Inul. n din lb. engleză),

[11] *Coranul, op. cit.,* p. 340 {53:50-56, Sura 53, Stelele, meciană, 62 versete, Pogorâtă după Creru/).

[11] Abu Abbas Al-Maqqari [1591-1632), istoric niagbrehil cunoscut pentru interesul special manifestat faţă de
culegerea de tente ţi legende din spaţiul andaluz ţi maghreblt, texte la care sunt adăugate interpretări ţi adăugiri
specifice liricii ţi creaţiei populare musulmane în spaţiile occidentale ale imperiului, analiza textelor autorului scoate în prim plan gustul loca] al spaţiului andaluz ţi maghrebit pentru anumite „tehnici de creaţie literară", având astfel acces la repertoriul estetic ţi gustul comun al epocii la care facem referire. Vezi François JE AL (ed), firt^jnis *à ¡Andalus* (S™ et 15*™ siècle), Madrid, Casa de Velasquez, ED Rut d'UIm, 2006, pp. 81-95.

[IS] *Ibidem,* pp. 62-63.

[1] Atlianasios PAPADOPOULOS-KERAMEUS, AWXSÌWVL,. I, Smirna, 1880. pp. l-15 (MW *vidF*); | A. NJKOLSK1J], „rpHMtxra KOKcratminono;ifcCi;oro n:rrpnap}ta lianetm I k MOCSio&CRQMy rtirrpiupxy HtiKOHy". XţmcmmtcKtK Y/wnmm l&SS. 3-4. pp. .113-35?: 5-ft. pp. 539-578; (Arîiimandrii) Kallimkos DELUKANIS. 1 Ist^piap^xhiv ' KŢŢpâţMv.... III, Constant inopol, 1905, pp. .16-72 (n° 1.1).

[f] Violeta BARBU, *Purgatoriu! mifionafihr. Contrareforma în Ţările Române in secolul al XV}f-tea,* Bucureşti. 2008, pp. 45 8.497.

* *Cf.* Paul CANART. „La carricrc cccIcsiaEliquc di Jcan Nathanacl. chapclaiu de la communaute tirccquc dc \fcuisc (XVI' siecle)". în Mi chele MACCARRONE *el al.* (ed.l. *La Chiesa greca in Italia dalfVUI ai XVI secată. Atti del Com-egno storico inlerecctcsiate (Sari 30 aprik- 4 maggio 1969),* U. Fado va, 1973, pp. 793-824; IDEM, „Jean Nalhanael el le commcree des manuscrilS pecs ii Venise au XVP sifrcle", in *Venezkt centra di mediazione tra Orienie e Occident* fsecoti XV-XW), Aspcttl* e *probknti. AM del II Cottvegrto Intemoztomk di Storio delta Civi hă Veneziana pmmasso e organizzalo dalia Fandazione Giorgio Ci/ii. dat Centra Tedeseo di St udi Venezia ni. dait 'istituto lillenico di Studi Bizantini epost-Btzantini (Venezia, ollobre 19?3)A*|. Fireu/c. 1977. pp. 4 i 7-438;

Hvro LAYTON, *The Sixteenth Centuir Grecii Baoktn Itaty. Printers and Pubtishers for the Greek Wartd,* Veneţia 1994, pp. 196-401.
[7] *Ibidem,* pp. ? 98-399,
[s] Paul CANART, „La carrière ecclésiastique de Jean Nnlhnnacl...". pp. NOS, nota 2.
" Emile LÊGRAND. *Bibliothèque hellénique ou description rais armée des ouvrages publiés en grec par dés grecs au XV et XVI[e] siècles.*]]. Paris. 1 *m.* pp. 201 -204 (r 2íÍK>.
[11] Frank E, BRIGHTMAN. *Liturgies Eastern and Western being the texts originaI or translated of the principal liturgies of the Church* J. *Eastern Liturgies,* Oxford. 1896. p. xcv.
Paul CANART crede că „l'explication des psaumes est sans doute celle dont nous avons retrouvé le manuscrit fragmentaire dans les Archives delà communauté grecque de Venise" ¡vezi *supra,* nota 8 J [„La carrière ecclésiastique de |ean NathanaeL." p. S16, nota 2),
[11] Olga B. STRAKHOV, într-un volum altfel exircui de interesant, plasează apariţia cărţii ín 1554; trebuie sí fie vorba de o greşeală de tipar *Cf. The Bvzantine Culture in Muscovite Rm The Case of i:\f huif Chudovsidf (1620- Í705).* Köln, 1998. p. 65.
[15] Pentru detalii, vezi An ioni na S, ZERNOVA. *Km&u KVpusvtoecKaû ncuantu, uxiauuhte n MocsaeaXV! XVI 1 tie..* Moscova, 195$, n* 265.
[1] lacqucs LE GOFF (coord.). *Omul medieval,* trad, de Ingrid 1 linca ţi Dragoş Cojocaru. Postfaţă dc Alexandru- Florin Platon, laţi, Ed. Poli rom, 1999, pp. 30-31,
- Corin BRAGA, *De la arhetip la anarhelip,* laţi. Ed. Polinom, 2006, p. 47 ?.u.
' ideca de n scrie aici despre aceasta carte ne-a fosl Inspirată dc preocupările constante ale dnei dr. Ciitfllina Velculcseu legale dc imaginarul colectiv medieval şi de vl/ila domniei sale la Biblioteca Documentată din Zalău, în anul 21105, spre a vedea exemplarul dc aici al *Cosmografiei* lui S. Münster; alla iii în această parte a ţării, eu ocazia primei participări la sesiunea anuală u Mu/cului Judeţean de Istorie ţi Ană din Zalău, al cărei sullet era regrelaml arheolog dr. Alexandru V. Matei. De atunci, figurează numele distinsei sfrbfttoriie în ftrxirtZ-ul anuarului muzeului *Acta* A*fvsei Porotissensis.*
*** O scurta biografie a savantului umanist găsim Ea Matthew MC LE AN, *op. cit.,* pp. 5-44.**
[1] Vezi: hltpJ/www.vittcrhctsakajd.se.
Din putute, Academia Română nu ne-a mai aprobat continuarea schimburilor bilaterali!, dar adresim un omagiu Prof. Dan Grigoresco. directorul Institutului de Istorie ţi Teorie Literarii *G. Cătinescu* ţi Pwi. Dan Horia Mazilii, cârc ne-au fost alături in iniţierea acestui proiect, coordonai de Prof. C&tâliria Vtlcukscu.
[2] *Cane românească de învăţătură,* laţi. 1643 din colecţiile Bibliotecii Centrale de Stat. cota CR XVU/V/2.
[1] Sorb DUMITRESCU. ***Qttmele*** M Pi/m ***ft modelttl br cervsc,*** Bucurcsti. Fuudalia Auasiasia, 2001. p.
172,
John C, H- LAUGH UN, ***Fifty major cities of the Bible From Dan to Beersheba,*** London / New York, Routledge, 2006, p. 163: Of all the towns7dties mentioned in the Bible, none stirs the imagination like Jerusalem (the name is thought to mean something like: "the god of Salem is its foundation"). Occupied for nearly 6,000 years, this city played (and £ till plays) a major role in the World's three tfceislic faiths: Judaism, Christianity, and Islam. " liianca KOHNEL, ***From ¡he Earthly Jerusalem to the Heavenly ¡erusalem. Representations of the Holy City in Christian Art of the First Millenium,*** Rom ***i*** Freiburg ! Wïen, Herds r, J 987, p. 58: Christian Jerusalem is a new-old creation. It is the symbol of the new covenant, as je wish Jerusalem was the symbol oft ht old one. It is the place of God's presence among His people, where God and His people dwell together. Christian lerusalem is the Tabernacle of the desert, or an extension of the Holy of Holies over the whole city.
' Apoc. 21,2: ***a#t vdzul cetalea sfdritû. nout Ierusalim, pogorandit-se din cer de la Dumtiezeu, gAliltl ca c mireasil, impodobitù pentru miretc el***
' William GE5EN1US, ***A Hebrew and English lexicon of the Old Testament mtludipg the biblical chaldee,*** Boston, Crocker Sr Brewster, 1844, p. 7B2.

* PitfritCHANTRAlNE, ***Dictionnaire étymologique delà langue greque. Histoire des mots,*** Paris, Editions Klincksieck. 1968, p. 926,
JiïifJcifT, p, III-, Das Kreuz ist das natürliche Symbo] der Gottheit, die das ganze Universum durch waltet, lenkt und Zusammensdießt. Der gekreuzigte Christus ist das Wort Gottes. - ***Ibidem.***
Richard VI LADESAU. ***The Beauty of the Cross. The Passion of Christ*** in ***Theology and the Arts, from the Catacombs to the Eve of the Renaissance.*** Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 7.
B.A.R., Ms. rom. 1907 (secol XVIII), Se/er ***teil im, adecă cartea laudelor ce să numeşte Psaltire, (.*** 1, » B.A.R.. Ms. rom. 2599 (setol XVIII), f. 113*. ***" ibidem.***
[13] B.A.R., Ms. rom. 1264, ***Miscelaneu,*** (seooi XVIII), f. 15'-17". Imaginile amintite apar pe trei pagini consecutive.
[11] Sorin DUMITRESCU, ***Noi şi icrxina (I),*** Bucuroşii. Fundaţia Anastasia, 2010. ^/¿irfcm.p. 579.
[JS] ***Ibiâem,***
Ileana STANCULESCU, ***11 giudizio universale tiella piti Hm murale esteriui dei nord delta Motdavia,*** Bologna, Fonrfazione Blazer tit Edizioni Aspasia, 20ÎJI, ediţia pe format electronic. Arbore; Tranne la rappresenlazione dell'affresco di Arbore, fi mm agi ne dei paradi so non prese nta varia/ioni consistent i neţii altri mo naşteri: lari ist a di Arbore opera una sostituzione del muro tradiţionale dellaCerusalemme celeste con una comice di angeli rossi. Qdista sostituiione dimostra una profonda conosoen&i teologica; gli angeli rappresentali a qnattro aii, iuteri, vestjti dj calzamagliacbe non copre ne mani ne piedi. sono ripresi nel registro superiori? dellabsidc delimitare.
[51] Andrei PLPPIDI, ***op. cit.,*** p. 32Z
[H] Acest articol nu ar fi tust posibil, în această formă, tara ajutorul unor persoane (un fel de ambasadori ai Cetăţii Cereşti): Alexandru Căiţă, Ileana Stânciilescu. Vreau să le mulţumcsc pe această cale.
[1] **RIYБNIIK<MKKI TCKCTS CM.: <£KKCCH** B. Hflt **RNABBI** 113 cc^MHTO/iKOBoro **ANOKANNNCUCA** no py**KÓNNEN ÚMÍÍJIHOTCKH** J'aMtidiiCKnVi y^eHofl ap^ii^ttoñ K**OH**M**LCHH** HonXlll/16 ***II*** Hasecriiíi TaniöoncKoA V^cho» ryfiep^cKoñ Apüiuinoft **KOMHCCWW 1S99 RWN,43,** C, **29-33.** Cnncuií **ÍM**„ nsnpiiHep: BAH Apy3K,I«9, bAH ßpy?«. **222,** Kapron. **40 H** np.
OiiifcaifLie pyKOimcii cu. OimcaHHC c i iipoortpHj^ecKH.v ;[¡ij^ue>ix pyKtninceñ BAH XVI)I - iiepROÑ noaoBUHU XX »n. CFI6, 2010. C. 67-69.
' £ cxoßKax noaie oöt>3Ha4CHim H3o6pa>Ki>MHJi na pykoiiHCH **BAH** 25.4.L J ¿juyii ii ^anto^acTfH HOMtíp nuera, Ha KOTopctM pacnonoMíena HUHHaTiopa.
MNHHATTOPBI IIPCJICTASRTEKO NSOFTPAÜIICHHC 10 **RUTNJSOBATC^EÑ** Aiionamtrtoica, **KPOMC AHFLPEA** KecaphücKoro
B aanbHeitiueM, **KGK M H** arowcTyMae, **B** Hakane y üa.íhiiüie rcíi Himcp rnasbi no ncacHmo **CB**. Ahj^**CÍ**[KrcapurtirKoro.
nanee **B** eKolÎKax - no oímenpHHíiTOHy fle,neKHKJ,
[4] B flüíibHefiiueM, **MK** i! **D** aroMtíiynae, u aatafle yKaabicaerca HOMep rjiaabi tío fleaeiDiio íb. Aíij;pea Ketapnik¡íor»,
flanee **B CKOÓKSX** - no o^menpHHíiTOMy neneHJío,
[1] Prezentul articol reprezintă versiunea in limba romană, amplificai ă, A comunicării ***Ha Gryphott ou the Islittid of Gottand. Approadies and Sigttificattces,*** susţinute în cadrul Colocviului internaţional ce a avut Joc la Colegiul Noua Europa, Bucureşti, 17-18 oct 21)0«,
[1] Catalina VELCULESCU; V. GURUlANU ***Fiziolog. BestUir.*** Bucur^Ii. Ed Cavajlioti, p. 42- [1] Pcntru ***Fiziologul*** atribu.it **lui** tyiphanios dp Cipru, veiL ***Patrologia Graeca*** ed. Migné, vol. XL!II, pp 516-534; F. SBORDONE. ***Phy$\alogu$,*** Milanu. 1936, pp. 147-256.
*Ibidem, *s.* 67.
[17] Nils NORDQV1ST, ***Ordstnn bilder. Bilder som ord, entigt Emblanatum liber av Andrea Akiati,*** Stockholm, 1963.
[1] ***Cronicari munteni***, vol, T, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, Bucureşti. 1961, p. 259, [J] ***Ibidem,*** p. 96. [J] ***Ibidem,*** p. 89, [J] ***Ibidem,*** pp. 259, 260.

[s] Radu-Ştefan VERGATTI, ***Neagoe Basarab. Viaţa, domnia, opera,*** Curtea de Ar^eş. 2009, p. 44.
[T] ***Cronicari munteni,*** vol. 1, ***ed. cit.,*** p. 266.
" ***Documenta Romaniae Histórica,*** B.Ţara Românească, II, voi. îngrijit de Ştefan Ştcfcncscu ţi Olimpia Diacone.**ku,** Bucureşti, 1972, ***passim.***
[M] Aurel ian SACERDOŢKANU, „Contribuţii la studiul diplomaticii slavo-române. Sfatul domnesc ţi sigiliile din timpul tui Neagoe Basarab (1512- Ï52Î)™, in „Romanoslavica" vol. X, 1964, p. 4J l ţi nota 9.
N, JORGA. ***Istoria românilor***, vol, IV, ***Cavalerii***, ingrijitdeStelaChepteaşi Vasj!e Neamţu, Bucureşti, 1996, p. 194; ***ÎDEM, Istoria literaturii româneşti,*** vol. t.cd. a tl-a, Bucureşti, 1925, p. 141, nota 4.
[<] ***¡bidem***, p. 192.
[35] BîM<ı îiıJî 5/iiiifii Sirîplurii, ediţie jubiliari a Sfântului Sinod, tipărită cu binecuvântarea şi prefaţa Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, versiune diortosită după Septuaginta, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinii pe numeroase al le osteneli. Bucureşti, 2001.
[w] Ibidem, pp. 273-279,
* G. MI HA) LĂ, în ***învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie,*** ediţie facsimilată după unicul manuscris păstrat, transcriere, traducere în limba romană ţi studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă, membru corespondent al Academiei Române, cu o prefaţă de Dan Zamlirescu, Bucureşti, 1996, p. 421, nota 12 [subl. a.). [<7] Fis/oing, fififmr, p. 44,59,93; ***„Hexaemeronul" lui Va sile cel Mare*** in ***traducere românească (secolul al XVIII- lea}. Crearea animalelor***, ediţie ţi studiu introductiv de Manuel a Anton, in volumul ***Texte uitate,*** tf.vn nefrite. II, Bucureşti. 2003, pp. 156'158; ***DamascUin Studitui*** şi ***„Pseuda-Fiziofagul" editat de*** C. ***N.*** Ainifescu, pp. 159' 160; Florence McCULLOCH, ***Mediaeval Latin and French Bestiaries,*** pp. 95-96; ***Bestiaires du Moyen Âge,*** pp. 194-197; Jacques VOISENET, ***Bestiaire chrétien, passim***| IDEM, ***Bêtes et hommes dans te monde médiéval„ passint;*** Debra HASSIG, ***Medieval Bestiaries. Text, Image, Ideology,*** Cambridge, 1995, pp 52-61; Gaston Duchet SUCH AUX, Michel PASTOUREAU Le ***bestiaire médiéval,*** pp. 17-19; Romulus VULCANESCU, ***Mitologie română.*** Bucureşti, 1987. pp. 534-535; Jean-Pau I CLÊBERT, ***Bestiar fabulos,*** pp. 19-2): Jean CHEVALIER. Alain GHEERBRANT, ***Dicţionar de simboluri,*** t, pp. 82-84; Lucia 1MPELLUSO, Mi f tira f r îiiîtiJoJtirtii ***sale.*** pp. 334-335. In ***Florea darurilor,*** albina simbolizează virtutea dreptăţii (Pândele O LTE ANL'. ***Floarea darurilor sau Fiare di virtù,*** p. 75).
" Ara selectai din această bibliografie doar câteva titluri, despre carie cred că ar putea h folositoare cercetătorilor rumâni, măcar sub raportul metodologiei; Robert DELORT, ***Animalele şi istoria br***, traducere de Mioara Izverna ţi Florica Georgescu, Bucureşti, 1993, pp. 252-291 ; ÏDËM, ***Les animaux en Occident du*** X' ***au XVh siècle,*** pp.] I -45; Marie GREZES, ***L'homme et Abeille,*** in volumul ***Histoire et animal,*** H, éludes réunies et présentées par Alain Couret et Frédéric Oge. Toulouse, 1989, pp. 493-505; Marie GREZES-BAKCHINE, ***L'homme et l'abeille selon «La nouvelle Maison Rustique»,*** în volumul ***L'homme, 1 animal domestique et l'environnement du Moyen*** *Age* ***au*** XVJÍf siécfe, Nantes, 1993. pp. 193-203; Robert M. GRANT, ***Early Christians and Animals, passim-,*** Marie-Thérèse ZENNER, ***From Divine Wisdom to Secret Knowledge. The Cosmology of the Honeybee in the Church Calendar,*** in „Micrologus. Natura, scienze e societi medievali", VIII, if *mondo* ***animale,*** 1, 2000, pp. 103-124; Nadia POLLI NI, ***Les propriétés des abeilles dans le Bonum universale de apibus de Thomas de Cantimpré (1200-1270),*** in acelaşi tom, pp, 261 — 2%; Michel PASTOUREAU. ¿0 ***abeilles de Napoléon (1804-1815),*** în IDEM, ***Les animaux célèbres,*** Paris, 2001, pp. 245-250-
[JU] Mihai COM AN. ***Bestiarul mitologic românesc,*** p. 20.
[5,1] ***Învăţăturile*** fui ***Neagoe Basarab către fiul său Theotiosie, ed. cit.,*** p. 237.
[5J] *Ibidem,* p, Ît8.

[33] G. MIHĂILA, in *In|>àl£lturile lui Neagoe Basarab către jiul său Dteodosie,* ediţie facsimilală, p. 425, nota 7.
" liwAfăturile fui *Neagoe Basarab către fiul său Ihcottosie, ed. cit.,* p. 351. *" Ibidem,* pp. 322-323.
[55] G. MIHAlLA, in JtmifdTfurife *lui Neagoe Basarab c titre fiul său Dteotiosie.* ediţie facsimiktă, p 425, nota 12,
[1] flaKTaM.
[s] TIo-noiipoÖHO y Taseva 2002; Tacena 2006: 209-221; Taceua 2010: 118- 13L
*Ho-iioapyGiio y Tacesa 2005:203-215; Taccsa 2010:102-l IS-
* Cepreeu (noß ne^iar). ilpe^HiiiHa mampo^Ka - Kpaa ha XIV b. (CpeaHeiicKUft, floKpouCKHft 1910: 122; HC XI-
XIV **BB**.: 238. > 380).
[v] XpwcTOBa, KapaflJKoaa, Byrosa 1996: 61-67. [w] Taceüa 2010; 37-8«. [n]rionoB 1978:407-408. ilo ■ IlOflpcÖHO sa iO^iHOCflaflJJMCKHTe fip^itHCH *y* TaceUa 20 ICh 88-83. no-iioiipo6HD sa HaTDMHocTiaBHiicKlive JlperiHCM y Tacefla 20)0: S9-W.
[lh] Svidca lexicon 1935; 699. [ir]Mu3H0B 1933; 341. '"515111:396.
[M] SIS II: 599i Miklosich 1S62-65:535. [1,1] CpeaneitcKHH I: Ç66. [!1] Miklosich 1862-65: 222.
sta: YfiigTtavoi. efiaÖE Tot
-apst T(ü>v Eßfaituv -npa^öt^Ta file Touţ ^pttrTiiivOuţ.
Tvovţ ovv 6 ßottftXevi TWV "Ioy^ötitwv TO^ **iiXov, Xeyei -oii; ^pio-Tiavoiţ-**
«Tt ¿p£iITOV ¿iTTtV 'JULtV Ot
6s 7)Ty)iiavT0 ^aÖstv au-roin; tl>ţ aÜTOt
ETipOt^OtV.
'0 **S**e ßa<TlXEÜt TOV pXChV (j)(5pY]0Eti;, oux **TOÜTQ** TCpâ^aL.
Oi ÎE xpwTiavoi GEXqvtec TP'JT&Ü Ty^EÎV,
- HcTplfH 1920; t. 435.